

JÁZSÁGI ÉVKÖNYV

2014

A kötet szerzői:

Balláné Szabó Ilona könyvtáros, Jászapáti; Bodonyi Csaba Ybl- és Széchenyi-díjas építész, Miskolc; Bojtos Gábor főlevéltáros, Szolnok; Bugyi Gábor munkatárs, Jász Múzeum; Bujdosó Katalin könyvtáros, Jászfényszaru; Buschmann Éva újságíró-szerkesztő, Jászberény; Cseh Dániel egyetemi hallgató, Debrecen–Jászberény; Csintalan Dóra könyvtáros, Jászapáti; Csomor Józsefné ny. gimnáziumi tanár, Jászberény; Ézsiás Adrienn kereskedő, Jászberény; Farkas Kristóf Vince muzeológus, Jász Múzeum; Fodor István Ferenc helytörténeti kutató, nyug. polgármester Jászfákóhalma; id. Frivaldszky János ny. mérnök, Budapest; Furcsa Laura főiskolai docens, Jászberény; Goda Zoltán ny. mérnök, Jászberény; Gál Judit könyvtáros, Jászsalsószentgyörgy; Gál Klaudia történész, Farnos; Gáliké Nagy Erzsébet általános iskolai tanár, Jászberény; Gulyás Erzsébet könyvtáros, Jászberény; Gurzó K. Enikő művészettörténész, Hamza Múzeum; Fülöp Istvánné könyvtáros, Jásztelek; Harangozó Marci gimnáziumi tanuló, Jászberény; Horváth Brigitta egyetemi hallgató, Jászfákóhalma; Ingesné Járvas Irén könyvtáros, Jászkisér; Kalló Brigitta közgazdász, Jászfákóhalma; Kármán Antal ny. menedzser, Jászberény; Kertész Dénesné ny. tanár, Berettyóújfalu; Keserő Luca művészettörténész, ELTE BTK; Kissné Szántai Sarolta ny. tanítónő, Jászberény; Kugler Erika középiskolai tanár, Jászberény; Kovács István László építész, Budapest; Lukácsi László helytörténeti kutató, Jászsalsószentgyörgy; Magyar Alíz ny. tanítónő, Budapest; Magyar Istvánné Sas Erzsébet nyugdíjas, Jászberény; Makó Lajos családkutató, Bécs; Metykó Béla ny. mérnök, Jászberény; Mihályi Gábor művészeti vezető, Magyar Állami Népi Együttes, Budapest; Müller Attiláné ny. könyvtáros, Jászsalsószentgyörgy; Nagy Dezsőné nyug. mezőgazdasági technikus, Jászfákóhalma; Nagy Ildikó könyvtáros, Jászfényszaru; Rébai Fatima művészettörténész, Magyar Nemzeti Galéria Budapest; Papp István közgazdász, Jászfákóhalma; Rohonczy Viktor ny. mérnök, Jászberény; Sáros László építész, a Magyar Építőművészek Szövetségének elnöke, Budapest; Sebők Balázs főiskolai docens, Jászberény; Simon Károly ny. rendőr, Jászsalsószentgyörgy; Sinka Annamária főiskolai tanársegéd, Jászberény; Stelkoviczné Kreuter Anikó középiskolai tanár, Jászberény; Streitmann Andrásné ny. tanár, Jászberény; Szalai György egykori tanár, Jászberény; Szaszko Rita főiskolai docens, Jászberény; Szántai Katalin ny. gimnáziumi tanár, Jászberény; Szüle Katalin helytörténeti kutató, Jászkisér; Tóth Tibor helytörténeti kutató, Jászfényszaru; Töröcsik István régész, Pusztaszer; Wirth Lajos tudománytörténész, Jászberény.

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV
2014

A szerkesztésben közreműködtek:

Farkas Ferenc, Fodor István Ferenc, Hasznos Rozália, Hajdú László,
B. Jánosi Gyöngyi, Hortiné Bathó Edit, Kármán Antal, Szabó Jánosné

Felelős szerkesztő: Pethő László

Tördelőszerkesztő: Buschmann Éva

Olvasószerkesztő: Egyedfi Gizella

Borítóterv: B. Jánosi Gyöngyi

Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány

Felelős kiadó: Kertész Ottó kuratóriumi elnök

ISSN 1217-7954

Nyomda: Creatív Color Stúdió Kft. Jászberény

TARTALOMJEGYZÉK

MŰVÉSZET

Mihályi Gábor: Szarvasének.....	7
Bodonyi Csaba: Laudáció Sáros László György akadémiai székfoglalójához.....	23
Sáros László: Építész vagyok.....	25
Kugler Erika: Tehetséggondozás művészettel.....	36
Rébay Fatima: Kapcsolódási pontok az osztrák és a magyar szecesszióban.....	44
Keserű Luca: Színpadművészeti újítások a századfordulón.....	50
Stelkoviczné Kreuter Anikó: Szecesszió Ady költészetében.....	56
Gálikné Nagy Erzsébet: A zene megújulása a századfordulón.....	62
Gurzó K. Enikő: Lehel Mária hagyatékának revíziója.....	67

KÉPSOROZAT 1

Az üzlet egy életre szól – Szalai György képei Kertész Dénesné ajánlásával.....	75
---	----

HISTÓRIA

Cseh Dániel: Jászberény politikai élete a dualizmus első évtizedében (1867–1876).....	91
id. Frivaldszky János: Közép-Európa születése.....	106
Makó Lajos–Wirth Lajos: Új adatok Makó Pálról és a kerekgedei Makó családról.....	145
Metykó Béla: Részletek a fémnyomó- és lemezárugyár munkástanácsának történetéből.....	149
Sebők Balázs: Acélszürke egyenruhák alkonya a Jászságban.....	161

A NAGY HÁBORÚ EMLÉKEZETE

Magyar Alíz: Szemelvények Bárdos Kálmán hősi halott leveleiből.....	186
Bojtos Gábor: Egy hősi halott tanár: Békési Gyula.....	194
Farkas Kristóf Vince–Fodor István Ferenc: I. világháborús emlékművek a Jászságban.....	201
Kissné Szántai Sarolta: Család és gazdaság – Szemelvények nagyapánk háborúból küldött leveleiből.....	214

GAZDASÁG

Buschmann Éva: A jászberényi gyár fontos bázisa marad az Electroluxnak – interjú Gönczy Sándorral.....	220
Kármán Antal: Az alternatív szakképző iskolától a ferences gimnáziumig – interjú a Molnár házaspárral.....	224
Kármán Antal: Top 10 Jászság (2013).....	229

KITEKINTÉS

Csomor Józsefné: Hajósélmények nagy vizekről – interjú Fabriczius Imrével.....	233
Fodor István Ferenc: Beleszippantottunk a „rothadó kapitalizmusba”.....	241
Goda Zoltán: Naplók, levelezések, életrajzok	254
Furcsa Laura–Sinka Annamária–Szaszko Rita: A kisgyermekkorai nyelvtanulás aktuális kérdései.....	260

ÖRÖKSÉGÜNK

Ézsiás Adrienn–Horváth Brigitta–Kalló Brigitta: Belterületi szakrális emlékek Jászfákóhalmán.....	270
Goda Zoltán: Személyes emlékeim Győri Gyuláról.....	276
Kovács István László: A Hereditas Kulturális Egyesület és Jászdózsa	279
Lukácsi László–Müller Attiláné–Simon Károly: A zsidóság emlékezete Jászsalsószyörgyön.....	286
Magyar Istvánné Sas Erzsébet: Emlékeim családkról	298
Papp István: A csárdától a csárdásig	315
Rohonczy Viktor: Egy jászberényi néptanító életútja.....	322
Szüle Katalin: Számkivetettek és üldözöttek Jászkiséren az ötvenes években.....	341
Streitmann Andrásné–Szántai Katalin: A Pedagógus Természetjárók 40 éves története.....	346
Tóth Tibor: Egy nem mindennapi túléléstörténet	351
Törőcsik István: Tatár-hányás – Egy rejtélyes helynév Jászdózsa hatarából.....	363

KÖRNYEZET ÉS TERMÉSZET

Gál Klaudia: Az 1868. évi földrengés a Jász-Kúnság című hetilapban	367
Sebők Balázs: Az utóbbi negyedszázad karácsonyi időjárásának jellegzetességei Jászberényben.....	373

KÉPSOROZAT 2

Harangozó Marci képei – Szalai György ajánlásával	378
---	-----

KÖNYVISMERTETÉSEK

Pernyész Anita: Jászberény története három kötetben.....	397
Cseh Dániel: Recenzió Jászberény története a kezdetektől a reformkorig c. kötetről.....	398

KRÓNIKA

Krónika a jászági települések elmúlt évi eseményeiről.....	403
--	-----

Mihályi Gábor

SZARVASÉNEK

Táncvers. Egy átváltozásmítosz színpadra állítása

2013. április 28-án a Művészetek Palotája Fesztivál Színházában mutatta be a Magyar Állami Népi Együttes Szarvasének című előadását.¹ Székfoglaló előadásomban a színpadra állítás folyamatát kívánom bemutatni – a téma megfogalmazásától a „függöny nyitásáig”. Kitérve a folklorisztikai, mitológiai előzményekre, valamint arra a tágabb inspirációs térre, amely az alkotás folyamatát meghatározta. Szólok a bartóki út megkerülhetetlenségéről, a hagyomány és a modernitás kettősségének követelő szükségességéről, az előadás zenéjéről, az alkalmazott szimbólumrendszerekről, a látványról. Az üzenetről, az útról, az én személyes és megélt utamról, melyen már több mint három évtizede járok. A hagyomány megismerése számomra egy titkokkal teli kert mélyébe vezető út felfedezését jelentette. A fák rejtekében azonban nemcsak csodálatosra és felemelőre, hanem önmagamra is találtam.

A társulat rövid története

Vadászat. Fotó: Boda Gábor

A Magyar Állami Népi Együttes 1951-ben alakult. A „hajdani” néptáncművészet alapító nemzedéke szinte a semmiből teremtette meg ezt az előzmények nélküli műfajt, amely többek között Muharay Elemér, Molnár István és Rábai Miklós tevékenysége nyomán nyerte el végleges arculatát. Az együttest három kar alkotta: tánckar, énekkar és zenekar. Az együttes zenei kíséretét hagyományos cigányzenekarra alapozott, de az együttesi feladatok érdekében kissé átalakított, úgynevezett „népi zenekar” látta el, Gulyás László dirigálásával. Az énekkart Csenki Imre vezényelte. Rábai Miklós az eredeti néptáncot többféle műfajban állította színpadra: egynemű női vagy férfítáncként, a tájegységek jellemző táncait szvitbe sűrítve, és a népszokásokat bemutató kompozíciókban, amelyekben a három kar harmonikus együttműködése tette egységes egészzé az alkotást. Ballada-feldolgozásaival drámai hatásra törekedett, kortárs témájú produkcióival pedig megkísérelte bebizonyítani, hogy a múltban gyökerezve is lehet élni a mában.

¹A szerző Magyar Művészeti Akadémián elhangzó székfoglalójának szövege

A 1970-es években kibontakozó táncház-mozgalom új szeleket indított el a színpadi néptáncban is. A mozgalom a Kárpát-medence tradicionális értékei felé irányította a fiatalok figyelmét, s a parasztság által átörökített évszázados tánc- és zenei hagyományokat a korszerű szórakozás egyik új formájává tette. A mozgalom egyik gyakorlati megvalósítója – maga mögött tudva Martin György szellemi támogatását – Timár Sándor volt, akit 1981-ben neveztek ki az együttes élére. Timár Sándor az eredeti néptánc társastáncként való elsajátítását – színpadra készült koreográfiáiban – szükséges feltételnek tekintette. A nevével fémjelzett korszak az autentikus néptáncok propagálását, szépségeinek felmutatását tartotta a legfontosabbnak.

Timár 1996-os nyugdíjba vonulása után az együttes művészeti vezetője Sebő Ferenc, a magyarországi táncház-mozgalom egyik elindítója lett, aki addigi munkásságomra alapozva kért fel maga mellé karigazgatónak. Természetes módon – Timár Sándor tanítványaként – már a kezdetektől minden színpadra készült koreográfiámban az eredeti néptánc alapos megismerését tekintettem megkérdőjelezhetetlen feltételnek. Vezetésünkkel új programot, nyitást, arculatváltást hirdettünk meg. Az új műsorok változatos műfajokat képviseltek: az életképszerűen, régiók szerint bemutatott magyar néptáncok mellett történeti táncokat felvonultató historikus műsor, valamint a táncos anyanyelvet új kontextusba helyező, világzenei inspirációjú látványos tánckoncert is szerepelt a repertoáron.

A társulat legújabb kori történetének kezdete a 2000-es évek közepétől datálható. Művészeti vezetői irányításom alatt, alkotótársakat magam mellé állítva, a művészeti munka új impulzusokat kapott. A korszerűsége, az aktualitásra való törekvés (a múlt feltétlen tisztelete mellett) újult erővel jelent meg az együttes szellemiségében. Az együttes mind előadókészségével, mind új szemléletű műsoraival nemzetközi szinten is a korszerű néptáncszínház egyik legfontosabb bázisává tette a Magyar Állami Népi Együttest.

Folklorisztikai előzmények, a regölésnek és a kolinda

Bartók egy 1935-ös írásában, amelyben a regölés és a kolinda kapcsolatát vizsgálja, megjegyzi: „Tekintettel arra, hogy a Dunántúl a román területtől oly távol van, itt bizonyára nem lehet szó kölcsönhatásról; a közös témának egy közös ősforrásból kell származnia.”

Regölés

A regölésről – mint egyik legnagyobb múltú pogány kori téli termékenységvarázsló népszokásról – már Heltai Gáspár is említést tesz 1552-ben megjelent könyvében: „A mi Urunk Jézus Krisztusnak születésének napja után következik az ördögnek nagy ünnepe, a regölő hét... A sok duska itálnak, sok regölésnek nincsen semmi vége.”

Sebestyén Gyula szerint a regölés: „a téli napforduló egykori pogány ünnepének csökevényes emléke, magának a fényben visszatérő égi napnak, új esztendő kezdetének ünnepe...” A regölés – szláv nyelveken „kolenda” – Európa sok területén ismert szokás, mely jórészt megvan az összes román, germán, szláv népek karácsony-újévtáji népszokásai között. Az énekelt szövegekben általában két állatszerű alakoskodó jelenik meg: a szarvas (vagy kecske) és a bika.

A regösének élő hagyománya a közelmúltunkban már csak Nyugat-Dunántúlon és Székelyföldön maradt fenn. A székely regösének nagy rőt ökre a bikát helyettesíti:

„Régi törvény nagy rőt ökör, de hó reme róma.
Annak fele regeseké, de hó reme róma.
Hátán által hatvan kolbász, de hó reme róma.
Annak fele regeseké, de hó reme róma.
Szarva tele sült pereccel, de hó reme róma.
Annak fele regeseké, de hó reme róma.
Farka bojtján egy kossó ser, de hó reme róma.
Annak fele regeseké, de hó reme róma.
Füle teli aprópénzzel, de hó reme róma.
A maradjon a gazdának, de hó reme róma.”

A Zalában és Vasban fennmaradt változatok egy másik csodálatos állatról, a szarvasról mesélnek:

„Ahol keletkezik egy ékes nagy út,
A mellett keletkezik egy halastó állás.
Hej regülejtem regülejtem.

Azt is felfogá az apró sásocska,
Arra is rászokik csodafiúszarvas.
Hej regülejtem, regülejtem.”

A regölésben csak a fiatal fiúk és a legények vehettek részt, akik végig látogatták az eladósorban lévő lányok és legények házait, és énekükkel mágikus úton összevarázsolták a fiatal párokat; termékenységet, bőséget, hosszantartó egészséget kívántak a gazdának.

A regölés bevezetőjében a szereplők előadták, hogy hosszú útról jöttek, nem rablók, hanem isten követői, Szent István király szolgálói.

A regösének dallamai sokat elárulnak a szokás ősi gyökereiről. Kodály Zoltán A magyar népzene című könyvében a következőket írja: „ott van, mint jellemző forma, minden primitív nép zenéjében, sőt fejlettebb népek megmaradt ősi hagyományaiban.”

Kolinda

A román kolinda, hasonlóan a magyar regölés szokásához, a karácsonyi ünnepkörhöz, a téli napforduló időszakához kötődik.

Formáját vizsgálva megállapítható, hogy egy átmeneti műfajról van szó, amely rokonságot mutat a hívogatókkal, a balladákkal, némiképp a mesékkel és a hősi énekekkel is.

A kolindálás az év fontos közösségi eseményének is számított, hiszen a csak férfiakból álló társaság hangos zeneszóval házról-házra vonulását szinte az egész falu népe követte. Egy rövid beköszöntő elhagzása után megkezdődött a kolindálás: az éneklés, a lányok megtáncoltatása és az ajándékok átvétele, majd indultak tovább a következő házhoz.

A kolinda ősi, pogány, kereszténység előtti gyökerét mutatja az éneklés módja is. „Ott, ahol hagyományos módon megőrződött a maximális hangerejű antifonális éneklési mód, a kolinda az egyike a leghatásosabb élményeknek: jelzésére az a szó, hogy fenséges, korántsem csak szónoki

Mennyegző. Fotó: Boda Gábor

fogás. A dallamok szökellő és sebes ritmusa a két csoportot félelmetes versenyre tüzeli. Mintha szüntelenül kergetnék egymást: egyik belép a másik refrénjének vagy strófájának végére, elragadva egy-két szótagot, hogy a kolindát indulatosan vigye tovább. Az így keletkező hangorkán messzire hat, és megdermeszti a hallgatókat. Az embernek az az érzése, hogy elszabadult egy bösz szellem, s az elemeket ostromozza, hogy új világot alkosson.” – írja Birlea János, aki – megfelelő helyismerettel rendelkezvén – Bartók máramarosi gyűjtéseit segítette.

Bartók mintegy négyszázötven kolinda szöveget tartalmazó gyűjteményében tartalmi alapon többféle csoportba sorolta az egyes szövegtípusokat. Egy írásában így számol be ezek különös témáiról: „Karácsonyi énekeken azonban ne értsünk semmi olyat, ami megfelelné az ájtatos nyugat-európai karácsonyi énekeknek. A szövegek legfontosabb része – talán egyharmada – semmi kapcsolatban nincs a keresztény karácsonnyal: a betlehemi történet helyett csodálatos, győzelmes harcokról szól a még soha le nem győzött oroszlánál (vagy szarvassal); egy legenda kilenc fiútestvéréről tud, kik vadásztak a rengetegben, míg szarvasokká lettek; vagy csodálatos történet regél arról, hogyan vette nőül nővérét, a holdat a nap... Tehát csupa pogány kori szövegelemlék!”

Vass László tanulmányában megállapítja, hogy a felgyűjtött forrásanyagban belül a vadászkolindáknak két jól elkülöníthető alaptípusa figyelhető meg. A Szarvasénekekben inspirációként mindkét típust felhasználtam. Így az előadás szellemi kiinduló pontjaként is szolgáló metamorfózis, vagy transzcendens kolindát:

„Az erdőket járta
És vadra vadászott
Kilenc szél szál fiú.
A vadra vadásztak,
Annyit barangoltak
És addig vadásztak,
Addig-addig, mígnem
Szép hídra találtak,
Csodaszarvasnyomra.
Addig nyomozgattak,
Utat tévesztettek,
Erdő sűrűjében
Szarvasokká lettek:
Karsú szarvasokká váltak
Erdő sűrűjében.”

Valamint a küzdelem témájú, vagy imanens kolindát, amelyben a vadász legyőzi a szarvast, ebben az esetben az oroszlánt:

„Meglepte azt mély álmában,
Virágzó csipkebokorban.
Mire maga észbe kapott,
Az oroszlán is felriadt,
S nagy fennszóval így szólalt meg:
Vannak keményebb koponyák,
Mégsem merészkedtek hozzám,
De te ide merészkedtél,
Küzdjünk meg hát küzdelemben,
Vagy szablyákkal vagdalkozzunk.
Küzdöttek egy álló napig,
Nyári nap alkonyatáig,
S mi legényünk az oroszlánt
Király udvarába hozta,
Hogy az lányát adja néki,
S jó ólakat hozományba.”

Miközben mind a regösénekekben, mind a kolindákban a hajdani beavatási és termékenységvarázslási szokások emlékei élnek tovább, éppen Bartók Béla Cantata profana című művének kolindája – a metamorfózisos kolinda – az, amely nem, vagy csak áttételesen mutat beavatási jegyeket. A beavatás eredményeként létrejövő magasabb szint és módosult tudat nem kerül említésre a fiúk esetében. A történetnek tehát nincs beavatás-rítus jellege, így inkább létminőség változásról (szimbolikus testi átalakulásról), transzmutációról, átélényegülésről, átváltozásról beszélhetünk. Az általam színpadra állított előadás, a Szarvasének, kitágítja a bartóki kolinda

horizontját, és totális létmódváltozást vizionál. (Totális létmódváltozás az archaikus világképek szerint az emberi létezés két pillanatában, a születés és a halál pillanatában fordul elő.) Az utolsó jelenetben több dimenzióban megjelenő „halálképek” (a fiúk és a szülők halála) éppen a létezésünk végpontját állítják drámai erővel az előadás fiai végső átváltozásának szolgálatába.

Csodaszarvas

A magyar folklórban és mitológiában szereplő két csodaszarvas: a szarvasünő és a csodafiúszarvas, egyaránt ősi ázsiai gyökerekről tanúskodik. A hun és magyar eredetmondából ismert szarvasünő – amelynek üzése közben találtak új hazára a hunok és a magyarok mitikus ősei – témakörének bővebb megtárgyalása nem témája székfoglaló előadásomnak.

Annál inkább a néphagyományban, a regősénekekben szereplő csodafiúszarvasnak, amelyet mindig egy agancsos hím állat személyesít meg. Egy agancsos szarvas, amelynek – ahogy az előadás szinopszisában írtam: „elhullatott és újranovelt agancsa maga az örök újrateremtés. Az aranyösvény kapujában áll, és arra szólít fel, hogy kövessük őt saját szellemi világunkba. Ő a démon, a sámán, a varázsló, a tündér vagy a halottak királya, aki képes egy más világba, az új világba hívni a rá vadászót.”

A történelem előtti korokban a téli napfordulót megéneklő rítusokban ünnepelték az égből alászálló, a Napot a homlokán, a Holdat és a csillagokat a két oldalán viselő szarvast. A téli napforduló a naprendszerünkben ciklikusan zajló drámai kozmikus változás, amikor az ősszel, az őszi csillagképeivel harcoló és fokozatosan gyengülő Nap az ember számára szimbolikusan újjászületik, hogy aztán – újra emelkedve a pályáján – legyőzze a tél csillagképeit: a Nyilast, a Bakot és a Vízöntőt.

Az első csillagmítoszokban a szarvas legősibb megjelenítése a Bak, a Capricornus, amely a Nyilas – „Vadász” –, a Saggiarius elől menekülve a Tejútba, az égi folyóba gázol. A pogány szarvaskultusz asztrális szimbolikája Európában a középkorban összeolvadt a keresztény szarvas-szimbolikával. Ennek nyomai aztán meg is jelennek a regősénekekben is:

Csodatévő szarvasnak
Ezer ága-boga,
Száz misegyertya
Gyűjtatlan gyulladjék,
Oltatlan aludjék.

Társadalmi és művészettörténeti előzmények

A XX. századra kiteljesedő társadalmi, kulturális változások, az urbanizáció világméretű térnyerése az addig évszázadokon keresztül működő világkép szinte teljes széthullását eredményezte. Az ember ebben a felfordult világban kétségbeesetten keres valami fogódzót a rengeteg irány, az izmusok zűrzavarában. Míg egy egészségesebb világban ősei hagyományára, világképére támaszkodva élhetett, korunk civilizált embere már „saját hitét” keresi, ami azonban a szakralitását veszített hétköznapi világban szinte lehetetlen a számára. Tapasztalva a válság jeleit – már a század

elejétől kezdve – a világ rendjének valamiképpen helyreállítására, a feldarabolt, szétszakított hagyomány, a mítoszok újratevésére, a modern művészetek remitológizációjára több alkotó több műfajban is kísérletet tett. Ez történt Magyarországon is. Az évszázad elejének fiatal magyar művésznemzedéke – köztük Bartók Béla és követői is – a „lényeg” keresésének misztikus útján indultak el önmaguk belső labirintusában. Egy „rejtekkúton”, ami azonban nem a befelé fordulás, a világtól való elzárkózás útja volt, hanem új mítoszok teremtéséé. Ez a teremtés, miközben vállalja a modern világ minden idegenségét, „azt azonban az évezredek hagyományba illeszti, ötvözve a folklór különböző műfajaiból és a mitológiából felfejtett szimbólumkincs ősi és biztos tudásával” – idézem Sziráki Mariannt.

Az új művészet meghatározó és szimbolikus alkotásává Bartók Cantata profanája vált. Mint Tallián Tibor írja: „Ez a mű a magyar értelmiség gondolkodásában példátlan másodlagos mítosz-képződésnek lett kiinduló pontja...” A szarvaskantáta generálta mitikus-rituális komplexumhoz

Világfa. Fotó: Boda Gábor

tehát éppúgy hozzá tartozik József Atilla: Regös ének, A csodaszarvas, Nagy László: Csodafiú-szarvas, vagy Juhász Ferenc: A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából című verse. De itt kell megemlíteni Vidnyánszky Atillának Juhász Ferenc verséből készített színházi adaptációját, valamint ide tartoznak Szervátiusz Tibor és Marton László Cantata profana elnevezésű szobrai is.

Mindezek ismeretében némiképp meglepő, hogy a Színháztörténeti Intézetben fellelhető adatok szerint a szarvasá váló fiak témájára mindössze három táncmű készült. 1985-ben állította színpadra Novák Ferenc és Markó Iván is a maga adaptációját, melyeket egy közös est keretében mutattak be. Az előadás 1996-ban a Szegedi Szabadtéri Játékokon is szerepelt. Míg a Duna Művészegyüttes 2007-ben mutatta be Juhász Zsolt koreográfiáját *Profana – Bartók-hidak* címmel. A néptáncművészet látszólagos érdektelensége a téma iránt azért is nehezen érthető, hiszen a magyar koreográfusok többsége számára mindig is Bartók, a bartóki életmű mutatott példát, és jelentett hivatkozási alapot.

A Szarvasének színpadra állítása

A folklorisztikai, mitológiai, tánc- és zenetörténeti, művészetelméleti ismeretek birtokában 2012 őszére elkészült az előadás szinopszisa. Meghatározódott annak célja, megfogalmazódott az üzenete, részleteződött a tartalma, kialakult a formája, stílusa, a közlési rendszerek – tánc, zene, látvány, kosztüm, próza – szándékolt hatásmechanizmusa.

Már a téma első értelmezése is világossá tette számomra, hogy az abban felsejlő univerzalitás, a tér és idő végtelensége, az archaizmusában rejtekező maiság – követelő módon – a színpadra állítás szempontjából a szokványostól eltérő rendezői megoldásokat kíván. A szándékok szerint, ahogy a zenék, úgy a táncok is tradicionális gyökereket mutatnak majd, mindezt azonban áttételes módon, „stilizálva” – Bartókra hivatkozva –, dekonstruálva jelenítve meg. Hiszen a téma, a megfogalmazni kívánt tartalmak súlya, a színrevitel módja, tervezett szimbolikája nem viseli el a csak „megszokott módon” megfogalmazott tradicionalitást. Annak kódolt, mélyebb értelmű, tehát nemcsak az érzelmre, hanem az értelemre is ható, egyetemesebb megjelenítését kívánja. Ezen meghatározások aztán az alábbiak szerint fogalmazódtak meg az előadás szüzséjében:

Mi, a XXI. század „vadászai”, akik az alávetettségből a szabadságba kívánunk eljutni, a Szarvasénekben egyfajta mitikus emlékezetet idézünk fel. Keressük a földi átváltozások, történetek égi mását, hogy végül mint szomjazók beléphessünk saját szent terünkbe. Ahhoz, hogy áthaladhasunk a jelképes hídon, el kell hagynunk a régit: a szülői házat, a kedvest, a népet, hogy megszeli- dítve annak tanúságait, újjá teremthessük a szokott sémákat, és újjászülessünk magunk is.

Vallunk a keresésről, a mindenkor változó emberi állapotról, a vágyakról, a férfi és a nő metamorfózisairól, az elme és a szív fordulópontjairól, a köztes létről, az időtlenségről. Táncképekbe járjuk, lírai szólamokba írjuk, kórusművekbe énekeljük a mélyünkben szunnyadó, közös gyöke- rek táplálékát. Emlékezünk. Kinyilatkozunk.

Hisz a változás ajándék! Magunk felfedezésének útja, a világba való elrendeződés esélye. Minden táncelőadás egyik meghatározó eleme a zene, így van ez a Szarvasének esetében is. Erre a székfoglaló előadásom későbbi részében bővebben kitérek, azonban álljon itt néhány fontos megállapítás, ami a darab komponálása során útmutatóként szolgált a zeneszerző számára. Az előadás sajátos, általam meghatározott műfaja a „táncvers”, amely a realitás és a szürrealitás határmezsgyéjén mozog; bátran lép át téren és időn; egyszerre mutatja egy archaikus és a mai világunk képét; szimbólumokra, metaforákra épít. Ezért írott, azonban a tradícióból inspirálódó, de mindenképpen önálló és szuverén zenét kívánt. A téma sokrétűsége, érzelmegzaltsága változatos hangszerelést és természetesen élő zenekari játékot feltételezett. Már évek óta ideám, hogy a táncosok kórusként is szerepeljenek. A táncház-mozgalom hatására a néptánc-előadások

Botoló. Fotó: Boda Gábor

zenei kísérete is megváltozott: egyedüli cél a mind „autentikusabb” megszólalás volt. Ez – az „új világ” minden erényét elismerve – némi egysíkúságot is eredményezett: az ének a színpadon csak egyféleképpen szólalhatott meg, szinte csak úgy, ahogy az a paraszti gyakorlatban előfordul. Bartók és Kodály országában a néptánc-színpadokon a „kórusedéklés” megszűnt létezni. Persze én sem klasszikus kórushangzásra vágytam, hanem egy új, mai hangra, a táncosaim hangjára, az átváltozásukra. Arra, hogy képesek legyenek a közös éneklés katarzisének megélésére, és ennek az érzésnek a közvetítésére. Az instrumentális és kórushangzások mellett az előadás hangdramaturgiája fontos részének szántam a szóló, a duett vagy a kamara megszólalásokat. Három karakteresen különböző szólista hangban gondolkodtam (két női és egy férfi), akik nemcsak a hangképet gazdagítják, hanem a történet továbbszövéseben is szerepet játszanak.

A Szarvasének előtt bemutatott előadásomban, a Hajnali Holdban szólaltak meg prózai szöveget mondva először a táncosok. Természetesen mindenk felett a mozdulat erejében, a gesztusok, az emberi test kifejezőképességében hiszek, de az a komplexitás, amit mind a Hajnali Hold, mind a Szarvasének témája megkívánt, igényelte, követelte a prózai megszólalást. A szarvassá vált fiúk kolindáját vizsgálva, azt értelmezve, továbbá megismerve Juhász Ferenc e témában íródott versét is, a fiúk drámája mellett az édesanya (átvitt értelemben a szülők) tragédiájára is fokozott hangsúlyt kívántam helyezni. Ennek a szándékomnak a megoldását – az adott táncjelenetek illetően komponálása mellett – a „történetet szövő”, az időn és téren átjáró, szimbolikus női alak

megszólalásában találtam meg. Ő az, aki megszemélyesíti az anyát, és egy szinte vég nélküli felsorolásban – önmagát vádolva – kiáltja a világgá mindazt, amire nem tanította meg a fiait!

„Nem tanítottam meg őket:
 szeretetre, bánatra,
 sírásra, nevetésre,
 taszításra, ölelésre
 harapásra, csókolásra,
 gyanakvásra, megbízásra
 árulásra, áldozatra
 sikoltásra, hallgatásra.
 Nem tanítottam meg őket:
 szeretni, megbánni,
 remélni, találni,
 adni, kívánni,
 kacagni, belátni
 szunnyadni, lángolni
 maradni, elmenni,
 szidni, zokogni,
 marni, kaparni,
 akarni, becsapni,
 igázni, sebezni
 szabadulni, rajtakapni...
 szerelmesen ölelkezni.
 Nem tanítottam meg őket:
 visszatérni...”

Az önvád azonban semmit sem ér, hiszen a fiúk felnövekedésével minden elrendeltetett: „Az anyai világ profán világ volt – írja Eliade. – Az, ahová a beavatandók (a fiúk) (...) behatolnak, a szent világa. (...) A profán világból a szent világba való átlépés ilyen vagy olyan formában magában foglalja a Halál élményét: az ember meghal az egyik létállapot számára, hogy a másikba kerüljön (...) az ember a gyermekkor és a gyermeki, tehát profán lét felelőtlensége számára hal meg, hogy magasabb rendű léthez jusson: ahhoz a léthez, amelyben a szent részévé válhat.” A szarvaskantátában az átváltozott fiúk így válaszolnak a visszahívó szóra:

„De mi nem megyünk!
 De mi nem megyünk:
 Mert a mi szarvunk
 Ajtón be nem térhet,
 Csak betér az völgyekbe;
 A mi karcsú testünk
 Gúnyában nem járhat,
 Csak járhat az lombok közt;

Karcsú lábunk nem lép
 Tűzhely hamujába,
 Csak puha avarba;
 A mi szájunk többé
 Nem iszik pohárból,
 Csak hűvös forrásból.”

És így kiált a titkok kapujában Juhász Ferenc nagyvárosi szarvasfia kozmikus magasságokba emelve az átváltozott embert:

„száz sebem kiforr szín-arannyal,
 naponta lerogyok, száz golyó sügyemben,
 naponta fölkelek, százszor teljesebben,
 naponta meghalok három-milliárdszor,
 naponta születek három-milliárdszor,”
 (...)
 minden sejtem nagy gyár, atomom naprendszer,
 heregolyóim a nap-hold, a tejút gerincevelőm,
 az úr minden pontja testem egy-egy része,
 galaktika-fürtök agyam egy sejtése.”

A Szarvasének zenéje

Így ír Bartók Béla: „Hiszen minden művészetnek joga van ahhoz, hogy más, előző művészetben gyökerezzen, sőt, nemcsak joga van, hanem kell is gyökereznie. Miért ne volna akkor jogunk a népi művészetet is ilyen gyökértartó szerephez juttatni?”

A Szarvasének zenéjének bemutatásához a zeneszerző, Kelemen László gondolatait hívom segítségül:

Általános művészeti szempontból a folklór (népköltészet, népzene, néptánc) ma egy nyelv a sok közül. Posztmodern korunkra jellemző, hogy a nagy közösségi „nyelvek”, irányzatok (pl. a XX. századi zenében a szerializmus, a minimalizmus) megszűntek közösségek lenni; ma már „minden egész eltörött”, mindenki olyan nyelvet használ művészi alkotásaihoz, amelyet akar, és amivel úgy gondolja, hogy legjobban ki tudja fejezni belső önmagát. Ebben a kavarodásban számunkra a folklór, mint szívünkhöz legközelebb álló nyelv, vörös fonalként adott. Nem volt ez mindig így. A romantika zeneszerzői még más nyelven fejezték ki magukat, ahol a folklór gyakran csak a „couleur locale” szempontjából volt fontos. Bár a Bartók utáni zeneszerző-generációk tanultak folklórt, számukra a bartóki modell nem volt járható út: vagy a mestereik meghaladásának igénye miatt, vagy a nyugati, „dekadens” zenei világgal való itthoni szembeállítás miatt. Lígeti, Bozay, Kurtág mind írtak népdalfeldolgozásokat, de megmaradtak a felszínen, nem tették a folklórból táplálkozó zenei nyelvet életprogramukká.

Azt, hogy hogyan lehet a folklórból művészi alkotást létrehozni, Bartók Béla többször kifejtette; gondolatai „a hármas útról” ma is érvényesek.

Fontosságuk miatt idézzük fel Bartók ma is érvényes gondolatait. „Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül, vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még elő- és utójáték közé foglaljuk. Az ilyen dolgozatok némi analógiát mutatnak Bach korál-feldolgoásaival. Az ilyen népdalfeldolgozásoknak kétféle, egymásba határvonal nélkül átmenő típusát figyelhetjük meg. Az egyiknél a kíséret és az elő-, utó- vagy közjáték másodrangú dolog; nem más, mint keret, amibe a fődolgot: a parasztdallamot beléillesztjük, mint a drágakövet a foglalatába. A másiknál éppen fordítva: a parasztdallam csupán a mottó szerepét játssza, és fődolog az, ami köréje és alája helyeződik. A kétféle típust számtalan átmeneti fok köti össze; néha nem is lehet eldönteni, melyik elem uralkodó a feldolgozásban. Az azonban mindenkor nagyon fontos, hogy az a zenei köntös, amelybe a dallamot öltöztetjük, a dallam karakteréből, a dallamban nyíltan vagy burkoltan mutatkozó zenei sajátságokból legyen levezethető, illetve hogy a dallam és minden hozzáadó: elválaszthatatlan egység benyomását keltse.

A parasztzene hatásának másfajta megnyilvánulási módja ha: a zeneszerző nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen parasztdallam-imitációt. Lényeges különbség e közt és az előbb leírt mód közt tulajdonképpen nincs.

Végezetül még egy harmadik módon mutatkozhatik a parasztzene hatása a zeneszerző műveiben. Ha tudniillik sem parasztdallamokat, sem parasztdallam-imitációkat nem dolgoz föl zenéjében, de zenéjéből mégis ugyanaz a levegő árad, mint a paraszzenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztlak zenei nyelvét és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével. Vagyis: zenei anyanyelvévé lett ez a parasztlak zenei kifejezési mód: oly szabadon használhatja és használja is, akárcsak a költő anyanyelvét.”

Szándékaink szerint mit jelentett mindez a Szarvasének zenéjében?

Először is egy népi dallamokból és a dallamok karakteréből, törvényszerűségeiből levezethető formálást, kompozíciós munkát. A darabban nagyon sok a szó szerinti népzenei idézet. A keret, a köntös ezek körül szándékom szerint a dallamokból levezethető, esetenként stílushű utánzás, kiegészítve olyan elemekkel, amelyek az eredetiben nincsenek, de lehettek volna (pl. a harmónium használata a felvidéki karikázóban, a karácsonyi kánták folyamatos, kánonszerű felépítése, kiegészítve a románoknál használatos „toaca”-val).

Másodszor, sok olyan dallamot jelentett, amelyet magam „eszelttem ki”, amelyek reményeim szerint nyugodtan megjelenhetnének egy hagyományos táncban is, mint tipikus, kistájhoz köthető típusvariációk. Ilyenek pl. a férfi gyertyás-táncot megelőző páros tánc, valamint a gyertyás invirtita típusú dallamai.

Harmadszor említhetem azokat a próbálkozásokat, amikor egy-egy eredeti dallam motívumaiból kiindulva, főként improvizációs és motívumisméltó technikát használva egy teljesen új, a zene ethoszát kifejező új minőséget próbáltam létrehozni. Ilyen a darabban pl. a Vadászat gyimesi zenét idéző része, vagy a Regölsés táncjelenet egy motívumból a zenekar által újból és újból felépíthető zenéje.

Természetesen, mivel feladat volt a darabban nagy kórusos tablók komponálása is, ezeknél gyakran használtam a népzene világán kívüli technikákat, eklektikus kísérettel, ahol a felhasznált motívumok a zeneirodalom egyes közismert idiómáit idézik (pl. a „crux” /kereszt/, vagy

Temetés. Fotó: Dusa Gábor

az alászállás motívuma /Liszt: H-moll szonáta/). A kórus lehetőséget adott arra is, hogy a Bach óta használt ellenpontozó és kánonos technikákat is használjam, természetesen csak könnyítve, hiszen nem profik énekelnek. Ennek keretében a darab csúcspontján egy adott pillanatban egyszerre szólal meg a „Dies irae” középkori dallama a „Mint a szép híves patakra” zsoltárral és a mezőségi lassú cigánytánc dallamával.

Koreográfia és látvány

A Szarvasének színpadra állítása nem előzmények nélkül történt. A korszerű, mai dramaturgia alkalmazása az eredeti táncoknak a téma szempontjából történő stilizálása, dekonstruálása – a színház mint összművészeti tér lehetőségeinek maximális kihasználása – már a korábbi előadásaimban is tudatosan megjelent még ha más-más formában is. Így a Naplegendában, a Panon freskóban, a Labirintusban, vagy a Hajnali Holdban. Ez a színházi hatásokon alapuló komplexitás teszi lehetővé a megformálni kívánt gondolatok sokrétű kifejtését, a formai, tartalmi és érzelmi gazdagságot.

A Szarvasének táncjeleneteiben felsejlik ugyan a paraszti táncok motívum- és gesztus világa, szellemisége, mindez azonban csak kódoltan. Nem a mezőségi férfi táncok, a gyimesi, a mezőségi páros táncok, a somogyi kanásztánc, a románok de a lungu, vagy invertita táncának a hagyományban rögzült formája az ami lényeges, hanem – kiragadva azokat szokás környezetükből – ezeknek a táncoknak az olyan tartalmi és formai jegyei, melyek képesek a kívánt gondolatok kifejezésére.

Ha az elkészült táncjelenetek elvonatkoztatottságát vizsgálom, és a bartóki hármast utat tekintem mintának, akkor a Szarvasének ennek a hármast útnak az első két fokozataként írható le.

Az előadás üzenete tizenhárom fejezeten keresztül bontakozik ki a nézők elé. Nincsenek átkötő jelenetek, minden új kép vagy az alapfelvetés szempontjából hordoz újabb és újabb információt, vagy a már felfűzött szálakat bonyolítja tovább, helyezi azt más és más aspektusba.

Novák Ferenc a bemutatót követő valamelyik előadás utáni beszélgetésen rítusok sorozataként írta le az előadást. A megállapítás pontos és lényegi, az én szándékaim is efelé mutattak. Rítusokat akartam, valóságosakat és általam kitaláltakat, múltban gyökeredzőket és maiakat, hétköznapiakat és ünnepeket, egy kortalan közösség táncban megfogalmazott ünnepeit, melynek ugyan jó részese lenni, de a kiválás abból megkerülhetetlen és törvényszerű.

A Szarvasének látványa

Az előadás látványának kialakításánál a Művészetek Palotája Fesztivál Színházának monumentális színpada rendkívül meghatározó volt. Ez a tér már önmagában is meglehetősen impozáns, a portálynílás magassága, szélessége, a színpad mélysége – tehát mind vertikális, mind horizontális kiterjedése – a megszokottól eltérő látványhatások kifejtésére is alkalmassá teszi. A hátsó színpad megnyitásával azonban a hatás még fokozódik, a tér grandiózussá válik, a színpad hátsó traktusa szinte a végtelenbe vész. A színház ezen adottsága teszi lehetővé az utolsó jelenet – a végső átváltozás – rendkívül hatásos és szimbolikus megjelenítését: a monumentális asztal végtelenbe távolodását az egyedül maradó Apával és az Anyával. És ebben a végtelen, az univerzumi távlatokig kinyúló térben – áthaladva a bartóki mitikus hídon, elhagyva a régit: a szülői házat, a kedvest, a népet, a hazát, megszélidülve, átformálódva, újjá teremtve a megszokott sémákat – születnek újjá az előadás „szarvasfiai”.

Igazi látványtervezői, rendezői kihívást jelentett a táncjáték színpadi terének (díszletének) funkcionális megteremtése. Egy mai, korszerű táncszínpadi látvány szükségszerűen szimbolikus, dinamikus, átváltozásra képes, többszörös tartalmakat önmagában hordozó. Az elkészült szüzsén alapuló jelenetkiosztás nemcsak az adott jelenet tartalmát határozta meg, hanem azt a teret is, amiben az játszódnak.

Mi a megoldást a díszlettartókra felfüggesztett kb. 20 cm átmérőjű, 6 méteres festett műanyag csövekben találtuk meg. A külön sorokban elhelyezett csövek (24 db) egységes rendszert képeznek. A sorok külön-külön is emelhetőek és süllyeszthetőek, így rendkívül nagy variabilitást eredményeznek. Ez a rendkívül egyszerű és letisztult színpadi világ éppen egyszerűségéből adódón képes: erdőt, fát, világfát, várost, kastélyt, börtönt, templomot, pogány szentélyt megjeleníteni.

A kiindulási pontként szolgáló kolinda egy erdőbe helyezi a cselekménysort. Egy varázserdőbe, amely a maga spirituális világával az átváltozás színtere, amin áthatolva az ember megtalálja a jelentést. Ebben a végtelen rengetegben válnak szarvassá a „fiak” is, és ebben a csövekből átlényegült környezet végtelen erdejében járják a táncelőadás hősei is a maguk útját.

Miközben a mi átváltozásaink színtere már nemcsak az erdő, a természet, az organikus világ, hanem a város is – mint Juhász Ferenc versének fiáé:

„gyere vissza édes fiam, ó, gyere vissza,
hagyd azt a kő-világot,
kő-erdő szarvasa, füst-ködök, villany-hálózatok, vegyi-fények,
vas-hidak, villamosok habzsolják föl a véred,
rajtad naponta száz sebet ütnek, te sose ütsz vissza,
én hívlak, a te édesanyád, ”

A Kaposvári fegyház című jelenetben a díszlet – újabb átváltozásként – börtönné válik. A rabság végletes élethelyzete, amely miközben elválaszt a külső világtól, éppen a bezártság, a magány szorításában az eszmélés helyszíne is. Itt hangzik el a betyárként halálra ítélt fiú vádja az anyáról, aki: „meghalni a fiát szennyesbe engedte.”

Az előadás első nagy kórusművében az éneklő táncosok fölé egy katedrális „száll alá az égből”. Az imago mundi, a mindenség képe, a szent épület, amely közvetít a transzcendens és az evilági szféra között; a szakrális középpont, az égi minta földi megfelelője, a mikrokozmoszban tükröződő makrokozmosz, az isten háza, legyen az a szentély pogány vagy keresztény!

A díszlet része még öt monumentális vörös, szintén mozgó oszlop, melyek a színpad sarkaira és annak közepére érkehetnek. Az öt oszlop közül kitüntetett szerepe a középsőnek van, hiszen ez a világtengely: az axis mundi. Ez a fa, a „világfa”, amelyik a gyökereivel a mélybe hatol, törzsével a földi, ágaival az égi szférában él, a világ vertikális egységeinek az összekapcsolója, a szellemvilágba, az isteni szférába emelkedés útja. Ezen az úton jut az égbe a meséink kiskondása, de ez a fa jelzi a földtől az égig ívelve a sámán útját is.

Így ír erről Weöres Sándor költő, közelmúltunk egyik városi sámánja, A fogak tornáca című versében.

„És nézd a fát: hogy szétfeszül rajta a mélység
és magasság és minden égtáj!
Út ő maga mindenfelé!”

Az előadás jelmezei is az alap gondolat szerinti kettősséget mutatják. Egyszerre ősiek és maiak, hagyományban gyökeredzőek és városiak. A színviláguk visszafogott, a természet, a föld színei jelennek meg bennük: a kékek, a barnák, a feketék.

Az előadás képi világának másik meghatározója a fény. A monumentális jelenetek monumentális színtestét igényeltek. A színek bátor alkalmazása azonban nem öncélú, hanem szükségszerű: a szárnyaló képzelet leképeződése. A mi varázserdők égő vörösből sárgán vált át türkizbe, a bálterem aranyban csillámlik, a mezők kékek, a horizontok jegesen fehérek. A patakok tompa bronzok, a ködök zöld fényűek.

A látvány részét képezik még a kisméretű, különböző magasságú támla nélküli székek, amelyeket a táncosok mozgatnak, ráülnek, ráállnak, vertikálisan is dinamizálva a teret. Ezekre állnak, ülnek az előadás énekes szolistái is, kiemelve, elemelve őket az adott jelenet táncos valóságától. Ezt a dinamizmust fokozzák a mozgatható (kerekeken guruló) asztalok is. Ezekről ugranak, repülnek „hegyről hegyre”, „rétről rétre” a fiak, ezekhez az asztalokhoz várja vissza őket az anyjuk, hiszen: „a fákyák már égnak, az asztal is készen”; ezek az asztalok válnak az Apa és az Anya ravatalává, és ezek az asztalok minősülnek át az utolsó jelenetben hiddá, a bartóki „szép hiddá”: a végső átváltozás hídjává.

A halál, a születés, az átalakulás, a szerelem, az idő és a hit örök emberi kérdések. És hogy az ember magát újrateherthesse: „nem iszik pohárból, csak tiszta forrásból.” A kezdet és a vég egyidejű: folklórba kódolt múltunk megtartó erejét éppen e drámaiság teremti, szellemi megújulásunk egyedüli esélyeként.

A Szarvasében a táncköltészet teremtő erejével: a születő és elhaló mozdulat színpadi igazságával vallunk e szakrális átlényegülésről, a hitben való megerősödésről, József Attila örököséiként a világgal összetartozó lélekről:

„Kortyolgat az ég tavából,
villó agganca világol –
ága-boga tükörképe
csillagvilág mindensége.”

A Szarvasének színpadra állt.

Bodonyi Csaba

LAUDÁCIÓ SÁROS LÁSZLÓ GYÖRGY AKADÉMIAI SZÉKFOGLALÓJÁHOZ

Sáros László György DLA építész MMA rendes tag mai székhoglalója okán, önmaga felmutatására készül. Ebben szeretnék megelőző segítségére lenni, s abban, hogy érintettként megőrizhesse szemérmességét. Sáros Lászlót elsősorban építészként ismerjük, de tudjuk róla, hogy többféle ifjúkori hívása és hajlama közül nem döntött kategorikusan. Alkotó évtizedei alatt az építészetet és fotózást párhuzamosan művelte, s szakíróként is számon tartjuk. Tehát akkor járunk el helyesen, ha felsorolt tevékenységeire, ezek megtermékenyítő összefüggéseire, az érzékelhető párhuzamosságokra és szimmetriákra egyaránt figyelemmel vagyunk ha ismerni akarjuk őt.

Sáros László György – az építész

Építészként Makovecz Imre egyik első generációs tanítványa, ami az organikus iskolához sorolja szemléletét és gondolkodását. Nem epigon. Bár kezdeti épületein – melyek döntően vidéki szállodák és áruházak voltak – még látható a MESTER akkori gondolkodásának hatása. Később Sáros és Tsa. néven önálló irodát nyit. Társa felesége, Tenkács Márta építész (a tokaji Tenkács Tibor festő leánya). Ketten a Kós Károly Egyesülés vándoriskolásainak egész sorát tanítják, nevelik, s indítják útra. Műtermükben sok családi ház, üdülő, társasház terve készül. Ezek az épületek, bár formagazdagok, ugyanakkor racionálisak és funkcionalisták, s kevésbé törekszenek a MESTER-re jellemző transzcendens terek létrehozására, vagy a faszerkezet poézisére. Az építészeti szemléleten átüt a szerző fotózáson iskolázott képalkotó tehetsége. Fontos számára a látvány, a homlokzat, a felületképzés, az arányok, a mívség és artisztikus arányok. S még valami. A döntően korszerű anyagokat használó épületszerkezeti részletek fegyelmezett, szakmailag gondos, precíz kidolgozása, amit – morgolódo mesterként – tanítványaitól is megkövetel. Ez ifjúkori érdeklődésre utal, hiszen egy ideig a Budapesti Műszaki Egyetem Épületszerkezeti Tanszékének munkatársa volt. Sok ismert és elismert épületterv került ki műterméből, ezek között legjelentősebb és legvitatottabb, városi léptékű munkája Vác főterének rendezése, mellyel időszerű és jótékony szemléleti vitát idézett elő a magyar műemlékvédelemben.

Nemcsak házépítő ún. műterem-építész, de párhuzamosan elhivatott főépítész is Madocsa, Vecsés településeken, s hosszú éveken át szülővárosában, Jászberényben, ahonnan eredményes és elismert főépítészként, mégis sebeket szerezve távozott.

Sáros László György – a képalkotó

Egyidejű, az építészethez hasonló erejű, ifjúkori hívást érez a fotózás iránt. Látni és láttatni – vallja programjaként. Fotóművszeti tevékenysége párhuzamos az építészetivel, képalkotása spekulatív, filozofikus, tárgya elsősorban az építészet. Képeit, fotóalbumait sikeresen mutatta be több hazai és külföldi kiállításon is.

Amerikát sajátos látásmóddal bemutató művészeti fotóalbuma az építészeti és természeti táj összefüggéseit, hasonlóságát, szimmetriáit tárja fel, erőteljes vizualitással és verbális aláfestéssel. Párhuzamba állítja a természeti és városi táj hatalmasságában megrendítő világát, a mélységeket és magasságokat, de a finom részleteket is. Képkalkotására most az építész szemlélete hat, aki minden feladatánál kénytelen szembesülni a tér–tömeg komplementer viszonyával. Mindezek láttatása már speciális fotóművészeti, képkalkotó tehetséget, precíz kidolgozást és szerkesztést feltételez. A kényelvű könyv a szerző második fotóalbuma. Az első a közép-európai zsidó temetőkről jelent meg „Tanú ez a köhalom” címmel.

Sáros László György – a szó(kép) alkotó, írást (is) tudó

Fotóalbumaiban is jelentős szerepet szán az írásnak. Rendszeresen élvezetes, hatásos írásokkal kapcsolódik konferenciákhoz, szakmai fórumokhoz és újságokhoz. Sajátos, egyéni, jól felismerhető stílust fejlesztett ki. Belső monológokra épülő, mesélő és kérdező, kissé kötekedő, provokatív írások ezek, rövid, néha függőben hagyott, olykor relativisztikus, néha érzelmes, vagy ironikus mondatokkal. Írásaiban is tettenérhető az erőteljes képkalkotás, láttató erő. Összességében Sáros László építész egyéni és unaloműző stílusa ez.

Sáros László György hovatartozásáról

Fejezze ezt ki az 1998-ban kapott „Hazáért Érdemkereszt”.

Sáros László György közéletiségéről

Építészet, fotózás, főépítészség, tanítás, és végül szakmai közélet. Mindez a pályakezdéstől folyamatosan motiválja.

Jelenleg a Magyar Építőművészek Szövetségének, korábban hosszú ideig a Kós Károly Alapítvány kuratóriumának elnöke, sokáig elnökségi tagja az Országos Főépítész Kollégiumnak. Kezdetől tagja a Kós Károly Egyesülésnek, szigorú mestere az egyesülés Vándoriskolájának, s éveig istápolja, szerkeszti a magyar organikus iskola Országépítő című építészeti folyóiratát.

Sáros László György elismeréseiről

Az Ybl Miklós-díj, Pro Architektúra-díj, Kós Károly-díj, az Év főépítésze díj birtokosa, s megszerzi a DLA, azaz a Mester fokozatot. Az általam örömmel ismertetett életútja, a most következő székfoglalója, s annak elfogadása alapján javaslom Sáros László György MMA tagságának végleges megerősítését.

Sáros László

ÉPÍTÉSZ VAGYOK

Építész vagyok, mert sok kacskaringó után az akartam lenni. Persze akartam lenni én traktorista is, majd bányamérnök – ja, meg hogy ki ne hagyjam – állatorvos is. Aztán, hogy eljött az idő, amikortól tovább már nem volt odázható a döntés, akkor böktem ki, hogy legyek építész. Édesapám, később meg a bátyám is képzőművész volt, (illetve hál’Istennek a testvérem még most is az.) Szóval több festő, meg grafikus nem kell a családba gondoltam, így döntöttem az építészet mellett. Ha lenne elég időm, itt most lehetne értekezni arról, hogy miért fontosak a „kismesterek”. Mert én már csak így hívom őket. Akik egy kisvárosban tanítva sok-sok fiatallal megértetik a művészet lényegét. Nem, dehogyis akarnak ők mindenkit művésszé tenni. Csak annyira, hogy értsék. Ez az igazi érdemük. A zömében érdemtelenül elhallgatott érdemük. Mert e nélkül nincs „high art”. Mert így nélkülük nincs magas művészet. Ez pedig az ő elvitathatatlan érdemük. És milyen különös a sors, néhai apósom ugyanezt tette. Csak később derült ki, hogy ők ráadásul a Képzőművészeti évfolyamtársak voltak.

Én hamar megtanultam, hogy az építészek szolgálati szabályzatába be kellene venni a látás mellé a láttatást is. Annak meg az egyik legjobb módja a fotó. Ezért is van az, hogy gyerekkorom egyik kedvenc foglalatossága mellett máig kitarítottam. Azt meg kevesen gondolják végig, hogy a fotónak micsoda felelőssége van. Mert amit az építészeztől tudunk, annak csak csekély hányadát láttuk, látjuk az életben. A többiről meg ott vannak a fotók. Mondjuk, tonnaszámra. Ha alkalmasint a fotóról beszélgetek, vagy előadok, gyakorta elmondom, mint „kedvencemet”, hogy a Pisai ferde torony jobbra dől. Mert csak egy innen készült látványba fér bele mindaz, amitől az tényleg érdekes, mit érdekes, pompás.

Makovecz Imre Csákányosi csárdája nincs már meg, mert az emberi butaság elégette. Csak egy képet ismerek/ismerünk róla. Hogy a legjobbat-e? Ez nem lehet kérdés, mert hiszen egyből csak a legjobbat lehet. Ma még lesz itt szó egy másik „egyetlen” képről, amiről meg az a csoda, hogy csak egyetlen készült, ami szinte hihetetlen, amikor ma a világon mindent lefényképeznek, lehetőleg párhuzamosan több helyről. Mert úgy hiszik, azt hiszik, hogy csak úgy lehet objektív. Mikor is pont ettől lesz manipulatív. Mert azt ugye tetszenek tudni, hogy a fotónak mára eltűnt minden objektivitása. Szó nincs már arról, hogy elmondhassuk, hogy ott van, hiszen le is fényképezték. Tudom persze, mert én is így hiszem, hogy az lenne a jobb, ha a dolog tényleg így állna. De nincs így. A fénykép „csak” kép. A fénykép is csak kép. Kreatúra. De látni. És láttatni is ezáltal lehet. Belelátni. „Na, mer’ azt maga csak belelátja, ugye? Lássa be!” Belátom, hogy bele akartam láttatni. Na, mert láttatni is tudni kell. És az a legjobbat, ha nem csak más látja úgy. Az a jó, ha én is elhiszem. Akkor jó. Építész vagyok, mert sok kacskaringó után az akartam lenni.

Hogy mire vittem építészként, azt jóval többen ismerik, mint a képeimet. A „láttatós” képeimet. Kaptam mindenféle díjat, amit építészként kapni lehet. És ez nem dicsekvés, csak tény. A leginkább megtisztelő, hogy az MMA-nak rendes tagja lehettem tagozati társaim, az Akadémia vezetésének és tagságának végtelenül lekötelező döntése alapján. Apropos, lekötelezés. Akinek ezzel igazán tartozom, az választott mesterem, Makovecz Imre. Ő nem hagyott elkallódní. Annyi bizalmat kaptam tőle, ami elég egy életre. Neki köszönhetem, hogy sikerült építésszé lennem.

S, mint építész, ő volt az első megrendelőm is. Korai házait végigfotóztva. Ezeket a képeket most is szeretem. Néhányat közülük „szénné” használtak. Néhány mellé mára meg már csak azt írják oda, ha odairják egyáltalán, hogy Makovecz Archívum. És most itt állok Önök előtt, előttetek az általa, avagy néhányuk által kitalált és létrehozott Magyar Művészeti Akadémia legszemélyesebb és emiatt leginkább megható eseményén, a székfoglalón. Az én székfoglalómon.

És, hogy mire jutottam a láttatás terén, amivel kezdtem? Nos erre hoztam ide ezt a nem is annyira friss könyvemet. Ezzel szeretném megmutatni, bemutatni a láttatást. Lehet, hogy többek ismerik. Lehet, hogy másoknak meglepő lesz. Tudom azt is, hogy van, akinek túl direkt. Én ezzel együtt is vállalom. Szóval, akkor kezdjük el:

Előszó

Szándékom szerint ez a könyv egy állítás. Nem kevesebbet állítok, mint azt, hogy mindaz, ami New Yorkban felépült, az megtalálható – mert ott van – Arizona meg Utah, New Mexico és Colorado canyonjaiban. Megdöbbentő „tükörkép” volta azonban nem csak ebben mutatkozik meg. A szavaknak is jelentősége van: a felépültben a magasság érezhető, tudható, sejthető. A gyakorta elképesztő formai hasonlatosságon túl a „völgyvilág”, a canyon azonban lefelé él. Csak hatása munkál felfelé. A legjobb szó, amit találtam erre az „ANTIVILÁG”. (Annak nem „tagadó” értelmében.) A horizont itt is sík, mint általában mindenütt, de minden mozdulás, minden történes, minden alakzat lefelé való.

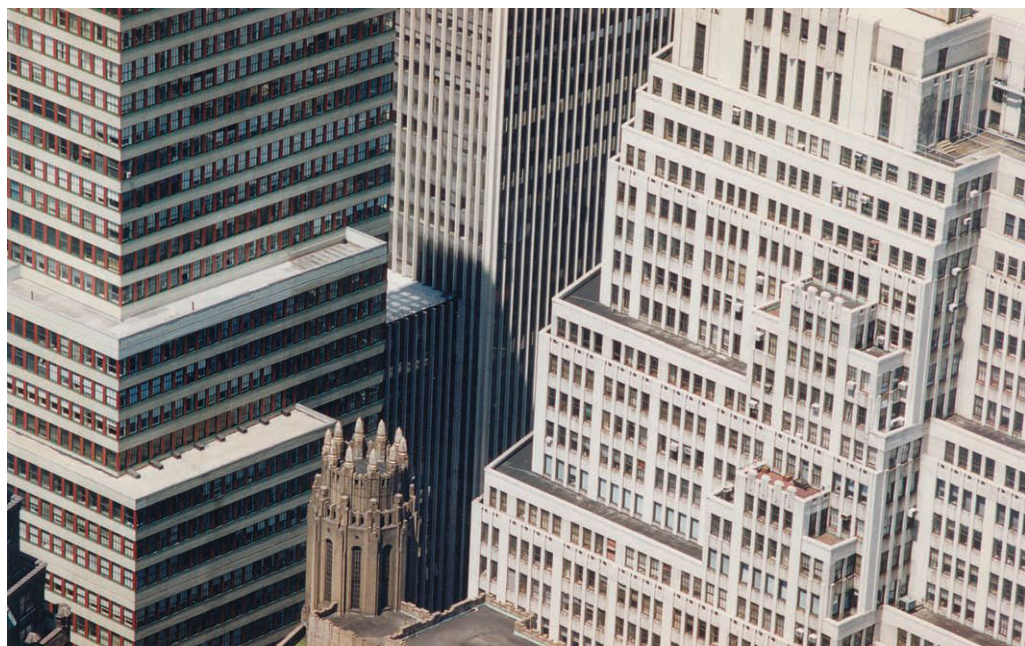
Grand Canyon

Pedig van itt is tér, és utca és fal – s ha már itt tartunk – graffiti és torony, és jel és szobor. De – miként New Yorkban – az ég itt is a létezés alapjele, vagyis itt még inkább. A Canyon de Chelly (utca)struktúrája tökéletes „előképe” a megalomán metropolisnak – úgy mellesleg a „nagy-város” archetípusának – ami formákban ragyog a fényben.

S hogy mindez szubjektív felfedezés? Lehet. De tény. S hogy meddig működik? Vegyünk egy szélsőséget képeim közül, mondjuk a zászló esetében? A navajo asszony szövöszékén, falán, valahol a Monument Valley egyik hoganjában ott a zászló, a csillagos, csíkos. Ami nélkül New Yorkban egy lépés nem tehető, mármint hogy az ember „szemébe ne égjen”, mint egyike minden amerikai talán legfontosabb jelének, ha nem „A” legfontosabbnak.

Mindezek ellenére – szándékom szerint – könyvem mégsem „didaktikus”. Mindezt nem célom bizonyítani, legkivált nem a tudományos kutatók módszerességével. Ami mellesleg el sem férne egy ”kávézóasztalon”. Csak szeretném elhitetni, mert én is elhittem, amikor rádöbentem. S hiszem ma is. Ha pedig valaki mindezt nem képes, avagy nem akarja „látni”, akkor – nos akkor annak – ott vannak a képek magukban, furcsa párhuzamaikkal. Csak képekként. Remélem jó képekként. Építész vagyok, képeim mondhatók építészeti fotóknak is. (Merthogy több a ház rajtuk, mint az ember?) Engem nem sért, mert még csak skatulyának sem érzem.

*Budapest, 2000. március 6.
Sáros László*

*A Leftcourt Normandie Building / The Leftcourt Normandie Building
2 West 38th Street, Bark & Djourup, 1928*

Emlékhely-völgy, Monument Valley

*Jean Dubuffet: Négy fa / Jean Dubuffet: Four Trees
Chase Manhattan Bank and Plaza*

Párkányrészlet / Ledge fragment, Thompson Street, SoHo

Liberty Island, a Szabadság-szobor teraszai / Liberty Island, terraces at the Statue of Liberty, Richard Morris Hunt, 1884

Grand Canyon, Déli perem, Grand Canyon, South Rim

Grand Canyon

„A kegyelem pillanata”

És jött 2001. szeptember 11-e infernója. Amerika először találkozott a vereséggel, s a megaláztatással. (Ez nem Pearl Harbour.) S mert ezzel az érzéssel nem tudott mit kezdeni – merthogy ez is csak keveseknek adatott meg – hát megrendült. Kegyelmi állapot. A döbbenet, s a fájdalom felocsúdásából az első, s talán utolsó lehetősége előtt áll(t) arra, hogy az elvesztett identitása helyére végre odakerüljön napjaink hiánycikke: az alázat. Mert végre megérthette (volna) indiánjait. Akiket alázatukban sértett meg, s figurázott ki. Megalázta őket rezervátumaikkal. Ahol persze mindaz ott van, amire Amerika büszke. Mert azt hiszi, hogy az, tőle való.

Hát nem. New York zseniális epigon. Felépítette a völgyek (canyonok) lényegét, csak az irányt tévesztette el. Persze ezt nem fizikálisan gondolom. „Csak” értelmileg.

Gyászol a világ. Ledőlt a „Spider Rock”. Gyászolok én is, miközben agyam azon zakatol, lehet-e még mit tenni, szabad-e, és legkivált, kell-e? S ha teszünk, úgy kiért, avagy miért? Hány ember veszett oda? Hányan vannak még a hopik? (Van valakinél egy felesleges egyenlőségjel?) Vissza kéne menni alázatért a canyonokba, azt megtanulni. Mert szerintem ott még mindig bőven vannak. Azok a kevesek, akik még vannak. De tanulni nem csak a többségtől kell (és szabad).

Amúgy a WTC-t vissza kell(ene) építeni. Úgy, ahogy volt. A tárolószekrény egyetlen fiókjában elférő tervfüzet szerint. Mert az, azért zseniális volt. Egyiket sem tudta ledönteni egy(-egy) Boeing 767-es sem. Teljes menetsebességgel, teletankolva. (Csak a tűz, a „pokol tüze”.)

Mi értelme van az építész sztárok önmutogató ötleteinek? Ők aztán tényleg nem értettek meg semmit az egészségből, ha ezeket a „terveket” komolyan gondolják. A „gazdaságos területhasznosítású” ötleteikkel. Avagy ők ugyanúgy az apokalipszis lovasai. Angyalszárnyakkal. Már régen nem a magasabbra, távolabbra, gyorsabban a cél. Miért is nem volt(ak) jó(k) a „rég(ek)”? Mert neki(k) lehetett szállni? Könyörgöm fel kéne végre ébredni! Akkor már sokkal jobb otthagyni a gödröt, a „Ground Zero”-t. Mementónak, igazi amerikai „műemlékműnek”.

Amerika e helyett most a gonoszt üldözi, távoli vidékeken. Csak nehogy otthon kelljen.

Budapest, 2004. február 19.

Sáros László

A „canyonvilág”

Valójában mi a canyon? Na nem geológiai értelemben gondolom. Annak magyarázatára nem is venném a bátorságot. Meg aztán egy illetén magyarázatnak itt semmi értelme nem lenne. Ismerjük a becsléseket, visszamenve az időben, amelyek nekem csak adatok. Felfoghatatlan adatok. Rám nézve már az ezer év is az. Hát még a százezer. A millió meg elképzelhetetlen. A tízmillió év meg olyan, mint a fénysebesség, vagy a világűr. Szóval tudjuk – mert, megtanították – hogy van.

A Földet – szinte mindenütt – természetesnek érzi az ember. Régtől valónak és magától értetődőnek. Na, ez bicsaklik meg bennem mindahányszor a canyonra gondolok. Melyikre? Bármelyikre. A Grand Canyon-ra, a Canyon de Chelly-re avagy a Monument Valley-re. A „tudományosak” okos válaszaikat az erózióra fogják. Meg a tízmillió évre. Ami nekem így együtt sem „működik”.

Mert nekem ezek „teremtett” helyek. A teremtetség azonban csak a teremtővel nyer értelmet. Ki a teremtő? Az Isten? Igen. És az ki? Kinek-kinek más. Csak a lenyomatuk azonos. Amit ott látsz. És től pompás, fenséges és magasztos. És megrendítő. Mert az nem lehet, hogy ezek „csak úgy”

lettek. Hova lett mindaz, ami a horizont és közöttem lehetett? Van azonban még valami, ami – akár ha csak a három, felsorolt canyonra gondolok is – legalább olyan fontos, mint a teremtettség érzése. Elképzelem, hogy milyen kedvében volt az Isten, amikor a Grand Canyon-t „teremtette”. Komoly lehetett. És amikor a Monument Valley-t? Okszerűen vidám kellett, hogy legyen. És milyen a Canyon de Chelly teremtetésekor? Nincs jobb szavam rá, megrendült. De egyben ezért, avagy éppen a „teremtettség” okán ezek szent helyek is. A navajok és a hopik szent helyei. Nem lehet nem látni a lenyomatot. Isten lenyomatát. Aztán a fehér ember meghozta a végső megoldást az indiánok számára, akik zavaróak kezdtek lenni saját földjükön számára. „Kitalálta” hát rezervátumaikat. És megkezdődött az indián holocaust. Ami ugyanolyan szégyen, mint minden más holocaust.

A „talál”-mány

Mire kell New York Amerikának?

Kirakatnak, avagy kivonatnak?

Esszenciának? Jelképnek, vagy „csak” emblémának?

Tudja-e már Amerika, hogy New York Arizonában van?

Meg kéne nekik mondani.

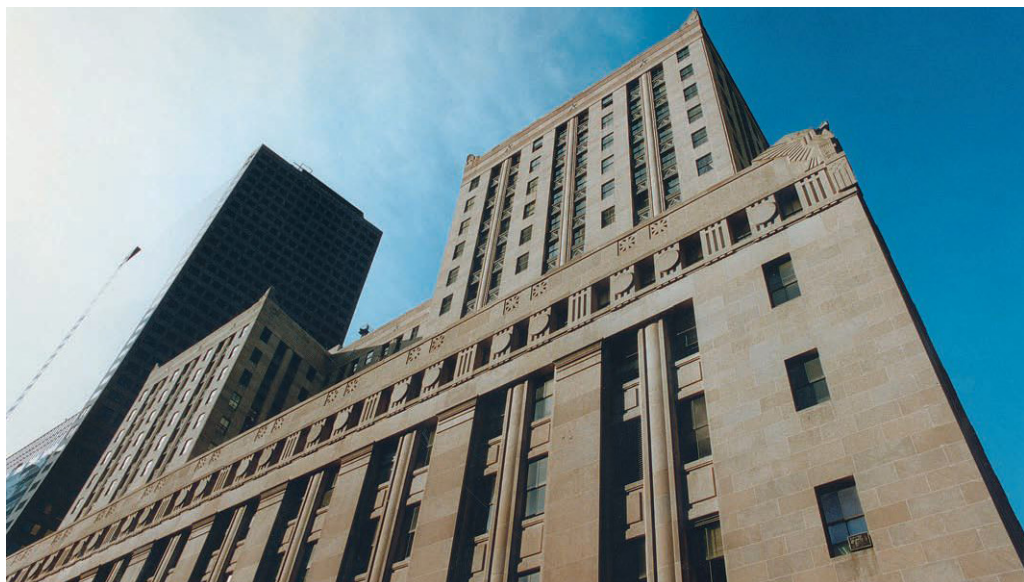
Könyörgöm, valaki mondja meg nekik.

Vagy ez lehetek én is? Jó, hát legyen úgy!

Tisztáznom kell valamit, itt mindjárt az elején. Nem „ki”találmányról, nem „fel”találmányról, hanem „rá”találmányról beszélek. De talán úgy még pontosabb, ahogy a címben tagoltam. „Talál”-mányról. Megadatott, hogy szoros folytatásban járhattam a „Four Corners” vidékén, majd New Yorkban. Összességében egy hónapom volt rá. A néhai barátom után maradt, kölcsönbe kapott felszereléssel – hogy a magamét ne kelljen Amerikába cipelnem – vagy 1600 felvételt készítettem. Nem ebből „élek”, így hát azon túl, hogy a hazaérkezésünket követően csikmáslat készült valamennyi filmről, tán jó egy évre, fiókba kerültek a kontaktok. Egy újabb nekibuzdulást követően választottam ki ezek közül úgy hatszázat, amiket aztán már el lehetett kezdeni nézegetni, szelektálni, sokukat „kiszórni”. Dátumra meg nem mondom, hogy mikor történt – de az a tény szempontjából indifferens is – egyszer csak „lecsapott” rám a felismerés. A „talál”-mány, a rátalálás döbbenete. A „truváj”. Az iszonyatos hasonlóság, az „olyan-mint” dermesztő felismerése, az előre kitalálhatatlan párhuzam. A szinte mindennek felismerhető előképe. Aminek nem lehet „spekulatív” elébe menni. Megtervezni, megtalálni, lefényképezni. Ez nem lehet plánum. Ez csak felfedezés lehet. Mint ahogy az is volt a rátalálás pillanatában. És attól a pillanattól fogva – nekem már – mindig. Az első döbbenet után jöttek a képek, szinte maguktól, „párbaállva”. S hogy a dolog ne legyen ilyen egyszerű, kezdetben csak ólálkodva, később elő-elő villanva, ám a végére stabilan „beállva” egy sajátos „délja vu” érzés, aminek pusztá ténye – már önmagában is – csupa talány. Nem vagyok erőszakos fajta. Sose is voltam. (Nem lenne szabad, hogy az erőszak az élet része legyen.) Ezért aztán meg sem próbálom „szájba-rágni” a láthatót, hisz úgylis ott van. Persze megkérdézhető, hogy mi van azokkal, akik nem látják? A szemantikai értelemben vett „vakokra” gondolok. Talán semmi. Avagy semmi. Baj akkor sincs, mert a következő szint még mindig adott: remélem, hogy különálló képekként is „fogyasztható” a dolog. Igaztalanul és előre meg végképp ne bíráljunk senkit. Szándékom szerint a legtöbb, amit tehetek és teszek; igyekszem megnevezni a helyeket. S ha ez nem megy, legalább „leírni” a hangulatát, segítve ezzel magának a képnek.

Grand Canyon, Déli perem – Fénylő Angyal
Grand Canyon, South Rim – Bright Angel

A Federal Office Building / The Federal Office Building
90 Church Street, Cross & Cross and Penninton Inc., 1935

Miként Mórckának
 A kis játékoroszlán ott ül
 a kapcsolószekrényen. Ott ül.
 Elárvultan, de tartással.
 Mentőmellényben.
 Ide tették fel.
 Iszonyatos volt a zuhanás, de
 most már itt van. Ő megmenekült.
 Ki mellől? Hol
 a gazda? Egyáltalán,
 van még ennek a szónak,
 ennek a kérdésnek értelme?
 Ugye nincs? Már az is jó, ha csak
 itt ülhet az ember. De kinek?

Kérdezték, mondtam: ha New York egére nézek, valamilyen repülő szerkezetet mindig látok. Mit sejtettem én akkor, hogy ez a kép 2001. szeptember 11-étől milliárdoknak „ég bele” a szemébe. Emblémává, ikonná lett. Megállt az idők végéig. A „last minute flight” képe, míg élek, el nem felejthető. A Boeing 767-es orra a kettes torony déli falához ér. Még nem töri be. A határhelyzet százezredmásodpercnyi pillanata megáll egy életre a tudatomban. Már megint a „határhelyzet”. És egy villanásra látom az orrát belülről. Kollégám válla fölött, aki döbbsenten mered rám. Látom, nem érti. Aztán...

Epilógus
 Ha látod, mire gondolsz?
 Nem arra, hogy ott van?
 De ha erre nem, hát mire?
 Hogy akár ott is lehetne?
 És ha nem lehetne ott, akkor mire?
 Hogy ott kéne lennie. Nem?

Ez a kép nekem már soha többé nem statikus. Ez a kép ugyanis nincs „befejezve”. Lehet, hogy a már kész képedet más fejezi be? 2001. szeptember 11-ig, nekem még a kérdés is abszurdnak hatott volna. Ma már tudom, lehetséges. Ma már ez sem lehetetlen. A képet, azóta befejezték. Gedeon Naudet és Jules Naudet francia filmes testvérpár 2001. szeptember 11-én, reggel, 8 óra 45-kor fejezte be kamerájával. Mert bármikor és bármédig nézem, várom az American Flight 11-es járatát, a 767-es Boeingt. Ami – rémítő, de – eddig „rende” meg is érkezett. A mi generációnknak már mindig megérkezik. „Duplafenekű” déjá vu. A „már láttam”. A „már mindig ezt látom”. Istenem, micsoda árat fizetett ezért a világ, és micsoda árat fizet még. Felfogható ez? Érti ezt Amerika? Ugye nem?

Szentendre, 2004. február 19.
Sáros László

Kugler Erika

TEHETSÉGGONDOZÁS MŰVÉSZETTEL

A magyar szecesszió Bécs tükrében

Az ember – akár diák, akár tanár – az oktatás intézményébe kényszerülve vagy nagyon „vonalassá” válik, ami a művészettel szöges ellentétben áll, vagy megpróbál a kereteket szétfeszítve szabadságot teremteni a kötöttségben. Projektünk tér-időt teremt az érzékenység újrangolálására... Pomázi Imréné igazgatónk konferenciányitó beszédében kiemelte, hogy „a művészet a leginkább alkalmas eszköz arra, hogy lenyűgözzön bennünket, s egy szubjektív érzésvilágot közvetítsen. Fontos, hogy a gyerekek megtapasztalják az alkotás örömét, kiélhessék kreativitásukat, amely kiteljesíti egyéniségüket”. Művészet és szabadság iránti vágyunk jelenik meg ebben a projektben, amelyet 2013 őszén „gyúrtunk” végig a SZIE Gyakorló Sport Általános Iskola és Gimnáziumban. Ez a projekt nemcsak tehetséges diákokat gazdagított, hanem nekünk, tanároknak is felért egy magas szintű továbbképzéssel. Végre lényeges problémákat vetett fel a nagybetűs SZAKMA, amely gyakran annyira háttérbe kerül az oktatásban. Úgy érzem most egy kicsit sikerült „nem középiskolás fokon taní-tani”. Művészettörténészek, múzeumpedagógusok, rajztanárok, szülők, diákok, művészet iránt érdeklődő 160 vendég érkezett az ország, a város intézményeiből projektzáró művészeti konferenciánkra, amelyen több előadó tartott különböző témákban színvonalas előadást.

Köszönet illeti azokat a kollégákat, akik mindezt megírták, hogy ez a publikáció megszülessen! Köszönet azoknak, akik munkájukkal, részvételükkel, segítő szándékukkal, támogatásukkal hozzájárultak ahhoz, hogy ez a projekt megvalósulhatott.

A pályázat bemutatása

Iskolánk alapítványa, a Talentum Alapítvány, támogatási kérelmet nyújtott be az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő megbízásából meghirdetett NTP-MR-MPA-12-078 kódszámú pályázatra. Projektünk elnyerte a kért maximális 1,5 millió forintot.

Ez a pályázat lehetővé tette, hogy harminc, a művészetekben tehetséges diáknak és az egész iskola közösségének élményekkel teli tanulást biztosítsunk. A résztvevő diákok életkora széles skálán mozgott, 12-18 év, de közös bennük, hogy szeretik a művészeteket, többségük rajzszakkörre, fakultációra jár, a vizuális művészetek, zene, irodalom... iránt érdeklődő, rendszeres résztvevője a múzeumi kirándulásoknak.

A legtöbb gyermek csak a tankönyvek fotóiról ismeri a műalkotásokat, ami persze nem adja vissza a mű igazi tartalmát, ezért szeretnénk volna, ha a diákok az eredeti művekkel találkozhatnak. A művészi megismerés „megélése” élmény-esztétikai kategória. A világ dolgainak esztétikai megélése a művel való azonosulás, a katarzis. Olyan mélységekben megélt élmény ez, amely nyomot hagy az ember gondolkodásában, úgy épül be a személyiségbe, „mint csontba a velő”. A művészetek emberformáló, kultúrateremtő szerepe nem új gondolat; a művészet a tanítás-tanulás, nevelés-ne-

Művészeti konferencia 2013. november 12.

velődés egyik legerősebb eszköze, feltéve, ha a katarzisz megvalósul. A közoktatásban ritkán él meg a gyermek tanórán katartikus élményt. Iskolai körülmények között a heti egy óraszám nehezen teszi lehetővé a művészeti nevelés megvalósítását. A csengetés behatárolja az élményekbe merülést, elmélyülést. A kevés óraszám miatt a lehetőségekhez képest (több éve) a kollégákkal integráció keretében végezzük a művészeti tárgyak oktatását. Az integrált művészeti nevelés részét képezik a belföldi és külföldi kirándulások múzeumokba, színházakba, művészetközvetítő intézményekbe, de nyitottak vagyunk a hozzánk látogató művészek rendezvényeire, programjaira, előadásaira is. Gimnáziumunk megalakulásának hat éve alatt ezek a programok rendszeressé váltak, és gazdag kapcsolatrendszer alakítottunk ki.

Múzeumi kirándulásaink alkalmával foglalkozásokat, tárlatvezetést kérünk adott témakörökben, melyek a tanórákon, a kirándulások alatt, illetve után mélyebb feldolgozásra kerülnek. Élmény élményt szül. A Budai Várban tett kirándulás adta az indítást egy bécsi utazáshoz. A Bécsben átélt élmény hatására született meg az ötlet: állítsunk össze egy „nagy projektet”, amely összefüggő gondolat köré építi fel az elméleti ismereteket, a manuális tevékenységeket, a határterületeket, a nyelvtanulást. Jelenlegi pályázatunkban a vizuális kultúra területei, az építészet, tárgykultúra és képzőművészet a meghatározóak, de a társzművészetek, az irodalom és a zene is hangsúlyt kaptak. Bevontuk a német nyelvet is, mint segédeszközt a művészetek tanulásába.

*Történelmi ruhapróba
a Magyar Iparművészeti Múzeumban*

felmerült bennünk a kérdés, vajon a közös történelmi múlt kapcsán helyenként párhuzamot mutat az osztrák szecesszióval is? A szecesszió kutatásával szerettük volna a tanulók számára kitágítani, megszerettetni a művészetek világát, megismerni, értékelni nemzeti kincseinket, élmény teli betekintést nyerni egy másik ország művészetébe, Magyarország művészeti jelenségeit párhuzamban szemlélni a nemzetközivel, elhelyezni egy tágasabb kontextusban, a művészetek történetében.

„Művészet az emberekért”

Egy olyan művészeti stílust, mozgalmat, korszakot akartunk választani, amely könnyed, népszerű, „szeretni való”, viszonylag hosszú ideig élt, „könnyen emészthető” elveken alapul, amelyekre lehet építeni az absztrakt gondolkodást. Az elvont művészetek tanításához fontos a „lépcső” a konkrét és az absztrakt között. A diákok számára könnyebb az avantgárd, az absztrakt, a kortárs művészet; világunk, mindennapjaink jelenségeinek megértése, ha visszamegyünk az eredethez, és tanulmányozzuk a századforduló művészeti törekvéseit, társadalmi jelenségeit, amelyek nagyon összetett

Projektünkben egy művészettörténeti kort, a szecessziót választottuk kutatási területnek, hogy mélyebben megismerjék a diákok a Monarchia művészetét a századfordulón. Budapest és Bécs intézményei, művészeti jelenségei hasonlóknak tűnnek, mivel a Monarchia idején hasonló elvek szerint alakították őket. Pályázatunk is ezen a párhuzamon alapul: „A magyar szecesszió Bécs tükrében.” Hogy megértsünk egy vizuális jelenséget, egy kort, egy ízlést, kontrasztjában tegyük értelmezhetővé a gyermekek számára. Így lett a pályázat mottója a József Attila idézet:

„Hiába fűrösztöd önmagadban,
Csak másban moshatod meg arcodat.”

Mindig fontos az eredet. Bizonyos művészeti jelenségek különböző kultúrákból erednek, és sajátos színezettel honosodnak meg egyes országokban. Ez a helyzet a szecesszióval is. A Magyarországon gyökeret vert jelenség sajátosan keveredett a magyar motívumvilággal, gondolkodással, és

Történelmi ruhapróba a Magyar Iparművészeti Múzeumban

képet mutatnak. Egyrészt a múlt hagyományainak tovább élése, a historizáló művészetek, a középkori stílusok felelevenítése jellemzi. Másrészt a társadalmi változásokban gyökerező modernebb, aktuálisabb művészeti tartalmak és új művészeti formák keresése, a művészet szerepének megváltozása, az „új művészet” igényének megfogalmazása kap hangsúlyt.

Témaválasztásunk harmadik szempontja az volt, hogy ne csak képzőművészeti stílus legyen, hanem egy olyan mozgalom, amely meghatározza az ember épített környezetét és tárgykultúráját is. Az absztrakt képzőművészet az átlagember számára gyakran nehezen értelmezhető. Az emberi gondolkodás egy magasabb, elvontabb szintje. A tárgy és környezetkultúra gyakorlatiasan próbálja megoldani, feloldani, „kárpótolni”, megnyugtató, szórakoztató az embert. A bennünket körülvevő tárgykultúra és az építészet mindannyiunk számára lényeges, mivel funkcionális, gyakorlatias célokat szolgál az ember életében. A projekttel tehát a képzőművészeti gondolkodás mellett bepillantást nyerhetünk a tervezői gondolkodásba is; szabad művészet és alkalmazott művészet fogalmai egyértelművé válnak. A szecesszió mindezek gazdag tárháza. Iparművészetté emeli a kézművességet, és megújítja az építészetet, új elveket fogalmaz, melyek később a modern építészet alapelveivé válnak egészen napjainkig. Ezek után könnyebb visszatérni a diákokkal a képzőművészeti tartalmak feldolgozásához, emberközelivé, átjárhatóbbá tenni a művészetek világát.

Ruhatervezés Hundertwasser-stílusban, textilműhely az iskolában

A manuális tevékenységek anyagai és eszközei költségesek. És persze a kirándulások is nagyrészt önköltségesek voltak az elmúlt években. Ezért több, a művészet területén tehetséges tanuló nem tudott a programokon részt venni. Jó néhány művészi tehetségünk támogatás nélkül nem tud eljutni külföldre, de még a belföldi kirándulások kifizetése is gondot okoz. Ezzel a projekttel elsősorban őket szeretnénk volna támogatni.

A projekt programjai

A művészeti projekt három magyar és egy külföldi kirándulásból tevődött össze. A bécsi utat megelőzte egy német nyelvi előkészítő foglalkozás. A kirándulás témáihoz itthon négy műhelymunka kapcsolódott; az ott készült alkotásokból és a projekt élményfotóiból egy kiállítást rendeztünk, amely a művészeti konferencia napján nyílt meg.

A múzeumi kirándulások előtt a művészettörténészekkel vagy múzeumpedagógusokkal ismerttettem az egész projekt koncepcióját, programjait: merre jártunk, hová készülünk utazni, milyen tevékenységeket végzünk a projekt során. A külső munkatársak mindezeket a szempontokat a gyakorlati foglalkozások, tárlatvezetés alkalmával irányadó elvnek tekintették. A mi megélt élményeinkhez vagy tervezett kutatási témánkhöz kapcsolták az új művészeti tartalmakat, megerősítették a korábbi tapasztalatokat.

Gödöllő

Első kirándulásunk 2013. szeptember 12-én a Gödöllői Művésztelepre vezetett, amely a magyar szecesszió egyetlen szervezett társulása volt 1901 és 1920 között. A gödöllői Városi Múzeumban A Szecesszió Éve című kiállítást tekintettük meg, és részt vehettünk Gödöllőn egy szecessziós túrán, melyen Tóbiás Csaba művészettörténész kísért bennünket a művésztelep egykori alkotóinak – Körösfői Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Belmonte Leó, Remsey Jenő – házait bemutatva. Megnézhettük a Gödöllői Iparművészeti Műhelyt (szövőiskolát) és a hozzá tartozó kortárs galériát, amely a Gödöllői Művésztelep szellemiségét, művészeti hagyományait élte napjainkban is. A művészkolónia tagjai – mindamellett, hogy Lev Tolsztojt és az angol preraffaelita festőket tekintették példaképüknek – országszerte utazgattak népi hagyományokban gazdag vidékekre, és műveikbe beépítették mindezeket. Megtudhattuk, hogyan étkeztek, öltözködtek, sportoltak, nevelték gyermekeiket, milyen alkotásokkal gazdagították a magyar művészetet.

Kecskemét

Kecskemét építésze a magyaros szecessziós stílus megvalósulásának az egyik példája. 2013. október 8-án a Katona József Múzeumban és a „Cifrapalota” Képtárban jártunk, ahol Merinu Éva múzeumpedagógus Kecskemét szecessziós városképét, Kada Elek, az aranykor polgármestere és Márkus Géza, a Lechner-iskolát képviselő építész munkásságát ismertette a diákokkal. A tanulók részt vehettek egy foglalkozáson, amelyen szecessziós stílusban épület maketteket tervezhettek, s amelyet itthon a műhelymunkák során folytattunk, tovább gondoltunk.

Budapest

2013. október 16-án Budapestre utaztunk a Magyar Iparművészeti Múzeumba, ahol Koncz Kinga és Pataki Judit művészettörténészek egy egész napon át foglalkoztak a diákokkal. Koncz Kinga vezetésével megismerhettük a Lechner Ödön és Pártos Gyula által tervezett szecessziós múzeumépületet, és mindezekkel párhuzamban, ugyanebben az időben a külföldön épült híres épületeket. Részt vehettünk egy Történelmi ruhabutik című foglalkozáson, amelyen Pataki Judit a 18–19. század viseleteit mutatta be festményeken és korabeli rajzokon, miközben a gyermekek felpróbálhatták a korabeli ruhákat, megélhették a reprezentatív ruhadarabok viselésének nehézségeit. Különleges alkalomnak élték meg a tanulók, hogy betekintést nyerhettek a textilnyomtatás műhelytitkaiba is. Készíthetett mindenki szitanyomással, arany és színes festékekkel előre előkészített fotószitákkal szecessziós mintákat pólókra, textilekre.

A kivonulás-MÁSKÉNT című program a múzeum kiállításaihoz kapcsolódott. A szecesszió mesterei az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében, A Bigot-pavilon – szecessziós épületkerámiák Párizsból, valamint a Gyűjtők és kincsek című kiállításokon a diákok megismerhették a szecesszió jellegzetes stílusjegyeit, meghatározó épületeit és tárgykultúráját. Beszélgettek a világhiállításokról: hogyan mutatkoztak be az egyes országok, milyen termékekkel képviselték magukat. Érdekes feladat volt, hogy egy kiválasztott tárgyról, „termékről” korabeli reklám-szöveget kellett írniuk a századforduló fogyasztóinak. Hazafelé menet betértünk a Vidor Emil építész által tervezett Magyar Szecesszió Házába, ismertebb nevén a Bedő-házba.

Német nyelvi előkészítő

2013. október 21-én Miklósné Kiss Ildikó német nyelvszakos tanárnő nyelvi interaktív foglalkozást tartott, melynek célja a nyelvi ráhangolódás a bécsi útra. „Két gyakorlati célt követtem, a munkám során – mondja a tanárnő. Útmutatást adni egy kirándulás önálló előkészítéséhez, szervezéséhez, és nyelvileg is felkelteni az érdeklődést, a tanulás vágyát a diákokban. A csoport életkorát és idegen nyelvi ismeretét tekintve igen heterogén volt. Az informatika teremben »virtuális kirándulást« tettünk a tanulókkal, akik csak német nyelvű honlapokat nyithattak meg munkájuk során. Egymásra épülő feladatokat kellett megoldaniuk, s így megtették azt az utat, ellátogattak azokra a helyekre, ahová majd később a valóságban is eljutottak. Álljon itt néhány példa a feladatok közül: Budapest–Bécs távolsága; vaktérképen bejelölni, megnevezni Ausztria fővárosát és a vele szomszédos országokat; egy adott napra várható bécsi időjárásról tájékoztatni; múzeumok és azok képeinek összekapcsolása; múzeumi nyitvatartási idő és belépőjegyek árának kikeresése. Végül a három-négyfős csoportok elkészítették a kirándulásra hívó plakátokat, amelyeket kifüggesztettünk az iskola folyosójára.”

Bécs

A projekt egyik kiemelt programja volt 2013. október 23-án a bécsi kirándulás. A sok magyarországi élmény után visszamentünk időben és térben Klimt és az osztrák szecesszionisták világába, miközben érintőlegesen megismertük a századforduló művészeti életét. A diákok a kirándulás előtt feladatot kaptak, hogy felkészüljenek azokból a művekből, nevezetességekből, művészeti

Csoportkép a Felső-Belvedere előtt

kérdésekből, amelyeket kutatni terveztünk. A hosszú, ötórás úton volt idő a beszámolókat meghallgatni az autóbuszon.

Az első múzeumi helyszín, ahol egy osztrák művészettörténész várt minket, a Felső Belvedere. Miklósné Kiss Ildikó tanárnő és a 10. osztályos Varga Stefánia tanítványunk tolmácsolta a Klimt nyomában című múzeumi túrát. Felejthetetlen volt a gyermektolmács interpretálásában megismerni Klimtet. A művek új értelmet nyertek a sokrétegű kommunikáció során. A német–magyar beszélgetés szintjén összeállt egy értelmezési tartomány; az eredeti művek, amelyek szembenéztek velünk a falakról, egy másik kommunikációs csatornán „beszéltek” hozzánk, képi úton, új dimenzióval bővítve az értelmezést. Amikor Joseph Olbrich Szecesszió Múzeumában Klimt Beethoven-frízével szembesültünk, már nem kísért minket tárlatvezető és tolmács, csak a festészet nemzetközi nyelve. Szimbólumfejtő beszélgetésbe kezdtünk a diákokkal: egy rajz-, irodalom-, ének-zene- és németóra-gyanús „öszvéróra” kezdett kialakulni a szavak szintjén. A mű a képzőművészet, a zene és az irodalom határmezsgyéjén. Egy képzőművészeti alkotás, amelynek irodalomból vett története van: a lovag elindul, legyőzi a szörnyet és elnyeri jutalmát. Klimt a frízt „felvezető képnek” szánta Max Klinger Beethoven szobrához. A freskó képrészleteiben visszacseng az Örömóda.

Levezető programként betértünk a Lepkeházba, majd folytattuk utunkat a Művészetek Házába, ahol a 70-es években a szecessziót újraélesztő polihisztor, Hundertwasser munkáit néztük meg. Maga az épület is a mester munkája. A számtalan épület-makett és megvalósulásuk dokumentációi, a rengeteg festmény és grafika termékeny életutat tárnak fel, hatalmas életenergiát sugároznak felénk, alkotó gondolkodásra, alkotómunkára sarkallnak minket. Tanárok és diákok egyaránt élénk vitákat, beszélgetéseket folytattunk a művek előtt. Kérdeztünk, érveltünk, művészeti problémákat, filozofikus kérdéseket vetettünk fel az emberi létről, környezetünkről, ember és természet viszonyáról, az urbanizációs ártalmakról, az ember természetes létének elvesztéséről. Merthogy ezt „súgták” a képek azon a különös „néma csatornán” amely a szemünkön át a lelkünkig hatott. A telt, sugárzó színű festmények, a megtévesztően vidám színek drámai mélységeket hordoznak. Ezt az „állapotot” (képzőművészeti tartalmat) oldja fel Hundertwasser természettel azonosuló, játékos, minden szabályosságot megtörő életvidám építészete, munkássága, humora, amely gyermek és felnőtt számára egyaránt oly megkapó.

Műhelymunkák

Többször utaltam a műhelymunkákra, amelyek a projekt szerves részét alkották, hiszen a művészetben nélkülözhetetlen a manualitás, az inspiráló gondolat realizálása. Bartos Kinga rajz, vizuális kultúra szakos tanárral úgy állítottuk össze a műhelymunkák tevékenységeit, hogy a gyermekek kipróbálhassanak olyan technikákat, amelyekre rajzórán nincsen idő. Az első foglalkozás címe a Beton és kő-mozaikműhely, amelyen a szecesszió kedvelt eljárását tanulhatták meg a diákok. A mozaikkészítéshez a köveket, a homokot, a cementet a TÉBA Tüzelő Építőanyag Telep támogatásával kaptuk, a Kertbarát Mezőgazdasági Szakboltból pedig öntőformákat és egyéb kellékeket ajándékoztak nekünk. Az első foglalkozáson a gyermekeknek megtanítottunk néhány, a szecesszióra annyira jellemző mozaikkészítő technikát. Homokba forgatott kavicsokból, kövekből kirakott mintát betonnal leöntöttünk. Nagyon szép mozaikdíszes kőlapok születtek az öntvényekből.

Rébay Fatima

KAPCSOLÓDÁSI PONTOK AZ OSZTRÁK ÉS A MAGYAR SZECESSZIÓBAN

A szecessziót a századforduló művészetének is nevezzük, 1900 körül jelent meg Európa nagyobb városában. Már a különböző országok elnevezései – így a Sezession (osztrák), Jugendstil (német), Art Nouveau (francia), Modernismo (spanyol), Stile vermicelli (makaróni stílus, olasz), paling stijl (angolna stílus, belga) – is sugallják, hogy nem beszélhetünk egységes stílusról. Minden országban sajátos nemzeti jelleget mutat az új művészeti mozgalom, mely hasonló ötletből, ellenreakcióként született, de enyhén eltérő irányokba haladt. Közös stílári jegyei a vonal és a formák dekorativitása, de ezeknek is számos változataival találkozunk. A szecesszió tekintetében az ellenreakció megjelenik egyrészt a művészet, másrészt a társadalom viszonylatában. A század utolsó évtizedeiben a képzőművészetben még mindig az akadémizmus, a művészeti akadémiák által képviselt sematikus, unalmassá ismétlődő ábrázolási mód és kompozíció szerkesztés a

*Szitanyomás textilre
a Magyar Iparművészeti Múzeumban*

vezető irányzat. Ennek egyik fő képviselője Magyarországon Benczúr Gyula, míg Ausztriában Hans Makart. A szecesszió épp ezzel az elavult és középszerű művészettel szemben lázadt fel, és próbálta a századfordulós életérzést új formába önteni. „A kornak a maga művészetét, a művészetnek a maga szabadságát”¹ hirdette a magyar származású publicista Ludwig Hevesi mottója a bécsi Sezession épületén. A századfordulós életérzés pedig a társadalmi és gazdasági változásokhoz vezethető vissza. Itt kell megemlítenünk az ipari forradalomnak nemcsak az ipart, a termelést, de a társadalom szerkezetét is érintő hatását.

Az ipar fejlődésével beindult a tömeggyártás, az olcsó tömegcikk megjelenésével viszont egy szélesebb középosztály, egy új potenciális megrendelő réteg is kialakult. A szecesszió, amely

¹ Nuda Veritas: Gustav Klimt és a bécsi Sezession kezdetei, 1895–1905: Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2010. szeptember 23–2011. január 9. Szerk.: Bodor Kata, Gonda Zsuzsa, Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2010, 22

az összművészetet hirdette, az új anyagok és technikák adta lehetőségek kiaknázásával készült alkotásaival a polgári otthonok és a benne élők életét akarta a művészet segítségével átformálni. A szecesszió művészeinek célja tehát közös, még ha alkotásainak megjelenésében eltéréseket figyelhetünk meg nemzetenként.

Budapest–Bécs: a magyar és az osztrák főváros a századfordulón

1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesülésével a magyar főváros elindult az úton, hogy európai nagyvárossá váljon. A társadalmi átalakulás, a polgárosodás következtében a város lakosságának száma rohamosan nőtt, és így új igényeknek és szükségleteknek kellett eleget tennie. A városrendezés báró Podmaniczky Frigyes és gróf Andrássy Gyula irányítása alatt veszi kezdetét. A század vége felé sorra épülnek Budapest látképének ma is legmeghatározóbb épületei. A kiegyezést követően Budapest, mint az Osztrák–Magyar Monarchia Bécs melletti másik tengelye elkerülhetetlenül a császárvárost tekinti példaképnek, bár a francia főváros, Párizs mindenkori hatásáról a világ városépítészetre sem feledkezhetünk el. Bécs császárvárosi múltját tekintve Budapest kellő hátránnyal indul. A magyar nagyváros épp csak székesfővárosi rangra emelkedik, amikor Bécs 1873-ban világkiállítást rendez. Ez az esemény hatalmas lökést ad a városépítésznek, új körutak, sugárutak és a híres díszbulvár, a Ringstrasse is kiépül, valamint ezek mentén rangos középületekkel is gyarapszik a város. Itthon hasonló volumenű építkezéseket az 1896-os Millenniumi ünnepségek generálnak, ekkor ér tetőpontjára a kiegyezést követően induló városfejlesztés.

Bécs és Budapest művészeti kapcsolatai nem tekinthetők igazán szorosnak, a helyzetet leginkább az Operaház építkezésének körülményei mutatják, ahol a kivitelezés során kitételként szerepelt, hogy a külső és belső díszítésre csak magyar mesterek kapjanak megbízást. Itt már érzékelhetjük a sajátos nemzeti stílus, nemzeti művészet megteremtése felé irányuló törekvéseket. Eközben mégis megfordulnak és nyomot hagynak itthon a bécsi mesterek, mint az építész Otto Wagner, de ugyanígy Bécsben a hazai alkotók is, akiket a bécsi Művészeti Akadémia vonz. A kérdés csak az, hogy megjelenik-e a századfordulós magyar művészetben közvetlenül az osztrák hatás.

A szecesszió Bécsben és itthon: nagy egyéniségek

A szecesszió Ausztriában kétségtelenül Bécs művészete. Itt jelen volt egy szélesebb megrendelő polgári réteg, valamint az új művészeti irányzatot támogató kritikusok. 1897-ben itt határozta el 19 művész, hogy kilép az akadémista felfogású Künstlerhausból, és megalapítja az Osztrák Szecessziós Képzőművészek Egyesületét. 1898-ban a város szívében felépül Joseph Maria Olbrich Sezession épülete, és ugyanebben az évben elindul a mozgalom saját orgánuma, a Ver Sacrum folyóirat. Olbrich forradalmi építménye megjelenésével és díszítményeivel hangos szóval hirdette a művészet szent tavaszát, minden régi és elavult a Künstlerhaushoz köthető művészeti elvvel szemben.

„A saját világát mutassa meg a művész, a szépséget, amely vele született, amely soha azelőtt nem létezett, és soha többé nem lesz már” – írja Hermann Bahr osztrák kritikus.² Az épület zárt tömbjeivel, arany babérleveles kupolájával a szecesszióknak templomot emel, amelyben a művészet szakrális rangra emelkedik. A korábban idézett felirat a homlokzaton Hevesi Lajostól, va-

Foglalkozás a kecskeméti Katona József Múzeumban és a „Cifrapalota” Képtárban

lamint a bejárat körüli figurális motívumok, a szalamander, a Medúza-fejek a mindig megújuló művészetet szimbolizálják. Hasonló az üzenete a Ver Sacrum első kiadásán Alfred Roller borítóképeknek, ahol a teljes tavaszi virágzásban pompázó fa – melynek gyümölcsei a három pajzs: a festészet, a szobrászat és az építészet – gyökereivel szétfeszíti a dézsát, amelyből egykor kinőtt. És ugyanezt látjuk a bécsi szecesszió első kiállításának plakátján is, amelyet Gustav Klimt tervezett. Az ereje teljében lévő ifjú Thészeusz legyőzi a Minotauruszt, miközben Pallasz Athéné, Klimt kedvelt, alkotásain többször visszatérő mitológiai alakja vigyázva őrt áll vicsorgó Gorgó fejű pajzsával. Thészeusz alakjában, csakúgy, mint a virágzó fában is, az új művészetre, művészekre ismerünk, mely felülkerekedik a régien, a Minotauruszon. A bécsi szecesszió viszonylag rövid időszaka alatt 1897 és 1905 között 23 kiállítást rendeztek, a Ver Sacrum pedig 1903-ig 6 évfolyammal jelentkezett. E rövid idő alatt a kiállítások rendezési elveit is megújították, újszerű kiállítási enteriőrökkel találkozhatott a közönség, tágasabb, harmonikusabb terekkel, ahol a terem színének és a világításnak is hangsúlyos szerep jutott. Hasonló rendezési elvet mutatnak a Ver Sacrum lapjai is, ahol a szöveg és a kép harmonikus egységbe olvad.

A bécsi szecesszió legnagyobb vezéralakja Gustav Klimt (1862–1918), aki a Ringstrasse ünnepeit művészeként indul, az akadémista festő Hans Makart hű utódjaként festi a Burgtheater és a Kunsthistorisches Museum lépcsőházának mennyezetképeit. Stílusa azonban az 1890-es évek-

től megváltozik, ábrázolásmódjában az egyre látványosabb dekorativitásra törekszik, témáival pedig személyesebb, de egyszerre örökérvényű és közérdekű gondolatokat közvetít. A különbség feltűnő az azonos évben, 1898-ban készült Sonja Knips portréja és a Pallasz Athéné című kép között, amely ugyancsak a portré műfajába sorolható. Sonja Knips kerti karosszékekben ülő alakja egyszerre mutat naturalista és impresszionista jegyeket, az elmosódó táji háttér, a finom kolorit, a ruha reflexei, az arcvonások már érzékeltetik az akadémista stílussal való szakítást, de még a hagyományos festészet keretei közé sorolható a festmény. Ezzel szemben Pallasz Athéné ugyancsak négyzetes formátumú képén megjelennek a tipikus klimti arany felületek, a geometrizáló hajlam Athéné páncéljának lemezkéiben, mely visszaköszön a háttér növényzetének és az istennő jelképének, a bagolynak az alakján. A keret díszítése a szecesszió Gesamtkunstwerk=összművészet jegyében egészíti ki és folytatja a képet. A festő több képének keretét testvére, Georg készítette. A Pallasz Athéné-féle stilizálás az 1902-es fő műben, a Beethoven frieze-ben teljesedik ki. A mű a bécsi szecesszió 14. kiállításán került bemutatásra, melyen a 21 résztvevő művész alkotása Max Klinger Beethoven szobra köré szerveződött. A friezen Klimt Beethoven IX. szimfóniájának Richard Wagner féle értelmezését követi, az emberiség töretlen boldogság keresésének útját illusztrálja. A falkép a szecessziós síkművészet elveinek megtestesítője, a nagy dekoratív sík mezőkkel, a vonalvezetéssel és az ismétlődő díszítő ornamensekkel. De emellett a hangsúlyos aranyozás és a geometrikus ornamentika is megjelenik ismét, mely Klimt után a bécsi szecesszió védjegye lesz. Hasonló jegyeket visel másik két híres alkotása, az 1907-es Csók és Adele Bloch-Bauer portréja szőnyegszerű, geometrizáló díszítésével.

A magyar századfordulós művészetben Gustav Klimthez hasonló nagy egyéniség Rippl-Rónai József és Vaszary János. Életművüket egészében vizsgálva láthatjuk, hogy a szecesszió egy-egy kiterőként jelenik meg pályájukon. Míg a szecesszió Ausztriában elsősorban Bécs művészetét jelenti, a magyar fővárosban nem találkozunk szecessziós iskolával. Itthon ezt a Gödöllői művésztelep alkotói teremtik meg. Ugyancsak nem létezik a Ver Sacrumhoz hasonló orgánum, amely a szecessziót népszerűsítene, sem a bécsiekéhez hasonló kritikusi támogatás. 1897-ben megjelenik a Magyar Iparművészet folyóirata, ahol a Gesamtkunstwerk jegyében készült alkotásokkal találkozunk, de festészettel nem.

Rippl-Rónai József (1861–1927) kisebb-nagyobb megszakításokkal több mint tíz évig élt Párizsban (1887–1901 között), rövid ideig Munkácsy Mihály segédjeként, majd önállósodva a Nabis posztimpresszionista-szimbolista beállítottságú művészcsoport tagjaként. Festészetében a századforduló kedvelt témáját, a nőt ábrázoló képein jelennek meg a szecesszió stílusjegyei. Ennek szép példája az Kalitkás nő 1892-ből, és a rózsát tartó nő témájának különböző technikával készült feldolgozásai az 1890-es évek első feléből. E művekre jellemző a síkszerű felfogás, a kontúrozás és a vonal hangsúlyos szerepe, de gondolatiságában inkább szimbolista tartalmakat hordoznak. A témát eltekintve Rippl-Rónai festményei nem kapcsolódnak a bécsi szecesszió egyik mesteréhez sem, a francia és angol hatás viszont tetten érhető. A szecesszió stílusába sorolható műveket leginkább a plakát és a grafikai munkái között találunk, legtisztábban pedig gróf Andrássy Tivadar budai palotájában levő ebédlőjének dekorációjában. 1896-ban kapta a megbízást az ebédlő teljes berendezésére, és egy egységes szecessziós enteriőrt hozott létre. A megbízás szabad kezet adott a művésznek, és a berendezés kiterjedt a bútorokra, üveglakokra, szőnyegekre, falikárpitokra, a porcelán étkészletre és az üvegpoharakra. A terveket a legjobb mesterek kiviteleztek: az ablakokat Róth Miksa, a bútorokat Thék Endre, az étkészletet pedig a Zsolnay gyár. Az ebédlő minden részlete harmonikus egységet tükrözött, összművészeti alkotás-

ként szolgálta a célt, hogy a szecessziós berendezés a benne élőket megneemesítse. Rippl-Rónai azonban a dekorativitás javára szem elől veszette a funkcionalitást, stilizált elhajló virágszálakat mintázó üvegporhárαι például teljesen használhatatlanok voltak. A berendezés sajnos csak töredékében maradt fenn azokkal a darabokkal, melyek a költözéseket és a világháborúkat túlélték. Mind a berendezés organikus, növényi díszítmenyei, mind a dekorativitást előtérbe toló funkcióvesztés szempontjából az Andrássy-ebédlő a bécsi iparművészeti alkotásokkal ellentétes irányt képvisel. Ennek bizonyítékát látjuk majd a Wiener Werkstätte munkáiban. Később Rippl-Rónai több hasonló megbízást nem kapott, és kaposvári letelepedése után munkái a családi témák és a jól ismert „kukoricás” stílus felé fordultak.

Vaszary János (1867–1939) a magyar művészet egyik legsokoldalúbb alkotója. Mint sok más magyar művész a századfordulón ő is megfordul a párizsi Julian Akadémián. Az 1890-es években készült szecessziós műveiben elsősorban a francia art nouveau és Toulouse Lautrec hatása érezhető. Ennek leglátványosabb példája a Feketekalapos nő 1894-ből, mely lendületes vonalaival, szín hangsúlyaival Lautrec plakátokat idéz. De mégis egy másik festmény, az 1898-ban készült Aranykor az, amit a magyar szecesszió fő művének tekint a művészettörténet írás.³ A festmény Vénusz szobra előtt áldozatot bemutató szerelmespárt ábrázol, rózsáldozatuk fel szálló füstjének dekoratív vonala a kép keretének díszítmenyében is visszaköszön, amit szintén maga készített. A szecesszió összművészeti szemléletét nemcsak képkeretei tükrözik, hanem a művész iparművészeti munkái is. Több falikárpit tervét is a Gödöllői Művésztelep szövönői készítik el. A Kislány cicákkal (1902), Mézeskalácsárus (1905), a Jegyespár (1905), a Vásár (1905) a magyar népies szecesszió példái. Vaszary legnagyobb iparművészeti munkája az 1905. évi Velencei Nemzetközi Kiállítás Magyar Terme. A szőnyeg, a bútor- és falikárpit díszítésén a virágminták dominálnak. A szecessziós kitérő után az 1910-es évektől Vaszary János színeiben a fauve, kifejezésmódjában az expresszionizmus irányába halad tovább.

Az építészet területén a bécsi mester, Otto Wagner (1841–1918) és Lechner Ödön (1845–1914) életpályája és munkái között több kapcsolódási pontot is találunk, művészetük mégis más, a nemzeti karakterjegyek erősen kiütözköznek épületeiken. A két építész 1911-ben személyesen is találkozott Budapesten, de ennek a találkozásnak nem volt folytatása.⁴ Otto Wagner a magyar fővárosban épületet is tervezett, a Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga épületét 1872-ben. A Lechner Ödön-féle építészethez legközelebb álló épülete a bécsi Majolikaház (1898), mely egyrészt a majolika használattal, másrészt a virág motívumokkal juttatja eszünkbe távoli „rokonát”, az egy évvel korábban megnyíló Iparművészeti Múzeum épületét. Wagner a majolikadísszel és az erkélyrácsokkal fellazítja ugyan a homlokzatot, az erős szimmetria mégis határozott rendet, fegyelmet közvetít. Wagner szecessziós fő művei a Karls Platz állomás épületei és a Steinhof-i templom (1904–1907), melynek aranyozása és szigorú geometrizáló tömbjei Joseph Maria Olbrich Szecesszió házát is felidézti. Wagner szellemiségét azonban legjobban az ugyancsak bécsi Postsparkasse (1906) tükrözi. Szigorú geometrikus rend, modern technika és funkcionalitás jellemzi az épületet. Modernségét az anyaghasználat, az alumíniumoszlopok, a homlokzati vékony kőburkolatok, a szerkezeti elemek – a rögzítő csapok – láttatása a homlokzaton, míg funkcionalitását a bankfiók pénztárcsarnokának vasszerkezetes, pályaudvarokhoz hasonló üvegmennevezete adja. Lechner Ödön épületeit ezzel szemben a hagyomány, a múltba való visszatekintés, a nemzeti stílus keresése jellemzi. Ezt a keleties és népies motívumokban,

3 Szabadi Judit: *A magyar szecesszió művészete*. Corvina, Budapest, 1979, 7

4 Gerle János: A postatakarékpénztár és a Postsparkasse. In: *Az áttörés kora: Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között, 1873–1920*. Szerk.: F. Dózsa Katalin, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2004, 251–261

és a régi magyar cserepes kézművesipar felélesztésében találja meg. Építészetével az organikus irányt jelöli ki. A modern vasszerkezeteket Lechner is alkalmazza az Iparművészeti Múzeum és a Postatakarépképzőintézet esetében is, de a tartóelemeket áttöri díszítőelemekkel.

A szecesszió Bécsben és itthon: iskolák, műhelyek

„Manapság van elég művésznök, kézműveseink is, csak a szervezet hiányzik. Az egyik oldalon ott vannak a művészek, ötletek ezreivel, melyek terméketlenek maradnak, mert nem valósulnak meg. A másik oldalon ott vannak a kézművesek, akik erőfeszítésük ezreit pocskolják el üres utánezatokra, mert hiányzik mellőlük az őket irányító művész. – Ide híd kell – kettőjüknek végre találkozniuk kell. – Egy óriás műterem, műhelyek kolóniája” – írja Hermann Bahr 1899-ben.⁵ 1903-ban meg is alakul a Wiener Werkstätte, hogy a képzőművészet segítségével megújítsa az osztrák ipart. Vezető tervezője többek között Joseph Hoffmann és Kolomon Moser. A bécsi geometrizáló szecesszió jellemzi a műhely munkáit, kiinduló formájuk a négyzet, a szögleteség, a sakktabla-szerű díszítés. A Wiener Werkstätte hatása Magyarországon az 1913-ban alapított Budapest Műhely vezető művészeinek, Kozma Lajosnak (1884–1948) alkotásain figyelhető meg.⁶ Kozma bútortervein a funkcionalizmus és geometrizáló díszítőelemek sikeres találkozását látjuk. Grafikus munkásságában is a bécsi szecessziót követi. A Nagy Szonáta illusztrációjának lovagja, és szőnyegszerű díszítése Gustav Klimt festményeit idézi.

A műhely eszméje Angliából ered, az angol példakövetést a Gödöllői Művésztelepen tapasztalhatjuk. A művészet és élet egységét, a művészet társadalomjavító szerepét hirdették. Körösfői Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Belmonte Leo és a művészkolónia többi tagja igazi szecessziót, kivonulást, egy önellátó művészkolóniát valósított meg. Alkotásaikban a nemzeti jelleg fontos szerepet játszik, a magyar őstörténet mondái, a kalotaszegi motívumok és a bibliai témák együttesen vannak jelen.

A bécsi és a hazai szecesszió párhuzamait vizsgálva tehát látjuk, hogy a földrajzi, történelmi közelség ellenére a két nemzet századfordulós művészete eltérő irányt képvisel, és egy-egy egyedi példától eltekintve közvetlen hatással nincsenek egymásra. A bécsi művészetben a geometrizáló dekorativitás, a modern anyaghasználat, a funkcionalitás és a kozmopolita jelleg dominál, míg a magyar szecesszióban az organikus díszítőmotívumok, a hagyomány tisztelete, a népies formavilágból eredő dekorativitás, az erősen nemzeti jelleg, valamint a francia és angol orientáció.

⁵ Horváth Hilda: Kapcsolódás Bécshez, a Wiener Werkstättehez a XX. század elején. In: F. Dózsa 2004 6 Uo. 189

Keserű Luca

SZÍNPADMŰVÉSZETI ÚJÍTÁSOK A SZÁZADFORDULÓN

A színpadi látvány-művészet Európa különböző színházaiban többé-kevésbé egyszerre történő átalakulásának előzményeit, illetve motivációit számos tényező befolyásolta. A konferencia tematikájához kapcsolódva, jelen írás középpontjában a színpadi látvány megújulásának feltételei közül a művészeti modernizmus törekvéseivel összefüggésbe hozható formai és stílári átalakulások állnak, nevezetesen azok a stilizáló tendenciák, melyek a szecesszió festészeti, szobrászati stb. alkotásaival is összefüggésbe hozhatók. Színpad-és képzőművészet közötti párhuzam feltételezésére azonban nem csak a vizualitás terén megfigyelhető hasonlóságok kínálnak lehetőséget. A modern színpad látványvilágát megkomponáló rendező figuráját – képzőművész kortársához hasonlóan – elsősorban nem a külsődleges jelenségeknek, illetve a dráma ok-okozati történéseinek illusztrálása foglalkoztatta már, hanem a látványként észlelt belső, elvont összefüggések kifejezése, mely analógiát mutat a modernizmus formaalkotó szándékaival. Egy statikus és egy dinamikus művészeti ág vizualitás terén való összekapcsolhatóságának igazolására ezúttal bécsi és budapesti előadások tömör bemutatásával teszek kísérletet a századforduló, többek között a szecesszió korszakából.

A bécsi Secession vagy az ahhoz szorosan kapcsolódó kereskedelmi szemléletű iparművészeti műhely a Wiener Werkstätte művészei közül sokan abban hittek, hogy a vizuális művészetek – egymás jelentéshordozóinak egy sajátos módon való kombinációja révén – képesek az esztétikai tapasztalat kiteljesítésére. A modern képzőművészet e lényegi eleme már a 19. század közepén megfogalmazást nyert a zeneszerző Richard Wagner művészet(elmélet)ében a „Gesamtkunstwerk” (azaz összművészeti alkotás) kifejezésének megalkotása révén. Wagner a szó, a kép és a hang szimultán jelenlétét a zenedráma formai összetevői által garantálta, azaz színpadi keretek között tartotta megvalósíthatónak. A bécsi szecesszió sajátos művészeti produktumai – gondoljunk például egy festmény és kerete, illetve egy nyomtatott szöveg tipográfiai stílusa és illusztrációja közötti rendkívül kifejező és harmonikus viszonyra – kapcsolatba hozható a wagneri „Gesamtkunstwerk” fogalmával, bár ebben az esetben, a zenei dimenzió hiányára hivatkozva, szerencsésebb talán a Secession köréhez tartozó Wilhelm Schölermann kifejezését, a „Gesamtbild” (azaz átfogó vizuális benyomás) terminust használni.

Gesamtbild+Raumkunst=Gesamtkunstwerk? – Az 1902-es Beethoven-kiállítás¹

A modern művészetnek a színpad szolgálatában kell állnia. Modern művészet alatt azonban nem kizárólag a szecessziót értem, hanem minden egyes művészeti ág közös szintézisét. A tradicionális fölött már eljárt az idő; a modern egybefogja az összes jelmezt, kelléket és a (zenei)mű újjaszületését teszi lehetővé.²

A Secession megalakulásának első számú motivációja a modern nézőpont bevezetése, azaz a művészek sajátos látásmódjának kibontakoztatása volt az uralkodó akadémista modor ellenében, illetve e különböző művészeti látásmódok összehangolása, szintézisbe hozatala.

Ennek egyik legérdekesebb és legizgalmasabb eredménye a mozgalom tizennegyedik, 1902-es kiállítása, mely a bécsi művészek körében hatalmas népszerűségnek örvendő német művész,

1 A kiállítás rekonstrukciójával kapcsolatban, gazdag képanyag kíséretében ld. Vergo (2010)

2 Gustav Mahler idézi Vergo (2010). 138.

„Szecessziós épület makettek”, műhelymunkák az iskolában

Max Klinger egy központi, Beethoven-t ábrázoló szobra köré épült fel. A rendezők – Joseph Hoffmann és művésztársai – behatóan tanulmányozták Klinger Festmény és rajz című esszéjét, amiben a szobrász a műalkotásokat egy átfogó térkoncepciónak alárendelve definiálja, azaz elengedhetetlennek tartja a tér és a műalkotás kölcsönhatását vizsgáló nézőpontot, melyben e két összetevő sajátos lényegüknek kidomborítását segítheti elő, például a világítás megkomponálása, vagy a falszerkezet körültekintő felosztása által. A kiállítás így Klinger esszéjének megfelelően egy viszonylag összetett koncepció alapján állt össze. A központi – egy templom szentélyéhez hasonlatos tér – közepén helyezkedett el a Beethoven-t ábrázoló polikróm márványszobor, melynek hátteret Alfred Roller geometrikus motívumokból összeálló, Leszálló éj című falfestménye biztosított. Ezek szemközti oldalán Adolf Böhm Hajnalhasadás című képe volt látható. Az épület baloldali „mellékhajójában” kapott teret Gustav Klimt töredékeiben még ma is látható Beethoven-fríze. A zenei tematika lehetővé tette a különböző műfajokban alkotó művészek műveinek speciális egységét, de azok valódi szintézisét a zene teremtette meg.

Carl Moll, a művészegyesület akkori elnöke, a zeneszerző Gustav Mahler jövődöbeli feleségének, Almának a nevelőapja volt. Részben az ő közbenjárásának köszönhető, hogy a Beethoven-kiállítás megnyitóján Mahler a bécsi Operaház zenekarának fűvészeiből összeállt kamarazenekezzel előadott egy részletet Beethoven 9. szimfóniájának utolsó tételéből. Alma visszaemlékezéseiben arról írt, hogy a jelenlévők mindegyike nagyon különleges és kivételes tapasztalatról

számolt be; maga az idős Max Klinger földbe gyökerezett lábakkal és könnyes szemekkel vezett bele a kiállítás gondosan megkomponált látványba a zenei kíséret alatt.

Klinger Festmény és rajz című esszejéből eredeztethető kifejezése, a „Raumkunst” (azaz tér-művészet) a zenei előadással kiegészülve olyan speciális közeget teremtett tehát – feltételezéseink szerint –, melyben a résztvevők esztétikai tapasztalata a gyakorlatban is kibővült. Az esemény színházi jellege azonban nem csak Klingerre, de a kiállítás két másik kulcsfontosságú szereplőjére is nagy hatással lehetett, nevezetesen Gustav Mahlerre és Alfred Rollerre.

Alfred Roller (1864–1935) a bécsi Secession egyik alapító tagja, a *Ver Sacrum* folyóirat rendszeres illusztrátora és tipográfusa, illetve a mozgalom egyéb kiadványainak, plakátjainak felelős tervezője volt. Grafikai munkáit a századforduló progresszív művészeti fórumainak emblematiszta alkotásaiént tartják számon. Képeinek jellegzetes, erőteljesen absztraháló, szimbolista formavilága nem csak a Secession köréhez tartozó művészek látásmódjára, hanem a színház – Gustav Mahler barátsága révén elsősorban az opera – elavult látványvilágára is rányomta bélyegét. Színpadtechnikai és művészeti újításai a rendezői koncepció kiteljesedésének lehetőségét biztosították, így helyezve teljesen új megvilágításba sokszor elfeledett, kevésbé népszerű darabokat.

Mahler és Roller legendás együttműködésének kezdete tehát a Beethoven kiállításig nyúlik vissza. Akkoriban a díszlettervezéssel elméletben kacérkodó Rollert *Leszálló éj* című falképének létrehozása során Wagner *Trisztán és Izolda* című zenedrámájából a második felvonás „O sink hernieder, Nacht der Liebe” („Ő szállj le ránk, szerelmünk éje”) kezdetű kettőse inspirálhatta. A *Trisztán és Izolda* színpadi megvalósításának lehetséges változataival éppen akkortájt foglalatosskodó Mahler fantáziáját egyből megragadta Roller munkája, illetve a zeneszerző által is nagyra becsült svájci rendező és színházelmélet-író, Adolphe Appia elképzeléseivel rokonságot mutató színpadi elképzelései.

Mahler és Roller – Appiához hasonlóan – úgy tartotta, hogy a rendezés lehetséges célja az akusztikus tapasztalat irracionális, hangulati összefüggéseinek kifejezése; ennél fogva a cselekmény külső történései minimális figyelmet érdemelnek. A *Trisztán és Izolda*val kapcsolatban egyetértettek abban, hogy a rendezésnek, melynek immár markáns eleme volt a látvány is, a cselekmény középpontjában lévő szereplők belső életének, érzelmeinek közvetítésére kell törekednie. Így a partitúra közös vizsgálata, illetve a látványtervek elkészítése során szakítani próbáltak a wagneri tradícióval, azaz figyelmen kívül hagyták a zeneszerző színpadi megjelenítésre, elsősorban a dráma külső helyszíneire vonatkozó szigorú instrukcióit, és modern szemléletben a zenéből kiindulva valami teljesen újat, hitelesebbet próbáltak létrehozni.

Mahler és Roller közös munkájának első, és bizonyos szempontból legfontosabb gyümölcse a *Trisztán és Izolda* 1903-as bemutatója volt, mely után Mahler a bécsi Opera első számú díszlettervezőjének tette meg Rollert, aki számos további előadás forradalmi látványtervét készítette el 1909-ig bezárólag.³ A bensőségesen ábrázolása végett mindhárom felvonás alatt alapvetően homály fedte a színpadot. Az első színben a feljövő nap fényének narancssárgás színt állította kontrasztba a tenger kékségével, a második felvonás kétszereplős színpadát a sötétlila jellemezte, míg a harmadik felvonásban az élettől lassan búcsút vevő *Trisztán* szenvedésének színterét a szürkés árnyalatok dominálták. A látvány további részét a „Gesamtbild” szellemében egységes – egy rolleri könyvillusztrációhoz vagy plakátsablonhoz hasonlóan – geometrikus formájú dekoráció jellemezte, melyet nem csak a kellékekre, de jelmezekre is egyaránt alkalmazott.

3 Képanyagért ld. *Gustav Mahler und Wien*. Kiállítási katalógus. Szerk. Reinhold Kubik, Thomas Trabitsch. Wien, Österreichisches Theatermuseum, 2010.

Roller olyan scenográfiai újításokkal állt elő – noha ez a fennmaradó képek alapján talán nem világos annyira számunka –, melyek teljes mértékben távol álltak Wagner színpadképeinek historizáló felfogásától. Bár a közönség egy komoly része meghökkenett a látvány egyszerűségétől, a világítás szimbolikus tartalmat közvetítő jellege és a fény-árnyék kontrasztok sejtelmes kettősségére épülő látomásossága miatt a kritikusok nagy része dicsérte az előadást.⁴

Mi szűrődött le Roller és Mahler színházi reformjaiból a szakmai közönség számára Budapesten? A modern színpadművészet, azaz az előadások sajátos látványvilágának igényéből születő autonóm művészi forma valamivel később, az 19010-es években kezdett kibontakozni Magyarországon, többek között a Roller nevéhez köthető újító előadások hatására. Ennek oka, hogy Budapesten a századforduló első éveiben még nem igazán létezett naprakész színházi kultúra. Modern irodalmi alkotásokat a darab karakterének megfelelő díszletezéssel Max Reinhardt berlini társulatainak rendszeres budapesti vendégjátékai során láthatott a közönség. Elsősorban ezeknek az előadásoknak a következményeként lehet tekinteni annak a fiatal kritikusai és rendezői nemzedéknek a kibontakozását, mely megkísérelte megvalósítani idővel az újszerű színpadi törekvéseket.

Az 1907 körül aktívvá váló színházi generáció az új színpadművészetet gyakorlatban a modern szemléletű budapesti Thália Társaságnál, elméletben Adolphe Appiától, Edward Gordon Craigtól és Max Reinhardtól, illetve rajta keresztül a vele közvetlenül együttműködő Alfred Rollertől tanulta.

Kiknek a közvetítésével bontakozhatott ki a reform Magyarországon? Bárdos Artúr (1882–1974) 1909-ben Reinhardt-nál dolgozott asszisztensként Berlinben. 1910-ben visszatért Budapestre, s megalapította a Színjáték című színházi hetilapot. Ez volt az új színművészet első fóruma, színvonalas cikkek, kritikák, izgalmas dramaturgiai elemzések, sőt kisebb drámák töltötték meg. Ez a rövid életű fórum foglalkozott a legrészletesebben a színpadművészet problémáival, melynek tulajdonképpen összefoglalását adja Az új színpad című könyve, ami 1911-ben jelent meg a Nyugat kiadásában.

Bárdos mellett a modern szemléletmód bevezetésére, és a színpadművészet megújítására törekedett az 1908-tól a Nemzeti Színház főrendezőjeként működő Hevesi Sándor (1973–1939) is, akit 1913-ban az Operaház akkori intendánsa, gróf Bánffy Miklós (1873–1950) hosszú távú együttműködésre invitált. Hevesi és Bánffy együttműködéséhez köthető a színpadművészet sajnos rövid, de művészi szempontból nézve első igazán jelentős korszaka Magyarországon. Közös munkájuk eredményeként az előadás vizuális dimenziója kiemelt szerephez jutott, a látvány – az illúziókeltés és az illusztráció szándékát elutasítva – sajátos képiségének köszönhetően a mű tartalmi és hangulati síkjainak értelmezőjévé, illetve kifejezőjévé tudott válni.⁵

A képzőművészet és annak motivációival hasonlóságot mutató színpadművészet között – a színpadképeket megőrkítő minimális dokumentáció tanúságaira hivatkozva – akár közös „formajegyeket” is megállapíthatunk, azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a nagyon is jelentős különbséget, hogy míg a festészetet az érzékelhető valóság, addig a színházat a valóságot már átszűrte, metaforákkal terhelt, többnyire a realitástól eleve elrugaszkodott mű inspirálja (zenei mű esetében ez még inkább igaz). Ugyanakkor bizonyos, hogy e látványtervek mozgatórugója – a jelenségek külsőségeinek visszaadását elutasító, szimbólumok nyelvén megfogalmazott „feltárói” módszer – azonosságot mutat a kortárs képzőművészet képalkotói technikáival.

⁴ Patrick Carnegy: *Wagner and the art of the theatre*. 2006. 160–161.

⁵ Képanyagért és az átfogó színpadtörténeti vázlatért ld. Belitska-Scholtz Hedvig: *Hagyomány és újítás a magyar színpadművészetben*. In: Az áttörés kora. Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között, 1873–1920. Kiállítási katalógus. Szerk. F. Dózsa Katalin. Budapest, BTM, 2004. 301–311.

Azaz:

1. megszűnik az ábrázolás térbeliségének igénye (a színpadról eltűnik a festett kulissza perspektivikus távlatot nyitó, illúziót keltő képe)
2. a festészetre jellemző laza, vázaltszerű kompozíciót a színpadi látvány kialakításakor is előszeretettel alkalmazzák a környezet jelzésszerű kialakítása során.
3. A tér és idő dimenziójának behatárolhatatlanságából, a képzelet és valóság egymásra vetülésének két jelentésszintjét összefogó, elvont, stilizált, általában fátyolos képei, a világítás fejlettségének köszönhetően hasonló módon jelennek meg a színpadon is.

Nem vitás, hogy a színházművészet e korszakának egyik meghatározó sajátossága, hogy képszerűen jeleníti meg a drámát a színpadon, „tulajdonképpen a dráma alaptónusát és ezen belül az egyes mozzanatok hangulati tartalmát stilizálja át a színpad látható nyelvébe”.⁶ (Bárdos Artúr). És megint Bárdost idézve: „színpad és képzőművészet csak ott kerül igazán organikus viszonyba és viszonyuk csak ott válik lényegüket érintő problémává, ahol többé nemcsak a kulissza, vagy a kellék artisztikumáról, hanem az egész, emberekkel eleven színpad képegységéről van szó.”⁷

Az első kísérletezők egyike, Alfred Roller, elképzelését eleinte naivan közvetítette, ugyanis a színpadi/zenei cselekmény folyamatossága és a díszlet statikussága közötti ellentét feloldásához szükséges eszközök elsajátításáig (vagy inkább megértéséig) nem jutott el maradéktalanul, hiszen a színpadi kép stílári értelemben vett festőiségére, illetve a szecesszió motívumainak dekoratív alkalmazására helyezte a hangsúlyt. Ugyanakkor nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy szembefordulása a színpadi naturalizmussal komoly hatással volt rendezők sokaságára. Alfred Roller, illetve az előbbieken bemutatott vendégjátékok hatására Bánffy Miklós és Hevesi Sándor szcenikai megoldásaihoz köthető színpadi modernizmus Magyarországon talán Márkus László (1882–1948) díszleteiben bontakozott ki legkézzelfoghatóbban.

Márkus művészeti tevékenységét munkásságának korai szakaszában elsősorban mű(-és színi)kritikusi működéséből kiindulva az új stílusú színházi rendezés foglalkoztatta, a cselekmény és a zene egységgé formálásának lehetséges eszközeivel kísérletezett. A színházi előadásra elsősorban képek sorozataként tekintett. Rendezői koncepcióinak, egyedülálló színházelméletének megfogalmazásához a Thália Társaság működéséhez kapcsolható kísérletezői közeg adta az első impulzusokat. Számos színházi intézmény vezetője, rendezője, illetve művészeti tanácsadója volt (Magyar Színház, Apolló Kabaré, Renaissance Színház; a Nemzeti Színház (1932–1933), illetve az Operaház főigazgatója (1935–1944), melyek színpadán drámaíróként és díszlettervezőként is megnyilvánult.

Márkust – Rollerhez hasonlóan – az foglalkoztatta, hogy a szereplőkben végbemenő dráma minél kifejezőbb vizuális eszközökkel tudjon megjelenni a színpadon. Elképzelését ő is egy Wagner opera, a Parsifal 1924-es magyar nyelvű bemutatójának keretein belül bontakoztatta ki. A Trisztán és Izolda 1903-as bécsi előadásával megegyező módon, a budapesti Parsifal is szembe ment az eredeti wagneri utasításokkal. Noha Márkus több ízben is tisztázta, hogy rendezése nem tér el radikálisan Wagner változatától, mindössze a zenedráma mitikus, időtlen karakterét próbálja hangsúlyozni a stilizáltabb díszletezéssel, továbbá kifejtette, hogy számára a partitúra, és nem a zeneszerző elavult színpadi utasításai a mérvadók.

⁶ Bárdos Artúr: *Az új színpad*. Budapest, 1911. 57.

⁷ U.o. 54.

„Vezető elvem az operák rendezésénél az, hogy köteles vagyok a zene ritmikáját mozgásba és gesztusba, a zene harmóniáit hangulatképekbe, a zene színeit képzőművészeti elemekbe, különösen színbe, fénybe és megint gesztusba... transzponálni. A Parsifal zenéje, mint a motivisztikus zene kiteljesülése, azt írja nekem elő, hogy a dráma belső történéseit a motívumok helyi jelentősége és dominanciája szerint igyekezzem kianalizálni...”⁸

Az előadást rosszindulatú, bizalmatlan híresztelések előzték meg a többnyire konzervatív beállítottságú közönség részéről, azonban mégsem könyvelhetjük el az előadást bukásként. Tény, hogy erős kritika érte az előadás koncepcióját, melyben – a kritikusok nagy része szerint – Márkus túl nagy teret engedett a darabbal kapcsolatos prekoncepcióinak kinyilvánítására. Ugyanakkor – a Roller nevéhez köthető Trisztán és Izoldához hasonlóan – a világitásnak és a színhasználatnak nála is szimbólumhordozó szerepe volt, melyet a vizualitásra fogékonyabb kritikus közönség nagyra értékelt, és több ízben is festészeti alkotások atmoszférájához tette hasonlatossá.

„A színpadi képek, színbelen, vonalban, architektonikus felépítésében, összhatásukban, gazdag képzelmű képzőművész remekei.”⁹

Nevezhetünk-e szecessziósnak egy színpadi produkcióhoz kötődő látványvilágot?

Mivel a modernizmus különböző törekvéseit, azoknak egymástól sokszor teljesen elszigetelt egyéni változatait nehéz kategorizálni, a képzőművészeti alkotások többsége általában nem írható le, illetve nem határozható meg egyetlen bizonyos stílári minőség vagy jellegzetesség által sem. A formai nyelvújítás, melyet az egyszerűség kedvéért nevezünk modernizmusnak, egyedül a naturalizmussal való szembehelyezkedés mozzanata által határozható meg minden kétséget kizárólag; a szecesszió fogalmát általában külsődleges formajegyek behatárolása végett célszerű alkalmazni, hiszen az a mű tartalmi vonatkozásait nem feltétlenül sejteti meg.

A színpadi látvány stílusának meghatározása modern irányzatok elnevezései által nem kizárt – ezt talán Roller díszlete is igazolhatja –, azonban csak abban az esetben lehetséges, amennyiben a festett kulissza vagy a díszletek csoportja következetesen utal valamely, a képzőművészetben (iparművészetben) már kanonizált formára.

A modern színpad elsődleges törekvése azonban nem csak ez, hanem – ahogy Mahler is megfogalmazta – minden egyes művészeti ág közös szintézise, a dráma érzelmi és szellemi aspektusainak kifejezése érdekében.

⁸ Márkus László: *Megjegyzések a Parsifal rendezéséhez*. Magyar Színpad. 1924. máj. 24.

⁹ Színházi Élet, 1924. 18. szám. 28–30.

Stelkoviczné Kreuter Anikó

SZECESSZÓ ADY KÖLTÉSZETÉBEN

Ady Endrét nehéz tanítani. Sosem tudom, hogyan fogadják a diákjaim verseinek szókimondó erejét, jelképeit, kitárulkozó őszinteségét, ellentmondásos személyiségét. Neheztanítani, mert Adynak nincs előzménye a magyar irodalomban. Újító, vad kávéházi ember, nőfaló férfi, éleslátású újságíró, hírhedt költő. S éppen ez ragadja meg a kritikai készséggel megáldott diákokat: verseit szeretik, hangját, képeit elfogadják. Kevés idő marad a tanórán a szimbolista képalkotásokban láttatni a költő dekorativitására, szecesszióra való hajlandóságát.

A kivonulás, a lázadás az irodalomban a tematikában nyilvánul meg, illetve a dekorativitást eredményező szövegbeli és szövegszerkesztési síkon található. Mindezen sajátosságok megfigyelhetők Ady Endre költészetében. Az Új versek (1906), a Vér és arany (1907) köteteinek szimbólumkincse a szecesszióhoz kapcsolódik.

Tematika

A századforduló új, ellentmondásos témákat hozott. Ennek egyike az ambivalens nőkép: Darwin és Ernst Haeckel népszerű biológusok munkásságának köszönhetően az ellenállhatatlan vonzerővel és mágikus-démoni jellemmel rendelkező nőalakok a szecesszió érdeklődésének homlokterébe kerülnek. De Nietzsche nőszemlélete is nagy hatással van a korabeli felfogásra, mely szerint a nő „szép és veszélyes macska a nemiség csapdájával”, örvénybe rántó, ártó erő. Bűnös, mert erotikusan lebilincseli a férfit, aláássa erkölcsét és szerencsétlenségbe dönti, azonban a beteljesülés magas fokát is nyújthatja.

„Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba.
Legyen kirugdalt, kitagadott, céda,
Csak a szívébe láthassak be néha.
Ha egy-egy órán megtelik a lelkünk:
Üdvöt, gyönyört csak egymás ajkán leljünk.
Ha ott fetrengnek lenn, az utcaporba:
Boruljon rám és óvjon átkarolva.
Mindig csókoljon, egyformán szeressen:
Könnyben, piszokban, szenvedésben, szennyben.
Amiben minden álmom semmivé lett,
Hozza vissza Ő: legyen Ő az Élet.
Kifestett arcát angyalarcnak látom:
A lelkem lenne: életem, halálom.”

(Ady: Az én menyasszonyom)

Ady Endre Biztató a szerelemhez című verse Cseh Tamás előadásában a kor hangulatát, a kávéházak füstös-fülledt levegőjét is megidézi.¹

A szecesszió kiútkeresésének témája a művészlét és Istenkeresés. A deizmussal való szakítás előidézi a modern embernek a világról alkotott általános képének összetöredezését, ahogy Nietzsche mondja: „Az élet nem lakozik többé az Egészben, s az Egész nem egész többé.”

„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.”

(Ady: Kocsi-út az éjszakában)

A művész az Isten nélküli, elgépiesedett világban az Istennel való találkozás élményét keresi, s ennek szent közvetítője akar lenni; különcsége ebből a kiválasztottság-hitből táplálkozik. A gyakorlati világ kötöttsége elől az álmok és vágyódások világába, a szépségeszménybe menekül. A menekülés adja a harmadik témát – mely még a szentimentalizmusban gyökerezik –, a folytonos halálvágyat. A halál nem rémisztő, csupán az élet része, ezért személyesíti és szépíti meg Ady a halál gondolatát:

„Én a Halál rokona vagyok,
Szeretem a tűnő szerelmet,
Szeretem megcsókolni azt,
Aki elmegy.”

(Ady: A Halál rokona)

A szereplíra és önfeltárulkozás a szecessziós szimbólumalkotás segítségével valósulhat meg. A szabadságot kereső lírai én szívesen rejtőzik különféle maszkok mögé. De ne feledjük, valamennyi maszk mögül a költő kandikál ki. Gondoljunk Ady verseire, melyek azt a benyomást keltik, hogy minden küzdelemben a lírai én kerekedik felül, hiszen ő alkotja a szimbólumokat: csak az ő úri kénye-kedvén múlik, hogy mit avat szimbólummá. Mert bármit azzá tehet: Élet és Halál, Nyár és Ősz, Párizs és Hortobágy, bármelyik névszó, ige vagy egyéb szófaj a jelkép szintjére emelkedhet. S a jelképek mindegyike a középpontban álló személyiségre utal. Különös egyéniségnek mutatja magát: egyszerre őszinte és titokzatos, érzéki és mindentudó, állhatatos és halálvágyó. Latinovits Zoltán remek előadása kiválóan adja vissza a lírai én kettős magatartását: szerepeket játszva, szimbólumok mögé bújva tárja ki lelkét, s ugyanakkor teszi önmagát sebezhetővé.²

„Döltömrre Tökmag Jankók lesnek:
Úgy szeretnék gyáván kihúnyni
S meg kell maradnom Herkulesnek.

¹ www.youtube.com/watch?v=-hJhT79ZTAY

² <https://www.youtube.com/watch?v=IgmF41vT0d8>

Milyen hígfejűek a törpék:
Hagynának egy kicsit magamra,
Krisztusuccse, magam megtörnék.

De nyelvelnek, zszibongnak, úznek
S nekihajtanak önvesztükre
Mindig új hitnek, dalnak, tűznek.

Szeretném már magam utálni,
De, istenem, ők is utálnak:
Nem szabad, nem lehet megállni.

Szeretnék fájdalom-essen
Bujdosni, szökni, sírni, fájni.
De hogy ez a csürhe nevesse?

Szegény, muszáj Herkules, állom,
Győzöm a harcot bús haraggal
S késik az álmom s a halálom.

Sok senki, gnóm, nyavalyás, talmi,
Jó lesz egy kis hódolás és csend:
Így nem fogok sohse meghalni.”

(Ady: A muszáj Herkules)

Van, ahol a személyiség meghasonlását mutatja be, ezért joggal vonható párhuzam a vers és a kortárs lélektudós, Sigmund Freud akkoriban teljességgel új, a tudat és az ösztön világát állandó harcban látó lélektana között.

Szöveg és szerkezet

Az irodalmi szecesszióban a szépség, a dekorativitás érvényesülése együttesen érhető utol a szóhasználatban, a szöveg tagolásában és szerkesztésében. A dekorativitás ezen elemei nyomon követhetők A Halál rokona című versben.

A szóhasználat dekorativitásának eszközei

Az író egy szót az előtérbe tol, rátereli a figyelmet. Így a kérdéses szó tényleges funkciójánál nagyobb jelentőségre tesz szert, és ezzel dekoratívvá válik. Pl.: szeretem; én. Vagy jelzőbokkal veszi körül a jelzett szót. Pl.:

„Szeretem a szomorú órák
Kisértetes, intő hívását,
A nagy Halál, a szent Halál
Játszi mását.”

Halász Gábor szerint a szecessziós alkotók „a mondatban a szavak elosztását, váratlan kapcsolatait, helyzeti energiáját és súlyát élvezik”. Pl.:

„Szeretem a beteg rózsákat,
Hervadva ha vágnak, a nőket,
A sugaras, a bánatos
Ősz-időket...

Szeretem azt, aki csalódott,
Aki rokkant, aki megállott,
Aki nem hisz, aki borus:
A világot.”

A szövegtagolás, szövegszerkesztés eszközei:

A szecessziós szépirodalomban sajátos a mondat- és szövegszerkezetek indázó jellege, amely sajátos ritmust alakít, s a zeneiséget növeli. Ezek eszköze: az ismétlés, halmozás, fokozás, mondatpárhuzam, körülírás. Pl.:

„Szeretem az elutazókat,
Sírókat és fölébredőket
S dér-esős, hideg hajnalon
A mezőket.
Szeretem a fáradt lemondást,
Könnyetlen sírást és a békét,
Bölcsek, poéták, betegek
Menedékét.
Én a Halál rokona vagyok,
Szeretem a tűnő szerelmet,
Szeretem megcsókolni azt,
Aki elmegy.”

A sorismétlések versépítő változatossága figyelemre méltó Ady költészetében. A szöveg indázó jellegét nemcsak a mondat- és szövegszerkesztés sajátossága határozza meg, hanem olyan szavak szerepeltetése is, amelyeknek a kígyózó, indázó vonalmozgás a meghatározó sajátossága: mint például a sás, a nád, a különféle levélminták, csapongó virágindák. A tánc és taglejtés fogalomkörébe tartozó szavak használata is a szöveg szecessziós indázását idézi elő.

Mind a stilizálásnak, mind a dekorativitásnak következménye a stílus feltűnő hangulati telítettsége: a szelíd melankóliától és álomszerűségtől, narkotikus állapottól az ideges szorongásig elmenően sokféle árnyalatot magába foglal.

„Hetedhét országban
 Nem találtam mását,
 Szeretem szép, beteg,
 Csengő kacagását,
 De nagyon szeretem.
 Szeretem fölséges
 Voltomat e nászban
 S fényes biztonságom
 Valakiben, másban,
 De nagyon szeretem.”

(*Ady: Vallomás a szerelemről*)

Érdemes elidőzni az Ady-verseket meghatározó sorismétlés és rímtechnika néhány típusa fölött. Az Egyedül a tengerrel vers sorait bokorrímmel kapcsolja össze, s nyilvánvaló a szakaszonkénti közönséges sorismétlés nyomatékosító, lezáró, megváltoztathatatlanságot sugalló szerepe (a második és a harmadik sor szakaszonként azonos):

„Tengerpart, alkony, kis hotel-szoba.
 Elment, nem látom többé már soha,
 Elment, nem látom többé már soha.”

Érdemes megfigyelni a kiemelt szavak indázó, hullámzó mozgását is, melyek a stílus kedvelt díszítőmotívumai: virág, tenger; dal, zúg; álom:

„Egy virágot a pamlagon hagyott,
 Megölelem az ócska pamlagot,
 Megölelem az ócska pamlagot.
 Parfümje szálldos csókosan körül,
 Lent zúg a tenger, a tenger örül,
 Lent zúg a tenger, a tenger örül.
 A daloló, vad tengert hallgatom
 És álmodom az ócska pamlagon,
 És álmodom az ócska pamlagon.
 Itt pihent, csókkolt, az ölembe hullt,
 Dalol a tenger és dalol a mult,
 Dalol a tenger és dalol a mult.”

Szakaszonkénti közönséges sorismétlés jellemzi a Kocsi-út az éjszakában című látomásversét (az első és a negyedik sor szakaszonkénti azonosságát az ölelkező rím erősíti). A szóhasználata adja a melankolikus, fásult, nihili hangulatot.

„Milyen csonka ma a Hold,
 Az éj milyen sivatag, néma,
 Milyen szomorú vagyok én ma,
 Milyen csonka ma a Hold.
 Minden Egész eltörött,
 Minden láng csak részekben lobban,
 Minden szerelem darabokban,
 Minden Egész eltörött.
 Fut velem egy rossz szekér,
 Utána mintha jajszó szállna,
 Félig mély csönd és félig lárma,
 Fut velem egy rossz szekér.”

„Beton és kő” mozaikműhely az iskolában

Az ismétlések egyrészt a formai-időbeli kiteljesítést, a szimmetriát biztosítanak, másrészt pedig a korántsem feltétlenül pozitív érzelmi felfokozottságnak, a nyugtalanságnak, a diszsonanciának a kifejezését szolgálják. A kétféle tendencia, persze, keresztezheti, sőt keresztezi is egymást. A névszók és igék megkettőzése vagy éppen halmozása pedig azt érzékelteti, hogy ezek külön-külön, sőt együtt sem képesek maradéktalanul kifejezni az alanyt, aki mindig túl van rajtuk, több náluk. Minél több a jelző, annál bizonytalanabbak a körvonalai, és annál inkább hatalmasnak érezzük a költőt. Lírai hőse igazában sohasem teljesen kudarcot: ha más nem, a tét nagysága vagy a szembeszállás öntudata emeli túl a tragikus szituációt. A szecessziós szerepjátszás során a költői én megsokszorozza önmagát a képzelet segítségével, s a szegényes valóság fölé próbál kerekedni. Tehát Adynál megfektettük mi elől és hová menekül: az átlagostól, a banálistól, a széthulló és bizonytalan valóságból a különöshöz menekül – saját egyéni világát keresi-építi.

Gálikné Nagy Erzsébet

A ZENE MEGÚJULÁSA A SZÁZADFORDULÓN

Jelen tanulmány a teljesség igénye nélkül mutatja be a századforduló szerzőinek alkotásain keresztül azokat a próbálkozásokat, amelyek új zenei stílusokat, formákat, szerkesztésmódokat alakítottak ki. A zenében a szecesszió, mint fogalom elvétve jelenik csak meg, de a kor zeneszerzőinek mindegyike keresi az új utakat, sajátos, új zenei kifejezéseket. A századfordulót követően a régi tételek már nem jelentettek többé priori szabályrendszert. A zeneszerzők nem fogadták el többé vitathatatlan érvényűnek a funkciós tonalitással jelölt gondolkodási módot. A kreatív zenei gondolkodás fejlődése 1900 óta gazdag és bonyolult folyamat lett, tele figyelemre méltó eredményekkel, jelentős és kevésbé jelentős kudarcokkal, vég nélküli ellentmondásokkal.

A XX. századi zene történetét két nagy korszakra bonthatjuk. Az első időszakban jellemző a szakítás a funkciós tonalitással, és az új tonális és tizenkét hangú szintézis kialakítása. A II. világháborút követő időszak a rendkívül eltérő, de egymás mellett létező tagadások, újrakezdések, felfedezések, analízisek és szintézisek kora.

A XX. századi zenéről számtalan közhely terjedt el a zenekedvelők körében: nehézsége próbára tesz muzsikust, előadót és közönséget, ritmusa nehezen követhető, hiányzik belőle a dal, szélsőségesen modern és kísérletező. A kor zenéjének értéke éppen a sokféle irányzat, stílus és zenei nyelvezetben rejlik, hiszen ettől lesz a zenetörténet egyik legizgalmasabb és legtöbb alkotást megjelenítő korszaka.

Az átalakulás vezéralakja Arnold Schönberg

A Bécsben született kiváló zeneszerző, pedagógus a XX. század első felében Sztravinszkij és Bartók mellett az avantgárd meghatározó zeneszerzője. Kiindulópontja a német posztromantikus hagyomány, első művei is ehhez a stílushoz tartoznak. Az ifjú Schönberg alkotói pályája – Mahler zenéjének vonzásában – a zenében is a szecesszió jegyében kezdődött. A stílusirányzat jellegzetes darabjai közé tartozik a Gurrelieder – Gurre-dalok. A mű alapjául egy dán legenda, Waldemar király és kedvese, Tove tragikus története szolgált, amelyből Jens Peter Jacobsen írt verset. A középkori legenda megragadta a fiatal Schönberg fantáziáját, és a német fordítást alapul véve feldolgozta a történetet. Műfaját tekintve nehéz meghatározni a hatalmas apparátust igénylő zeneművet-kantátát. A partitúra szerint az előadásban öt szólista, egy narrátor, három, egyenként négy szólamú férfikar, egy nyolcszólamú vegyes kar és egy óriási szimfonikus zenekar működik közre. A zenemű a szecesszió egyik meghatározó alkotása lett. Schönberget a tonális rendszer válsága vezette egy új, alternatív módszer rendszerezésére, melynek eredménye a tizenkét fokú szeriális zene lett. A szerző elmélete szerint egyenjogúsítani kell a disszonanciát, mind a 12 kromatikus hangnak, /alaphang és módosítása/ egyenlő értéket kell adni úgy, hogy ne legyenek alárendelve a tonális központnak. (C – Cisz – D – Disz – E – F – Fisz – G – Gisz – A – B – H) Az I. kamaraszimfónia (1907) és a II. fisz-moll vonósnégyes (1908) az első két lépés az atonalitás felé vezető úton. Megszűnt a központi hang a tonika köré csoportosulás, minden hang tetszés

szerint cserélgethető lett Schönberg elmélete szerint. A Várakozás (1909) és A boldog kéz (1913) című monodrámák ennek a periódusnak legjellemzőbb alkotásai.

Tizenkét hangú sorozatok a zenében, dodekafónia

Schönberg dolgozta ki a szerializmus korai formáját. A 12 hanggal való komponálás, a dodekafónia, szinte már matematikai szerkesztésmóddal próbálkozott. Ezekből a hangokból sorozatokat lehet alkotni. Az alapsor rögzíti a 12 hang helyét, az eltérő hangközöket, és a hangok mozgásának irányát. Az így kapott hangok sorozata négyféle formában alakítható.

alapforma

rákfordítás, /alapformát visszafelé olvasva/

tükörfordítás, minden hangköz horizontális tükrözésével /ellentétes irány/

tükörrák /hátról, ellentétes irányban való olvasása az alapformának/

Alapforma / Alap-Reihe
(12 hangból álló sor)

Tükörfordítás
(horizontális tükrözés)

Rákfordítás
(vertikális tükrözés)

Tükörrák forma
(rákfordítás horizontális tükrözése)

Kottapélda a négy sorra

Ennek a négy formának minden hangja transzponálható külön-külön felfelé, illetve lefelé félhangonként. Így az összes sor 11 féle módon szólaltatható meg, majd a transzponált sorok is megkaphatják a négyféle formát. Egy kompozíciós mű építkezéséhez így 48 sort kaphatunk. A 48 sor egymás alá írva függőlegesen olvasva akkordokat ad ki, így gazdagítható a horizontális dallamvezetés. Az alapforma 12 hangjából való építkezés lehetővé teszi minden hang ismétlésének elhalasztását, ameddig csak lehetséges, mivel a dodekafónia egyik alapszabálya szerint addig nem ismétlődhet meg egy hang a sorból, míg a többi 11 meg nem szólalt. A sorozaton

belüli hangközök meghatározzák az egész darab jellegét. A korai (szabad) tizenkétfokúság (dodekafónia) különbözik a *szeriális tizenkét fokúságtól*. A dodekafónia a hangnak csak az egyik paraméterét, a hangmagasságot, illetve a hangmagasság-viszonyokat határozza meg, s ezt rendezi sorokba. A szeriális tizenkét fokúság már más hangparaméterekre – a hangok dinamikája, időtartama és hangszíne – is kivetíti a soros rendszert.

Schönberg sokat foglalkozott a hangszín problémájával is Hangszín-Dallamok című írásában. Új szerkesztésmódjával a szerző nem lelt értő közönségre, sem lelkes kritikára, de nem maradt egyedül. Kitűnő pedagógus lévén 1904 után tanítványokkal vette körül magát – ők lettek a későbbi második bécsi iskola képviselői. Legjelentősebb alakjai Alban Berg /1885–1935/ és Anton Webern /1883–1945/ voltak. Mindketten követték mesterüket annak minden alkotói szakaszában, bár mindegyikük a maga felfogásában alkalmazta Schönberg újításait.

Népzenei hagyományok a műzenében

Az új évszázad beköszöntével a folklór, a népi kultúra, a népzene tanulmányozása újra fénykorát élte. A népdalokat, a népi zene motívumait tudományos alapon kezdték el vizsgálni, alkotóelemeire bontva elemezni. Ennek az új szemléletnek egyik első képviselője a cseh Janáček volt, aki művei nagy részét, főleg a színpadra írottakat, szülőföldje, Morvaország népi dallamaira komponálta, a – romantikus gyakorlattól igen távol álló – realizmusra való törekvés jegyében. Magyarországon Bartók Béla ennek a stílusnak az egyik legkiválóbb képviselője. Bartók számára a magyar, a szláv és a román népzene megismerése nemcsak azt jelentette, hogy megkezdhetette alapvető népzenei összehasonlító tevékenységét, hanem azt is, hogy új forrásokat nyert zeneszerzői munkásságához. Bartók sajátos zenei stílusa az első népzenegyűjtő utak után alakult ki. A népzeneben olyan ötfokú, pentaton hangsorokat talált, amelyek felszabadították őt a dúr és a moll hangnemek kötöttsége alól. A népdalok ritmusvilága szabad ritmuskombinációt tettek lehetővé számára. Ezen az úton jutott el a 12 fokú kromatikus skála egyenrangú szerkesztéséhez is. Új tapasztalatait először kisebb zongoradarabjaiban próbálta ki. 14 Bagatell, 10 könnyű zongoradarab és az I. vonósnyegyes. A 14 zongoradarab – 14 bagatell –, amely 1908-ban keletkezett, egyes forradalmi újításai miatt a támadások pergőtűzébe állította a mű szerzőjét itthon és külföldön egyaránt. A bagatellek szerkesztése ellen elsősorban a muzsikuskok tiltakoztak, hiszen a kottára nézve megdöbbentő volt számukra, hogy a felső sorban négy „kereszt”, az alsóban pedig négy „bé” volt az előjegyzés, amely teljesen felborította az eddigi szerkesztési rendet. Az összes többi bagatellben pedig semmiféle előjegyzéssel nem adott támpontot Bartók az alaphangnem felismerésére. Sőt alaposan rászolgált az „atonális” megbélyegzésre azokkal a darabvégekkel, amelyek ugyan szerinte egyértelműen valamely hangnemhez kötődtek, de a zongorista elé kerülő kottakép nem egyszerű dúr vagy moll zárlatot mutatott. Mindezek tekintetében célszerű összevetni a Mikor gulyásbojtár voltam kezdetű népdalt Bartók Bagatelljének 3. tételével, amelyben ezt a népdalt dolgozta fel.

A jazz és a ragtime megjelenése

A jazz túlságosan konkrét szó, nem fejezheti ki egymagában a jelentése mögött rejlő gazdagságot, a benne foglalt irányzatok és stílusok valamennyi változatát. A legtöbb, ami elmondható a

jazzról az, hogy olyan zenei forma, amely az Egyesült Államokban született a XIX. század vége felé. 1865-ben az amerikai szecessziós háború végével New Orleansban a déliek katonai indulói együtt zengtek a kreolok Antillákról hozott muzsikájával és a gospellel, valamint a néger lakosság kelet-afrikai spirituáléival. A gospel szó jelentése evangélium, örömhír. A gospel-zene bibliai témákat feldolgozó, zsoltárokon vagy evangéliumi történeteken alapuló, eredetileg szöveggel énekelt zene. Elválaszthatatlan a fekete kultúrától, az afro-amerikai népzene egyik legmarkánsabb irányzata, hatása kimutatható a XX. századi zene szinte minden irányzatában (pl.: Rock'n Roll, Beat, Funky, Soul, XX. századi kortárs zene stb.). Szüntelenül megújuló zenei műfaj, szerves része a modern evangéliumi egyház istentiszteletének. Szövegében gyakran szól Isten tulajdonságairól, nagyságáról, ígéreteiről, csodáiról, a teremtésről, a megváltásról, az örök életéről, vagy épp a Mennyről. De számos dicsőítő ének direkt Istent szólítja meg, valójában ima, szerelmes dal az Örökkévalóhoz. Ebből a kavalkádból a század végére kialakult egy új zenei stílus, a ragtime. Ez a szinkópás ritmusú zene hamar gyökereket vert, s olyan egyéniségek művelték mint Scott Joplin. 1900 körül a stílus már elnyerte azt a formáját, amelyet ma úgy nevezünk, hogy „jazz”. Hozzájárult még a blues erőteljes hatása is, amely a gospel hagyományából, valamint a spirituáléból fejlődött ki. Ez a sokféle kezdeti hatás rendkívül nyitott zenévé tette a jazzt. A New Orleans-i stílus csakhamar függetlenné vált a bőr színétől, olyannyira, hogy 1917-ben egy fehér zenészekből álló zenekar, az Original Dixieland Jazz Band mutatkozott be nagy sikerrel New Yorkban. A zenei stílus hamarosan szenzációt keltett az Egyesült Államok egész területén, és fellegvára New Orleansból New Yorkba tevődött át. Később Chicagót is meghódította, ahol a húszas években kiemelkedett egy olyan trombitás, aki zseniális improvizációival teljesen elkápráztatta a várost: Louis Armstrong. Az ő személye, játéka, előadásmódja ma is a jazz műfajának meghatározó egyénisége, példaképe.

A projektben résztvevő munkatársak

Pomázi Imréné a SZIE Gyakorló Sport Általános Iskola és Gimnázium igazgatója, pedagógia szakos bölcsésztanár, projektvezető,

Kugler Erika a projekt művészeti vezetője,

Bartos Kinga rajztanár, festőművész,

Miklósne Kiss Ildikó középiskolai tanár,

Stelkoviczné Kreuter Anikó középiskolai tanár,

Gálikné Nagy Erzsébet tanár

Külső szakemberek:

Máté György szobrászművész, a SZIE ABPK ny. művészeti tanszéki docens,

Rébay Fatima művészettörténész,

Keserű Luca művészettörténész

Önkéntesek:

Zrupkóné Pernyész Livia középiskolai tanár,

Nagyné Sipos Marianna középiskolai tanár,

Nagyné Kontra Nóra középiskolai tanár,

Gyurkó Miklósné általános iskolai tanító, gyógypedagógus,
Búsné Szabó Éva gazdasági ügyintéző, könyvelő

Múzeumi szakemberek:

Merinu Éva, Kecskemét, Katona József Múzeum és Cifrapalota,
Tóbiás Csaba, Gödöllő, Városi Múzeum,
Koncz Kinga és Pataki Judit, Magyar Iparművészeti Múzeum

A projektben résztvevő gyerekek:

Urbán Sarolta 12.A, Zolnai Anna 12.A, Gulyás Erika 10.A, Kohári-Nagy Boglárka 10.A, Pesti Nikolett 10.A, Varga Stefánia 10.A, Scsavniczki Mónika 10.A, Tóth Alexander 10.A, Harmath Zsófia 10.A, Hajnal Vivien 10.A, Kovács Adél 10.A, Nagy Dániel 10.A, Pásztor Enikő 10.A, Sós-kuti Dávid 9.A, Csatári Zsófia 9.A, Deák Nóra 9.A, Sebők Máté 9. A, Gergi Tamás 9.A, Kis Klaudia 9.A, Zimmer Gergely 9.A, Inges Zénó 9.A, Urbán György 9. A, Sándor Dóra 9. A, Kiss Flóra 9.A, Szécsi Éva 8.A, Montvai Kornélia 8.A, Zolnai Sára 8.A, Túróczi Ágnes 8.A, Szabadka Anikó 8.B, Major Irma 8.A, Bordás Dorina 8.B, Juhász Györgyi 8.C, Czigány Hella 6.B.

Gurzó K. Enikő

LEHEL MÁRIA HAGYATÉKÁNAK REVÍZIÓJA

Művészként nem tartozott az élbolyba, karakteres személyisége viszont örvényeket kavart: karizmája miatt nevezetes műtermek és jeles művészek nyíltak meg előtte. Kortársai befogadták, az utókor nem. Lehel Mária életművének revíziója több évig is eltarthat.

Fájdalmasan fonák a helyzet, hisz a több évtizedes lappangás után előkerült világklasszisok egyből felrázzák Csipkerózsika-álmából a szakmát, médiaszenzációt teremtenek, a magyar művészettörténet újdonságai fölött ellenben szemlesütve, süketen elsiklanak. Pedig a becses honi műtárgyak felbukkanása is megérdemelné, hogy az értő közönség önfelédten, hangosan értékelje, függetlenül attól, kinek (muzeológusnak, avagy magángyűjtőnek, kereskedőnek) a fáradozása vezetett eredményre. Bár a műtárgypiac szereplőinek hatékonysága ilyen téren régóta a költségvetési pénzekből gazdálkodó közgyűjtemények előtt jár, ildomos elfogadni, hogy a felfedezés közkinccs, belőle a kutató, a kalmár és a publikum egyformán részesül.

Lehel Mária portréfotója 1910-ből

A magyar képzőművészet egyik izgalmasnak induló, ma már kevésbé figyelemfelkeltő alkotójának tekintett Lehel Mária idei (2014. évi) jászberényi kamaratárlata nem feltétlenül volt rendbontó, még kevésbé sokkoló, de érdekes leleteket is felmutatott, különösebb örvendezés vagy visszhang nélkül. Persze lehet, hogy a nagyvilági hölgy munkásságát többen ismerik halálomából, mint ahányan látásból, így a kiállított fényképek, másolatok között talán nem tűnt fel a sosem látott darab.

A Nemzedékek című festmény egyik ismeretlen változata 1909-ből

A pasztellkép 1910-ben rajzolta, lappang

általában nem datálta, és nem látta el végleges címmel munkáit (a címekeket többnyire tárlatról tárlatra változtatta). Ezt a tényt súlyosbítja az is, hogy fotódokumentáció az alkotásokról, a se-regszemlékről nem készült, vagy ha készült is, elveszett.

A Hamza Múzeum 1995-ben nyílt meg, ám a törzsgyűjtemény hat pasztellje mellé az intézmény kiegészítő alkotásokat vásárolni nem tudott. Abból kiindulva viszont, hogy a művész idei (2014. évi) bemutatását felvállaltuk, megpróbáltam minél több lappangó, javarészt külföldön őrzött, idegenbe került munka lenyomatát felkutatni, közkincsé tenni. Úgy vélem, nem kevésbé exkluzív egy nyilvántartott, de nemzedékek óta elzárt művet publikum elé vinni, mint egy félig-meddig ismeretlen, keresett-kutatott tablót. A válogatáskor és a rendezéskor ehhez a koncepcióhoz tartottam magam.

Az utazó festőnő című tárlat megrendezése persze megkövetelte Lehel Mária oeuvre-jegyzékének összeállítását is, amely a rendelkezésre álló idő rövideje, no meg a szűkös büdzsé miatt sajnos nem fejeződhetett be a megnyitőig, jelenleg viszont már szerkesztés alatt áll. A feladat nehézségének megértéséhez tudni érdemes, hogy átfogó monográfia, album Lehel Máriáról még nem jelent meg. Főként azért nem, mert olyan nagyobb kiállítást, amelynek katalógusa segíthetné az utókort, a művész életében nem szerveztek, így elenyészők azok a rendelkezésre álló tételek, amelyekre száz százalékos biztonsággal építkezni lehet. Az életműalbumok sosem adnak teljes képet a művész munkásságáról, nem érik el a tökéletesség szintjét, a kiadványok hiánya nem jelenthet áthidalhatatlan problémát. A lappangó művek, egészen pontosan az oeuvre megközelítőleg 80 százalékának megtalálását, azonosítását inkább az nehezíti, hogy Lehel Mária nem mindig szignálta,

Árpád, Margit, Lehel Mária és Bajor Gizi a művésznő 1944. évi kiállításán a budapesti Fészek Klubban

Mivel élete derekán Lehel Mária Olaszországba költözött, és pasztelljeinek, vásznainak egy részét is ott halmozta fel, arra számítottam, hogy ez a biztos tény majd segít a nyomozásban, kiindulópontként szolgál. Tévedtem, mert az innen-onnan előbányászott fotók alapján kiderült, ma már az olaszországi rokonnál maradt képek listája sem pontos, komplett. Olyan darabok hiányoznak az összeírásból, amelyeknek a reprodukciói megtalálhatók az olasz meghívókon, újsághírekben, és amelyeknek a kutatások alapján ott kellene lenniük.

Rejtőzködő, talán épp a festőnőt ábrázoló párizsi akt 1927-ből

Mivel élete derekán Lehel Mária Olaszországba költözött, és pasztellejeinek, vásznainak egy részét is ott halmozta fel, arra számítottam, hogy ez a biztos tény majd segít a nyomozásban, kiindulópontként szolgál. Tévedtem, mert az innen-onnan előbányászott fotók alapján kiderült, ma már az olaszországi rokonnál maradt képek listája sem pontos, komplett. Olyan darabok hiányoznak az összeírásból, amelyeknek a reprodukciói megtalálhatók az olasz meghívókon, újsághírekben, és amelyeknek a kutatások alapján ott kellene lenniük.

EXPOSITION
DU 6 AU 20 DÉCEMBRE 1929

MARIA LEHEL

KATIA GRANOFF
19, QUAI DE CONTI
PARIS - VIe LITTRÉ 34-58

*A híres párizsi Granoff Galériában
rendezett kiállítás plakátja*

1925 után száznál jóval több Lehel Mária-mű készült külföldön, ezek töredéke múzeumokba, kiállítóterekbe s forgalomba került, hogy a nemzetközi szcena is megismerje alkotójukat. Lehelék részéről jó megoldásnak tűnt például a kor egyik legjelentősebb párizsi galériájának tulajdonosával, az avantgárdok felfuttatásában alapvető szerepet vállaló Katia Granoff-val összebarátkozni, mert így Chagall, Pascin és Braque felé is megnyílt egy-egy kiskapu. Granoffnál, úgy tűnik, Lehel Máriának valóban volt egy bemutatkozása 1929-ben, de hogy a vállalkozónő felkérte-e állandó közreműködőnek, amiként utólag az alkotó egyik leánya, Hamza Lehel Mária állította, nem tudni (kapcsolatukról egy párizsi tanulmányút bizonyára kideríthetne ezt-azt). Mindenesetre nem kizárt, hogy már ekkor, az 1930-as évek elején néhány gyűjtő vásárolt, vagy ajándékba kapott a Lehel-anyagból. Egyikük-másikukat megemlíti az utókor, de nagyjából 10-12 kép egykori holléte sakkozható csak ki ily módon, a többié nem.

Az Álom című kép dr. Simon Meller műgyűjtő tulajdonában volt

Baráti társaságuk kapcsán érdemes megemlíteni Rippl-Rónai Ödönt, a festő öccsét, akinek volt a tulajdonában cím szerint ismert Lehel Mária-kép, ezek közül néhány háborús veszteségként végezte. Mi több, Nemes Marcell kollekciónak is gyarapította egy Lehel-portré, s természetesen Hamza D. Ákos is rendelkezett anyósa egy vagy több alkotásával (ezek utólagos sorsáról sincsenek információink). Az sem titok, hogy a Magyar Nemzeti Galériának maga a művésznő ajándékozott munkákat, arra hivatkozva, hogy idehaza is hagyjon kitörölhetetlen jeleket maga után. Ám e felsorolás, számbavétel végén ismét arra a megállapításra jutunk, hogy az örökség gondozói, kutatói nem találtak választ arra a kérdésre, igaz-e, hogy vejjének hazai terméséhez hasonlóan az ő magyarországi munkái is megsemmisültek egy budapesti háborús bombázásban.

*Lehel Mária a magyar származású világhírű fotós,
Ghitta Carell (Klein) fotóján (Róma, 1935)*

A sokismeretlenes labirintusban pozitívumként, már-már sikerként könyvelhető el azonban, hogy életének olyan meghatározó tartozékai kerültek elő (így 19 híres magyar festő 1938. évi olaszországi kiállításának plakátja, Lehel Ferenc fiatalkori portréja, több korai alkotása), amelyekről nem tudott a honi művészettörténész-szakma, mi pedig úgy dolgozhatjuk fel a relikviákat, hogy a megtalálás történelmi értékét, lényegét ne árnyékolja be a szenzációkeltés. Mindenesetre a Lehel Mária-képek kereskedelembé kerülése, felbukkanása felfrissítené az adatokat, megkönynyítené, felgyorsítaná az életpálya revízióját.

AZ ÜZLET EGY ÉLETRE SZÓL

Szalai György képei ¹ Kertész Dénesné ajánlásával

Kertész Miklós (1899–1983) apai nagybátyám volt, s úgy vonzódtam hozzá, mint az apa nélkül felnövő fiúk vonzódnak, akik végre megtalálták csodálatuk tárgyát. A visszaemlékezés részben Kertész Tamás emlékei alapján készült. Őt tekintetem a nagynak, az erősnek, a leverhetetlennek. Kilenc éves voltam, amikor megismertem őt a valóságban is, mivel kevesebb, mint három éves koromban szüleim kivándoroltak velem, s csak évek elteltével jöttem újra Magyarországra. Természetesen folyamatosan tartottuk a kapcsolatot, sőt egyszer meg is látogattak minket Stockholmban, de a jelek szerint akkor még nem volt szükségem példaképre.

Kertész Miklós szép ember volt. A maga nemében jelenség. Deresedő hajú, barna bőrű, magas, széles vállú, erős testalkatú férfi. És elegáns. Nagyon ápolt, nagyon elegáns. És nagyon tudott mesélni. Ő ismertette meg velem a Kertész családot, a múltat mely sötét és félelmetes. Azt, ahogyan a boltját megszerezte, ahogyan lassan kialakította ízlése szerint. Fotókról ismertem meg a kincsét, élete fő művét, amely Jászberény főterén állt, áll ma is, s áll még remélhetően sokáig. Amelybe ha bementünk, bármit megfoghattunk, tapinthatunk; az ő emlékei szerint az övé sokkal szebb, elegánsabb, levegősebb volt.

Inasként kezdte, mint akkor mindenki. Tizenkét éves volt, ő volt a fogd meg, tedd el, vidd oda, söpörd fel megszólítások mögött. Lótott-futott, mert még nem lehetett nagyobb dolgokat rábízni, de mindent figyelt, ellesett, még olyasmit is, aminek semmi köze nem volt az ő feladatához.

A legérdekesebb dolgok a nagy vásári napokon történtek, amelyek nem itt estek meg Jászberényben, hanem olyan falvakban, amelyben a naptár jelezte. Ilyenkor egész este pakoltak, mert annak is módja volt, mit hova tegyenek, hogyan rendezzenek el a fogaton, hogy mindennek helye legyen, hogy tudják, honnan vették elő, s végül hova kell eltenni. Ő persze csak hordta össze a számtalan holmit, hogy hajnalban már semmit ne kelljen tenni, csak indulni. Neki nyomták a markába a számtalanul sok textilt, megmondva, hogy hova tegye le, de oda, csakis oda, és szorosan, és ne máshova.

A felkelő nap még nem is derengett, amikor indultak, s ő többször elszenderedett, amíg megérkeztek. Ott pedig, a nagy vásár, a semmi helyén, ahol a siető lábak verték fel a port, kezdődött a lepakolás, a sátorverés. Külön a kendők, rojtok, farkasfogak, szalagok, a gombok és gatyamadzagok, a bolyhos női bugyogók, kisebbek és óriásiak, a férfi cejg nadrágok, ingek, ingnek valók, és elrejtve a többi kelme közé a szép, a selyem, a bársonyos harsány színű anyagok a jobb módúaknak, a kisasszonyoknak, a nagy gazdák feleségének, mindnek másféle, mert az elvárások és a kívánságok is különbözők. Figyelte, hogy beszélnek le a gazdákat a két számmal nagyobb kabátokról, meggyőzve, hogy abba még sokáig kell hízni, de azt is, hogyan kell rábeszélni a jó minőségűt a spórolni akaróra, mert jövőre is lesz itt vásár, meg utána is, és megkeresi majd az elégedett vevő a tisztas eladót. Mindent megjegyzett, mindent elraktározott. S amikor megbeszéltek Deutsch Rózsiával, hogy ők az összeillő pár, és össze kéne kötni az életüket is, az jóval később volt, akkor, amikor már boltvásárláson törte a fejét.

1 A visszaemlékezés részben Kertész Tamás emlékei alapján készült

Titokban a lánynak mutatta meg először, mit nézett ki magának. Rózsi csak a fejét hajtotta le, és annyit kérdezett, „hogya győzünk ennyit törleszteni”? Van már rá valamennyi, vigasztalta ő, és megsúgta neki, mennyi az anyyi. Akkor csókolta meg először. De utána sokáig nem. Csak amikor megvette a boltot. Ezt, ami itt a képen látható. De az ő szeme kitágította, megnövelte, kiszínezte, pedig különben is a város főterén a legnagyobb üzletnek való helyiség volt, az ajtó két oldalán két ajtó nagyságú kirakattal. Bent az egyik hosszanti oldalra a végeket tervezte. Külön a pamut, a len, a damaszt, a bársony, a selyem kelméket akarta polcra rakni. Egyet-egyét kijebbe húzni, visszahajtani. Innen csak a nőknek árul. Ez a női oldal. Szembe vele a férfiaké. Világostól a feketéig minden árnyalat polcra kerül majd. A vékonytól a vastagig, a pamuttól a gyapjúig, a nyáritól a téliig, a béléstől a kanavászig minden kapható lesz. Elegánsan, szépen. Középen, fenn dobozokban a gombok, szalagok, csipkék, varrófonalak, kötőfonalak, tűk, cérnák, amire egy háztartásban szükség lehet. A konyharuhától az ágyruháig, a babapaplantól a szemfedőig. Itt minden lesz! Minden, ízlésesen, s olyan áttekinthetően, hogy egyetlen pillanat alatt a kezében legyen. Az üzlet közepén szabad lesz. Középre semmi nem kerül, csak a hatalmas kályha, és a pénztár. És a vevők, ha piaci napokon sokan vannak. A polcok előtt állnak méltóságosan a pultok, rajtuk az éles ollók, a mérő rudak rendje. Szármayt a képzelet. Ezt a világot gondozta és őrizte meg egykori tanítványa Czudarik József, akinek komoly érdemei vannak abban, hogy a bolt lényegében mindmáig megőrizte egykori berendezését.

Miklós tudta, hogy kölcsönre is szüksége lesz ekkora tervhez, de ezt természetesnek tartotta. Az üzlet egy életre szól. Az életükért. Azért mindent el kell követni. 1922-ben vette meg az üzletet, és még ebben az esztendőben nyerte el Deutsch Rozália kezét. 1923-ban megérkezett a gyönyörű, egészséges Zsuzsika, '27-ben Tibor, '29-ben Éva. Sok, sok öröm. Minden szép, minden jó, az élet merő boldogság. Rózsi végig mellette lesz, vállvetve dolgoznak, otthon a család egy lányra bízva. Már van saját házuk, berendezésük, és természetesen megadták az adósságot is. Igaz, hogy közben eltemették Zsuzsikát, és ez soha nem múló fájdalom, de a karjukban tartották az utolsó percig, s ez megnyugtató. A másik kettő remekül fejlődik. Tibit lassan bevonják az üzletbe, bár az élet morcosodik, és félelmetes, amit a népek beszélnek. Háború lesz. Miért? Mi haszna? Mért kellene elmenni munkaszolgálatra, és miért mindennek a zsidó az oka?

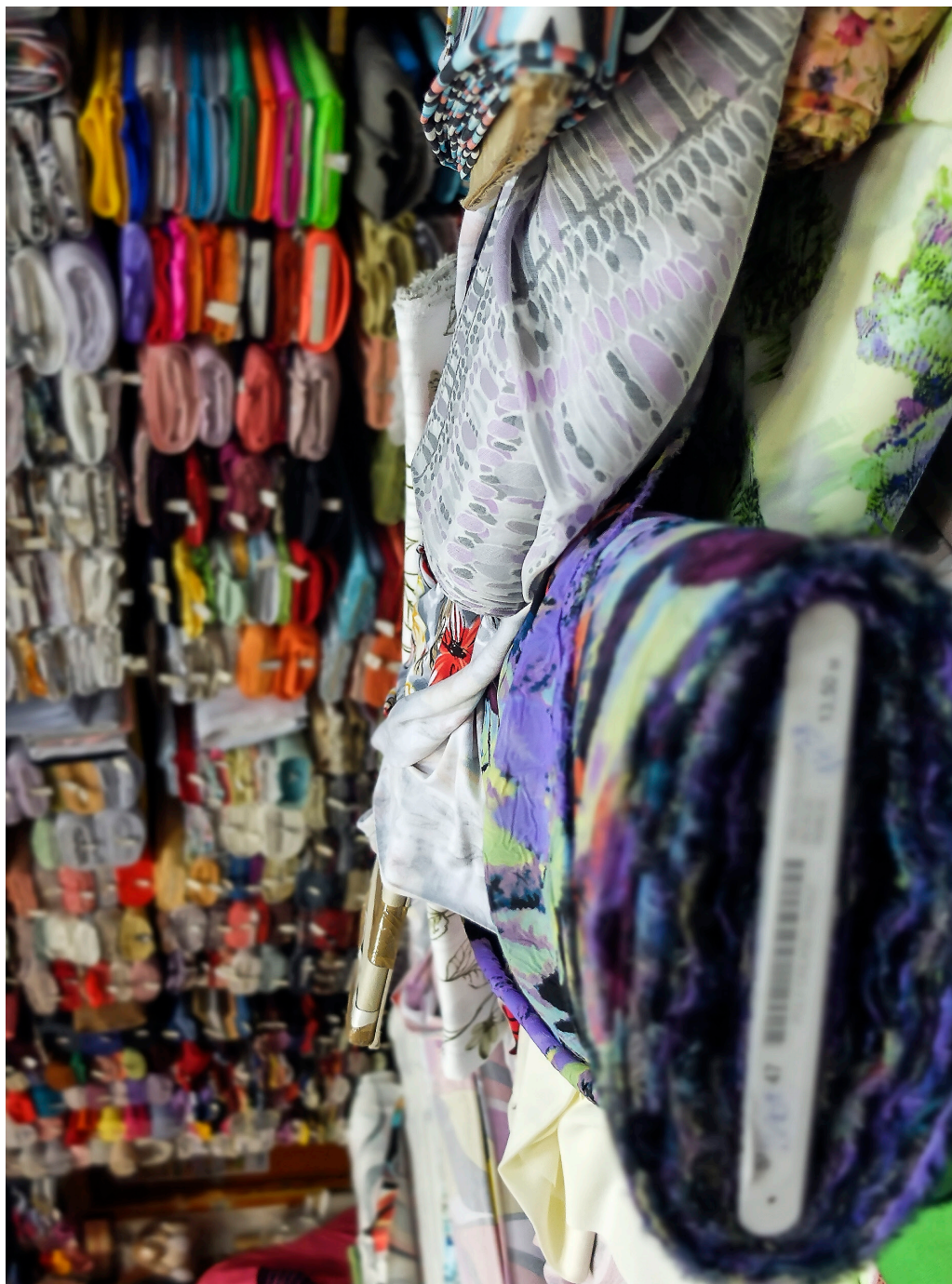
1939-ben kezdődött a háború. 1944-ben a németek megszállják Magyarországot. Már alig találnak itt zsidót. A fiatal férfiak munkaszolgálatban, a nőket és gyermekeket, ha vidékiek voltak, marhavagonokban internálótáborba vitték. Az öregek, az aprók, az anyák, nem is látták meg a tábor belsejét. Őket megsemmisítették. Mint a háziasszonyok nyáron a svábbogarakat. Tervszerűen, módszeresen. Aztán hatalmas kazánokban elégették, hogy senki ne lássa többé őket. Hogy ne maradjon tanú. Azokat a szeretett, óvott védett gyerekeket, akik ugyanúgy bújtak anyjukhoz, mint a keresztények.

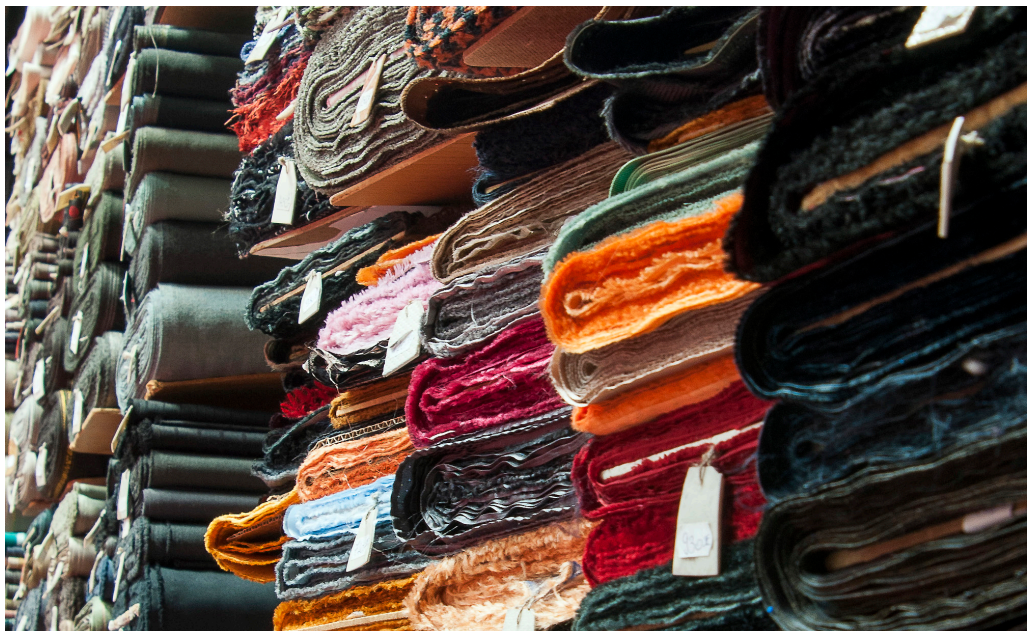

Cseh Dániel

JÁSZBERÉNY POLITIKAI ÉLETE
A DUALIZMUS ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN
(1867–1876)

1. Bevezetés

1.1. A kiegyezés történeti megítélése

A kiegyezés alapjaiban új helyzetet teremtett Magyarország közjogi viszonyaiban, modernizációs potenciáljában, de a történetírói diskurzusban egyaránt. A birodalmi kormányzat és a centrális helyzetű magyar politikai elit látványos kibékülése, a kiegyezés aktusa történetírói motívummá, a nemzeti mitológia és önértelmezés egyik lehetséges arkhimédészi pontjává vált. Megannyi szimbolikus jelentéssréteggel bővült, úgymint az 1848-as vívmányokhoz vagy a trianoni nemzettragédiához való viszonya. De számos hipotetikus kérdéskörben is aktív szereplővé válik, úgymint a kényszerpálya, a féloldalas modernizáció, a torlódó társadalom vagy az elnemzetietlenedés történetírói toposzában. A kiegyezés-recepció országos tendenciáinak ismerete a város politikai arculatában mint egyedinek, az országosan mint egészben való elhelyezése szempontjából kiemelt fontosságú. A dualista Magyarországon először a Deák vezette kiegyezéspárti Felirati Pártból alakult Deák-párt jelöltjei, támogató képviselői alkották a parlament kormánypárti abszolút többségét, majd az 1875-ös pártfúzió után, amikor a Határozati Párt egyik leágazása, a Balközép Párt egyesült a Deák-párttal, az új Szabadelvű Párt adta a kormányzó többséget. A magyar történelemben talán először és utoljára fordult elő, hogy az ország két legnagyobb, látzólag élesen szembenálló politikai tömörülése nagykoalíciót kössön egymással. Ha lehet ilyet mondani, ez volt az igazi magyar kiegyezés, ami belpolitikailag is stabilizálta a rendszert egészen a századfordulóig.

2.2. A dualizmuskori választási rendszer

A dualizmus politikai rendszerét nem lehet kizárólag a mai demokrácia-felfogásunk, a parlamentarizmusok mai állapota felől vizsgálnunk: figyelembe kell vennünk a korszak – nemzetközi példákon keresztül szemléltethető – általános trendjeit, valamint a magyar történelmi és közjogi sajátosságokat is.

A politikai élet fontos eleme a választási rendszer, mint végső jogi manifesztum. Az 1848. évi V. törvénycikk vezette be az egyéni, abszolút többségi választási rendszert, amiben az aktív választójogot a 20. év betöltéséhez és vagyoni cenzushoz kötötték, a passzív választójogot pedig a 24. év betöltéséhez, magyar állampolgársághoz és a magyar nyelv ismeretéhez. 1874-ben vezették be az adózási cenzust, és az adóhátralékukat be nem fizetőket kizárták a jogosultak köréből, akiket 1899-ben visszavettek. Az 1913. évi XIV. törvénycikk nyílt szavazást, vagyoni

és műveltségi cenzust írt elő, amely alapján azonban már nem tartottak választást. Így általánosságban elmondható, hogy a dualizmus idején a teljes lakosság mindössze 6-7 %-a rendelkezett aktív választójoggal (ma ez az arány kb. 80 %), akik választási hajlandósága 80 %-ra rúgott. Tehát a politikai akaratképzés jogi metódusában valóban résztvevők száma nem haladta meg a hét-nyolcszázezer főt. Teljes társadalmi csoportok maradtak ki: egyes nemzetiségek, a munkásság és a nők. Ez az arány nemzetközi összehasonlításban eleinte átlagosnak, mérsékelt alacsonynak, később kifejezetten alacsonynak számított. Európában 1870-ben 2-26%-ig, 1910-ben 6-45 %-ig alakultak az aktív választójogok – Magyarországon mindkét időmetszetben 6-7 % volt ez az arány.

2. Jászberény politikai kultúrája

Jászberény a dualizmus korában szembesült (pontosabban korábban is, csak ekkor maradt végérvényesen alul) a modern adminisztratív állam centralizáló és egalitárius törekvéseivel, amelyekkel szemben a feudális gyökerű és rendi-korporatív eszközkészletű beidegződések és reflexek nem bizonyultak hatékony érdekérvényesítő mechanizmusoknak. A város jellemző példája a közepesen fejlett, de e fejlettséget egy fenntarthatatlan monokultúrára építő entitásoknak, amelyek egy rendszerváltozást – tehát addigi kizárólagos előnyük elvesztését – követően képtelenek az új helyzethez való megfelelő szintű és mértékű alkalmazkodásra, mert korábbi megmerevedett struktúráik megkötik, és elindul a lemaradás.

Jászberény életében ez a monokultúra az a privilegizált jogállás volt, amely a feudális Magyarországon kivételezett gazdasági és jogi környezetet biztosított a település számára. Nem volt földesúr és jobbágy, szabad parasztok gazdálkodhattak saját tulajdonú birtokaikon. De amint az olaj sem tarthat örökké az érintett export-országokban, úgy ez a kiváltságosság sem tarthatott, és amikor a várost részben hátrányos helyzetbe hozták, részben megszüntették az előnyét, előkerültek az évszázados pozícióőrző beidegződések, a restaurációs szándék értékes energiákat emésztett fel, és éveket veszített a város, amikor a hátrányosabb helyzetből induló településtársai jelentős felzárkózásokon mentek keresztül.

Jelen fejezetben a kiváltságosság történetét és az általa életre hívott érdekérvényesítési stratégiákat, valamint azok a politikai kultúrára gyakorolt hatásait veszem sorra.

2.1. Jászberény politikai adottságai

Az 1279-ben alakult Jászkun Kerület kezdettől fogva adómentességet élvezett – melyet 1514-ben elvettek tőle, de 1655-ben visszakapta – és közvetlenül a király alá tartozott, főispánjuk és bírájuk pedig maga a nádor volt. Ezért nem is alakulhatott ki a területen nemesség, szabad parasztok gazdálkodtak, akik 1745-ben önerőből visszavásárolták (redemptio) saját – I. Lipót által 1702-ben a Német Lovagrendnek zálogba adott – földjüket. Ezen redemptus családok leszármazottjai különösen ragaszkodtak földjeikhez, és ez Jászberényben – a középbirtokok rendszere miatt – igen sok embert jelentett. Ez a társadalmi réteg volt a politikailag aktív, érdekeiket artikulálni és érvényesíteni kész és képes csoport, amely e lehetőséget de jure a cenzusos választási rendszertől, képességet pedig de facto a kulturális hozzáférési potenciáljától (pl. iskoláztatás, kapcsolati tőke stb.) kapta. A korszak politikai megnyilvánulásait (programok, gyűlések, választási eredmények, jogalkotói munkák) vizsgálva tehát elsődlegesen a redemptus elit, a birtokos parasztság politikai

kultúrájáról és szocializációjáról, valamint gazdasági és társadalmi érdekeiről kaphatunk képet, és csak másodlagosan vagy érintőlegesen a városi társadalom egyéb szegmenseiről.

Jászberény – történelmi tapasztalatainál fogva – aulikus (udvarhű) beállítódású volt. A városiak kollektív történelmi emlékezete mindig az uralkodói kegy elnyerése-elvesztése mint végső ok körül forgott. A Jászkunság (és azon belül különösen Jászberény) kiváltságos helyzetét is az uralkodótól kapta, amint királyi döntés következtében is veszítette el azt, és szintén király(nő)i engedély – és persze saját erőfeszítés – következtében nyerte vissza. Tehát Jászberény – domináns társadalmi rétege, a középparasztság – politikai identitásának középpontjában a kiváltságosság, és annak megszerzésének, megtartásának, esetleg visszaszerzésének kérdése állt. A történelmi tapasztalatok arra intették a város politikai arcukat meghatározó birtokos parasztságot, hogy a lehető legjobb viszonyt ápolják az Udvarral, és mindent megtegyenek a kerület kivételezett közjogi státuszának megőrzése érdekében. Ezekkel az előzményekkel és valóságértelmezést formáló hatásokkal magyarázhatóak Jászberény aulikus hagyományai: az állagörzést elérni hivatott politikai aktivitás, és az azt tápláló mentalitásbeli háttér, a sajátos – a Jászságon belül lokálpatriotizmusnak, azon kívül provincializmusnak vagy „hideghónaljúságnak” hívták – jász öntudat.

Ez az alapállás némileg módosult a neoabszolutizmus ideje alatt, főként a korábbi privilégiumokat figyelmen kívül hagyó többlet-adóztatás miatt. Az új tapasztalat az lett, hogy az Udvarnak már nem áll érdekében kiemelt figyelmet szentelni a jászkunok lojalitásának a közjogi engedmények általi biztosítására, így a térségnek e cél – ti. az állagörzés – elérése érdekében új típusú csatornákat kell használnia, alternatív kapcsolati hálót érdemes kiépítenie. Többek között ezért támogatták eleinte a Balközép jelöltjeit, akik a Habsburg-kormányzattal kooperáló Deák-párt ellenében az igazi magyar érdek elérését tűzte zászlajára, amelyet a helyiek az igazi jászkun érdek érvényesítési lehetőségeként értelmeztek. Az érdekérvényesítési próbálkozás új fóruma (a monarchia felé történő informális lobbizás helyett) a független magyar országgyűlés lett, a csatorna pedig a függetlenségi retorikájú Balközép Párt és helyi felhatalmazású képviselői. Hamar megértették azonban a többségi demokrácia működési mechanizmusait, és belátták, hogy akinek nincsen többsége, az releváns kérdésekben inkompetens. És megint csak a jász önérték felől érthető, miért támogatta a helyi balpárti elit a két párt – a Deák-párt és Balközép – fúzióját: úgy gondolták, hogy az egyesüléssel a balpárti szándékrendszer beoltódik a parlamenti többséggel rendelkező Deák-pártba, ezáltal az új kormánypárt – immáron a megfelelő többség birtokában – a Jászkun Hármaskerület közigazgatási különállása és integritása mellett szavaz. A fúzió idejére (1875) azonban már eldőlni látszott a közigazgatási reform gyakorlati kivitelezése, és mindkét pártot holisztikusabb szempontok vezérelték, mint a szabad jászkunok történelmi legitimitációs érvelése.

A Hármaskerület felbomlása és a megyeszékhelyi pozícióról való lecsúszás után Jászberényben egy ideig a politikai identitáskeresés jelei mutatkoztak. Egymást váltották a különböző pártok különböző képviselői, míg végül a város 1933-ig megállapodott gróf Apponyi Albert mellett, aki Jászberény előtt úgy váltogatta a választóközzeit, mint jászberényi képviselőként a pártjait. Viszszatért a jászberényiek régi reflexe, kiválasztottak egy érdekeik érvényesítésére alkalmasnak hitt személyt, és évtizedeken át kitarítottak mellette, fizették a kampányköltségeit, gyakorlatilag hálások voltak, hogy elvállalta a helyiek felhatalmazását. Előkerült a feudális típusú személyes lojalitás, ami valami sajátos átmenetet jelentett a hűbéri személyközi viszony és a korporatív rendi érdekérvényesítési mechanizmusok között, hiszen lojalizált fél egy személy (király, képviselő) volt, a lojalis fél viszont egy közösség, egy testület (város, kerület). A jászberényiek Apponyit támogató

része, politikai többsége, szentül meg volt győződve, hogy választottjuk egyszer majd miniszterelnök lesz, és akkor visszaállítja Jászberényt régi jogaiba. Nos, mint Apponyi feljegyzéseiből és országgyűlési munkáját elemezve tudjuk, a képviselőnek esze ágában sem volt ilyesfélét – mármint a jászkun-restaurációt – véghezvinni, annál inkább a saját politikai karrierjét és vele – az egyébként történelmileg értéként számon tartható – a modern magyar konzervativizmust építeni.

Mindezek fényében érthető, miért volt a város lakossága mérsékelten passzív az 1848/49-es szabadságharc idején (udvarhűség), miért támogattott balpárti jelölteket, miért állt a pártfúzió mellett, miért tartott ki 52 éven át egy országos koncepciókkal rendelkező politikus mellett – mert a folyamatosan változó politikai szituációkban más és másban látta partikuláris érdekei érvényesítésének biztosítékát.

2.2. A kiegyezés fogadtatása Jászberényben

Az 1867. április 28-i képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve szerint Áray Károly leköszönő főbíró a következőképpen indít: „*A törvényes választások mikénti keresztül vitelét tárgyazó [...] rendelkezletnek értelméhez képest tényleges főbíró a számosan egybegyűlt alkotmányos városi tisztikar és képviselők üdvözlése után megemlítve a törvényes átalakulási eme korszaknak a haza jó és üdvös voltára vonatkozó horderejét [...] az elnöki széket Pintér Mihály [...] alkotmányos főbírónak engedte át,*” aki mint új főbíró így folytatta az ülést: „*kedves magyar hazánk mindegyes polgára által epedve várt alkotmányos élet újjászületése alkalmával jelen alkotmányos közgyűlésben*” stb. A visszatérő szavakból (törvényes, alkotmányos, újjászületés stb.) is látszik tehát, hogy a közjogi politikai diskurzus valami hallatlan ovációt tanúsított a kiegyezés következtében megvalósuló közjogi rendezés miatt. Szabályos új honfoglalásként élték meg, hogy a kor konstellációjának megfelelően, de szabad választások voltak, és Ausztria–Magyarország viszonya közjogilag, alkotmányosan is rendezve lett. A Világost követő alkotmányos és legitimitási interregnum ezáltal véget ért. És ami nagyon árulkodó a politikai elit közjogias szemléletéről, hogy a nemzeti kibontakozást az alkotmányos alapok lerakásából eredezteti, mint olyan végső feltételből, amelynek híján ez nem is lehetséges. Tudni kell ehhez azt a körülményt, hogy Áray Károly osztrák származású volt, akit a szabadságharc idején nem, csak annak leverése után választottak meg, illetve a Bach-korszak alatt hivatali tisztséget is vállalt. Pintér Mihály Habsburg-pártisága pedig köztudott volt, hiszen vagyontól Rudolf hercegre kívánta hagyni, ami csak azért hiúsult meg, mert a trónörökös előbb meghalt, mint ő. Így érthető a markáns kiegyezéspárti pozíció. De még Sipos Orbán jászberényi országgyűlési képviselő, regionális szintű balközépi politikus is a következőképpen nyilatkozott egy másik ülésen, megemlítve „*az abszolut [ti. a Bach-] rendszer által hazánkra nézve okozott szomorú állapotot s ennek utána a minden magyar keblét egyaránt örömmel eltöltő alkotmányosságunk kedves magyar hazánk és az ebben lakó polgárok hasznára szolgáló üdvös horderejét*”. Tehát nemcsak a Habsburg-párti főbírók/polgármesterek (Áray Károly, Pintér Mihály), hanem az országos politikában is szerephez jutó politikusok (pl. Sipos Orbán) is a kiegyezés mellett törtek lándzsát – megjegyezve, hogy mindhárom említett személy a Balközép helyi reprezentánsai közé tartozott. Ebben is tetten érhető a vidéki, centrumtól távoli, félperiférikus területek lakóinak a politikai valóságértelmezésről alkotott különbözősége a központi, teoretikusabb és ideologikusabb jellegű álláspontoktól. Amíg az országos Balközép Párt ebben az időszakban még erőteljes kiegyezés-kritikus álláspontot foglalt el, addig jászberényi

elvbarátaik, főként a praktizáló politikusok megtalálták a helyüket az új rendszerben, és empirikusan igazolhatónak érezték annak élhetőségét.

2.3. A jászberényi politikai (választási) sajtó

A jászberényi pártpolitikai élet áruklódó forrásai a választási eredményeken túl a korabeli sajtótermékek és a sajtófogyasztási szokások, valamint az egyesületi élet lehetnek. Gerő András hipotézise szerint „*a határozott ellenzékiesség kizárólag magyarul területekhez köthető*”. Ez egybecsengeni látszik a jászberényi polgárok döntésével, ám érdemes megvizsgálni ezt az ellenzékiességet. A baloldali ellenzékének tartott jászvári képviselők viszonylag hamar belakták és méltatták a kiegyezés rendszerét, Arató Antal szemrehányóan meg is jegyzi róluk, hogy nem támogatták a szélsőbaloldali demokratsköri mozgalmat, valamint a kortárs karcagi ellenzékiek, hogy „*arisztokratikus hajlamuknál fogva méltóságukon alulnak tartják a szegény emberrel érintkezni*”. Az egységes kormánypárthoz csatlakozók között voltak, és a helyi közgyűléssel együtt szavazva választották meg Csernátony Lajost díszpolgárrá, a Balközép vezérpublicistáját, a fúzió sajtó-előkészítójét. Tehát a jászberényi ellenzékiesség megmaradt a sztereotipikusan „hideghónaljúnak” nevezett mérsékelt, kétszer is átgondolt, a nagy fellángolásokkal szemben bizalmatlan, azoktól ódzkodó politikai viselkedés keretein belül.

A korszak kezdetének egyik legnagyobb hatású, és színvonalát tekintve az egyik legeredettebb helyi lapja a *Jász-Kunság* volt. A hetilap kiadásának anyagi feltételeit nem pusztán a kiadó hatékony promóciós tevékenysége, hanem a „*lelkes törvényhatóság*” támogatása is biztosította, köztük Sárközy Mihály tanácsnoknak, aki százas nagyságrendű előfizetőt gyűjtött (ez egy korabeli vélekedés szerint több volt, mint a városban az addigi összes előfizetés). A lap magán viselte a korszak progresszív szellemi áramlatainak eszmei nyomát, mint oly sokszor a történelemben, a sajtó itt is előrevívő szerepet töltött be. Az első szerkesztő Horváth Farkas jászkerületi mérnök volt, akinek műveltsége és gondolkodása rányomta bélyegét a lap eszmei arculatára. Horváth credója az apolitikus, pozitívista és ipusztriális modernizációs pozíció volt, amelyet deklaráltan kifejtett a lap első számában. E széleskörű műveltséggel rendelkező műszaki értelmiségi jó érzékkel tudta várospolitikai koncepciókká érlelni a kor main-stream progresszív gondolatait. Elmondható azonban, hogy órá is jellemző volt az Asbóth János által kifejtett liberális doktrineresség, és az ettől idegenkedő társadalmi elemek kollektív ostorozása. A 20. század szellemtudományos fordulatainak tükrében sovinsztának és kirekesztőnek tűnhetnek a hetilap egyes valláskritikus megállapításai, viszont tudnunk kell, hogy a korszakot belengte egyfajta modernitás-fétis és ipusztriális düh, ami az empirikusan tapasztalható valóság innovatív újításainak horizontális és vertikális kiterjesztésében látta a fejlődés narratíváját, és egyedül üdvözítő útját. Itt olyanokra kell gondolni, mint az ipusztítás (vasúthálózat, gépusztítás), a természettudományos eredmények kényeszerű szembeállítása a vallásos, metaforikus értelmezésekkel, vagy a társadalmi emancipáció és jogkiterjesztés. Vegyünk néhány példát az előbb említett jelenségekre:

Az apolitikálásról:

„Országgyűlésünk működését a karzatról nézzük, a karzatnak pedig, mint tudjuk, tetszést vagy nem-tetszést nyilvánítani nem szabad. Így politikai vitába nem elegyedhetünk.”

A provincializmus ostromozásáról:

„Gazdálkodási rendszerünk [...] Tubalkain idejére beillenék, mert keleti nép lévén a kényelmet nem igen szeretjük feláldozni, s ott fogni meg a dolog végét, ahol nehéz.”

A szakismeretek terjesztéséről:

„A földműves beelégzik azzal, mi önkénytelenül ragad rá, s nem igen hiszi, hogy a földművelés ép oly mesterség, mint a kézműipar bármelyik ága.”

A természettudományos eredmények kizárólagossá tételéről:

„...a szellemi embert hagyjuk a költőnek; mi pedig vizsgáljuk az anyagot.”

„...az emberi szervezetben semmi rejtélyes, semmi csodás nincs, – a szervezetnek minden része anyag, s mint ilyen, minden irányban alá van rendelve a természet törvényeinek.”

„...eddig még meg nem fejtett működések és mozzanatok is nem valamely csodás módon jönnek létre, hanem előidéző okuk minden esetre a természettan törvényeiben gyökerezik; mert nem lehet föltételezni, hogy [...] jelen lehessen egy másik oly tényező is, mely már nem tartozik e törvények alá.”

A zsidóság emancipációjáról:

„Be akarjuk bizonyítani, hogy a zsidó épenséggel olyan istenteremtése, mint mi vagyunk, az hazának olyan polgára, mint akárki más.”

A lokálpatrióta credóról:

„...lapunk legyen vidéki lap, saját légkörén túl ne csapongjon, kerületeink kebelén működjék a szellemi s anyagi jólétre.”

A balközép ellenzék korábban említett felemásságát tanúsítja a mutatószámkiegyezés-reflexiója is: „Tizennyolc év halada el a nemzet feje fölött [...] Végre mégis eljött azon 19-ik újév, mely [...] élvezni engedi az alkotmányos szabadság áldásait. [...] Az alkotmány áldása, mit ez év hazánknak hozott, kisugárzik annak minden közeli és távoli vidékeire.”

Horváth Farkast a szépirodalmi érdeklődésű Pásztor Ferenc követte, majd jogi végzettségű aktív politikusok, Szöllősi István, Szivák Imre, majd Oláh Gyula, kiknek idején a lap be is kapcsolódott a követválasztási mozgalmak kampányaiba. A lap folyamatosan távolodott a Szélsőbaltól: míg kezdetben ajánlották annak országos lapjait (Magyar Ujság, Nép zászlaja), később felhagytak ezzel, amint kommunisztikus törekvéseknek tartották a demokratikus körök mozgalmát is. Ez összefügghetett a Balközép centrális helyzetbe való kerülésével, de a helyi viszonyokkal is, hiszen a lap olvasói főként a középbirtokos és polgári értelmiség köréből kerültek ki, a redemptus elitből, akiktől semmi sem állt távolabb, mint a kommunizmus. Arató Antal neheztelően meg is jegyzi, hogy „a hetilap szerkesztője a néprétegek felemelését nem társadalmi-politikai harc során képzelte el”, mintegy reflektálva a Jász-Kunság egyik írására, miszerint „Azzal nem kecsegtetjük olvasóinkat, hogy lapunk mellé sorsjegyeket küldünk [...] vagy éppen hogy minden számhoz egy nagy bankót csatolunk. De inteni fogjuk a munkára, az okszerű munkára...”.

A hetvenes években három rövidéletű lapot szerkesztett Turcsányi Gyula hivatásos újságíró: a *Jászkun-Figyelőt*, a *Jászkun Polgárt* és a *Jászkun Ellenőrt*. Az elsőt a Deák-párt indította az 1872-es országgyűlési választások előtt, mely hagyományos pártújságként működött: részleteket közölt Deák beszédeiből és más kormánypárti szónoklatokból, s alig tartalmazott helyi vonatko-

zású hírt. A kiadó 1873-ben szüntette be a lap kiadását – burkoltan – a lap indulását szükségessé tevő indokok megszűnésére hivatkozva (vagyis a Deák- és a Balközép Párt közeledésére). Egy évvel később, 1874-ben indítja Turcsányi a második lapját, a Jászkun Polgárt, mely hatalmas innovációt hajtott végre a helyi sajtózás történetében: először alkalmazott a modern értelemben vett karaktergyilkosságot. A végrehajtó Szöllősy István volt balpárti országgyűlési képviselő, a Jászkunság korábbi szerkesztője, az áldozat pedig Sipos Orbán. A modern karaktergyilkosság szinte teljes fegyverzenéljét felvonultatta a monogramokat és álneveket használó cikksorozat, melynek állításai – sommásan – a következők voltak:

- Sipos Orbán egyszer sem szólalt fel a parlament plenáris ülésein, vagyis semmittevással tölti a közpénzből díjazott munkaidejét
- ehelyett látványpolitizálásba kezd, cikkeket ír, gyűléseket szervez, egyesületeket alapít, holt a Jászkunság igazi érdekét, a megyerendszer tervezett kialakítása után a területi integritásának megőrzését az országgyűlésben mozdíthatná elő
- hozzá hű csatlósokkal veszi körül magát, akiket fontos pozíciókba juttatva klientúrát épít
- köpönyegforgató: elárulja pártja korábbi eszméit ('48-as alapok), és közeledik a kormány-párthoz
- előkerül az árulás ősrégi toposza: az őt felkaroló – tehát a politikai életbe bevezető – Pethes Józsefet elárulja, és egy másik balpárti jelölt megválasztását eszközli ki Pethes régi kerületében, az árokszállási választókerületben, 1872-ben.

A lejárató kampány mesterien kitervelt volt: a lap előzőleg kétrészes életrajzot közölt Sipos Orbánról, amelyben a szerző az eltérő pártállástól függetlenül méltatta Sipost az érdemeiért, lévén, hogy a dicsőségnek nincs pártállása, és a nemzetet szolgáló dicsőséget érdemel. Ezután kezdődtek Szöllősy „virágnyelven” írt cikkei, amik a kor emberének minden bizonnyal dekódolhatóak voltak, majd ezek után egy-egy számmal jelentek meg Turcsányi írásai a helyi pártélet-ről, amelyekben mintegy feloldotta Szöllősy előző számban hagyott rejtjeleit, és leírta ugyanazt szofisztikáltabban, kevesebb transzcendens-moralizálással. Kampányuk olyan hatással bírt, hogy a cikksorozatot egy alkalommal meg is kellett szakítania Szöllősynek a háttérben ellene és a lap ellen szerveződő politikai nyomásgyakorlás miatt, melyet az említett írások váltottak ki. Hogy ez is a kampány része volt-e, mintegy demonstrálni (eljátszani) a Balközép irányította város korrupcióját és elnyomását, nem lehet tudni, ahogy a cikksorozat hatásáról sincsenek adataink. A lap gyors megszűnése mögött sejtethető alacsony előfizetői létszám alapján következtethetünk csekély közvéleményformáló erejére, ám az is igaz, hogy 1875-ben már nem Sipos Orbán volt a régi balközépiekből is álló Szabadelvű Párt képviselőjelöltje, majd az év őszén elvállalta a Jászkun kerületi alkapitányi tisztséget. Ezzel egy szinttel távolabb került a jászberényi politikai élettől, és életpályáját nyomon követve, később az egész Jászságtól is.

3. Az 1869-es választások

A dualizmus kori választások első, a kiegyezést legitimálni hivatott állomása az 1869-es követválasztás volt. Az év január 28-án választották meg a balközép szavazótáborból alakított „tizedek” Sipos Orbánt újbóli képviselőjelöltjüknek, akivel szemben Mizsei István Deák-párti (jobboldali)

jelölt indult. A korszak politikai kultúrájáról árulkodó, hogy amikor Sipos Orbán a Városháza előtt elmondja kampányindító beszédét, a város főbírája, Pintér Mihály formálisan üdvözölte. Az erőviszonyokra jellemző, hogy amíg Sipos Orbán – olykor egymást követő napokon elmondott – beszédein több száz baloldali választó gyűlt össze, míg Mizseit mindössze nyolcvan híve követte az ilyen alkalmakra. A balközép tábor hangulatára erőteljesen a „miénk Jászberény”-attitűd volt jellemző, hiszen még az ellenjelölt gyűlésén is – nyilván az ő táboránál nagyobb számban – jelen voltak, és kivárták, amíg az ellentömeg széteszlik, mire hangos ujjongásba kezdtek. Sipos Orbán egy alkalommal türelemre és visszafogottságra is intette a mellette és Mizsei ellen tüntető tömeget, akik hazafelé menve – tehát az egész várost megörvendeztetve – énekeltek kortesnótájukat:

*„Éljen, akit mi szeretünk!
Sipos Orbán a követünk!!”*

A választások tisztaságának igényével és a választói magatartással kapcsolatban közli felhívását a Jász-Kunság a választások előtti napokban, amelyben óvva int a választási csalások kieszközölőitől (etetés-itatás, megvesztegetés, zsarolás), az ellentábor gyűlöletétől, és nyomatékosítja a választó egész országot érintő felelősségét, valamint tanúbizonyoságot szolgál a már korábban említett alkotmányosság-tudat felől: *„Ez által mutassuk meg a világnak, hogy mi alkotmányos nemzet vagyunk.”* A cikknek önmagán túlmutató jelentése van. Egyrészt felmondja a 19. századi klasszikus liberális credót, *„Tiszteljük mindenki szabad meggyőződését, de kívánjuk meg, hogy a mienket is tisztelje mindenki”*, másrészt viszont árulkodik a korabeli (és talán a későbbi) baloldal önértelmezéséről. A Jász-Kunságot nyilván a balpártiak olvasták nagyobb számban, tehát egy lapbéli felhívás természetszerűleg nekik szól. Mit olvashatunk ki a szerzői intenciókból? A lap figyelmezteti olvasóit a választói akarat befolyásolásának veszélyeire, vagyis a másik oldalról feltételezi ezt a metódust. Olvasóit visszafogottságra és türelemre inti, ami a balpártiak tömegrendezvényeken tanúsított magatartása miatt életszerű kívánalom. Zárásként pedig úgy fogalmaz, hogy *„a választások előtt ez [a cikk] kötelességünk, ez által még ellenfeleink tiszteletét is kivívjuk,”* vagyis benne él a szerző, a szerkesztők politikai identitásában, baloldali öntudatában az a gondolat, hogy ők képviselik a morálisan vállalható politikai kultúrát és az ország érdekét jelentő progresszivitást. És ez – mint látjuk – egy nagyon régi baloldali állítás, ami mind a mai napig visszaköszön az adott oldal fűzfa- vagy valós filozófusainak, elméletalkotóinak a szövegeiben.

A kampány pikáns mozzanatai közé tartozik azon balpárti szavazó esete, aki átigazolt a jobboldalra, de visszakíváncozott eredeti elvbarátai közé, és a visszafogadásért cserébe *„egy akó bort és két ürüt ígért,”* ám a balpártiak az ajánlat kétszeresét követelték a kérés teljesítésért. Máskor a jobboldaliak követelték, hogy kerüljön le a Városházáról Sipos Orbán képviselőjelölti zászlaja, amire a baloldaliak azzal válaszoltak, hogyha jászladányi és jászárokszállási városházákról is lekerül a jobboldali jelölt zászlaja, akkor ők is leveszik Sipos Orbánét. Mint utóbb kiderült, az árokszállási városházán nincs és nem is volt pártzászló, csak egy felirat nélküli nemzeti zászló, ami az alkotmányos választási mozgalmat hivatott jelezni. Sorozatos problémát jelentett az élenkülö plakátkultúra, pontosabban az azt helyettesítő falfeliratok, amelyek több esetben magánházakat ékesítettek. A választásoknak ez időben is megvolt az a korporatív jellege, hogy egyes szervezetek testületileg álltak ki adott képviselők mellett. Ilyen volt a jászberényi honvédek bizalmi nyilatkozata Sipos Orbán képviselőjelölt mellett, amelyet az év március 15-e alkalmával

fogalmaztak, s amit a következő számában közölt is a Jász-Kunság. Február 18-ától valamikor március első harmadáig 2150 fő vetette fel magát a választói névjegyzékbe, a 19 000 jászberényi lakos 8,84%-a, ami az országos 6,7%-nál némileg magasabb arány. Ez a redempció következményeként meglévő magasabb tulajdonosi aránnyal magyarázható, hiszen a vagyoni cenzust alkalmazó választójog ilyen irányú korlátozást jelentett.

A választások napja március 20-ára esett Jászberényben (országos szinten március 9-től április 13-ig tartott a szavazás), és reggel fél 7-től este 7-ig folyt a voksolás a Városházán. A választás a következő menetrend szerint zajlott: reggel megérkeztek a két jelölt törzstámogatói, akik elfoglalták az előzetes egyeztetések során megállapított helyüket a Városháza előtt, majd Pintér Mihály főbíró, választási elnök felkérte a két tábor jelöltjüket megnevezésére. A balpártiak közül Kiss László ajánlotta rögtönzött beszédében Sipos Orbánt, a Deák-pártiak nevében pedig Tarnay Károly Mizsei Istvánt. Ezt követően kezdődött meg a szavazás, amit hosszabb idő után a helyi jobboldali pártelnök zavart meg azzal, hogy bejelentette jelöltjüket, Mizsei István lemondását, visszalépését. A baloldaliak úgy határoztak, hogy ennek ellenére is folytatják a szavazást – tehát nem élnek az egy jelölt esetén fennálló közfelkiáltásos választás lehetőségével –, nehogy okot adjanak Mizseinek utólagos jogorvoslati kérelem benyújtására. Ezután a jobboldali delegáltak elhagyták a szavazás helyszínét. Este 7 óra előtt bár biztosított volt Sipos Orbán elsőprő többsége, vagyis nem volt szükség a még nem szavazott baloldaliak voksaira, ezért Dr. Oláh Gyula megkérte a szavazásra váró lelkes baloldaliakat, hogy mondjanak le szavazati jogukról, mert már késő van, és biztos, hogy nyert a jelöltjük. Ezekről az apró szépséghibáktól eltekintve a választás egyértelmű eredményt hozott. A 2150 főből 1647 fő szavazott (76,6%), ami valószínűleg némileg magasabb arány lett volna a napvégi szavazás-berekesztés nélkül:

Sipos Orbán – 1637 fő (99,4%)

Mizsei István – 10 fő (0,6%), ami azért nem értelmezhető, mert a szavazás egy adott pontjától Mizseire már nem lehetett szavazni. Bár az adatokból így is kitűnik Sipos kizárólagos felhatalmazása, és a helyi jobboldaliak értelmezhetetlen szervezatlensége és stratégia-nélkülisége, hiszen mi érdeke fűződik egy jelöltnek a szavazás napján való visszalépéshez? Visszalépni akkor szoktak, ha egy másik jelöltet akarnak győzelemhez segíteni egy harmadik jelölttel szemben (ez az eset itt nyilvánvalóan nem állt fenn), vagy ha eleve esélytelennek tartják magukat. De hogy erre az – egyébként valós – eleve esélytelenségre valaki a szavazás napján jöjjön rá, az óriási taktikaiérzék-nélküliségről árulkodik.

A választást országosan – mint köztudott – a Deák-párt nyerte az őket támogató nemzetiségiekkel együtt 60% fölötti mandátumaránnyal, ám ha ismerjük az egyéni körzetes választási rendszer sajátosságát, akkor tudjuk, hogy a mandátumszámban kivételül 20%-os különbség szavazati arányban kisebb differenciát mutat. Mivel az összes választási adat összegyűjtése óriási munka lenne, és a közfelkiáltásos körzetekkel nem is lehetne mit kezdeni, ezért pontos adatunk nem lehet arról, milyen volt a szavazópolgárok pártalapon való megoszlása. Viszont a későbbi, központilag jobban dokumentált választások eredményeiből kiindulva következtethetünk arra, hogy a kiegyezéspárti Deák-párt és az azt többé vagy kevésbé ellenző Balközép és Szélsőbal közti szavazatkülönbség nem lehetett több 10%-nál, de inkább annál kevesebb. Vagyis a kiegyezést legitimálni hivatott 1869-es választás mérlege nem perdöntően pozitív a kiegyezés pártpolitikai megítélése szempont-

jából. Viszont ha figyelembe vesszük a Balközép a Deák-párthoz való fokozatos közeledését, a vidéki, partikuláris szemléltető kerületek közjogi érdektelenségét – tehát az ottani balpártok kiegyezés-kritikájának a hiányát –, akkor mégis azt mondhatjuk, hogy az 1869-es választás betöltötte funkcióját, a társadalom választójoggal rendelkező szűk körén belül a kiegyezés rendszere optimálisan elfogadott rendszernek minősült.

4. Az 1872-es választások

Az 1872. évi országgyűlési képviselőválasztásokat nyáron tartották, de a kampány már január végén megkezdődött. Az országgyűlési baloldali kör felhívást intézett a vidéki pártkezdeményekhez és baloldali hívekhez, hogy mielőbb alakítsák meg helyi pártszervezeteiket, és küldjenek egy-egy megbízottat az országos pártértekezletre. Jól mutatja a kor pártkultúráját, hogy hangsúlyozza a felhívás „*a vidéki működés szabadságának fenntartás[át]*,” viszont indítványozza egy a helyi szervezetek küldötteiből álló országos választmány megalakítását, amely határozná az egységes álláspontról és kampánystratégiáról. A magyarországi pártok ebben az időszakban léptek a professzionalizálódás útjára, amikor megfogalmazódott az a cél, hogy az egyéni döntések alapján szerveződő frakciópártokból országos lefedettséggel rendelkező, a tagjaikra nézve kötelező irányvonalat adó modern párttá váljanak. Sipos Orbán országgyűlési képviselő, a jász kun kerületi balpárt központi elnöke az utak járhatatlanságára hivatkozva (február vége, március eleje volt) azt indítványozta, hogy a Jászkunság Balközép alapszervezeteinek csupán a megbízottjai gyűljenek küldöttválasztásra Jászberényben. A várost 30 delegált képviselte az országos küldöttgyűlésen, köztük Koór János városi pártelnök, Buck Ignác, Pethes József és Sipos Orbán. Az országos balpárti értekezletet március 10-én tartották Pesten, ahol határoztak a választási törvényjavaslat elutasításáról, a helyi szervezetek központi segítséggel történő megalakításáról és azok döntési szabadságáról, pl. a Szélsőballal történő együttműködés ügyében. Országos választmányt is alakítottak, amelyben a Jászkunságot 36 fő képviselte, valamint egy 9 fős végrehajtó – vagyis operatív munkát végző – választmányt. Ez utóbbi feladata volt az országos irányvonal meghatározása, a szakmai háttéranyagok elkészítése, a kampány- és propagandagépezet működtetése és a jelöltállítás országos koordinálása. Ezen a pártértekezleten is kitűnt a vidéki, partikuláris érdekű képviselők jogföltétele és az országos irányvonalat nagyobbrészt meghatározó fővárosi küldöttek általános alkotmányos kritikája közötti érdekellentét. Ez itt még nem artikulálódott nyílt szembenállássá, viszont bizonyítja, hogy a Balközép későbbi mozgása nem volt előzmény nélküli.

A Jász-Kunság című hetilap egy-két anomáliára is felhívta a figyelmet, amit a választási törvényt módosító javaslata a cikk írója szerint nem vett figyelembe. A törvényjavaslat szerint a minimum egynegyed telekkel rendelkezők adója, kb. 100-120 Ft lesz a választási cenzus alsó foka. Arról a körülményről azonban megfélekedezni látszott a jogalkotó, hogy a Jászkunságban nincsenek jobbágytelkek, vagyis nincs meg az az adóalap, ami után a cenzust számítják. Ezt nyilván a környező települések hasonló gazdaságainak adóarányaiból következtetve fogják megállapítani. Azt is felvette azonban a cikk, hogy azokon a területeken, amelyek a Tisza árteréhez tartoznak, szállítsák lentebb az adózási cenzust, hiszen az onnan származó kisebb adóbevétel a kötelező gátfenntartási költségeknek köszönhető, vagyis a közteherviselésben az ott élők is az ország többi lakosához képest hasonlóan részt vesznek, csak az ő befizetésük nem az egyszerű adó, hanem a gátfenntartási költségek formájában történik. A választási törvényjavaslattal kapcsolatos vita tovább folytatódott,

országos és helyi szinteken is manifesztálódott. Szélsőbalos képviselők (Simonyi Ernő, Irányi Dániel stb.) aláírásgyűjtést kezdeményeztek a törvényjavaslat adott irányú megváltoztatására, amelyet a helyi balközép erők is támogattak. Mindezek ellenére a parlament – ugyan csekély, mindössze 42 szavazattal (az optimálisan lehetséges maximum szavazatkülönbség a kormánypárt javára 161) – elfogadta a törvényjavaslatot, ezért az ellenzék az obstrukció eszközához nyúlt. A két párt megpróbált zárt ajtók mögött különbékét kötni, de ez sem járt sikerrel, mivel a kormánypárt vagy a választójogi törvényt, vagy az ötéves mandátum tervezetét meg akarta őrizni, amit az ellenzék elutasított. A parlament mandátumának április 19-i lejártáig tehát az ellenzéki obstrukciónak köszönhetően nem született meg a törvény. A frakciópártok elmúlt hónapokban tapasztalt éles szembenállása a kortársakban egy igen agresszív és vére menő, az eszközökben nem válogató kampány képét vetítette előre.

A helyi választási kampány is új fordulatszámra kapcsol, hiszen ez év március 24-én jelent meg a Jászkun-Figyelő, a Deák-párt helyi lapjának első száma, amelynek személyeskedő cikkei a Jász-Kunságot is reakcióra készítették. Utóbbi észlelése szerint az ellenlap megjelenése óta tömeges az átigazolás a jobboldalról a baloldalra. Valószínűleg nem szolgálta a helyi jobboldal népfrontos nyitását a Figyelő azon névtelenül megjelent cikke, amelyben a virilis intézményét dicsérte, elismerve, hogy egyes képviselők választói akaratból nem kerülhettek volna be a kerületi közgyűlésbe, csak mint virilesek (ti. a 432 fős közgyűlés felét az automatikusan bekerülő legnagyobb adófizetők tették ki, és csak a másik fele volt választott képviselő). A lapot egyébként hamarosan otthagya egyik elindítója, Visontay János gimnáziumigazgató is.

A kampány okszerű kezdete az országgyűlés április 19-ei feloszlása volt. Ezután érkeztek haza a képviselők saját körzetükbe, adtak számot hároméves munkájukról, s legtöbb esetben újraválasztott képviselőjelöltként vetették bele magukat a kampányba. Így történt ez Jászberényben is április 21-én, Sipos Orbán hazatértkor. Már a város határában fogadta őt Koór János, a Balközép helyi elnöke, s átadta neki az 1300 támogató által aláírt albumot. Ha ezt a gesztust egy képviselőjelölti ajánlásnak vesszük, akkor e szerint a korábbi választóinak a 79,4%-a ajánlotta őt, amely arányt napjaink képviselőjelöltjei is megirigyelhetnének. A néprajongásnak minden, a szocializmusban megszokott kelléke megvolt Sipos érkezésekor: „*balpárti honleányok*” adtak át neki koszorút, melyet „*ezüst csengésű szavak*” követtek. Este a Jász-Kunság szerkesztőségéből fáklyás menet indult a képviselő házához, ahol „*a választók érzelmeit Dr. Oláh Gyula tolmácsoló lelkes szavakban,*” és minden ilyen szívből jövő köszöntést Sipos Orbán „*eszmedús*” és „*roppant hatást szült beszéde*” követte. Sipos Orbán május 9-i követjelentése is egy teatrális népszerűtet-aktusba torkollott, amikor a képviselő az újbóli jelöltségtől való visszalépési szándékát a lelkes hívek egyszerűen nem fogadták el, a képviselő pedig meghajolt választói akarata előtt.

A pártpolitikai csatározások színterévé vált ezúttal a kerületi közgyűlés is, amely a képviselőválasztást vezető kerületi központi bizottságról volt hivatott dönteni. A gyűlést frakcióülések és frakcióegyeztetések előzték meg, melyek nem hoztak előzetes sikert. A baloldal 40 főben határozta volna meg a bizottság létszámát, amelyből 34 fő (85%) baloldali, 6 fő (15%) pedig jobboldali lett volna. A közgyűlés végül 104:62 (62:38%) arányban ezt a javaslatot fogadta el, ám az ülés nem volt mentes az aktuálpolitizálástól. Szapáry István főkapitány elmarasztalta a baloldalt az obstruktív parlamenti viselkedéséért, a baloldaliak pedig kikérték maguknak, hogy a főkapitány kortesbeszédet mondjon a jobboldal mellett a közgyűlésen. Papp Mór Deák-párti közgyűlési tag saját képviselői ambícióival magyarázta a kerületi választási székhelyek megváltoztatását. A

jászberényi közgyűlés egyébként még azt a gesztust sem tette meg, mint a megyei, hiszen a 30 fős városi központi bizottság összes tagja baloldali lett.

A választási regisztráció május 25-e és június 7-e között zajlott, ezalatt 1911 fő (239 fővel kevesebb, mint három éve) vetette fel magát a névjegyzékbe. Elnézve a képviselőjelöltek listáját, látszik, hogy a Balközép képviselői újrázásában bízott, hiszen a hétből csak két helyen változtatott a személyen: a jákóhalmi körzetben Pethes József helyett Oláh Gyula, Fülöpszálláson Ács Károly helyett Balogh Imre újonnan megválasztott alkapitány indult. Jobboldali jelölteknek egy ideig híre-hamva nem volt, egyedül a jákóhalmi körzetben szervekedett baloldali vetélytársával egy időben Bartal György, egy másik kerület korábbi országgyűlési képviselője. Egyes kerületekben a Balközép egyezkedett a Szélsőballal, máshol a jobboldal a Szélsőballal – ez is mutatja azt a feladványt és polémiát, amit az egyéni jellegű, tehát a vesztes félnek 100%-os szavazatveszteséggel járó választási rendszer okoz – a napjainkban is sokat hangoztatott összefogás-kényszer, és az ebből kimaradni kívánók erkölcsi zsarolása. Míg a baloldal zömében helybéli jelöltekkel (több is jászberényi származású) próbálkozott, addig a jobboldal – helyi pártsejtjei gyengeségéről tanúbizonyságot adva – országosan ideirányított személyeket igyekezett indítani. Jászberényben Török Jánost indította a jobboldal, akit a Bach-rendszerben és a provizórium alatt vitt „magyarellenes” tevékenységével vádolt a baloldali sajtó; a rendkívül személyeskedő cikk szerint Török a választáson „szörnyet hal,” és azért egy kocsmá fölé tűzette ki a zászlaját, „mert így a követválasztás napján nem nagy megerőltetésbe kerül »meghótt« jelöltjének eltakarítása, amennyiben a zászló alatti boltban koporsóraktár van”.

Sokak szerint az 1872. évi választás volt a nagy megvesztegetések kezdete. Ezt a történeti álláspontot látszik igazolni, hogy helyi sajtótermékek az előző választási kampánynál nagyobb mértékben vádolják az ellenfelet választási csalással: etetéssel, itatással stb. Élénk sajtóvita bontakozott ki a balközép Jász-Kunság és a Deák-párti Jászkun-Figyelő között, amely cikkváltások érdemi kritikákat nem tartalmaztak, személyeskedést viszont annál inkább. Ebben a kampányban történt Jászberény azon szomorú eseménye is, amikor a két ellentábor a nyílt utcán összeverekedett, mely tömeget csak a helyi karhatalom tudta szétoszlatni. A pártok hetilapjai természetesen gyökeresen ellentétes interpretációját adták az eseményeknek.

Az országosan június 12-e és július 9-e között lebonyolított választásokat Jászberényben június 23-án tartották. A voksolás szokatlanul korán, hajnali 4 órakor kezdődött, ám a baloldali tizedek már hajnali fél 3 óta gyülekeztek, és mindkét tábor képviselői (a baloldaliak tömegben, a jobboldalból két fő) 4 óra előtt néhány perccel megérkeztek a városháza elé. A négy órai harangszó után következett a már megszokott procedúra: a főbíró felszólította a pártokat jelöltjeik megnevezésére. A Balközép nevében Koór János ajánlotta Sipos Orbánt. A Deák-párt az előző választáshoz hasonlóan megint elkövetett egy óriási bakit: a jelöléshez 10 ember ajánlása szükséges, míg a jobboldaltól csak két fő volt jelen. Erre a körülményre a baloldaliak hívták fel a főbíró és az ő figyelmüket. Így egyikük elszaladt összegyűjteni másik nyolc embert, amit a baloldaliak – talán morális tartásukból, talán győzelmük biztos tudatában – türelmesen kivártak. Így hajnali fél 5-től már Török Jánosra is lehetett szavazni. Délután 1-re gyakorlatilag elfogytak a jobboldali szavazók, ezért a három évvel korábbi eszközhöz nyúlva, a baloldali vezetők berekesztették a szavazást, melynek végeredménye a következő lett (az 1911 vagy 1863 főből) 1316 szavazó (68,86% vagy 70,84%) voksolásaként: Sipos Orbán – 999 fő (75,91%)
Török János – 317 fő (24,09%).

1873-ban közgyűlési képviselőválasztást tartottak, amelyen a helyi jobboldali ifjak alkukészebbnek mutatkoztak a baloldallal, aminek eredményeképpen ugyan csekély, de biztos helyet szereztek a közgyűlésben. Oláh Gyula, Áray Károly, Sipos Orbán továbbra is közgyűlési képviselő maradt. Ekkor lett Jászberény rendezett tanácsú város, ezzel egyidejűleg főbíró helyett ismét polgármestert választottak Pintér Mihály személyében, aki így megőrizte a város első embere titulását.

5. Az 1875-ös választások

1875-ben a korábbi Deák-párt és a Balközép Pártból alakult Szabadelvű Párt kipróbált képviselője, Sipos Orbán helyett Csernátory Lajost, a fülöpszállási kerület korábbi képviselőjét indította a mediánuszavazók támogatásáért, akinek református vallása és korábbi fővárosi ellenzéki tevékenysége a helyi klérus és nagygazdák zsigeri ellenérzését váltotta ki. Rendőrségi iratok tanúskodnak arról, hogy Szedlák Károly segédlelkész Csernátory ellen izgatott, a mise után magához hívatta, majd etette-itatta az embereket, s pénzt is ígért nekik. A baloldal erre a segédlelkész személyét sértő falfeliratokkal válaszolt. Csernátoryt végül megválasztották, aki azonban egy hónappal később lecserélte jászberényi mandátumát a budapest-ferencvárosira, így az év őszén pótválasztást kellett tartani. Ott szintén szabadelvű párti jelölt, az egri kanonok, Babics János győzött, Csernátoryt pedig a város díszpolgárává választották.

A kampány – a segédlelkész magánakcióit leszámítva – a korábbiaknál visszafogottabban zajlott. A centrális óriáspárt márciusi létrejöttével a győzelem nem volt kétséges, így a megvesztegetéshez, etetés-itatáshoz lényegi forrásokkal rendelkező két nagypárt nem volt érdekelt ilyen irányú erőforrásainak kiaknázásában, ezért ez a választási kampány komolyabb botrányok nélkül végződött. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy az új választási eljárási törvény sokkal szigorúbban szabályozta a kampányokat: szigorúan büntette a korteskedést, tiltotta a pártszimbólumok középületekre való kitűzését, s mindezeket jelentős bírságok kilátásba helyezésével nyomatékosította. A helyi sajtó is veszített aktív, már-már terhes politikai tartalmából: a Jász-Kunságból 1875-re szinte teljesen eltűntek a politikai, főleg pártpolitikai és didaktikusan ideológiai tartalmú cikkek, melyek helyét a város kulturális eseményeit és gyászeseteket ismertető írások foglalták el. Az új választási törvénytervezetet korábban oly élesen bíráló lap terjedelmes cikksorozatban ismertette az új törvényt egy érzelmi elfogultságtól mentes szakkönyvből. Egyedül Pintér Mihály polgármestert kritizálták a városban uralkodó közállapotokért: a kóbor kutyák jelentette veszély, vagy épp a higiéniai viszonyok hiánya miatt. Ez magyarázható azzal is, hogy a kiegyezés közjogi bírálatára, a Deák-párt arisztokratikus demokratikus felfogásának ostromozására épített modernista identitás körül elfogyott a levegő a Balközép és a Deák-párt egyesülésével. Ez az év jelentette egyébként a hetilap végét, amelynek megszűnése – annak minden ellentmondásossága és mai szemmel nézve megmosolyogtató tudálékossága ellenére – egy nagy vesztesége a város helyi erőből szerveződő kulturális és szellemi életének.

6. Kitekintés

1876-ban átszervezték az addig feudális eredetű partikuláris különbségeket, a mindenféle külön jogállásokkal egyenlőtlené tett és a modern bürokratikus állameszmébe bele nem férő, központonlag nem is igazán irányítható közigazgatási rendszert, és kialakították az azóta metaforikus tar-

talommal is feltöltődő hatvannégy vármegyés közigazgatási szisztémát, korszerű frazeológiával élve: a megyerendszert. Megszűnt a korábbi Jászkun Hármaskerület integritása: csak a Jászság és a Nagykunság maradt egyben, kiegészülve délen Szolnokkal és környékével, a Kiskunság Pest-Pilis-Solt-Kiskun óriásvármegyéhez tartozott, ezen túlmenően Jászberény és Karcag az 1880-as évekig megtarthatta törvényszékét, akkortól azonban a vármegyében egyedül Szolnokon, a megyeszékhelyen működött királyi törvényszék.

A Hármaskerület felbomlásának tényé válása után Jászberénynek már csak egy célja maradt: a megyeszékhelyi pozíció megszerzése. Jelentős érvek szóltak emellett, az kétségtelen, és mind történelmi, mind gazdasági, mind kulturális szempontból ésszerű lépésnek látszott, és látszik ma is ez a koncepció, viszont a város nem tudta egyesíteni lobbierjét e cél elérése érdekében. Szolnok városa – jelentős adósságvállalás nyomán ugyan – számottevő beruházásokat és fejlesztéseket eszközölt, amellyel mintegy jelezve, hogy mindenre kész a központi kormányzati irány kiszolgálása érdekében. És mellette szót természetesen a korszak non plus ultra fétise, a vasúti hálózatban való elhelyezkedése is, amelyet megint egy sajátos döntés alapozott meg, az ugyanis, hogy 1847-ben onnan építették meg – a pest–váci vonalat követve – a második magyarországi vasúti sínpárt. Földrajzi elhelyezkedésénél és kezdeti infrastrukturális kiépítettségénél fogva alkalmasabbnak tűnt egy regionális vasúti csomópont szerepének betöltésére a modern közlekedési forgalom főáramából kiesni látszó Jászberénynél.

Jászberény politikai életét az 1876-os megyerendezés után a kiváltságosság morzsáinak megőrzése, valamint távlati célként annak valamilyen formában való visszaszerzése határozta meg. Még 1867-ben indult egy sajátos, feudális jogokra hivatkozó partikuláris mozgalom a Jászkunságban, amely a redempció összegét kívánta megtéríttetni az állami költségvetéssel. A „redempcionális per” nevű mozgalom mellett a Hármaskerület balpárti képviselői is kiálltak a megfelelő fórumokon, eredményt azonban nem értek el, a Kerület feldarabolásával pedig az egységes fellépést nehezítették meg jelentősen. Ezután a törvényhatósági státusz, majd a ’80-as évektől a törvényszék visszaszerzése számított a legfontosabb rövidtávú célnak, amelyekért Apponyi egy lépést sem tett. Középtávú célként egy önálló Jász megye megszervezését állították maguk elé, amelynek azonban nem volt sem politikai realitása, sem közigazgatási racionalitása.

Bibliográfia

Források

Levéltári források

Jászberényi város képviselőtestületi közgyűlésének jegyzőkönyvei. 1867–1976. Szolnok Megyei Levéltár, V/1/113–119.

Képviselőházi irományok. 1861. 1865. 1869. 1872. 1875. In: *Országgyűlési dokumentumok* [<http://www3.arcanum.hu/onap/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start> (Letöltve: 2014. szeptember 5-10.)]

Sajtótermékek

Jász-Kunság. I–VIII. évf. (1968–1975)

Jászkun Ellenőr. I. évf. (1975)

Jászkun-Figyelő. I–II. évf. (1972–1973)

Jászkun Polgár. I. évf. (1974)

*Szakirodalom**Monográfiák*

Arató Antal: *A jázsági sajtó története* [doktori disszertáció]. 1974.

Blénessy János: *Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben*. Jászberény, 1940.

Fodor Ferenc: *A Jázság életrajza*. Budapest, 1942.

Nagy József–TÓTH János: *Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig*. Jászberény, 1970.

Szente Zoltán: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban* [doktori disszertáció]. Budapest, 2010.

Kézikönyvek

Sugárné Koncsek Aranka: *Jász történelmi arcképcsarnok*. Jászberény, 2003.

Szabó Pál Csaba: *A magyar állam története 1711–2006*. Budapest, 2006.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1908.

Tanulmányok

Cieger András: *Magyarország politikai kultúrája a dualizmus időszakában*. In: *Múltunk* 45. 2000/3.

Cseh Géza: *Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig*. In: *Zounok* 3. Szolnok, 1988.

Mazsu János: *A kiegyezés megítélésének változásai a magyar történetírásban*. In: *Debreceni Szemle*, 2002/4.

Papp Izabella: *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánja: Sipos Orbán (1835–1926)*. In: *Zounok* 11. Szolnok, 1996.

Tölgyessy Péter: *Az alkotmányosság helyreállítása Magyarországon* [előadás]. In: *Alkotmány és történelem* [konferencia]. Budapest, 2011.

id. Frivaldszky János

KÖZÉP-EURÓPA SZÜLETÉSE

A SZLÁVOKTÓL A JÁSZOKIG

Az Uráltól az Atlanti-óceánig mért Európa pontos mértani középpontját egy terjedelmes, csaknem pontosan kör alakú geológiai képződmény foglalja el: a Kárpát-medence. A kontinensen megjelent első emberek számára eleinte nem okozott különösebb nehézséget a közlekedésben és életvitelben: nem volt rosszabb, mint Európa bármely vidéke.

Ám a mezolitikumtól kezdve a legkülönbélebb kultúrák osztoztak rajta, több kultúrának volt határvidéke. A Közép-Duna-medence a „népek országútja” volt, „ahol a kőkortól kezdve nem találkozunk zavartalanul érvényesülő evolúcióval”.¹ A rómaiaknak is csak a Dunántúl és a sóval-arannyal gazdag Erdély meghódítására futotta, miközben Gallia után még a roppant távolinak tűnő Brit-szigetet is csaknem teljesen elfoglalták. A hunoknak és avaroknak az eurázsiai sztyeppe folytatását jelentő Alföld, és a hozzá csatlakozó dombos Dunántúl volt értékes, ám a sztyeppe végpontja egyben történetük végpontját is jelentette.

Charles R. Bowlus elemzése szerint a 6. század végéig kelet és nyugat harcolt Közép-Európáért. A 8. században Nagy Károly tört be ide, erre reagált Bizánc. Ám mindössze a Dráva–Száva-köz volt a versengés „gyűjtőpontja.”² Közép-Európa végig Köztes-Európa volt és maradt, egészen addig, amíg a magyarok ott meg nem jelentek. A magyar honfoglalást megelőzően a Kárpát-medence olyan birodalmak peremvidéke volt, amelyek központjai a medence területén kívül helyezkedtek el. Az Európa közepét alkotó Kárpát-medence közepe nem volt hatalmi központ, miközben minden irányban nagyszámú, kiterjedt szláv népesség vette körül. Emiatt külön magyarázatra szorul még az is, hogy Kelet-Európa szláv tengerében később hogyan maradhatott fent egyáltalán a Kárpát-medence közepén máig ez az ugor nyelvű nép. E kérdések azonban szorosan összefüggnek.

A szlávok

A szlávok őshazáját a Pripjaty mocsár környékére, azaz a mai Nyugat-Ukrajna, Belorusszia és Kelet-Lengyelország határvidékére teszik. A szlávok önelnevezése: slovene. Jelentése: „mocsarak között lakó”. A slow- gyök mocsarat jelent, az -en pedig eredetjelző. Ez meg is felel az ősi mocsaras települési területüknek.³ A szlávok egyébként nemcsak őshazájukban éltek erdős, mocsaras vidéken a legszívesebben, hanem másutt is ilyen halban, vadban gazdag helyeket kerestek, ahová csak eljutottak.⁴

1 Makkay 1998: 8.

2 Bowlus 2005: 218.

3 Banai–Lukács 2011: 204.

4 Györffy 1984: 636.; Téves etimológia mind az „(érthetően) beszélő” – szemben a „néma” nemeccel; mind pedig a „dicső”, amely a 18–19. századi nemzeti mozgalmak romantikus szemléletének eredménye. Ugyancsak téves Pritsak ukrán történész véleménye, hogy a szlávokat az avarok nevezték el saqlaw = ör, őrség néven, lévén, hogy ők látták el az avar peremvidékek védelmét. (Pritsak 1983: 353. Idézi Banai–Lukács 2011: 204.)

Már a görög–római irodalmi források is említik a szlávokat, de venédeknek nevezik őket. A szlávok ezt az elnevezésüket egy ismeretlen eredetű, Kr. e. 2000 körüli Közép-Ázsiából⁵ Kis-Ázsián át Európába jött, majd ott szétszóródott néptől örökölték,⁶ amelynek neve Európában helynévként olyan helyeken is megtalálható, ahol szlávok sohasem éltek.⁷

Tacitus azt írja a venedusoknak nevezett szlávokról, hogy a – Kárpátok keleti lábánál élő, de közelebről nem ismert – bastarnák, valamint a fennusok közt találhatók. Szerinte mindhárom nép életmódja teljesen megegyezik a germánokéval, még abban is, hogy nem ismerik a lovat, sem igavonóként, sem hátasként. A venedusok pajzsot hordanak, az erdőkben és a hegyekben portyáznak.⁸ Az idősebb Plinius a veneták lakhelyét Kelet-Európának már az ő korában is Vistulának nevezett folyótól keletre jelöli meg.⁹ A 2. századi Ptolemaiosz alexandriai geográfus a szlávokat még mindig venedeknek nevezi. Azt mondja róluk, hogy a Vened-öbölnél (a mai Gdasknál) találhatók, ahol a Vistula a Szarmata-tengerbe (a Balti-tengerbe) ömlik, a gótok, finnek közelében.¹⁰ A 6. századi osztrogót püspök, Iordanes a venethi népnek már két fő csoportját különbözteti meg: sclaveni és antes nevűeket. Azt írja, hogy a Daciát korona formában megerősítő meredek Alpesek bal oldalán, észak felé, a Vistula folyó forrásától elterülő végtelen térségeken a venethae népes törzse telepedett le. Elnevezéseik jöllehet váltakoznak a különféle családok és lakóhelyek szerint, elsősorban mégis sclavenusoknak és antesnek hívják őket.¹¹ A szklavenek törzsei vagy valamely ősapának, vagy annak a helynek a nevét viselik, ahol laknak, az antes törzsek elnevezései ezzel szemben más eredetűek. A szlávok (venétek) területének nyugati határa tehát időszámításunk kezdetétől a 6. századig a Visztula volt.¹²

A 6–7. századi bizánci történetíróknál – Prokopiosznál és Theophülaktosz Szimokattésznál – venétekről többé már nem, csupán a *sklabenoi* és *antoi* nevű népekről olvashatunk. Ellenben a német Fredegár-krónika a szláv Samo alattvalóit még mindig winidinek nevezi. Sőt, a szorbokat jelenleg is wendnek hívják, a stájerországi és karintiai szlávokat vindeknek, a burgenlandi igen erős tájszólást beszélő szlovénokat pedig vendeknek. A balti finn népek viszont az oroszokat nevezik a venedből származó néven: a finn *venaja*, az észti *vene* és a karél *veneä* jelentése egyaránt: orosz.¹³

Az eredetileg csak a Pripjaty vidéken élő ősszláv népesség különböző csoportjai az 5. századra elérték a tőlük nyugatra lévő germánokat, keleten pedig a finnugorokat. Iordanes leírása szerint a sclavenoi erdőkben és mocsarakban élnek, s bár sokan vannak, harcászatiilag kis értékűek.

5 http://www.ilgiornaledivivenza.it/stories/Cultura/588760_e_il_paleomito_dei_veneti_rinascere_in_turkmenistan
Megjelent: 2013.11.13

6 Homérosznál Enetai tartomány Kis-Ázsiában, Herodotosznál enetosz nép Illiriában és a mai Veneto tartomány helyén. Ez utóbbi helyen ez a nép egykor valóban élhetett. Kézai pedig, amikor a Csodaszarvas-legendát, a hun, magyar, bolgár, alán népek eredetmítoszáat közli, ősanaként ki mást ad meg, mint *Enéth*-et. (*Kézai 4.* MEH: 183.)

7 Bojtár 1999: A Brit-szigeteken (Gwyned), Jütlandon (Vendsyssel). A mai Bretagne ókori központja volt Venetia, a mai Vannes, ahol a Kr. e. 5. században egy kelta törzs élt, akiket később Julius Caesar győzött le. A Bodeni-tónak az 1. századi római szerzőnél, Pomponius Melánál a neve: Venetus lacus. Mind a porosz, mind a litván tengerparton számos, venet-, vint-, wend tövet tartalmazó helynév található, sőt, a lettországi Césis városának német neve is Wenden. A német kereszteslovagok krónikása, Heinricus a 13. század elején Riga környékéről szintén azt írja, hogy ott élnek „A Wendek, akiket a Kursföldön lévő Winda folyótól üztek el”.

8 Tacitus: *Germania*, 46.; KTCh 17;

9 Plinius: *Naturalis Historia* IV. 27.97.; KTCh 17.;

10 Klaudiosz Ptolemaiosz: *Geographia* III. 5. 19.; KTCh 17;

11 Iordanes: V. 34. és XXIII.119.; Kiss M. 2004.

12 Kniezsa 1942: 18.

13 Bojtár 1999.

Az antesek ellenben a Fekete-tenger északi partján, a Danastertől a Danaperig, s az előbbieknél vitézbbek.¹⁴ Ami az antokat illeti, Magocsi szerint, alán behatású szlávok lehettek.¹⁵ Schütz is úgy gondolja, hogy az iráni alán antes nép meghódíthatta többségi szláv etnikumot, majd vele együtt élve elszlávosodott.¹⁶ Sőt, Kiss Magdolna szerint az antok eredetileg nem is voltak szlávok, hanem alánok, csak Iordanes korára szlávosodtak el. Erre abból következtet, hogy 375 körül még nem *antes*, hanem *anti* a nevük.¹⁷ Banai Miklós és Lukács Béla Közép-Európa egységének garanciáját az ott élő szlávok és magyarok közös iráni kulturális gyökereiben látja.¹⁸ Az antoknak Iordanes említette „nagyobb vitézségük” oka viszont aligha más, mint az, hogy az iráni kultúra révén rendelkeztek lovakkal, és ismerték a lovas-nomád harcmódot. A többi szlávok ugyanis változatlanul gyalog harcoltak, kis pajzzsal, gerellyel voltak felszerelve, nem volt mellvértjük sem.¹⁹ Harcmódoruk elütött a germánokétól, akik emiatt alattomosággal vádolták őket. Nem fejlődtek nyílt csatasorokba, hanem kihasználva a terepet kis csoportokban harcoltak. A Balkánon is mesterien csalták törbe visszavonulással az ellenséget.²⁰ Ott is erdőkből, folyók közt, ingoványokban éltek, a lesvetést gyakran alkalmazták.²¹ Gazdaságuk átmeneti fokon állott a gyűjtögetés, állattenyésztés és földművelés között. A prém több törzsnél a pénz szerepét töltötte be. Ismerték a földművelést, de földjeik szétszórta területek el, eke helyett kapát használtak és sarlóval arattak.²² A történelemben való megjelenésükkor nem volt egységes politikai szervezetük. Társadalmi berendezkedésük nagyrészt vérségi kapcsolatokon nyugodott, legmagasabb egységük sem haladta meg a törzsi köteléket.²³ A korabeli feljegyzések ezt úgy fogalmazták meg, hogy szklavinokon és az antokon nem egyetlen ember uralkodik, hanem régtől fogva népuralomban élnek, mindent közösen intéznek.²⁴ A magyar honfoglalás idején élt szláv népekről a következő áttekintés adható:

Északi szlávok (szklavinok)

A lengyelekről csak akkor szerzünk tudomást, amikor a szláv őshazán túlterjeszkedve a Visztulától nyugatra is megjelentek. A legjelentősebb törzs közülük a mai Nagy-Lengyelországban, Kujáviában élt. A *kijevi és novgorodi ruszok*, azaz az ukránok és oroszok őstörténetét egy Nyesztor nevű szerzetes által 1113-ban összeállított Óskronikából ismerhetjük meg, amelynek eseményei a 9. sz. második felétől indulnak. Elmondja, hogy a kijevi állam két nagyobb törzsi területből állt össze. Az egyik a Dnyepertől északra és kelet felé elterülő erdős vidéken élő nomád jellegű drevljánok, radimicsok és a vjaticsok földje. A másik pedig a Kijev város környékén és a Dnyeper-folyó völgyében lakó poljánok, általa „okosoknak” mondott törzsei. Kijev várost a Dnyeper partján a poljánok alapították: „Volt 3 fivér, Kij, Scsek és Khoriv, azok csinálták e

14 Banai–Lukács 2011: 39. Iordanes: V. 35.; Kiss M. 2004, KTCh 18;

15 Magocsi 2010: 42.

16 Schütz 2002: 96–97.

17 Kiss M. 2004: 152. old. jegyzet.

18 Banai–Lukács 2011.

19 Kaiszereiai Prokopiosz: Bellum Gothicum III. 14.; KTCh 23.

20 Kaiszereiai Prokopiosz: Bellum Gothicum III. 38.; KTCh 18–19.

21 Pszeudo–Maurikiosz: Szstrategion. XI. 5.; KTCh 25.

22 Fügedi 1942: 51–52.

23 Fügedi 1942: 51–52.

24 Kaiszereiai Prokopiosz: Bellum Gothicum III. 14.; KTCh 23.

váracskát és elvesztek, mi pedig ülünk és adót fizetünk atyafiaiknak, a kazároknak.”²⁵ Az alapító három testvér neve nem szláv, hanem iráni, akik Nyesztor ezen adata szerint a kazárok közé tartoztak.²⁶ A poljánok, „akiket mostanság ruszoknak neveznek” megszervezik Kijev központtal a Dnyeper középső folyása menti törzsszövetségüket. A kazárok a poljánoktól, a szeverjánoktól, a vjaticsoktól hermelinprém adót szedtek.²⁷ A szlávok emiatt a kazárok ellen a 9. században behívták a svéd varjágokat.²⁸ Az Ilmeny-tó körül meglepedett szláv törzsek kereskedői is varég védelmet kértek.²⁹ A varég Rurik és testvérei a 9. század utolsó tizedeiben így alkották meg a novgorodi s a kijevi államot, melynek fellendítése a Rurik családjából való Oleg nevéhez fűződik. A varjágok ezt követően menyétadókat szedtek a szláv novgorodiaktól és krivicsektől, valamint a finnugor mescerektől. 862-ben Oleg már az egész orosz földre adót vetett ki, 884-ben pedig a szeverjánokat is elhódítja a kazároktól.³⁰ Később a varjágok vezette ruszok a többi szomszéd finnugor népet is meghódították, s prémfizetésre kényszerítették. Ennek az árunak nagy kereslete volt délen, ahová a Volga-menti, normannok-felügyelte kereskedőutakon szállították. A szláv népnév pedig sok nyugati nyelvben úgy lett „szolga” jelentésűvé, hogy a keleti szláv területeken ejtett rabszolgákat a normannok és besenyők nagy számban értékesítették a bizánci rabszolgapiacokon.³¹ A kijevi ásatások alapján úgy tűnik, hogy Kijev felvirágztatásában a normannok mellett szerep jutott a Fekete-tenger északi partvidékein tanyázó lovas nomád népeknek is, köztük a magyaroknak. Kijevben magyar fejedelmi sírt és több magyar lovas-sírt is találtak. Lukinich úgy véli, hogy „az ő tényleges közreműködésükkel történtek Oleg hódító hadjáratai is, amelyek az orosz síkságon élő szláv törzsek egyesítésére vezettek. Azt is valószínűnek lehet tartanunk, hogy a magyarok és Oleg családja közt ekkor létesült szorosabb kapcsolat emléke hatott akkor, amikor a 11. század elején Endre magyar herceg, a későbbi I. Endre magyar király feleségül vette az akkori nagyfejedelem leányát”.³² Hölbling megállapítása szerint pedig az Óskrónikának magyar honfoglalásra vonatkozó szövege magyar forrásoktól függ. Amikor ugyanis Álmos herceg 1104-ben feleségül veszi I. Szvjatopluk kijevi herceg lányát, Predszlavát, ugyanakkor keletkezett Anonymus Gestája is,³³ vagy legalábbis annak összövege.

Szklavinok a Balkánon

A szláv népek jelenleg bár hatalmas területen élnek, nyelvük olyan kevésbé eltérő egymástól, hogy feltétlenül 476 után kellett széttelepülniük azokra a területekre, ahol többé-kevésbé ma is élnek.³⁴ A széttelepülés okát az avarok előnyomulásában kell keresnünk. A lovas nomád mozgalmak áradatként zúdultak végig a sztyeppén. Egyik nép a másikat sodorta előre. A szlávok délen is, nyugaton is, mindig közvetlenül az avarok megjelenése előtt bukkantak fel. A szlávok előhadát alkották az avaroknak, amellet élmeztek is őket.

25 PVL: *Hodinka 1916*: 37.

26 Banai–Lukács 2011: 38.

27 PVL: *Hodinka 1916*: 37.

28 PVL: *Hodinka 1916*: 27.

29 Boba 2005: 27.

30 PVL: *Hodinka 1916*: 37.

31 Róna–Tas 1997: 294.

32 Lukinich 1942: 66.

33 Hölbling 2010: I. 36–41.

34 Banai–Lukács 2011: 203.

Az avarok Kr. u. az 5. század közepén jelentek meg Európában. A 6. század elején már a mai Dél-Oroszországban voltak. Elűztek lakóhelyeikről több népet, majd tovább nyugatra haladva megszállták a Dnyeper és Dnyeszter között lakó antok földjét. Az első biztos adat a szlávok megjelenésére vonatkozólag 527-ből, Prokopiosztól származik. Ebben az évben az avarok („*hunok*”), szklavinok és az antok az Al-Dunánál betörték a Kelet-Római Birodalom területére. Szklavinok és antok betörései más népek kíséretében bizánci területre ezt követően szinte évente előfordultak.³⁵ A bizánciaknak a harcokban voltak szklavin,³⁶ máskor ant segédcapatai is.³⁷

A szklavin hadakat 539-ben a gepidák segítették át a Dunán a Balkán felé.³⁸ 550-ben szintén gepida támogatással elárasztják a Balkán nagy részét.³⁹ 550–551 fordulóján ott is telelnek, utána visszatérnek „Szklaviniába”, azaz a Duna bal-partjára.⁴⁰ 551-ben a gepidákat azonban megverik a bizánciak által küldött longobárdok. A gepidák erre feladják a Dunától délre fekvő területeiket. Így Bizáncnak sikerül mintegy három évtizedre lezárni a szklavinok és a lovas nomádok elől a dunai védvonalat.⁴¹ Ehhez segítséget nyújtottak az avarok is, akik a Kaukázus északi területeiről 558-ban adtak először hírt magukról: Baján kagán követeket küldött Bizáncba, letelepedést kérve a türkök által fenyegetett népe számára. Iustinianus császár ehelyett azonban hatalmas összegű rendszeres évjáradékot ígért nekik, ha megvédik a birodalom északi határát. A század hatvanas éveiben ezért az avarok más irányba indultak: a Kárpátoktól északra kerestek számukra alkalmas területeket, majd ilyeneket nem találva végül elfoglalták a Kárpát-medencét. Epheszosi János 585-ben azt írja, hogy a szklavinok végigdúlták Hellászt, Thesszália és Trákia városait, gond és félelem nélkül laktak a római provinciákban. A támadók nagy gazdagságban éltek, volt aranyuk, ezüstjük, méneseik, igen sok a fegyverük. A kortársak szerint jobban megtanulták a harcot, mint a rómaiak, pedig csak együgyű emberek. Alig mernek az erdőkön kívül mutatkozni, nem is tudják, mi a fegyver, kivéve a dorongot.⁴² A szövegben lévő ellentmondás megoldása az, hogy a ménesek, valamint a gazdag fegyverzet birtokosai az avarok, míg a félénk emberek, akik egyetlen fegyvere a dorong, a háborúba csak belesodródott szklavinok voltak. A 6. sz. utolsó harmadában egyre nagyobb szklavin tömegek jelentek meg a Balkánon.⁴³ Az avarok oldalán többször végigdúlták az egész Balkánt: Tráciát, Macedóniát, Hellászt, sőt Thesszáliát is. Ezek a harcok azonban nem oktalan pusztítások, hanem már tervszerű hódítások voltak. Ezt bizonyítja, hogy a szklavinok az avarok fennhatósága alatt ezeken a területeken le is telepedtek.⁴⁴ 598–601 között a bizánci ellentámadások csak lassítani tudták a beözönlést. E betelepülők zömében szklavenik voltak, akik korábban a Dunától északra éltek.⁴⁵ Az avarok lovas nomád életmódjának ez a hegyes vidék nem felelt meg, annál inkább a szklaveniknek. Utódaik Kelet-Balkánon a *bolgárok és macedónok*.

35 Kniezsa 1942: 24.; Kaiszereiai Prokopiosz: *Bellum Gothicum* III. 29.; KTCh 18.

36 Kaiszereiai Prokopiosz: *Bellum Gothicum* II. 26.; KTCh 24.

37 Kaiszereiai Prokopiosz: *Bellum Gothicum* II. 22.; KTCh 24.

38 Bóna 1984: 296.

39 Bóna 1984: 317–319.

40 Sokcsevits 2011: 44–45., Kaiszereiai Prokopiosz: *Bellum Gothicum* III. 40.; KTCh 18–19.

41 Bóna 1984: 296.

42 Kniezsa 1942: 25–26.; Ioannesz Ephesziosz; KTCh 21.

43 Bóna 1984: 317–319.

44 Kniezsa 1942: 25–26.

45 Schütz 2002: 90.

Mint Iordanes írja, 602-ben az avarok sclaven segédcapattokkal győztek az antes és a bizánciak ellen.⁴⁶ Ettől kezdve többé nincs szó antokról. Mi történhetett velük? A jelenkori szerzők véleménye az, hogy egyszerűen őket is csak szlávoknak (*sclaveni*) kezdték el nevezni. Ez azonban kevésbé valószínű, hiszen két különböző karakterű kultúráról van szó, sőt, mint előbb láttuk, egymással harcban is álltak. Inkább arról van szó, hogy amint a szklávokat elkezdtek törzsi neveik szerint nevezni, most ez történik az antokkal is, akik a szklavin segédcapattok kíséretében érkező avarok elől menekülve elárasztották Közép-Európát.

A 7. század folyamán az avarok uralma meggyengült. A volgai bolgárok 681-ben elfoglalták az avaroktól Kelet-Balkánt, majd később elszlávosodtak.⁴⁷

Antok a Bugtól az Elba torkolatig (északi antok)

Az avarokat, akiket Iustinianus nem fogadott be, a türkök változatlanul támadták. Főnökük, Baján kagán délre nem mehetett, nyugaton a gepidák által lezárt, egyébként is barátságtalan Kárpátok meredeztek, ezért nem maradt más lehetőség, mint hogy a Kárpátok északkeleti íve mentén induljon el, követve az előlük errefelé menekülő antokat. Baján két hadjáratot is indított északra, előbb 563-ban, majd 566-ban, ám az Elbánál frank seregekbe ütközött, amellet a táj sem bizonyult lovas nomád nép számára alkalmasnak. Ez utóbbi alkalommal békekötésre kényszerülve a frankoktól kellett élelmet kérnie, mert már éhezni kezdtek.⁴⁸ Ekkor azonban Baján ajánlatot kapott a germán longobárdoktól, akik északról érkeve néhány évtizeddel azelőtt elfoglalták a Dunántúlt, most pedig súlyos harcot folytattak az Erdélyben élő, szintén germán gepidákkal. Az 567 elején létrejött szerződés értelmében az avar seregek megsegítik a longobárdokat a gepidák ellenében, cserében viszont betelepülhetnek a legyőzött ellenfél országába. A gepidák azonban olyan súlyos vereséget szenvedtek, hogy az avarok erejét látva még a szövetséges longobárdok is menekülésre vették a dolgot, és 568 tavaszán kiköltöztek Észak-Itáliába. Így jött létre a két germán királyság helyén a Kárpát-medencei avar kaganátus.⁴⁹

Az antok – mint a többi kelet-európai népek – békeidőben néhány száz km átmérőjű területeken éltek. A 6. század végén az avarok nyomására a Kárpátoknál ugyanilyen szélességben torlódtak össze, ám sokkal kisebb mélységben. Ebből a természetellenes helyzetből, hogy a Kárpátok északkeleti lejtőjénél feltorlódtak, úgy tudtak csak kimenekülni, hogy elindultak a Kárpátok mentén, amíg a Balti-tenger meg nem állította őket. A Kárpátok alja lakatlan volt, nem lévén kedvező élőhely az őslakos szlovienek számára, az Odera–Elba közét pedig éppen a 6. század elején ürítették ki a délre költöző germánok: a markomannok a mai Csehországból Bajorországba, a longobárdok a mai Észak-Németországból a Kárpát-medencébe költöztek. Korábban úgy gondolták, hogy e területet keletről nyugatra vándorló szlovienek népesítették be,⁵⁰ ám mostanra kiderült, hogy a germánok keleti szomszédságában élő szlávok ekkor még eléggé ritka lakosságot alkottak, így a germánok távozásakor nem volt szükségük e megürült helyekre.⁵¹ A 6. században így nem szlovien, hanem ant törzsek érik el az Oderát. Mindezt úgy,

46 Banai-Lukács 2011: 43.

47 Banai-Lukács 2011: 44.

48 Szádeczky-Kardoss 1979: 102

49 Kürti, 2004.

50 Fügedi 1942: 51.

51 Font 1998: 10.

hogy régészeti leleteik sehol nem kapcsolódnak a longobárdokhoz, de a gepidákéhoz sem,⁵² tehát velük nem találkoztak. Az észak-németországi szlávok⁵³ az avaroktól hihetőleg függetlenek voltak. A következő századokban harcban álltak a tőlük nyugatra lévő németséggel, de a tőlük keletebbre lévő szláv (szlovien) népekkel is.

Az antok legészakibb csoportját az *obotritok* (abotritok, bodricok) alkották a mai nyugati Mecklenburgban. A délre vonult germánok által kiürített területet hosszú ideig békében lakták, amíg csak a Frank Birodalom el nem kezdett kelet felé terjeszkedni. 778-ban Nagy Károly hadat indít a szászok, és a tőlük keletre élő obotritok ellen, amelyet nyolc évre szóló békekötés zárt le a szász-földi Lippspringben.⁵⁴ A 9. század elején az obotritok a szászokkal állottak szemben, miközben őket keletről még náluk is harciasabb más szlávok támadták.⁵⁵ Az obotritok nehezen hódoltak meg, s az egyházi tized miatt hosszú ideig nem akartak megkeresztelkedni,⁵⁶ és csak 1160-ban szűnt meg teljesen függetlenségük, amikor Oroszlán Henrik az utolsó vezérüket is megölte.⁵⁷ Ezt követően beolvadtak a németségbe. A redarius obotritok földjén volt egy Riedegast (Redigast) nevű város. Három kapuja közül kettő a közlekedésre, egy pedig egy bálványszentélyre nyílt.⁵⁸ Későbbi, 1075 körüli forrás szerint Redigast az itt tisztelt bálványnak volt a neve.⁵⁹

Tőlük délre éltek – s élnek ma is – a *szorbok*. A frank birodalom gyengesége s a germán törzsek belharcai folytán a 8. század végére erőteljesen kiterjesztették nyugat felé a területüket. Túljutottak Bajorország és Hessen határain, megszállták Bamberg környékét, élcsoportjaik elérték a Göttingen melletti Eichsfeldet, egyes töredékeik pedig egészen Würzburg vidékéig és a Weserig nyomultak előre.⁶⁰ Nagy Károly alatt azonban (806-ban) mint határőrgrófság a Frank Birodalom részévé váltak.

A mai Csehország területén korábban kelta boiusok (boi, boii, bój) éltek, területükre a 6. század után szorbok érkeztek, feltehetően a Szudétákat áttörő Elba völgyén keresztül. Így jött létre a szláv boiki nép. A *csehek* országa így lett latinul Boihaemum, azaz Bohémia. Ezt a Bíborbanszületett Konsztantinosztól tudjuk, aki azt írja, hogy a Boiki-földön „kereszteletlen szerbek” élnek.⁶¹ A csehek a 9. században a morvák uralma alá kerültek. 894-ben megkeresztelik Bořivoj cseh fejedelmet,⁶² aki megalapítja a Cseh Fejedelemséget és a Přemysl-dinasztiát. Fia, Vratislav, unokája Szent Vencel.⁶³ A 10. század során a Prága környéki cseh törzsek lassan meghódították a környező törzsek területeit is, 955-re Morvaországot is megszerezték. Az első cseh fejedelem 1085-ben kapott a német-római császártól királyi koronát, de a királyi cím csak 1198-tól vált örökletessé.⁶⁴

Az Oderától nyugatra, a Szudéták lábáig terjedő területet a *fekete horvátok* foglalták el, a Kárpátok északi lábánál a *fehér horvátok* telepedtek le. A fekete és a fehér horvátok egy része

52 Bóna 1984: 317–319.

53 Kniezsa 1942: 26.

54 Bóna 1984: 338.

55 Fügedi 1942: 54–55.

56 Fügedi 1942: 54–55.

57 Marczali 1916: 520.

58 Thietmar Merseburgiensi Krónikája. VI. 23 (17); KTCh 39.

59 Adam Bremensis: Gesta Hammaburgiensi ecclesiae pontificum. II. 18. KTCh 38.

60 Fügedi 1942: 54–55.

61 DAI 32. fejezet, Moravcsik 2003: 153. ; MMFH: III. 391.

62 Cosmas Pragensis: Chronicon Boemorum Lib. 1. cap. 14.; MMFH I. 201.

63 Annales Pragensis 894. ; MMFH I. 176.;

64 Mladjov 2014a

a 9. században valószínűleg a Morva Fejedelemség befolyása alatt élt. Annak megdöntése, s a magyaroknak a Kárpát-medencébe való költözése után a magyarok szövetségeseivé váltak. A 10. század első felében saját fejedelemségüket szervezték Krakkó központtal, de 955 és 965 között a Kegyetlen Boleszláv vezetésével benyomuló csehek ezt felszámolták.⁶⁵ A fehér horvátok az őket 955-ben ért katasztrófa után (átkelve a hágókon) menedéket kértek a magyaroktól. Taksony telepíti le őket Abaújban.⁶⁶ A nagy-lengyelországi (szlovien), Gnénzóban uralkodó Piast-házi I. Mieszko lengyel fejedelem 990-ben foglalta el a fehér horvátok földjét.⁶⁷ A fehér és fekete horvátokat Csehországban 1004-ig, Lengyelországban később is említik. Ők lesznek Kis-Lengyelország népe,⁶⁸ a „Visztula menti” szlávok, a viszlyánok.⁶⁹ A Keleti-Kárpátok ruszinjainak alapnépessége is a fehér horvátok voltak, ahogy azt valamennyi ruszin történész állítja.⁷⁰ Vannak olyan források, amelyek szerint a fehér horvátok még a Bugtól keletre (is) éltek,⁷¹ amely az e folyóról elnevezett buzsánok, valamint *dulebek* területe volt, akik viszont az ukránokba olvadtak be.

Avarok és szlovienek a Kárpát-medencében

A korai *avar* kor, 568-tól gazdag régészeti leleteket hagyott hátra a Kárpát-medencében annak a következményeként, hogy a bizánciak hatalmas mennyiségű aranyat fizettek az avaroknak, hogy ne támadják őket. 626-ben azonban változás következik be. Az avar kaganátus a perzsákkal szövetségben körülzárja és ostrom alá veszi a bizánci birodalom fővárosát, ám végül sikertelenül távozik onnan. A kaganátus hatalma ezzel a külvilág felé összeomlik. A változás mögött több évtizedes belső gazdasági változások álltak. 670–680 táján az eurázsiai sztyeppen is hatalmas változások zajlottak le: létrejött a kazár kaganátus, a Magna Bulgaria felbomlásával létrejött a volgai és a dunai bolgár birodalom. Ekkortájt jelentős számú új népelem költözött be a Kárpát-medencébe is, a településterület is megnövekedett. A 7–8. század fordulójától és főleg a 8. században az avar régészeti hagyatékot egyértelműen a nagy, békés, feltehetően falusi lakosság által létrehozott s jellemzően kisszámú fegyvert tartalmazó temetők jellemzik. Ez volt az ún. griffes-indás kultúra.⁷² A késő avar nagyszentmiklósi kincs feliratai török–szláv nyelvkveredést, elszlávosodást mutatnak.⁷³ 791-től a frank sereg fél Európa népeivel indult az avarok ellen a Duna mentén, akiknek viszont a szászok voltak a szövetségeseik. 795-ben avar belháború tör ki, meghódolnak Nagy Károly előtt. 804-re a Dunától keletre lévő avarokat is legyőzik.⁷⁴ A meghódolt avarok a Dunántúl észak-keleti felén voltak, majd lassan a Fertő-tó vidékére húzódtak össze a 7. sz. végén érkezett onogurokról elnevezett *Wangariorum marcha*-t alkotva.⁷⁵ Az avar polgárháborúban legyőzötték az Alföldön a bolgárok mészárolták le,⁷⁶ a többiek kimenekültek a Kárpát-medencéből.⁷⁷

65 Györfly 1983: 88-90.

66 Banai-Lukács 2011: 130.

67 Györfly 1983: 88-90.

68 Banai-Lukács 2011: 44.

69 Györfly 1983: 88.

70 Magocsi 2006: 30.

71 Font et alia 1997: 11.

72 Kürti 2004

73 Bóna 1984: 345.

74 Bóna 1984: 339.; Györfly 1984: 586.

75 Bóna 1984: 350.

76 Bóna 1984: 343.

77 Hölbling 2010: I. 107-108

Amikor az avarok 568-ban megszállták a Kárpát-medencét, szlovienek alkották az elővédjüket. A jobb szárnyon lévőknek az az előnyük adódott, hogy a Dunától északra egerút kínálkozott a Nyitra és Morva folyók völgyébe. E helyek az avarok számára egy ideig érdektelenek voltak. Ide telepedtek le *morvák és nyitrai szlávok*. Hogy e folyók völgyei délről észak felé települtek be, azt elárulja a Nyitra völgye folytatását képező Rajeci völgy névadó településének neve (*kis mennyország*). Ez csak egy délről érkező nép névadásaként érthető meg, akik egy számukra barátságatlan hegy megmászása után, onnan leereszkedve találtak váratlanul egy vizenyős-mocsaras, halászatra és vadászatra igen alkalmas, az előzmények után „paradicsominak” minősülő helyre, ahol megtelepedhettek.⁷⁸ Az avarok 568–670 közt nem hatoltak a Dunától északra.⁷⁹ A morvák és nyitrai szlávok így viszonylagos nyugalmat élveztek, éltek korábbi életüket. Ezt követően terjesztették ki csak rájuk is uralmukat az avarok. Mindazonáltal még 670–800 között sem maradt fenn semmi épített emlék Nyitra-völgyben.⁸⁰

A morváknak, azaz Morva folyó szlovienjeinek története az avarok bukásával kezdődik. A szlávok fejedelmei feltehetőleg részben avar származásúak voltak.⁸¹ A morvák 811-ben megtámadják a frankokkal kiegyezett avarokat. Sőt, 822-ben már hódoló követek jelennek meg Frankfurtban a császárnál. A Nyitrai Fejedelemség uralkodója Pribina volt, aki habár még mindig pogány volt, 828-ban felépíttette az első keresztény templomot a mai Szlovákia határain belül, Nyitrán. A Morva menti törzsek közben meg is keresztelkednek, majd 833-ban fejük, I. Mojmír elüzi Pribinát Nyitráról és saját uralma alatt egyesíti a két fejedelemséget. I. Mojmír a szlavóniai Vojnomir fia⁸² volt, 820-tól a morvák első fejedelme. Német Lajos 846-ban leváltja, helyébe Rasztyiszlavot iktatja be a morva–szlávok uralkodójává, aki 853-ban önállósodni kívánva megtagadta a hűbéri adót, fa, föld, mocsár erődítményekkel látta el országát a Thaya, Morva és Duna mentén,⁸³ más népek példájára.⁸⁴ Mentsvárak voltak ezek a folyóvölgyekben, az ellenségnek erősen kitett helyeken élő szlovienek számára.⁸⁵ A szláv előkelők sírleleteit 860-ig avar hagyományokat őrző frank hagyomány jellemzi, majd Rastislav alatt bizánci jelleg lesz uralkodó.⁸⁶ Rasztyiszlav ugyanis 862-ben kapcsolatba lép a bizánci császárral, ám 864-ben a frankok legyőzik.⁸⁷ Hercegségét át kell adnia előbb testvérének, majd egy évre rá, 871-ben unokaöccsének, Szvatopluknak.⁸⁸

Az avar előnyomulás középszármányát alkották azok a szlovienek, akiket *karantánok*ként ismerünk, s a mai Ausztria területét foglalták el. Fredegar Krónikája szerint e szklavinnak is nevezett venetusok az avaroknak (*abarok*, más néven *chuni*) régóta mint másod-haderő szolgáltak úgy, hogy a csata előtt felsorakoztatták őket arcvonaluk elé, s előbb ők ütköztek meg a ellenséggel.⁸⁹ A venétek mint könnyű fegyverzetű gyalogság élő pajzsként fogták fel az ütközetek első rohamát. E szklávok adóztak is az avaroknak, s különféle megalázó dolgokat is el kellett eltérniük tőlük.

78 Frivaldszky 2007: 38.

79 Kováč 2011: 25.

80 Kováč 2011: 26

81 Kniezsa 1942: 31.

82 Mladjov 2014a

83 Bóna 1984: 365-367.

84 Kniezsa 1942: 22

85 Frivaldszky 2012: 29.

86 Ruttkay 1997: 117.

87 Bóna 1984: 367.

88 Mladjov 2014a

89 Fredegari Scholastici Chronicon III. 48.; KTCh. 34.; MMFH I. 20.

Amikor például a szklávokhoz mentek, hogy náluk teleljenek át, feleségeikkel és lányaikkal háltak.⁹⁰ A kommentátorok szerint ezek adószedők lehettek. Tettük annál is inkább megalázó volt, mert a szklávok és antok asszonyainak erkölcsössége köztudottan „szinte felülmúlja az emberi természetet”. Sokan férjük halála után megfojtották magukat, hogy ne kelljen özvegyként élniük.⁹¹ Az avarok és szklávok fiai Chlothar király uralkodásának 40. évében (623-ban) azonban fellázadtak ezek ellen az állapotok ellen. A szklávok az ő vezetésükkel fegyveresen felkeltek és győzelmet arattak az avarok ellen. Vezérük egy Samo nevű kereskedő volt, akit királlyá választottak.⁹² Az első avar kaganátus 626-ban történt megingása lehetővé tette, hogy Samo egy általa létrehozott közép-európai szláv államképződmény fejévé váljon. Dagobert frank király (623–639) 9. uralkodási évében (631-ben) Samóhoz egy követet küldött azzal a megbízással, hogy a frank kereskedőket érő venéd fosztogatások miatt kártérítést követeljen. Samo a fenyegetőző követet elkergette. Dagobert erre az egész Keleti Frank Birodalomból hatalmas sereget küldetett hadba Samo és a venédek ellen, és három hadoszlopban ellenük vonultatta őket. Az alemannok serege győzött, a langobárdoké is. Ám amikor az austrasiiai Wogastisburg (*Wogatisburg*) ellen vonultak, amit a venétek fő seregével Samo tartott bezárkózva, egy háromnapos csatára került sor, amelyben Dagobert serege súlyos vereséget szenvedett. „A winidek ezután több alkalommal betörték Tübingiába és a Frank Királyság más tartományaiba.” Sőt még a szklávin Dervanus, szorb fejedelem is (*dux Surbiorum*), aki eddig a frankoknak hódolt, átadta magát és népét Samónak.⁹³ Dagobert követének követelőző fellépését az magyarázhatja, hogy Samo a Merovingok megbízásából szervezhette az avar-ellenes felkelést, ezért Samo katonai törzsszövetségét frank vazallusi területnek tekintette. Püspöki Nagy megjegyzi, hogy Fredegar Tübingiát és a Frank Királyságot azért említi külön, mert ebben az időben Tübingia független volt. E két terület vált Samo „kalandzásainak” célpontjává.⁹⁴ Hogy a közbeeső Bajorország miért nem, arra magyarázatot pedig az adhat, hogy seregeik a Dagobert-féle támadásban sem szerepeltek. 635-ben véget ér a Baján dinasztia uralma.⁹⁵ Ez tovább növelte Samo öntudatát. Országát I. Dagobert hiába akarta felszámolni, próbálkozásai mind kudarcot vallottak, s így Samo uralma csak az ő 658 körül bekövetkezett halálával szűnt meg. A salzburgi püspökség joghatóságát alátámasztani kívánó emlékirat, a *Conversio* is említi Samót. Szlávnak, a karantánok fejedelmének nevezi. A *Conversio* – talán Dagobert iránti respektusból – átugorja Samo uralkodásának éveit, csak a történet végét mondja el: miután Samo számos fia közül egy sem volt alkalmas műve folytatására, nepe nyilván nem sokkal 658 után – frank uralom alá kerül. A frank uralom alatt létezhetett tovább is a karantán fejedelemség, élén 740-ben Boruth-tal. Az avarok támadást intéztek ellenük, ekkor a karantánok a bajorok segítségét kérték, akiknek segítségével győztek is, ám a karantánokat végül a bajorok vetették a hatalmuk alá. A bajorok túszokat szedtek közülük, köztük a fejedelem fiát is, aki a fogságban keresztény lett. Ezzel kezdődött a karantánok megtérése.⁹⁶ Csak Nagy Károly szállja meg a 787-ben a független bajor hercegséget.⁹⁷ Hogy merre lehetett Samo országa, ezt Szent Amandus életrajzából lehet sejteni. Ő Maastricht vidékén működött. Amikor 630 táján arról

90 Fredegari Scholastici Chronicon III. 48.; KTCh. 34.; MMFH I. 20.

91 Pszeudo-Maurikiosz: Sztrategion. XI. 5.; KTCh 25.

92 Fredegari Scholastici Chronicon III. 48.; KTCh. 34.; MMFH I. 20.

93 Fredegari Scholastici Chronicon IV. 68.; KTCh. 34.; MMFH I. 20–21.

94 Püspöki Nagy 1985

95 Banai–Lukács 2011: 43.

96 *Conversio* 4; Nótári 2000: 99–101.; MMFH. III. 295–300.

97 Bóna 1984: 338.

hallott, hogy vannak olyan szklávok, akik még pogányok, elhatározta, hogy elmegy közéjük, ha vértanú lesz is. A szklávok azonban nem akadályozták a hithirdetésben, ám mégsem ért el náluk sikert, ezért hazatért. Útközben mind az oda-, mind a visszaúton átkelt a Dunán.⁹⁸ Tehát Samo országa a Dunától délre feküdt, ahol Karintia is. Ásatások azonban sehol eredményre nem vezettek, ezért újabban Csehország, majd Szlovákia területén keresik Samo várát.

A karantánok részben elnémetesedtek, részben – a dulebekkel együtt – a *szlovének* ősei.

A szlovienek balszárnyának – úgy mint a jobbszárnyak – is volt menekülési lehetősége az avaroktól. Már 568-ban megszállják a mai Szlovénia területét, sőt, Dalmáciát és Itáliát fenyegetik.⁹⁹ Végül az Alpok keleti peremén és Dalmáciában 620–630-ra egységes szláv tömb alakul ki.¹⁰⁰ A Dráva–Száva közén lévő szlovienekből lesznek a *szlavónok*, azaz a *kaj-horvátok*¹⁰¹ miközben a szlovének etnogenezisében közrejátszhat az ant dulebek beolvadása is a szlovien alapnépességbe. Szlavóniában Martin Eggers szerint a dinasztia-alapító Vojnomir (790–815) volt a fejedelem, majd unokája Ratimir (835–855).¹⁰² Más forrás szerint Dráva és Száva közt élő szlávok frank uralommal szemben fellázadó fejedelme Ljudevit (819–823) volt. E későbbi Szlavóniát a felkelés elbukása után a frankok szláv vazallusai igazgatták egészen a magyar honfoglalásig.

A déli szláv antok

568-ban az avarok a Keleti Kárpátok hágóin keresztül hatoltak be, hogy elfoglalják a Kárpát-medencét. Az előttük menekülő az antok számára az biztosított túlélést, ha a hágókon átkelve kitérnek az avarok haladási irányából. Erre volt is lehetőség, ellentétben, a Kárpátoktól északra. Jobbra ugyan hegyek voltak, viszont bal felé szabad volt az út. Akik a Kárpátokon elsőnek léptek be, elsőnek menekülhettek ebbe az irányba dél felé, a többiek pedig abban a sorrendben, ahogy bejöttek. Az avarok és a szlovienek előtt közvetlenül lévő antoknak kellett a legmesszebb menniük.

Ezek voltak a *dulebek*. Ők a Balaton és a Mura folyó közt telepedtek le. Földjüket – pontosabban annak Mura menti részét – 891-ben *Sclaiensis comitatus Dudleipa* néven említették,¹⁰³ s 860-ban pedig *ad Tudleipin* néven salzburgi birtokban van.¹⁰⁴ A Mura–Zala völgyben a 7. század közepétől avar–szláv lakosság élt. Temetkezésük birituális volt: a temetőben hamvasztva is, csontvázasan is temettek. Az előbbieket a szlávok, az utóbbiak az avarok voltak.

A Zala völgyében (Pókaszeptek, Kehida, Zalakomár, Alsógyenes) a 7. század végén – tisztázatlan okokból – felhagyják a temetőket. A vidék csak a 8. század végén, 9. század elején települ be újra, méghozzá ugyanazzal a lakossággal. Az ásatást végző Szőke Béla a dulebekkel azonosítja őket.¹⁰⁵ Véleménye szerint a dulebek az avarok 602-i hadjárata kapcsán kerültek ide a Bug mentéről.¹⁰⁶ Apsich ugyanis 602-ben azt a feladatot kapja az avar kagántól, hogy vezessen

98 Vita Sancti Amandi episcopi traiectensis, auctore Baudemundo 16.; MMFH. II. 56.

99 Kniezsa 1942: 24.

100 Bóna 1984: 317–319.

101 Györffy 1984: 637

102 Mladjov 2014b

103 Trautmann 1948: 63.; MMFH III, 127–128.; Szőke 1992: 141.

104 MMFH III. 60.; Szőke 1992: 141.

105 Szőke 1992.: 143.

106 Szőke 1992.: 142.

hadjáratot az anták népe ellen, s pusztítsa el őket. Szádeczky-Kardoss Samu ezt úgy értelmezi, hogy egy keletre vezetett hadjátról van szó, amelynek végén az avarok a Bug mentéről duleb foglyokat zsákmányoltak volna.¹⁰⁷ Ezzel kapcsolatban azonban az a probléma merül fel, hogy miért kellene olyan távról hadifoglyokat hozni? Miért voltak ezek a népek Baján útjában?

A 602. évi hadjárat azonban nem keletre, hanem délre irányult. Itt, a limes mentén torlódtak fel 568-ban az avarok elől menekülő antok, s az ő előlük menekülő dunántúli romanizált népek. Ők valóban útjukban voltak az avaroknak. E hadjárat indította el a nagy avar–szláv inváziót a Balkán nyugati felében, ekkor törték át a limest, a melynek következtében a bizánci császár uralma a Balkán belseje felett megszűnt.¹⁰⁸ Ekkor hagyták el az addig a Száva mentén összetorlódtott romanizált lakosok is – a vlachok ősei – Pannóniát, s menekültek a balkáni hegyekbe.¹⁰⁹ Ekkor igazhették le a dulebeket az avarok, ekkor léphették át a Dunát dél felé a menekülő horvátok, szerbek és abodriták is.

Mind az óorosz és óbolgár, mind pedig a bizánci irodalomban szerepel egy, az avarok kíméletlenségére vonatkozó régi közmondás. Általában úgy vélik, hogy itt a dél-oroszországi dulebokról van szó. „Ebben az időben voltak az oborok (avarok) is, akik Iraklij (Hérakleiosz) császár ellen hadakoztak, és majdhogy elfogták. Ezek az oborok hadakoztak a szlovénnel, és erőszakoskodtak a duleb asszonyokkal, mert utazásain minden obor 5-6 duleb asszonyt fogott a taligája elé, és így büszkélkedve húzatta magát, röhögvén a szlovéneken. Az oborok ugyanis magas termetűek és igen erősek voltak, úgyhogy senki sem ellenkezhetett velük, ezért igen elgőgösödtek, és az Isten elveszté őket, és elhaltak mind Isten haragjától, és ma is megvan az orosz közmondás: elvesztek, mint az oborok, akiknek sem nemzetségük, sem ivadékuk nincsen”. A forrás úgy tudja, hogy ezek „a dulebek a Bug mentén éltek, ahol ma a volynjánok”.¹¹⁰ A források azonban nem a Bug menti, hanem a Pannóniában élt dulebek avarok általi leigázásáról szólnak. Váczy Péter történész szerint itt határozottan a *pannóniai dulebekről* és a *pannóniai avarokról* van szó. A híradás forrása szerinte Kocel udvarában keresendő és a Cirill–Metód tanítványok révén vált az óbolgár irodalom részévé. Melich János még 1925-ben fonetikai alapon jutott arra a következtetésre, hogy Pribina és Kocel alattvalói a dulebek voltak. Úgy vélte, hogy a dulebek a szlovének ősei.¹¹¹ Pribina előbb nyitrai fejedelem, vagy annak rokona volt, akit Mojmir, a Dunától északra lévő morvák fejedelme elűzött. Lajos király megkeresztelt, majd egy időre bolgár területre menekül, fiával, Kocellel, majd Ratimarhoz, a Dráva–Száva közti fejedelemhez,¹¹² végül a Dunántúlon lel hazára. A frank király a Zala folyó körüli részeket adja neki hűbérül, aki ott erődítményt épít.¹¹³ Később hűbérét tulajdonba kapja,¹¹⁴ ezzel 840 táján vazallusi hatalmat nyer.

A dulebeken kívül más szlávok is voltak a Dunántúlon, akik a 9. sz. elején menekültek a bolgár területekről, a Duna déli oldaláról. Szöke a Zalaváron és környékén végzett régészeti kutatások alapján teljes bizonyossággal azt feltételezi, hogy Pribina kíséretének számos tagja e dunai bolgárok sorából került ki,¹¹⁵ akik közelebbről timocsánok is lehettek. A Zalavár környékén

107 Szádeczky–Kardoss 1984: 70

108 Soksevičs 2011:

109 Schütz 2002: 93.; Frivaldszky 2005: 449.;

110 PVL: Hodinka 1916: 35.; MMFH I. 193.

111 H. Tóth 2007: 32.

112 Conversio 10; Nótári 2000: 106-107; MMFH: III. 308-311.;

113 Conversio 11; Nótári 2000: 107-108.; MMFH: III. 312-316.;

114 Conversio 12; Nótári 2000: 108-109; MMFH: III. 316.;

115 H. Tóth 2007: 32.

lévő szigeten Pribina „kezde összegyűjteni a szlávokat,” benépesíteni a Dél-Dunántúlt. Az egykori római vár, Valcum (Fenekpuszta) romjainál a 9. században felújították a régi bazilikát. Felépíttette erődjét, Mocsárvárat (Mosaburg, Blatengrad).¹¹⁶ Pribina a következő településeket tartotta hatalmában: Mosaburg (Zalavár), Ortaha (Veszprém), Valcum (Fenekpuszta), Quinqueecclesiæ (Pécs), Salapiugin (Zalabér) stb.¹¹⁷ 861-ben, Pribina halála után, fia, Kocel lesz az utóda, a Rába mentére is kiterjed hatalma: itt birtokot adományoz,¹¹⁸ ám 883-ban elveszti hatalmát. A Dunántúlon élő, vegyes eredetű szlávok nyelvének jellegéről vita folyik. Önálló nyelvjárás lehetett, amely már csak a magyar nyelv szláv elemeiben él tovább. A magyar–szláv kölcsönhatás a Dunántúlon volt a legintenzívebb.¹¹⁹ A magyar keresztény szókincs egyik rétege a nyugati rítusból eredeztethető. A *Freisingi töredékek* terminusait Kniezsa István szerint a magyarok a pannóniai szlávok nyelvéből vehették át.¹²⁰

Mind a *horvát*, mind a *szerb* népnév iráni eredetű. A horvát eredetlegendában szereplő Chrobatos neve a Don alsó folyásánál lévő *Chroatos* iráni helynévből eredeztethető. Krisztus születése idején a Don mentén pedig egy *serbi* nevű iráni törzs élt. Úgy tartják, hogy mindkét nép – mint az alán antes is – a meghódított többségi szláv etnikummal együtt élve elszlávosodott.¹²¹ A horvátok eredetéről nincs kialakult egységes hivatalos vélemény. Az iráni eredettel azonban komolyan számolnak.¹²² Amikor az avarok 568-ban megszállták a Kárpát-medencét, az elővédként előttük haladó, vagy inkább menekülő szlávok Észak-Itáliába is behatoltak. 600 táján a kaganátus hatalmi szférájába tartozó szlávok már az Adria északi partvidékét fenyegették.¹²³ A szlávok 570 és 700 közt annyira lezárták a Balkánt, hogy Róma és Konstantinápoly közt minden kapcsolat annyira megszakadt, hogy Keleten még azt sem tudták ki a pápa.¹²⁴ Nem lehet azon sem csodálkozni, hogy Bizáncban az még kevésbé volt világos, hogy mi történt a 7. század első évtizedeiben a Nyugat-Balkánon. Bajánnak az antok ellen 602-ben tett intézkedése nyomán összeomlik a dunai limes, a szlávok tömegei árasztják el a Balkánt.¹²⁵ Ekkor kerülhettek a szerbek, horvátok is a Száva jobb partjára. Az avarok és szlovienek betörése a 7. század elején a romanizált lakosság egy részét a dalmát városokba és szigetekre szorította vissza,¹²⁶ más részük a hegyekbe menekült. Szádeczky-Kardoss szerint 614. táján¹²⁷ avarok törtek be Dalmáciába (Salona, azaz Spalato vára), és ott telepedtek le.¹²⁸ A 7. sz. elejétől meg is található Dalmáciában a jellegzetes szláv kerámia és temetkezés.¹²⁹ Az Adria és a Száva közötti hegyes, erdős vidéken a 7. században a horvátok telepedtek le. Először az avarok alattvalói voltak, ebből a korból származik a báni méltóságnév (Baján avar vezér nevéből). A 620-as években a szerbek

116 H. Tóth 2007: 24.

117 H. Tóth 2007: 26.

118 MMFH: II. 68.

119 Györfly 1984: 638.

120 H. Tóth 2007: 32.

121 Schütz 2002: 96–97.

122 Sokcsevits 2011: 52.

123 Szádeczky-Kardoss 1984: 66.

124 Schütz 2002: 96–97.

125 Sokcsevits 2011: 44–45.

126 Sokcsevits 2011:

127 Szádeczky-Kardoss 1986: 94–97.

128 DAI 30.fejezet, Moravcsik 2003: 143. ; MMFH: III. 387–389.

129 Sokcsevits 2011: 55.

és horvátok azonban kiszorították Dalmáciából az avarokat.¹³⁰ Mindez Herakleiosz császár (610–641) idején történt. Ekkor jelent meg e két nép a bizánciak látókörében, ekkor mondták el eredetüket, amit Bíborbanszületett Konsztantinosz császár 300 évvel később úgy írt le, hogy a horvátok nem sokkal előbb érkeztek a Kárpátokon túlról, öt fiú: *Klukász*, *Lóvelosz*, *Koszténtiosz*, *Muchló* és *Chorvátosz*, és két lánytestvér: *Tuga* és *Buga* vezetésével.¹³¹ A nevek közt azonban egy szláv név sincs, ráadásul mind férfinév, még a „női” nevek is.¹³² A horvátok – saját elmondásuk szerint – a fehér horvátok mellől származnak, akik pedig Ottó szász–frank király alattvalói.¹³³ A horvátok 790-ben frank alattvalók lettek, de a 9. sz. elején fellázadtak és szétverték a frank hadakat. A horvátok harcos lovasok voltak, akik hatalmuk alá vonták a korábban érkezett szervezetlen szlávokat, s zsupánságokat szerveztek. Az első név szerint ismert horvát fejedelem Borna volt (819 és 821 között szerepel a forrásokban), frank vazallusként harcolt.¹³⁴

A szerbek – saját elmondásuk szerint – Fehér Szerbiából érkezve a horvátokat követve hasonlóan szállták meg a területüket. A szerbek a Dunától délre eső területeken telepedtek le a 7. század végén, a bizánciak látókörébe a horvátok után kerültek. Ők is a Kárpátokon túli rokonoktól, a „kereszteletlen” szerbektől, azaz a szorboktól származtatták magukat. A szerbek két fiútestvér vezetésével érkeztek, akik neve azonban nem maradt fent. A mai szorb és szerb nyelv ugyan nagyon különbözik egymástól, ám teljesen eltérő környezetben fejlődtek. Tehát a szerbek is antok, akiket Banai és Lukács azonban nem sorol be a Kárpát-medence egységét alkotó népek közé.¹³⁵

Gepidia összeomlása után megszűnt a Kárpátok hágóiban a határzár, elkezdtek a népek beözönlöni és letelepedni Kárpát-medencébe.¹³⁶ A legközelebb a Kárpátokhoz az *abodritok* (bodritok, brodnikok¹³⁷) lehettek, ők keltek át legelőbb, s ők foglalták el a legközelebbi helyeket. Feltételezhető, hogy az avarok 602-ben őket is – mint a többi antokat – a Duna jobb partjára űzik, valahová a Morava folyó völgyébe. Az avarok bukása után az elmenekült avarok helyére délről szlávok nyomulnak be. 818-ban a Duna jobb parti Morava és a még lejjebb betorkoló Timok folyók mentén élő timocsánok és obdoritok fellázadnak a bolgárok ellen. A timocsánok, akik talán szlovienek, a Száva–Duna közére, a Szerémségbe, majd a Dráván átkelve, ennek északi, felső szakaszára; az obdoritok (brodnikok) a Duna túlpartjára menekülnek, a Temes–Duna közére,¹³⁸ majd a Duna vonalán északra hatolnak, s a Drávát követve még a Dunántúlra is eljutnak. Csak a folyók mente volt alkalmas számukra a letelepedésre, a Duna–Tisza köze homokvilága nem.

A Duna védvonalának megerősítésére még a magyarok előtt – valószínűleg a római korban, a Duna jobb oldalán levő Ad Novas (Vörösmart) településsel átellenben – épült a magyarok által Bodrog (Bodrug, Budrig, Budrik, stb.)¹³⁹ néven nevezett földvár is, amit Szent István megyeszékhellyé tett. E helytől délre kb. 20 km-re, a ma Apatinhoz tartozó Aranyán község

130 Schütz 2002: 96–97.

131 DAI 31. fejezet, Moravcsik 2003: 147–153. ; MMFH: III. 391.

132 Banai–Lukács 2011: 44.

133 DAI 30. fejezet, Moravcsik 2003: 143. ; MMFH: III. 387–389.

134 Az első horvát és szlavón uralkodók családfája máig tisztázatlan: Mladjov 2014b;

135 Banai-Lukács 2011

136 Schütz 2002: 90.

137 Bóna 1984: 370.

138 Bóna 1984: 353, 370.

139 KMH 1: 58–59.; Püspöki Nagy 1978: 79.;

határában még egy ugyancsak Bodrog (Bodrug, Budrig)¹⁴⁰ nevű halastó is található.¹⁴¹ A vár nevét P. Šafarik 19. sz. etimológiája alapján az abodritáktól származtatják,¹⁴² mások szerint viszont a név magyar eredetű, s „bodros” víznevből ered.¹⁴³ Ezzel azonban egy nehézség áll fent: állóvízről van szó, illetve árterületen lévő várról, és nem gyors folyású „bodros” vízről. Somogyban, Kaposvártól északra van még egy Bodrog nevű község is,¹⁴⁴ amelynek nevét viszont – kevéssé következetesen, magyar névadással – a Badruq (*zászló*) török személynévből eredeztetik.¹⁴⁵ Sőt, a szintén Somogy megyei Segesd község területén van egy Bodrig nevű erdő is, sík területen,¹⁴⁶ amire már más etimológiai magyarázatot alig lehet találni, mint az abodrit népvétet. Segesden az Árpádok alatt vár, ispánsági központ volt.¹⁴⁷ E helyneveknek a badruq szóval való esetleges kapcsolata egyelőre tisztázatlan. A források az abodritokat először csak 818-ban említik, amikor a bolgárok elől a Dunától északra menekülnek a frankok védelme alá. A bolgárok 827–831 közt számolnak le a Temes völgyébe menekült elpártolt abodritokkal (*abodriti praedecenti*),¹⁴⁸ majd békét kötnek velük.¹⁴⁹ A bolgárokat végül is csak a Maros menti sószállító út érdekelte. Itt, a későbbi Krassó-Szörényben, a hegyek és a síkság határvonalán számos olyan helység van, amelynek neve szláv eredetű, ám nem bolgár, hanem valamilyen délszláv jelleget mutat.¹⁵⁰ Az abodritokat környezetük nevezhette *morvák*nak is eredeti tartózkodási helyük alapján, ahonnan elmenekültek, amint a Timok folyó mellől menekült szlovieneket is timocsánoknak, akkor is, ha a brodnikok – antok lévén – ragaszkodtak eredeti nevükhöz. Így léteztetett a két (sőt, a Marost és a Murát is beszámítva négy) Morava folyót figyelembe véve két hasonló nevű terület is. Az ún. Bajor Geográfus a 9. században valóban le is ír két hasonló nevű országot. A Duna bal (északi) partján a következő népeket sorolja fel: a cseheket (*Betheimari*) 15 várossal, a Morva folyó menti morvákat (*Marharii*) 11 várossal, a bolgárok (*Vulgari*) hosszú partszakaszát és számos népét mindössze 5 várossal, majd más morvákat (*Merehani*) 30 várossal, ami után elérkezik a birodalom déli határához.¹⁵¹

Boba Imre a Bíborbanszületett Konstantin által leírt Megalé Morávia helyleírását elemezve arra a megállapításra jutott, hogy az nem északon, hanem délen volt, s az egyedül csak a császár által használt jelző – a „megalé” – nem annyira „nagyot” mint „hajdani” jelentett.¹⁵² Hozzá hasonló nézetten volt Püspöki Nagy Péter is.¹⁵³ Később mások tisztázták, hogy melyik Moráviához milyen ismert személyek és események tartoznak.¹⁵⁴ A Bíborbanszületett lényegében az abodritok területét nevezi „hajdani Moráviának,” tekintve, hogy az ő idején már nem létezett. Sőt, Senga szerint a császár Megalé Moráviája egyedül a Duna–Tisza köze, mert „kereszteletlennek” nevezi,

140 KMH 1: 58.

141 Reiszig 1909: 31.

142 KMTL 115.

143 Kiss L. 1988: I. 224.

144 SomogyFN: 124/16

145 Kiss L. 1988: I. 225.

146 SomogyFN: 207/258.

147 Magyar 2001: 156, 166–167.

148 Bóna 1984: 352–353. közti térkép.

149 Bóna 1984: 371.

150 Kniezsa 1941 22–23.

151 Descriptio civitatum ad septemtrionalem plagam Danubii. MMFH III. 287; Veszprémy 1996: 160.

152 Boba 1971: 33–37.

153 Püspöki Nagy 1978: 62. Kristó 1998

154 Kristó 1998; Senga 1983: 319, 322, 352.; Szegfű 1997: 335–336.;

miközben a Szerémség már „keresztelt” volt.¹⁵⁵ Nyilván a Temesköz is ide tartozik, lévén, hogy ez is keresztleletlen volt. Mindennek régészeti alátámasztása egyelőre hiányzik, miután a Szerbiához tartozó területeken ásatások még nem folytak.

Az Erdélyben található többi szláv telep neve szintén valamilyen délszláv jelleget mutat.¹⁵⁶ Itt vannak a Kárpát-medence legkorábbi szláv leletei¹⁵⁷ a 7. század harmadától, az avarokkal keveredve, mint a Dunántúlon a dulebek is.¹⁵⁸ A hegyvidék és a medence határvonalán telepedtek le, főleg a folyók völgyeiben Gyulafehérvár vidékén, a Hunyadi-medencében, a Küküllők és az Olt mentén, Kalotaszeg vidékén, a Szamosok völgyeiben, a Háromszéki-medencében. Kniezsa észrevétele alapján nyelvük délszláv jellegű volt, de az egyik mostanihoz sem hasonlított.¹⁵⁹ Ennek alapján lehet őket is abodritoknak tartanunk. Önálló államalakulat itt a szlávok szétszórtsága miatt nem tudott létrejönni, ezért előbb a bolgárok uralma alá kerültek, majd a 12–13. századra beolvadtak a magyarságba.¹⁶⁰

Legutoljára a Vereckei hágótól induló beáramlási útvonaltól jobbra eső kis terület marad, amely az avarok számára nem,¹⁶¹ az antok számára viszont alkalmas volt letelepedésre. A 6–7. században a Felső-Tiszavidékre is szlávok telepedtek. Ezért von olyan sok szláv helynév a Sajó, Bódva mentén. A *Bodrogköz* is vizes, mocsaras terület, eredetileg szláv lakossággal, amely elmagyarosodott.¹⁶² Az ott talált halomsírok (Bordogszerdahely, Zemplénagárd stb.) hamvasztások, tehát szláv temetkezések.¹⁶³ Ezek az igen szegényes temetők gazdag honfoglalás kori temetők közelében vannak. Feltehető, hogy e közösségek együtt is éltek.¹⁶⁴ Ha a Bodrog folyó nevét tekintjük, az itteni szlávok sem lehetnek mások, mint bodrikok.¹⁶⁵ A magyar nyelvészek szerint a szó eredete ugyan „bodros”, ám itt is nehézséget jelent, hogy a folyó, amelynek alsó szakaszát a magyarok megismerték, kanyargós, holtágas víz, nem pedig gyors folyású „bodros”. Igaz, hogy népről nem szoktak vizet elnevezni, ám a honfoglalás idején a bodrikok olyan kis területen élhettek a Bodrogközben, hogy a magyarok hihették egy bizonyos „Bodrik” személy vagy törzs birtokának, akiről a vidéket elnevezték. Személyről való elnevezésre pedig éppen a Bodrog felső szakasza esetében van valóságos példa: ezt a folyószakaszt a honfoglaló Önd vezérről¹⁶⁶ a szlávok Ondavának nevezték el.¹⁶⁷ Ami egyébként a szomszédos folyókat illeti, Bódva neve szláv,¹⁶⁸ a Latorca preszláv, szláv közvetítéssel.¹⁶⁹ Györfly Györgynek az a megállapítása, hogy a honfoglaló Önd és Alpár vezérek szállásváltó útja Ondavától Titelig terjedt,¹⁷⁰ azt az állítást is magában rejti, hogy az előttük itt élő avarok is ezt teheték, már elszlávosodásuk korában is, s az ő alapításuk lehet Csongrád és a szárazföldi sószállító út révénél Szolnok is.

155 Senga 1983: 314–315

156 Kniezsa 1941: 23

157 Bóna 1984: 317–319.

158 Schütz 2002: 90.

159 Kniezsa 1941: 22–23.

160 Kniezsa 1942: 32.

161 Wolf 1997: 122.

162 KMTL 116.

163 Wolf 1997: 120, 126.

164 Wolf 1997: 127.

165 Kiss L. 1988: I. 224

166 Györfly 1984: 627

167 Kiss L. 1988: II. 278.

168 Kiss L. 1988: I. 226

169 Kiss L. 1988: II. 19.

170 Györfly 1997b: 135–136.

Nagy Morávia

A méretét tekintve is *Nagy Morávia*ának létrehozója Szvatopluk fejedelem volt, a nyugati szlávok talán legnagyobb alakja. Ő ennek megfelelő figyelmet is kapott az újkori cseh és szlovák tudományosságban, már nemzeti-politikai jelentősége miatt is.

Szvatopluk 840 körül született.¹⁷¹ A *Regnum Sclavorum*¹⁷² szerint a Pannónia déli részén 828 óta uralkodó Ratimirnak nemzetségéből született Szvetimírnek (Ztoimar) volt a fia. Szvatopluknak, aki 40 évet uralkodott – 854 óta Szlavóniában – eredeti neve *Budimir*, aki a keresztény nép királyaként (*Budimir kralj svetoga puka*) a Svetopelek nevet kapta a keresztségben. Amikor 858 táján Német Lajos a timocsánok és obdoríták ellen vonul, megalakul Megalé Morávia is: Sirmium környéke, a későbbi Valkó vármegye, a Szerémség, Bács, Bodrog és Csongrád megyék területén. Amikor a frankok megszállják Pannóniát, Szvatopluk a Duna–Tisza között szállja meg. Anonymus Kean-ja: az Alföld déli felén élő kagán. Lányát Szvatopluk nyerte el.¹⁷³ Az életrajzi lexikon szerint Szvatopluk felesége Svätožizna volt.¹⁷⁴ Ez lehetett a kagán leánya, aki idegen neve helyett egy, a férje nevéből képzett új nevet kaphatott a keresztségben. A friauli Cividale evangéliumos könyvébe bejegyezték a nevesebb zarándokokat. Az első főliók egyikén Szvatopluk is szerepel benne a családjával: *Szuentiepulc*, *Szuentezizna* és *Predezlaus*. Ez 861 előtt történik, mert utána még szerepel a 861-ben elhunyt Privina bejegyzése is.¹⁷⁵ 863-ban Rasztiszláv morva, Svetopelek, valamint Kocel Alsó-Pannóniai fejedelem együtt kéri a bizánci császárt, hogy küldjön hozzájuk hittérítőt.¹⁷⁶ II. Adorján pápa 869-ben megengedi a morva *Rastiszlav*, *Svatopluk* és a pannon *Kocel*nek a szláv nyelvű liturgia használatát.¹⁷⁷ Itt megjegyzendő, hogy Rasztiszlav ekkor az északi, Szvatopluk a déli Morávia feje volt. A déli, „Megalé” Morávia lakói még pogányok voltak, ő téríti meg őket 870 táján.¹⁷⁸ Szvatopluk 871-ben Arnulf elsőszülött fiának, a róla elnevezett Zwentiboldnak, a későbbi lotharingiai királynak is keresztapja lett.¹⁷⁹ Ez évben kapja meg az északi morva fejedelemséget is. Az ezt követő időszakra illik Ibn Rusztának¹⁸⁰ az a leírása a szlávok országáról, amely szerint uralkodója Szvatopluk (*Sz.w.jj.t.b.l.k*), ám a hatalmat a köztük élő zsupán (*szúbandzs*) gyakorolja.¹⁸¹ Itt a déli szláv országáról lehet szó, ahol létező tisztség volt a zsupán, s aki a jelen esetben a távoli – a másik Moráviában vagy Szlavóniában élő – uralkodó nevében kormányozott.

Az avarok Kárpát-medencei maradványai, a Fertő-tó vidékén lévő *Wangariorum marcha* lakói¹⁸² az onogor *Ungri* (és nem a magyarok¹⁸³!) már 862-ben pusztítást okoznak frank területeken.¹⁸⁴

171 SBS: V. 386.

172 latin változat: Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum. cap. VIII–X. MMFH I. 238–245; Mužić 2011: 72–86.; horvát változat: Ljetopis Popa Dukljanina. Mužić 2011: 261–266.

173 Anonymus 11. fejj.; MMFH I. 213–215; Szegfű 1997: 335–339.

174 SBS: V. 386.

175 Evangeliarium de Cividale, MMFH III. 331–333.

176 MMFH: III. 143.

177 MMFH: III. 154.;

178 Szegfű 1997: 335–339.

179 Boba 1971: 64.; Reginonis Chronicon 890. MMFH I. 137–139.

180 Zimonyi 2005: 227.

181 Ibn Ruszta; MEH: 94.; MMFH: IV: 345–349.

182 Bóna 1984: 350.

183 Ungváry 1997: 441–446.

184 Waitz 1883: 60.; HKÍF: 184; MMFH I. 74.

Ugyanezek az ungarusok, azaz pannóniai avarok¹⁸⁵ és a Kárpátokon túlról jött kavarak egymástól függetlenül, de mindketten 881-ben harcoltak Bécs alatt a frankok ellen.¹⁸⁶ A kavarak nyilván magyar vezénylet alatt voltak. Egyesek szerint Szvatopluk szövetségeseiként,¹⁸⁷ mások szerint nem zsákmányoló, hanem felderítő úton jártak, a besenyő veszély jelentkezése miatt.¹⁸⁸ Ez látszik valószínűbbnek, mert 883-ban és 884-ben – mintegy büntetésképpen – Szvatopluk betör az avar Pannóniába, amelynek északi fele teljesen elnéptelenedik.¹⁸⁹ Egyfelől pacifikálni akarta az avarokat, másfelől szándéka lehetett Morávia egyesítése Szlavóniával, valamint a déli Moráviával, az őket elválasztó Pannónia bekebelezésével. Ezt megakadályozandó 884-ben szlavóniai fejedelemségéről leváltják, s helyébe Braszlávot, Raszisztzláv fiát helyezik.¹⁹⁰ V. István pápa 885-ben Szvatoplukhoz még mint *regi Sclavorum*-hoz küldi Vichiget nyitrai püspöknek.¹⁹¹ A frankok Moráviát akarták megerősíteni, Arnulf király ezért 890-ben átadta Szvatopluknak a cseh területeket. Fennhatósága alá kerültek így a Garamtól kezdve most már a csehek által korábban meghódított fehér horvátok lakta, Odera folyók közti területek is.¹⁹² V. István pápa 890-ben Szvatoplukot levelében ismét *királynak* szólítja, de már országának megnevezése nélkül.¹⁹³ Szvatopluk újra megtagadta az engedelmisséget Arnulfnak, aki válaszul a magyarokat hívta segítségül. Miután a magyarok legyőzték a morvákat, a frankok is megindultak, és szinte ellenállás nélkül verték le Szvatoplukot,¹⁹⁴ aki újra hűséget esküdött Arnulfnak, egyik fiát túszul is adva. (Hogy melyiket, nem tudjuk.) A szláv származású pannóniai frank vezér, Braszlav ekkor építi a morvák ellen a lerombolt Dévényhez közeli hegyen hídfőállását, *Brazalawpurc*-ot (Pozsonyt). Szvatopluk 894 tavaszán a magyarokkal szövetséget köt a frankok ellen. Követet küld Árpádhoz és Kurszán kendéhez, hogy támadják meg Pannóniát.¹⁹⁵ Ibn Ruszta 910 körül¹⁹⁶ azt írja Szvatopluk országáról, hogy fában gazdag, lakói méhészettel, sertéstartással és kölestermesztéssel foglalkoznak. Lovuk csak a legelőkelőbbnek van. Telente földbe vajt, fával lefedett házakban laknak.¹⁹⁷

A magyarok

A finnugor népek az ősi szlávok keleti szomszédai voltak, őshazájuk a Kr. e. 3. évezred elején átnyúlt az Urálon keletre is. Eredetileg ők is halász-vadász-gyűjtőgető életet folytattak, mint a szlávok, bár más természeti környezetben: tundrán és lombos erdőben. Kr. e. 26–21. század közt azonban éghajlati változás következett be, a sztyeppe határa északabbra tolódott. E folyamatot követve a finnek ősei az erdőkkel együtt északabbra, a szamojédokéi a tundrával együtt keletebbre vándoroltak; a legdélebbre élők, az ugorok viszont helyben maradva nem helyet, hanem életmódot

185 Hölbling 2010: I. 247

186 Salzburgi évkönyv, HKÍF: 209.;

187 Tóth 2013: 340–349.;

188 Boba 2005: 25.

189 Bóna 1984: 368.; Herimanni Chronicon 883, 884.; MMFH I.167–168.

190 Mladjov 2014b:

191 MMFH III. 215.;

192 Cosmas Pragensis: Chronicon Boemorum Lib. 1. cap. 14.; MMFH I. 201.

193 Annales Fuldenses 890. ; MMFH I. 116-117.; MMFH: IV. 229–230.

194 Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon 892; MMFH I. 137–139.

195 Bóna 1984: 368.; Györffy 1984: 587–589.

196 Hölbling 2010: I. 13–23.; Zimonyi 2005: 227.

197 Ibn Ruszta; MEH 93–94.; MMFH: IV. 345–349.;

váltak. Kezdetleges földművelésbe, állattartásba, fémművességbe kezdtek¹⁹⁸ nyugatról keletre vándorló lovas indo-irániakkal való találkozás hatására, akik *Manu* nemzetségéből valónak nevezték magukat. Itt veszi kezdetét az az iráni hatás, ami döntő a magyarok története szempontjából, s ami a Banai–Lukács teória szerint a Kárpát-medence egységének garanciája.¹⁹⁹ Egy idő után az életmódot váltó ugorok is az irániakhoz hasonlóként kezdték nevezni magukat. Az ugor *manysi* és *magyar* nép önelnevezését, valamint a hanti nép *mós*, a másikonál előkelőbb frátriájának a nevét, de még a permi *mescserek* is²⁰⁰ ugyanonnan, de külön-külön vették át. Az ugorok kapcsolata ugyanakkor a finnekkal megszakadt.²⁰¹ Ez az ugor őshaza megfelel a régészeti cserkaszkuli kultúrájának (Kr. e. 18–14. sz.), amely – a szkítáktól keletre – a Transzuráltól Nyugat-Szibériára is kiterjedő andronovói kultúra legnyugatabbik változata. A különböző népek, főként a lovas nomádok társadalmi szervezeteket alkotnak, amelyeknél természetes a másik meghódítása, e hódításból való kiszabadulás, szövetségek alkotása és felbontása, amelyek közben kulturális javak cserélődnek. Sok esetben fordult már elő, hogy egy népesség nyelvileg asszimilálja a föllette uralkodó kisebb létszámú csoportot, miközben átveszi annak nevét – amint ez történt a bolgárokkal, ruszokkal is.

A jégkorszakban az amerikai földrészről bevándorolt vadlónak a Kr. e. 4. évezredben történt házasításának központi színtere közel esett mind északon az ugor, mind pedig délen az indoeurópai őshazához.²⁰² A mondott hely a Dél-Urál volt, s a tarpánt házasították.²⁰³ A ló házasítása az indoeurópai alapnyelv fennállása idején még nem történt meg.²⁰⁴ Az indoeurópai, sémi népek többnyire hámba fogták, a pusztai nomádok inkább hátasállatnak használták. Már a vadlónak is megvolt az őshonos rénszarvastól kölcsönzött mitológiai, jelképi szerepe, amit házasított formájában is megőrzött.²⁰⁵ Újabb klímaváltozás – lehülés és elmocsarasodás – hatására Kr. e. 1200 körül ez az ugor nyelvközösség is felbomlott. Az obi ugorok – a hantik és manysik ősei – helyben maradtak. Visszatértek a halászhoz-vadászhoz, a lovas kultúra emlékeit már csak a temetési szertartásokban őrizték meg. A magyarok elődei viszont délebbre költöztek, ahol szárazabb volt az éghajlat. Itt egy nagyállatot (lovat és juhot) tartó, állattenyésztő életmód alakult ki.²⁰⁶ Az egész ősmagyar korban folyamatos volt az iráni nyelvi hatás. A bronzkori, iráni népekhez kötött andronovói kultúra legkeletebbi részén volt annak afanaszjevói változata (Kr. e. 23. sz.–15. sz.) Ez volt a bölcsője a Kr. e. 1. évezredben fennállt Jüe-csi (kusán) Birodalomnak, amely Kínától északra, Koreától az Irtis vidékére is kiterjedt. Ezt magas műveltségű, saját írással is rendelkező, szaka típusú nyelven beszélő iráni lovas nomádok alkották. Az ősi irániaktól származnak a magyaroknál a társadalmi szervezet, a harcászat, a közlekedés, a kereskedelem, a termelés, a vallás szavai. A magyarban az *Isten* középpercza, a *menny* és *imád* kelet-iráni eredetű.

198 Veres 2007: 10–11.

199 Banai-Lukács 2011

200 Boba 1996: 58.; Vásáry 2008: 63.

201 Gulya 1997; Az a hipotézis, hogy egy ugor „mese” jelentésű névvel fejezték volna ki azt, hogy az ő nyelvük érthető, ellentétben a környező népekével, ugyanúgy nem állja meg a helyét, mint a „szláv” önelnevezés rokonszemléletű etimológiája az érthetetlen nyelvű, néma „nyemec”-hez viszonyítva. A görög is „barbar”-nak nevezte a nem-görögöt, ám önmagát nem ehhez viszonyítva határozta meg.

202 Vékony 2002: 109

203 Veres 1997: 115.

204 Makkay 1998: 297.

205 Jankovics 2013

206 Veres 2007: 11–13.

A törökök csak az ugorokat követően vették át a lovas kultúrát, szintén az irániaktól.²⁰⁷ A Kr. u. első évszázadokban a magyarok az iráni nyelvű alánokkal is kapcsolatban álltak. Ezeket a népeket a 4. századi hun támadás azonban több csoportra szakította.²⁰⁸ A török népekkel való találkozása a magyaroknak Kr. u. 500 körülire tehető. Török nyelvi hatást mutat az eredetileg vegyes hangrendű *magyer* népnév népnévvé és törzsnévvé hasadása. A *magyar*, azaz a mély hangrendű alak lett a népnév, a magas hangrendű *Megyer* pedig a törzsnév. Róna–Tas szerint a népnév a magyar, a törzsnév viszont a szó török nyelvhez való igazodást mutatja: a magyar nyelvben a hangsúly mindig az első szótagon van, a törökben viszont a szó utolsó szótagon, így a magyarokat körülvevő törökök nyelvében az illeszkedést ez a szótag irányította. Ezzel illeszkedett be a *magyer* törzsnév a törökös magyar törzsnevek sorába.²⁰⁹

A magyarok az 5. századtól a Don és Kubán közt éltek, előbb az 551-ben alapított Türk Birodalomban, majd az onnan 630-ban kivált Kazár Birodalomban, ahol jelentékeny erőt képviseltek, a birodalom nyugati felét alkotva. A kazárok 670-ben segítségükkel tudják felszámolni 670-ben Kuvratnak a Dnyeszter és Don közt elterülő, a magyarokkal szomszédos bolgár államát. A bolgárok ezt követően többfelé szóródnak: a Kárpát-medencébe, Itáliába, a Balkánra, illetve a magyarok egy részével a Volga mentére. A magyarok a bolgárok helyére költöznek: a Dnyeper és a Kárpátok közt fekvő Etelközbe.²¹⁰ Még a kazár fennhatóság alatt alakult ki a magyaroknál a bírói tisztségek rendszere, ám a *gyula* és *kende* (*kündü*) közelebbi funkciójáról viszonylag keveset tudunk. Korábban úgy gondolták, hogy ezek a kazároktól esetleg átvett kettős fejedelemség intézményének személyei lettek volna.²¹¹

Magyarok az Etelközben

Itt éltek a 9. század eleje óta az avar (*onogur*) polgárháború vesztesei is, miután kiköltöztek a Kárpát-medencéből. Ők alkották Hölbling Tamás szerint²¹² az idegenek által *kavarnak* nevezett népet, amelynek önelnevezése azonban: *székely* volt. *Kun* (nem *kumán*, hanem *χun*) identitással rendelkeztek, amióta a Kárpát-medencében őket Attila népének, utódainak tekintették (mint pl. Fredegar is), ám a végső testvérháború veszteségeiként innen kimenekültek. Szerinte ők voltak azok, akiket Konsztantinosz szerint a többi népek *Σάβαρτοι* néven hívtak.²¹³

Harmatta János etimológiája szerint a *s'vard* a kazárok közt élő khvarezmiek nyelve alapján: *'fekete sereg'* (*s'w* = *'fekete'*, **āvard* = *'sereg, csapat'*)²¹⁴ Valóban, az orosz Őskronika a *kavarokat fekete* ugor néven is említi, máskor *kun* néven. Előbb a kazárok, majd a ruszok szolgálatában álltak, végül a finnugor magyarok szövetségesei lettek. Tekintve, hogy a *'sereg, csapat'* törökül *ordu*,²¹⁵ a *Σάβαρτοι* jelentése azonban egy másik olvasatban még *Csaba serege* is lehet. Anonymus több helyen említ is Árpád unokatestvéreként egy *Szovárd* (*Zuard*) vezért, mint igen jelentős haditetteket végrehajtó vitézt, aki végezetül seregével Görögországban marad,

207 Harmatta 1997a: 71–75.; Róna–Tas 2011

208 Harmatta 1997a: 76–77.;

209 Berta 1997: 215

210 Róna–Tas 1997: 189–193.

211 Ezt a felfogást cáfolja Hölbling 2010: I. 21–23.

212 Hölbling 2010: I. 107–108, 161, II. 180, 193–194.

213 DAI 38; MEH: 118,

214 Semmi közük a perzsa forrásokban szereplő örmény *szabirokhoz*: Harmatta 1997b: 128–129.

215 Harmatta 1997b: 129.

és ott nősül meg. Népe a *Csaba magyarja* (*Sobamogera*) nép, amely nevét szerinte onnan kapta, hogy „ostobán” nem jött vissza,²¹⁶ a *székelyek* pedig „Attila király népe voltak”.²¹⁷ A törökök által Székesfehérvárról 1543-ban zsákmányolt régi gestákból törökre átköltött Tárih-i Üngürüs is említi *Csaba* (*Kaba*) nemzetségfőt, amely hajdan népével kimenekült apja, Atilusz országából, ahová azonban vissza akar térni.²¹⁸ Kézai Simon szerint is Csaba Attila fia volt, aki ennek halála után testvérétől, a német-párti Aladártól vereséget szenvedett, előbb – görög anyja lévén – a görögökhöz menekült népével, majd oda – Szkitiába –, ahonnan korábban a Kárpát-medencébe bejöttek. A megvert hunok egy része *Csigla* (*Chigla*, *Sigla*, *Chigle*) *mezejére* menekült. Ekkor már székelyeknek nevezték magukat. Árpád idején eléje menvén Oroszország végeire, vele jöttek vissza. Csaba együtt jött be Árpáddal Pannóniába, előbb Szkitiában korozmin nőt vett el feleségül. Csigla: törökül: *’gáthely, gypü’*.²¹⁹ Hölbling Tamás szerint viszont *Levedia* (*Λεβεδία*) nem más, mint a kijevi mezőség: *lebedyn*: *’mezőség’*.²²⁰ Oroszország *végei* pedig más szóval: *gypü*. Csiglát sokan mégis a Kárpát-medencében keresik, holott Konstantin is azt írja a magyarok (*türkök*) eredetéről – akiknek azonban akkor még *Σάβαρτοι* volt a nevük –, hogy a Levediában lévő *Chidmasz* (*Χιδμάσ*), más néven *Chingilusz* (*Χιγγιλούσ*) folyó vidékéről valók.²²¹ Chingilusz tehát azonos Csiglával, Lebediában található, ami pedig azonos a kijevi mezőséggel, gypüvel.

A 811. évi bizánci–bolgár háborúban említett *vegry* ennek megfelelően: nem magyarok, hanem avarok.²²² Rájuk vonatkozik az az adat is, hogy Szent Cirill–Konstantin Krím környékén 860 táján ongorokkal (*ougr*) találkozik,²²³ Szent Metód pedig 882-ben az egyik *ugor* „királlyal” valahol a Duna mentén.²²⁴ Az a megállapítás pedig, hogy Etelközben a magyarság életmódja már félnomád, félig letelepedett volt, s gazdálkodásukban a szarvasmarha-tartás dominált,²²⁵ a kavarak életmódjára utalhat.

A magyarok honfoglaló törzsszövetségének neve jellegzetes törzsszövetségi név volt, a „Hétmagyar” (*Hetumoger*), tekintve, hogy a törzsszövetségnevek igen gyakran számnévet tartalmaznak.²²⁶ Törzsszövetségük *vérszerződéssel* jött létre.²²⁷ Az írásbeliséget megelőző idők szertartásos szerződéseinek ezt az egyikét először Hérodotosz említi (i. e. 1. század) a szkítáknál. Azóta számtalan történelmi adat van rá.²²⁸ Még a jelenkorban is létezik, pl. a székelyeknél. Szoros barátságot, védelmi és támadó szövetséget fejez ki: Egykorú, azonos nemű, de más nemzetséghez tartozó személyek egymás középő ujjából vért fakasztanak és megszívják.²²⁹ Az első magyar fejedelem a Turul nemzetségből való Álmos volt. E nemzetség 860–865 körül váltja a kavarak

216 Anonymus 7., 33., 35–37., 44., 45. fejj.; MEH: 140, 159–163, 168–170, 290.

217 Anonymus 50. fejj.; MEH: 174.; Györfly György álláspontja viszont az – Anonymust nem tartván hiteles forrásnak –, hogy Csaba a székelyek vezéréként a 940-es években lázadhatott fel a magyarok ellen, ezért kellett menekülnie a Balkánra, s ekkor szórták szét megtorlásul a székelyeket az országban. (Györfly 1984: 678.)

218 Tárih-i Üngürüs 163–164.; Blaskovics 1998: 101–102.;

219 Kézai: (19)–(22). MEH: 186–187, 294.

220 Hölbling 2010: II. 193–194.

221 DAI 38; MEH: 118.

222 Mitrofan-prológ, HKÍF 157–158.

223 A Cirill-legenda VIII. 22–25.; MEH 127.; Király 1996: 113–118.

224 Szent Metód-legenda XVI. 1–4., MEH 128. ; Király 1996: 113–118

225 Ibn Ruszta alapján Veres 2007: 13.; Róna–Tas 1997: 259.

226 Róna–Tas 1997: 267

227 Anonymus 5-6. fejj., MMFH I. ; MEH 138–140.

228 Sebestyén 1905: 22–23.

229 Tárkány 1981: 497.

korábbi, kazár-barát levediai vajda (*βοέβοδος Λεβεδίας*) nemzetségét,²³⁰ amit a kazárok kénytelen vesznek tudomásul.²³¹ A keleti forrásokból is arról értesülünk, hogy 860-870-közt megromlik a magyar-kazár viszony.²³² Ez idő tájt, 862–881 közt volt a kazár belháború is, ekkor csatlakozhattak a kavarak a már kialakult politikai szervezettel rendelkező magyarokhoz.²³³ A török nyelvű kavarak nyelvileg még a honfoglalás előtt asszimilálódtak. Erre Konstantin is utal.²³⁴ Benkő Loránd pedig arra mutat rá, hogy a kavarak száma és társadalmi súlya nem lehetett nagy, hogy eredeti nyelvüket viszonylag gyorsan elhagyták, s így a velük kibővült magyarság nyelvileg igen erősen érkezett új hazájába. Nyelvükben dialektusok sem voltak, a nomadizálás egységesnek tartotta meg a nyelvet. Török–magyar kétnyelvűség emiatt egyáltalán nem is jöhet szóba,²³⁵ annyira alapvető feltétel a gyors, hatékony hadviseléshez a közös vezényleti nyelv. Hölbling Tamás szerint még a kavarak és a magyarok identitása is összeolvadt. A Volgán túlról érkező Árpád magyarsága felveszi a Kijev alatt talált kavarak hun-identitását. A krónikás hagyományban már így jelenik meg, sőt Konstantinnál is. Ez az eredete a hun-magyar rokonság hiedelmének.²³⁶ A kavarakkal (*kunokkal*) – miután legyőzték őket – a magyarok *kölcsönös* szövetséget esküsznek,²³⁷ mint korábban egymással is. Mindazonáltal a magyarok a kavarakról rájuk ragadt *ungarus* nevet mégis csúfnévként tekintették, Anonymus is ilyen értelemben használja,²³⁸ amikor eredetét nem tudva magyarázni próbálja.

A magyarok Kijevet még Álmos megválasztása után foglalták el.²³⁹ Ezt követően – mint a mellettük szövetségesként harcoló kavarakkal is – a ruszok és magyarok kapcsolata jó lehetett, tekintve, hogy Anonymus elmondása szerint Kijev elfoglalása után oroszok csatlakoztak a magyarokhoz.²⁴⁰ Az orosz őskrónika – amely egyébként mindig jelzi a konfliktusokat, pl. a besenyők és a ruszok közt – a magyarokkal való együttlétet jónak mutatja be a magyarok ott tartózkodása, majd távozása után.²⁴¹ Szövege ugyan függ a magyar forrásoktól,²⁴² ám ez egyben annak is tanúja, hogy a magyar–kijevi kapcsolatok még az Árpád-házi királyok idején is jók voltak.

A 890-es évek besenyő támadásai kettészakítják a magyarságot, s új haza keresésére készítetik.²⁴³ Álmos fiát, Árpádot 894 körül fejedelemmé választják, *pajzsra emeléssel*, kazár szokás szerint. Többen úgy gondolják, hogy ezzel a szokással a magyarok a kazároktól való függésüket fejezték ki.²⁴⁴ A pajzsra emelés azonban eredetileg római, majd bizánci eredetű kazár szertartásos szokás volt, amely Bizáncban már nem dívott. A pajzs a nap jelképeként pedig azt fejezte ki, hogy a felemelt személy a kozmosz ura.²⁴⁵ Ez a szertartás a magyaroknál ezért éppen a kazároktól való függetlenedés jele lehetett, azt fejezvé ki vele, hogy már ők

230 Bíró 2010: 200–202.

231 Róna–Tas 1997: 260.

232 Róna–Tas 1997: 260.

233 Tóth 1998: 67; Tóth 2013: 331.

234 DAI 39. ; Moravcsik 2003: MEH: 118–120; MMFH: III. 393–398.

235 Benkő 1997: 166, 168, 172, 174.

236 Hölbling 2010: II. 194.

237 Anonymus 10. fej., MEH: 143.;

238 Anonymus 39. fej., MEH: 164.; MMFH: I. 230–231.;

239 Anonymus 8-9. fej., MEH 141–143.; MMFH: I 212–213.;

240 Anonymus 10. fej., MEH 143.

241 Bartha 1984: 537.

242 Hölbling 2010: 39–41.

243 Tóth 1998 26.

244 Tóth 2013: 340–349.

245 Négyesi 2013: 592.

is rendelkeznek olyan rangú szuverén fejedelemmel, mint a kazárok. Tudunk Szent István apja, Géza fejedelem pajzsra emeléséről is.²⁴⁶

A magyarok honfoglalása

Az Etelköz a magyarok számára a javaikból kifosztott és keleti szomszédaiktól a területükről elűzött besenyők beözönlése miatt²⁴⁷ megtarthatatlanná vált. Kézenfekvő volt a Kárpátok védelme mögé húzódni egy, a korábbihoz hasonló, új hazába. A Kárpát-medence több állam határterülete volt. Nyugaton a Keleti Frank Birodalom szláv vazallus államai, délen a Bolgár Birodalom végei nyúltak be ide, az Alföldön meg azon „avarok pusztasága” volt minden markánsabb állami szervezés nélkül, akik a honfoglaláskor már elszlávosodtak.²⁴⁸ A morvák egy más, szintén fenyegető veszedelemmel néztek szembe. Arnulf király, miután Szvatopluk megtagadta neki az engedelmességet, 892-ben a frankokkal, bajorokkal, alemannokkal, magyarokkal, lengyelekkel, egyetértve Braszlav pannón uralkodóval egy négyhetes, a magyarok részvétele miatt rendkívül pusztító büntetőhadjáratot folytatott ellene, megnyerve hozzá még a bolgárokat is, hogy tiltsák meg a morvák sóbeszerzését Erdélyből.²⁴⁹ Szvatopluk azonban vereségébe nem nyugszik bele, hanem a bajor krónikás nagy bosszúságára „körüljárja a vele határos környező vidékeket”, végül ez a „minden álnokság rejtkehelye” (*vagina*) „zavart kelt” az ellene jól felépített szövetségben. Hogy mivel, az abból derül ki, hogy a magyarok 894-ben már nem ellene, hanem mellette lépnek harcba.²⁵⁰ Éppen a legerősebb felet nyeri meg magának. Szvatopluk követjeivel való egyezés története a magyar gestákban maradt fent a fehér ló mondájában: megkeresik Árpádot és Kurszán kendét füvet, földet és vizet hozva magukkal, akikől viszonzásul egy díszesen felszerszámozott fehér lovat kapnak.²⁵¹

A fehér ló mondája a magyar krónikákban maradt fent, többféle, erősen torzult formában. A 14. századi Képes Krónikában megőrzött, 12. századi Gesta Ungarorum szerint Kurszánt (*Kündü fia Kusid*) Árpád elküldi, hogy felderítse a Kárpát-medencét. Ez utóbbi fordulat a Biblia (Szám 13. fejj.) nyomán került a történetbe, ahol Mózes kémeket küldött ki az Ígéret Földje termékenységének felderítésére, amire a magyaroknak nem volt szükségük, mert a Kárpát-medencét már ismerték. A követ Szvatopluk elé járul, aki megőrül az addig ismeretlen jövevényeknek, azt hiszi, hogy telepések jöttek. Ezzel szemben a morva fejedelem már ismerte a magyarokat; telepések pedig a 12. századtól kezdtek csak érkezni a Kárpát-medencébe főleg a Felföld lakatlan erdősegeinek benépesítésére irtásfalvakkal.²⁵² A követ által mutatóba hozott fű, víz, föld mintáért Árpád felszerszámozott, nagy termető, fehér lovat küld Szvatopluknak, aki ezt elfogadja, ám haragra gerjed, amikor megtudja, hogy a magyarok a földet, füvet, vizet országa szimbólumaként értelmezték, ezért háborút indít, amelyben elesik.²⁵³ Ezzel szemben semmiféle háború nem tör ki a két nép közt, Szvatopluk ugyan valóban meghal, ám halála nem függ össze a

246 Györffy 1984: 725.

247 Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon 889; MEH 206; MMFH I. 136–137.

248 Benkő 1997: 171

249 Aventinus, MEH: 263–264; Annales Fuldenses 892.; MEH 210; MMFH I. 118–119.; Liudprandi Antapodosis I.13., MEH: 224.

250 Annales Fuldenses 894. , MEH: 211; MMFH I. 120–121.

251 Györffy 1984: 590.

252 Kristó 2003: 82–83.

253 MEH 130–132.

hadjárattal,²⁵⁴ feltehetően természetes halállal végezte. A történetet van, aki szándékos félreértés keltéssel előidézett *casus bellivel* magyarázza: „A meghódolásra való felszólításnak és az előre elhatározott cseles területszerzésnek kiterjedt mondaköréből ... a Hérodotosz óta sokat idézett Dareiosz-féle üzenetváltás a leginkább mondai: a perzsa király követe útján földet és vizet kér a szkítáktól, akik gúnyból pockot, madarat, békát és öt nyilat küldenek: ha a király nem bújik földbe, mint a pocok, nem ugrik vízbe, mint a béka, és nem száll el, mint a madár, át fogják járni a szkíták nyilai. Ám Dareiosz ezt úgy értelmezi, hogy a szkíták a pocokkal átadták neki a földet, a békával a vizet, a madárral a száguldó lovat”. A szkíták a kor híres lótenyésztői és exportőrei voltak, „nyilvánvaló tehát az önkéntes meghódolás, ennek megtagadása esetén pedig a támadás jogos”.²⁵⁵ Csakhogy itt nem volt háború. A Néprajzi lexikon még meg is jegyzi, hogy a Szvatoplukhoz „fűződő monda értelmezésében nehézséget jelent a magyar–morva érintkezések 9–10. század állandósága, úgyszintén kivétel nélküli baráti jellege”.²⁵⁶

Anonymus Gestájában a feledésbe merült Szvatopluk név helyett egy *Salanus* vezér szerepel, akitől egy területet fű-föld-víz jelképes formában vesznek meg a magyarok. Anonymus a vételárat már magasabbra, „realisabbra” emeli: tizenkét fehér lovat, rabszolgákat, prémekeket említ, Salanusa pedig egyáltalán nem érti félre az ügyletet. A magyarok a végén Tarcal hegyén fehér lovat áldozva nagy áldomást csapnak, majd a vételi szerződést Salanussal megerősítik.²⁵⁷ Árpád később Salanustól további területet is követel, a megrettent vezér enged, ekkor azonban azt is közli vele, hogy a vétel egész birtokára vonatkozott. Salanus erre már fegyverrel áll ellent, ám a magyarok legyőzik.²⁵⁸ A Tárih-i Üngürüs is tartalmazza ezt a történetet. Árpád Erdélyben táborozva hall arról a földről, amely korábban az őseié volt, most Csopolug királyé. A kiküldött kémek szerint minden tekintetben bővelkedő a tartomány. Elhatározzák, hogy csellel szerzik meg. Fehér lovat, értékes nyerges és kantárt küldenek a királynak, ám ő a kísérő levél lényegét nem érti meg, és nem gondol arra, hogy itt adásvételről lehet szó. Amikor megérti, hogy az országát kérik, haragra gerjed és haddal áll ellen. Árpád átkel a Tiszán Szegednél, Csopolug pedig a Dunán, és megütköznek. Veresége után Csopolug menekül, és Budára igyekezve Pest felett a Dunán átkelni akarván vízbe fullad.²⁵⁹

A történészek felismerik, hogy Szvatopluk lováról szóló monda egy szerződés emléke.²⁶⁰ László Gyula szerint az arannyal szerszámozott ló adományozása hatalomba iktatás jellegű szertartást sejtet. A madarasi ásatásnál feltárt gepida fejedelem is az avar kagántól színarany szerszámú lovat kapott.²⁶¹ Györffy azonban egynek veszi azokkal a – későbbiekben említett – szövetségi szerződésekkel, amelyekben szintén szerepelnek nyereg, fű stb.,²⁶² viszont fehér ló egyetlen esetben sem, hanem minden esetben kutya. A két állat mitikus jelentése azonban teljesen más.

Hofer Tamás a középkori tulajdonátruházással kapcsolatos jogérvényességi rítusokat kutatva pedig azt találta, hogy azok mindig valami tárgy átadásával jártak, legyen szó akár

254 Györffy 1984: 590.

255 Katona 1997: 270.

256 MNL: II. 93-94.

257 Anonymus 14. és 16. fejezet.; MEH 148–149. ; MMFH: I. 217–219.

258 Anonymus 30, 38 és 39. fejezet.; MEH: 163–164.; MMFH: I.223, 229–231.

259 Tárih-i Üngürüs, 168–182. ; Blaskovics 1998:105–112.; HKÍF: 83–88.

260 Göckenjan 1997: 336–337.

261 László 1986: 157–158.

262 Györffy 1984: 590.

ajándékozásról, akár adásvételről.²⁶³ A Nagykunságban egy lakóház adásvételéhez még a 18. században sem kellett írásbeli szerződés: a tulajdonosváltást jelképesen hozták a közösség tudomására: pl. a házból kivittek egy széket vagy egy párnát.²⁶⁴ A középkorban a vazallusá fogadásnál a földesúri birtok juttatását egy darab rög átadása kísérte, a vazallus leendő ura kezébe tette a kezét, ő pedig átkulcsolta azt, közben szájon csókolták egymást: a lélegzet és nyál egyesülése a vérszerződéshez hasonló egységét hozva létre a szövetség felbonthatatlanságát fejezte ki. Fekete Ermold krónikájában szerepel Harold dán király vazallusi szerződésének rítusa: Felkereste Jámbor Lajos császárt, kifejezte, hogy alattvalója kíván lenni, kezét nyújtja, amit a császár átkulcsolt. A végén ő adott új vazallusának lovat és fegyvereket.²⁶⁵ Ez az utóbbi leírás nagyon emlékeztet a fehér ló történetére. Szvatopluknak – mint Haroldnak is – már van birtoka, ők kapják a felszerszámozott lovat is, s nem pedig adják, mint olyan esetekben, ahol a vazallus birtokot is kap. Két dolog viszont azt jelzi, hogy mégsem vazallusi szerződésről van szó. Egyetlen elbeszélésben sem szerepel Szvatopluk esetében a kéz átadásának a gesztusa, ami ezt fejezné ki. Másrészt a ló nem közönséges ló, hanem fehér ló, amely a nomádoknál mitikus állat. A néprajz ismer mitikus hátsólova, ez rendszerint mén vagy paripa, és fel van szerszámozva. Lovasa a világosság képviselője, napisten, fehér vagy szürke a szőre.²⁶⁶ Árpád, akit nemrég emeltek pajzsra „napkirályként,” szintén ilyen lovon ült, s ilyet adott Szvatopluknak is. A Képes *Krónika* illusztrálja is a jelenetet. A képen csak két fehér ló látható, Árpádé és Szvatopluké, a többi ló színe más. Mindkettő nagy testű hátsó. A korabeli csontmaradványok és leírások arra utalnak, hogy a honfoglalók előkelői nem kis lovakon ültek, amilyen a Przewalski-ló vagy a mongol taki, hanem nagy és szép termetű hátsó állatokon, amilyen az akhal-tekini türkmén ló.²⁶⁷ A fehér ló a magyar gondolatvilágban egyébként különleges szerepet is játszott. A fehér ló természetfeletti mivolta miatt áldozati állat volt.²⁶⁸ A honfoglalók előkelői mellé a halott egyik lovának lenyúzott bőrét is eltemették, benne a koponyájával és végtagjaival, nyereggel, lószerszámmal együtt.²⁶⁹ E szokás az ugor idők óta fennállt, mert a szubarktikus tájakra szorult vogulok és osztjákok nem tarthattak lovakat, ezért a loáldozathoz az Urálon innenről szereztek be az állatokat.

A fehér lónak a magyarság hiedelmeiben betöltött jelentősége rokon az obi-ugorok fehér lovának gondolkörével.²⁷⁰ Végül a magyar folklórban szerepel a Fehérlófia alakja is, amely egy olyan hősmese alakja, amely ugyan egész Európában ismert, ám ott a csodás képességű hős sohasem lótól, hanem más lénytől származik.²⁷¹

Az írásbeliséget megelőző időkben, a középkorban nagy kultúrája volt a jelképes gesztusoknak. A keresztény liturgia, amely ekkor alakult ki, telve van ilyenekkel, amit a mai kor emberének már magyarázni kell. A jelképes gesztusok hidalták át az eltérő kultúrákat is, amelyek ha máshol nem, a kereskedelembe találkoztak, amikor pl. egy nomád az összezsákmányolt értékeit idegen városban számára hasznos dolgokra cserélte. Így nem kell feltételezni azt, hogy a frank kultúrájú szláv és a nomád magyar fejedelem nem értették volna meg egymást.

263 Hofer 1996: 61–64.

264 Tárkány 1981: 531–532.

265 Hofer 1996: 61–64.

266 Jankovics 2013

267 Paládi-Kovács 1997: 100skk.

268 Anonymus 16. feji.; MEH: 149.; MMFH: I. 219.

269 László 1944: 387–396; 450skk

270 Bartha 1984: 465–467.

271 MNL: II. 92–93.

Amint a magyaroknak a kavarokkal kötött szövetsége – bár legyőzetésük után – *kölcsönös*, egyenrangúságon alapuló volt, ezt kell feltételeznünk a magyar–morva szövetségről is. A szlovákok interpretációjában őseik a magyarokat vendégként fogadták és egyezséget kötöttek velük. A Fehér ló mondájának valódi értelmét tehát nem nehéz megtalálnunk abból kiindulva, hogy valamely szerződésben mindig összemérhető dolgokat cserélünk egymással. Konkrét tárgyat konkrét tárgyra, szimbolikus tárgyat szimbolikusra. Ha a fű, föld, víz egy országot szimbolizált, akkor a fékkel és nyereggel felszerszámozott fehér ló is valamiféle szimbólum volt, különösen, ha már önmagában is annyi mitikus jelentést hordozott. Az aktus pedig, ami ennek folytán létrejött, aligha volt más, mint a két nép közti szerződés, amelyben Szvatopluk a végveszélybe került Moráviát ajánlotta fel a Hétmagyar törzsszövetségnek, miközben ő maga ebben a szövetségben egy Árpádéhoz hasonló fejedelmi funkciót kapott. Szvatopluk ezzel az országának északi részét illetően a frankokkal, a déli részét illetően a bolgárokkal fennálló korábbi függő viszonyát cserélte fel egy magyarokhoz csatlakozó nép fejedelmi rangjával.

Szerepel a Képes Krónika történetében az a motívum is, amely szerint Árpád az esemény végén megtöltötte a Duna vizével kürtjét, imádkozott, majd a magyarok így kiáltottak: „Isten! Isten! Isten!”²⁷² Más szóval a szerződést egy *áldomás* zárta le, azaz áldozat, a bevégzett sikeres szerződéskötés végén.²⁷³ Magyarországon faluhelyen még a 18. században is csak az a szerződés volt érvényes, amelyre áldomást ittak, amit a vevő fizetett. A tanú kiivott egy boros poharat, majd a poharat lefelé fordította.²⁷⁴ Az áldomás tényéből is látszik, hogy a jelképes cselekmény nem annyira egy jövőbeli közös harcra vonatkozott, hanem inkább valami, már létrejött olyan eseményre, amit meg lehetett ünnepelni: ez pedig a magyar–kavar törzsszövetség kibővülése volt Moráviával.

Érdekes végül arra is felfigyelni, hogy a *Fehér ló* mondája is mutatja a „kettős hagyományt”, amely a magyar és kavar nép és hagyományaik összeolvadására vezethető vissza. A Kárpát-medencét egyszerre *két* jogcímen szerzik meg a magyarok: egyfelől a fehér lovas szerződés, másfelől az Attilától származó örökség jogán. Az előbbi a magyarok, a másik a kavarak jogfelfogása szerint. Ez volt az egyik oka, hogy az emlékezetben az esemény eltorzult. A másik pedig az, hogy Szvatopluk gyorsan meghalt, utána káosz keletkezett, s a szerződés tartalmának kibontására nem is volt sok lehetőség. Végül pedig a kereszténység felvétele végleg eltörölte a pogány mítoszokat. A magyar–morva államszerződés jelentőségét utólag lehet felmérni. Ekkor született meg a Kárpát-medence egyesítésével az addigi Köztes-Európából Közép-Európa. Európa egymásba vesző hátsó udvaraiból Európa közepe. Sajnálatos, hogy a nyitrai szlávok – mint kiderül – nem sokáig őrizték meg benne eredeti súlyukat.

Magyarok a Kárpát-medencében

A megkötött szerződés értelmében a magyarok Szvatoplukkal való szövetségben 894-ben lerohanják a frank-hűbéres Pannóniát. Ősszel azonban Szvatopluk váratlanul meghal. A magyarok – közelebbről: kavarak, illetve székelyek – ekkor visszavonulnak a Felső-Tiszára. Csakis nőket zsákmányolnak, amiből arra lehet következtetni, hogy az új hazában kívánnak

272 MEH 130.

273 MNL: I. 61.

274 Tárkány 1981: 531–532.

letelepedni és családot alapítani.²⁷⁵ Vezérük Árpád trónörököse, Szabolcs volt.²⁷⁶ Regino Szvatoplukot „bölcsek és eszesnek” jellemzi.²⁷⁷ Uralkodása idején érte el a legnagyobb kiterjedését a nyugati szlávok összefogása. Bizánc, Bulgária és a Keleti- Frank Birodalom közt egyensúlyozva próbálta kivívni a szlávok függetlenségét. A *Regnum Sclavorum*ban személye legendává magasztosul: a földkerekségről az összes szlávot egy nagy birodalmi gyűlésre gyűjti össze, amire a pápa püspökökből álló ünnepi delegációt küld.²⁷⁸ Méltó párja ez a mű akár az ékesvirágosra tarkított, énekekkel megtűzdelt Tahiri Üngürüsnek, vagy akár Anonymus művének is, amely a honfoglaló magyarok hun-tudatát illetően ugyan forrásértékű,²⁷⁹ ám pl. a szláv személyek nevét, birtokaik helyét illetően a szerző ismereteinek hiányát szárnyaló fantáziája tölti ki, amint ezt több történész-generáció aprólékos munkával ki is derítette. Mindez megerősíti Ungváry Jenő analízisét²⁸⁰ Anonymus szókincséről, amiből viszont az derül ki, hogy a ránk maradt szöveg jóval későbbi, mint eddig gondolni lehetett: akár 15. századra is datálható.

Árpád 895-ben átkel a Kárpátokon a fősereggel. Addig csak alvezérei hadakoztak a Kárpátokon túl, maguk a fejedelmek soha. Ő sem kalandozni jön be, hanem mint honfoglaló²⁸¹ az előző évben kötött szerződés értelmében. Az Etelközben Álmos vezérlete alatt maradt magyarokat közben a besenyőktől súlyos vereség éri. Ők menekülve, megfogyatkozva érkeznek Erdélybe.

Szvatopluk országát még halála előtt felosztotta három fia között, de úgy, hogy a legelső legyen köztük a nagyfejedelem. Az összekötözött pálcák ősi példájával intette őket az egységre.²⁸² A végrendelkezés nyilván még akkor történt, mikor egyik fiát túszul kellett adnia. Sőt, betegeskedhetett is már, hogy erre sor került. Igen valószínű, hogy II. Szvatopluk volt az a fia Szvatopluknak, a legkisebb, akit 892-ben túszul adott a frankoknak. Az Uherské Hradiště Sadsko magaslatán talált temető 12/59 számú sírja pedig I. Szvatopluké lehet, akinek állkapcsában hatalmas cisztát találtak, ami a halálát okozhatta.²⁸³ Ezt követően egy évre (895-ben) belháború tört ki két fia közt.²⁸⁴

Az uralkodók közti szövetségek a személy halálával megszűnnek,²⁸⁵ ám Árpád és Szvatopluk szövetsége nem alkalmi, hanem dinasztikus jellegű volt, ezért a magyarok II. Mojmir, az idősebb fiú, a trón örököse mellé álltak. II. Szvatopluk, aki 898-ban még csak „gyermek” volt, a bajorok segítségét „kéri”, akik Moraviából „könyörületből” elviszik magukkal.²⁸⁶ Azaz apja halála után a frankok léptették fel bátyja ellen, majd fogságba esvén kiszabadították. Ő volt a három fiú közül a legkisebb. II. Szvatopluk 882 körül születhetett,²⁸⁷ a frankoktól 898-ban Karintiában kap földbirtokot,²⁸⁸ 903-ban egy másikat Felső-Ausztriában,²⁸⁹ 899–910 közt pedig Szlavónia

275 Györffy 1984: 590.; Annales Fuldenses 894. év; MEH: 211.

276 Györffy 1984: 621.

277 Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon 894; MEH 208; MMFH I. 139–140.

278 Thallóczy 1896: 485–504.

279 Hölbling 2010: II. 325–329.

280 Ungváry 2010

281 Györffy 1984: 591.

282 DAI 41. fejezet. Moravcsik 2003: 181. ; MMFH: III. 398–399.

283 Makkay 2009: 112, L. Galuška nyomán

284 DAI 41. fejezet. Moravcsik 2003: 181. ; MMFH: III. 398–399.

285 Györffy 1984: 601.

286 MEH: 213; Annales Fuldenses, 899. év

287 SBS: V. 387. szerint 865k született volna

288 MMFH: IV: 898,

289 MMFH III. 89–90.;

uralkodója lesz.²⁹⁰ Azt a Szvatoplukot, aki élete végén remetének állt a Zobor-hegyen,²⁹¹ vele azonosítják,²⁹² ám valószínűbb, hogy I. Szvjatopolk (981–1019) turovi hercegről, I. Vlagyimir kijeji fejedelem fiáról van szó, aki az orosz Őskronika szerint több gaztett elkövetése után tűnt el megőrülve a lengyel–cseh határvidéken.²⁹³

A harmadik fiúról nem esik szó, holott ő lehetett a legidősebb, a 859 táján született Predszlav,²⁹⁴ aki a japán Senga és Szegfü László szerint azonos Anonymus Salanusával, a Nagy Kean (kagán) unokájával²⁹⁵, s akinek népe betelepített/települt bolgár és szláv²⁹⁶ (abodrit) lakosság volt. Nem frank, hanem bolgár vazallus volt, így nem vett részt a testvérháborúban, avar-szláv etnikumú országa pedig csak kezdetleges törzsi alapokon állhatott. Valószínűleg I. Szvatopluk és Predszlav alakja olvadt össze Salanus alakjában. Ami a nevet illeti, Anonymus annyit tudhatott, hogy Zalavár szláv fejedelmi központ volt. Arra gondolva, hogy Anonymus helynevekről szokott elnevezni személyeket, fennáll a gyanú, hogy a *Salanus* annyi, mint *Zalai*.

Árpád népének területe ekkor már a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig terjed. 894 és 900 közt a magyarok és Szvatopluk népe közt béke volt, ennek jeleként ismét megindult a sószállítás Erdélyből Morvaországba. Itt 898–899-ben a pápa jóváhagyásával még püspököket is szentelnek. A magyar–morva békét a II. Mojmir és II. Szvatopluk közti háborúság nem érintette.²⁹⁷

Több év béke és az új hazában történt berendezkedés után 899-ben Arnulf császár megnyeri a magyarokat egy itáliai hadjáratra.²⁹⁸ Theotmár érsek a pápához írt levelében (900) azt panaszolja, hogy a frankok is, és a morvák is „kutyára vagy farkasra és más istentelen és pogány dolgokra” esküdve kötöttek szövetséget a magyarokkal.²⁹⁹

Ezt a kutyára kötött szövetséget szokták emlegetni a Szvatoplukkal kötött szerződés magyarozataként. Györffy György felemlíti, hogy 815-ben Omurtag bolgár kán úgy kötött V. Leó császárral szövetséget, hogy megkóstolták egy kettévágott kutya vérét, a császár egy kupa vizet öntött a földre, átfordított egy nyeret, megérintett egy féket és felemelt egy csomó füvet.³⁰⁰ Bár szerepel ebben is egy állat, egy nyereg, egy fék, meg fű is, a cselekmény jelentése egészen más: Omurtag önelátkozása arra az esetre, ha megszegné az esküt. A víz kiöntése: a vére így folyjon el. A nyereg és kantár: így bukjon meg. A fű felemelése: a föld nyelje el.³⁰¹ A kutyáeskü lényege önelátkozás: úgy vesszek el, mint ez a kutya.³⁰² A fehér ló mennyei állat, a kutya viszont az alvilág megjelenítője. Káromkodásainkban, átkainkban az ördög szó mellett jelzőként leginkább a kutya, vagy az eb szavunk szerepel.³⁰³ A Magyarországon élő kunok (kumánok), akik a 13. században olyan mentalitás szerint éltek, mint a magyarok a honfoglaláskor, szintén kettévágott kutya teteme fölött kötöttek szerződést. Az eskü megszegőjének lelke nem juthatott

290 Mladjov 2014b

291 Cosmas Pragensis: Chronicon Boemorum Lib. 1. cap. 14.; HKÍF 1616-162.; MMFH I. 201.

292 SBS: V. 387.

293 Makai 1997: 4–6.

294 Kováč 2011: 31.

295 Anonymust követő értelmezések szerint ő lett, és nem az apja lóval „megcsalán”. (Senga 1983: 334–335; Szegfü 1997: 335–343.)

296 Anonymus 11. fejj.; MEH: 144–145.;

297 Györffy 1984: 597–598.

298 Györffy 1975: 43–46.

299 Györffy 1975: 34. ; Theotmár-levél, MEH: 217–222; MMFH: III. 232–239.

300 Györffy 1984: 601.

301 Göckenjan 1997: 336–337.

302 Göckenjan 1997: 339.

303 Nagy 2007: 77.

be a túlvilági kapun, amit az áldozati kutya őrzött. 1254-ben, István herceg és a kun Erzsébet házasságkötésekor: „az esküvőre megjelentek a kun vezérek, tízen, és népük szokása szerint egy kutyát kettévágtak, a dögre megesküdtek, hogy Magyarországot, mint a király hívei a tatárok és más népek ellen megoltalmazzák”.³⁰⁴

A magyarok úgy vonulnak Itáliába, hogy a Dunántúlon a frank szövetségesnek ne okozzanak kárt.³⁰⁵ Theotmár 900-ban a pápának írt levelében Pannóniában csakis a morvák által elkövetett kegyetlenségekről ír.³⁰⁶ 899-ben azonban Arnulf császár váratlanul meghal, a vele kötött szövetség ezzel érvényét veszti. Pannóniában zűrzavar tör ki, az Itáliából visszatérő magyarok különösebb harcok nélkül szállják meg a frank-alattvaló pannóniai-szláv Braszláv Pannóniáját.³⁰⁷ Közben egy, a császár ellen fellázadt és tartományából, Ostmarkból elmenekült gróf a szomszéd II. Mojmir támogatását megnyervén harcosaival átkel a Dunán, onnan visszafoglalja tartományát, majd az átláthatatlan helyzetben Pannóniát is meg akarja hódítani. Az ostmarki gróf által vezetett morvák Bánhidánál találkoznak össze az Itáliából hazatérő magyarokkal, megütköznek egymással, a csatában a magyarok győztek. Ezt követően a magyarok megszállják a Nyitra-vidéket is.³⁰⁸ A magyarok az új frank uralkodótól 900-ban e status-quo elismerését azonban nem nyerik el, ezért a Duna két partján a bajorok ellen indulnak. A déli, kisebb sereg győz Ennsnél, az északi viszont vereséget szenved. 902-ben a morvák és a bajorok összefogva támadnak a magyarokra, ám ők megdöntik Moraviát.³⁰⁹ Erre az időre utal Ibn Ruszta 910 táján, amikor a dunántúli és morvaországi szlávokról³¹⁰ azt írja, hogy a magyarok „állandóan legyőzik azokat a szlávokat, akik közel lagnak hozzájuk. Súlyos élelmiszer-adókat vetnek ki rájuk és úgy kezelik őket, mint foglyaikat”.³¹¹ A magyarok egyébként nem bántak brutálisan a hódított népekkel, hanem megnyerni igyekeztek őket. Mindez éles ellentétben áll azzal, amit az avarok és duleb, illetve karantán szlávokkal való kapcsolatáról tudunk.

898-ban, a Kárpát-medencébe való bevonulásuk után az orosz Őskrónika előbb azt írja a magyarokról, hogy miután átkeltek a Kárpátokon, az ott élő szloveneket „alávetették maguknak” (*покоривше я подь ся*), néhány sorral odébb már ezt úgy fejezi ki, hogy a magyarok a szloveneket „magukhoz foglaltak” (*их же приима*).³¹² A jó viszonyt az is mutatja, hogy a morva-szlávok egy része a háborúban a magyarsághoz társul, olyan mértékig, hogy a németek nagy botránkozására magyar módra kezdi borotválni a fejét,³¹³ sőt azt is feljegyzik, hogy a magyarok még a (idegen) szolgálkat is megtanítják nyilazni.³¹⁴ Salanus vezérnek a Dunától északra, Nyitraig húzódó vidékén élő népének előkelői a magyarokhoz állnak harcolni, fiaikat kezesül adva. Sőt, Nyitra megvívása után még a hűségessküt tenni nem akarók is kapnak birtokokat más vidékeken.³¹⁵ Anonymus „*Mén-Marót*” alakja, aki az ő fehér ló történetében szerepel, II. Mojmirnak felel meg,³¹⁶ habár uralmának területét az Alföldre helyezi. T. i. ő volt az a *marót* (*morva*), akit a fehér

304 Nagy 2007: 78.

305 Györfly 1984: 597–598.

306 Theotmár-levél, MEH: 217–222; MMFH: III. 232–239.

307 Györfly 1984: 601.

308 Györfly 1975: 43–46. Mások szerint II. Svatopluk volt a bánhidai csata vesztese. (BS: V. 387.)

309 Györfly 1975: 43–46.

310 Hölbling 2010: I. 26–27.; Zimonyi 2005: 227.

311 Ibn Ruszta; MEH: 88.; MMFH: IV. 343–344.

312 PVL: Hodinka 1916: 41. Kniezsa fordítása szerint: „leigáztak” (MEH 126.); MMFH I. 193–195.

313 Theotmár-levél, MEH: 217–222; MMFH: III. 232–239.

314 Reginonis Chronicon 890. MMFH I. 137–139. MEH 208.

315 Anonymus 33–37. fejezet; MEH 116–162.; MMFH: I. 225–229.

316 Györfly 1975: 40–41.

mén révén tartottak számon a magyaroknál mint trónörökös. Anonymus szerint a vesztes csata után Ménmarót (Mojmir) Árpádtól visszakapta országát, ő pedig lányát Árpád fiának, Zoltának (azaz a fejedelemnek, a Szultánnak, születési nevén Leventének) adta feleségül.³¹⁷ Ezt látszik igazolni, hogy az egyik fő morva vár, Břeclav-Lundenburg neve 1056-ban Laventenburch volt.³¹⁸ Szintén Anonymus írja, hogy „midőn a szomszéd nemzetek hallották a véghezvitt jeles cselekedeteket, Árpád vezérhez özőnlöttek: [...] így aztán igen sok vendég háznéppé vált.”³¹⁹

A bajorok 904-ben megölik az általuk vendégségbe hívott Kurszánt annak a reményében, hogy mint Attila halálakor is történt, a megölt barbár uralkodó halála után szét fog esni birodalma is.³²⁰ A bajorok ezért – a Nagy Károly avarok ellen intézett hadjárata példájára – végső leszámolásra készülnek. A 907-ben indított vállalkozásuk azonban a pozsonyi csatában súlyos vereséggel végződött.³²¹ Anonymus adatát elfogadva Árpád 907-ben történt haláláról, egyesek szerint ezt megtudva támadtak a bajorok.³²² Györffy ezzel ellenkezőleg a győzelmet Árpádnak tulajdonítja.³²³ A mai Pozsony stratégiai fontosságú hely volt a Kárpát-medence kapujában.³²⁴ A csata pontos menetéről nincs leírásunk. Ami ismerettel rendelkezünk, az a korabeli nekrológiumok (halottas könyvek), valamint Johannes Aventinus hat évszázaddal későbbi írásaiból maradt ránk. A csata július 4-én és 5-én zajlott le, azonban a nekrológiumok szerint már korábban is voltak halálesetek, a felvonulás közben,³²⁵ sőt, a csata után Ennsnél augusztusban a magyarok még egyszer megverték a menekülőket.³²⁶ A bajor sereget két hadoszlopra osztva a Duna két oldalán vonultatták fel. Az északi (bal parti) erősebb sereg vezére maga a fővezér, Luitpold örgróf volt, a déli (jobb parti) pedig Theotmár érsek. Az északi parton a magyar–morva erők 5 nappal később vették fel a harcérintkezést a bajorokkal, mint a déli oldalon.

Az eseményt hadtudományilag elemző szerző szerint a bajorok tudatosan tévesztették meg a magyarokat.³²⁷ Szerinte „magyar erőkkel a Dunántúlról, valamint a Nyitra folyó és a Kis-Kápatok közül számolhatunk,”³²⁸ akik mások, mint nyitrai szlávok nem lehettek.³²⁹ Mint írja, „a győzelem a honfoglalók és az őslakosság összefogásából születhetett meg, a törzsszövetség és a csatlakozott népek fegyveres erőinek együttműködése alapján”.³³⁰ Értve ezen magyarok, kavarok és nyitrai szlávok együttműködését. Amennyiben ugyanis ez utóbbiak Szvatopluk szerződését a magyarokkal bármilyen értelemben is csalárdnak tekintették volna, itt kiváló lehetőség kínálkozott a magyarokkal való szembefordulásra.

A honfoglalók és a szövetséges szláv népek ez az együttműködése tette lehetővé azt is, hogy úgy vonulhatott ki a harcos férfilakosság évről-évre „kalandozni” külföldre, hogy nem kellett féltennie a hátszögöt. Ezeknek az adóztató és zsákmányszerző utaknak eredményéből az itthon maradtak is részesültek. A kalandozók a középrétegből kerültek ki, a lakosság mintegy ötödét

317 Anonymus 51–52. fejezet.; MEH 175–176.; MMFH: I. 235–237.

318 Györffy 1975: 46.

319 Anonymus 43. fejj.; MEH: 167–168.

320 Györffy 1984: 618.

321 Györffy 1984: 659.

322 Steinhübel 2011: 78.

323 Györffy 1984: 660.

324 Torma 2007: 80.

325 Torma 2007: 75.; Steinhübel 2011: 78–80.

326 Torma 2012 474–476.

327 Torma 2007: 84.

328 Torma 2007: 83.

329 Kováč 2011: 31.

330 Torma 2007: 85.

tették ki.³³¹ Köztük jelentős számban voltak – mint láttuk – a csatlakozott népekből, a kavarokból és a szlávokból is. Kalandozásra többnyire a nyugati uralkodók bérelték fel a magyarokat. Nem voltak kegyetlenebbek a nyugatiaknál, csupán a nyugaton ismeretlen harcmodoruk volt sokkal hatékonyabb.³³² Árpád hadseregének nagy erejű íja, fejlett lovaglási módja, különleges kengyelvasa volt,³³³ ezért bár kisebbségben voltak, meghódították a késő-avarkori népeket a Kárpát-medencében.³³⁴ Mindez nem igényel különösebb magyarázatot. Az viszont annál inkább, hogy a letelepedés után nem tűnt el a nyelvük a szláv környezetben. A magyar honfoglalás véglegességének megértése az indoeurópai nyelvészet számára is komoly feladat: hogyan maradhatott meg a csupa indoeurópai nyelvet beszélő Európa közepén egy finnugor nyelv, miközben a hunok eltűntek. Sőt, eltűntek és elszlávosodtak az avarok, a Bulgáriának nevet adó török bolgárok, elveszítették eredeti nyelvüket a keleti szlávokat és az angolokat meghódító normannok is.³³⁵

Veres magyarázata szerint a magyarok éppen mint lovas nomádok tudták gyorsan megszervezni az új haza népeinek adószolgálatát, amire nagy szükségük volt. Iráni, török népeket már előzőleg is így asszimiláltak.³³⁶ Hölbling Tamás viszont arra mutat rá, hogy a letelepedésnél a törzseket Árpád szándékosan szórta szét, hogy támadáskor a törzsi híradóláncok révén egyszerre lehessen mozgósítani őket. Jól ismerte fel, hogy a Kárpát-medencében nem lehetett klasszikus értelemben vett nomád államot létrehozni. A magyar állam így nem törzsi államok egyesüléséből jött létre,³³⁷ mint pl. a Kijevi Rusz. Györffy magyarázata szerint a magyarok azonban nemcsak harcoló nomádokból álltak, hanem földművesekből is, ezért nem szorultak a szlávokra, ellentétben az avarokkal és bolgárokkal.³³⁸

Róna-Tas szerint végül az indoeurópai tengerben a finnugor nyelv négy okból tudott fennmaradni: az első megegyezik Györffyével.

A második, hogy a magyarság a vándorlásai során mindig befogadott idegeneket, így szkítákat, szarmatákat, alánokat, jászokat, különféle török népeket és keleti szlávokat is. Ettől a sokszínűségtől a magyarok erősebbek és gazdagabbak lettek. A harmadik, hogy a honfoglalás idején a Kárpát-medencében a szlávokon kívül elszlávosodó avarok is éltek. Ezek – szerinte – a magyarokban felszabadítóikat, rokonaikat látták, s a honfoglalás harcaiban a magyarok mellé álltak. A negyedikben a magyar nyelv kívülállását éppen hogy előnynek látja, mert „biztosította azt az etnikai tudatot, az önazonosság tudatát, a *mi* és *ők* elkülönülését, ami szükséges volt a fennmaradáshoz”³³⁹. Róna-Tas András első pontja redukálható a másodikra, annak figyelembevételével, hogy a befogadott – és nem „leigázott” – népek sokféle gazdálkodási formája lehetővé tette azt is, hogy a honfoglalók ne csak egyféle gazdálkodást ismerjenek. A harmadik pont feltételezését feleslegessé teszi annak meggondolása, hogy – mint láttuk – az itt talált szlávoknak a kalandozásokban részt vevő rétege a nagy presztízzsel rendelkező magyarokhoz nemcsak öltözkében vagy hajviseletben, hanem nyelvileg is önként akkulturálódott, ismét csak a második pontnak megfelelően.

331 Györffy 1984: 646-647.

332 Györffy 1984: 666.

333 Köhalmi 1997: 135-144.

334 Makkay 1991: 23.

335 Makkay 1998: 25.

336 Veres 1997: 128-131.

337 Hölbling 2010: I. 172, 174-175, 177, 189, 198.; ld. Györffy 1997a: 226-227. térkép;

338 Györffy 1984: 646-647.

339 Róna-Tas 2004, idézi: Kiss P. 2004: 46-57.

Igazából nem tudjuk ennek a bizonyos, magyaroknál talált, idegeneket befogadó törekvés eredetét, legfeljebb – feltételezve Banai és Lukács gondolatának helyességét – tovább tudjuk hártani bizonyos, feltételezett, ősi iráni hatásokra. A mások elfogadása lényegében keresztény gondolat, ám megjelenése a magyar történelemben kereszténység előtti. Az idegen népek tiszteletteljes befogadásának elve a magyarságba ugyanis ősi gyakorlat volt, megfogalmazása pedig Szent István sokat idézett *Intelmeiben* egyáltalán nem volt valamiféle üres „szép gondolat”, az azt leíró papi személy kegyes elmeszüleménye. „Első királyunk [...] a maga korában meglepő tisztánlátással [...] rámutatott az etnikum, illetve politikai egység jellemzésére ősidők óta használt fogalmaknak („nyelv”, „szokás”) mind történetileg, mind tudományosan valójában irreleváns voltára: ‘az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő’, írta – azaz: már ő is tudta, hogy nem (csak) nyelv és szokás tesz egy országot azzá, ami.”³⁴⁰ Ennek révén tudott a Kárpát-medencében hirtelen egy színes, egységes, régészetiileg karakteres anyagi műveltség is kialakulni.³⁴¹

A dukátus

A csatlakozott népek különállása a magyar honfoglalás utáni letelepedés elrendezésénél is megjelenik: Külön telepednek le a kavarok, s a Predszlav uralma alá tartozó bodrikok, s a II. Mojmir nyitrai szlávjainak területe is megmaradt különállónak. A csatlakozott népek feletti uralmat a trónörökös gyakorolta,³⁴² a herceg. A nyitrai szlávok jogállása eredetileg egyszerű csatlakozott népnél kiemeltebb lehetett, uralkodójuk fehér lóval való megkülönböztetésére gondolva. II. Mojmirnak azonban fia nem volt, így helyére – leányági örökösként – az Árpádok léptek.³⁴³ A hercegség, a dukátus a különböző helyeken megtelepedett csatlakozott népek települési helye szerint nem összefüggő terület volt, hanem a fentiek szerint három különálló részből állt. 11. századi helynevek tanúsága szerint az első Bihar és Szabolcs megye táján, a másik Nyitra megye körül feküdt, a harmadik Krassó és Keve vidékén lehetett. A hercegség alapjában a trónörököst illette, ő azonban a 10. században öccseit is részeltette benne.³⁴⁴ Még a királykorban is fennmaradt ez az intézmény: I. Endre király, amikor Bélát hazahívta, az ország 1/3-át dukátusként pénzverési joggal adta neki. Béla után birtokolta a dukátust I. Géza, I. László, Lampert herceg és Álmos herceg. A dukátus azonban több herceg kezében pártütések forrása lett – leszámítva Szent Lászlót –, ezért Könyves Kálmán 1107-ben megszüntette. II. László még egyszer felújította a régi típusú dukátust, és azt öccsének, IV. Istvánnak adta.³⁴⁵ A dukátus emléke a magyar népmesékben mint a király „fele országa”, a szlovákban mint „harmad-királyság” szerepel.³⁴⁶ A három részben lévő dukátust általában kizárólag a kavarok letelepedési helyének tekintik.³⁴⁷ Ez Biharra nézve biztosan helyt is áll. Érdemes azonban Anonymus szövegét is megvizsgálni ebből a szempontból. Ő ugyan többször költött régi neveket, ám saját korának birtokviszonyait és ennek hagyományait igen jól ismerte: a Bodrog és a Tisza közét fű-föld-víz formában egy szláv vezértől, „Salanustól” veszik meg nála tizenkét fehér lóért, és egyéb

340 Bálint 2008: 1170.

341 Fodor 1997: 51

342 Györfly 1984: 621.

343 KMTL 261.

344 Györfly 1984: 622.; KMTL 261.

345 KMTL 662.

346 Kovács 2011: 37.

347 Györfly 1984: 633–634.

értékekért.³⁴⁸ Ez nem más, mint a bodrikok földje. Salanusé a Zagyvaig terjedő rész is, amit a magyarok szintén hozzászámítanak a megvett birtokhoz.³⁴⁹ Végül ennek minősítik Salanus egész országát, a csaknem lakatlan Duna–Tisza között is. Ezt már Salanus nem fogadja el, hanem fegyverrel áll ellen, s a Dunába vész.³⁵⁰ A Maros–Duna köze Orsovaig Anonymusnál Salanus rokona, Galád földje, népe a harcban meghódol a magyaroknak. A terület csak részben pacifikált, mert Galád leszármazottja, Ajtony³⁵¹ Szent István ellen lázad, s ez a Vata-féle lázadásnak a fészke is. Ez ismét a bodrikok területe. Ennek alapján azt kell hinnünk, hogy a bodrikok szétszórta élő, részben avarokkal keveredett népe a Bodroghözben önként csatlakozhatott, ám kis számuk miatt hamar beolvadhattak a magyarságba. A Duna–Tisza között viszont a nem frank, hanem bolgár vazallus Predszlav (Anonymusnál: „Salanus”, a Tárih-i Üngürüsben: „Csopolug”, azaz Szvatopluk) ellenállt, csatát veszített, végül Bolgárfehérvárra menekült rokonához. Az is lehet, hogy vízbe fulladt.

Bihart illetően Anonymus határozottan kijelenti, hogy nem adás-vétel útján került a magyarok kezére.³⁵² Ez meg is felel a valóságnak, mert ezt foglalták el, és itt telepedtek le a kavarok. A Bíborbanszületett szerint a letelepedés korára már teljesen „összeolvadtak” a magyarsággal a „holmi kavaroknak” nevezett nép. Kiérezni közléséből a bizonytalanságot is a sosem hallott, s az addigra alighanem el is enyészett népmegjelölés iránt.³⁵³ A Dunántúlból annak fegyverrel alávetett volta miatt nem lett dukátus. A hozzá tartozó szlavón területek magyarsága elszlávosodott, később a dunántúli szentistváni megyék Dráván-túli részeiből új megyéket szerveztek.

A kavarok törzseit – mint Árpád a magyar törzseket – az Árpádok később szétesztették (főleg Somogy és Győr megyék területére, illetve a Közép-Tisza mentén³⁵⁴, mint a „székelyeket” Pozsony, Moson, Baranya megyékbe és a mai Székelyföldre határőrökként), ám eredeti területük megmaradt trónörökös minőségben. A morvákat is szétesztették: így jöhetett létre Pilismarót, Aranyosmarót, s a már nem létező Marótlaka Bihar vára mellett, amely Anonymust Mén-Marót országának helyét illetően inspirálta.³⁵⁵ A Temesköz Szent Istvánig lényegében nincs magyar megszállás alatt, ezután lesz a dukátus része.

Könyves Kálmán 1107-ben nemcsak a mondott okból szüntette meg a dukátust, hanem azért is, mert a mindenkori trónörökös számára a hercegség helyébe akkorra már egy királyság lépett, a Horvát Királyság, amelynek királyává 1102-ben Tengerfehérvárott (Biogradon) őt koronázták. A magyar királyok Szlavóniát, Dalmáciát és Horvátországot vagy helytartóik, a bánok útján kormányozták, vagy pedig az Árpád-ház ifjabb hercegei kapták meg hercegségként (dukátus). Így volt szlavón herceg – de nem csupán Szlavónia, hanem Horvátország és Dalmácia uraként – a trónörökösök közül a későbbi Imre 1194–1196 közt, majd II. András, IV. Béla, illetve ennek öccse, Kálmán, majd fia, Béla. A 13. században végelegesült a különálló szlavón és horvát–dalmát báni

348 Anonymus 14. fejezet.; MEH 148–149.; MMFH: I. 217–218.

349 Anonymus 30. fejezet.; MEH 158.; MMFH: I. 223.

350 Anonymus 38–39. fejezet.; MEH 163–164.; MMFH: I. 229–231.

351 Anonymus 11, 44. fejezet.; MEH: 145, 169.; MMFH: I. 213–215, 232.;

352 Anonymus 19. fejezet.; MEH 151.; MMFH: I. 219–220.

353 DAI 39, 40. fejezet.; MEH: 120–122.; MMFH: III. 393–398.

354 Györffy 1997a: 226–227. Kristó Gyula Bihar megyében sehol sem talál olyan helynevet, amely az általa mohamedánnak tartott és a zsidóvá vált többi kazároktól emiatt kivált kavarokra utalna, ezért a kavarokat a mohamedán kereskedő stb. népekre utaló helyneveken törekszik megtalálni. (Kristó 2003: 43.)

355 MEH: 291.

tisztség. A szlavón bán feljebbvalója volt a tenger mellék bánjának, hacsak a szlavón hercegi címet nem viselte senki az Árpádok közül. Szlavóniában a 13. században külön ezüstpénzt is vertek.³⁵⁶ Horvátország számára a dinasztiaaváltás nem jelentette az állami lét megszűnését. A Horvát Királyság területi különállóságát és közigazgatási autonómiáját megőrizte az egész középkoron keresztül.³⁵⁷ Egyáltalán nincs szó arról, hogy a magyarok „meghódították” volna a horvátokat, vagy hogy ez „nemzeti tragédiát” jelentett volna a horvátok számára.³⁵⁸ Ugyanezt kell mondanunk a nyitrai szlávokról és a bodrikokról is. A horvát bán a Magyar Királyság harmadik rendi méltósága volt. A horvát országgyűlés (*sabor*) 1918-ig működött.³⁵⁹ Az, hogy Horvátország mögött a korábbi dukátus háttérbe szorult, sőt meg is szűnt, az mindössze annak a következménye, hogy a kavaroikkal, a bodrikokkal és Szvatopluk népével az Árpádok akkor egyesültek, amikor még ezek élén nem álltak a keresztény Európa nemzetközi értelmezése szerinti *királyok*.

A gestákon, a nyitrai dukátuson túl még alighanem egy dolog utal a 893-ban kötött szövetségre: miután ezt követően magyarok elhagyták az oroszok-ukránok földjét, a magyar és kijevi uralkodók kapcsolata továbbra is jó maradt, amit több dinasztikus házasság is mutat még a királykorban is. Igen figyelemre méltó I. Szvjatopolk (*Святѣопѣлкѣ*) kijevi uralkodó neve. Őt eredetileg Péternek keresztelték, csak később – trónra lépésekor – vette fel ezt a nevét. Megkockáztatható, hogy a kijevi fejedelem névválasztása a magyarokra tekintettel történt, ami azt is jelenti, hogy a magyarok is számon tartották a kortárs Szent István őseként (ükapjaként) a morva fejedelmet. Még egy (II.) Szvjatopolk nevű uralkodója volt összesen a Rurik-háznak, akinek lányát viszont Álmos herceg vette feleségül. Az ő eredeti neve Mihály volt. A magyarokon kívül a morváknak a kijeviekkel egyéb kapcsolata nem volt.

A Natio Hungarica

Mint láttuk, Árpád népének önelnevezése *Hétmagyar* volt, akikhez az eredetileg nem finnugor anyanyelvű, de nyelvében gyorsan elmagyarosodott, *kavarnak* nevezett nép csatlakozott. Ez utóbbiak révén kapta e törzsszövetség a nyugati szerzőktől a *Hungarus* nevet. Ehhez a *Natio Hungarica*hoz csatlakozott a nyitrai szlávok. A *Hungarus* egyáltalán nem jelentett „magyar nyelvűt”, még a *Natio Hungarica*hoz tartozás sem sok évszázadon keresztül. A Szent István *Intelmeiben* használt fogalmak szerint nemcsak az etnikailag *magyarok*, hanem velük együtt a nyitrai szlávok, azaz a mai szlovákok ősei is *befogadói* voltak a később érkező népeknek a *Hungarus* államkeretben.³⁶⁰ A magyar honfoglalás idején a Felföld zord hegyei és végtelen erdősegei, „a Kárpát-medence szélei lényegében üresen álltak, betelepülő népességre vártak”. A maguk saját önkormányzata („szabadsága”) szerint letelepedő vagy betelepített erdőirtásos fálvakat létrehozó német, cseh, lengyel, orosz lakosokat, legvégül pedig a hegyi legelőkre beszívárgó vlachokat³⁶¹ a magyar vármegyerendszer struktúrája fogta fel. „Ahol a lakatlan térségek népességet kaptak, [...] ott a megyeszervezet is megjelent.”³⁶² Ám a *Hungarus* államkeret adta a bölcsőt a szlovák etnogenezishez is az ott meglévő, majd betelepülő különféle szláv népek egybeolvasztásával.

356 Sokcsevits 2011: 116–117.

357 Sokcsevits 2011: 111

358 Sokcsevits 2011: 102.

359 Sokcsevits 2011: 101.

360 Käfer 2012: 31.

361 Kristó 2003: 81–88, 132–151.; Frivaldszky 2007: 40–56.

362 Kristó 2003: 84.

A völgyekben élő nyitrai szloven, kárpáti fehér horvát, bodrogi szláv lakosok a közük települt jövevényekkel együtt az évszázadok során alakították ki a ma létező szlovákságot. „A magyar állam azzal, hogy a szlovákokat államhatárral választotta el a többi nyugati szláv néptől, megteremtette a szlovákok önálló nemzetté válásának külső feltételeit.”³⁶³ A szlovákság etnogenezise ugyanabban az államszervezeti formában jött létre, mint a magyarságé a honfoglalókból és az utóbb befogadott határvédő besenyőkből, iparos olaszokból és vallonokból, kereskedő zsidókból és böszörményekből, a tatárok ellen menedéket kereső kunokból.³⁶⁴ A legutoljára betelepülő nép az iráni alánokkal rokon jászok voltak, akik kaukázusi hazájukból kalandos körülmények közt kerültek a Pilis és Esztergom vármegyékbe, majd telepítették őket a kunok mellé a mai Jászságba a tatárok által kipusztított vidékre. További sorsuk hasonlósága a kunokéhoz, különleges önkormányzati jogállásuk hasonlósága pedig a köztudatban tévesen egybevonta őket egyetlen „jászkun” néppé.³⁶⁵ A mai Magyarország területén az eredetileg iráni nyelvű jászok és a török kunok a legöntudatosabb magyarok, még ha genetikailag és nyelviileg már nem sok közülük is van eredeti névadóikhoz. Az önazonosságot a kultúra adja. „Bár közel nyolcszáz év telt el azóta, hogy a kunok megtelepedtek, [...] a kulturális elemek markánsan kirajzolódnak különös szint adva a magyar népi kultúrának.”³⁶⁶ Párhuzamos jelenség ez a székelyekével, akik szintén csatlakozott nép létükre ugyancsak igényt tartanak a „legkiválóbb magyar” minősítésre, és a közvélekedés szerint azok is. További közös jellemzőjük az önkéntes katonáskodás, amely egyfajta kollektív nemességi joggal ruházta fel őket. Mindez nem jellemző viszont sem a szlovákságra, sem a horvátságra. A nyitrai szlávok korábbi akkulturálódása Szvatopluk dinasztiájának kihalása után megszakadt.

A Gesták korára a magyar–morva szerződés emléke a köztudatból elenyészik, sőt, a 17. századra már nemcsak a krónikákban, hanem a magyar közbeszédben is megjelenik egy olyan történet, hogy Szvatopluk mindössze egy felszerszámozott lóért adta el országát a magyaroknak.

Sőt, a „felvilágosodás” korától fölényeskedő versezetek is készülnek a köznép okítására, a vásárokon pedig mutatványosok adják elő gúnyos, trágár, becsmérő szavakkal a történetet, az egyes szereplőket festett képen pálcával mutogatva. E folklórkör egy viszonylag rokonszenves darabját szlavóniai magyarok közt gyűjtötték: „Szláv vajdára ráüzentek,/ Adná békén fel a földet./ Szláv vajda biz rá nem álla,/ Seregökkel harcba szálla.// Árpád vezér rajtuk ütött,/ Köztük lám nagy kárt tövött,/ Aztán mégis nőmös vala,/ Testvér-jobbót nyújtott vala.”³⁶⁷ Európa közepének megszületése, a geopolitikailag senki-földje, Köztes-Európában egy magyar–szláv összefogás műve volt. Az így létrejött Natio Hungaricában, Szent István királyságában ezer éven éltek együtt szlovákok és magyarok. Két, egymáshoz képest idegen nyelvű nép, ám ahol együtt éltek, ott megtanulták egymás nyelvét, sőt, dalaik jó része énekelhető is volt mindkét nyelven. Miközben a művelt emberek „lingua franca-ja” a latin volt, a köznép a „felvilágosodás” koráig élt együtt ártatlanságban, mindaddig, amíg az ébredő nemzeti öntudat meg nem tanította a másik lenézésére. Az eredmény neve: Trianon. Most, két külön államban idegenül és gyanakodva tekintünk egymásra. Ugyanazokról az eseményekről eltérő történelmet írunk. Talán egyszer egymásra találunk, s akkor újra értelmeződik Közép-Európa, s annak legalábbis a középkori története, a szlávoktól a jászokig, az Árpádoktól a Hunyadiakig, amikor a Natio Hungarica szintetizáló hatalom volt Európában.

Addig pedig marad Európa szíve az, ami most: Európa közepe helyett: Köztes-Európa.

363 Kovács 2011: 36.

364 Kristó 2003: 69–80, 167–178, 219–232.;

365 Töröcsik 2014

366 Bartha J. 2002: 25.

367 Kriza 1997: 279.

Forrásrövidítések

Anonymus: P. dicti Magistri Gesta Hungarorum
 Conversio: Conversio Bagoariorum et Carantanorum.
 DAI: *De Administrando Imperio*
 Iordanes: *Iordanes: Getica*
 Kézai: *Kézai Simon: Gesta Hungarorum*
 PVL: *Повѣсти врямьныхъ лѣтъ*

Forrásfeldolgozások

HKÍF: A honfoglalás korának írott forrásai / Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerk. Kristó Gyula. Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1995. Szeged
 KTCh: Gracianszkij, N. P.– Szkazkin, Sz. D.: Középkori történeti chrestomathia. Tankönyvkiadó, 1952.
 MEH: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat, 1975.
 MMFH: Magnae Moraviae Fontes Historici. I–V. Brno, Praha, 1966–1977.
 Mužić 2011: Mužić, Ivan: Hrvatska kronika u ljetopisu Popa Dukljanina Split, 2011.
 Blaskovics 1998: Blaskovics József: Tárih-i Üngürüsz. Ohio, 1998.

Lexikonok

KMH 1: Korai magyar helynévtár 1000–1350. Szerk. Hoffmann István. I. Abaúj-Csongrád vármegye. Debrecen, 2005.
 KMTL: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Akadémiai, 1994.
 MNL: Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai, 1977–1979.
 Somogy FN: Somogy megye földrajzi nevei. Irányító: Végh József. Akadémiai, 1974.
 SBS: Slovenský Biografický Slovník, Martin, 1992.

Irodalom

Bálint 1996: Bálint Csanád: Magna Moravia a Magyar Alföldön? Századok, 130. (1996) 992–999.
 Bálint 2008: Bálint Csanád: A történeti genetika és az eredetkérdés(ek) (A közös kutatás szükségessége és lehetőségei) (Magyar Tudomány, 2008/10 1170–1187.)
 Banai–Lukács 2011: Banai Miklós–Lukács Béla: A Kárpát medence egysége. Bp. 2011.
 Barta 1997: Barta Árpád: Eltérő nézetek a magyar törzsnevek eredetéről. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémi László. Budapest : Balassi, 1997. 211–219.
 Bartha 1984: Bartha Antal: A magyar nép őstörténete. In: Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György, Szerk. Bartha Antal. Akadémiai, Budapest, 1984.
 Bartha J. 2002: Bartha Júlia: A Kunság népi kultúrájának keleti elemei. Debrecen, 2002.

- Benkő 1997: Benkő Loránd: A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest: Balassi, 1997 163–176.
- Bíró 2010: Bíró Teofil: A magyar szakrális fejedelemség problematikájának kritikai jellegű áttekintése. (Vasi Szemle, 2010. 189–204.)
- Bojtár 1999: Bojtár Endre: Kik voltak a vendek, s kik voltak a venetek-venedek? (Vasi Szemle, 1999. 511–514.)
- Boba 1971: Boba Imre: Morávia története új megvilágításban: kísérlet a középkori források újraértelmezésére/ Boba Imre ; [ford. Petrovics István] ; [a latin szöveget ford. Sz. Galántai Erzsébet] ; [előszó Püspöki Nagy Péter]. Budapest : METEM, 1996 (eredeti angol: 1971)
- Boba 1996: Boba Imre: Három tanulmány a magyar őstörténetről. (1996) In: Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM. Budapest, 2005. 33–66 .
- Boba 2005: Boba Imre: Nomádok, normannok, és szlávok. Kelet-Európa a 9. században.(1967) In: Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM. Budapest, 2005. 9–28.
- Bóna 1984: Bóna István: A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. In: Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György, Szerk. Bartha Antal. Akadémiai, Budapest, 1984.
- Bowlus Bowlus, Charles R.: A Duna-medence kora középkori történelme frank források szemszögéből. In: Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM. Budapest, 2005.
- Éry 1997: Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: Honfoglalás és régészet. 1997. 217–224.
- Fodor 1997: Fodor István: Leletek Magna Hungariától Etelközig. In: Honfoglalás és régészet. 1997. 47–66.
- Font et alia 1997: Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula: Oroszország története. 1997.
- Font 1998: Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Balassi, 1998.
- Frivaldszky 2005: id. Frivaldszky János: Néhány adat a románság magyarországi történetéhez. (Századok, 2005, 449–458.)
- Frivaldszky 2007: id. Frivaldszky János: A Rajeci völgy betelepülése és középkori története. (A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. 2007. 38–64.)
- Frivaldszky 2012: id. Frivaldszky János: Rajec és várai. (Várak, kastélyok, templomok. 2012. október. 29–31.)
- Fügedi 1942: Fügedi Erik: A nyugati szláv néphatár története. In: Szekfű Gyula: A magyarság és a szlávok. 1942. (2000)
- Göckenjan 1997: Göckenjan, Hansgerd: Eskü és szerződés az altáji népeknél. In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997. 333–
- Gulya 1997: Gulya János: A magyarok önelnevezésének eredete. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest: Balassi, 1997 85–97.
- Györffy 1975: Györffy György: Bevezetés. In: MEH
- Györffy 1983: Györffy György: István király és műve. Gondolat, Budapest, 1983. (3. jav. 2000)
- Györffy 1984: Györffy György: Magyarország története a honfoglalástól a tatárjárásig. In: Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György, Szerk. Bartha Antal. Akadémiai, Budapest, 1984.

- Györfly 1997a: Györfly György: A magyar törzsnevek és törzsi helynevek. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest: Balassi, 1997. 221–234.
- Györfly 1997b: Vezéri szálláshelyek emlékei. In: Honfoglalás és régészet. 1997. 129–138.
- Harmatta 1997a: Harmatta János: A magyar nyelv iráni eredetű szavai. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest: Balassi, 1997. 71–83.
- Harmatta 1997b: Harmatta János: A magyarok nevei a görög forrásokban. In: Honfoglalás és nyelvészet / szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest: Balassi, 1997. 119–140.
- Hodinka 1916: Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest, 1916.*
- Hofer 1996: Hofer T.: A birtokba iktatás, ajándékozás középkori rítusai és a fehér ló monda. In: Magyarok Kelet és Nyugat közt. Szerk.: Hofer Tamás. Balassi, 1996. 61–66.
- Hölbling 2010: Hölbling Tamás: A honfoglalás forráskritikája. Budapest, 2010. I. A külföldi kútfők. II. A hazai kútfők.
- H. Tóth 2007: H. Tóth Imre: Újabb adalékok Metódnak és tanítványainak pannoniai tevékenységéhez (Aetas, 2007. 3. 24–35.)
- Jankovics 2013: Jankovics Marcell: A ló a magyar mitikus hagyományban. (<http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/lo-magyar-mitikus-hagyomanyban-12>. Hozzáférés: 2014. 04.01.)
- Katona 1997: Katona Imre: A magyar honfoglalás mondaköre. In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997.
- Käfer 2012: Käfer István: magyar szlovákságismeret. Budapest, 2012.
- Király 1996: Király Péter: A Konstantin- és Metód-legenda magyar részletei. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László– Veszprémy László, Balassi, Budapest, 1996. 113–118.
- Kiss L. 1988: Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. 1–2. Budapest, 1988.
- Kiss M. 2004: Iordanes: Getica. A gótok eredete és tettei. Közreadja Kiss Magdolna. L’Harmattan, 2004.
- Kiss P. 2004: Kiss Paszkál: Nemzet és tudomány a Mindentudás Egyetemének előadásai nyomán. (Világosság. 2004. 5.)
- Kniezsa 1941: Kniezsa István: Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése. In: Mályusz Elemér (szerk.): Erdély és népei. Budapest, 1941
- Kniezsa 1942: Kniezsa István: A szlávok őstörténete. In: Szekfű Gyula: A magyarság és a szlávok. 1942. (2000)
- Kováč 2011: Kováč, Dušan: Szlovákia története. 2. bővített kiadás. Kalligram, 2011.
- Kőhalmi 1997: Kőhalmi Katalin: A steppei nyereg, kengyel és fék. In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997. 135–144.
- Kristó 1998: Kristó Gyula: Regino és a magyar honfoglalás. In: Makk Ferenc–Tar Ibolya–Wojtilla Gyula (szerk.): Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szeged, 1998. 89–97.
- Kristó 2003: Kristó Gyula: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest, 2003.
- Kriza 1997: Kriza Ildikó: A fehér ló mondája 18–19. századi forrásokban, In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997. 275–284.
- Kürti 2004: Kürti Béla: Gondolatok az avarokról és az avar továbbélésről (Korunk, 2004. 7.)
- László 1944: László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadása, Bp., 1944.
- László 1986: László Gyula: Számadás népünkről. Budapest, 1986.

- Lukinich 1942: Lukinich Imre: Orosz–ukrán történet. In: Szekfű Gyula: A magyarság és a szlávok. 1942. (2000)
- Magocsi 2006: Magocsi, Paul Robert: The People from Nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns. Uzhorod, 2006.
- Magocsi 2010: Magocsi, Paul Robert: A History of Ukraine. Second edition. Toronto-Buffalo-London, 2010.
- Magyar 2001: Magyar Kálmán: Szent István államszervezésének régészeti emlékei. Kaposvár–Segesd, 2001.
- Makai 1997: Makai János: Bölcs Jaroszlav bölcsessége. (Világtörténet, 1997. ősz–tél. 3–23.)
- Makkay 1991: Makkay János: Az uráli–finnugor őstörténet néhány kérdése az indoeurópai őstörténet szemszögéből. (Századok, 1991. 3–32.)
- Makkay 1998: Makkay János: Az indoeurópai nyelvű népek története. 1998.
- Makkay 2009: Makkay János: Szvatopluk kivolta, hatalma, halála. Budapest, 2009.
- Marczali 1916: Nagy Képes Világtörténet. Szerk. Marczali Henrik. IV. kötet Marczali, 1916.
- Mladjov 2014a: Mladjov Ian S. R.: Rulers of Bohemia (Čechy) and Moravia: Historical Note (<http://www-personal.umich.edu/~imladjov/BohemianRulers.htm> 2014.05.12.)
- Mladjov 2014b: Mladjov Ian S. R.: Rulers of Croatia (Hrvatska) and Slavonia: Historical Note (<http://www-personal.umich.edu/~imladjov/CroatianRulers.htm> 2014.05.10)
- Moravcsik 2003: Biborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. Fordította Moravcsik Gyula. Budapest, 2003.
- Nagy 2007: Nagy Róbert: Hol van a kutya elásva? (Ősi Gyökér, 2007. 1. 76–78.)
- Négyesi 2013: Négyesi Lajos: Árpád pajzsra emelése. (Hadtörténelmi Közlemények, 2013. 583–592.)
- Nótári 2000: Nótári Tamás: Conversio Bagoariorum et Carantanorum. (Aetas, 2000. 3. 93–111.)
- Paládi-Kovács 1997: Paládi-Kovács Attila: A magyar lótarás jellege a honfoglalás korában In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997.
- Pritsak 1983: Pritsak, Omeljan : The Slavs and the Avars. In: Gli Slavi occidentali e meridionali nell' alto Medioevo, Press a sede del centro, Spoleto, 1983.
- Püspöki Nagy 1978: Püspöki Nagy Péter: Nagy Morávia fekvéséről. (Valóság. 1978. 11. sz. 60–82.)
- Püspöki Nagy 1985: Püspöki Nagy Péter: A tények erejével – Válasz Dr. Peter Ratkos, Dr. Sc. vitairatára a germánok, szlávok, avarok és nagymorvák Csehszlovákia területét érintő több fontos kérdése ügyében. Püski –New York, 1985.
- Reiszig 1909: Reiszig Endre: Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye. [1909] II.
- Róna-Tas 1997: Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép. Budapest, 1997.
- Róna-Tas 2011: Róna-Tas András: Uráltól a Kárpát-medencéig. (História, 2011. 8. 2–7.)
- Ruttikay 1997: Ruttikay, Alexander T.: A blatnicai lelet és köre. In: Honfoglalás és régészet. 1997. 109–118.
- Schütz 2002: Schütz István: Fehér foltok a Balkánon. Balassi, 2002.
- Sebestyén 1905: Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái. Budapest, 1905.

- Senga 1983: Senga Toru: Morávia bukása és a honfoglaló magyarok. (Századok, 1983. 307–344)
- Sokcsevits 2011: Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól. Mundus, 2011.
- Steinhübel 2011: Steinhübel, Ján: Kapitoly z najstarších českých dejín 531–1004 Kraków, 2011.
- Szádeczky-Kardoss 1979–1986: Szádeczky-Kardoss Samu: Az avar történelem forrásai. (Archeologiai értesítő, 1979: 94–111, 231–243, 1984: 53–70, 1986: 83–112.)
- Szegfű 1989: Szegfű László: Equus fabulosus. In: Szerk. Mader Béla: Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára. Szeged, 1989. 31–46.
- Szegfű 1997: Szegfű László (1997): A Kárpát-medencei „szlávok”, különös tekintettel Megalé Moráviára. In: Csihák György (szerk.): Magyar történelem. Tízezer év - ezer oldalról. Zürich–Budapest, 2002. 343–344.
- Szőke 1992: Szőke Béla Miklós: 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán In: Zalai Múzeum IV (1992).
- Tárkány 1981: Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Gondolat. 1981.
- Thallóczy 1896: Thallóczy Lajos: Presbyter Diocleas krónikájának magyar vonatkozásai. (Századok, 1896, 485–504.)
- Torma 2007: Torma Béla: Pozsonyi csata, 907. július 4–7. (Új Honvédségi Szemle 2007. 07. 75–85.)
- Torma 2012: Torma Béla: Megjegyzések a 907. és 910. évi magyar kalandozások időrendjéhez. (Hadtörténelmi Közlemények, 2012. 463–482.)
- Tóth 1998: Tóth Sándor László: Levediától a Kárpát-medencéig. Szeged, 1998.
- Tóth 2013: Tóth Sándor László: A kavarak (kabarok) katonai és politikai szerepe. (Hadtörténelmi Közlemények, 2013. 315–352.)
- Töröcsik 2014: Töröcsik István: A Kaukázustól a Kárpátokig. A jász települések kialakulásának időpontja. In: Jászberény története a kezdetektől a reformkorig (főszerk. Pethő László). Jászági Évkönyv Alapítvány, 2014. 39–49.
- Trautmann 1948: Trautmann, Reinhold: Die slavischen Völker und Sprachen: eine Einführung in die Slavistik. Leipzig. 1948.
- Ungváry 1997: Ungváry Jenő: „...qui Ungri vocantur” (Magyar Nyelv, 1997, 441–446.)
- Ungváry 2010: Ungváry Jenő: Anonymus kora és középkori latin szótárunk. (Acta Papensia 10 (2010) 65–100.)
- Vásáry 2008: Vásáry István: Magyar őshazák és magyar őstörténészek. Balassi, 2008.
- Veres 1997: Veres Péter: A honfoglaló magyarok életmódjának vitatott kérdései. In: Honfoglalás és néprajz (szerk. Kovács László és Paládi-Kovács Attila). Balassi Kiadó, Bp., 1997.
- Veres 2007: Veres Péter: A magyar nép etnogenezise (História, 2007. 4. 10–13.)
- Veszprémy 1996: Veszprémy László: Nyugati források a 9. századi Pannóniáról. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László–Veszprémy László, Balassi, Budapest, 1996. 153–162.
- Waitz 1883: Annales Bertiniani auctore Hincmaro. Recensit G. Waitz. Hannover, 1883.
- Wolf 1997: Wolf Mária: A Felső-Tiszavidék 9. századi szláv emlékei. In: Honfoglalás és régészet. 1997. 119–128.
- Zimonyi 2005: Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete. Balassi. 2005.
- Előadás*
- Róna-Tas 2004: Nép és nyelv. Mindentudás Egyeteme. 2004.03.01.

Makó Lajos – Wirth Lajos

ÚJ ADATOK MAKÓ PÁL RÓL ÉS A KEREGEDEI MAKÓ CSALÁDOKRÓL

Kerekgedei Makó címer

A jelen írásban szereplő, eddig publikálatlan adatok döntően a Bécsben élő Makó Lajos apát, történész és családkutató több évtizedes, rengeteg adatot feltáró és összefüggést tisztázó kutató munkájának azon részeredményei, amelyek a kerekgedei-jászapáti Makó családok történetéhez, és ennek kapcsán Makó Pálhoz kötődnek. A Makó Lajos szakirodalmi és levéltári kutatásaiból itt közölt eredményeket Wirth Lajos válogatta, ő végezte el a szerkesztés feladatát, és néhány, Makó Pál személyére, működésére vonatkozó új adattal ki is egészítette a cikket.

A magyar nemesi családnevek egyik legrészletesebb, de mindenképpen legújabb összefoglalását Szepetnek Tötösy István (Steve Tötösy de Zepetnek) Kanadában, a Pardue University Press gondozásában megjelent, és online is elérhető: A magyar történelmi nemesség családneveinek listája című munkája¹ adja.

Ebben a Makó családok hét ága található: Makó de Borosjenő, Makó de Futásfalva, Makó de Kerekgede, Makó de Makófalva, Makó de Nemesszeg, Makó de Telek, Makó de Zétény. A kerekgedei Makó ág az újabbak közé tartozik, a források szerint Kerekgedét az 1606. évi bécsi

béke után szerezték meg, a kerekgedei előnevet csak utána kezdhették használni.

Több forrásban olvasható, köztük Forgon Mihály² és Áldási Antal³ monográfiáiban, hogy II. Ferdinánd 1635. november 22-én Makó Antalnak, feleségének és gyermekeiknek, valamint azok majdani leszármazóinak nemességet és címert adományozott. Az armális szerencsésen túlélte az idők viszontagságait, a huszadik század első évtizedeiben Budafokon, Kléger Józsefné (született Makó Lenke) birtokában volt, jelenleg egy leányági Makó leszármazott magánszemély tulajdonában, Kerekgedén található.

Az oklevél szövege utal az adományozottak családi kapcsolataira is, az irodalmi források azonban több, hibás fordításon alapuló félreértelmezést tartalmaznak.

Makó Lajos, az eredeti oklevél szövegének áttanulmányozása, és az oklevélben járatos levéltáros szakemberekkel folytatott konzultációi alapján, a szöveg alábbi értelmezését adja:

„II. Ferdinánd 1635. november 22-én, Bécsben Makó Albertnek és feleségének Torma Zsófiának, fiuknak Imrének és az ő feleségének, Gazda Annának, Imre (ekkor még csecsemőkorú) fiának, Lőrincnek, valamint Makó Albert és Torma Zsófia további gyermekeinek: Pálnak és feleségének, Dósa Annának, (a még nőtlen illetve hajadon) Györgynek és Orsolyának, majdani leszármazóikkal egyetemben címert és nemességet adományoz.”

A képünkön látható címert az oklevél alapján Makó Lajos festette olajfestékkel vászonra, amely a XX. Jász Világtalálkozó óta a jászapáti Gróf Széchenyi István Katolikus Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium állandó kiállításán látható, az almáris fénymásolatával együtt, a Makó Lajos és Szikszai Mária családkutatási eredményeit bemutató tárlók között.

Makó Pál felmenői és közvetlen rokonsága

A fent említett oklevél, valamint anyakönyvi források alapján kerekgedei Makó Pál származása az alábbiak szerint adható meg:

Apai szépapja Makó Albert (∞ Torma Zsófia), ükapja Makó Imre (∞ Gazda Anna), dédapja I. Lőrinc (*1635. Kerekgede, +1705. Jászapáti), dédanyja neve nem ismert, nagyapja Makó János (*1664. Kerekgede, +1731.03.20. Jászapáti), nagyanyja Balajthy Dorottya (*1672., +1732.). Édesapja Makó Gergely (*1697., +1777.01.03. Jászapáti), édesanyja Sike Judit (* 1700., + 1768.).

Makó Pál szüleinek kilenc gyermeke született, és itt korrigálnunk kell Wirth Lajos egy korábbi, a Jászsági Évkönyvben megjelent írását, amelyben internetes családfákra támaszkodva az állítás szerepel, hogy testvérei közül csak II. Lőrinc érte meg a felnőttkort. A testvérek közül Pál volt az elsőszülött, őt az alábbiak szerint követték a többiek:

Makó Ilona (*1725.12.16. Jászapáti, +?; ∞ Birkás Mátyás), Makó Klára (*1729.10.23. Jászapáti, +?; ∞ Antal József), Makó Anna (1732.10.15. +), Makó János (1733.01.10. +), Makó Anna (*1735.10.15. Jászapáti, +?; ∞ Koczka József *1731., +1791.), Makó Zsuzsanna (1738.01.19. + ?), Makó II. Lőrinc (1739.08.21. Jászapáti, 1807.09.13. Jászapáti; ∞ Dósa Anna), Makó Erzsébet (*1744.07.17. Jászapáti, +?; ∞ Kolmán János)

A Makó családok korábbi történetének, és Makó Pál korábbi felmenőinek felkutatását az időbeli távolságon túl az is nehezíti, hogy Magyarországon gyakorlatilag csak 1625-től számíthatjuk az anyakönyvezés általános elterjedését. Így a kutatás főként az oklevelekre kénytelen hagyatkozni. Ezekből az a következtetés adódik, hogy a kerekgedei Makó ág a nemesszegiből ágazott el.

A nemesszegi Makó családból II. Rudolf Prágában, 1595. február 1-jén a már nemes Makó Györgynek, édestestvéreinek, Makó Adalbertnek, továbbá atyai unokatestvéreinek (patruelibus suis) Makó Jánosnak és Ferencnek „qui etiam antea nobilibus parentibus orti et libertate nobilitari semper gravis esse dicuntur” és utódaiknak újból nemességet és címert adományozott. Az itt szereplő Makó Adalbert az 1635-ös oklevél adományozottja, az ő és Makó György apja Makó Péter volt, nagyapjuk pedig Makó I. Ferenc. Ez utóbbi, mint a király kancellárja kapta I. Ferdinándtól 1548-ban a Pozsony megyei nemesszegi kúriát, egyéb birtokai mellé.

Makó Ferenc nevével a körmendi Tötösy család címeres nemeslevelén is találkozunk, amelyet II. Rudolf Pozsonyban adott ki 1578. április 11-én Körmendy Zakál János és felesége, Sbardelat

Anna, valamint gyermekeik, továbbá sógoraik: Kermendy János, Markasiny Ferenc, Teötösy Tamás, Makó Ferenc és Burján István számára.⁴

Megemlítjük továbbá, hogy az interneten még egy, II. Rudolftól származó oklevél képe is fel-lelhető, amelyet 1592. április 3-án Prágában állítottak ki, a Szatmár megyei ághoz tartozó Makó Antal, (és amennyiben a digitális kép szövegének olvasata helyes, felesége, Anna és gyermekei) számára.⁵

Makó Pál a jezsuiták magyarországi provinciálisa

Közismert, hogy 1773-ban a Bourbonok nyomására XIV. Kelemen pápa „Dominus ac Receptor” kezdetű bullájával feloszlatta a Jézus Társaságot. Ennek okai közt a kutatók – világnézeti beállítottságuktól függően pozitív vagy negatív előjellel – első helyen említik a rend óriási gazdasági potenciálját és politikai befolyását, melynek révén egyaránt szembekerült az európai uralkodók felvilágosult államminisztereivel, a gyarmatokon az anyaország érdekeit képviselő állami hivatalnokokkal, és a helyi földbirtokos arisztokráciával. Emellett a pápai kúrián belül is megerősödött egy olyan irányzat, amely a központositott egyházi kormányzat, és annak legerősebb támasza, a jezsuita rend reformját, vagy felszámolását tartotta szükségesnek.

A rend és a volt jezsuita szerzetesek további sorsa Európa egyes országaiban nagyon eltérő volt. Míg Spanyolországban és Portugáliában különféle vádakkal börtönbe vetették őket, köztük magyar misszionáriusokat is, addig Svájcban és a Habsburg Birodalomban a felszentelt rendtagok világi papokként tevékenykedhettek tovább, a protestáns Poroszországban Nagy Frigyes évekig halogatta a bulla kihirdetését, és külön alkut kötött a pápával, a túlnyomó részt ortodox Oroszországban pedig a jezsuiták „hasznos” tevékenységét szem előtt tartva Nagy Katalin egyszerűen nem vett tudomást a pápai bulláról, és nem engedte kihirdetni.

Magyarországon tehát 1773–1814-ig, a rend VII. Pius általi visszaállítása között hivatalosan nem működött a jezsuita rend, bár korábbi tagjai személyes kapcsolataikat továbbra is ápolták. Ezért igen érdekesek a korabeli híradások a nemzetközi sajtóból. A *Journal von und für Deutschland* 1784. júliusi számának 60. oldalán az újság berlini levelezője tollából az alábbiakat olvashatjuk: „Magyarország jezsuita provinciálisa, P. Muska röviddel ezelőtt elhunyt. Helyébe a különféle matematikai műveiről ismert P. Makó Pált választották, aki egy nagyon aktív és éles eszű férfiú. A jezsuiták Magyarországon szinte teljesen nyíltan tevékenykednek. A táboruk különösen erős, és nem kevesen vannak olyan emberek, akik egyébként ellenük voltak, de most, látva a nagy hatalmukat, az ő oldalukra állnak. A közelmúltban egy jezsuita atya Mohilov érsekének teljes jogú megbízottjaként körutazást tett Magyarországon, hogy a jezsuita provinciát ellenőrizze. A jezsuiták jelenlegi generálisának rezidenciája Torinóban van.” Az előbbi hírt más német lapok mellett a *Mercure de France* 1784. október 23-i száma is átvette.

Makó Pál végső nyughelye

Kerekgedei Makó Pál életrajzai mind megemlítik, hogy hirtelen halállal hunyt el Budán, 1793. augusztus 19-én. Nekrológiájában Pray György közli, hogy halála előtt részesült a szentségekben, azt azonban sokáig nem sikerült kideríteni, hogy hol helyezték örök nyugalomra. Sugárné Koncsek Aranka, a *Jász történelmi arcképcsarnok* szerzője is kiemeli, hogy alapos levéltári ku-

tatásai ellenére sem sikerült a budai halotti anyakönyvekben a rá vonatkozó bejegyzést megtalálnia. A kérdés megoldását az a tény adja, hogy Makó Pál nem csak bölcsészeti kari igazgató, királyi tanácsos, bélai apát és apostoli protonotárius volt, hanem egyben váci kanonok is. A váci egyházmegye elhunyt püspökeit és kanonokjait pedig a püspöki székesegyház altemplomában található kriptákba temették el. Makó Pál holttestét is Vácra szállították Budáról, és itt kapta meg a végtisztességet. Sajnos Makó Pál végső nyughelye ma már nem azonosítható az altemplomban, mivel a legrégebbi hamvakat exhumálás után négy közös sírba temetik újra, és nem tudható, hogy közülük melyikben vannak Makó Pál földi maradványai.

Irodalom

1 <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=clweblibrary>

2 Forgon Mihály: Gömör-Kishont vármegye nemes családai, Kolozsvár, 1909., p. 442.

3 Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei, III. k. 1601– 1657, Budapest, 1937., p. 271.

⁴http://hu.wikibooks.org/wiki/C%C3%ADmerhat%C3%A1roz%C3%B3/T%C3%B6t%C3%B6sy_c%C3%ADmer

⁵ http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/XV_24_43_r_01.jpg

Metykó Béla

RÉSZLETEK A FÉMNYOMÓ- ÉS LEMEZÁRUGYÁR MUNKÁSTANÁCSÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

Előszó

E cikk megírására Goda Zoltán, a Nagy Imre Társaság jászberényi vezetője biztatott. Ő vetette fel, hogy célszerű lenne megörökíteni a forradalom „fémnyomós” eseményeit is. A másik nagy jászberényi cég (az Aprítógépgyár) munkástanácsának történetét évekkal ezelőtt Czigány Istvánal együtt – mint az események résztvevői és szemtanúi – már megírták.¹ Kézenfekvő volt tehát a másik nagy jászberényi gyár munkástanácsa történetének a megírása.

Az események forrásai a jászberényi forradalmárok népbírósi pereinek a dokumentumai, amelyek három levéltárban, a Pest Megyei, a Hadtörténeti Intézet és az Állambiztonsági Hivatalok Levéltárában találhatóak meg.

Természetesen nem lehet a forradalom „fémnyomós” eseményeit a várostól függetlenül tárgyalni, hiszen a történések ezer szállal kapcsolódtak egymáshoz, és gyakori volt, hogy egyes gyári szereplők a városban is igen aktívak voltak.

A Fémnyomó munkástanácsának forradalmi eseményeit kronologikus sorrendben állítottam össze. A forradalom kirobbanását az 1956. október 23-i budapesti tüntetés jelentette. A Magyar Rádió csak szűkszavú jelentéseket közölt az eseményekről. Az emberek inkább a Szabad Európa Rádiót hallgatták.

Sokan, az akkori események szemtanúi, írják – döntően a rendszerváltozás után – „*az október 23-i események mindenkit megleptek. A rádió állandóan be volt kapcsolva az irodákban és üzemekben*”.² Óriási volt az emberek információéhsége. Az utcán, a gyárakban és az irodákban az emberek a rádióban hallott eseményekről beszéltek. Figyelték a legújabb fejleményeket. A leghitelesebb híreket azok a személyek közvetítették, akik október 23-án, vagy az ezt követő napokban Budapesten jártak.

Ilyen személy volt a fémnyomóbeli események egyik főszereplője, Orendás Béla. Orendás a csepeli Weiss-Manfréd gyárban tanulta a szakmát, itt sajátította el a hüvelygyártás alapjait is. Ő egy vérbeli csepeli munkásdinasztia sarja. Később Gorjanc Ignác csábította Jászberénybe, amikor el kellett indítani a hüvelygyártást, és nem volt megfelelő szakember.³ 1956. október 23-án hivatalos ügyben Budapesten járt, és a pesti eseményekről közvetlenül személyesen győződött meg. A látottak rá is nagy hatást tettek. Aznap nem is tudta elintézni feladatát, másnap újra Pestre ment egy munkatársával. Ezen a napon már fegyveres események is történtek a fővárosban, így a Csepeli Vasműbe már nem tudott bejutni. Hazatérve Jászberénybe bement az üzembe – az I. és II. üzemszék főművezetője volt –, és október 25-én egy gyűlés alkalmával el is mondta a dolgozóknak, hogy mit látott Pesten. „*Elmesélte, hogy a Rákóczi úton látta, az akkor jól ismert*

1 Czigány I.–Goda Z. „Munkástanács az Aprítógépgyárban.” Jászszági Évkönyv, 2001.

2 Czigány I.–Goda Z. „Munkástanács az Aprítógépgyárban.” Jászszági Évkönyv, 2001.

3 Tóth János, a Jász Múzeum akkori igazgatója készített vele interjút, amely a Hűtőgép újság 1989. októberi számában jelent meg a forradalom eseményeiről tett visszaemlékezésében.

Éjjel-Nappal Közért előtt, egy meglincselt ÁVH-s tetemét”.⁴ Későbbiekben, az ellene folyó büntető tárgyalás vádiratában, azt rótták fel neki, hogy az ottani eseményeket hőstettnek tüntette fel a dolgozók előtt.⁵ Egyébként nemcsak Orendás, hanem Altordai Sándor – a későbbi Nemzetőrség vezetője – is járt 23-án Pesten, és későbbi vallomásában a következőket említette: „*mikor hazaértem Jászberénybe nem volt semmi sem.*”⁶

Ezekben a napokban a Fémnyomóban még minden üzemben rendben és tervszerűen folyt a termelés. Október 26-án is időben elindult minden műszak. Orendás vallomása szerint: „*Délelőtt 11 óra felé behívtak az üzemvezetői irodába, ahol Ganz Rudolf üzemvezetőt, Bende József pártbizottsági tagot és Horváth Mihály beállító lakatost találtam, akik megbeszélést tartottak. Mikor én beléptem Ganz elmondta, hogy percnként hívják telefonon, hogy miért nem veteti le az üzemi épületekről a vörös csillagot. Én elleneztem, de Ganz azt mondta, hogy már máshol is levetették, és nagyobb baj lenne, ha fennhagynánk. ... A csillagot oda én tettem fel annak idején. Röviddel később beláttam jobb lesz, ha levesszük, és intézkedtem egy üzemi lakatossal annak a levételéről.*”⁷

Közben a városban zajlottak az események. A jászberényi cégek közül elsőként, október 25-én, a X. számú Autóközlekedési vállalatnál alakult meg munkástanács. Nem véletlenül, hiszen a legjobban értesültek a TEFU dolgozói voltak. „*A következő napon (26-án) reggel a kultúrteremben összegyűlt dolgozók követelték a Munkástanács azonnali kibővítését. Még ugyanezen a gyűlésen felvetődött a gyűlölt káderlapok kiosztása, amelyet először Altordai követelt. A forradalmi Munkástanács és a dolgozók egyhangú követelése alapján a vállalat dolgozói között a káderanyagot kiosztották.*”⁸ A forradalmi hangulat az Autóközlekedési vállalatnál október 27-én érte el tetőfokát. Az ott dolgozók kezdeményezték a szovjet emlékmű ledöntését. A forradalmi napok történetét egyébként Járomi József egy később megjelent könyvében igen részletesen megírta.⁹ A kezdeményezők teherautón felkeresték a város két nagy üzemét is, hogy csatlakozásra szólítsák fel az üzemek dolgozóit. A Fémnyomó elé 10 és ½ 11 között érkezett meg egy nemzetiszínű zászlókkal feldíszített teherautó, a rajta lévők a Kossuth nótát énekelték. Gorjancz Ignác igazgató nem engedte be a teherautót a gyár területére, így a két TEFU-s dolgozó gyalog ment be, és a szovjet emlékmű ledöntéséhez üzeneként 5-5 fő jelentkezését kérték. Körülbelül 10-15 személy ment velük. Később a Fémnyomó kocsijával is mentek dolgozók a főtérre. Végül, ha nem is ők, de a szovjet emlékművet már délelőtt 10 óra körül a budapesti 12-es TEFU gépkocsijával ledöntötték.¹⁰

A városban – ugyanazon a napon, október 27-én – a kora délutáni órákban megválasztották az ideiglenes forradalmi tanácsot, amelynek elnöke Somogyi Jenő százados lett. Ezt követően megállapodtak, hogy a végleges Munkás-Paraszt-Katona Tanácsot október 28-án, vasárnap választják meg. Az üzemek munkástanácsait is értesítették, hogy küldjék el megbízottjaikat a tanácsházára. Az események viharos gyorsasággal haladtak.

Azokban a napokban sok helyen az történt, hogy a pártszervek kezdeményezték a munkástanács megalakítását. Így volt ez a Fémnyomó- és Lemezárugyárban is, ahol az ideiglenes munkástanács választása október 27-én kb. 8 óra körül kezdődött el az üzemekben. Abban állapodtak meg, hogy üzeneként 2-3 tagot küldenek a gyári munkástanácsba, akik közül majd egy-egy személyt

4 NB 003/1957 vádiratból

5 1957. aug. 23–30-ig megtartott zárt tárgyalás jegyzőkönyve

6 B.V. 447/1957 Jegyzőkönyv Budapesti Kat. Bíróság (Hadtörténeti Levéltár)

7 Orendás Béla 1957. febr. 5-i kihallgatásából

8 Járomi József: Vihar a városban.

9 u.a

10 u.a

fognak jelölni tagnak a Városi és Járási Forradalmi Tanácsba is. Meg kell jegyezni, hogy a forradalom városi irányító szervének a megnevezése több változatban fordult elő. A könnyebb eligazodás végett a Somogyi Jenő százados vezetése alatti szervezetet Munkás-Paraszt Forradalmi Tanácsnak, a későbbi, Potemkin Károly irányítása alatti szervezetet Jászberényi Járási és Városi Nemzeti Forradalmi Bizottságnak nevezték.

Gedei Béla tisztviselő, aki később a Munkástanács elnöke lett, a vizsgálati jegyzőkönyvben elmondta, hogyan is történt az V-ös épületben a Munkástanács megalakulása. *„Október 27-én behívtak a tanácsterembe, ahol Szabó Jánosné személyzeti előadó felolvasta a Városi pártbizottság által kiadott 16 pontos követelést és bejelentette, meg kell alakítani a Munkástanácsot. Közölte, hogy nálunk az V-ös épületben 4 tagot kell választani és ezen kívül egyet a Városi Forradalmi Tanácsba. A választás meg is történt és a Munkástanácsba a következő személyeket választottuk meg: Gorjanc Ignác igazgatót, László Károly főmérnököt, Kiss Tibor osztályvezetőt, Szabó Jánosné-t és Szikra Mihályt, akit a Városi Forradalmi Bizottságba delegáltak.”*¹¹

A többi üzemben is tartottak munkásgyűlést a munkástanácsok megalakítása céljából. A gyűlést mindenütt a pártvezetőség szervezte. A TMK-ban tagja lett a munkástanácsnak Bori István, akit – igen népszerű ember lévén – mindenki Pista bácsinak szólított, de ezen kívül tagja lett a Városi Forradalmi Tanácsnak is. A rendelkezésre álló dokumentumok szerint a Fémnyomó- és Lemezárugyárból október 27-én Orendás Bélát, Szigeti Istvánt és Bori T. Istvánt választották küldöttnek a Városi Forradalmi Tanácsba, és azt a feladatot kapták, hogy a gyár követeléseit tolmácsolják a városi FT fórumán.

Orendás később így eleveníti fel az eseményeket: *„Jöttem értem, hogy reggel október 28-án (vasárnap) 8 órára a Városi Tanácsnál jelenjek meg... Somogyi százados kiadta, hogy a már kinyomtatott plakátokat a gyűlés után ragasszam ki. Délután 2 órára újra össze voltunk hívva a Tanácsházára, ahol Somogyi vezetésével összeállítottuk a kormány felé benyújtandó követeléseinket.”*¹²

Bori T. István tanúként tett vallomásában más szempontból világít rá az eseményekre: *„Október 28-án reggel a tanácsházára kellett mennem. A delegáltak nevét a pártbizottsági (?) bélyegzővel ellátott igazoláson tüntették fel. ...Pálkás egy bélyegző nélküli névsort adott át nekem, melyet felvittem Somogyinak. Somogyi azt mondta ez egy sajtópapír, így senkit nem lehet delegálni...”*¹³

A Városi Forradalmi Tanácsban a megbeszélések során felvetődött, hogy mivel sok helyen a pártszervek kezdeményezték a munkástanácsok létrejöttét, előfordulhat, hogy nem megfelelő az összetételük. Célszerű ennek megvizsgálása. Somogyi százados, az FT vezetője Szigeti Istvánt küldte a Fémnyomóba, mert ő ott dolgozott, ismerte az ottani embereket és a körülményeket. Október 29-én hétfőn reggel a Fémnyomó- és Lemezárugyárban is összehívták a dolgozókat az újbóli munkástanács választásra. Itt már élesen vetődött fel a kérdés, hogy sztrájkoljanak-e vagy nem. Több munkásfelszólaló a sztrájk azonnali elkezdése mellett érvelt. Berkes István is az azonnali sztrájkról beszélt, mert már a város más üzemeiben sztrájkoltak. *„Dél előtt 10 óra körül érkezett a Fémnyomóba Szigeti a városi Forradalmi Tanács megbízásából. A dolgozók előtt beszédet is mondott, és nyomatékosan felhívta a dolgozók figyelmét, hogy sztrájkolni kell.”*¹⁴

11 Járomi: Vihar a városban

12 Orendás Béla 1957. febr. 5-i kihallgatásán mondta

13 Bori T. István tanúként tett vallomása

14 Orendás Béláné vallomása 1958. jan. 29-i kihallgatáson

A munkásgyűlésen a hozzászólások másik fő témája az volt, hogy hozzák nyilvánosságra a dolgozókról készített káderanyagokat. Ezt először a munkástanács ellenezte, de aztán szerveztek egy 3 főből álló bizottságot – Bogár Béla, Házkötő Lajos és Kohári Béla részvételével –, akik éjszakába nyúlóan át is nézték a káderlapokat. Néhány gyanús személy lapját félretették, mondván ezeket később majd kivizsgálják, de a többi anyagot a gyári kazánházban elégették.¹⁵

A gyűlésen egy emlékezetes incidens is történt: az egyik „fémnyomós” dolgozó, Bojárné felszólt, és Orendás Béla megválasztása ellen érvelt. Azt mondta egy „munkásnyúzó” főművezetőt nem lehet beválasztani a munkástanácsba, aki eddig a legdurvábban hajszolta a dolgozókat a havi terv teljesítése érdekében.

Orendás látta, hogy a beosztottja a munkásokat ellene hangolja, ezért azonnal felszólt. Elmondta, hogy miért ne lenne ő alkalmas arra, hogy beválasszák a munkástanácsba, amikor „ő hozta le a forradalmat Budapestről” az üzembe. Ő vetette le a vörös csillagot az üzembről, és részt vett a Városi Forradalmi Tanács plakátjainak kiragasztásában is. Ez a hozzászólása a gyűlésen résztvevőket meggyőzte, és Orendást is beválasztották az újjászervezett munkástanácsba.

A Központi Munkástanács összetétele végül a következőképpen alakult. Elnöke László Károly főmérnök, titkára Gulyás Sándor segédmunkás, tagjai pedig Kiss Tibor osztályvezető, Völgyi Sándor szállítómunkás, Takács László raktáros, Barta Ferenc és Gedei Béla tisztviselők lettek.

A Városi Forradalmi Tanácsban már előzőleg szerepelt Orendás Béla, Szigeti István és Bori István. Rajtuk kívül megbízták még Szabó Kálmánt és Házkötő Lajost, akik a fennmaradt névsorokban szerepeltek is.

A hordóüzem részéről Ötvös Bélát delegálták a gyár Munkástanácsába, később Orendással, Berkes Istvánnal a Városi Forradalmi Tanácsba is. Tagja volt a Munkástanácsnak többek között Bogár Béla, a villanyszerelők csoportvezetője, Házkötő Lajos, aki a Forradalmi Tanácsnak is tagja lett, majd később ő nemzetőrként tevékenykedett. A munkásgyűlés határozatot hozott, hogy befejezik a sztrájkot és felveszik a munkát, bár ennek több ellenzője is akadt.

A gyári munkástanács választásnak további eseményeit Ötvös Béla tanúként beidézt a kihallgatásából (1957. március 24-én) jól követhetjük: „*a beszéd befejezése után László főmérnök szaktárs, felhívta a figyelmünket, hogy menjünk át a kultúrterembe, ahol munkástanács választás lesz ismét, mert a tegnapi megválasztott munkástanács nem a dolgozók többségének az akaratát fejezi ki. A nagy kultúrteremben üzembrészenként félre húzódtunk és megkezdődött a Központi Munkástanácsba a delegáltak kinevezése. Én a hordó üzem részéről delegálva lettem a gyár munkástanácsába. Az üzemben Szigeti István a Forradalmi Tanács tagja kérdezősködés alapján összeírta a katonaviselt emberek névsorát.*”

Vissza kell térni a Fémnyomó 1956. október 29-i munkástanács ülésére, ahol történt még egy említésre méltó esemény. Az egyik dolgozó felvetette, hogy van az üzemben két „ávós besúgó”, mégpedig Koréh Lajos és Janka Sándor nevű dolgozók. Szigeti István, aki a Városi Forradalmi Tanácsnak is tagja volt, mindkét személyt fegyveres személyekkel kivitette az üzemből, és a honvédségi laktanyába kísértette őket.

Dudás Béla, aki a személyzeti osztályon dolgozott, később tanúként beidézt a kihallgatásán erről a következőket mondta: „*Én a személyzeti osztályon előadó voltam közel 2,5 évig. Ez idő alatt rendszeresen láttam, hogy a fenti személyek hetenként 2-3 alkalommal bejöttek Keresztúri Péter személyzeti osztályvezetőhöz. Azt, hogy miért jöttek be, nem tudom.*”

¹⁵ NB 003/1957 vádiratból

Amikor október 29-én hétfőn kijött az üzembe Szigeti István a városi FT tagja, én közöltem vele, hogy az üzemben Kóréh és Janka üzemi dolgozók besúgók, spiclik, munkás árulók.” Majd néhány konkrét dolgot meg is említ Keresztúri Péter személyzeti osztályvezető tevékenységéről. „1954 tavaszán Keresztúrit hívták a BM-re, ekkor ő közölte, hogy államvédelemnek lett a tagja és őt megbízták olyan feladatok intézésével, amelyről nem szabad beszélnie. Titoktartási kötelezettséget kellett aláírni, mert ha ezt megsérti akár 5 év börtönre is elítélhetik. ...Az esemény után hetenként figyelmeztetett, hogy erről az eseményről soha ne beszéljek.”¹⁶

Október 30-án ismét a sztrájk kérdése volt a kulcsponthoz tartozó kérdés mindkét cég munkástanácsának napirendjén. A Fémnyomó- és Lemezárugyár munkástanács küldöttsége, Gedei Béla, a Fémnyomó munkástanácsának elnöke és László Károly főmérnök vezetésével átmentek az Aprítóba, hogy közösen döntsenek a munka folytatása vagy sztrájk bevezetésében. (Eddig nem sikerült tisztázni, hogy mikortól lett László Károly helyett Gedei Béla a munkástanács elnöke.) A két gyár munkástanácsa a munka mellett döntött. Olyan döntést is hoztak, hogy a határozatot röpgyűlésen ismertetik az emberekkel.

Fontos fordulat történt a jászberényi forradalmi eseményekben azzal, hogy október 30-án (kedden) este Somogyi százados utasítást kapott a Honvédelmi Minisztériumból, hogy tüzéségével vonuljon Budapest város védelmére. Még aznap éjszaka az egész tüzerezred Somogyi vezetésével Budapestre távozott. Így a megválasztott Forradalmi Tanács elnök nélkül maradt. Amikor ezt október 31-én megtudták a tagok, azonnal összehívták a Városi Forradalmi Tanácsot, hogy új elnököt válasszanak.

Potemkin Károly jászberényi lakost, az Aprítógépgyár dolgozóját választották meg a Városi Forradalmi Bizottság (FB) elnökének, aki népszerű ember, kiváló futballista volt, jól ismerték és szerették is az emberek. Elnökhelyetteseknek Torma Ferencet, Nagy Pált, Imre Bélát és Zalai Ernőt választották meg.

Potemkin javaslatára választottak egy 12 tagú politikai intéző bizottságot, amelybe beválasztották Orendás Béla, Szigeti István és Szabó Kálmán fémnyomós dolgozókat. Utóbbi az intéző bizottság titkára lett. Ennek a szűkebb körű bizottságnak a hatáskörébe tartozott a korábban beválasztott kommunista funkcionárius személyek kiszűrése és eltávolítása, továbbá egyes személyek letartóztatása feletti döntés.

A gyűlés közben valaki közölte, hogy a Magyar Forradalmi Nemzeti Bizottság felhívást intézett a vidéki forradalmi bizottságokhoz, hogy a pesti sportszarnokban megrendezendő nagygyűlésre november 1-én mindenki küldje el megbízottait. Az egyik forradalmi tanács tagja ajánlotta Orendás Bélát, akit azonnal egyhangúan meg is választottak. Orendás a megbízást elfogadta, és egy tejeskocsival azonnal Budapestre utazott. Felgyorsultak az események, a történéseket későbbi vallomásai alapján tudtuk követni.

Orendás Béla már Budapesten járt, amikor megtudta, hogy a meghirdetett nagygyűlés elmarad. Ezután többfelé érdeklődött, több olyan szervezetet is felkutatott, akiktől a helyi forradalmi tanács részére további felvilágosítást és útmutatást tudna kapni. A Duna-parton felkeresett egy állami hivatalt – a peranyagból nem derült ki, hogy melyik hivatalról volt szó –, ahol felvilágosították, hogy a *Dudás-csoportra*¹⁷ nem lehet hallgatni, mert az ország kormányával ellentétben állnak. Orendás Béla még aznap visszautazott Jászberénybe, és a forradalmi tanácsnak beszámolt a Budapesten szerzett tapasztalatairól. Továbbá megbízást kapott arra is, hogy Potemkin Károly-

16 Pest Megyei Népbírósági ítélet NB 003/1957 számú vádiratból

17 Orendás Béla 1957. febr. 5-i vallomásából

lyal a jászberényi Honvédségi laktanyában szervezzék meg a forradalmi tanácsot. A választásra az elnökkel ki is mentek, és aktívan részt vettek a katonai forradalmi tanács megalakításában. Október 29-én a Fémnyomó- és Lemezárugyárban, valamint az Aprítógépgyárban is elkezdtek az *üzemőrség* megszervezését. A dolgozókat felhívták, hogy minél többen jelentkezzenek az őrségbe. Közölték azt is, hogy akik fegyveres szolgálatot teljesítenek, azok a rendes fizetésükön felül még külön pénzjuttatást is kapnak. Majd a következő napokban az arra alkalmas személyeket – akik döntően már katonaviseltek voltak – nemzetőri szolgálatra osztották be, és átküldték őket a városi rendőrkapitányságra, szolgálattételre. Közölték velük, hogy 24 órás lesz a szolgálat, utána 24 óra pihenőt fognak kapni. A rendőrkapitányságon fegyvert is kaptak, és a városban a fontosabb helyekre osztották be őket őrségre. Ezen személyek között volt Sándor József és Lauer László, szintén fémnyomósok. Lauer és Sándor nem együtt teljesítettek szolgálatot, hanem külön csoportba osztották be őket. A Fémnyomó- és Lemezárugyárból kb. 35, az Aprítógépgyárból pedig 15 személyt küldtek a városi nemzetőrségbe. Az összesen 70 fős nemzetőrség zömét tehát a két nagy gyár biztosította.

A forradalmi események gyors sodrában olyan emberi sérelmek is keletkeztek, amelyeket később a büntetőperekben keményen felhasználtak a forradalmárok ellen. Egy ilyen konkrét eset volt, amikor Szigeti István a városi tanácsnál találkozott Árvai István-nal, a Járási PB első titkárával, akinek azt a kijelentést tette *„jobb lesz, ha eltűnsz a láthatárról, mert Te is kompromittált személy vagy”*.¹⁸

Október 31-én Altordai Sándort megválasztották a Nemzetőrség parancsnokának. A nemzetőrség a rendőrség épületében lett elhelyezve. További döntés volt, hogy a Rákosi-éra embereit – Sós Pál VB elnököt, Oláh János VB titkárt és még más funkcionáriusokat – leváltották.

November 1-én megkezdődött a rendőrség épületében a nemzetőrök felfegyverzése. Potemkin Károly, a Forradalmi Bizottság elnöke felvetette, hogy tárgyalni kell a Jászberényben állomásozó szovjet egységek vezetőivel. Erre a tárgyalásra november 1-én délelőtt került sor, ahol Potemkin elnök vezetésével az FB néhány tagja, Altordai Sándor és a „fémnyomós” Szabó Kálmán, tárgyaltak a jászberényi szovjet katonai egységgel.

Közben a városban erőteljesen folyt a nemzetőrség felfegyverzése. Még november 1-jén elindult a felfegyverezett ifjúsági szövetség tagjainak gyors ütemű kiképzése, és az is szerepelt az „oktatásban”, hogyan kell benzines palackokkal megsemmisíteni egy tankot. Mivel a honvédség elhagyta a várost, az ottmaradt honvédtisztek felülről utasítást kaptak egy ezred felállítására. A behívandó pótezred részére fegyvereket kellett biztosítani, mivel nem volt elegendő fegyver. Potemkin elnök utasítására Torma százados és a fémnyomós Szabó Kálmán Tápíoszecsőre ment egy Wartburg személygépkocsival, ahol a lőszerraktárból 300 db géppisztolyt és lőszert vételeztek, és azt Jászberénybe szállították.

Az üzemekben a gyári őrségek megszervezése és felállítása mellett intézkedés történt arra is, hogy az üzemek előtt ágyúk kerüljenek felállításra. Mivel az ágyúkhöz nem állt rendelkezésre vontató erő, így Imre Béla¹⁹ szervezte meg, hogy 8 tehergépkocsi álljon rendelkezésre az ágyúk vontatására. November 2-án éjjel ezekkel a gépkocsikkal vontatták ki az ágyúkat az Aprítógépgyárhoz és a Fémnyomóhoz. Egyidejűleg az ágyúkhöz szükséges lőszert is kiszállították.

November 1-jétől a Fémnyomóban is megalakult a gyári nemzetőrség. Az üzemek őrzését ők vették át. Ennek az volt a fő oka, hogy nagy mennyiségű hadianyag – ahogy akkor hívták „csőpe-

18 Szolnok megyei Ügyészség vádiratából

19 Az 1956-os jászberényi forradalmi események periratainak tanulmányozása alapján Imre Béla volt a legradikálisabb forradalmár

rem” – volt a gyár területén. A tüzérségi laktanyából ekkor vezényelték ki a gyárhoz 2 db 122-es tarackot,²⁰ amelyet katonákkal őriztettek állandóan. A felügyelet vezetésére rendelték ki Fritz Gergely alhadnagyot, akinek napokig nem volt váltótársa. Az őrzésbe végül besegített Hargitai József főhadnagy és helyettese, Rácz főhadnagy. November 3-án vette át az ügyeletet Hargitai főhadnagy, és az ezt követő két napban fontos szereplője lett a Fémnyomó- és Lemezárugyárban lezajlott forradalmi eseményeknek. Ezért érdemes külön kitérni az ő személyére és sorsára. Parasztcsaládból származott. Szakérettségi után a Budapesti Műszaki Egyetemen hadmérnöki diplomát szerzett. Az egyetem elvégzése után került a Fémnyomóba katonai átvevőnek. Beosztása teljesen független volt a gyári vezetéstől. Közvetlenül a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozott.

1956. október 24-én a Honvédelmi Minisztérium Főcsoport-főnöksége felrendelte Budapestre közvetlen helyettesével, Rácz főhadnaggal együtt. Vállalati kocsival hajnali 4-kor indultak. Mire 6 óra körül Zuglóba értek már világos lett számukra, hogy a fővárosban teljes az anarchia. Azt is rögtön látták, hogy katonai egyenruhában nem ajánlatos közlekedni, ezért Gorjanc Ignác igazgató zuglói lakására mentek. Az igazgatótól civil ruhát kaptak, majd Hargitai nővéréhez indultak, de itt sem volt biztonságos. Végül a Mária utcai katonai szállásra mentek, mivel a Honvédelmi Minisztériumba való bejutás ekkor már teljesen reménytelennek látszott. Másnap gyalog kimentek a Maglód-üdülő vasúti megállóig, majd vonattal késő estére értek Jászberénybe. Az elkövetkező napokban Hargitai folyamatosan próbált telefonos kapcsolatot létesíteni a HM-beli főnökséggel, de sikertelenül járt. Ezt követően a forradalmi eseményekben az említett november 3-i időpontig nem vett részt, akkor viszont erőteljesen bekapcsolódott.

November 3-án (szombaton) azonban más események is történtek a Fémnyomóban, amelyek jelentősen befolyásolták a gyár életét. 1956. nov. 3-án délután 3-4 óra között Gorjanc Ignác igazgató és László Károly főmérnök egy kollegájukkal indultak vissza Budapestre. Ekkor még mindketten a fővárosban éltek, a családjukkal együtt budapesti lakosok voltak. A fiatal Gorjanc a maga erélyes hangján odaszólt Babucs Lászlónak: „itt a gyár őrizd meg,” ami az akkori nyelven azt jelentette, hogy Babucs lett az üzemőrség parancsnoka. Indulás előtt még az üzemrendészet vezetőjével és helyettesével, Molnár Jánossal és Harangozó Ferencsel közölték „ne tartózkodjanak a portán, ne provokálják a tömeget”. Ezt az odaszólást ők leváltásként vették, amelyet Molnár nehezen tolerált.

De kövessük tovább időben az események alakulását. A vezetők hazamentek, Babucsot kinevezték, Hargitai pedig átvette a tarackok őrzésének felügyeletét. Babucs László lett az üzemőrség vezetője. Hargitai az ellene folytatott eljárásban így jellemezte az állapotokat: „*Babucs megkért engem is hogy segítsek neki a feladatokban. Ekkor 2 db 122-es tarack volt a gyári bejáratban... Ténykedésem kezdetén megismerkedtem azzal a 6 katonával és 6 polgári személlyel, akik a lövegek mellé lettek beosztva. Ekkorra már a váltás is meg volt szervezve közöttük... Sok dologgal nem voltam megelégedve, mert az őrség a fegyvereiket maguknál tartották az ágyban is, sőt ahol aludtak egy ládában kb. 10 db gránátot is tartottak. Új és megfelelőbb körletet jelöltem ki számukra és átköltöztettük őket. Ez mire megtörtént esteledni kezdett. Elmentünk az ebédlőbe vacsorázni. Este 8-9 között érkezett vissza az a kocsi, amely a vezetőket vitte Budapestre.*

Vélük jött vissza 2 fő, akik közül az egyik Ganz üzemvezető volt, aki már a korábbi eseményekből ismert, ők a friss pesti forradalmi élményeiket mondták el, ez kb. este 1/2 11-ig tartott.”²¹

20 Azt, hogy ezt kinek a parancsára vezényelték ki a periratok alapján nem derült fény.

21 Hargitai József peranyaga: Budapest Katonai Bíróság 432/1957. száma

November 3-án egyébként már úgy látszott, hogy a helyzet konszolidálódni fog, s mint az országban bárhol, arra készültek a termelőüzemekben, hogy november 5-én, hétfőn megkezdik a normális munkát. Ebbe a helyzetbe robbant be a szovjetek november 4-i hajnali támadása, amelyről mindenki hajnalban, Nagy Imre miniszterelnök rádióban elhangzott drámai bejelentéséből értesült.

A Fémnyomóban a katonai ügyelethez közel, a pártbizottsági helyiségben teljesített akkor éjjel szolgálatot az a két fő, akik az üzemi munkástanács tagjai voltak. Reggel ők is a miniszterelnök drámai bejelentésére ébredtek, de kövessük tovább Hargitai vallomását. „...*beszédének hallatára felerősítették a rádiót. Ennek a hangjára ébredt fel az egész társaság. Az új helyzet nagy zűrzavart okozott. A munkástanács tagjai elhatározták, hogy behívják a többi munkástanács tagot is. Ezt meg is kezdték a náluk lévő gépkocsival. A tanács tagok kb. 70 %-a bejött 8-9 óra között.*”

„*Első döntés, hogy a férfiakat be kell hozni a gyárba. Ezt küldönc útján továbbították, ahol ezt mikrofonba is közzétették. Ekkora egy összekötő jött ki, de csak azt a hírt hozta, amit a rádióban hallottunk. Hiszen Szolnokkal nem sikerült összeköttetést teremteni. Az első kocsival több műszaki és adminisztratív dolgozó jött be a Kossuth úti lakótelepről. Vele jött helyettesem Rác főhadnagy is.*”

„*Két álláspont alakult ki, az egyik szerint nincs szükség őrésre, a másik továbbra is fontosnak tartotta a gyár őrzésének a fenntartását. Döntésre először nem került sor. Látva a határozatlanságot az éjjeli őrség nagy része időközben elillant.*”²²

A munkástanács ülésére Hargitait is meghívták. Miről esett szó a munkásgyűlésen?

„*A tanács úgy határozott, hogy a védelmet meg kell szervezni. Ekkor került sor a magas figyelők felállítására, akik kémelelték a terepet, alattuk 2-2 ember állt. Ez már 8 és 9 óra között megvolt, ekkor a laktanyából kihozott „M” készlet is kinn volt és az embereknek géppisztolya is volt. A tanácsban tovább folyt a vita és kb. 10 órakor olyan döntés született – ez időtáiban hangozhatott el Kádár nyilatkozata – hogy a lövegeket be kell vontatni a gyárba és kivonni a használatból. Közben a fegyveres emberek fogytak... az üzemőrök maradtak, mert a parancsnokuk nem engedte haza. Én is éppen készültem haza Babucs-csal, de csak déltájban tudtunk haza jutni.*”²³

Az igazgató által leváltott vagy inkább háttérbe állított Molnár János, akit önérzetében mélyen sértett a leváltása, később tanúként keményen Hargitai ellen vallott.²⁴

„*...nov. 4-én mint rendészeti osztály vezetője le voltam váltva. Helyettem Hargitai Józsefet és Babucs Lászlót állították be. Ezek parancsnoksága alatt 36 nemzetőr plusz a rendészeti osztály fegyveres őrsége adott szolgálatot az üzemben. ...de. 9-10 között hozták a géppisztolyokat (50 db) és 2000 db lőszert. Intézkedést Hargitai tette ...amikor a városban megkezdődött a lövöldözés, kint a nemzetőrségnél is felbomlott a rend. Sokan otthagyták helyüket, többen az üzemet is elhagyták. Amikor kiértem a lakótelepre (Kossuth úti) ahol a korábbi rémhír szerint megtámadták, valótilan volt, visszatelefonáltam az üzembe, hogy a nemzetőrség tegye le a fegyvert.*

A telefonálásnál jelen volt Ganz Rudolf is, aki az üzemi FT tagja volt...”

Majd így folytatja: „*Én este 6 és 7 óra között értem vissza az üzembe, közben a szovjetek a laktanyát elfoglalták. A szovjet parancsnokkal beszéltem, hogy jöjjenek ki a fegyverekért, amiért*

²² Hargitai vallomása

²³ Hargitai József 1957. ápr. 10-én kézírásban készített vallomása

²⁴ Hargitai József peranyaga: Budapest Katonai Bíróság 432/1957. száma

nov. 5-én reggel ki is jöttek. ...November 4-én este az üzemben csak a rendészeti őrség tagjai voltak jelen, az ott lévő nemzetőrség széjjelszaladt parancsnokostól együtt.”

Molnár a vallomásában többször megerősítette, hogy Hargitai József, a gyári bevezető utat akarta aláaknázni. Meg is nevez egy személyt: „...Lett volna erre vállalkozó név szerint Sass Péter, aki a nemzetőrségben teljesített szolgálatot.”

Fritz főhadnagy, Hargitai katonakollégája későbbi vallomásában a következőt mondta: Megerősítette, hogy Hargitai valóban azt tervezte, hogy a lövegekhez kiadott repeszgránátot fűzők össze, és akna helyett rakják le a gyárba bevezető útra. „Ha jönnek a tankok, akkor meg kell gyújtani. Ezt más alkalommal másoknak is említette. Továbbá beszélt benzines palackokról is. Ez a beszélgetés a kaputól jobbra lévő irodában hangzott el, szemben ahol a mi pihenőhelyünk volt kijelölve.”

November 4-én a városban történt drámai események rövid összefoglalása: Reggel a Városi Forradalmi Bizottság tagjai közül kb. 8-10 fő gyűlt össze a Tanácsházán. Délelőtt katonatisztek bevonásával arról folyt a tanácskozás, hogy számításba jöhet-e egyáltalán a város megvédése szovjet támadás esetén. Ebéd után egy óra tájban született meg a döntés, hogy nincs esély a szovjet csapatokkal szemben, ezután kezdődött meg a fiatalok leszerelése. Délután 4 óra körül váratlanul támadtak a szovjetek. A főtéren heves tüzelés kezdődött, melynek során hat magyar és két szovjet katona vesztette életét, valamint 60 magyar és 6 szovjet ember sebesült meg. A Tanácsházán a Forradalmi Bizottság 5-6 tagja került a szovjetek fogságába. Fémnyomós nem volt közöttük. Orendás Béla előbb eltávozott, Szabó Kálmán pedig Tápiószecsőn volt fegyverekért. A szovjetek utasítására Imre Béla telefonon felhívta mindkét gyárat, hogy ne fejtessenek ki ellenállást a szovjetekkel szemben.

Potemkin Károly így emlékezett vissza november 4-re a későbbi vallomásában: „November 4-én kora reggel anyám költött és mondta, hogy itt van Orendás, azonnal menjek be a tanácsba. A kapitányság épületében tartózkodtam egész nap, majd du. 3-4 között Szigeti alosztályvezető irodájában beszélgetünk Rónai, Patkós és én. Később bejött Orendás Béla az FT tagja és közölte, hogy megy a Fémnyomóba, hogy a Tanács által közölt határozatokat kell átadnia és kérdezte tudunk-e gépkocsit adni. Nem tudunk adni és eltávozott.”

1957. november 4-e utáni események

Orendás Béla, valamint az üzem vezetősége november 5-én és 6-án igyekeztek a termelést beindítani. Az Orendás által irányított üzembrészben a termeléshez villanyáramra nem volt szükség, így a munkát azonnal beindította, és utána az üzembrész rendszeren termelt.

Az 1957. november 4-i szovjet támadással a forradalmat eltiporták, de az emberek reménye még élt az újrakezdésre, mivel működtek a munkástanácsok. A jászberényi forradalmi vezetők egy részét a szovjetek letartóztatták, Szolnokon először agyba-főbe verték őket a már alakuló pufajkások, majd néhányukat (Altordai Sándort, Imre Bélát és Nagy Pált) a mai Ukrajnába vitték, ahonnan 1956 karácsonya előtt hozták vissza őket.²⁵ Ugyanakkor a munkástanácsok még „dolgoztak, működtek”. Igyekeztek felvenni a kapcsolatot más munkástanácsokkal is. November 28-ra meghívást kaptak Szolnokról a Megyei Munkástanács megalakítása céljából. A Fémnyomó munkástanácsát Szabó Kálmán képviselte (az Aprítóból Czigány István és Goda Zoltán voltak a

²⁵ Budapesti Helyőrségi Katonai Ügyészség 876/57 számú határozata (Hadtörténeti Levéltár)

küldöttek). Az értekezleten kiderült, hogy a megyéből csak a két jászberényi gyár képviseltette magát, az összes többi résztvevő szolnoki volt. Így csak a Szolnok Városi Munkástanács megválasztására került sor, a Megyei Munkástanács megalakítása elmaradt. Szabó Kálmán felszólalt, és a következőket mondta: „*Helyteleníti, hogy a Szolnok megyei üzemek munkástanácsai nem tartanak kapcsolatot a Nagy-budapesti Munkástanáccsal. Ők jártak a Nagy budapesti MT-nál, két napot tartózkodtak fent, a két jászberényi üzem volt az egyedüli (Szolnok megyéből), amelyik képviseltette magát Budapesten. Egy küldöttet fent is hagytak, s ezzel tartják a kapcsolatot.*” A szolnoki értekezleten elhatározták, hogy felkeresik a járásokban alakult munkástanácsokat, és megbeszélnek velük a teendőket. Szabó Kálmán is kapott ilyen felkérést. Persze ezeket a kezdeményezéseket az egyre erősödő Kádár-kormány hamarosan elfojtotta.

Megtorlás

Munkahelyükről való elbocsátásokkal indult a forradalomban részt vevők elleni megtorlás. Racionalizálás címén sorban felmondtak azoknak, akik bármilyen szerepet is vállaltak az 56-os eseményekben.

Faragó Mihály rendőr százados irányította a nyomozást, és 1957. február 16-án írta meg a határozatot az előzetes letartóztatások elrendeléséről. Az első listán lévő személyek a következők voltak: Nagy Pál, Altordai Sándor, Apter Károly, Imre Béla, Szigeti István.

Orendás Bélát a Szombathelyi Rendőrkapitányság állította elő határátlépés kísérlete miatt, 1957. április 5-én a Jászberényi Rendőrkapitányságra kísérték, és intézkedtek előzetes letartóztatásba vételéről. Kézenfekvő a kérdés, hogy Orendás valóban disszidálni akart? De miért ment Szombathelyre? Felesége vallomása egy logikus indokot mutat: „... *azt mondtam, hogy menjen el Szombathelyre a testvéremhez, talán az tud neki állást szerezni. Így utazott el, de nem tért vissza, mert időközben letartóztatták.*”²⁶ 1957. április 2-án rokonlátogatásra ment Szombathelyre, ahol egy ellenőrzés során a rendőrség tiltott határátlépés gyanújával őrizetbe vette. (Valójában disszidálni akart-e, erről a bírósági iratok közötti bűvárkodásból sem tudtam meggyőződni az igazságról.)

Mint abban az időben gyakran, a jászberényieket érintő eljárásokban is monstre pereket szerveztek. Mintegy száz tanú kihallgatására került sor. Többek között tanúvallomást tett Gorjanc Ignác és László Károly is.

Már a megtorlás időszakában, 1958. január 7-én Szolnokon tartott bírósági tárgyaláson László Károlyt is megidéztek, mint független tanút, aki a következőket mondta: „*Október 29-én Somogyi százados kiküldte Szigetit a gyárba, akinek a vezetésével munkásgyűlést tartottak, amelynek a határozata az volt, hogy tovább kell dolgozni... Ezen a gyűlésen felállt Bojárné és a munkástanács tagjai közül kifogásolta Orendás személyét, aki munkáshajcsár volt... Nem örvendett nagy népszerűségnek a dolgozók között, mivel meglehetősen hajtotta őket. Erre azonban a gyár termelése érdekében szükség is volt, hiszen mi adtuk neki az utasítást. Emiatt sokan haragudtak rá. Ő osztott nemzeti színű szalagot, de minden megjegyzés nélkül. Többek között nekem is adott.*”

Gorjanc Ignácot – aki akkor 33 éves volt – tanúként szintén kihallgatták 1958. február 11-én, ahol vallomásában számos lényeges dologra rávilágított: „*1956 októberében és novemberében nagyon keveset tartózkodtam az üzemben. ... Orendásról személyesen semmit sem tudok. Csak László főmérnöktől tudom, hogy Orendás a munka feltételén folytatása mellett foglalt állást.*”

²⁶ Orendás Béláné vallomása 1958. jan. 29-i kihallgatáson

Egy szombati napon a TEFU-s dolgozók jelentek meg a gyárban, azzal a felszólítással, hogy tőlünk is menjenek dolgozók a szobor ledöntéséhez. Orendást a lehető legjobb dolgozónak ismertem. Nem igen szerették a beosztottjai, mert nagyon kemény kezű volt, de ez érthető is, mert mi meg őt szorítottuk. A csillagok levételét a párt kezdeményezte... Amíg lehetett Orendás a termelőmunkában részt vett.”

Több alkalommal megtalálható a periratokban, hogy egy hozzátartozó a felsőbb hatóságokhoz fordul kegyelemért, vagy a kiszabott büntetés enyhítéséért. Egy példa erre Orendás Béla testvérenek, Orendás Máriának Kádár Jánoshoz írt levele. Fő érve, hogy édesapjuk 1919-ben vöröskatona volt, akit agyonvertek. Kéri Kádár elvtársat, vegyenek el tőle mindent, nehogy öngyilkos legyen. Hasson oda Kádár elvtárs, hogy igazságtalanság ne történjék: „...nyomozót elítélem, aki kislányának azt mondta, hogy tagadja meg apját.”²⁷

A Fémnyomó- és Lemezárugyár forradalmi eseményeinek főszereplői, akiket börtönbüntetésre ítélték:

Hargitai József 1928-ban született egy 10 holdas, 10 gyermekes paraszt nagycsaládban, Halászbiban.² Asztalos inaséveit a háború megszakította, frontról való hazakerülése után a szakmát befejezte és Pestre került segédtanulónak. 1949-ben elkezdte a tanulást, szakérettségét tett (1 év), majd 1952-ben a Műszaki Egyetemre került, és mint hadmérnök végzett. Az egyetem elvégzése után került a Fémnyomóba katonai átvétőnek.³ Beosztása teljesen függetlenített volt a gyári vezetéstől, közvetlenül a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozott. A forradalomban való 2 napi részvételért 2 év börtönre, lefokozásra és vagyonek kobzásra ítélték.

Orendás Béla szegényparaszti családból származott, 4 középiskolát végzett majd az iskola elvégzése után újságárusként dolgozott 1938-ig. Ezután a Falusi Kislakásépítő Szövetkezet csepeli fátelapén dolgozott egy ideig, mint rakodómunkás. 1944-ben katonai szolgálatra vonult be, és a második világháború alatt Szolnok környékén esett szovjet fogságba. 1945 szeptemberében tért haza a Szovjetunióból. Utána magánkisiparosnál dolgozott, majd az állami Lapkiadó Vállalathoz került, ahol 1951-ig volt alkalmazásban. Innen a Csepeli Vasöntődébe került, ahol eleinte fizikai munkát végzett. 1950 februárjában katonai szolgálatra vonult be, és amikor ismét visszakerült Csepelre a motorkerékpár üzemben dolgozott 1952-ig. Szakmai magánképzésben is részt vett, és 1954-ben került a jászberényi Fémnyomóba. Először művezető majd főművezető beosztást kapott, és ilyen minőségben dolgozott az '56-os forradalmi időkben is. A forradalomban való részvételéért 1 év 6 havi börtönre ítélték.

Szigeti István munkáscsaládból származik, 8 hónapos korától menhelyi gyermekként került Krasnyáczki Istvánhoz Jászberénybe. 3 középiskolát végzett, katona volt. Kitanulta a lakatos szakmát, majd megnősült, s 1952-től kezdődően a jászberényi Fémnyomó- és Lemezárugyárban mint szerszámlakatos volt alkalmazásban a forradalom idején is. Az eljárást 1957. március 1-én megszüntették ellene.

Szabó Kálmán 1929. január 1-jén született Túrkevéen, iskolai végzettsége 4 középiskola, foglalkozása terv. előadó, munkahelye a Fémnyomó- és Lemezárugyár. Középparaszt családból származott, apja kertészettel foglalkozott. A Budapesti Katonai Bíróság 1 év börtönre ítélte, három év próbaidőre felfüggesztve.

Sándor József középparaszti családból származott, hárman voltak testvérek, 8 általánost végzett, és utána Budapestre került, ahol ipari tanuló lett. 1953. július 2-án szabadult fel, és egy évig

²⁷ Vádiratból B. Pesti katonai Ügyészség B. XIII. 2221/1957

a kispesti Textilgyárban töltötte a gyakorlati időt. 1955. július 1-től a jászberényi Fémnyomóba került, ahol géplakatos volt, 1957 januárjában racionalizálták.²⁸

Lauer László alkalmazotti családból származik, apja a Horthy időszakban katonai segéd tiszt volt, azaz polgári alkalmazott. Négy középiskolát végzett, majd az inasévek után Szolnokon és Budapesten dolgozott különböző üzemekben. Szakképzettsége szerint villanyszerelő. 1954-ben 6 hónapig a jászberényi Aprítógépgyárban dolgozott mint villanyszerelő. Majd Szerencsre került a Cukorgyárba, és 1955 áprilisában ismét visszajött Jászberénybe, a Fémnyomóban szerelőként nyert alkalmazást. 1957. január 24-én racionalizálták. Az eljárás során 1 év börtönre ítélték.

A megtorlás során a nyomozó és ügyészi szervek igyekeztek a forradalom résztvevőit „osztályidegennek”, kulákszármazásúnak beállítani. A fenti életpályákból kitűnik, hogy ez a fémnyomós dolgozók esetében sem volt igaz.

A fentiekben felelevenítettem a Fémnyomó- és Lemezárugyár munkástanács történetéből számos fontos részletet, amelyekből sok esemény először kerül publikálásra.

Források

Czigány I.–Goda Z. „Munkástanács az Aprítógépgyárban” Jászsági Évkönyv, 2001.

Géczi József Alajos–Szrenka Éva: 8 napért 8 év. Bába Kiadó, Szeged, 2012.

Járomi József: Vihar a városban. A forradalom és a szabadságharc napjai Jászberényben 1956-ban. Jászberény, 1995.

Pest Megyei Népbírói ítélet NB 003/1957 számú vádirat (Pest Megyei Levéltár)

Szolnok Megyei Ügyészség vádirata

Pesti Katonai Ügyészség B. XIII. 2221/1957. szám

B.V. 447/1957 Jegyzőkönyv Budapesti Kat. Bíróság (Hadtörténelmi Levéltár)

Hargitai József peranyaga: Budapest Katonai Bíróság 432/1957. száma (Hadtörténelmi Levéltár)

V-150376/1 számú, Téma: Szolnok megye ellenséges erőinek monográfiája (Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára)

1) Budapesti Helyőrségi Katonai Ügyészség 876/57 számú határozata (Hadtörténelmi Levéltár)

²⁸ Szolnok Megyei Ügyészség vádiratából

Sebők Balázs

ACÉLSZÜRKE EGYENRUHÁK ALKONYA A JÁSZSÁGBAN

Újabb adalékok a Kókai László Munkásőregység történetéhez

Negyedszázad telt el a rendszerváltás óta. A magunk mögött hagyott esztendőök során sokan és sokat írtak a magyar történelem ezen időszakáról, viszont az akkori „vesztesek” nézőpontjából, szemszögéből jóval kevesebb tényfeltárás született. Mi éppen ez utóbbira teszünk kísérletet, így az alábbiakban a Munkásőrség utolsó hónapjainak jászsági eseményeit vizsgáljuk, megpróbálva így felderíteni, mi is történt az acélszürke egyenruhások berkeiben. Milyen kérdések foglalkoztatták őket, milyen nehézségekkel kellett szembenézniük, hogyan élték meg a számukra bukást és megszűnést hozó rendszerváltó hónapokat? Bizonyára sokan hallottak már a rendszerváltás körüli időszakban lábra kapó mendemondákról, miszerint a munkásörök „majdnem” fegyvert fogtak az elbukó rendszer védelmében. Van ennek valóságalapja? Kevesen tudnák megmondani. Általánosságban viszont elmondható, hogy a mai magyar társadalom döntő részének nincs túl sok konkrét információja a munkásörökkel kapcsolatban, sőt, korábban sem volt: jól alátámasztják ezt a korabeli levéltári iratok és a visszaemlékezések is. A munkásőrség fennállása idején az emberek döntő többsége nem foglalkozott az önkéntes fegyveresekkel, úgymond „ráhagyták” arra, aki vállalta ezt a fajta fegyveres szolgálatot. Persze voltak, akik ellenszenvvel tekintettek rájuk, és akadtak, akik rokonszenveztek velük. Aztán 1989 folyamán hirtelen egyfajta közellenség lett a munkásőrség, és komoly kampány is folyt a megszüntetésükért, mígnem a „4 igenes” népszavazás elsöprő többséggel ki nem nyilvánította, hogy nincs szükség többé erre a szervezetre. Az ezt követő években csökkenő intenzitással – de mind a mai napig – már csak a fantáziadús pletykák, mendemondák maradtak utánuk a népi emlékezetben. Jellemző, hogy az átlagembernek talán a „Csapd le csacsi!” című játékfilm és annak komikus munkásör figurái ötlenek az eszébe. Az alábbiakban ezzel szemben egy objektív képet igyekszünk felvázolni a munkásörökről, így forrásként elsősorban a levéltári anyagra támaszkodunk (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltára), de tekintve, hogy a felbomlás éppen negyedszázada, tehát nem túl régen zajlott le, segítségül hívtuk egykori jászberényi munkásörök elbeszéléseit, emlékeit is. És nem feledkeztünk meg a kisszámú rendelkezésre álló szakirodalom áttekintésétől sem: ezek egy része még 1989 előtt íródott, egy másik része pedig a rendszerváltás utáni úttörő levéltári kutatásokra épül. Utóbbiakkal kapcsolatban Germuska Pál nevét kell feltétlenül megemlítenünk, hiszen elsőként ő nyúlt hozzá ehhez az addig még egyáltalán nem kutatott témához. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár munkásörökre vonatkozó anyagának egy része mind a mai napig zárolt, nem kutatható anyag, ezért még néhány esztendőt várunk kell a valóság teljes egészének feltárára. Az előző esztendőben a jászsági munkásőregységek megalakulásának körülményeit, illetve kezdeti éveit tekintettük át, most pedig – szakítva a hagyományos kronológiai következetességgel – éppen a munkásőrség megszűnésének körülményeit, eseményeit vesszük görcső alá. A jászberényi anyagon túl többször Szolnok megyei, néhány esetben pedig országos eseményekre is kitérünk. Megalakulásakor a Munkásőrség olyan önkéntesekből verbuvált párhadseregnek számított, akikre mindig és minden körülmények között számíthatott

Sikeresen végrehajtott gyakorlat: a munkásörök a rendőröknek adják át a külterületen bujkáló diverzánsokat.

alizálódtak, amelynek részletei a mindenkori honvédelmi törvényben lettek rögzítve. Kezdetből fogva együttműködtek a Magyar Néphadsereggel és alakulataival, a Belügyminisztériummal és szervezeteivel, a rendőrséggel és a határőrséggel. Kezdetben a munkásőr szolgálatot az egységek tagjai, a pártszervezetek és a parancsnokok egyaránt pártmunkának tekintették, a munkásőrség a párttaggá nevelés egyik fontos műhelyévé vált. A szocialista brigádmozgalom megerősödésében is nagy szerepük volt. A munkásörök kiképzése lehetővé tette, hogy a katasztrófavédelem terén is fel lehessen őket használni: árvizek, tüzek esetén, eltűnt gyerekek vagy akár szökött rabok felkutatásában is segédkezhetnek. A hátszág védelmének egységes rendszerében részt vettek tehát az állam- és közbiztonság védelmében és fenntartásában, a politikai rendezvények biztosításában, de ellátták fontos létesítmények és épületek őrzését is. Egyenruhás munkásöröket az állami ünnepek díszelgőiként, koszorúzóiként, illetve – a rendőrség kötelékét erősítve – közrendvédelmi razziákon lázhattak az állampolgárok. A munkásőrség egységeiben és alegységeiben ötvenkénti program szerint tervszerű, rendszeres kiképzés folyt. A régi, öreg – és sok mindent megélt – fegyverzetet, ami kezdetben TT pisztolyokból és PPS géppisztolyokból állt, időközben korszerűbb fegyverzet váltotta fel.¹

Ha meg akarjuk adni a munkásőrség definícióját, akkor érdemes elővenni a korabeli megfogalmazásokat, illetve az egykori munkásörök visszaemlékezéseit. A pártállami szakzsargon így fogalmazott: „A munkásőrség elsősorban politikai intézmény, a munkásosztály osztályszervezeteinek része. Fegyveres testület, mert a munkásörök rendszeres kiképzésben részesülnek és fegyverrel vesznek részt a munkáshatalom védelmében. Társadalmi és mozgalmi jellegű szervezet,

a pártállam. Akiknek „nem remegett volna meg a keze”, ha esetleg ismét a fegyverekhez kellett volna nyúlni a szocialista rendszer védelmében. A Kádár-rendszer konszolidációjának megtörténtével aztán egyre kisebb lett az esélye annak, hogy valaha is élesben, fegyveresen, belső ellenséggel szemben kelljen bevetni a közel 60 ezer fős acélszürke egyenruhás sereget. Ezért – meghagyva a fegyvereket – egyre inkább hátszágvédelmi feladatok ellátására speci-

¹ Huszonöt esztendő acélszürkében. 1957–1962. Képek a munkásőrség életéből. Szerk.: Ács György–Bolgár Imre–F. Pintér Anna–Szabó Zsuzsa. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 7–32.p.; Munkával, tollal, fegyverrel. Bepillantás a munkásőrség életébe. Zrínyi Katonai kiadó, Bp. 1985. 9–13.p.

mert benne szolgálatot teljesíteni olyan ellenszolgáltatás nélküli, társadalmi tevékenység, amely munkahelyi és közéleti helytállásra neveli a munkásöröket. Ilyen értelemben a testület a szocialista magyar társadalom demokratikus intézménye.”² Egykori jászberényi munkásörök utólag így definiálták saját magukat: „A munkásörtség önkéntes, társadalmi alapon szervezett fegyveres testület volt, amely megalakulása idején erődemonstrációul szolgált. Az első munkásörök munkahelyük védelmének garanciáját látták a szervezetben. A későbbi időkben átalakult a profilja, és a politikai helyett szélesebb körű hátszágvédelmi jelleget öltött.” Egy esetleges mozgósítás idején a munkásörök elsőrendű feladata lett volna a stratégiai fontosságú objektumok védelme. Ez a jászberényi egység esetében a jászágói rádióadónak, az Állami Tartalékgazdálkodási Intézet pusztamonostori objektumának, valamint a legfontosabb nagyüzemeknek a védelmét jelentette volna. Utóbbiak közé tartozott a Hűtőgépgyár is, amely békeidőben ugyan nem kérte a munkásörségtől az állandó objektumvédelmet, de egy esetleges veszélyhelyzetben egy századnyi munkásör elhelyezésére lett volna lehetőség a kerékpármegőrző előtti emeletes épületben.³

A rendszerváltozást megelőző években – a korábbi összevonások következtében – 4 önálló munkásörégység tevékenykedett Szolnok megyében, valamennyi zászlóalj erősséggel. A korábbi jászapáti Velemi Endre Munkásör Század és a Jászberényi Kókai László Munkásör Század ekkor már régen egy egységet alkotott Jászberény központtal, az egyesített alakulat névadója pedig Kókai László lett. Létszámát tekintve a jászberényi alakulat volt a legkisebb létszámú Szolnok megyében. A jászberényi és a szolnoki munkásörégység nem volt teljesen feltöltve, míg a törökszentmiklói alakulat 100%-nál magasabb feltöltöttségi szintet mutatott.

Szolnok megye munkásör egységei 1989-ben⁴

A munkásörégység neve	A munkásörégység székhelye	Létszám 1989. március 1-jén (fő)	Feltöltöttség
F. Bede László Munkásörégység	Szolnok	537	95%
Kilián György Munkásörégység	Törökszentmiklós	446	105%
Zalka Máté Munkásörégység	Karcag	453	100%
Kókai László Munkásörégység	Jászberény	405	96%

Szolnok megyében a munkásörállomány összesen 2068 főből állt, ehhez jött még 235 fő készenléti tartalékállomány. Hivatásos munkásör az egész megyében összesen 20 fő volt, míg a polgári alkalmazottak létszáma 17 főt tett ki. Elmondható tehát, hogy a munkásörök elsőpró többsége

² Munkával, tollal, fegyverrel. 13.p.

³ Egykori jászberényi munkásörök visszaemlékezései alapján.

⁴ MNL JNSZML 23.f – 198.d. A Munkásörtség Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. 4-es és 5-ös tárgykör. 1989. Gyorsinformációs jelentés a MOP Propaganda és Sajtó Osztály vezetőjének. 1989. január 16.; Jelentés a Munkásörtség Országos Parancsnokság Állomány szervezési Osztálya részére. 1989. június 19.

Munkásőrök fegyverkarbantartás közben

civil foglalkozása mellett önkéntes plusz feladatot vállalt, tehát ún. társadalmi állományú munkásőr volt. Az állomány közel $\frac{3}{4}$ -e fizikai munkakörben dolgozott (71,4%), és ennél is nagyobb arányban voltak jelen az MSZMP tagjai (79,3%). 12,3%-uk fiatal KISZ-tag volt. Az iskolai végzettséget tekintve általános iskolát végzett 61%, középiskolai végzettséggel rendelkezett 29,3%, míg a felsőfokú végzettségük aránya 9,7%-ot tett ki. Valamilyen fokú politikai végzettséggel rendelkezett 55,9%, a parancsnoki állomány 82,6%-a pedig különböző szintű parancsnoki iskolát végzett.⁵ A jászberényi munkásőrök zöme egyértelműen baloldali gondolkodású volt, de akadtak közöttük semlegesek is, akiket inkább csak a szervezet katonai jellege vonzott. Ekkorra általában kikoptak már a szervezetből a régi keményvonalasok, akik a korábbi időkben néha azt hangoztatták egy-egy politikai konfliktus kapcsán, hogy „oda kellene csapni nekik”.⁶

A jászberényi Kókai László Munkásőregység kötelékében összesen 3 fő hivatásos állományú munkásőr dolgozott: a parancsnok, az egység kiképzési-szolgálati helyettese és az ellátó-gazdálkodási helyettes. Ezenkívül polgári alkalmazotként még 1 fő adminisztrátor és 2 fő részfoglalkozású dolgozó segítette a munkát. Az állomány többi része önkéntesekből állt. Az egység zászlóalj erőségű volt, amelyet az egységtörzs irányított: ebben kapott helyet a parancsnok, a parancsnokhelyettesek, illetve az egyes szakszolgálatok: így például a hadműveleti csoport, illetve a politikai-személyzeti csoport is. A zászlóalj összesen 4 századból állt, amelyek szakaszokra, a szakaszok pedig rajokra oszlottak. Az 1. század alapvetően jászberényiekből állt: 1. és 2. szakaszát a Hűtőgépgyár dolgozói adták, 3. szakaszát az Aprítógépgyárból verbuválták, míg ide tartozott egy géppuskás szakasz is, amely a Kossuth Tsz dolgozóiból tevődött össze. A másik három századot „vidékiek” alkották. Utolsóként, az 1980-as években jött létre a 4. század, amelynek állományát döntően a jászfényszarui Orion dolgozói, illetve a Jászsági Állami Gazdaság munkásőrei tették ki.⁷

5 MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásőrség Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. Jelentés a megye munkásőr személyi állományának 1988. évi fegyelmi helyzetéről. 1989. március 10.

6 Egykori jászberényi munkásőrök visszaemlékezései alapján.

7 Egykori jászberényi munkásőrök visszaemlékezései alapján.

A jászberényi Kókai László Munkásőregység állománytáblája 1989-ben⁸

	Létszám (fő)	Feltöltöttség (%)	Egyéb
Tényleges állomány	396+3 fő vezényelt	94,6%	Az 1989-es kiképzési évet a teljes feltöltöttséghez képest 6 fő hiánnyal kezdték
Könnyített szolgálati állomány	12	-	1919–1926 között születettek. Valamennyien 1957 óta munkásörök.
Készenléti tartalékállomány	43	-	-
Egységtörzs	33	91,6%	Az egységtörzsből 3 fő hiányzott
Híradó szakasz	17	100%	Teljes feltöltöttség
Ellátó raj	8	89%	Az ellátó rajból 1 fő hiányzott
1. lövész század	70	77%	Feltöltés: főként Jászberényből
2. lövész század	92	113,6%	Feltöltés: főként Jászapáti, Jászkóhalma, Jászdózsa, Jászárokszállás
3. lövész század	85	105%	Feltöltés: főként Alattyán, Jászkisér, Jászsalsószentgyörgy, Jánoshida, Jászladány
4. lövész század	70	86,4%	Feltöltés: Jászfényszaru és környéke, illetve Jászsági Állami Gazdaság. A '80-as években, utolsóként alakult század

A jászberényi munkásörök két helyen teljesítettek állandó szolgálatot 1-3 fővel. Ezenkívül a 3 fő hivatásos állomány tartózkodott még a bázison munkaidőben, míg a többiek civil munkahelyeiken dolgoztak. Az egyik szolgálati helyük önálló objektumuk volt, ami Jászberényben, a Szabadság tér 18. szám alatti saját épületet jelentette. Az objektum az ország egyik legkorszerűbb munkásör bázisa volt, amelyet 1976. október elején avattak fel. Az épületet mintegy 5 ezer óra társadalmi munkával építették fel a munkásörök, előtte elbontva azt a földszintes vályog

⁸ MNL JNSZML 23.f. – 202.d. 5-ös (propaganda) tárgykör. Az egységparancsnokság személyi állományának szervezése. Jelentés a Kókai László Munkásőregység állapotáról, a munkásörök hangulatáról, az állományépítésről és az állománymozgásról. 1989. július 27.; Egykori jászberényi munkásörök visszaemlékezései.

épületet, amely a megelőző években adott helyet az alakulatnak. A régi épület nem volt alkalmas a fegyverzet és a felszerelés tárolására sem, ezért azok közel 20 évig a pártbizottság épületének pincéjében voltak elhelyezve. Az 1976-ban átadott bázis földszintjén volt az ügyeleti szoba (a bejáratnál), a fegyverraktár, a lőszerraktár és a fegyvermester helyisége. Az 1. emeleten külön irodája volt minden századnak, és itt kapott helyet a ruharaktár is. A 2. emeleten helyezték el a parancsnoki irodát, a híradó szobát, a személyzeti-politikai szobát, a harcászati csoport helyiségét és a térképszobát. Étkező, klubszoba és könyvtár nem volt az épületben.⁹

Egyrészt tehát az új épület biztosítását és védelmét kellett ellátniuk a munkásőröknek, ahol munkaidőben egy fő, munkaidőn kívül pedig két fő teljesített szolgálatot. A berényi munkásőrök másik szolgálói helye a szomszédos pártbizottsági épület volt (Szabadság tér 17.), ahol munkaidőben nem tartózkodott munkásőr, munkaidőn túl azonban 1 fő telefonos ügyeletet látott el. A szolgálatban lévő munkásőröknél AKM géppisztoly volt 150 db lőszerrel (öt tele tár), illetve 63M PA pisztoly 10 db lőszerrel (egy tele tár). Fontos megjegyezni, hogy míg a pártbizottságon fegyver, lőszer, illetve robbanóanyag 1976 óta nem volt tárolva, addig a munkásőrök teljes fegyverzete és felszerelése a munkásőr bázis épületében kapott elhelyezést. Ez a ruházat, a vegyvédelmi felszerelés, a rádiótechnika és a fegyverek mellett az állomány részére fél javadalmazás lőszer és kézigránátot jelentett. A munkásőrök fegyverzete ekkoriban 376 db AKM géppisztolyból, 415 db PA 63M pisztolyból állt, de volt a bázison 3 db PKMSZ géppuska és 36 db RPK golyószóró, valamint 600 db kézigránát is. Lőszer tekintetében 1989 elején 5628 db pisztoly lőszer, 41480 db AKM lőszer, valamint 5670 db géppuska lőszer volt tárolva a munkásőrök bázisán.¹⁰

A munkásőrök objektumának földszinti ablakai varáccsal voltak ellátva (ez ma is megvan), és minden ablakon biztosító berendezés volt, amely érzékelt a nyitást és a rezgést. Az épület ajtói is biztosítottak voltak. Az épületben lévő lőszerraktár csak falbontással lett volna elérhető, így a korabeli jelentés a fegyverek és lőszerök őrzését biztonságosnak ítélte meg. Az objektum leírásakor kiemelték, hogy mindkét épület emeletes épületekkel határolt, viszont „a saját épület oldalfalához közvetlenül van lakóház építve, amelynek 2. emeletéről könnyen át lehet ugrani a parancsnokság épületének tető részére”. Mivel a politikai helyzetet ekkor már igen feszültnek ítélték meg, részletesen leírták az objektumok védelmére addig megtett intézkedéseket, amelyek a következők voltak:

- a bejárati ajtók, kapuk, garázsajtók állandó zárva tartása
- világítás esetén elsötétítés alkalmazása
- a belépő személyek igazoltatása
- a két szolgálati hely között jelzőcsengő működtetése
- rendszeres rendőri járőrszolgálat a főtéren.¹¹

Az előző több mint három évtized során bevett gyakorlattá vált, hogy a munkásőröket közbiztonsági feladatokra igénybe vették a rendőrség részéről. Egyenruhában munkásórt – a korszorúzások mellett – lényegében csak ekkor láthatott az átlagember közterületen, ekkor is a rendőr járőrök alárendeltségében, a rendőri erők megerősítésére vezényelték őket az utcákra. A munkásőrség utolsó évére, az 1989-es esztendőre is előre elkészítették a tervet a munkásőr erők

9 Felavatták a munkásőrök új otthonát. Ünnepség Jászberényben. In: Szolnok Megyei Néplap. 1976. október. 3.; Egykori jászberényi munkásőrök visszaemlékezései.

10 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. A Kókai László Munkásőregység iratai, Jászberény. 1989. Adatok közlése a Munkásőrség megyei parancsnokhelyettesének. 1989. január 24.; A Kókai László Munkásőregység állománytáblája. 7-es (hadi) tárgykör. Érvényes 1989. június 01-től.

11 Uo.

A jászberényi munkásőr objektum egykori épülete napjainkban

közbiztonsági feladatokra tervezett alkalmazásáról. Ezek 6 ünnep köré csoportosultak, melyek során 4-8 fő jászsági munkásörnek kellett a rendőrök mellett szolgálatot teljesítenie 8 órás váltásokban. A terv a következő ünnepi időszakokról tesz említést: március 14–15., március 21., április 3–4., április 30.–május 1., augusztus 19–20. és november 6–7. Ezek mellett a Szolnok Megyei Rendőr Főkapitányság előre közölte a jászberényi rendőri- és munkásőregységekkel azokat az időpontokat, amikor a Jásztság területén „helyi” közbiztonsági razziákra került sor. Itt minden esetben (12 alkalom, minden hónapban egyszer) szintén számoltak a Kókai László Munkásőregység részvételével, alkalmanként 8-10 munkásört kérve a razziák biztosítására.¹²

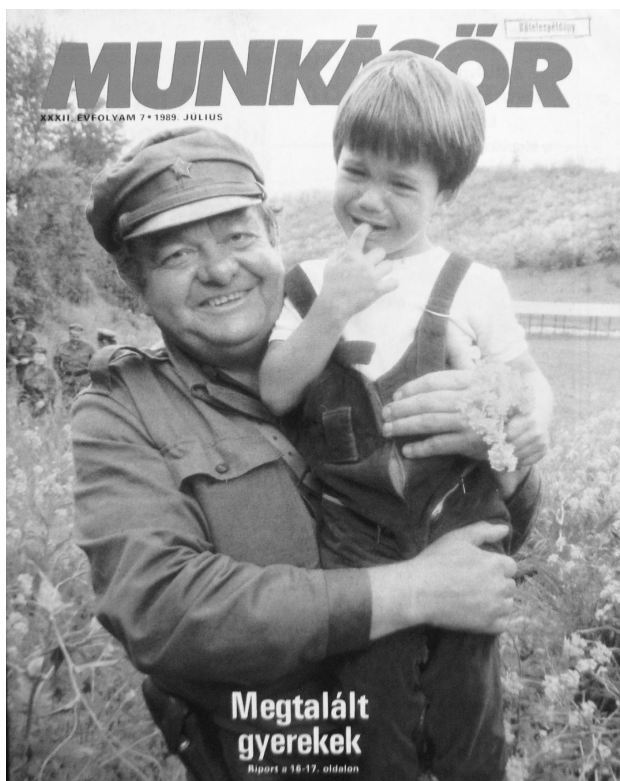
Minden év végén jelentés készült a munkásőr társadalmi állomány igénybevételéről. Vagyis arról, hogy az önkéntesen, fizetés nélkül vállalt fegyveres szolgálatot ellátók – a kiképzésen túl – milyen feladatokat láttak el általában szabadidejük rovására, de sokszor a munkahelyekről kikérve.¹³ Ezeket a feladatokat összesen hat csoportba lehet sorolni. Rotációs alapon minden

¹² MNL JNSZML 23.f. – 202.d. Kókai László Munkásőregység iratai, Jászberény. 1989. Terv a munkásőr erők tervezett alkalmazására közbiztonsági feladatokra, 1989.

¹³ A munkásörök munkahelyeikről való kikérése néha nehézségekbe ütközött. Ha valakit túl sokszor vettek igénybe a szervezet részéről, azt a munkahelyen nem nézték jó szemmel. Ilyenkor a munkásőr parancsnoknak kellett kimenni az adott munkahelyre, hogy tárgyaljon a vezetőkkel. Az igénybevett munkásőr kieső munkaidejére eső bért a munkásör-ségnek kellett utalni az adott vállalat részére. Ettől néhány vállalat nagyvonalúan eltekintett (pl. a Hűtőgépgyár), míg a rosszabb gazdasági helyzetben lévő munkahelyek rendszeresen kérték a kieső bérrész utalását (pl. a Kossuth Tsz). Forrás: egykori jászberényi munkásörök visszaemlékezései.

munkásőr részt vett a fent leírt egészségügyi és biztosítási szolgálatban, amelynek helyszíne a pártház és a vele szomszédos munkásörbázis volt. A munkásörállomány igénybevételét ebben az esetben 3 fő tartósan vezényelt szolgálati ideje csökkentette. A jászberényi munkásörregység parancsnokának jelentése szerint 1988-ban díszörként és koszorúvivőként 73 fő munkásört vettek igénybe a jászsági településeken, összesen 249 órában. Közrendvédelmi szolgálatban 143 fő vett részt (1168 óra), míg kegyeleti szolgálatban 90 fő (273 óra). Ezenkívül vételezés, szállítás és karbantartás is növelte az igénybe vett idő mennyiségét, amelyek közül a legnagyobb tétel talán a munkásörbázis földszinti részének karbantartása, átépítése volt, de ide számított az ünnepek előtti megerősített szolgálat is. A jelentés kiemelte, hogy a tetemes időtartamú közrendvédelmi szolgálat több mint 80%-át szabadidejükből elvéve teljesítették a jászsági munkásörök, és ebből csak alig 20% esett munkaidőre. Érdeemes megjegyezni, hogy az utolsó években az állomány ilyen igénybevételének időtartama folyamatosan csökkent, ami például a beosztott állomány esetében az 1986-os 113 órától 1988-ra 92 órára változott. A kiképzési, felkészítési idő is kevesebb volt már a korábbiaknál, hiszen 1988-ra 31 órára csökkent az egy évvel korábbi 51 órás értékről. Emiatt önkritikusan megemlíti a jászberényi parancsnok, hogy „az első éves munkásör a pisztolyt alig tudja betárazni az első év végén, ezt közrendvédelmi szolgálatban tapasztaltuk”.¹⁴

A munkásöröknek minden évben kiképzésen is részt kellett venniük. A szervezet utolsó évében, 1989-ben az arra az esztendőre meghatározott kiképzési feladatokat két csoportban, két-két századdal 1989. május 21–22-én és 1989. május 27–28-án hajtotta végre a jászsági munkásörregység. Ez tehát személyenként egy-egy hétvégét vett igénybe, a helyszín pedig a szokásos Kunhegyesi Munkásör Kiképzőbázis volt. A foglalkozásokra a városi rendőrkapitányságtól foglalkozásvezetőket és technikai eszközöket is igénybe vettek.

A Munkásör című lap minden hónapban eljutott a jászberényi munkásörökhöz is

14 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. Kókai László Munkásörregység iratai, Jászberény. 1989. Jelentés a társadalmi állomány 1988. évi igénybevételéről.

A zászlóalj akkor 400 fős állományából 321-en utaztak el Kunhegyesre, ami 80,25%-os részvételi arányt jelentett. A távolmaradókat szeptember 9-én kívánták mozgósítani az elmaradás bepótlására, szintén Kunhegyesre. A hiányzók az alábbi okokkal indokolták távolmaradásukat:

- betegség: 11 fő
- üdülés: 8 fő
- munkahelyi elfoglaltság: 8 fő
- ballagás: 9 fő
- építkezés: 6 fő
- lakodalom: 4 fő

Igazolatlanul hiányzott viszont 12 fő: ezek közül a jelentés szerint 4 munkásört nem engedett el a felesége, hogy „ne mutakozzon egyenruhában”. Ez utóbbi jelenség jól mutatja az akkorra kialakult bizonytalan helyzetet: ilyen indoklás, kifogás korábban elképzelhetetlen volt.¹⁵

A kétnapos eseményen volt politikai foglalkozás, amelyre nagymértékben rányomta bélyegét a kialakult bizonytalan belpolitikai helyzet. A munkásörök nem láttak kiutat a kialakult politikai helyzetből, és hangot adtak nemtetszésüknek, hogy „mindent a munkásoknak kell megfizetni”.

Ekkor már egyre többen küzdöttek napi megélhetési gondokkal, sokuknak az a pénz is hiányzott, amit a Kunhegyesen eltöltött két nap alatt mellékesen tudtak volna megkeresni. A kiképzés részét képezte még az elsősegélynyújtás, amit orvosok tartottak 1 órában, majd közelharc gyakorlat következett 1,5 órában. A karhatalmi szolgálatról rendőrsztek tartottak előadást összesen 5 és fél órában. A lövészet keretében a pisztollyal végrehajtott gyakorlat a vártnál jobb eredményt hozott. Ezt követte a géppisztollyal végrehajtott harcszerű lögyakorlat, ahol előremozgással kellett leküzdeni változatos nagyságú és távolságú célokat. Érdekes tapasztalat volt, hogy a golyószórók jelenléte jobb eredményre sarkallta a résztvevőket. Az utolsó a dobgyakorlat volt, ahol az idősebb munkásörök gyengébb eredményeket

Szolgálatban a vörös színű karszalag is az egyenruha részét képezte

érték el. A 2. nap a résztvevők egyöntetű kérésére korábban, 06 órakor kezdődött, így 14 órára vége volt a kiképzésnek és 16-17 órára minden résztvevő hazatérhetett a családjához. A kiképzőbázis ellátását mindenki dicsérte, az étel minőségével és mennyiségével meg voltak elégedve. Kritika csak a hidegsomagokat és az alumínium evőeszközöket érte. Gondot jelentett, hogy a kiképzőbázis melletti „Strand” büfé már 05 órakor kinyitott, így „a bázison lévő büfé hiába volt zárva”. Az egész hétfővege egyik jellemzője volt, hogy a kialakult politikai helyzet miatt szabadidőben is folyamatosan politizáltak a munkásörök. Az előző évekhez képest viszont kevesebb volt az élcelődés, évődés, viccelődés. A parancsnok jelentősnek tartotta a befelé fordulást.

¹⁵ Uo. 8-as (kiképzési) tárgykör. A Kókai László Munkásörögység jelentése az 1989. évi kiképzési feladatok végrehajtásáról. 1989. május 31.

Az emberek türelmetlenebbek, idege-sebbek voltak a korábbiaknál.¹⁶

A munkásőröknél szokássá vált, hogy mindig január közepén tartották meg az egységparancsnokságok az alakulatok összevont évzáró-évnnyitó ünnepségét. Az 1989-es évzáró-évnnyitó ünnepség volt az utolsó a jászberényi egység életében, persze ezt ekkor még nem lehetett tudni. Ráadásul a január 14-én megtartott jászberényi rendezvényre megieszerte az átlagosnál nagyobb figyelem vetült, mert ekkor ez az alakulat érdemelte ki az „Éljenjáró Munkásőregység” címet, illetve az ahhoz járó vándorserleget és oklevelet.¹⁷ Az eseményen részt vett Gerhard Heim ezredes, a Német Demokratikus Köztársaság budapesti nagykövetségének katonai és légügyi attaséja, valamint a megyei pártbizottság első titkára, a munkásőrség megyei parancsnoka és a térség egyik országgyűlési képviselője is. Az egységgyűlésen összesen 570-en vettek részt, és az állomány szinte hiánytalanul megjelent (a megye minden alakulatánál 90-95%-os volt a részvétel). Az esemény 25 perces parancsnoki beszámolóval kezdődött, ahol értékelték az előző évet és beszéltek az

aktuális év várható feladatairól. Volt miről beszélni ebben a tekintetben, hiszen a megerősödő ellenzék ekkorra már folyamatosan ösztűz alatt tartotta „az MSZMP párthadseregét”. Szolnok megyében valamennyi felszólaló visszautasította ezeket a támadásokat, és megállapította, hogy ezeket nem a hangoztatott gazdasági megfontolások motiválják, hanem „a politikai hatalom kihasználása, megszerzése”. Örömmel üdvözölték, hogy az MSZMP első embere, Grósz Károly kiállt a munkásőrség mellett, nem volt viszont ugyanez elmondható a kormány viselkedéséről. Újszerű jelenség volt a munkásőr előképzősök eskütételénél, hogy személy szerint lettek bemutatva a kollektívának (név, munkahely, családi állapot, gyermekek száma, pártállás). Szintén újdonság volt ezekben a változó időkben, hogy az eskütétel alatt a Szózat dallama hangzott fel – kiemelve a szervezet változó, immár hazafias jellegét, az esküt pedig az egységparancsnokok fogadták,

*Objektumvédelemre felsorakozott munkásőrök.
A hátszágvédelem keretében kiemelt feladatuk volt
a fontosabb ipari objektumok védelme*

¹⁶ Uo. Megjegyzés: a megkérdezett egykori munkásőrök egyöntetűen arról számoltak be, hogy szolgálati éveik alatt a hangulat mindvégig jó volt és közvetlen, összetartó, egyfajta bajtársi/elvtársi közösség jött létre. Mindenki tegeződött a másikkal. Teljes volt az egyenlőség: nem számított, hogy valakinek 8 általános iskolája vagy diplomája volt. A rendfokozat a hivatásos tiszteknél sem számított, mindegyiküket „parancsnok elvtársnak” lehetett szólítani. A köszönőviszony azóta is megvan az egykori munkásőrök között.

¹⁷ A jászberényiek ekkor nyerték el 4. alkalommal ezt a címet. In: Munkásőr. XXXII. évfolyam, 1. szám 1989. január. 17.p.

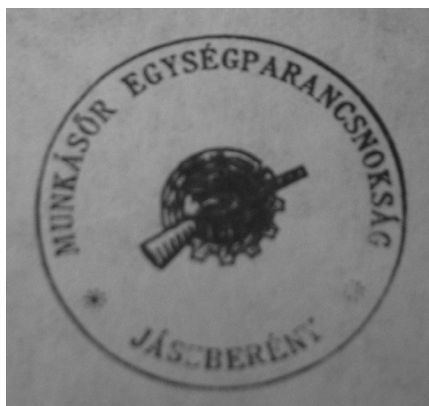

Beléptetés munkásőrök által őrzött objektumba

nem pedig a helyi pártbizottság vezetője, mint korábban. Megtörtént a jelképes fegyverátadás és a csapatzászló megcsókolása. Az úttörők nevében ezúttal sehol sem köszöntötték az egységgyűlést, így Jászberényben sem.¹⁸ A jászberényi egységgyűlés után néhány nappal, 1989. január 18-án az egységparancsnok aláírásával a munkásőrök levelet írtak Grósz Károlynak, az MSZMP első titkárnak.¹⁹ Az óvatos hangvételű levelet egyértelműen a szervezet jövőjéért való aggodás, és az átalakulóban lévő társadalmi-politikai berendezkedés miatti bizonytalanság motiválta. A négyoldalas levélben az egységparancsnok kifejtette az egység érdemeit, erőnyeit és általános helyzetét. Írt az egységgyűlés és a kiképzések magas részvételi arányáról, a közel 2 ezer óra önkéntes közrendvédelmi szolgálatról, de megemlítette a munkásőrbázis „kényszerű felújítását” is (mint áldozatvállalást), amelynek során a munkásőrök 120 ezer Ft értékű társadalmi munkát végeztek, zömében munkaidejükön túl. A sorok között olvasható, hogy a felszerelés és a fegyverzet az elmúlt időszakban korszerűsödött, de az állomány 6-8%-a évente cserélődött. A lényegre a 3. és

¹⁸ MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásőrség Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. 1989. 4-5-ös tárgykör. Gyorsinformációs jelentés a MOP Propaganda és Sajtó Osztályának vezetőjéhez. 1989. január 16.

¹⁹ Az 1989. január 1. és 28. között országsszerte megtartott 160 ilyen egységgyűlésből 50 – vélhetően nem teljesen spontán módon – kollektívan fogalmazott levelet küldött az MSZMP főtitkárnak. In: Germuska Pál [2009]: Odacsap a munkásököl? A Munkásőrség 1989-ben. In: Évkönyv XVI. 456.p.

*Az egykori Kókai László
Munkásör egység pecsétje*

a 4. oldalon tért rá, immár aktuálpolitikai és közéleti témákat feszegetve. Írt a közélet tisztaságának szükségességéről, és arról, hogy országos szinten csökkenteni kellene a korrupciót és a személyi összefonódásokat. Kérte, hogy „politikai ellenfeleinkkel ne legyünk deffenzióban”. A jázsági munkásörök nevében elutasította a demagógiát és az anarchiát, de egyben támogatásáról biztosította a párt munkáját, ha látják, hogy annak eredménye lesz.²⁰ A fent már említett fokozódó belpolitikai helyzetben a munkásörség megyei parancsnoka újabb szigorú biztonsági intézkedéseket fogantatott. 1989. február 8-án 16 órától a fegyvert, lőszert és robbanóanyagot tároló objektumok biztosításának megerősítésére munkaszüneti időben és napon megerősített őrséget vezényeltek, amelynek erejét helyben kellett eldönteni. Elrendelték továbbá, hogy a meglévő készenléti szakaszon túl „gyorsan ak-

tivizálható készenléti alegységet” kellett szervezni az objektum közelében lakó munkásörökből, amely azonnal riasztható volt. A parancsnoki állományból is folyamatosan vezényelt ügyeleti szolgálatot kellett kiállítani. Fontos, hogy a hivatásos állomány részére elrendelték a szolgálati pisztolyok kiadását 10 db lőszerrel. (Ez a rendelkezés 1989. március 23-án visszavonásra került, de másfél hónapig érvényben volt).²¹ A rendelkezés értelmében Jászberényben az addigi 3 főről 5 főre emelték a Munkásör Egységparancsnokság és az MSZMP Városi Bizottsága épületének őrség állományát. Ez egy fő őrségparancsnokból, egy fő őrségparancsnok helyettesből, egy fő telefonkezelőből és két fő 12 órás őrből állt. Az őrség fegyverzete és lőszer-ellátmánya a korábbiakhoz képest nem változott, kiegészült viszont a felszerelés 5 db elemlámpával. Az őrség, „szükség esetén” megerősíthető volt a „Vihar 1” borítékban felsorolt erők azonnali berendelésével. A megerősített őrség feladata volt, hogy „minden körülmények között akadályozza meg az objektumok felderítését, az objektumba való behatolást, a fegyver- és lőszerraktárba való behatolást, ezen helyiségek megrongálását”. Sokatmondó továbbá, hogy az utasítás így folytatódik: „az őrség fogja el, ellenállás esetén semmisítse meg az objektumokba behatolni szándékozókat”. Az őrség feladatai földi támadás esetén az alábbiak voltak:

- a felállított örök vegyék fel a harcot a behatolni szándékozókkal,
- az eseményt észlelő, a megtámadott tegyen azonnal jelentést az őrsparancsnoknak,
- a helyzet tisztázása után az őrsparancsnok tegyen intézkedést az őrség megerősítésére,
- tegyenek jelentést az egységparancsnoknak telefonon vagy rádión, utóbbi esetben „Zagyva 5” hívásával,
- az esemény kapcsán fel kell bontani a „Vihar 1” borítékot, és az abban foglaltakat végrehajtani,
- mielőbb értesíteni kell a városi rendőrkapitányt,
- az „R” esetről jelentést kell tenni a megyei munkásör ügyeletnek,

²⁰ MNL JNSZML 23.f. – 201.d. Kókai László Munkásör egység iratai, Jászberény. A jászberényi Kókai László Munkásör egység levele Grósz Károlyhoz. 1989. január 18.

²¹ Uo. Belső rend és biztonság fokozása. 1-es (parancsnoki) tárgykör. 1989. február 7.

- és segítségkérést kell eljuttatni a honvédség ügyeletes tisztjének („R” = Riadó)
- akadályozzák meg az objektum felderítését. Ha erre utaló tevékenységet tapasztalnak,
 - kérjenek segítséget a rendőrségtől
 - ha nincs más mód az idegenek eltávolítására, a kerítés mentén kell felvenni a harcot.
 - a behatolókat el kell fogni, ellenállás esetén meg kell semmisíteni
 - amennyiben az objektum környékén rendkívüli eseményt észlelnek (tűz, csoportosulás stb.), ne hagyják elterelni a figyelmüket, hanem fokozzák a figyelmet
 - rendkívüli eseményt észlelve a pihenőidőben lévők is kapcsolódjanak be az elhárításba.²²

A fentiekhez kapcsolódó őrhelytáblázatból megtudható, mire számíthatott volna az, aki esetleg meg akarta volna támadni a két őrzött épületet, vagy illetéktelenül be akart volna jutni oda. Ennek alapján az 1. számú 12 órás őr felállítási helye a munkásőr objektum előterének őrszobájáig terjedt. Támadás esetén az őrnök az objektum bejáratánál kellett volna tüzelőállást felvenni. Tüzelési szektora balra az MN bank északi oldala, jobbra pedig a Skála Coop áruház nyugati oldala volt. Támadás esetén a megerősítő tüzelőállása az objektum nagykapujánál lett volna. A 2. számú 12 órás őr a pártbizottság épületének földszinti nagytermében, a parancsnokság felőli oldalon helyezkedett el. Figyelési és tüzelési szektora az objektum udvarára irányult, de a figyelmet esetenként a nagyterem Szövetkezet út felőli ablaksorán az utca és a szemközti lakóházak irányába is ki lehetett terjeszteni. Támadás esetén a teremben kellett tüzelőállást foglalnia, és „tűzzel lefognia a támadást”. A telefonkezelőnek támadás esetén a szükséges irányba kellett volna tűztámogatást biztosítania.²³

1989. január 18-án a Kókai László Munkásőregység parancsnoka megküldte a megyei parancsnokságnak szokásos éves beszámolóját az alakulat fegyelmi helyzetéről. Ebben az egység erkölcsi-fegyelmi állapotát alapvetően szilárdnak látta, bár hozzátette, hogy bizonyos esetekben az aleggységeknél elnézőbbek szoktak lenni a parancsnokok, pl. a közlekedési vétségek, italozás vagy családi viták esetében. A kialakult bizonytalan helyzet azt okozta, hogy „többen leegyszerűsítve kezelik kötelezettségeiket”. Ekkorra jól megfigyelhetővé vált az a tendencia, hogy a munkásőrök munkahelyeinek vezetésével már csak alkalomszerűvé vált a parancsnokok kapcsolata. Figyelmeztető jel lehetett, amikor az egyik tanácsi beszámolón egy hozzászóló kifejtette, hogy szerinte a munkásőrbázis épülete kihasználatlan, így azt inkább a romániai menekülteknek kellene átadni. Ezzel kapcsolatban a parancsnok elégedetlenségét fejezte ki, hogy a munkásőrség jelenlévő képviselője nem reagált semmit a hozzászólásra. A kiképzéseken való megjelenés aránya romlott az előző esztendőkhöz képest. A koncentrált kiképzésen 91,5%-os volt a részvétel (jó vagy kiváló lögyakorlatokkal), az egységgyűlésen 94% jelent meg, míg a szakaszgyűléseken 90% feletti volt a megjelenési ráta. Szintén a küszöbön álló társadalmi-politikai változások előszeleként értelmezhető, hogy ekkorra már felerősödőben voltak az olyan megnyilvánulások a hiányzásokkal kapcsolatban, hogy „ha a testületi tagság önkéntes, akkor a távolmaradást sem kell indokolni”. A jelentés kiemeli, hogy a munkásőrök jól megállták a helyüket a munkahelyeken is, hiszen az 1988-as év során 37-en kaptak valamilyen munkahelyi kitüntetést, elismerést. Rendkívüli esemény kettő volt az év során: figyelmetlenségből elkövetett közlekedési vétség

²² Uo. Őrségutasítás a saját objektum őrsége részére. 1-es (parancsnoki) tárgykör. 1989. február 9.

²³ Uo. Őrhelytáblázat saját objektum őrsége részére. 1-es (parancsnoki) tárgykör 1989. február 8.

mellett egy főt halált okozó súlyos testi sértéssel gyanúsítottak, amely gyanú később alaptalanak bizonyult. 1989 elején 3 fő leszerelésére került sor az egységnél, mert nem indokolták meg, miért nem járnak el a foglalkozásokra, illetve miért nem jelennek meg a szolgálatokon. Két munkásört részesítettek dicséretben és pénzjutalomban, amiért lakástűznél segítettek. Ekkorra az is általánossá vált, hogy a munkásörök a civil életben velük történeteket nem közölték előljáróikkal, így az egyes események későn jutottak a parancsnok tudomására.²⁴

A beérkezett anyagokból nem sokkal később a megyei parancsnokságon is elkészítették a fegyelmi helyzetről szóló jelentést, immár egész Szolnok megyére vonatkoztatva. Ebben megállapították, hogy az 1988-as célkitűzéseket összességében eredményesen teljesítették. A politikai-erkölcsi állapotot, illetve a fegyelmi helyzetet jónak ítélték meg. A megyei törzs 1988-ban kiérdemelte a „Kiváló Törzs” címet a MOP-tól.²⁵ A jászberényi egységről megtudható, hogy az előző évi intézkedésnek köszönhetően immár nagyobb figyelmet fordítottak az állomány munkájának elismerésére (az előző években kirívóan kevés elismerést kaptak a megye más munkásör alakulataihoz képest). A megyében 4 fő kiemelkedő helyállását jegyezték fel: 2 fő tűzből való élet- és vagyonmentéssel, tűzoltással tűnt ki, 1 fő vagonfosztogatót ért tetten, míg 1 fő betörő elfogásában működött közre. Összesen 149 fenyítésre került sor, valamennyi a társadalmi állománynál. Rendkívüli esemény 9 adódott a megyében: ebből 4 ittas járművezetés, 2 járművel közúti baleset okozása, míg 1-1 tetteleges bántalmazás, halált okozó súlyos testi sértés és öngyilkosság fordult elő.²⁶

Szinte napra pontosan a jászberényi fegyelmi helyzetről szóló anyaggal egy időben készült el az egység érdekvédelmi tevékenységéről szóló jelentés. Ebből megtudható, hogy a jászberényi parancsnokságra mindenekelőtt olyan kérésekkel, kérdésekkel fordultak az emberek (legtöbbször más egységek munkásörei), amelyek meghaladták a munkásörség hatáskörét, illetve helyben nem voltak megoldhatóak. Jellemző, hogy a segítségkérések nagy része a Hűtőgépgyár termékeinek megszerzésére irányult. Egy év leforgása alatt 57 darab hűtőládát küldtek szét az országba munkásörök kérésére, de 42 további, ekkor még teljesítetlen kérés is akadt. A jászberényi munkásörök viszont tetőcserép beszerzésében vártak segítséget a Munkásörség Békés Megyei Parancsnokságától. A Jászberénybe befutó kérések másik jellegzetes csoportja az egyes jászberényi oktatási intézményekbe való felvételhez történő segítségnyújtás kérése volt. Sokan kértek segítséget a főiskolára, a főiskola kollégiumába, illetve az orosz két tanítási nyelvű gimnáziumi képzésre való sikeres felvétel ügyében. Az ilyen jellegű kéréseket a munkásörség parancsnokság továbbította az adott intézmények vezetőihez. A korabeli irat szerint általában nem volt szükség „protekción” szerzésére, mert a jelentkezők egyébként is megszerezték a szükséges pontszámot. Voltak, akik csak albréleti címek közlésében kértek segítséget. Sokan családi gondjaikkal ostromolták a parancsnokságot, közvetítést kérve, hogy munkásör férjük ne legyen durva, ne italozzon, illetve változtasson baráti körén. Mások orvosi beutaló reményében kérték a munkásörség közbenjárását.²⁷

A szocialista rendszerben kötelező volt hangulatjelentéseket készíteni a párt és az állam minden területén, amely tájékoztatóul szolgált a vezetésnek arra vonatkozóan, hogy mi foglalkoztatja az embereket. Az egyes munkásör parancsnokok információs vagy gyorsinformációs

24 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. Kókai László Munkásörégység iratai, Jászberény. 1989. Jelentés az egység személyi állományának 1988. évi fegyelmi helyzetéről. 6-os (jogi) tárgykör. 1989. január 19.

25 Munkásörség Országos Parancsnoksága.

26 MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásörség Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. 1989. Jelentés a megye munkásör személyi állományának 1988. évi fegyelmi helyzetéről. 1989. március 10.

27 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. Kókai László Munkásörégység iratai, Jászberény. 1989. Jelentés a parancsnokság érdekvédelmi tevékenységéről. 1989. január 18.

jelentéseket küldtek a megyei parancsnokságokra, ahol összegezték ezeket, és továbbküldték az országos parancsnokság részére. Különös jelentősége volt ezeknek a jelentéseknek a feszültségekkel teli rendszerváltás körüli években. Egy 1989. március 9-én Jászberényben készült információs jelentés szerint a munkásöröket leginkább az aktuális gazdasági és gazdaságpolitikai témák, az életszínvonal és a megélhetés foglalkoztatta. Háborogtak, hogy hiába teljesítenek az emberek a munkahelyeken, a gazdasági helyzet egyre romlik, tehát az elindított ún. kibontakozási program egyáltalán nem érezteti hatását a gazdaságban. Úgy érezték, a szemléletváltást személyi cseréknek is követni kellene a pártállam élén, a személyi kapcsolatok helyett pedig a piaci kapcsolatokra kellene építeni. A legtöbb jászági munkásör csak részben tudott azonosulni a többpártrendszerrel, a pluralizmussal, a demokráciával és a sajtószabadsággal. Nehezményezték, hogy az újonnan alakuló ellenzéki szervezetek nagyobb nyilvánosságot kaptak az MSZMP-nél, akik nézeteik szerint csak hangosak voltak, és nem volt több a taglétszámuk néhány tucattal. Több kérdés befogadására nem voltak felkészülve: ide tartozott 1956 kérdése és az 1945–1989 között megtett út értékelése. „Az elvtársak véleménye egy-egy kérdés kapcsán sokkal eltérőbb, színesebb, mint az elmúlt években.” Érezhetően erősödött körükben a bizonytalanság, az elbizonytalanodás érzése, amelynek egyik oka az alternatív szervezetek programja volt. Úgy vélték, a pártnak és a kormánynak határozottabban és gyorsabban kellene reagálnia „szélsőséges, jobboldali cikkekre”. Nem értették, hogy mennyiben viszi előrébb a társadalmat a 30-40 éve történt dolgok ilyen hangos tálalása: „ha a koncepciók perек csendben zajlottak, akkor miért kell ilyen nagy zajt csapni a rehabilitálásnak?” – utaltak Nagy Imre és társai akkor felszínre hozott ügyére. Úgy gondolták, az adott felfokozott helyzetben nincs kellő érv- és vitaanyag a kezükben. Az MSZMP részéről hiányolták a közérthető, elfogadható program kialakítását is. Érezhető volt a munkásörök körében a pártvezetés iránti bizalomvesztés: ennek fő okát Grósz Károly ellentmondó nyilatkozataiban látták. Többször hangot adtak annak, hogy hiba lenne a munkásörség megszüntetése, hiszen véleményük szerint ez volt akkor az egyedüli, egységes, érdek nélküli fegyveres szolgálatot vállaló testület. Megemlítették, hogy több katonatiszt kilépett a pártból, „a rendörök pedig pénzért fogtak fegyvert”. Teljes volt az egyetértés, hogy a korábbiaknál fokozottabban kell fegyvereiket őrizni.²⁸

A fentihez hasonló információs jelentések a megye másik három alakulatától is befutottak a szolnoki megyei parancsnokságra. A megyei összegzés szerint a drasztikus áremelések hatására egyre több volt az elkeseredett hang. Főként az idősebb munkásörök azt nehezményezték, hogy a nyugdíjak minimális emelése egyáltalán nem fedezi az élelmiszerek és a gyógyszerek árának emelkedését. Azt mondták, hogy további áremelést már nem tudnának elviselni, és hogy nem ezért hoztak eddig annyi áldozatot. A fiatal munkásöröket a lakáshoz jutás nehézségei foglalkoztatták: örökösödés, illetve szülői támogatás nélkül egy 1,5-2 szobás lakás árának induló összegét a bérekből ekkor már nem lehetett kigazdálkodni. Egyre többen éltek a létminimum szintjén, tartalékaik kimerültek. A jelentés azért hozzáfűzi, hogy az állomány tűrőképessége ezen a téren messze meghaladta az átlagos állampolgárokat. Ekkoriban hangzott el Pozsgai Imre elhíresült kijelentése, miszerint 1956-ban népfelkelés volt Magyarországon, ami elemi erejű felháborodást váltott ki a munkásörökből. Úgy vélték, fegyelmezetlen magatartása miatt Pozsgait ki kellett volna zárni a pártból. A megyei összegzés szerint „az alakuló helyzet hasonló, mint az ellenforradalom előtt volt”. A megye egyes településein telefonos fenyegetések érték a munkásöröket:

²⁸ Uo. Információs jelentés a munkásörség megyei parancsnokhelyettesének. 5-ös (propaganda) tárgykör. 1989. március 9.

„Felrobbantunk benneteket, piszkos kommunisták.”²⁹

Ezekkel kapcsolatban tették fel a kérdést a munkásörök: „Meddig tűrjük még a fenyegetéseket?”³⁰ Egy másik információs jelentés a hónap végén kiemeli, hogy a külpolitikával, illetve Magyarország nemzetközi kapcsolataival ekkoriban feltűnően keveset foglalkoztak a munkásörök. Ha fel is merült ez a témakör, akkor a Szovjetunió demokratizálódási folyamata, a romániai magyarellenes megnyilvánulások, illetve a Varsói Szerződés által egyoldalúan bejelentett csapatcsökkentés került szóba (Karcagon, Szolnokon, valamint Törökszentmiklóson).³¹

A munkásöröknél komoly bizonytalansággal telt a készülődés a tavaszi ünnepekre (Március 15.; Március 21.; Április 4.). Ezek közül a március tizenötödikével kapcsolatban volt talán a legnagyobb a feszültség, hiszen ennek az ünnepnek – a másik kettővel ellentétben – nem volt köze a kommunizmushoz, ráadásul időrendben ez következett először. Jellemző, hogy a munkásörség Szolnok

megyei parancsnokának 02-es számú intézkedése szerint a megyei parancsnokságon hadművelési ügyeleti szolgálatot vezényeltek 1989. március 14-én 12 óra és március 16-án 08 óra között. Ekkor a telexkezelőnek és a rejtjelezőnek is bent kellett tartózkodnia a parancsnokságon. Az illetékes rendőri szervek igénye alapján tartalékképzést rendeltek el, amely 1 órán belül bevezethető volt az adott körzetben. Újdonság volt és egyben demoralizáló is lehetett a munkásörök számára, hogy a rendőrökkel közös járőrszolgálatot polgári ruhában kellett ellátniuk. Egyben kérték a munkásöröket, hogy egyrészt közterületen tartózkodjanak az egyenruhában történő mozgástól, másrészt viszont a szolgálatba be nem osztott állomány polgári ruhában minél nagyobb számban vegyen részt a rendezvényeken. Utóbbiaknak minden rendbontással kapcsolatos észrevételüket továbbítaniuk kellett a parancsnokságuknak. A munkásör erők rendkívüli kirendelését, a rendkívüli eseményeket, valamint a „kiemelkedő helytállásokat” soron kívül jelenteni kellett a megyei

*A jelképes fegyverátadás az ünnepélyes
évváró-évnnyitó egységgyűlés részét képezte:
leszerelő idős munkásör adja át
a stafétát egy újoncnak*

29 A Szolnok Megyei Rendőrkapitányság ezt megelőzően már 1989. január 17-én utasítást adott a rendőrkapitányságoknak, hogy járőrszolgálatlaltal fokozottan ellenőrizni kell a megye valamennyi párt- és munkásör objektumát. Már ekkor megszaporoedtak ugyanis a fenyegető telefonhívások, amelyek a munkásör objektumok megtámadását „ígérték”, illetve az azokban szolgálatot teljesítők testi épségét fenyegették. Forrás: MNL JNSZML 23.f. – 202.d. 7-es (hadí) tárgykör. A Szolnok Megyei Rendőrkapitány parancsa valamennyi rendőrkapitányság vezetőjének. 1989. január 17.

30 MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásörség Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. 5-ös (propaganda) tárgykör. Információs jelentés a MOP Propaganda és Sajtó Osztály vezetőjének. 1989. március 2.

31 Uo. Információs jelentés a MOP Propaganda és Sajtó Osztály vezetőjének, illetve az MSZMP Szolnok Megyei Bizottsága Társadalompolitikai Osztálya részére. 1989. március 24.

parancsnokságra. A parancs tartalmazta, hogy munkásör erőt csak az országos parancsnok vagy annak első számú helyettese utasítására lehetett volna alkalmazni.³²

Májusra a jászberényi munkásörök között általánossá kezdett válni az a nézet, hogy a folyamatok az országban a szocialista berendezkedés ellen irányulnak, és ennek a politikai küzdelemnek a vége előbb vagy utóbb rendszerváltozás, illetve egy nyugat-európai típusú polgári társadalom megteremtése lesz. A munkásörök úgy látták, hogy az MSZMP csak veszíthet ebben a helyzetben, hiszen sorra adja fel a pozícióit, ráadásul szinte önkéntesen. Véleményük szerint a demokrácia egyáltalán nem szélesedett ebben az időszakban, ugyanis ez nem demokrácia, hanem anarchia, ahol valakik tudatosan keltenek bizonytalanságot az országban. Tapasztalatuk szerint, akik legtöbbször hangoztatják a demokráciát, éppen azok a legnagyobb diktátorok, hiszen egy abszolút kisebbség véleményét akarják a többségre kényszeríteni (pl. az alkotmány, az új címer, a párttörvény vagy éppen a Bős-Nagymarosi Vízlépcső esetében). Az alakuló új szervezetek és pártok közül szerintük egyik sem rendelkezett igazi programmal, viszont mind a hatalmat akarta. Tisztában voltak vele, hogy a lényegi dolgokat úgyis „odafent”, vagyis országos szinten döntik el. A munkásöröket leginkább az ideológiai zűrzavar, a bizalomvesztés és az MSZMP defenzívája zavarta. Már voltak közöttük, akik a kommunisták ellenzéki szerepére készültek, sőt volt, aki úgy gondolta, hogy hamarosan illegálisban kell dolgozni.³³

1989. június 16-án került sor Budapesten Nagy Imre újratemetésére, amit – a negyed évvel korábbi március 15-éhez hasonlóan – ismét túlreagáltak kissé a munkásörök berkeiben. A munkásörök megyei parancsnokának 062-es számú parancsa alapján ugyanis ismét hadműveleti ügyeleti szolgálatot rendeltek el a szolnoki parancsnokságon. Ez természetesen összhangban állt a MOP első helyettesének 030-as számú intézkedésével. A parancs tartalmazza, hogy az egykori miniszterelnök újratemetése ugyan a nemzeti megbékélési szándékot kifejező nap lesz, azonban „nem kizárt annak lehetősége, hogy felelőtlen, lumpen elemek provokációkat hajtsanak végre”. A cél a fegyverek és a felszerelési eszközök illetéktelen kezekbe való jutásának megelőzése volt. Ismét sor került a telexkezelői és a rejtjelezői szolgálat 24 órás bevezetésére. Napi négyszer kellett jelenteni minden egységnek a megyei központba. Rendkívüli eseményről, munkásör erő igénybevételének kérelméről pedig azonnal értesíteni kellett a szolnoki központot.³⁴ Egy jászberényi információs jelentés szerint ekkorra sokaknak már elege volt az 1956-os események sajtóban való megjelenéséből, az állandó riportokból. A munkásörök nem voltak kíváncsiak ezekre a műsorokra. Úgy érezték, már nincs olyan testület, amely támogatta volna a munkájukat, ráadásul egyre többen kaptak olyan kritikai véleményeket, amelyek korábban elképzelhetetlenek lettek volna.³⁵

A következő hónap végén készült jászberényi jelentés 2 fő soron kívül leszerelt munkásörökről számolt be. Egyikük, egy 29 éves, párttagsággal rendelkező fizikai dolgozó így kívánt tiltakozni „a munkásöröset ért rágalmak és a kialakult politikai gyakorlat” miatt. A másikukat viszont parancsmegtagadás miatt kellett leszerelni, mert nem volt hajlandó sem foglalkozásra, sem szolgálatba menni. Egy harmadik jászberényi munkásört viszont lopás miatt szerelték le: ő szolgálat közben a pártbizottság épületéből lopott el egy öngyújtót. A jelentés szerint az állomány hangulatát befolyásoló tényezőket 3 fő téma köré lehetett csoportosítani: ezek a megélhetés és

32 MNL JNSZML 23.f. – 201.d. 1-es tárgykör: parancsnoki iratok. A március 15-i rendezvényekkel kapcsolatos feladatok. 1989. március 9.

33 MNL JNSZML 23. f. – 197.d. A Munkásörök Szolnok Megyei Parancsnokságának iratai. 1-es (parancsnoki) tárgykör. Javaslat a megyei párttervezésen való hozzászólás anyagához. 1989. május 19.

34 Uo. A munkásörök megyei parancsnokának 062. sz. parancsa. 1989. június 13.

35 MNL JNSZML 23.f – 202.d. A Kókai László Munkásörök információs jelentése a Munkásörök megyei parancsnokhelyettesének. 1989. június 12.

az életkörülmények, a politikai kérdések, illetve a testülettel kapcsolatos események voltak. Az életkörülmények változásával kapcsolatban az egység tagjai nem értették, mi az oka a magas inflációnak, a nagymérvű áremelkedéseknek, illetve az államkölcsonök folytonos felvételének okát sem értették, illetve nem tudták elképzelni, hogy mire fordították ezeket a pénzeket? Szintén nem értették, hogyan lesz egy üzem azonnal rentábilis, ha magánkézbe kerül? A korábbi élet-színvonalukat csak jelentős többletmunkával tudták tartani, ezért kevesebb idejük jutott a családra. Emiatt fáradtabbak, idegesebbek voltak, és jelentősen romlott az egészségügyi helyzetük is. Szintén nem értették, hogyan alakulhatnak ki ilyen nagy vagyoni különbségek, és ez a jelenség miért Budapestre korlátozódik? Politikai téren nem hitték, hogy „40 év alatt csak rossz történt ebben az országban” – hangoztatták. Nagy Imréről túl sok volt nekik az utóbbi időszakban: „ekkora cirkusz 200 éve nem volt a világban”. Kádár János temetését ugyan jó erődemonstrációnak tartották, de szomorúan tapasztalták, hogy akkoriban „10-15 ember követelése elég és máris teljesítik,” utalván akár az államcímert, akár az utcanevek kérdésére. A munkásörök úgy látták Jászberényből, hogy „a jólét miatt unatkozó pestiek a hatalom részesei akarnak lenni, és unalmukban találnak ki dolgokat”. A munkásörök jövőjével kapcsolatban a többség még mindig várakozó állásponton volt: ugyan nyugtalanok, elégedetlenek, de mégis bizakodóak voltak. Viszont már Jászberényben is megjelentek a munkásörököt sértő megjegyzések, elsősorban a két nagyüzemben, a Hűtőgépgyárban és az Aprítógépgyárban. Többször a munkásörök fejéhez vágták, hogy „ne járassák le magukat és szereljenek le”. A mezőgazdaságban dolgozó munkásöröktől azt kérdezték, hogy ennyi „szekatúra” ellenére miért nem szerelnek már le? Az állomány nagy része aggódott, hogy mi lesz a közrenddel, a közbiztonsággal, ha 30%-kal csökken a hadsereg állománya, nem növelik a rendőrség létszámát, és közben a munkásöröget is meg akarják szüntetni.³⁶

A változó időkben a testület anyagi helyzete sem volt már stabil. Jól mutatja ezt, hogy az állami források csökkenését a munkásörök bevételei növelésével próbálta ellensúlyozni. Bérbé adták objektumaikat, üdülőiket és szolgáltatásokat is vállaltak – főként más fegyveres testületeknek.³⁷ 1989 áprilisában országos szinten engedélyezték, hogy természetjárók, szervezett turista-csoportok térítés ellenében igénybe vehessék a szervezet kiképzőtáborait.³⁸ Minden lehetséges pénzszerzési forrást meg kellett fontolni ekkoriban: 1989 tavaszán például a Magyar Hitelbank Rt. Jászberényi Igazgatóság igazgatója, illetve a Jászsági ÁFÉSZ elnökhelyettese megkereste a jászberényi parancsnokságot, és kérték, hogy a munkásörök működjön közre a Jászság területéről a kereskedelmi egységektől minden munkanapon összegyűjtendő pénz szállításában és őrzésében. Erre a parancsnok két lehetőséget látott: gépkocsit és fegyveres őrt, vagy csak fegyveres őrt biztosított volna a munkásörök. A parancsnok szerint mindkét esetben plusz bevételhez juthatott volna a szervezet.³⁹ Szintén a változó idők pénzügyi hozadéka volt, hogy megyei szinten megkezdtek a munkásörök környezetében önállóan működő pénztárakat és biztosítótársaság szervezését. A tervezett neve a „Hangya” takaré- és önszegélyező pénztár lett volna, amely elnevezés több mint beszédes, hiszen ezen a néven a „megelőző” rendszerben már működött kiskereskedelmi hálózat. Ennek keretében magánszemélyek számára részjegyeket 1000 Ft-os névértéken, míg intézmények és parancsnokságok (jogi személyek) részére 10 ezer Ft-os

36 Uo. Jelentés a Kókai László Munkásörök állapotról, a munkásörök hangulatáról, az állományépítésről és az állománymozgásról. 1989. július 27.

37 Germuska [2009] 453.p.

38 MNL JNSZML 23. f. – 198. d.

39 MNL JNSZML 23. f. – 201. d. 2-es tárgykör. A munkásörök megyei parancsnokának. Javaslat pénzügyi útban való részvételle. 1989. május 18.

névértéken terveztek jegyezni.⁴⁰ Hosszabb ideje érezni lehetett már, hogy az eredeti struktúrájában nem fog megmaradni a munkásörtség. Viszont a MOP úgy gondolta, hogy kisebb-nagyobb változtatásokkal megmenthető a testület, és elkerülhető a felszámolás. Ezért 1989. június 17-én körlevelet küldtek ki az egységparancsnokságokhoz, amellyel véleményeket kértek, ki hogyan képzei el a testület jövőjét. Hangsúlyozták, hogy nem egyéni véleményeket kérnek, hanem minél több munkásör és parancsnok gondolataiból kialakított álláspontot. A begyűjtött javaslatokat a megyei parancsnokoknak közvetlenül az országos parancsnokhoz kellett felterjeszteni.⁴¹

A MOP Propaganda és Sajtó Osztályától augusztusra beérkezett az egységparancsnokságokhoz az a 13 fő pontból álló terjedelmes összeállítás, amely a munkásörtség szimbólumrendszerének korszerűsítésére készült ötleteket tartalmazta. Az összeállítást Jászberényben is tanulmányozni kellett, és megvitatni azt néhány társadalmi állományú munkásörrel. Az egység javaslatainak végső megvitatására 1989. augusztus 14-én került sor Szolnokon, ahol kialakították a megye álláspontját, amely a MOP elé kerülhetett. Beszédesebb, hogy a MOP részéről megküldött anyagban csak a testület elnevezésének – a régivel együtt – 12 lehetséges verziója szerepelt: gondolkodtak például Nemzetörtségben, Népörtségben, Nemzeti Gárdában, Polgárörtségben, Önkéntes Hátországvédelemben, Belső Védelmi Erőben és Népi Védelmi Erőben is. A jászberényi munkásörök a Nemzeti Gárda elnevezést kipipálták, tehát úgy tűnik, ők ezt az új elnevezést látták volna szívesen.⁴² A javaslat tartalmazta az eskü szövegének megváltoztatását, amelyet legutóbb 1988-ban módosítottak. A régi „elvtárs” hivatalos megszólítás mellett választani lehetett a következők közül: bajtárs (a jászberényiek ezt kipipálták), nemzetörtárs, néptárs, polgártárs, munkásörtárs, gárdista, gárdatag, harcos vagy harcostárs. A testület régi búzakalászos/fogaskerekes/géppisztolyos emblémája sem volt már kőbe vésve: ebben az esetben a jászberényiek jelölése a következő lehetőség mellett állt: legyen az új embléma a nemzeti címer keresztezett kardokkal, koszorúval, tölgyfalommal. A régi vörös színű csapatzászló mellett még öt lehetőség közül választhattak, amelyek közül a jászberényiek a nemzeti alapszínű zászlóra voksoltak, a város és az egység saját emblémájával, címerével. A régi sapkajelvény a vörös csillag volt, amely helyett az állami címer lett bejelölve Jászberényben. A Kókai László Munkásörsegységnél úgy gondolták, inkább ne legyenek névadói az egységeknek. Az addigi acélszürke egyenruha helyett alkalmazkodni szerettek volna a Magyar Néphadsereg és a rendőrség egyenruha használatához, így zöld vagy szürkés-kék ruhában gondolkodtak. Látható tehát, hogy a jászberényi munkásörök hajlandóak lettek volna alkalmazkodni a változó társadalmi-politikai berendezkedéshez.⁴³

1989. augusztus 14-én a Munkásörtség Szolnok Megyei Parancsnokságának I. emeleti tanácstermében (Szolnok, Nád u. 1.) a négy munkásörsegység közös megbeszélésén viszont egy elég konzervatív, a hagyományokhoz ragaszkodó állásfoglalás született a tervezett változásokkal kapcsolatban. Itt az egyes munkásörsegységeket egy fő hivatásos és két fő társadalmi állományú munkásör képviselte, akik nem akartak változtatni a testület eredeti elnevezésén. Ezt azzal indokolták, hogy az állomány 70%-a munkásokból áll, bár hozzátették, hogy ez a szó már nem ugyanazt jelenti, mint a 1957-ben, a megalakuláskor. Úgy vélték, amennyiben mégis bekövetkezik a névváltozás, akkor

40 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. 11-es (pénzügyi) tárgykör. 1989. június 1.

41 MNL JNASZML 23.f. – 198.d. A MOP Propaganda és Sajtó Osztály vezetőjének levele a munkásörtség Szolnok megyei parancsnokának. 1989. június 17.

42 Úgy gondoljuk, hogy az egyes ötletek mellett szereplő, ceruzával behúzott „pipák” a Kókai László Munkásörsegység véleményét képezték. A véleményekről egyéb írott anyag nem maradt fenn.

43 MNL JNSZML 23.f. – 202.d. 5-ös (propaganda) tárgykör. Ötletek a testület szimbólumrendszerének korszerűsítésére. 1989. augusztus 1.; A Munkásörtség Szolnok Megyei Parancsnokságának levele a Kókai László Munkásörsegység parancsnokának. Tárgy: munkaértekezlet. 1989. augusztus 8.

Az évenként 3-4 hétvégén sorra kerülő gyakorlatokra a legtöbben szívesen jártak

az idősebb korosztályból, illetve a régebben szolgálók közül sokan le fognak szerelni. Az eskü szövegének megváltoztatásával kapcsolatban az az álláspont alakult ki, hogy már így is sokan mondják a korábban is változtatott eskü szövege miatt, hogy „én nem erre tettem esküt”. Szerették volna megtartani a munkásörség eredeti emblémáját, és a sapkán is meghagyták volna a vörös csillagot, hiszen „az a munkásmozgalom világszerte elfogadott jelképe”. Esetleg a Magyar Néphadsereg nemzeti színű sapkarózsáját tudták volna még elfogadni. Az egységek névadóihoz is ragaszkodtak, hiszen „a négy megyei névadó mindegyike mártír, elismert személyiség”. Ha mindenképpen változtatni kellett volna, akkor a település szerinti megnevezést tartották elfogadhatónak, hadrendi számozás nélkül. Az egyenruhával kapcsolatban kérdezték, hogy mi van a terepszínű egyenruhával, amiről már korábban is szó volt? A sapka lecserélését elfogadhatónak tartották, amennyiben az kis helyen elfér, legyen az „Bocskai” vagy „golf” típusú. A rendfokozatokat továbbra sem akarták feltüntetni az egyenruhákön. Kérték viszont, hogy munkásör emlékjelvényt a jövőben kívülállóknak ne adományozzon a parancsnok.⁴⁴

1989 augusztusának végére elkészült a Szolnok megyei munkásörök javaslata a testület jövőbeni feladataival kapcsolatban. Ebben a testület feladatait a következőképpen határozták meg: karhatalmi feladatok, objektum őrzés-védelmi feladatok, elemi csapások és katasztrófák elleni vé-

⁴⁴ MNL JNSZML 23.f. – 198.d. 5-ös (propaganda) tárgykör. A Munkásörég Szolnok Megyei Parancsnoksága a MOP Propaganda és Sajtó Osztályának vezetőjéhez. A megküldött ötletek véleményezése. 1989. augusztus 16.

delem, közrend- és közbiztonsági feladatok, rendezvénybiztosítás, vagyónvédelmi szolgáltatások. A felsorolás egyben fontossági sorrendként is értelmezhető, ebben pedig az első helyen a karhatalmi feladatok állnak. A Szolnok megyei munkásörök fontosnak tartották, hogy a kormánynak rendelkeznie kell olyan szervezett, gyorsan mozgósítható erővel, amelyre minden körülmények között számíthat.⁴⁵ Az objektumvédelem kérdésével kapcsolatban javasolták, hogy az utalt objektumok körét csökkentsék le vagy szüntessék meg az eljárást. A szervezeti kérdések között javasolták, hogy a kisebb létszámú megyék egységeit össze lehetne vonni, rugalmasabban kezelve a megyehatárokat. Az „egység” kifejezés helyett a „zászlóalj” kifejezést szerették volna használni az egyes csapatok megnevezésére. Úgy látták, hogy a Szolnok megyei hivatásos létszám már a túrértéken van, ezért az már tovább nem csökkenthető. A feladatok egyenletes elosztásában, a leterheltség kiegyenlítésében viszont még láttak tennivalót. Hangsúlyozták, hogy a jövőben már számolni kell azzal, hogy különböző pártok, szervezetek tagjai is a soraikba kerülhetnek. A romló életkörülmények kapcsán a rászoruló munkásörökre az addiginál nagyobb figyelmet kívántak fordítani. A nagycsaládos, átmenetileg munkanélküli munkásöröknek nagyobb gyakorisággal juttattak volna segítyeket.⁴⁶

A fenti változtatásokra, reformokra azonban már nem kerülhetett sor a munkásörök berkeiben, mert elkövetkezett az ősz, amely végleg megpecsételte a szervezet sorsát. A munkásörök körében óriási várakozás előzte meg az akkori honvédelmi miniszter, Kárpáti Ferenc beszédét, amelyben előre beharangozottan ismertette a kormány álláspontját a munkásörökkel kapcsolatban. A beszédet a TV-híradó élő egyenesben közvetítette. A MOP a beszéddel kapcsolatban már előre jelezte, hogy gyorsinformációs jelentést kér a munkásör visszhangokról valamennyi megyéből. Kárpáti Ferenc beszéde annak fényében tűnik igazán fontosnak, hogy előzőleg, szeptember 11-én az ellenzéki pártok állásfoglalásukban kinyilvánították, miszerint a munkásöröket jogutód nélkül meg kell szüntetni. Már azt is eldöntötték, hogy a hivatásos állományt – szolgálati idejük elismerésével – a néphadsereg állományába integrálják. Úgy gondolták, a területvédelmi erőknek a honvédség kötelékében, felszerelésüknek pedig a honvédségi laktanyákban a helyük. A Szolnok megyei munkásörök többségének kedvező volt a véleménye a honvédelmi miniszter mondandójáról. Úgy érezték, nagyon kellett már egy ilyen megnyugtató nyilatkozat. Különösen örültek azoknak a mondatoknak, hogy a munkásörök a jövőben is a kormányhoz fog tartozni, mint önálló fegyveres testület. De biztatóan hangzottak azok a gondolatok is, miszerint „roppant nagy hiba lenne a munkásörök feloszlata,” és szükség van erre a szervezetre, valamint hogy a testület jövőjével kapcsolatban a munkásörök vezetőit is meg kellene kérdezni. Az információs jelentésből kiderül, hogy a riportert rosszindulatúnak tartották a munkásörök, mert rendszeresen belebeszél a nyilatkozatba. Hiányolták viszont, hogy nem esett szó a jövőbeni feladatokról, és hogy sem a Magyar Rádió, sem a TV2 nem vette át az anyagot. Kiderül, hogy a munkásörök megkérdőjelezték a Nemzeti Kerekasztal és ezen belül az MSZMP tárgyalócsoport illetékességét szervezetükkel kapcsolatos kérdésekben.⁴⁷

Szinte a fentiekkel egy időben küldte el a jászberényi egység parancsnoka az 1989. évi állományépítés addigi tapasztalatait a megyei munkásör parancsnoknak, ahol összesítették a beérkező adatokat és továbbították a MOP-hoz. Ebből kiderül, hogy a Jászágban az egész évre

45 A munkásörök időkben kikerült az MSZMP felügyelete alól, és az utolsó hónapokban a minisztertanács, vagyis a kormány fennhatósága alá tartozott. A továbbiakban tehát okafogyottá vált „párthadsereg” beszélni, bár a változatlan személyi állomány nyilvánvalóan politikai beállítottsága és világnézete további gyanakvásra adott okot.

46 MNL JNSZML 23.f. – 198.d. Javaslat a munkásörök jövőbeni feladatai kimunkálásához. 1989. augusztus 29.

47 Uo. A Munkásörök Szolnok Megyei Parancsnokának információs jelentése a MOP Propaganda és Sajtó Osztály vezetőjéhez. 1989. szeptember 14.

tervezett 40 fő helyett csak 19 fő küldte be a jelentkezését, míg végül mindössze 9 fő kezdte el ténylegesen az előképzést. A lemorzsolódók közül 1 fő honvédségi behívót kapott, 1 fő egészségügyileg vált alkalmatlanná, míg 8 fő indoklás nélkül visszalépett. Az előképzősök 44%-a volt az MSZMP tagja (amely arány meghaladta az 1988-as értéket), 33%-a pedig a DEMISZ tagja. A korábbiaknál is alacsonyabb volt az iskolai végzettségük: legtöbben csak általános iskolai végzettséggel rendelkeztek, míg felsőfokú végzettséggel rendelkező jelentkező – az előző esztendőhöz hasonlóan – ezúttal sem akadt. Szinte mindannyian munkások voltak, ebből hárman szakmunkások. Sorkatonák 9-ből 7-en voltak, öten pedig még a 30. életévüket sem érték el. Nő nem volt a jelentkezők között. A parancsnokságnak le kellett vonnia a tanulságokat, és meg kellett állapítania, hogy a nagyobb ipari üzemekből és a Tsz-ekből a politikai bizonytalanság miatt egyetlen jelentkezőt sem sikerült agítálni.⁴⁸

Nem volt sokkal jobb a helyzet megyei szinten sem, hiszen a tervezett 142 fő helyett csak 74-en jelentkeztek elbeszélgetésre, ezek közül pedig mindössze 48 fő kezdte meg a tényleges előképzést. A bizonyítványt magyarázandó azért hozzátették, hogy arra nem gondoltak, hogy a pártszervek ilyen mértékben visszavonulnak, elzárkóznak a szervező munkától. A kevés jelentkező okát a bizonytalansággal magyarázták, mert ilyen környezetben a jelentkezők nem látták értelmét az önkéntes munkának. Többen halasztották a felvételt, amikor majd biztos lesz a testület jövője. A sajtó támadásait ekkor már nem lehetett meggyőzéssel ellensúlyozni. Az előképzősök szervezése a megyében Törökszentmiklóson ment a legjobban, amelyet „tervszerűnek” minősítettek. Jászberény „időarányosan elfogadható”, Szolnok „visszafogott”, míg Karcag „stagnáló” minősítést kapott ebben a tekintetben. A megyében a jelentkezettek 91,7%-a volt munkás. A 48-ból mindössze 7-en végeztek középiskolát, azonban egyetemi vagy főiskolai oklevele senkinek sem volt. Viszonylag magasnak tekinthető a jelentkező nők (16,6%) és a 30 évnél fiatalabbak (62,5%) aránya. Úgy kalkulálták, hogy megyei összességében 99-100%-os lesz az állomány feltöltöttsége: ebbe belefoglalták a 4 önálló zászlóaljzat, a megyei törzset és közvetlen szakaszegységeit, valamint a kunhegyesi Kiképző- és Üdülőbázis létszámát is.⁴⁹

Már 1989. október 1-jét írtak, amikor sor került a Kókai László Munkásőregység által szervezett utolsó lőtéri gyakorlatra. Ezen az előképzésbe bevont 9 fő „leendő” munkásór adhatott számot tudásáról. A pisztolylövészet és a kézigránátdobás „kiváló”, míg a géppisztollyal végrehajtott lövészet „jó” minősítést kapott. Egy héttel korábban berendelték lövészetre azokat is, akik a korábbi összevonáson nem jelentek meg: végül a résztvevő 15 fő mindhárom gyakorlatot kiválóan teljesítette. Ezzel a jászberényi állomány lövészetben történő megjelenésének aránya 86,4%-ra javult.⁵⁰ A Kókai László Munkásőregység utolsó alegységgyűléseire 1989 májusában, illetve júniusában került sor. A második félév záró alegységgyűléseire – amelyeket októberre és döntően novemberre terveztek – a szervezet felszámolása miatt a legtöbb helyen hivatalosan már nem kerülhetett sor.

48 MNL JNSZML 23.f. – 201.d. A Kókai László Munkásőregység jelentése a munkásőrjelölt állomány összetételéről és az állományépítés 1989. évi tapasztalatairól. 1989. szeptember 12.

49 MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásőrség Szolnok Megyei Parancsnokságának jelentése az előképzős állomány összetételéről és az állományépítés 1989. évi tapasztalatairól. 1989. szeptember 21.

50 MNL JNSZML 23.f. – 199.d. 8-as (kiképzési) tárgykör. A Kókai László Munkásőregység jelentése az előképzés és az előkészítő lögyakorlat végrehajtásáról. 1989. október 2.; Jelentés a pótlövészet végrehajtásáról. 1989. október 2.

*A Kókai László Munkásöregység utolsó alegységgyűléseinek helyszíne és időpontja*⁵¹

Alegység	Az alegységgyűlés helye	Az alegységgyűlés időpontja
1/1.	Jászberény. Hűtőgépgyár, Munkásór terem	1989.06.26. 14h30
1/2.	Jászberény. Hűtőgépgyár, Munkásór terem	1989. 06.27. 14h20
1/3.	Jászberény. Aprítógépgyár, Hétfégi ház	1989.06.23. 14h30
1/Gpu.	Jászberény, Kossuth Mg Tsz	1989.06.09. 17h
2/1.	Jászapáti, Velemi Endre Mg Tsz	1989.05.26. 19h
2/2.	Jászapáti, Velemi Endre Mg Tsz	1989.05.26. 19h
2/3.	Jászárokszállás, Községi Pártbizottság	1989.06.02. 17h
3/1.	Jászsószentgyörgy, Községi Pártbizottság	1989.06.12. 18h
3/2.	Jázkisér, Községi Pártbizottság	1989.06.19. 18h
3/3.	Jászladány, Egyetértés Mg Tsz	1989.06.05. 18h
4/1.	Jászberény, Jászsági Állami Gazdaság	1989.06.09. 17h
4/2.	Jászfényszaru, ORION	1989.06.16. 18h
4/3.	Jászfényszaru, Pártbizottság	1989.06.19. 19h
Híradó	Jászberény, Munkásór Egységparancsnokság	1989.06.05. 17h

Az egyre élesedő belpolitikai helyzetben került sor Szolnokon a munkásöreg megyei parancsnokának találkozójára az ellenzéki szervezetekkel. Jelen volt a megyei tanács elnöke és helyette, az MSZMP megyei végrehajtó bizottságának titkára, és a szolnoki városi tanács elnöke is. Az ellenzéki pártok részéről az MDF, az MSZDP és az FKGP képviseltette magát. A találkozóra 1989. szeptember 25-én 17 órakor került sor. Ennek során a megyei parancsnok 25 perces felvilágosítást adott a munkásörök hétköznapi életéről, a fegyverhasználati szabályokról és az általános működésről. A parancsnok a kényesebb, szóbeszéd tárgyat képező témákra is kitért, úgymint a párthadsereg kérdése, a fegyverek szükségességének kérdése, vagy „az öregek gyülekezete”. Ezután az ellenzéki pártok kérdései következtek, amelyek közül több az akkoriban terjedő mendemondákon, illetve az általános tájékozatlanságon alapult.

A legjellemzőbb kérdések közül néhány:

- Van-e titkos feladata a munkásöregnek?
- A munkásör parancsnokok egyben MSZMP vezetők-e?
- Elfordulhat-e parancsnoki szándék ellenére „öngerjesztő tevékenység”?
- A párt utasítására belelővethetnek-e a tömegbe?
- Mi a garancia arra, hogy politikai célból nem használják fel a munkásöreg erejét?
- Az ellenzéki pártok, szervezetek részt vehetnek-e munkásör gyűlésen, alegységgyűlésen?

51 MNL JNSZML 23.f – 202.d. 8-as (kiképzési) tárgykör. A Kókai László Munkásöregység jelentései az első és második félévi alegységgyűlések helyéről, idejéről. 1989. május 15.; 1989. szeptember 16.

Az egykori munkásörjjelentés szerint a résztvevők tartózkodtak a szélsőségektől, illetve a kirohanásoktól. Meglepte viszont őket az őszinteség, a nyílt hangnem, hogy nem látszott nyoma titkolózásnak. Kétkedtek viszont az MSZMP vezető szerepének megszűnésében. Az esemény végén a résztvevők egyetértettek, hogy kár volna egy esetleges feloszlattással a felhalmozott ismereteket, tapasztalatokat veszni hagyni. Az sem volt kétséges, hogy a közbiztonság védelmében, a bűnözés ellen viszont jó volna a munkásőrség. A jelentés szerint az ellenzékieknek összességében nagyon felszínesek voltak az ismereteik, és nagyon kevés tájékozottsággal rendelkeztek a honvédelem rendszeréről, illetve a Honvédelmi Bizottság működéséről. Kiderült, hogy a találkozó előtt jártak a megyei rendőrkapitányságon, ahol kérték, hogy a munkásőrség felszerelésének egy részét majd a rendőrség kapja (nyilván a feloszlattás után).⁵²

Aztán 1989. szeptember 29-én, a Fegyveres Erők Napján országsszerte tüntetésre, illetve ellentüntetésre is sor került a munkásőrséggel kapcsolatban. Az ellenzéki pártok közül néhány a munkásőrség elleni országos demonstrációt szervezett. Végül az országos jelleg nem valósult meg, hiszen tüntetők csak a főváros 9 kerületében és 23 vidéki városban gyűltek össze jelentősebb számban, illetve még 8 helyen 3-5 tagú csoportok tiltakozó petíciókat adtak át. Az egykori munkásörjjelentés szerint a parancsnokok és az ügyeleti szolgálatok mindenütt higgadtan fogadták a demonstrációkat és átvették a petíciókat. Semmiféle munkásőrség elleni tüntetés nem volt Békés, Fejér és Veszprém megyékben. Az országosan összesen 3500 főt megmozgató eseményt a munkásőrség egyértelműen a szervező ellenzéki pártok kudarcának minősítette. A legtöbben egyébként a MOP előtt tüntettek Budapesten (5-600 fő), míg például Szegeden csak 40-en verődtek össze. Baján a szónok a munkásöröket a pufajkások utódainak minősítette, akik gyilkosok voltak. Több helyen röplapok jelentek meg a házak falain, amelyek tartalmával nehéz lett volna mit kezdeni. Az egyikben ez állt: „Árvíz ellen nem kell géppisztoly”. Közben a Fegyveres Erők Napján több helyen köszöntötték a munkásöröket virággal, dísztávirattal. Így történt ez Szolnokon is. A munkásőrség melletti szolidaritási demonstráció másnap, 30-án is folytatódott a városligeti honvédelmi napon, ahol közös járóbajnokságra is sor került más fegyveres szervekkel. Volt, ahol a munkásörök táborot adtak át a gyerekeknek. Esztergomban egy eltűnt kislány keresésére indult azonnal 30 munkásör, amint befutott a rendőrségi értesítés. Mindeközben több munkásör már féltette a családját, mert postaládáikba fenyegetéseket, uszító plakátokat dobáltak be ismeretlenek. Ekkor már megkezdődött az SZDSZ kampánya a négy kérdésről, amelyről népszavazást terveztek kiírni.⁵³

A „4 igenes” népszavazáson aztán elsöprő többséggel nyilvánították ki, hogy a munkásőrséget meg kell szüntetni: a népszavazáson résztvevők 94,9%-a voksolt úgy, hogy nincs szükség többé erre a fegyveres testületre. A munkásőrség megszüntetését végül az 1989. évi XXX. törvény mondta ki. A törvény azzal a mondattal kezdődik, hogy „a munkásőrség tagjai több mint három évtizeden át becsülettel látták el önként vállalt feladatukat”. Majd azzal a gondolattal folytatódik, hogy a társadalomban bekövetkezett változások akkor már nem indokolták ennek a fegyveres testületnek a fenntartását. A szöveg megállapítja azt is, hogy a törvény a többpártrendszerű demokratikus jogállamba történő békés átmenet ügyétől vezérelve született. Törvénybe foglalták, hogy az állam 1989. december 31-ig intézkedik a munkásőrség hivatalos és polgári állománya helyzetének rendezéséről, haditechnikai eszközeinek a Magyar Néphadsereg részére történő átadásáról, illetve egyéb

⁵² MNL JNSZML 23.f. – 198.d. A Munkásőrség Szolnok megyei parancsnokának jelentése az ellenzéki szervezetekkel történt találkozóról. 1989. szeptember 27.

⁵³ Uo. A MOP Propaganda és Sajtó Osztályának tájékoztatása a munkásőrség elleni tüntetésekről és a munkásőrség melletti szimpátia-akciókról. 1989. október. 5.

vagyon hasznosításáról. A munkásőrségnek a hátszágvédelem keretében addig betöltött területvédelmi feladatait a Magyar Néphadseregnek kellett átvenni.⁵⁴ A törvény elfogadásával megkezdődött a munkásőrség leszerelése. Nincs nyoma annak, hogy bárhol bármilyen módon akadályozták volna a szervezet felszámolását. A munkásőrség teljes vagyona az 1988. december 31-i állapot szerinti vagyonmérlegében 10,28 milliárd Ft értékű ingatlan, állóeszköz, vagyoni érték és készpénz volt. A testület haditechnikai eszközeit a HM, a polgári célokra hasznosítható felszereléseket a Vöröskereszt és más szociális intézmények vették át, a járműveket bizományi úton értékesítették. Az ingatlanvagyon kezelésére és hasznosítására 1990-ben megalakult a Zárt Állami Vagyont Kezelő Szervezet, amely cserékkel, ingyenes ingatlanjuttatással, valamint árverések útján igyekezett gazdát találni a munkásőrség által addig használt javaknak.⁵⁵

A munkásőrök Jászberényben is tudomásul vették a megszűnést, így véget ért a jó egy évig tartó bizonytalan időszak. Az itt szolgáló egykori munkásőrök nem adnak alapot a „munkásőr felkelésről” szóló legendáknak. Ha lettek is volna a fejekben ilyen elgondolások, a kivitelezés lehetetlen lett volna, hiszen a munkásőrség egy hierarchikusan felépített szervezet volt, ahol a felső vezetés irányából érkeztek a végrehajtandó parancsok. Ellenállásra felszólító parancs viszont nem érkezett, hiába várta volna esetleg valaki. A Szabadság téri objektumban ezután egy ideig együtt adtak szolgálatot munkásőrök és katonák, hiszen ekkor már folyt az átadás-átvétel. Később a munkásőröket végleg leváltották a katonák. A fegyverek, a felszerelés és egyéb leltári tárgyak elszállítása lényegében egy nap alatt lezajlott: honvédségi teherautók érkeztek Tápiószecsőről, és az ottani raktárba került minden felszerelés, ami egykor a munkásőr alakulat tulajdonát képezte.⁵⁶ Noha az 1957-es megalakulás óta a munkásőrség fegyvereit gyakorlatilag soha nem kellett használni éles helyzetben, hamarosan mégis fontos szerepet kaptak ezek a fegyverek. Az azóta sem tisztázott fegyverszállítás kapcsán jó részük Horvátországba került, hogy horvát oldalon részt vegyenek a krajainai szerbek és a Jugoszláv Néphadsereg ellen vívott háborúban. A munkásőrök jászberényi objektuma egy idő múlva tetőteret kapott, és először a Lehel Vezér Gimnázium kollégiumaként funkcionált, míg napjainkban a járási kormányhivatal működik a falai között. A tetőteret leszámítva az épület külleme és színe lényegében ugyanaz, mint az 1976-os átadása idején volt, a földszinti ablakokon még mindig megvannak azok a vasrácsok, amelyek egy esetleges behatolástól védték volna a földszinten tárolt fegyvereket és lőszeret. Gyakorlatilag egyedül ez az épület tanúskodik arról, hogy létezett egykor Jászberényben egy acélszürke egyenruhás zászlóalj.

54 Az 1989. évi XXX. tv. a Munkásőrség megszüntetéséről.

55 Germuska [2009] 478. p.

56 Egykori jászberényi munkásőrök visszaemlékezései alapján.

Magyar Alíz

SZEMELVÉNYEK BÁRDOS KÁLMÁN HŐSI HALOTT LEVELEIBŐL

Apai nagyanyám első férje Bárdos Kálmán bakterként, mai szóval hivatalsegédként szolgált a jászapáti Községházán és itt élt feleségével és két fiával. 1914 őszén hívták be, s onnan írta leveleit, melyeket édesapám Magyar István őrzött meg. A ránk maradt 25 levélből válogattam, s befejezésül közreadom azokat is, melyeket már nem ő, hanem parancsnoka és bajtársa írt. Mivel minden levél az akkoriban szokásos „Kedves párom, levelem legjobb egészségben találjon benneteket, ami hála Istennek nekem is van” mondattal kezdődik, ezt a levelek elejéről elhagytam és csak a konkrét dolgokat emeltem ki. Ugyanígy tettem a szokásos befejezés formulával, ill. a búcsúzással.

1914. okt. 16. Budapest

„tudatom veletek, hogy megérkeztünk Budapestre szerencsésen, még ez idáig nincs semmi bajunk hála Istennek, de még azt nem tudjuk, hogy hová megyünk innét. Még csak máma csütörtökön érkeztünk meg 16 órára a Ferencz József laktanyába. Más újságot még nem tudok.”

Bárdos Kálmán és nagyanyám, Fehér Mária

1914. nov. 2. Budapest

„tudatlak, hogy egy pár arcképet már küldtem és még nem írtál semmit, hogy megkaptad vagy nem. Tehát ha megkapod a kártyát hát írd, hogy hogy vagytok odahaza. Hogy a szalmát haza vittétek-e már? Ha nem, akkor beszélj Jászékkal, osztd meg nekik, hogy tegyék meg azt a szívességet, hogy vigyék haza azt a kis szalmát. Meg arról is tudatlak, hogy még pénzt nem kaptunk, hacsak ma este nem kapunk. Meg már menázi pénzt is csak 40 krajcárt kapunk, mely nagyon szűken elég”

1915. jan. 10. Budapest

„már most Kőbányán vagyunk többen, de Pali bácsi ott maradt a Pálffyban. De azért a csomagot megkaptam, mert bementem érte. Tehát ha írsz, a cím ez: X.ker.Kőbánya Petróczi út.39. civil trén. Ha beszélsz Lajossal, hát átadhatod neki a címet. Más olyan különös újságot nem tudok egyebet, mint hogy ha Apol néni haza megy, hát a szennyest majd haza küldöm vagy ha kapnék szabadságot, hát akkor úgy lehet, hogy haza megyek és akkor majd magammal viszem. Meg édesanyád is volt ott nálam a Pálffyban, de nem igen sokat beszélhettem vele, mert pucolni kellett a lovakat. Adott ezért egy kis kolbászt meg szalonját. Más újságot most nem írok, mert ha haza találok menni hát akkor majd elmondom, hogy mére és hol vagyunk. Ha meg nem megyek, hát majd írok rögtön, hogy csak Kőbányáig váltsd a jegyet ha eljössz és én majd ott várlak az állomásnál”

1915. márc. 9. Budapest

„leveledet megkaptam, melynek megörültem és megértettem belőle mindent és arról is tudatlak, hogy ha Apol néni nem jön, hát akkor te gyere, mégpedig pénteken, mert tudod, hogy nincsen tiszta ruhám. Hát így muszáj, hogy elgyere, mert hátha elmegyek én is gyakorlatra és ha később jössz, hát majd nem találsz otthon és nem beszélhetsz velem”

1915. márc. 10. Budapest

„tudatom veletek, hogy szerencsésen megérkeztünk Örkénybe, de már vissza is jöttünk négy kocsival csütörtökön és most már a Vilmos bácsi megy el a kocsijával. Tehát már most innét írok Kőbányáról, de azt nem tudom, hogy elmegyek-e még én vissza vagy nem. Ha nem, akkor majd megpróbálok haza menni csak egy pár napra is, ha haza eresztenek.....”

1915. márc. 25. Budapest

„Tudatlak, hogy ha Isten megsegít, hát április elsején vagy másodikán odahaza leszünk mindnyájan, tehát nehogy eljőjj vasárnap. Ha akkorra otthon nem leszek, akkor Húsvétkor jöjjetek, mert ha Örkényből megjönnek, akkor mindnyájunkat szabadságnak talán örökösen, mert mindent átvesznek”

1915. márc. 30. Budapest

„Tudatlak, hogy még a másik leveleteket is csak az este kaptam meg. Akit most küldtél azt meg reggel már tíz órakor megkaptam és mind a kettőből megértettem mindent, azt hogy Lajos is megint a Kórházban van, de azt nem írtad, hogy mi a címje neki, meg azt, hogy már István se nincs. Azt sem írtad, hogy mivégről, hogy sürgönyt vagy gyászlevelet kaptak apádék vagy nem”

1915. május 12. Szolnok

„Tudatlak, hogy még a héten elkezdjük az elmenést Csehországba szombaton vagy vasárnap és hétfőn. De azt nem tudjuk, hogy mink melyik napon megyünk. Tehát ha el akartok jönni, akkor szombaton délután beszélhetek velünk. Továbbá tudatlak, hogy ruhát ne hozzál, csak tarisznyába egy fél kenyeret és ha kell valami, majd írok még szombaton délig. Ha eljössz, hát akkor mind a két gyereket elhozhatod magaddal, hogy had lássam még őket, mert oda már magad se jöhetsz el úgy mint ide, mert oda már az útiköltség ötször annyi, mint ide. Tehát szombat délben eljöhetsz, hogy beszélhess velem. Továbbá ha eljössz hát akkor hozzál vagy három forintot is kedves párom és tisztelem Jusziékat is családjukkal együtt jó egészséggel meg Pirost is tisztelem Máriénéikkel együtt. Ha eljössz, hát csak akkor gyere, amikor mondom.”

1915. május 17. Szolnok

„Tudatom veletek, hogy még 20 -ikáig itt leszünk, de már mától fogva nem szabad senkinek se ki se be jönni. Már most minden bejáraton őr áll és nem ereszt be senkit, mert a kapitány úr nagyon szigorúan kiadta, hogy egyáltalán civileket nem tűr a kaszárnában. Még akiknek sok kenyerük van, hát azoknak se szabad elvenni többet, csak ami brótsákba fér.”

1915. június 3. Szolnok

„Tudatlak, hogy a többiek máma mind elmentek Prágába az egész, csak mink maradtunk itt az 1-ső és 2-dik czug. Még mink majd csak 15-én megyünk el. Akkorára telik le a 21 nap. Vasárnap ha eljössz, hát hozzál egy pár krajczárt is meg ruhát”

1915. június 8. Szolnok

„Tudatlak, hogy még körülbelül vagy húsz nap leszünk itt, tehát ha felszabadulunk sem megyünk el mindjárt. És arról is tudatlak, hogy a gyerekeket ne verd ám úgy meg minden semmiséért, még ha édesapámék beszélnek is, mert én úgy gondolom, meg tudom, hogy az a gyerek még nem igen vétett nekik sem. Azért meg hogy felesel vele, édesapám megvernők is, hát ha a gyerek nem enged nekik abból, amit ő tanult, az nem baj, mert ők még az óvilágban jártak iskolába, nem ma, meg már úgy is tudhatják, hogy a csirke többet tud, mint a tyúk, mert többet tanul. Tehát ha olvassátok a levelet, hát édesapám előtt is felolvashatjátok, hogy mit írtam, mert a gyereket megverni már most ok nélkül nemigen lehet, mert ha felnől is eszébe jut ám az annak, oszt majd

még ha hatvan esztendősek leszünk is a szemünkre veti és az pedig olyan rosszul esik nekünk, mintha kést szúrna az ember szivibe, pedig neki volt igaza és mégis mink haragudtunk és akkor ha szemünkre veti, hát kétszeresen fáj. Tehát azért, hogy írok ne haragudjanak édesapámék, mert már mink magunkat se számítsuk, mert magok öregek, én meg tudja Isten, hogy megszabadulok-e vagy nem. A másik meg bánatában is elsínylődhet. Tehát csak az utódunké lesz a győzelem a mienk csak a harc.”

1915. június 19. Prága

„szerencsésen megérkeztünk Csehországba és az útról 3-rom lapot küldtem. Nem tudom, hogy megkaptad-e vagy nem. Meg arról is tudatlak, hogy még most öt napig az üdülőben vagyunk megfigyelés végett, hogy nem-e üt ki valakin valami ragályos baj. Ha megkapod, írd meg, hogy Jászékkal beszéltél-e vagy Fehérrel, hogy kapok aratási szabadságot vagy nem? Ha kapok, akkor küldd el nekem és én majd az ezredirodán jelentkezek vele. Más újságot nem tudok, mint azt, hogy szép tájékon vagyunk”

1915. június 27. Prága

„Hála Isten nincs semmi bajom, csak az, hogy nem mehetek aratási szabadságra. Továbbá tudatom veled, hogy a levelet megkaptam és megértettem, hogy Fehér nem csinált már semmit, de azt nem írtad, hogy kaptál-e már segélyt?”

1915. július 4. Lengyelország

„már ezt Lengyelországból írom. Isten veletek kedves párom, édesapám és anyám és kedves gyermekeim. Csókollak mindnyátokat”

*1915. augusztus 3. Oroszország
(első levél a frontról)*

„Kedves párom, édesapám és édesanyám és kedves gyermekeim. Ez a pár sor írásom a legjobb egészségben találjon benneteket, mint nekem van, pedig hát nekem nem a legjobb egészségem van, mert már egy hét óta mindég megy a hasam, tehát ennél sokkal jobb egészséget kívánok nektek a jó istentől. Továbbá tudatlak benneteket, hogy a levelet már kettőt megkaptam és megértettem belőle fiam, hogy még anyádék akkor nem arattak. Ha megkapod a levelet, hát küldjél pár pipát meg vagy öt pakli gyufát valami orvosságot a hasmenésről, mert úgy elerőtlenedek, hogy alig bírok járni”

1915. augusztus 5. Oroszország

„Tudatom veled, hogy negyedikén kaptam három levelet, amelyből megértettem mindent. Azt is, hogy már egy újabb kis keresztgyerek is van, melynek sok jó egészséget kívánok a komaaszszonnyal együtt és hogy a jó Isten engedné már, hogy ne soká megláthatnánk egymást jó egészségben, azt kívánom mindnyátoknak ebben a zavaros világban. Kedves Párom ne is aggódj,

hogy ily messze estünk egymástól, jó az Isten, majd megsegít, ha neki úgy tetszik. Ha nem, pedig légyen minden az ő szent akarata szerint, mint szent Jób mondotta. Más újságot nem tudok, mint azt, hogy velem csak Csajka János van apáti, ha ismered.”

1915. augusztus 8. Oroszország

„Tudatlak benneteket, hogy a levelet megkaptam, amit 3-án írtál és még amit 2-án írtál és nagyon panaszkodol, hogy nem kapsz levelet, pedig hát volt 30 darab lapom és már nemigen van belőle. Tehát én is gyakran írok, majd minden harmadik nap írok levelet és csodálkozok rajta, hogy nem kaptok.itt esős idő jár és gyakran el vagyunk ázva egészen, ami rám nézve nem a legjobb, mert azt hiszem, hogy azért megy úgy a hasam, mert felfáztam. Tehát már írtam is, hogy ha kapsz levelet, hát küldjél valami orvosságot, egy pár pipát meg egy tucat gyufát, mert azt nemigen kapunk erre Oroszországban.”

1915. augusztus 13. Oroszország

„még nekem most se nem a legjobb egészségem van. Még mindég beteg vagyok, de azért kint vagyok a századnál, mert a maródin is csak addig tartják az embert, még egy cseppet nem ja-

Kült levelam 9. 15. IX. h. 3. am. Szeretett
 a jókus szent neve szeretet kedves párom ez
 a pár sor irásom a leg jobb egészségben talál
 jon mint nekem van nekem is most már
 egy kicsit jobban vagyok de még mindég
 nem akkor oximmi a hasmenésem pedig
 am nagyon jó volt az a kis orvosság amit
 küldtetél de pipát csak egyet küldtetél de sem
 jó volt tehát ha meg kapsz a levelet két
 vagy három pipát küldjél ha egy kór
 rósa vagy lócsa kerít is és azt küldjél
 ha lehet más akkor elküldheted azt a kis bu
 rós a maródit is meg majd írok én ha
 kell a teli ruháit is mert este am nagyon
 hűvös hidegre fordul az idő és nekem
 meg nagy bu gy eng e természetem van
 hozzá mert alig hárman most is azaba
 lom hogy meg fáztam egy lehet és azért
 megy a hasam továbbá tudatlak hogy
 már többet napja megint a maródit

vul, de én rajtam nem fogott az sem.
 Tehát ha megkapod a levelet, minél
 előbb küldjél egy üveg erős gyomor-
 erősítőt, még ha akármennyibe kerül
 is, mert már olyan gyenge vagyok,
 hogy alig bírok járni, itt pedig éjjel-
 nappal mindég megy a szolgálat és
 nagyon nehéz, mert már két hete,
 hogy mindég megy a hasam és akár-
 mit eszek, azon módon megy ke-
 resztül rajtam. Más újságot nemigen
 tudok írni, minthogy nagyon hűvös
 éjszakák járnak és nem hiszem, hogy
 nem az a legnagyobb bajom. Tehát
 ha megkapod, küldj és rögtön ezt is
 meg egy pár pipát egy tucat gyufát
 meg lapot is küldhetsz, mert már
 nemigen van.”

1915. augusztus 19. Oroszország

„Szeretett kedves Párom, ez a pár sor írásom a legjobb egészségben találjon, mint nekem van. Már most egy kicsit jobban vagyok, de azért nagyon

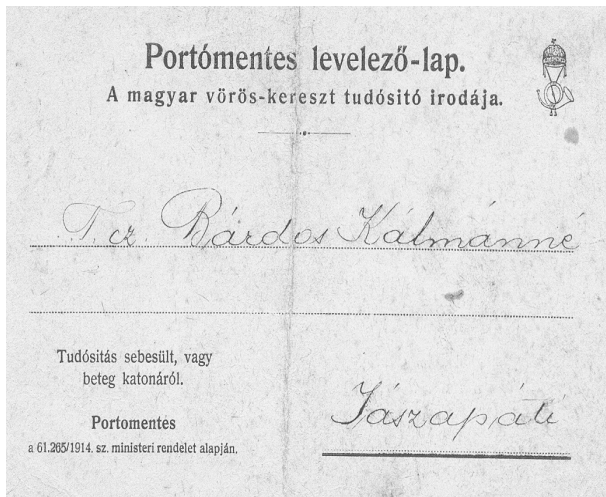
Örzi ő szent fiáért hát mink nyomorult férgek
 ezt a kis szenvedést se akarjuk békével túrni
 akik csak porszem vagyunk az ő méltóságához képest
 máris új ágot nem tudok mint
 hogy ezt szenvedést megkaptam amelyektől
 len öködökön írtál és írod hogy mindég
 meg könnyezed az utoljárt tehát azért kérek
 hogy ne aggódj olyan nagyon szeretett kedves
 párom mert az Úr Isten majd megsegít mind
 nyajunkat ezzel bezárom levelem maradok hű
 párod a sírig és édesapám és anyámnak is szeretet
 tiok Isten veletek a hátsóltól csókolok mind
 nyajunkat ezt az emléket ted el emlékü

1915. VIII. 23. Oroszország

el vagyok gyengülve. A leveleket megkaptam, amelyből megértettem, hogy Szentandrásról írtál, mert a Pistának a miséje volt. Nyugodjon szegény békében. Amit Örzi is írt azt is megkaptam, meg amit Panni írt, azt is megkaptam. A lapokat is megkaptam, aminek nagyon megörültem, mert már fogyóban van. Kedves Párom, tehát ha csak lehet, hát írok. Már Lajosnak is írtam, de hát nem tudom, hogy megkapta-e.”

1915. augusztus 23. Oroszország

„Szeretett kedves Párom, tudod, hogy éppen az az ember vagyok, ami eddig voltam, hogy a legforróbban szeretlek és csókolnálak mindnyátokat, ha lehetne, de jó az Isten, majd megsegít, hogy még köztetek lehessenek és veletek együtt imádkozzak és szenvedjek a csaláért és hazáért. Mivel most is ne felejtsek el, hogy te értetek, a hazáért és királyunkért kell nélkülözni és szenvedni. De micsoda ez a szenvedés a Jézuséhoz képest, aki az egész világbűneiért szenvedett és meghalt mindnyájunkért a keresztfán. Tehát kedves Párom, ha a bánat elnyom, tekints a keresztre és a fájdalmas Szűzanyánk képére és mindjárt jobban megvigasztalódsz, mert ő sokat szenvedett az ő szent fiáért. Hát mink nyomorult férgek, ezt a kis szenvedést se akarjuk békével túrni, akik csak porszem vagyunk az ő méltóságához képest.írod, hogy mindég megkönnyezed a levél utoljárt, tehát azért kérek, hogy ne aggódj olyan nagyon szeretett kedves Párom, mert az Úr Isten majd megsegít mindnyájunkat. Ezzel bezárom levelem Maradok hű párod a sírig és édesapám és anyámnak

Halotti értesítés

meg nagyon gyenge természetem van hozzá, mert alighanem most is az a bajom, hogy megfáztam. Továbbá tudatlak, hogy már ötödik napja megyünk a muszkák után és azok meg mindent felégetnek magok után, úgy hogy csak az üres falukat találjuk. Ha megkapod a levelet, hát küldhetsz megint orvosságot, gyomorerősítőt meg a fa pipát meg gyufát, majd megküldöm hamarosan az árát. Maradok szerető párod és atyátok a sírig. Isten veletek a távolból. Csókollak mindnyátokat.”

1915. december 9. Szecei Ferenc őrmester válaszlevele Bárdos Kálmánnénak

Tisztelt Asszonyság!

„Lapját megkaptam mit k.férje felől írt nekem. Ön azt kérdezi, hogy küldhetett az ön k. férje pénz szept.20-án, holott ő szept.3-án eltűnt? Augusztus utolján többen adtak át az irodában pénzt hazaküldés végett. És az a pénz csak szept.8-án lett innét a táborból továbbítva. Azt hiszem a dátum összefog hasonlítani. Az ön k.férje sebesülve nem volt, sem halva nem találtuk, valószínű fogoly lett. Szecei őrv.”

1916. július 16. Szecei Ferenc második levele Bárdos Kálmánnénak

Tisztelt Bárdosné asszony!

„Lapját, mit kedves férje miatt küldött hozzám, megkaptam. És ha jól emlékszem, tavaly novemberben is érdeklődött ön a kedves férje felől. Sajnos azokból az emberekből csak egyedül én vagyok, akik akkor együtt harcoltunk. Úgy tudom nem egész pontosan, hogy k. férje múlt év szept 3-án tűnt el. Most nem vagyok egész biztos, de többet most nem írhatok, talán egy pár nap múlva, ha nem lesz ennyi bajunk, akkor meg fogom kérdezni a számvevő őrmestert. És akkor mindent megírok, ahogy itt hivatalosan ki van tüntetve a kedves férje. Tisztelettel Szecei Ferenc őrmester”

is szerető fiok. Isten veletek a távolból. Csókollak mindnyátokat. Ezt arra kérélek, tedd el emlékül.”

1915. szeptember 3. Oroszország (Ez volt az utolsó levele)

„Kedves Párom, most már egy kicsit jobban vagyok, de még mindég nem akar szünni a hasmenésem, pedig nagyon jó volt az a kis orvosság, amit küldtél. De pipát csak egyet küldtél, az sem jó volt. Tehát ha megkapod a levelet, hát vegyél egy fa pipát szárazsul és azt küldd el, ha lehet már akkor elküldheted azt a kis búcsú maradékot is, meg majd írok én, ha kell a téli ruháért is, mert erre ám nagyon hamar hidegre fordul az idő és nekem

1916. május 2. kapott hivatalos értesítés Bárdos Kálmán haláláról

Válasz az április 29-én kelt megkeresésére: Bárdos Kálmán Jászapáti 1878. gyalogos 68.gyal. ezred 7.század „Hősi halált halt” 1915.szeptember 3-án

1938. Csajka János bajtársa visszaemlékezése Bárdos Kálmán halálára

„Csajka János bajtársának elmondása alapján éjjel kettő órakor előrenyomulás alkalmával egy században és egy rajban volt velem Bárdos Kálmán. Tehát ő bent maradt éjjeli állásban egész biztos, mert én fogságba estem. Luszk és Duvnő között szeptember 3-án reggel öt és hat óra között volt az ütközetünk. Ezt bizonyítja Csajka János Jászapáti”

Bojtos Gábor

EGY HŐSI HALOTT TANÁR: BÉKÉSI GYULA

Békési Gyula

Békési Gyula arcképe

Leszkócz, 1882. március 4. – Bratunac, 1914. november 8.¹

Forrás: A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1914-1915. iskolai évről. Közzéteszi: Szombathy István. Jászberény, 1915. 5. p.

Bevezető

Egy olyan világméretű konfliktusra emlékezünk idén és a következő években, amely egyrészt felülírta a korábbi értékrendet, normákat, és mentális értelemben is óriási változásokat eredményezett, másrészt a magyarság történelmében is megkerülhetetlen, hiszen a háború következményeként széthullott a történelmi Magyarország és megszűnt az Osztrák–Magyar Monarchia.

A 100 évvel ezelőtt kirobbant háborúra emlékeznünk kell. A „névtelen” milliók mellett neveket, (szerencsés esetben), arcokat és sorsokat kell felkutatni és felmutatni. Személyes történeteken keresztül közelebb kerülhetünk azokhoz a férfiakhoz, nőkhez, fiatalokhoz és idősekhez, akik életüket áldozták idegen

országok hadszínterein, sebesülteket ápoltak kórházakban, vagy élték át a hátország nehézségeit. Így ismerhetjük meg a világháború első, megyei származású hősi halottját, az abádszalóki Kovács Pált, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánját, Horthy Szabolcsot, a 13. jászkun huszárezred, a 68-as jászkun gyalogezred, a 29-es honvéd gyalogezred katonáit, a kötelességteljesítés és hazaszeretet kiemelkedő példáit.

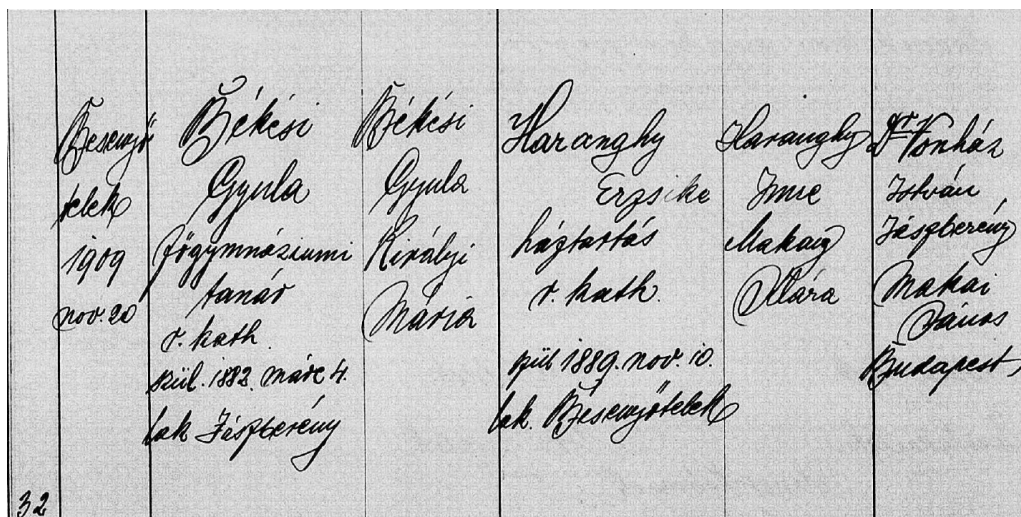
Ilyen kiemelkedő példát jelent Jászberénynek, Jász-Nagykun-Szolnok megyének Békési Gyula élete és hősi halála.

Család

Békési Gyula 1882. március 4-én született Leszkóczon, Zemplén vármegyében – Záreczky néven –, római katolikus vallású családban.¹ Édesapja Záreczky Gyula (1851–1935), aki kereskedőként, magánzóként, majd vasúti alkalmazottként (napidíjas, vonatmálházó) szerepel az anyakönyvi bejegyzésekben. Édesanyja Király Mária (1861–1928), „göröginyei telkes” volt.²

¹ Leszkócz, római katolikus születési anyakönyv, 31/1882. Online elérhetősége: <https://familysearch.org/>

² Szülei: Király András és Weisz Terézia. Göröginye (ma: Ohradzany, Szlovákia) római katolikus születési anyakönyv, 40/1861. Online elérhetősége: <https://familysearch.org/> Nevüket 1898-ban változtatták Békésire.

A Békési házaspár házassági anyakönyvi kivonata

Szülei 1878. október 7-én házasodtak össze Leszkócson.³ 1885 körül a család Miskolcra, az úgynevezett Mindszenti városrészbe költözött. Gyula fiatalabb testvérei (pl. Károly, József, Ilona) már itt születtek, illetve a szülőket is itt temették el.⁴

Békési Gyula 1909-ben nősült: Haranghy Imre és Makay Klára lányát, Haranghy Erzsébetet (Besenyőtelek, 1889. november 10. – Eger, 1961. február 7.)⁵ vette feleségül. Az esküvőt a feleség szülőhelyén, Besenyőtelken tartották 1909. november 20-án.⁶

Forrás: Besenyőtelek, házassági anyakönyv 32/1909.

Házasságukból két gyermek született: Györgyi (Besenyőtelek, 1910. szeptember 21. – Besenyőtelek, 1932. október 13.), aki tanítónőként dolgozott szülőfalujában.⁷ 1931. szeptember 2-án férjhez ment kollégájához, Uzelman Bélához (1908–1996).⁸ Boldogságuk azonban rövid ideig tartott, mivel Békési Györgyi 22 éves korában, 1932. október 13-án elhunyt.⁹ 1911. november 23-án született Jászberényben másik gyermekük Békési Pál, aki gimnáziumi tanárként dolgozott

³ Leszkócz, római katolikus házassági anyakönyv, 8/1878. Online elérhetősége: <https://familysearch.org/>

⁴ Miskolc, Mindszent, római katolikus születési anyakönyvek, 1886–1895; Miskolc, Mindszenti temető, 5. parcella, 9. sor, 23. sír. A sírt felszámolták. Dvorszky Béla temetőgondnok tájékoztatása.

⁵ Eger, halotti anyakönyv 62/1961. <https://familysearch.org/>

⁶ Besenyőtelek, házassági anyakönyv 32/1909. <https://familysearch.org/> „Megnősülvén, minden szabad idejét családjának szentelte; példás családapa volt és egész lelkével csüngött két apró gyermekén”. In: A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1914-1915. iskolai évről. Közzéteszi: Szombathy István. Jászberény, 1915. 8.p.

⁷ Besenyőtelek, születési anyakönyv 120/1910. <https://familysearch.org/>

⁸ Besenyőtelek, házassági anyakönyv 14/1931. <https://familysearch.org/> Uzelman-Tarnai Béláról: Tófalú község kalendáriuma. Írta és szerkesztette: Farkas Éva és Tarnai Mária. 104–110.p. Online elérhetősége: <http://tofaluhuletoltes/2014/2014-01-07/tofaluhuletoltes-kozseg-kalendariuma.pdf>

⁹ Besenyőtelek halotti anyakönyv 89/1932. <https://familysearch.org/> Köszönet Kárbin Ákos egri levéltáros kollégámnak!

Belohnungsantrag

1	Charge	K. und k. Lt. i. d. R.
2	Vor- und Zuname	J u l i u s B É K É S I
3	Standeskörper	K. und k. IR. No. 46
4	Diensteseinteilung	Zugskomst.
5	Personaldaten	1./1. 1918, Rang No. 733.
6	Anlaß (Waffentat, Dienstleistung usw.) bei Angabe von Ort und Zeit	Für tapferes Verhalten vor dem Feinde. Hat sich in den Kämpfen vom 27./7. bis 8./11. 1914/Serbien an der Spitze seines Zuges hervorragend tapfer benommen, wobei er schwer verwundet wurde und am 8./11. 1914 seiner Verletzung erlegen ist.
7	Seit wann im Felde (von – bis)	27./7. bis 8./11. 1914.
8	Verwundet, getötet, vermißt oder kriegsgefangen	am 8./11. 1914 gestorben.
9	Etwas unerledigter Antrag	./.
10	Besitzt bereits inländische Friedens- und Kriegskorrekturen	./.
11	Antrag d. Verfassers	Mil. Verd. Kreuz 3. Kl. KD. und Schwertern.
12	Datum und Unterschrift des Verfassers	Feldpost 647 am 27./3/1918. M. v. K. S. K. D. und Schnt.
13	Brigadiers	Kommandant am 11./11. 1918. <i>Handwritten signature</i>
14	Divisionärs	Division am 191... <i>Handwritten signature</i>

Kitüntetési javaslata

Egyesületének Nevelő Intézetében dolgozott tanulmányi felügyelőként, majd a szegedi főgimnáziumban gyakorló tanár volt. Szegedről Nagybecskerekre került, a helyi főgimnáziumba, ahol helyettes tanárként működött.¹⁵ Miután a jászberényi gimnázium egyik tanára, Bánhidy Ödön, 1908. december elején az egri állami főreáliskolához kérte át magát, utódaul Békési Gyulát válasszatták, aki 1909. február elejétől kezdett tanítani helyettes tanárként.

Egerben. 80 éves korában, 1991-ben hunyt el Egerben.¹⁰

Egerben, az úgynevezett Hatvani temetőben található sírban nyugszik – a sírkő felirata szerint – feleségével, Nagy Rozáliával, édesanyjával és nagyapjával együtt. A sírkövön szerepel Békési Gyula neve is.¹¹

Tanulmányok és munkahelyek

Békési Gyula 1893 és 1897 között a miskolci katolikus gimnázium, 1897 és 1901 között pedig a miskolci református főgimnázium tanulója volt. Első négy évében a „Soltész Imre Bálint bölcsész-tudor alapítvány” ösztöndíjasa volt. Későbbi éveiben elősorban testnevelésből tűnt ki.¹²

1901-ben érettségizett. Pályaválasztásakor – valószínű édesapja hatására – a vasúti pálya mellett döntött.¹³ A vasúti tervekből aztán nem lett semmi, hiszen Békési Gyula tanári oklevelet szerzett mennyiségtanból és természettanból, és végül tanárként is helyezkedett el.¹⁴

Az 1905-1906. tanévben Szegeden, a Délvidéki Földművelők Gazdasági

10 Jászberény, születési anyakönyv, 1160/1911. <https://familysearch.org/>

11 A Hatvani temető gondnokának tájékoztatása. Köszönjük!

12 Pl. 1897-ben könyvjutalmat kapott magas-, távol- és rúdugrásban nyújtott teljesítményéért. In: A Miskolci Kir. Kath. Gynnasium Értesítője az 1896-97. tanévről. Közzéteszi: Polgár György. Miskolcz, 1897. 36.p.

1900-ban, a főgimnázium házi tornaversenyén három számban is érmes lett. In: A Miskolci Ev. Ref. Főgimnázium Értesítője az 1898-99. iskolai évről. Szerk. Kovács Gábor. Miskolcz 1900. 83.p.

13 A Miskolci Ev. Ref. Főgimnázium Értesítője az 1898-99. iskolai évről. Szerk. Kovács Gábor. Miskolcz 1901. 75.p.

14 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1914-1915. iskolai évről. Közzéteszi: Szombathy István. Jászberény, 1915. 8.p.

15 A kegyes-tanítórend vezetése alatt álló Nagybecskereki Községi Főgimnázium Értesítője. 1908-1909. isk. év. Összeállította: Balácsi József. Nagybecskerek, 1909. 27.p.

1912 elején rendes tanárrá nevezték ki.¹⁶ Ekkor Békési a katolikus és az országos középiskolai tanáregyesület rendes tagja, a helybeli nőegylet első titkára, a helyi katolikus kör rendes tagja, a természettani szertár, Az Orbay Antal-féle zenemű-gyűjtemény őre volt, aki minden tanévben – kollégáihoz hasonlóan – előadásokat, felolvasásokat tartott a nagyközönség részére.¹⁷

Rövid értekezésben mutatta be a gimnázium vízművét: „*Iskolánk vízmű-berendezése, mint fizikai szemléltető taneszköz*” címmel.¹⁸ Fontosnak tartotta a terepmunkát is: tanulmányi kirándulást tett tanítványaival a helyi villanytelepen és gőzmalomban, illetve Budapestre utaztak a Ganz-gyár elektrotechnikai telepének megismerésére.¹⁹

Katonaként

Békési katonai szolgálata 1904. ápr. 16-án kezdődött: ekkor került a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezredhez, mint egyéves önkéntes. 1906–1907 folyamán végezte az egyéves önkéntesek iskoláját, majd 1907-ben letette a tartalékos hadnagyi vizsgát.²⁰ Az ekkor született jellemzés szerint az „*egészséges, kis testalkatú*” Békési „*egész jellemvonásában*” megfelelő katona, aki „*elegendő katonai ismeretekkel rendelkezik, és ezeket megfelelően tudja felhasználni,*” illetve aki „*egy csapatot minden körülmények között megfelelően tud vezetni*”.²¹

Forrás: HM HIM Hadtörténelmi Levéltár I. B Kikülönített gyűjtemények 1867–1945. Tiszti személyügyi és anyakönyvi lapok, 8974.

1914 nyarán fegyvergyakorlatra vonult be a cs. és kir. 46. gyalogezred III. zászlóaljához, amely ekkor Avtovac-on (ma: Bosznia-Hercegovina) állomásozott. A „negyvenhatosokat” a kezdetektől bevetették a szerbek ellen, ám míg az ezred többi részét néhány hét múlva az oroszok ellen vezényelték, a III. zászlóalj maradt ezen a fronton (a 3. hegyidandár, illetve az 50. hadosztály kötelékében), és – Békési Gyulával a soraikban – véres csatákban próbáltak előrenyomulni.²² Békési „*18 ütközetben és két nagyobb csatában*” vett részt. A Hadtörténelmi Levéltárban található az a kitüntetési javaslat, amely alapján 1918-ban – posztumusz – a „Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal” tüntették ki „*kiemelkedően bátor*” tette miatt.²³

Forrás: HM HIM Hadtörténelmi Levéltár

16 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1911-1912. iskolai évről. Közlétesí: Szombathy István. Jászberény, 1912. 88.p.; Jász Kürt, 1912. március 3.; Jász Újság, 1912. március 3.

17 Pl. A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1909-1910. iskolai évről. Közlétesí Szombathy István.

18 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1910-1911. iskolai évről. Közlétesí: Szombathy István. Jászberény, 1911. 91. és 170. p. Előadások: Az elektromos sugárzásáról (kísérletekkel); Az elektromos hullámokról (kísérletekkel); Magas feszültségű elektromos áramok (kísérletekkel); Elektromos erőátvitel (vetítésekkkel).

18 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1913-1914. iskolai évről. Közlétesí: Szombathy István. Jászberény, 1914. 63-69.p.

19 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1910-1911. iskolai évről. Közlétesí: Szombathy István. Jászberény, 1911. 172-174.p.

20 HM HIM Hadtörténelmi Levéltár I. B Kikülönített gyűjtemények 1867-1945. Tiszti személyügyi és anyakönyvi lapok, 8974.

21 Uo. Fordította: Márki Zoltán.

22 A magyar gyalogság. Szerk. vitéz Dorombay József-Reé László. Budapest, 1941. 214–216.p. és Ajtay Endre: A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története: 1914-1918. Szeged, 1933.

23 Köszönjük Bonhardt Attila és Domokos György segítségét!

387
 8974 Makulárpapírral 16733a
 Gruppenkörper: Infanterieregiment Nr. 46.
 Name: Julius Békési 47726
 Charge, Rang: Leutnant in der Reserve (14. 11. 1912, Rang Nr. 733.)
 Geboren: am 5. März 1882 zu Lőszkőc in Ungarn
 Heimatberechtigt: Miskolc, Ungarn Religion: römisch-katholisch
 Persönliche Verhältnisse, Erziehung und Studien vor dem Eintritt in das k. u. k. Heer: Sein Vater ist Oberleutnant im k. u. k. Infanterieregiment Nr. 46 und hat das Oberzeugnis mit Meriten und Professionsprüfung von der Kaiserlichen Akademie absolviert.
 Wann und wie in das k. u. k. Heer eingetreten: am 16. April 1904 als fünfjährig freiwilliger auf Kaiserliche Kette zum Infanterieregiment Nr. 46 und 10 Jahre im Infanterieregiment Nr. 46 und 2 Reservejahre spendend.
 Später absolvierte Schulen u. dgl.: 1906/7 in fünf freiwilligen Jahren beim Infanterieregiment Nr. 61 für den Rang zum Leutnant in der Reserve mit dem Professionsdiploma absolviert.

Gesamtdienstzeit.

Ende August des Jahres	Effektive Dienstzeit			Erhöht anzurechnende Dienstzeit			Anrechnungsfähige Gesamtdienstzeit			Ende August des Jahres	Effektive Dienstzeit			Erhöht anzurechnende Dienstzeit			Anrechnungsfähige Gesamtdienstzeit		
	Jahre	Monate	Tage	Jahre	Monate	Feldjahre	Jahre	Monate	Tage		Jahre	Monate	Tage	Jahre	Monate	Feldjahre	Jahre	Monate	Tage
1903	1		28				1		28										
1910	1	1	26				1	1	26										
1913	1	2	18				1	2	18										

Békési 1907-ben készült katonai jellemzése

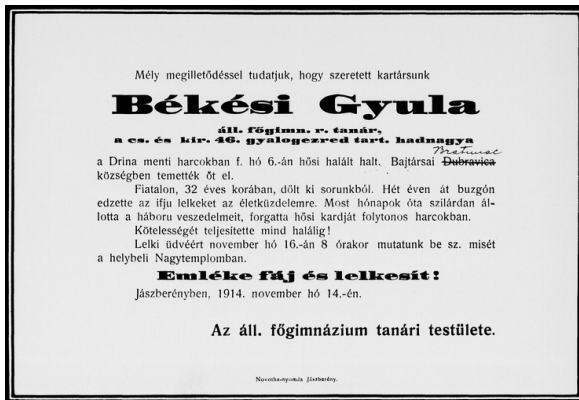
„A montenegrói határon folytak a harcok. Dandárja rövid pihenőkkel megszakítva már teljes 24 óráig menetelt a sziklás, lucskos terepen; a hó szünet nélkül esett. Egy falunál erős ágyútűz és puskaropogás fogadta csapatainkat. Két szakasz, az egyik a Békésié, azt a parancsot kapta, hogy szálljanak meg egy magaslatot. Sűrű bokrokkal benőtt területen kellett vonulniok. Egyszerre mintegy 10 lépcsőnyire előtűk, feltűnik az ellenség. A váratlan találkozás az első pillanatban megdöbbeneti kis csapatainkat, de Békési ekkor elkiáltja magát: Hurrá fiuk, előre! Rettenetes tusa kezdődött, puskaaggal, szuronnal folyik a küzdelem; a domboldal halottakkal, sebesültekkel terül meg. Békésit egymásután négyen is megtámadják. Végre is az ellenség a sok veszteségtől megrémülve eszeveszett futásnak ered, amikor már csak három ember állt Békési közelében. Ekkor tudta meg egy fogolytól, hogy egy egész ellenséges századdal álltak szemben, s hogy ha ily hősiessé nem harcolnak, az ellenség az egész dandárt bekeríti.”²⁴

November elején az osztrák–magyar csapatok átkeltek a Drina folyón, és súlyos veszteségek árán sikerült tért nyerni. Békési „itt rohamra ment az Obodnik nevű hegyen tartózkodó ellenség ellen. Ekkor kapta lefelé tartott balkarján át lágyékába a halálos golyót. Még élve vitték vissza Bratunac községbe, de nem lehetett már megmenteni, 8-án hajnalban meghalt a dohánygyárban berendezett kötözőhelyen. Ugyancsak a dohánygyár közelében temették el egy vízmosság partján”.²⁵ Domokos György tájékoztatása szerint a temetésre november 9-én került sor.

Forrás: Az Országos Széchényi Könyvtár gázszjelentés-gyűjteménye

24 A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1914-1915. iskolai évről. Közvetteszi: Szombathy István. Jászberény, 1915. 7–8. p.

25 Uo. 8–9.p.

Békési Gyula gyászjelentése

Békési Gyula emlékezete

A jászberényi gimnázium hősi halált halt tanárának („a kötelességtudó komoly munkatárs, egyenes ember és jó barát”) példáját, emlékét számos formában próbálta intézménye bemutatni és megőrizni. Így összeállítás közöltek róla az 1915-ben megjelenő évkönyvben, gyászmisét tartottak érte, ahol az igazgató, Szombathy István is felszólalt, a tanulók – egykori tanítványai – pedig 200 koronás jutalomdíj-alapítványt tettek nevére.²⁶

„A jászberényi áll. főgimnázium tanuló ifjúsága szeretett tanárának hősi példáján lelkesülve, hálából és szeretetből az összerakott filléreiből jutalomdíj-alapítványt létesített, mely a jászberényi áll. főgimnáziumhoz kötve évenként felújítsa az ő hősi halálának emlékét.”²⁷

1928. június 17-én leplezték le az özvegy és a két gyermek jelenlétében a Békési Gyulára és a szintén hősi halált halt gimnáziumi tanulókra emlékeztető táblát. A Vágó Gábor által készített, a gimnázium emeleti folyosóján, a lépcsővel szembeni falon lévő mészkö-tábla leírása a következő:

„... a baloldalon egy tanulót ábrázol, aki babérkoszorút tart Békési Gyula neve felé, míg a jobb oldalon egy angyal bal kezében égő mécseset tartva, jobb kezével védi azt a szellő ellen. A tábla felső részén a magyar címer látható, melyet két kis angyal tart.”²⁷

A táblán az alábbi szöveg – ma már nehezen olvashatóan – szerepel:

*A világháborúban hősi halált halt
Békési Gyula
tanár
és volt növendékeinek emlékezetére
Önfeláldozásuk igaz hazaszeretetre tanít*²⁸

A tábla – többek között Antics István igazgató úr jóvoltából – a centenáriumi évre felújításra került.

Fotó: Bojtos Gábor

Fotó: Eger, Hatvani temető, temetőgondnokság

²⁶ A Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1915-1916. iskolai évről. Közzéteszi: Szombathy István. Jászberény, 1916. 17.p.

²⁷ A Jászberényi Magyar Királyi Állami József nádor Reálgimnázium Értesítője az 1927-1928. iskolai évről. Közzéteszi: Józsa Ferenc. Jászberény, 1928. 47.p. és Jász Hírlap, 1928. június 24.

²⁸ A tábla szövegét Sáros András is közölte Jászberény műemlékei, emlékművei, emléktáblái című művében. Jászberény, 1971. 70. p.

Békési Gyula emléktáblája a Lehel Vezér Gimnáziumban

A Békési család síremléke

Farkas Kristóf Vince–Fodor István Ferenc

I. VILÁGHÁBORÚS EMLÉKMŰVEK A JÁSZSÁGBAN

Idén emlékezünk az I. világháború kitörésének 100. évfordulójára. Az országos centenárium eseménysorozatához kapcsolódva a Jász Múzeum időszakos kiállítást rendezett: „Kimegyek a doberdói harcterre...” A jászok az I. világháborúban címmel került megrendezésre. A kiállítás utolsó részében az I. világháború hősi halottainak emléket állító szobrai kerültek bemutatásra fényképek segítségével. Mivel a Jászságban található hősi emlékművekről nem állt rendelkezésre megfelelő színvonalú anyag, ezért úgy véltük, hogy szükséges a jászági települések hősi emlékműveit újra szemügyre venni, és a napjaink állapotát rögzítő felvételeket készíteni. Így áll össze anyagunk.

Az I. világháborút követően az 1917. évi VIII. törvénycikk szellemében az egyes településeken sorra felállításra kerültek a háborúban elhunyt hősi halottak emlékművei. A Jászságban legkorábban a jászdózsai hősi emlékmű készült el, melyet 1923. november 4-én avattak fel, legkésőbb pedig Alattyánon került felavatásra 1933. június 29-én, mely Gecse Árpád helyi festőművész alkotása. (A jászjákóhalmi is elkészült 1923-ban a rajta lévő római szám szerint, de csak a következő évben avatták fel, miután megfelelő helyet találtak neki a plébánia melletti utca lezárásával.)

A háborút követő inséges idők miatt az alkotások jórészt műkőből készültek. Ellenben Jászberény, Jászkisér és Pusztamonostor hősi emlékművei mészkőből és bronzból készült különleges megformálású művészi alkotások.

Két későbbi emlékműről is meg kell emlékeznünk: Jászágó még nem létezett községként a Nagy Háború idején – területe Jászárokszállás tanyavilága volt, így az itteni elesettek nevei ott szerepeltek. A rendszerváltozáskor Sisa József jászberényi művész helyezte el az 1952-es községgé váláskor épült felszabadulási emlékműre a tűzzománc koronás új magyar címet, és alakította át mai formájára.

Az azóta szintén tanyavilágból szerveződött Jászboldogházának és Jásziványnak (az előbbi Jászberényhez, az utóbbi Jászapátihoz tartozott) ma sincs első világháborús emlékműve, érdekes azonban, hogy egy ma is Jászberényhez tartozó tanyavilágnak – Tőtevénynek – viszont van, melyet az ottani tanyasi iskola körzetének első világháborús halottai emlékére állítottak 1942 júniusában. E két emlékmű nem látható a múzeumi kiállításon.

A fotókat Bugyi Gábor, Farkas Kristóf Vince, Nagy Dezsőné és Sas József készítette.

<i>Település</i>	<i>Avatás ideje</i>	<i>Alkotó neve</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Felavatta</i>
Alattyan	1933. VI. 29.	Gecse Árpád	műkő	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jánoshida	1925. IX. 20.	Zsákodi Csiszer János	műkő	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
J.alsószentgyörgy	1926. V. 16.	Istók János	műkő	Bozsik Pál nemzetgyűlési képviselő
Jászapáti	1923. XI. 11.	Görömbey Imre	műkő	K. Pethes László nemzetgyűlési képviselő
Jászárokszállás	1924. XI. 02.	Pongrácz Szigfrid	műkő	
Jászberény	1926. X. 24.	Vass Viktor Pongrácz Szigfrid	mészkö, bronz	gróf Apponyi Albert nemzetgyűlési képviselő
Jászdózsa	1923. XI. 04.	Nemes György	műkő	
J.felsőszentgyörgy	1930. X. 26.	Vass Viktor	mészkö, bronz	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jászfényszaru	1924. VII. 06.	Vass Viktor Pongrácz Szigfrid	műkő	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jászkóhalma	1924. V. 29.	Siklódi Lőrinc	műkő	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Jáskisér	1930. VI. 29.	Telcs Ede Kotál Henrik Andreotti Géza	mészkö, bronz	Ravasz László református püspök
Jászladány	1926. V. 24.	Martinelli Jenő	műkő	József főherceg
Jászszentandrás	1925. IX. 27.	Kisfaludi Strobl Zsigmond	műkő	Horváth József főszolgabíró
Jásztelek	1932. X. 30.		műkő	Czettler Jenő nemzetgyűlési képviselő
Pusztamonostor	1927. VIII. 20.	Vass Viktor	mészkö, bronz	

*A jászsági első világháborús szobrok alkotói**Andreotti Géza*

(?,?-?,?)

Kőfaragó. 1930-ban a jászkiséri emlékmű lábázatát készítette Telcs Ede szobrász segítőjeként.

Ditrói Siklódy Lőrinc

(Gyergyóditró, 1876–Budapest, 1945)

Szobrász. Számos első világháborús emlékművet készített az országban, többek közt a jászjákóhalmit. Szülővárosa kéttornyú templomában is több szobra látható. A főváros ostromát túlélte, néhány hónappal később hunyt el.

Gecse Árpád

(Alattyán, 1900–Jászberény, 1999)

Festőművész és szobrász. Eredetileg Bécsújhelyen katonai tanulmányokat végzett, majd festőművészként lett sikeres. Hosszabb időre nem hagyta el sosem szülőfaluját, alkotótábort is szervezett, rendszeresen szerepelt csoportos és egyéni kiállításokon. Ő alkotta az alattyáni emlékművet, de egyesek szerint a jásztelkit is – mely azonban nem dokumentálható.

Görömbey Imre

(Tiszabercel, 1900–Budapest, 1967)

Szobrász és restaurátor. A budapesti iparművészeti iskolában tanult. 1933-ban elismerést kapott egy első világháborús emlékmű pályázaton. Ő készítette a jászapáti emlékművet.

Istók János

(Bácsfalu, 1873–Budapest, 1972)

Szobrász. Iskoláit Hosszúfalun, Münchenben és Budapesten végezte. A két háború közti időszak legfoglalkoztatottabb magyar szobrásza volt. Legismertebb műve a budapesti Bem-szobor. A jászsalsószentgyörgyi emlékmű alkotója.

Kisfaludi Strobl Zsigmond

(Alsórajk, 1884–Budapest, 1975)

Szobrász. Nemzetközileg is elismert, kétszeres Kossuth-díjas művész. A jászszentandrászi emlékmű alkotója, egyben a jászsági emlékművek alkotói közül a legnevesebb. Göcseji tanító fiaként tanult Budapesten és Bécsben – részben Zala vármegye ösztöndíjával. Művészként bejárta Európát, majd Amerikába is eljutott. Több mint félszáz köztéri szobrot alkotott, több első világháborús emlékművet is.

Kotál Henrik

(?,?-?,?)

Építész. Alpár Ignác irodájában szerzett gyakorlatot. Több épület kötődik hozzá a történelmi Magyarországon. Telcs Edével több alkalommal is együtt dolgozott, Jászkiséren az emlékmű talapzatát készítette 1930-ban.

Martinelli Jenő

(Budapest, 1886–Budapest, 1954)

Szobrász. Művei az ország számos közterületén megtalálhatók. A jászladányi emlékművet is ő készítette.

Nemes Ősz György

(Temesvár, 1885–Budapest, 1958)

Szobrász. Eredetileg Nemes György, majd művésznevén hol elől, hol hátul használja az Ősz nevet. (Nemes Ősz, Ősz Nemes) A jászdózsai szobor alkotója.

Pongrácz Szigfrid

(Brünn, 1872–Budapest, 1929)

Szobrász. Csehként született, majd 1894-ben Magyarországra költözött és állampolgárságot kapott. A bécsi akadémián tanult. Arcképszobrokat, síremlékeket készített. A jászberényi és jászfényszarui emlékmű egyik alkotója volt Vass Viktorral. Az ő műve a jászárokszállási emlékmű is.

Sisa József

(Jászberény, 1951–)

Képző- és iparművész. A jászberény-tőtevényi tanyavilágban él, ahol alkotótábort is működtet. Jászságért-díjas. 1990-ben ő alakította át a jászágói volt szovjet felszabadulási emlékművet a két világháború emlékhelyévé.

Telcs Ede

(Baja, 1872–Budapest, 1948)

Szobrász- és éremművész. Tanulmányait Szabadkán, Budapesten és Bécsben végezte. Bebocsajtást kapott Zala György műtermébe. Az első világháború idején elkerülte a katonai behívót, beteg lett, majd két évig Hollandiában élt. A jászakiséri emlékmű készítője Andreotti Gézával és Kotál Henrikkal. Zsidóként mentességet kapott, lakóhelyét nem kellett elhagynia. A második világháború után szülővárosának adományozta megmaradt műveit.

Vass Viktor

(Szombathely, 1873–Budapest, 1955)

Szobrász. Bécsben végezte tanulmányait. 300 síremléket és 30 hősi emléket készített – köztük a jászberényit és jászfényszaruit is, melyeket Pongrácz Szigfriddel alkotott. Az ő műve a jászfelsőszentgyörgyi és a pusztamonostori emlékmű is.

Zsákodi Csiszér János

(Héjjasfalva, 1883–Budapest, 1953)

Szobrász- és éremművész. Székelyudvarhelyen, Budapesten, majd Párizsban Rodinnél tanult. A jánoshidai emlékmű alkotója. Köztéri szobrai és épületdíszítései mellett plakettjei és érmei is jelentősek.

Alattyán

Jánoshida

Jászágó

Jászsalsószentgyörgy

Jászapáti

Jászárokszállás

Jászberény

Jászdózsa

Jászfelsőszentgyörgy

Jászfényszaru

Jászjákóhalma

Jászkisér

Jászladány

Jászszentandrás

*Jásztelek**Pusztamonostor*

Tőtevény, Sas József fotója

Kissné Szántai Sarolta

CSALÁD ÉS GAZDASÁG

Szemelvények nagyapánk háborúból küldött leveleiből

A szerkesztők felkérése nyomán újra elővettem Rigó Ferenc 1914. július 31. és 1915. április 25. között hazaküldött 148 tábori levelét. Nagymamám után édesanyám őrizte a leveleket, majd hozzám kerültek.

Nagyapám Jászberényben született 1885-ben. 1905-ben elvégezte a Magyar Királyi Földműves Iskola 2 éves tanfolyamát. 1909-ben megnősült. Ezután Erdélyben, Gyulatelkén kapott állást, egy 1000 holdas grófi birtokon lett gazdatiszt.

A háború kitörésekor innen hívták be katonának Szolnokra. Felesége, valamint fia és lánya Gyulatelkén maradtak.

A levelekből kiérezhetjük a családjáért érzett aggodalmat. Sokat foglalkozott a gazdaság ügyeivel, olyannyira, hogy leveleiben irányította a soron következő, elvégzendő munkákat, s ennek nyomán felesége vette át az irányítást!

A következőben a levelekből idézek.

Aug. 5.

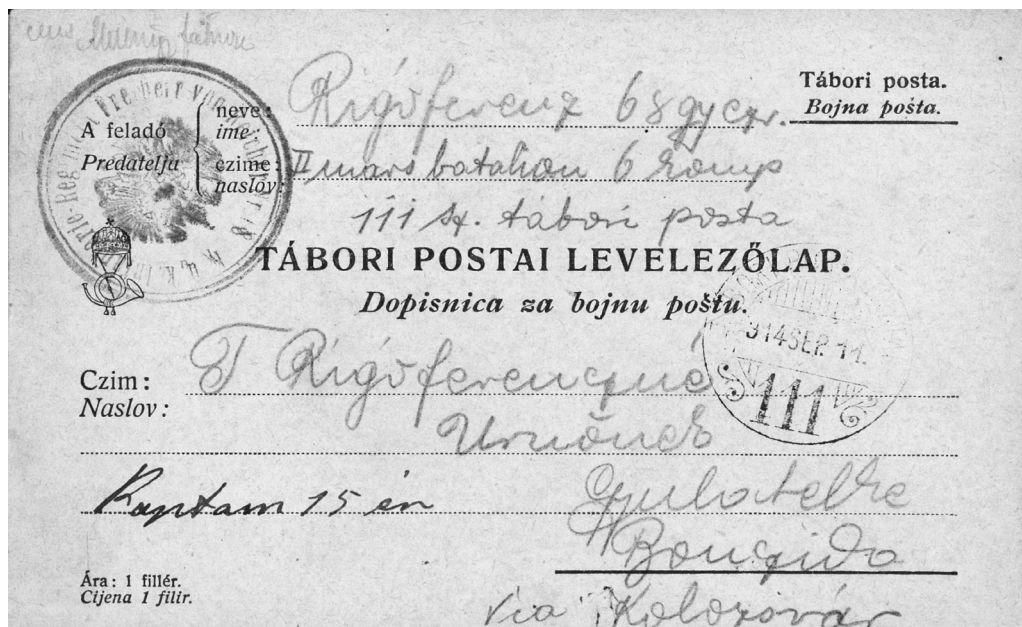
„Ma én is kaptam katona ruhát, sőt ki is rukkoltam, katona ruhában felszerelés nélkül. Arra kérlek, kísérd figyelemmel a Magyar anyákhoz stb. című felszólításokat, meríts magadnak erőt elviselni, amit távolléttemmel nélkülözöl. Bízunk az Istenben, aki igazságos, fegyverünket győzelemre segíti és kérjük, hogy e sokat sanyargatott magyar nemzetnek adja meg a boldogulást. A katonaság oly lelkesült a háborúért, hogy ma 25 ember kellett a harctérre és 400 emberből 150 önként jelentkezett. Tehát ily lelkesült katonaság feltétlenül győzni fog. Gyermekeket gondozd, öleld, csókold helyettem is szegényeket. Gondolatban mindig veletek vagyok. Féri

Aug. 18.

Jelenleg kint sétálok Pistával és Janival az állomáson Szolnokon, nézzük a harcba induló katonákat, jelenleg is 6 katonai vonat áll az állomáson, s ezek mind ausztriai ezredeket visznek a román határra. Itt, nemhiába nagy állomás, óriási a forgalom. Sok úri nő van az állomáson és süteményt és cigarettát osztanak a katonák között, akik egy szót sem tudnak magyarul. Úgy látszik, most van készülöben a döntő ütközetek kezdete, mert nálunk is gyors és lázas munka folyok, ma újból osztályoztak és én újból a budapestiek közé lettem osztva, szóval péntek reggel indulok Budapestre.

Aug. 18.

Ma van öfelsége névnapja és minden egyes ember 4 krigli sört kapott és mert jómagam is bekebeleztem már a fenti adagot, így egész rózsaszínben látom a világot. Tegnap este nagyon szép dolgot csináltunk, mert 7 órakor indultak el azok az ápolónők, akik lementek a harctérre és mi katonazenével kísértük őket az állomásra. Minden előkészület meg van téve és szombaton mi is indulunk, egyelőre Budapestre, hogy onnan hova, azt nem tudjuk még, valószínű, az orosz harctérre.

Ma reggel beosztottak egy Siel nevű orvos mellé, jelenleg nem csinálunk semmit, de elmenni sem szabad sehova, mert minden percben jöhet az indulási parancs, a század ma reggel elment és mi itt ülünk tétlenül.

Budapest 2. marsszázad 68.gy.ezred.

Szept. 5.

Kedves Ilka!

Jelenleg a szabadszállási állomáson állunk és délután 4 óra van, tehát már egészen biztos, hogy Szerbiába megyünk, de legyél nyugodt, nem lesz semmi baj. Ügyelj magadra és a gyerekekre. Csókol Feri

Szept. 11.

Kedves Ilka!

Én itt is nagyon szép lányok között vagyok, de ezek nem tudnak magyarul, csak németül, horvátul vagy bosnyákul, így most nem tudok diskurálni, csak kaczagunk, mert ezt ők még jobban tudják, mint a magyar lányok. Román tudományomnak hasznát veszem, mert ebből egy-egy szót értenek. Írjál. Csókol Feri

Szept. 24.

Mivel borzasztó ritkán vagyok abban helyzetben, hogy írjak, ismét arra kérlek, legyél nyugodt, Isten jó és megsegít bennünket. Jelenleg mi bent vagyunk Szerbiában, hogy hol, merre, azt nem tudom, kisebb csetepaték vannak és mi haladunk előre. Úgy hiszem, eddig már otthon is tudtok vetni, csak iparkodjatok, mert az a legfontosabb.

Kedves Előre: Tudom furcsán, csak
 hogy tőled távolabbi jöttem, és megint ke-
 vesebb levelet írok ebbe bele kell nyugod-
 ni Isten megsegít és ismét együtt le-
 sünk majd, indult itten minden sem
 bajunk jól elűrt gyümölcs a szőlő
 kilejtsz a kőzetesár = diujsz szinten volt
 van a városba minden olaj, de ki-
 tűnő kesz van a katonaságnál
 is naponta látok hús, szalonna és
 kávé így is nincs pauszra. = Hozz mag-
 dob otthon bevásárolni a sárny, lesz
 e nálam egy bor = és mindig kezdődik
 már a vetés = lezárul. mindnyajátok
 18/11

Okt. 9.

A mai napon Sándortól értesültem, hogy Gyulatelkén kolera van, arra kérlek nagyon ügyelj ma-
 gadra és a gyerekekre. Mindenben tartsátok be a hatóság intézkedéseit. Különösen az ivóvíz meg-
 forralásától ne idegenkedjétek, mert ez nagyon fontos és ez a kis munka hálásan megfizeti magát,
 egyébként a mindenható majdcsak megőriz benneteket.

Nov. 22.

Tábori tűz mellett melegedve és vizes ruhánkat szárítgatva írom a levelet. Most nagyon rossz, mo-
 csaras helyen vagyunk, éjjel nappal mindig vízben állunk, még feküdni is csak sáros földön lehet,
 az a szerencsénk, hogy a mezőn itt kint rakják össze a szénát és ebből tudunk magunk alá vinni. No
 legnagyobb baj pedig az, hogy egy hét óta esik hol az eső, hol a hó, hol pedig mind a kettő együtt.

Dec. 14.

Amint már írtam egy levelemben, előléptettek felderítő altisztté, ez nagyon szép hivatás, mindig a
 csapatok előtt járok és minden községbe megyek be kikutatni és csak én kedvező jelentésem után
 mozog a csapat, ha valami gyanús van valahol, szintén mi megyünk jelentést hozni. A nép, ahol
 még eddig voltunk, mindenütt nagyon barátságosan fogadott, szeletekre vágott gyümölcs, cukor,
 víz, kenyér. A fiatal asszonyok és lányok pedig csokorba kötött virágot adnak.

Dec. 18.

Én most semmi újságot nem tudok írni, hál Istennek, egészséges vagyok, s remélem ti is. Mi felső
 parancsra, valószínűen taktikai okokból visszajöttünk Szerbiából, s jelenleg további parancsig a
 határon maradunk és unalmunkban ilyen nótákat gyártunk:

Égbe nyúló hegyek között, havas éjszakákon,
Magyar baka szomorúan áll lent a szerb határon.
A lelkében ezer édes emléket melenget,
Kis faluról, kis családról, otthon való boldogságról
Golyó süvít el a füle mellett.

1914. december 24-én

Kedves Ilka!

Amint én ezt a levelet írom neked, ti talán körülálljátok a karácsonyfát és örvendeztek annak, amint a gyerekek mosolygós arccal körülállják és gyönyörködnek a kivilágított zöld fában. Lelki szememmel én is látom őket és lélekben veletek örvendek, mert nekem is van karácsonyi ajándékom. Találd ki, mi az?

Hát, kedves fiam, vénségemre kineveztek káplárnak és ma délelőtt az ezredes által megtartott raporton szóbelileg megdicsérték, hogy a belgrádi visszavonulás alkalmával nyolcad magammal legutoljára maradtam a lőárookban és gyorstüzeléssel annyira visszatartottam az ereje tudatában előnyomuló ellenséget, hogy egy fél óra ideje volt a batalionnak a rendbeállásra és elmarsolásra és azok után indultam el én embereimmel, amikor úgyszólván két oldalról velem egy vonalba fejlődött az ellenséges rajvonal.

Te, mint asszony, nem tudod ezt értékelni, ha majd a jó Isten segítségével valamikor hazajutok, el fogom mondani, milyen fontos az, hogy a hátvéd el ne hagyja a helyét hamarabb, mint ahogy az meg van rendelve.

Most pedig töltsetek nélkülem boldog karácsonyt és biztatok abban, hogy a magyar hadsereg jó hírnevén ejtett csorbát kiköszöböljük, mert mi a múlt napokban vereséget szenvedtünk azért, mert az orosz betörés hírére sok katonát és ágyút elvittek innen és az itt maradt gyenge erő nem

Kedves Ilka! amint eddig úgy most
is azt is lehetem ismét tovább jöttünk
egy pár falunál, ezután mindig figyelt
meg levelező lapomon a szünetem
az nap-nap után változó illetéknél.
A hátról me látam meg a 48 an
rejt huszon levelet egész megrigaszta-
lódtam hogy megrag nyugodva, örvén-
denek ha olyan hamar vége lenne a há-
borúnak, de azt azt hiszem nagyon
soká mégsem tarthat majd csak
megsegít a mindenható
csorol len

Rigó Ferenc katonaruhában

tudott a minden tartalékát tűzbe vető ellenségnek ellenállni, de különösen nem akart a hadvezetőség oktalan nagy emberáldozatot adni, ezért elrendelte az általános visszavonulást. Levelemet, mint szolgálatban álló altiszt folytatam, nem tudok mást írni, Isten veled. Csókolt benneteket: Feri

1915. jan. 1.

Az ispánnak mondd meg, hogy írjon nekem egy terjedelmes levelet, mennyi még a takarmánykészlet, vetés, mennyi van már tavasz alá szántva, hány ökör, gulyabeli marha és mennyi kocza és malacz van most, tovább, ha az idő erős hidegre fordul és van répa készlet, ne felejtsetek naponkint betakarni és esetleg, ha vékonyan van beföldelve, lehet trágyát tenni rá, nehogy megfagyjon. Nem tudom, a levelem megkaptad-e vagy nem, hogy mi a szerb harctérről az orosz harctérre jöttünk fel. Jelenleg Nagymihály állomáson megyünk keresztül. Dermesztő hideg van, hideg szél fú a Kárpátokról.

Febr. 2.

Kedves Ilka!

Van-e nálatok nagy hó, lehet-e szánnal trágyát hordani, ha lehet, csak iparkodjatok minél többet kivinni, mert ha szán út van, fél erővel megy a trágya hordás. Én egészséges vagyok, remélem ti is, most nagy hó van és hideg, sokszor derékig érő hóban kell járni, ami pedig nagyon nehéz dolog. Csókollak mindnyájatokat és mindenkit üdvözöl Feri

Márc. 5.

Kedves Ilka!

Tegnap nehéz napon mentem keresztül, megtámadtak az oroszok, már majdnem elfogtak, azonban erős puskatűzzel visszavertük annyira, hogy sikerült kimenekülni, olyan szerencsével, hogy a velem levő 12 emberből se nem sebesült meg senki, sem ott nem maradt, az ellenség 4-5 embert vesztett. Hál Istennek, nincsen semmi bajom, csak nagyon fáradt vagyok. Remélem, ti is jól vagytok.

Csókol mindnyájatokat Feri

Márc. 16.

Most akármerre megyek, jövök, mindenki, aki ismer az ezrednél, azonnal gratulál a vitézségi kitüntetéshez, amint ilyenkor szokás, egyik szívből, másik színből kíván tartós életet. Amíg élek minden hónapban 15 koronát fogok kapni, csak most már élve mehetnék haza.

Márc. 21.

Mostanában izgatott kíváncsisággal várom a kitüntetés királyi jóváhagyását, mert egész életemben 15 koronát kapnék rá, ha pedig Isten úgy rendelte és itt halok meg, a család ennek tekintetbe vételével fog állami segítségben részesülni.

Ápr. 4.

Tudatlak, hogy mai napig élek és egészséges vagyok, eddig nagyon hidegek voltak, most azonban már enyhébb idők vannak. Remélem, ti is jól vagytok. Mindnyájatokat csókol Feri”

Az utóbbi volt a nagypapa sebesülés előtti utolsó levele. A következő már Debrecenből érkezett, ezt valószínűleg egy sebesült társa írhatta. Édesanyám mesélte, hogy ellőtték a jobb keze fejét. A harctéren sebe elgennyesedett, csaknem amputálni kellett a kezét, végül sikerült azt megmenteni. Hazatérve 76 %-os rokkantnak nyilvánították és leszerelték. A hivatalos zárójelentés szerint a rokkantság oka: átható lövés, a jobb kéztő csontjai hiányoztak, ujjai hűdöttek, jelen állapotában a jobb kéz elvesztésével egyenlő. Mindezek ellenére nem adta fel. Gazdatiszti munkájának feladására kényszerült, visszatelepültek Jászberénybe, ahol többek között a mozi megalapításával szerzett érdemeket.

Buschmann Éva

„A JÁSZBERÉNYI GYÁR FONTOS BÁZISA MARAD AZ ELECTROLUXNAK”

Interjú Gönczy Sándorral

Gönczy Sándor 1995 óta dolgozik az Electrolux Lehel Kft.-nél. Kezdetben projektvezetői, alkatrészgyártás- vezetői, termelésigazgatói pozíciókat töltött be a vállalaton belül, majd a jászberényi fagyasztóláda-gyártás vezetésével bízták meg. 2002-től a jászberényi hűtőszekevénygyár igazgatója volt egészen 2006-ig, amikor az európai hűtőszekevénygyártás vezetőjévé nevezték ki. 2005 januárjától hozzá tartozott a nyíregyházi gyár irányítása is. 2010-től az európai tűzhelygyártás élére került. Ezen pozíciója mellett kapta meg újra 2012-ben az európai hűtőszekevénygyárak vezetését. Majd mindkét tisztség megtartása mellett nevezték ki az Electrolux-Lehel Kft. élére 2011-ben. Tehát jelenleg a teljes európai tűzhelygyártás és hűtőszekevénygyártás, valamint az Electrolux-Lehel Kft. vezetője.

Az Electrolux Csoport a világ vezető konyhai, fürdőszobai, tisztító- és szabadtéri eszközöket gyártó vállalata. Minden évben több mint

150 országban, több mint 40 millió Electrolux terméket vásárolnak az egyéni, illetve a professzionális fogyasztók. Termépalettáján hűtőszekevények, mosógépek, mosogatógépek, porszívók és tűzhelyek szerepelnek. Az Electrolux Csoporthoz tartoznak az olyan világhírű márkák, mint az Electrolux, az AEG-Electrolux, a Zanussi, a Frigidaire és az Eureka.

Sok embernek ad munkát a jászberényi gyár a városból és vonzáskörzetéből. Ezért nem mindegy milyen kilátásokkal lehet számolni a jövőben, többek között erről is tájékoztatott Gönczy Sándor gyárigazgató.

A válság hogyan érintette a két fő termékvonalat a hűtőszekevény- és porszívógyártást?

A válság a teljes iparágra jelentős hatással volt/van. Látható az is, hogy az iparág átalakulása, konszolidációja elkezdődött. Gondoljunk csak az utóbbi hónapok eseményeire. A Whirlpool felvásárolta az Indesit többségi részét, a Siemens eladni szándékozik részesedését a Bosch-

Siemens háztartási gépek vállalatából, illetve az Electrolux is felvásárolta a GE Háztartási készülégyártó vállalatát.

A válság természetesen érintette a magyar gyárakat is, mivel 2008 óta az európai piacon 20%-kal zuhant a háztartási készülékek értékesítése, a magyar piac pedig több mint 40%-kal esett ezen időszak alatt. Ennek következtében a piaci verseny is jelentősen növekedett. A jelentős árverseny mellett újabb Európán kívüli szereplők (koreaiak, törökök, kínaiak) is megjelentek az európai piacon, tovább növelve a versenyt. Ez természetesen kihatott a magyar gyárak voluméneré is termékektől függően különböző mértékben. Azonban az utóbbi években jelentős összegeket fordítottunk beruházásokra, folyamatosan új termékekkel jelenünk meg, és hatékonyságunk javítása érdekében gyártási rendszerünket fejlesztettük, ami növeli versenyképességünket.

Milyen főbb műszaki gyártás- és termékfejlesztések futnak?

A 2013-as és a 2014-es évben a nyíregyházi hűtőszekrénygyár indításával közel megegyező nagyságú beruházásokat hajtottunk végre Magyarországon.

A jászberényi porszívógyárban elindítottuk az Electrolux Ergorapido 2in1 gyártását, továbbá az Európai Unió szabályozással összhangban számos termékfejlesztést hajtottunk végre.

A jászberényi hűtőszekrénygyár termékeit is folyamatosan fejlesztettük: a 13 teljesen új, fejlesztés alatt álló modell közül kettő már a próbagyártásoknál tart. Ezekhez szintén új gyártástechnológiát és új gépeket használunk.

Teljes egészében megújítottuk a nyíregyházi hűtőszekrénygyárban gyártott összes hűtőszekrény modellt. A termékfrissítés, amelyet idén augusztusban fejeztünk be, magával vonta a gyártáshoz használt gyártástechnológia megújítását és új gépek telepítését is.

Az új modellek gyártásának elindítása és a gyártástechnológiai beruházások mellett számos, a gyártási hatékonyságot javító fejlesztést is végrehajtottunk, illetve a gyárak energetikai fejlesztésébe is befektettünk. A jászberényi gyárakban kicseréltük például a teljes fűtési rendszert, és fejlesztettük az energiahálózatot, megépítettünk egy új irodaházat.

A nemzetközi gazdasági sajtó a múlt évben sokat írt róla, hogy az olaszoknál a gyártási költségek magasabbak, mint Lengyelországban és nálunk. Mi lett ennek a hosszú döntés-előkészítésnek a vége? Sikerült Magyarországra új termékek gyártását idehozni?

Az olaszországi gyárak átvilágítása megtörtént, illetve megállapodás született az olasz szakszervezetek, az állam, a régiók és az Electrolux között, amelynek következtében bizonyos termékek átkerülnek Lengyelországba, illetve Magyarországra, valamint az olaszországi gyárak is sokkal hatékonyabban tudnak működni. Ennek következtében Jászberénybe több mint 50 ezer beépíthető készülék kerül át.

Hogyan sikerült felkészülni arra a döntésre, hogy az EU korlátozza a forgalomba hozható porszívók teljesítményét, először 1600 Watt, majd 900 Watt lesz a maximum?

Az Electrolux támogatta az Európai Unió azon törekvését, hogy átláthatóbbá tegye a porszívópiacot, kiszűrje a kínálatból a magas fogyasztású, de alacsony hatékonyságú készülékeket. Egy

porszívó szívóhatása ugyanis nem egyenesen arányos a felvett teljesítménnyel, amelyre vonatkozóan az Európai Unió megállapította az 1600 W-os forgalomba hozatali korlátot. A takarítási teljesítmény szempontjából fontos a levegőáramlás, a porfelszedő képesség, a zaj és a levegőszűrési tulajdonság. A porszívó teljes felépítésének, kialakításának kell biztosítania a jó takarítási teljesítményt. Ebben fontos szerepe van a motornak, de ugyanolyan fontos a tartozékrendszer, a szívófej, a szívócső, a porszívótest, a szűrőrendszer és a komplett készülék aerodinamikai kialakítása, a gyártási precizitás, az illesztések is. Ennek okán az Európai Unió szabályozásának hatására kisebb fogyasztású, de jobb szívóhatású készülékek kerülnek majd forgalomba. Az Electrolux már korábban is bebizonyította, hogy az alacsonyabb teljesítményű motorral felszerelt porszívónak nem csak ugyanolyan jó, de jobb is lehet a takarítási teljesítménye, mint a kevésbé energiatakarékos kivitelének. Ezért hoztuk létre az úgynevezett „green” termékcsaládot. Újrahasznosított műanyagból készült, környezetbarát modelljeink 1000 W-os teljesítménnyel is kiváló eredményeket értek el.

Az Electrolux egyetértett az energiacímkék bevezetésével is, ez ugyanis egy olyan eszközt ad a vásárlók kezébe, amellyel számukra is összehasonlíthatóvá válnak a boltok polcain sorakozó készülékek. Az energiaosztályra, az éves fogyasztásra, a keménypadlón és szőnyegen mért porfelszedő képességre, a por visszabocsájtásra és a zajszintre vonatkozó információk alapján a vásárlók a valóban fontos szempontok szerint tudják kiválasztani a számukra legmegfelelőbb porszívót.

Az Európai Unió szabályozás hatályba lépését az Electrolux felkészülten várta. A szabályozás hatása az Electrolux esetében elsősorban a termékfejlesztés területén mérhető le: az elmúlt egy év során folyamatosan javítottuk a termékeink tulajdonságait, hogy azok teljes mértékben megfeleljenek az EU által meghatározott paramétereknek. Így gyakorlatilag európai termékvalasztékunk 100 %-át frissítettük.

A szabályozásnak a termelésre nincs kihatása, a porszívógyártás a jászberényi porszívógyárban változatlanul zajlik. A jászberényi porszívógyár az Európai Unió országaiba kizárólag a szabályozásnak megfelelő modelleket exportál.

Néhány éve óriási ráfordítással bevezették az SAP termelésirányítási rendszert. Ez meghozta-e a várt eredményt, azaz javította a gyár versenyképességét?

Az SAP bevezetés egy globális projekt, aminek eredményeként Európa összes értékesítési vállalatánál bevezetésre került már, illetve a három magyar gyárban. A fő cél az egységesítés, a rendszerek integrálása, átláthatóságának megteremtése. Európai szinten az első jelentős lépéseken túl vagyunk. A véglegesen elvárt eredményt egy teljesen integrált rendszer bevezetése fogja jelenteni. Az eddigi tapasztalatok értékelése most zajlik, amelynek következtében születik döntés arról, hogy a többi üzleti területen, egységnél hogyan lépünk tovább.

Néhány hónapja elbocsátásokról lehetett hallani a „fehérgallérosoknál” (szellemi állomány – a szerk.). Van remény arra, hogy felvétel is lesz ezen a területen?

Az Electroluxnál a korábbi években elindult egy minden egyes országot érintő európai átszervezési folyamat a hatékonyság növelése érdekében, amely elsősorban a szellemi állományt érinti

minden országban, így Magyarországon is. A gyáron belül persze a különböző szervezeteket különböző mértékben érinti. Ettől függetlenül jelenleg is van nyitott pozíció a szellemi állományú munkakörben.

A város gazdasági élete, foglalkoztatási helyzete szempontjából a Hűtőgépgyár; majd az Electrolux egy döntő tényező. A rendszerváltás után ez úgy változott, hogy a gyárból „kiszervezett” tevékenységekre egy sor új, kis cég alakult (többnyire volt hűtősökből), amelyek beszállítói, alvállalkozói az Electroluxnak. Ezeknek a KKV-knek fő kereskedelmi partnere, vevője (többnek egyetlen vevője) az Electrolux, nélküle nem is tudnának létezni. Ez nagyon nagy veszélyt jelent. Ugyanis az ilyen, csaknem kizárólag betanított munkaerőt foglalkoztató, többségében összeszerelő tevékenységet végző multik, mint az Electrolux, elég könnyen változtatnak székhelyet, és keletre, a fejlődő világ felé tartanak, ahol jelenleg még nagyobb a kereslet a termékeik iránt, és ahol olcsóbb a munkaerő (az utóbbi időből is számos példát lehetne erre mondani). Mit gondol erről Gönczy úr? Hány évig marad még az Electrolux ilyen nagyságrendben Jászberényben?

A kollégákkal folyamatosan dolgozunk a gyárak és a kiszolgáló szervezetek hatékonyságának javításán, fejlesztésén, ami egy fontos tényező a versenyképesség szempontjából. Továbbra is dolgoznunk kell azon, hogyan tudjuk megtartani versenyképességünket, és termékeink esetében az alacsonyabb kategóriák esetén áttérni a nagyobb hozzáadott értékű, magasabb kategóriájú termékekre. Az Electrolux, ahogyan már korábban is részleteztem, az utóbbi években és jelenleg is jelentős beruházásokat hajtott végre Jászberényben, ami azt mutatja, hogy a város fontos gyártóbázisa az Electroluxnak. A beruházások nagyságrendje is hosszú távú gondolkodást mutat. A jászberényi gyárak stratégiailag fontos bázisai maradnak az Electroluxnak.

Kármán Antal

AZ ALTERNATÍV SZAKKÉPZŐ ISKOLÁTÓL A FERENCES GIMNÁZIUMIG

Interjú a Molnár házaspárral

A Terplán Zénó Ferences Szakképző Iskola és Gimnázium (2014. szeptember 1-je előtt: Terplán Zénó Műszaki és Közgazdasági Szakképző Iskola) igazgatói irodájában beszélgetünk Molnárné Somogyi Margit igazgató asszonnyal (a továbbiakban: M.) és férjével, Molnár Józseffel, a jászberényi székhelyű térségi szakképző központ műszaki igazgatójával (a továbbiakban: J.).

Jászberényben kevesen vannak, akik nem ismerik a Molnár családot, hiszen ismert kereskedő-dinasztia, viszont úgy tudom, hogy Margitka az ország másik régiójából származik. Kérem, beszéljete a tanulmányaitokról, egymásra találásotokról, illetve azokról az évekről, melyek a magániskola megalapításához vezettek.

J.: Igen, én tősgyökeres jászberényi vagyok, a Lehel Vezér Gimnáziumban érettségiztem 1975-ben, s mivel gyermekkoromtól kezdve vonzódtam a műszaki területekhez, követtem bátyámat – aki olajmérnöknek tanult – az akkori Nehézipari Műszaki Egyetemre, Miskolcra. A gépészmérnöki karon végeztem 1982-ben vegyipari gépészként. Az egyetemen az Aprítógépgyár ösztöndíjasaként tanultam, tehát 5 évig adott volt az első munkahelyem, majd 18 hónap katonaság következett. Ezt követően az Állami Biztosítónál helyezkedtem el műszaki kárszakértőként, majd 1997-ben „saját lábamra álltam”, és feleségemmel megalapítottuk a Molteam Kft.-t, ahol kezdetben műszaki tervezéssel és oktatással foglalkoztunk.

M.: Én egy kis szabolcsi településről, Vencsellőről származom, eredetileg sváb családból (melynek Suller volt a magyarosítás előtt a neve). Elsősorban a továbbtanulási lehetőség miatt költöttünk a szüleimmel Budaörsre. Budapesten a József Attila Gimnáziumban érettségiztem, a matematika és fizika nagyon jól ment, a nővérem is mérnöknek – ő vegyészmérnöknek – tanult, és én is a Nehézipari Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán folytattam a tanulmányaimat. Innen az ismeretség Józsiával: ugyanarra az évfolyamra, az első öt félévben ugyanazokra az órákra jártunk. Szintén 1982-ben diplomáztam, rendszerszervező szakon. Az egyetem elvégzése után egy évig dolgoztam a Budapesti Kőolajipari Gépgyárban, majd összeházasodtunk, Jászberénybe kerültem, és 1983. szeptember 1-jétől már a Klapka György Szakközép- és Szakiskola műszaki tanáraként kezdtem a tanévet. 1985/86-ban mérnök-tanári szakon második diplomát szereztem.

Szépen haladunk, a két életpálya összetalálkozott, sőt már az oktatásnál, képzésnél tartunk. Itt azért meg kell kérdeznem, hogy a férjedden kívül volt-e másik motivációd, volt-e más indokod is arra, hogy 1999-ben elhagyd az állami oktatást és te is a saját lábadra állj? Hiszen – úgy emlékszem – akkor már az igazgatóhelyetteségig is előjutottál.

M.: Nem nagyon voltam kibékülve az iskola akkori gyakorlatával, voltak saját elképzeléseim,

főleg a gyakorlati oktatással, a tanfolyami-, illetve az OKJ-s képzésekkel kapcsolatban. 1988-ban pályáztam is az igazgatói posztra, de a változtatási javaslataimat a tantestületen belül is csak kevesen támogatták, az abszolút többségben lévő férfi szakoktatók félték egy női vezetőtől, és végül kis különbséggel alulmaradtam. 1993-tól voltam igazgatóhelyettes, és 1998-ban az újabb igazgatóváltás után még kevesebb támogatást kaptam elképzeléseim megvalósításához, ezért úgy döntöttem, hogy az akkor már működő családi vállalkozásunk továbbfejlesztésére fordítom minden energiámat.

Most már valóban az iskolaalapítás nem mindennapi feladatai következtek.

M.: Magániskolánkat az 1999/2000. tanévben alapítottuk férjemmel és családom támogatásával. Az első tanévünket, tényleges működésünket 2000. szeptember elsején kezdtük meg 85 fővel, akik érettségi utáni szakképzésben tanultak. Rendszergazda, pénzügyi-számviteli ügyintéző, marketing és reklám ügyintéző, kereskedő szakmákban kínáltunk továbbtanulási lehetőséget érettségizett tanulóknak, valamint a kereskedő képzésünk a 16. életévüket betöltötték számára kínált szakmatanulási lehetőséget.

Iskolánk működési engedélyéhez törvényi előírás szerint rendelkezni kellett minimális személyi és tárgyi feltételekkel. A személyi feltételek biztosítása viszonylag egyszerű volt, hiszen jómagam sok órában tanítottam, valamint két főállású és néhány óraadó, a szolnoki főiskolán dolgozó tanár segítette intézményünk indulását. Informatikus kollégámmal a kezdetektől együtt dolgozunk, elismert szakember. Mondhatjuk, hogy az informatika és közgazdaság körébe tartozó szakmákban Jászberényben és a Jászságban elsőként kínáltunk továbbtanulási lehetőséget a fiataloknak.

Az oktatás tárgyi feltételeinek megteremtéséhez a COOP Áruház akkor épült „torony” épületrészében volt lehetőségünk ingatlant vásárolni, amelyben kialakítottunk három tanteremet és az iskola székhelyéül szolgáló irodákat. Szűkös, korlátozott tárgyi feltételeink nem tették lehetővé, hogy érettségit adó, hosszabb idejű képzéseket indítsunk.

Az iskolaalapítással elsősorban azt volt a célunk, hogy az akkor hiány szakmáknak számító szakirányokban „alternatívát”, lehetőséget biztosítsunk a minket választó fiataloknak. Az iskola neve így lett az alapításkor Alternatív Szakképző Iskola.

2006-ban nevet változtatott az iskola. Ennek nyilván voltak előzményei, egyrészt a képzési struktúra változásának tekintetében, másrészt a névválasztás oldaláról is.

J.: 2002-ben, amikor az iskola szakképesítései iránt nagyszámú érdeklődés mutatkozott, eredményesen szerepeltek tanulóink is a szakképesítő vizsgákon, a jelentős létszámnövekedés miatt nagyobb székhelyre volt szükségünk, így iskolaépületnek alkalmas helyet kerestünk. Mondhatjuk, hogy mindenhez kellett a „gondviselés” jelenléte is, ugyanis ekkor hirdette meg eladásra a Kereskedelmi és Hitelbank a Szabadság tér 1. sz. alatti épületét. Hosszas pályázat után sikerült megvásárolni az ingatlant, így elképzeléseink képzési struktúránk fejlesztésére és az ehhez szükséges feltételek biztosítása találkozott az épület adta lehetőségekkel. A Jászberény központjában, jól megközelíthető helyen lévő új székhelyünknek köszönhetően már lehetőség nyílt arra, hogy érettségit adó, szakközépfiskolai alapképzéseket is indíthassunk.

Az érettségit adó szakközépiskolai osztályok indításával megváltoztattuk az iskola nevét Terplán Zénó Műszaki és Közgazdasági Szakképző Iskolára. Terplán Zénó professzor neve nem ismeretlen a jászberényi mérnökök körében, hiszen az egykori miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem alapító professzora, különleges tehetséggel rendelkező gépészmérnök, mérnök-tanár osztatlan elismerést váltott ki minden gépészmérnökből, akiket tanított. Férjemmel, mindketten a Nehézipari Műszaki Egyetemen végeztünk, mint gépészmérnökök, megadatott számunkra, hogy előadásait hallgathattuk, s kezdő mérnökhallgatóként nagy ámulattal, tisztelettel, alázattal tanultuk az általa oktatott gépelemeket. Olyan szakember volt, aki teljes személyével nevelt minket az igényességre, mérnöki pontosságra. Számunkra nem is volt kérdés, hogy kit válasszunk az iskola névadójának, így kértük meg a professzor özvegyét és fiát, hogy iskolánk felvehesse Terplán Zénó professzor úr nevét, akinek neve kötelez bennünket, hogy a ránk bízott tanulókat szakmai elhivatottsággal neveljük, oktassuk.

Részese voltam a Terplán professzor portré-domborművének ünnepélyes felavatásával egybekötött nagyon szép és felemelő névadó ünnepségnek. Hogyan fejlődött még tovább ezután az iskola?

M.: Szakközépiskolai osztályaink indításának köszönhetően intézményünk a szó hagyományos értelmében vett középiskolává fejlődhetett, és mára közel nyolcszázan tanulnak nappali és esti képzéseinken. Az általános iskolát végzett korosztálytól, tizennégy éves kortól az érettségiző tizennyolc-tizenkilenc éves korig folytatjuk a diákok nevelését, oktatását. Az érettségi után az alapképzési szakirányokban szakmát is tanulhatnak a diákok, így tanulóink többsége 20-21 évesen hagyja el a Terplánt. Nagyon sikeres a nyelvi előkészítő osztállyal induló szakközépiskolánk, ahol a választott idegen nyelvet első évben magas óraszámban tanulhatják a diákok.

Középiskolánk fejlesztésében elsődleges cél, hogy azon képességek kialakítását segítsük tanulóinknál, melyek bármilyen szakma gyakorlásánál fontosak, előnyösek. Így az idegen nyelv középszintű elsajátítása az általunk oktatott szakmánál – informatika, közgazdaság, kereskedelem, logisztika, gépész, közlekedés-gépész szakirányokban – különösen fontos. Akkreditált nyelvvizsga központja vagyunk a Budapesti Műszaki Egyetemnek, mely lehetővé teszi bárki számára, hogy állami nyelvvizsgát tegyen intézményünkben, s egyben saját diákjaink számára is lehetőség, hogy tudásuk szintjét ezeken a vizsgákon megmérethessék.

*Molnárné Somogyi Margit
2006-ban a névadó ünnepségen*

Őszintén megmondom, hogy fogalmam sincs, hogy mi az az EDU-RÉGIÓ TISZK, mi a szerepe, feladata. Szerintem nem egyedül vagyok ezzel így.

J.: A Térségi Integrált Szakképző Központokat (TISZK-eket) a széttagolt szakképzés központosítása érdekében, törvényi háttérrel, kötelező jelleggel hozták létre. Mivel Jászberényben a helyi TISZK-et nem sikerült létrehozni – nem a mi hibánkból –, iskolánk és egy debreceni szakközépiskola 2008-ban megalapította az EDU-RÉGIÓ TISZK-et.

Az iskola indítása óta – hűen eredeti szakmánkhöz – célunk, hogy műszaki szakterületen, nevezetesen gépész ágazatban magas szintű szakképzést fejlesszünk. Részben e terület fejlesztésére 2010-ben az EDU-RÉGIÓ TISZK Európai Uniók pályázati és saját forrásból szakképző központot építhetett. A térségi szakképző központ jászberényi székhellyel a Monostori út 4. szám alatt működik, az én vezetésemmel. Az ingatlan épületeinek összes alapterülete megközelíti a 2000 m²-t. Az elméleti oktató bázishoz épült tanműhely csúcstechnológiát képviselő gépekkel, berendezésekkel, laboratóriumokkal került felszerelésre. Említésre érdemes még ezen új épület energiaellátása is, mivel a fűtést, hűtést, aktív szellőzést a legkorszerűbb geotermikus hőszivattyúkkal, napkollektorokkal és napelemekkel oldottuk meg.

Molnár József 2010-ben a térségi szakképző központ projektzáróján

A tanulók szakképző központba való kiutaztatását saját, 150 fős csuklós autóbusszunkkal látjuk el, amely a két iskolaépület között jár.

2015 májusában érettségiző tanulóink már a gépész, közlekedésgépész, épületgépész, műanyagipar ágazatban választhatnak szakmát, s tanulhatnak tovább.

Biztosan van kialakult véleményed a magyar szakképzés jelenlegi helyzetéről, hiszen 30 éve foglalkozol ezzel a szakterülettel.

M.: Mint mérnök-tanár, majd az iskola alapítója, fenntartója 30 éve veszek részt a szakképzést megvalósítók táborában. Elmondhatom, hogy ma az egyik legkritikusabb a műszaki szakmák oktatásának személyi feltételeit megteremteni, nehezen találunk képzett szakoktatókat, mérnök-tanárokat. A '90-es években ez az ágazat szétaprózódott, s most valóban nagy igény mutatkozik akár szűkebb környezetünkben, a Jászságban, de országosan is pl. technikus szintű tudással rendelkező fiatalokra az előbb említett szakmákban.

Most legfontosabb és egyben a legnehezebb feladat annak a szakmai elméletet és gyakorlatot tanító szakemberekből álló munkaközösségnek a megszervezése, amely alkalmas e szép feladat hivatásszerű végzésére.

Tudom, hogy még nagyon friss a legújabb fejlemény, az ez évi fenntartó- és névváltozás, de azért szóljatok röviden erről is.

M.: A szakképzési és a köznevelési törvény változásai nem biztosítanak stabil alapot a magán-fenntartású intézmények működtetéséhez. Tekintettel arra, hogy a hangsúly az iskola kiszámítható működésén van, így a törvény adta lehetőségeket legjobban kihasználva 2014. szeptember 1-jétől iskolánkat a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány fenntartásába adtuk át. A rendtartomány a rendszerváltás előtt is oktató rendként működött, nagy múltú intézményeket tart fenn. Megemlítendő, hogy a háború előtt Jászberényben működött ferences teológiai főiskola is. Bár jelenleg nincs rendházuk Jászberényben, bízunk abban, hogy az iskola fenntartásával esetleg visszatérnek, és a fiatalok nevelésében, oktatásában megosztják tapasztalataikat.

Intézményünk a kezdetektől keresztény nevelési elveket követ és vall magáénak, így a mostani fenntartó váltás nem hozott alapvetően más nevelési célokat, szellemiséget az iskola életében. Bízunk benne, hogy a Ferences Rend megadja mindazt a lelki támogatást, amellyel a minket választó tanulók egy életre szóló értékeket vihetnek magukkal.

A végén térjünk vissza ismét a családra. A gyerekek követik-e a szülőket ebben a szakma- és hivatásszeretettel megkezdett és művelt, soha be nem fejezhető munkában?

M. és J.: A fiunk, Péter más pályát választott magának, közlekedésmérnök lett, és a szakmájában maradván sikeresen, eredményesen tevékenykedik. Viszont a lányunk, Zsófia és férje, Szabó Attila itt dolgozik, itt tanít az iskolában, tehát biztosítva látjuk a folytatáshoz az utánpótlást.

Köszönöm a beszélgetést és további sok sikert kívánok a szakmában és a magánéletben egyaránt.

Kármán Antal

TOP 10 JÁSZSÁG (2013)

A Jászságban 1703 társas vállalkozás végzett tevékenységet 2013-ban, számuk az előző évhez képest 15-tel csökkent. Jász-Nagykun-Szolnok megyében a Jászság társas vállalkozásai realizálták az összes *nettó árbevétel* 64,2%-át, 1364 Mrd Ft-ot. A megyei 50 között kiemelt jászsági vállalkozások 89,8%-ban, 1225 Mrd Ft-tal járultak hozzá a kistérség összes árbevételéhez.

2013-ban a Jász-Nagykun-Szolnok megyei TOP 50-ben szereplő vállalkozások közül – ahová most a tavalyi 3,2 Mrd Ft-tal szemben csak 4,2 Mrd Ft feletti nettó árbevétellel lehetett bekerülni – 20 a jászsági, kettővel kevesebb, mint 2012-ben. A legnagyobb 10-ből 5, azon belül az első három a jászsági vállalkozás. Új belépő a Jászságból a megyei TOP 50-be 2013-ban nem volt. A jászsági TOP 10-ben szereplőkön kívül még tagja a megyei TOP 50-nek a Jászságból: a Jászapáti 2000. Mezőgazdasági Zrt. (21.), a Szatmári Malom Termelő és Kereskedelmi Kft. (23.), a Rosenberger Magyarország Elektronikai Kft. (27.), a Samyang EP Magyarország Kft. (29.), a Fortaco Zrt. (31.), a Dometic Hűtőgépgyártó és Kereskedelmi Kft. (37.), a Bundy Hűtéstechnikai Kft. (43.), a Darázs Keverő és Takarmányelőállító Kft. (46.), a Trend Szerszám Cél gép Műanyagipari és Kereskedelmi Kft. (47.) és a Metálpaszt Fém- és Műanyagfeldolgozó Kft. (50.).

Külön kell szólni a Samsungról, mely árbevételével és a többi gazdasági mutatójával alapvetően meghatározza a megye, azon belül a Jászság, a feldolgozóipari ágazat, azon belül a gépgyártás teljesítményét. A társaság árbevétele 2013-ben 682,3 milliárd Ft volt, amely a megyei nettó árbevétel 32,1%-át jelenti. Ez azonban most 30 Mrd Ft-tal, az exportja 67 Mrd Ft-tal kevesebb volt a 2012-es értéknél. Ezek a csökkenések – nagyságrendjük miatt – jelentősen befolyásolták a megye és a Jászság összesített eredményeit.

TOP 10 JÁSZSÁG

Árbevétel (M Ft)

			2012.	2013.
1.	Samsung Electronics Magyar Zrt.	Jászfényszaru	713 517	682 265
2.	Electrolux Lehel Hűtőgépgyár Kft.	Jászberény	266 456	286 800
3.	Jász-Plasztik Kft.	Jászberény	60 649	65 067
4.	MÁV FKG Felépítménykarbantartó és Gépjavító Kft.	Jászkisér	20 828	25 808
5.	Faurecia E.C.T.H. Kft.	Jászárokszállás	31 515	24 721
6.	Szatmári Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	Jászberény	18 761	19 080
7.	CO-OP Star Kereskedelmi Zrt.	Jászberény	19 532	18 255
8.	Carrier Magyarország Hűtőberendezéseket Forgalmazó és Gyártó Kft.	J.árokszállás	18 271	16 670
9.	Jász-Plasztik Autócentrum Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	Jászberény	8 333	11 179
10.	Kód Műszaki és Kereskedelmi Kft.	Jászberény	9 453	9 711

A jázsági *nettó árbevétel* listán, az 1–3. helyen nem, csak a 4–5., 6–7. és 9–10. helyen történt változás. A MÁV FKG és a Faurecia, illetve a Szatmári és a CO-OP Star helyet cserélt, a 9. és 10. helyre bekerült a Jász-Plasztik Autócentrum és a Kód (a Szatmári Malom és a Jászapáti 2000. helyére). A Jász-Plasztik Autócentrum 34, a MÁV FKG 24, a Jász-Plasztik és az Electrolux 7-8%-kal növelte az árbevételét. A megyei TOP 50-ben a jázsági első 10 helyezései: 1–3., 8–9., 12–14., 18. és 20.

Több ágazat és alágazat megyei árbevételi listáját vezetik jázsági cégek (a TEÁOR besorolást figyelembe véve). Így a mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás ágazatban a Jászapáti 2000. Mg. Zrt. (9,7%-os ágazaton belüli részarány); a gépgyártás alágazatban a Samsung Electronics Magyar Zrt. (56,3%); az építőiparban a MÁV FKG Kft. (32,4%); a vegyi- és gumiiparban, a műanyaggyártásban a Samyang EP Magyarország Kft. az első.

Az ágazatokon belüli rangsorokban a megyében gépgyártás területén a Samsungot az Electrolux követi, 3. a Jász-Plasztik, 5. a Faurecia, 6. a Carrier, 10. a Rosenberger. A kereskedelemben 3. a Szatmári, 4. a CO-OP Star, 6. a Jász-Plasztik Autócentrum és 10. a Mátramag. Az élelmiszeriparban 3. a Szatmári Malom, 7. a Darázs Keverő.

TOP 10 JÁZSÁG

Létszám (fő)

		2012.	2013.
1.	ELECTROLUX LEHEL Kft.	3436	3595
2.	JÁSZ-PLASZTIK Kft.	2137	2558
3.	SAMSUNG ELECTRONICS Zrt.	1682	1807
4.	MÁV FKG Kft.	1353	1509
5.	ROSENBERGER Kft.	1165	1318
6.	CO-OP STAR Zrt.	1098	1023
7.	CARRIER MAGYARO. Kft.	366	405
8.	FAURECIA Kft.	474	394
9.	SZATMÁRI Kft.	404	392
10.	FORTACO Zrt.	386	361

A megyei társas vállalkozások által *foglalkoztatottak létszáma* 38,1%-ának, 23 657 főnek (34 fővel többnek, mint 2012-ben) a járszági gazdálkodók, ezen belül 63,5%-nak, 15 027 főnek a 20 kiemelt társas vállalkozás adott munkát. A megye 10 legnagyobb foglalkoztatójából 6 a Járszáiban működik, ezen belül is az 5 legnagyobb az Electrolux, a Jász-Plasztik, a Samsung, a MÁV FKG és a Rosenberger; 7. a CO-OP Star. Az első 5 több mint 100 fővel növelte az alkalmazottak számát, ezen belül a Jász-Plasztik 421 fővel (20%-kal) a legnagyobb létszámbővítést hajtotta végre 2013-ban a megyében.

TOP 10 JÁRSZÁIG

Export (M Ft)

		2012.	2013.
1.	SAMSUNG ELECTRONICS Zrt.	621 684	554 965
2.	ELECTROLUX LEHEL Kft.	225 977	242 069
3.	FAURECIA Kft.	31 415	24 622
4.	JÁSZ-PLASZTIK Kft.	16 110	20 866
5.	CARRIER MAGYARO. Kft.	17 766	16 417
6.	ROSENBERGER Kft.	6 266	7 628
7.	FORTACO Zrt.	7 148	6 653
8.	DOMETIC Zrt.	5 586	5 877
9.	KÓD Kft.	1 166	1 813
10.	BUNDY Kft.	1 533	1 391

Az *export* tekintetében a megyében: 1. a Samsung, 2. az Electrolux, 6. a Faurecia, 7. a Jász-Plasztik, 8. a Carrier. A járszági sorrendben jelentős változások vannak: csak a Samsung, az Electrolux, a Jász-Plasztik és a Rosenberger tartja a helyét; a Carrier helyett a Faurecia a 3.; új az első 10-ben a Kód; a Fortaco, a Dometic és a Bundy viszont 2, illetve 1-1 hellyel visszaesett.

Összefoglalóan elmondható

2013-ban 2012-hez képest viszonylag kevés a változás a sorrendekben és a számadatokban is. Ez a TOP 10 Jászság-ban – illetve a megyei TOP 50-ben – szereplő cégek stabilitását mutatja.

A gazdálkodás eredményessége (üzemi tevékenység eredménye, adózás előtti eredmény, hozzáadott érték) viszont sajnos az előző évekhez hasonlóan most sem ítélné meg. Ebből a szempontból kettészakadt a mezőny: a 20-ból 11 jászsági cég ezeket az adatokat „nem nyilvános”-nak minősítette, a további 9-ből 5-nek ezek a mutatói javultak, 4-nek romlottak. A Rosenberger, a MÁV FKG és az Electrolux több mint 20%-kal, a Bundy és a Faurecia több mint 10%-kal növelte hozzáadott értékét.

2013-ban a következő jászsági székhelyű cégek értek el jelentős fejlődést: a Jász-Plasztik Autócentrum (34,2%-os), a MÁV FKG (23,9%-os), a Rosenberger (21,6%-os) és az Electrolux (8,8%-os) árbevétel növekedésével, illetve az utóbbi három az előzőekben említett hozzáadott érték növelésével.

A számadatoknál a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kereskedelmi és Iparkamara és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Észak-alföldi Regionális Adó Főigazgatósága évenként elkészített közös kiadványának, a TOP 50-nek az adatait vettük alapul (engedélyükkel).

Csomor Józsefné

HAJÓSÉLMÉNYEK NAGY VIZEKRŐL

Interjú Fabriczius Imrével

A Lehel Vezér Gimnázium 1970-ben végzett IV. a osztályától rendhagyó módon, a következőkkel köszöntem el: Ha valaki a Bozsik kocsmánál messzebb jut... Érettségi után két évvel a következő lapot kaptam Fabriczius Imrétől Apatinból: „A Jégtörő III-as személyzetével végigiszom a Dunát.”

Évekkel később felkeresett, s kíváncsi lettem, hogyan választja egy jáász fiú a hajós mesterséget? Előtte azonban gyermekkorára, környezetére vetünk néhány pillantást. Édesapja ácsként dolgozott, édesanyja otthon nevelte három fiát, akik nagyon elevenek voltak, élénk fantáziával megáldva.

Példaként egy jellemző történetet idézett fel Imre. Természetesen kiterjedt baráti körrel rendelkeztek, akikkel együtt randalíroztak a környéken, ahol egy házat építettek, ezért megkérték őket, ne zavarják a munkájukat. Válaszképpen lebontották az épülő, meglehetősen magas házfalat. A vályogtéglákat pedig szépen rendben, prizmába rakva hagyták egy üres helyen. A szomszéd reakciója nem maradt el, ugyancsak elhidegült a két család közötti viszony.

Mindemellett tanulmányaival is haladt. Édesapja szeretett olvasni, ezt a tulajdonságát Imre megörökölte. Az általános iskolából a kedves és segítőkész Kocsis Lenke tanárnőre emlékszik a legszívesebben. A gimnáziumban az úgynevezett 4+2-es géplakatos oktatási rendszerben tanult. A magyar és a történelem kedvenc tantárgyai közé tartozott, az osztálytársakkal, a tanárokkal jól kijött, de egy kellemetlen incidens miatt majdnem otthagyta az iskolát. Az egyik tanár nyakába varrt egy csínyet, amihez semmi köze nem volt. Minden tanítási napon magához hívatta, s ostorozta: vallja be tettét, de nem volt miről beszámolni, ezért egy idő után úgy döntött, befejezi 4+2-es pályafutását. Körülbelül egy hétig nem ment iskolába, amikor osztályfőnöke (és egyben matematikatanára) elment hozzájuk és rábeszélte: térjen vissza az osztályba. Ez meg is történt, folytatta tovább tanulmányait, majd sikeres érettségi vizsgát tett.

A gimnazisták egy része cigarettázott. Imre is közéjük tartozott. Egyik alkalommal a még égő cigarettát hátranyújtotta valakinek, akiről kiderült, hogy éppen az ő osztályfőnöke. Megveregette a vállát, de az ügynek nem lett semmilyen következménye.

Most már csakugyan rátérhetünk eredeti kérdéseimre. Miként vált az eleven eszű, igazságszerető, széles látókörű fiúból belvázi hajóstiszt?

Tudat alatt bizonyára az is számított, hogy szívesen olvastam Verne Gyula és Dékány András hajózással foglalkozó könyveit, de mint fiatal sráca hatottak rám egyéb külsőségek is. Emlékszem arra, amikor az utcán szembe jött velem egy fiatal pár, és a férfin tengerész egyenruha volt. Azonnal döntöttem, az olvasmányok és a látvány hatására, hogy hajós leszek. Hamarosan beállítottam a nagymamámhoz, hogy legyen szíves pénzt adni tervem megvalósításához, legalább az útiköltségre. A jóságos mama nem tagadta meg a kérésemet, ezért hamarosan a Duna-parti MAHART palotában találtam magam. Felkerestem az illetékes embert, aki megkérdezte, hogy voltam-e már katona? A nemleges válaszra közölte: majd akkor jelentkezek újra, ha letöltöttem a katonaidőt.

A portás észrevette savanyú ábrázatomat, beszédbe elegyedtünk, s miután elmondtam, hogy fizikai munkát is vállalok – ez érettségizett embereknél ritkaságszámba ment – azonnal segített. Elmagyarázta, hogy merre menjek a FOKA-hoz. Ott megmutatták a vízpartot, sőt azt is, hogy pontosan hol várjam a hajót. Hamarosan meg is érkezett egy motorcsónak, s mire felocsúdtam egy jégtörő fedélzetén találtam magam. Ott körülvezettek a hajón, majd bemutatkoztam a fedélzeten és a gépházban is. Felvettek, gépészyakornokként gépkezelői beosztásba kerültem. Kértek orvosi igazolást, de az otthonról hozottat nem fogadták el, a „hivatalos” orvos állapította meg egészségi állapotomat. Vizsgáznom kellett az úzás különféle fajtáiból, s mindezt rendkívül szigorúan vették.

Meddig maradt a hajón?

Húszéves koromban megházasodtam, és kiléptem a folyamszabályozóktól. Ekkor jutott tudomásomra, hogy Jászkişeren a MÁV gépkezelőket keres. Jelentkeztem az akkori főnöknel, aki elbeszélgetett velem, és állományba helyezett. Körülbelül öt évig dolgoztam Jászkişeren. Pethes Sándor igazgatót közvetlen, korrekt embernek ismertem meg, aki mindennap végigjárta az üzemet, beszélgetett az emberekkel, meghallgatta panaszait, gondjait és azonnal intézkedett.

Ezek után mégis visszavágyott a folyókra?

A jászkişéri gépkezelés után ismét a FOKA-nál dolgoztam, ahol jégtörő hajók, elevátorok, önjáró hajók és más úszóművek gépkezelője, majd gépüzemvezetője lettem. A központból ismét tisztii iskolába irányítottak, majd újabb feladatot kaptam. A szolnoki vízügyhöz rendelték át, 11 hajónak a műszaki felügyelete, vizsgáztatása volt a feladatom.

Ki ne hagyjuk a gyermek- és ifjúkor utáni családi életét! Hogyan tudta összeegyeztetni magánéletét a sokszori utazással?

Bizony nem volt könnyű sem nekem, sem a családnak. Első házasságomnak hamar vége lett, 1972-ben elváltunk. Ezzel együtt jó kapcsolatot tartok volt feleségemmel, Kántor Veronikával és két gyermekemmel. A második házasságomba Pataki Ilona hozott két lányt. Igyekszem velük is megfelelő kapcsolatot tartani, s ez sikerül is. Ilonával közös gyermekünk, Rita óvodapedagógus és fejlesztőpedagógus.

Köszönöm mindkettőjüknek, hogy csavargásaim ideje alatt ők egyedül is rendes embereket neveltek a gyerekekből.

Mivel mozgalmas életemben elég sok helyen megfordultam, így a lakhelyem is több volt, mint az átlagembernek. Szolnokon például 7 helyen laktam. Van, aki az állandó változást nehezen viseli el, de mint hajós embernek, ez a tény, nem okozott problémát.

A gyermekei hol dolgoznak, és milyen tulajdonságait örökölték?

A fiam, Gábor a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán végzett, s jelenleg egy bankban dolgozik. Dóra lányom agrármérnök, neki két gyermeke van, egy fiú és egy lány.

Kérem avasson be a hajós emberek mindennapi életébe, a hajókon uralkodó légkörbe. Egyenruhájukat, öltözetüket is mutassa be.

Az már önmagában sokat mond, hogy a tisztek és a legénység nem ülhetett egy asztalhoz. A tisztek ágát pedig reggelente a matróznak kellett bevetni. A tisztek főleg parancsoltak, feladatokat jelöltek ki, a legénységgel egyéb kommunikáció alig zajlott köztük.

Az egyenruha színe világoskék, nyáron vékonyabb, télen vastagabb volt az öltözet. A nyári ruhához fehér sapka tartozott. A rangjelzés a két ruhaujj végén látszott, s minél magasabb rangú volt az illető, és minél tovább szolgált, annál több csík díszítette a ruháját.

A fedélzeten dolgozók aranszínű csikot, míg a gépházban tevékenykedők meggypirosat kaptak.

Rengeteg a szóbeszéd a matrózok és a többi dolgozó hűtlenségéről. Sokan elváltak?

Ez igaz, de ha feltárjuk az okokat, nem csodálkozhatunk rajta. A házaspárok többségében távol vannak egymástól, ha az asszonynak gondja adódott, nem nagyon tudták megbeszélni. A gyerek-neveléssel is egyedül küzdött a feleség... A nő talált valakit, a férfi pedig a kikötőkben keresett vigasztalást, gyors pótlást.

Az a hír járja, hogy a hajós népség italozó életmódot folytat.

Nem jobban, mint a más foglalkozásúak. Kikötéskor általában csoportosan hagyjuk el a hajót, akadt, aki leitta magát, de ez nem mindenkire volt jellemző. A hajón legfeljebb egy vagy két ember maradt, ők tartották fenn a rendet. Én például soha nem zártam be a kabinom ajtaját, s csupán egyszer fordult elő, hogy benyitott egy ember, valakit keresett. Miután közöltem, hogy rajtam kívül senki nem tartózkodik a helyiségben, azonnal távozott. Amikor én szolgáltam, a hajó és a kikötő is rendkívül biztonságos volt.

Milyen típusú hajókon szolgált? Mondjon néhány nevet!

Előfordultam vontató, jégtörő és személyszállító hajón is. Körülbelül 20-at számoltam össze, s olyan nevek fordultak elő, mint: Jégvirágok, Gróf Széchenyi, Jégtörők, Renner (osztrák hajó), Korneuburg. Két típusú jégtörővel dolgoztunk. Az egyik feldarabolja, a másik döngölve töri a jeget. Bizony sok problémát okozhat, ha a jégtörő nem áll azonnal munkába a jegesedés kezdetén. Ilyenkor két műszakban dolgozott a gép és irányítója.

Vajon eltért-e a hajósok-tengerészek nyelve a szokásostól?

Nagyszékely István szerint, aki tengerész volt, évtizedeken át járta a tengereket, és közben tanulta a sajátos kifejezéseket. A következő megállapítást tette: „...a csoportnyelveket, főleg az elszigeteltebb közösségek nyelvét a szóalakok játékos vagy tudatos torzítása, elhomályosulása is jellemzi... Az évszázadok nyomán némelyik szóalak a felismerhetetlenségig eltorzul.”

Ki gondolta volna, hogy a zsandár szó a hajón élők közt csótányok neve, a vira szó, azaz emeld, a darust instruálja.

Az apánk szó a parancsnokot jelentette, de egymagában sose használták, hanem például így: „Nem láttad apánkat (azaz a parancsnokot)?”

Mondjon néhány példát!

Hátrázzál mán! (a könnyelmű kijelentés visszavonása); lojd karikáig szedte (a tányért teljesen tele töltötte); Dojzes csincs (román kocsmá); odacsípte az ujját a kassza (a kasszát megdézsmálta, de lebukott).

A szólások, szófordulatok szintén szellemesek! Mondana ezekből is néhányat?

Természetesen. Például a tengeren is szoktatok vitorlával kikötni? Nem, mi általában köteleket használunk; A hajó olyan közlekedési eszköz, amelyen felszállás után a túlélés esélye jelentősen csökken; Térdre, imához! (Nagy hiba elkövetése, vagy váratlan, veszélyes helyzet kialakulásakor használták.) Nem is gépész az, aki 24 órát nem tud egyik oldalán aludni; A jó hajósnak minden söryító.

Érdekes, hogy a hajós soha nem mondja: A hajó hátsó része. Ő a hajó hátsó részét a far vagy tat névvel illeti. Említsen néhány jellegzetes hajós kifejezést!

Az ampa szó köteles vödröt jelent; az anyahorgony a legnagyobb terhet viselő darab; a fehér ház valamikori úszó iroda volt a Dagály utcánál; fűgés, azaz elnyomorodott kötél; a kukázó, illetve mucu jelentése csörlővel ellátott horgonyzó dereglye; lékcsavar egyenlő a speciális gumilemezzel ellátott csavarral; a sárga ház a FOKA központ; a strangli szintén köteles vödröt jelent; szandok a kanapé neve a kerékállásban; tokosnak nevezték a keletnémeteket; a tyúklétra, tyúkjáró viszont keskeny pallót jelentett.

A kifejezések között akadnak vaskos, nyomdafestéket nem tűrő mondatok, de ma már kevésbé tűnne fel, hiszen a magyar nyelv romlásához tartozik a kifejezőképesség szegényesedése, egyre kevesebb szót használnak, s ma már nem ritka – tapasztalatból tudom –, hogy a diákok egy része trágár kifejezéseket használ.

A magyar hajózási vállalatot a XIX. század végén alapították, s működése változó volt. Gyenge, közepes és eredményes szakaszok váltogatták egymást. A hajós emberek sok országban megfordultak, ezért nem meglepő, hogy a magyar hajós olyan sok nemzetől vette át, alakította kis sajátos szóhasználatát. Ezeket megismerve jobban magunk elé képzelhetjük – itt a Jászságban – a hajósok néha nagyon nehéz, máskor vidám, de mindig érdekes életét.

Több mindenről beszélt, s engem különösen meglepett az a gyors döntés, amely életének meghatározó eleme volt.

Ez adottság, amellyel vagy rendelkezünk vagy nem.

Keveset tudunk arról is, hogy folyóink közül melyiket kedvelte jobban?

A Tiszát kevésbé, a Dunát sokkal jobban szerettem. Nincs jobb érzés annál, mint egy nehéz, dolgozó nap után a Dunán ringatózva kipihenni a sok óra fáradalmát. A jégtörőknél viszont nincs egy perc nyugtunk sem, míg a feltorlódtott jéggel meg nem birkózunk. Nyilván egészen más érzés egy jégtörőn, teherszállítón, vagy a pihenést szolgáló luxushajón szolgálni, bár mindegyik hajónál megvan a speciális feladatkör, unatkozni egyiknél sem lehet. Mindenhol fontos azonban a szakma szeretete, a szabályok betartása, amelyeket semmilyen körülmények között nem lehetett megsérteni. Ezek közé tartozott, hogy a hajómotort mindig a gépész indította el.

Milyen fontos elvet tűzött maga és beosztottjai elé, mit tartott lényegesnek?

Nyilván mindent nem mondhatok el az idő rövidege miatt. Azt azonban megkérdezhetem tőlük: „Mit tudok segíteni, és ti mit tesztek hozzá?”

Hogyan zajlott le egy átlagos nap a hajón?

Hajnali öt órától húsz óráig üzemelt a gép, akkor leállt, és következett az éjszakai pihenés vagy más szabadprogram. Kora reggel a gépkezelő leváltotta a gépészt. Hamarosan kiosztották a rutinfeladatokat, például csiszold meg a hajón található meglehetősen sok rézcsövet, szidolozz, egyes részeket fess át stb. Magára is gondot fordított, mert a fegyelem azt diktálta, hogy a hajó személyzete nem lehetett ápolatlan, azaz koszos és piszkos. Borotválkoztak is, bár azt mindenki maga választotta, hogy meghagyja-e a szakállát vagy a bajuszát. Igaz van olyan mondás, hogy: „A hajós úgy szép, ha szőrös, koszos és részeg.”

Rutinfeladatnak számított, hogy óránként megtekintették a gépnaplót, dátumozták azt. Minden fontos adatot rögzítettek. Hiba, baj esetén visszanezték a tényeket, és ennek következtében gyorsabban találták meg a hiba okát, s a javításhoz szükséges adatokat. Igaz, mielőtt a kikötőből kifutottak, ellenőrizték a hajó minden részét, hogy lehetőség szerint biztos legyen az út. A gépházat az illetékes nem hagyta el, s ha nyugodt volt az út, a gépész olvasgatott, rejtvényt fejtett, nézelődött.

Hogyan, milyen körülmények között történt az étkezés: a reggeli, ebéd, vacsora?

Csak az ebéd volt közös.

Miket főztek a szakácsok, szakácsnők és kik voltak ők?

Például a hajón szolgáló férfiak feleségei, élettársai, kedvesei, de őket „férfiasították”. Előfordult azonban, hogy én főztem, s a matrózok voltak a „konyhalányok”. Kedveltük a marhapörköltet, a babgulyást tésztával, halászlét ritkábban ettünk, tésztanap is rendszeresen előfordult, tehát nem törekedtek az úgynevezett könnyű ételek feltalálására, hogy ne kelljen mindig a koszttal foglalkozni. A reggelit és a vacsorát mindenki egyénileg oldotta meg. A hozzávalókat maga szerezte be igény szerint személyesen, vagy ledikálta a bevásárló matróznak, aki teljesítette a rábízott feladatot. Érdekes, hogy étkezéskor így mentek be a helyiségbe: „Jó étvágy”, később „Jó kávé.”

Bár a kapitány és a matróz hatalma között nagy volt a különbség, mégis a hajózás demokratikus intézmény. Nincs olyan parancsnok, aki nem matrózként kezdte, takarítással folytatta, és minden lépcsőfokot végig kellett járnia. Tehát a főnök meg is tudta mindazt csinálni, amit kért. Szintén jellemző a demokráciára, hogy a művelet előtt az érintettekkel meg kellett beszélni a végrehajtást. Mindenki elmondhatta a véleményét, javaslatát. Amikor ennek vége lett, onnantól a parancsot gondolkodás és ellenvetés nélkül végre kellett hajtani. Ma már más a helyzet, mindent gépesítenek, a dolgozók száma egyre csökken.

Tudna néhány történetet feleleveníteni?

Éppen sódert raktunk fel a hajóra, amikor egy bomba került, esett a sóder közé. Azonnal leálítottam a műveletet, és jelentettem az illetékes szerveknek. Kisebb huzavona után csupán egy megoldás jöhetett számításba. Halászhálóba bugyoláltuk a veszélyes darabot, s nagyon óvatosan elvittük a bombát a vízi rendőrségnek. A további intézkedés már rájuk tartozott.

Tehát mindig szent volt a béke?

Ezt azért nem mondanám, hiszen a fedélzet és a gépház dolgozói között bizonyos feszültség előfordult, főleg a tisztekre jellemzően, és ez a rivalizálás átterjedt a légénységre is, de ellenségeskedésről nem beszélhetünk.

Hogyan és mi változott hajóséletében? Milyen állomásokon szolgált még?

1986 körül a főnökség ismét behívatott, és kinevezett Bősre (Gabčikovo) műszakvezetőnek. Szerettem volna előbbi helyemen maradni, de a feletteseim másképpen döntöttek. A vízlépcsőt pedig sajnos nem mi, hanem a szlovákok fejezték be. Itt ugyan sok tapasztalatot szereztem, de az erőművel kapcsolatos problémák hátrányos helyzetbe hozták az országot.

Abban az időszakban voltam aktív, amikor olyan változások mentek végbe a hajózásban, ami csak az Al-Duna szabályozásához mérhető. Ezek közé sorolom a Duna–Rajna–Majna csatorna megépítését. Ez igen jelentős európai létesítmény. Örülök, hogy első között kelhettem át rajta. Azt a csatornát is láthattam, amelyen Széchenyi István jutott el Párizsba.

Felejthetetlen emlékeim közé tartozik az Al-Duna természeti szépségeivel való találkozás. Azzal együtt, hogy arrafelé a szépség a szegénység szemmel látható jeleivel párosul. Látnom kellett az emberi barbárság nyomait, a délvidéki háború nyomán lebombázott hidak látványa szívfacsaró volt. Csodálatos élményeim közé sorolom, hogy eljuthattam a Duna-delta olyan ágaiba, ahová civil halandó a lábát (ladikját) be sem tehette.

Részt vettem a Bős–Nagymaros vízlépcső-rendszer építésében. Sajnálatomra a dicstelen végben, a hazakullogásban is volt részem.

Örömmel emlékezem viszont egy nemzetközi expedícióra, amikor méterről-méterre haladva vizsgáltuk a Dunát. Csoportunkat mindenütt ünnepélyesen, szeretettel, sóval, kenyérrel, zenekarral fogadták. A régi hajózás, ami nosztalgiával él bennem, elillant, mint az ifjúság. Itt is átvette a szerepet a technika és az informatika. Nevezhetjük inkább kamionhoz hasonló szállításnak, de nincs ellene mit tenni. A sziléziai takácsokat is elvitte az ipari forradalom.

Nemrégiben saját vállalkozása is lett.

Elmentem a FOKA igazgatójához és megemlítettem, hogy bérbe vennék egy hajót. – Semmi akadálya – mondta az illető, és pár nap múlva önjáró tolóhajót irányítottam 3 évig. Hárman dolgoztunk egy váltásban, s én is részt vettem minden munkafolyamatban. Tulajdonképpen semmi nem változott azzal, hogy én béreltem a hajót.

Visszagondolva az elmúlt évekre, jól választott, ma is a hajózást szolgálná?

Biztos, hogy ezt választanám, viszont más utat jelölnék ki. A fedélzeten dolgoznék és a tengeren.

Ezek szerint ma már nem vállal feladatot?

Azért nem lehet olyan könnyen és gyorsan szakítani életem egyik nagy szenvedélyével, a vízzel és a hajókon végzett munkával, a volt munkatársaimmal. Ha adódik olyan munka, amely vonzó lehet a számomra, csábít az út, természetesen elvállalom. Béke van már bennem, nem lázadok, de mindig vágyakozom a távolság után.

Fodor István Ferenc

„Itt minden, minden idegen...”

(Disszidens dal)

BELESZIPPANTOTTUNK A „ROTHADÓ KAPITALIZMUSBA”

Ha visszakocogunk az időben négy évtizedet – mit is tudunk mi akkor itt, Magyarországon a „létező szocializmusban” a kapitalizmusról. Mikor utazásaink játszódtak – az 1970-es években – az a vicc járta kormányoldalról, hogy „most, hogy már van színes televízió, fel lehetne találni a szagosat is. Milyen jól érzékeltethető lenne a rothadó kapitalizmus”. Az ellenzék meg azon écelődött, hogy „miért állnak a kapitalisták a szakadék szélén? Mert minket néznek”!

Mi, akik elhatároztuk, hogy szétnézünk kicsit a vasfüggöny¹ túlsó oldalán – mindnyájan a szocializmusba születünk bele, tehát nem voltak közvetlen élményeink egy másik világrendről. Elhatároztuk, hogy szétnézünk arra.

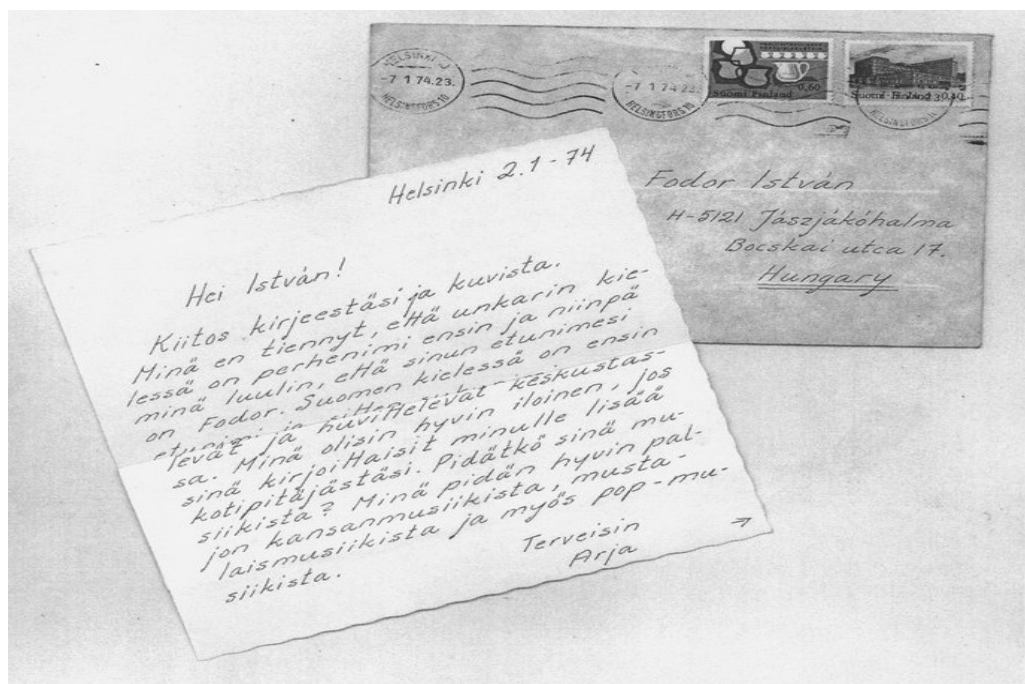
Akkoriban még háromévente lehetett tőkés országba menni, és 50 dollár valutát lehetett váltani, hogy csak a legjellegzetesebb tudnivalókat írjam. Bár az előző évtizedhez képest ez is pozitív változás volt, nem beszélve arról, hogy a mi világrendszerünkben csak lengyelekkel találkoztunk. Mások tehát még jobban be voltak zárva.

Én először 1972-ben – 23 évesen – jártam egyáltalán külföldön: Romániában, Bulgáriában. Négyünk közül ketten (én és a velem egyidős és azonos családnevű István) elhatároztuk, hogy a következő évben nyugatra indulunk. Hozzánk kapcsolódott még egy harmadik érdeklődő, a néhány évvel idősebb Imre. Az nem volt vita tárgya, hogy hová menjünk, mert itt volt a szomszédban Ausztria, az egyetlen kapitalista szomszédunk. Kezdetnek jó Bécs, aztán meglátjuk, hogy meddig jutunk el. Talán Svájcba is. Azért is szerencsés volt ez az útirány, mert akkor nekem, mint művelődési ház igazgatónak volt egy jól menő fotószakköröm, melynek Bognár György volt a vezetője Jászapátról, az ő közeli rokonai, barátai, alkalmi ismerősei éltek Nyugat-Európában, tehát sokat tudott segíteni. Ő adta a kétszemélyes sátrat is, melyben megfértünk hárman, hiszen akkor még mindnyájan elég „sportosak” voltunk. A kívánsága csak az volt, hogy hozzunk neki cserébe egy röhögőgépet. S máris találkoztunk egy furcsa kapitalista találománnyal, pedig még el sem indultunk. Volt több címünk, az ő jóvoltából, meg jákóhalmi családok részéről is, és így felvértezve indultunk egy ismerős kocsijával Pestre, a szárnyas hajó kikötőjébe.

A Sirály szárnyashajó akkor még viszonylag új volt, és természetesen szovjet gyártmány. Érdekes volt az út, de legfőképpen az, amikor valahol Komárom környékén egy szlovák határőr motorcsónakja által okozott hullámra ráfutott a hajónk, ami úgy megdobta, hogy repült minden mindenfelé.

Megérkezésünk a kapitalista világba enyhén szólva nem ment zökkenőmentesen. Amikor kikötött a hajó Bécsben, a legnagyobb csomagunkat – Imre hátizsákját – kirakodás közben beleejtették a Dunába. Abban volt mindhármunk útlevele. A csomag úszott visszafelé a Dunán, mi meg ott álltunk a mólón. A hajósok leadták a jelzést a kollégáknak, akik kicsákyázták a csomagot egy kilométerrel lejjebb.

¹ A második világháborút követő hidegháborús időszakban a két világrendszert elválasztó valós szögesdrót –akadályokkal és egyéb biztonsági berendezésekkel ellátott – vonal a Jeges-tengertől a Földközi-tengerig. A szovjet határon viszont még a szövetségesekkel szemben is volt egy ilyen rendszer.

Arja levele

Nem akármilyen látványt nyújtottunk, amikor szétpakoltuk a cuccot a rakparton, és a július végi napsütésben szárítgatni kezdtük. Az útleveleknek nem lett bajuk, mert műanyagba voltak csomagolva, de pl. az ébresztőórából csöpögött a víz. Megérkeztünk a kapitalizmusba!

Miután valamennyire megszáradtak az irataink, elindultunk a közeli városközpont felé, és mindjárt a Grabenre mentünk. A magyarul gödröt jelentő szó arra utal, hogy ott volt valaha a várárok. Ma viszont a legdrágább és legforgalmasabb üzletek találhatóak itt. Gyuri bácsi már felvilágosított bennünket Virág úrról, meg Darvas úrról, a két magyar zsidó árusról, akik olyan közismertek voltak, hogy amikor egyikük az 1990-es években meghalt, még valamelyik magyar napilap is nekrológot közölt róla. Egyikükhöz betértünk, és álmélkodva láttuk, hogy a parányi boltban minden elképzelhető dolgot meg lehetett találni a plafonig tornyozva. Vettem egy kijelzős karórát – tudtam persze Imrétől, hogy nem olyan értékes az, de azért mégis bécsi! És megvettük a röhögőgépet! Ez egy akkora kis dobozka volt, mint ma egy mobiltelefon. Volt benne egy végtelenített kis lemez egyperces éktelen harsogó röhögéssel, melyhez egy góliát elem is járult. Ha megnyomtuk a gombot, akkor jött a röhej, majd visszaugrott a lemez az elejére. Állítólag ez arra való, hogy akinek rossz a hangulata, ettől garantáltan megjön a jókedve. Mielőtt (visszatértünk után) a sátorral együtt átadtuk Gyuri bácsinak a szerkentyűt, apám szórakoztatta vele a Giza kocsma közönségét, észrevétlenül megnyomva a zsebében a gombot. Nem kevésbé álmélkodtunk a karikatúrákkal dekorált klozetpapíron, melyet a zenélő papírtartóból lehetett letekerni.

Ezt követően kísérteltünk a város szélére, Rauchenwartba – valami „füstölő őrhelyet” jelent magyarul – ahhoz a családhoz, melynek címét Gyuri bácsitól kaptuk, és felállítottuk a kétszemélyes sátrat hármunknak. Szépen elfértünk benne, mert nem a mai súlyunkban voltunk.

Miután a „kötelező vásárláson” túl voltunk, másnap indultunk tovább. Úgy gondoltuk, hogy érjünk csak minél távolabb, majd visszafelé fogunk araszolni. Így sem jutottunk el a Genfi-tó partjáiig, ahogy terveztük, de azt még ekkor nem tudtuk. Vonattal utaztunk Salzburgig, ahol le szálltunk, mert a közelben is voltak címeink. Halein mellett egy családnál nyertünk bebocsájtást, ahol jót „társalogtunk” a háziakkal. Én „gimnáziumi szinten” beszéltem németül, arra pedig gyorsan rájöttem, hogy a gördülékeny stílushoz két üveg sör szükségeltetik, mert anélkül gondolkoztam, hogy jót mondok-e. A család egyik lánytagja gyermekbénulás miatt tolokocsiban élt. Itt a kerítések hiányát találtuk furcsának; a házak csak úgy összevissza álltak egymás közelében a szépen nyírt fűvel körülvéve. Este „beszélgettünk”. Biztonság okáért szótár volt nálunk. Mivel friss könyvtáros voltam, rákérdeztem, hogy van-e ott könyvtár. Érdekes volt a válasz: „Benn a városban lehet, hogy van, de mi itt dolgozunk, nincs időnk olvasni.” Aztán megbeszélték egymás közt, hogy bizony a kommunista propaganda miatt szükség van nálunk a könyvtári olvasásra. Ezt persze megértettem. Megvetették nekünk a fehér ágyat, mi nem győztünk szabadkozni, de hagytuk magunkat meggyőzni. Így a ház előtt felvert sátrat inkább a gyerekek élvezték. Másnap reggel, vasárnap lévén, felkerekedett az egész társaság. Azok a kis srácok is, akik még nem sokkal korábban egy libakergetőt – valami ottani kismotort – nyúztak. „Hová mentek?” – kérdeztem. „A templomba!” – volt a válasz. Hát nálunk, ami a hasonló korú gyerekeket illette...

Puch nevezetű kisvárosban egy kerti vendéglői asztalnál üldögélve ismerősnek tűnő idegenbe botlottunk. Kiderült, hogy egy Banja-Luka-i jugoszláv² vendégmunkás. Érdekes módon a szocialista táborból érkezettek valahogy ráéreztek egymásra, ezt máshol is tapasztaltuk. Muto-gatással, szerény közös nyelvtudással abban maradtunk, hogy vannak néhányan, estére majd találkozzunk ott egy-két körre. Mi aztán nem mertünk elmenni, nem tudtuk, hogy milyen társaság az! Estére már nem is voltunk a városban.

Volt a közelben egy másik címünk is a Wolfgang-tó partján, Saint Gilgenben, egy nagyobb idegenforgalmi helyen. Már ránk esteledett, amikor a faluba értünk. Láttuk az ajtón a keresett nevet. Becsengettünk, és én felolvastam a Gyuri bácsi által írott ajánló sorokat, mely szerint az ő barátai vagyunk, és engedjék felverni a sátrat a kertjükben. Az ajtó azonban nem nyílt, hanem eléggé hadarva egy csomó érthetetlen információt zúdítottak a nyakunkba. Meguntam az egymás melletti elbeszélést – nem igazán érttem a hadart német szöveget –, ezért eldöntöttük, hogy a közeli kempingbe megyünk. Már amennyire közel volt a tóparti 7 km-es túra után. Szerencsére a társaim még annyit sem tudtak németül mint én, így ha megkérdeztünk valakit a távolságról, mindig kevesebb kilométert mondtam, mint amennyire ténylegesen voltunk. Valamikor éjjel fél 2-re megérkeztünk. Seholy lélek. Bementünk, felvertük a sátrat, másnap reggel úgy távoztunk, hogy azt sem tudtuk a kapun jutottunk-e be, vagy hogyan „úsztuk meg” az egészset. Vendégek persze voltak, de nekünk nem volt annyira fontos, hogy mindenképpen fizetni kelljen.

Másnap délelőtt – miután kilustálkodtuk magunkat és visszamentünk Saint Gilgenbe – kiderült az előző esti félreértés oka: a név stimmelt, de a cím nem. Ezt próbálták akkor nekünk magyarázni. Beszöltünk aztán, hogy „entschuldige bitte!”³ Legalább lássák már, hogy nem valami

2 A jugoszlávoknál abban az időben is engedélyezték a vendégmunkát a Nyugat-európai országokban. Mára már Jugoszlávia, mint közös délszláv állam nem is létezik, Banja-Luka ma Bosznia-Hercegovina egyik nagyvárosa.

3 „Bocsánat!”

A szovjet gyártmányú Sirály szárnyashajó

veszélyes elemek vagyunk! De az „igazi” névtulajdonost már nem kerestük meg. Kissé rohanós volt az utunk, mert arra gyorsan rájöttünk, hogy az árak nem hasonlíthatók össze a hazaival, és éreztük, hogy itt előbb-utóbb gondok lesznek.

Salzburgtól aztán meg sem álltunk a liechtensteini határig, áthaladva a 12 km-es Arlberg alatti vasúti alagúton – azóta sem jártam hosszabban. Maga a vonat megállás nélkül átrobogott volna a mini államon, azonban mi direkt átszálltunk egy kis helyi vasútra, mely rajta keresztül közlekedett Svájcba, ugyanis a kis országgal volt egy furfangos tervünk. Persze kiderült, hogy másképp működnek a dolgok, mint ahogy azt mi itthon elterveztük.

Jákóhalmán akkoriban Tihanyi Károly vezetésével országos hírvé – de akár világhírűnek is mondhatnám – rádióamatőr szakkör működött. Kitaláltuk, hogy nekik is trófea, meg nekünk is kaland, hogy egy ottani rádióamatőrhöz elmegyünk. Előre megbeszéltünk egy időpontot, amikor üljenek otthon lesben, és mi megpróbálunk kapcsolatot teremteni. Na erre mondják, hogy ahogy Móricka elképzelte! Volt egy liechtensteini partnerük, akinek ideadták az adatait – már amit tudtak róla rádiós nyelven.

A megadott időben ők ültek itthon az adó-vevő szobában, mi meg Triesenbergben, egy kis faluban nyomoztunk. Summa summarum: a nagy terv dugába dült. Később – már itthon – úgy próbáltuk rekonstruálni az esetet, hogy egyrészt ezek a rádióamatőrök nem mindig laknak ott, hanem kitelepülnek valami érdekes helyre a szerszámukkal, aztán mindenestől hazamennek más-

hová. Mi is azért választottuk ezt a kis falut, hogy itt biztosan ismer mindenki mindenkit, aztán gyorsan megtaláljuk az illetőt. Később arra is rájöttem, hogy a „radioamatőr” és „radiomontőr” szó igen hasonlít egymásra a németben, csak az egyik amatőrt jelent, a másik meg szerelőt. Tehát ezért nem értettük egymást, mert egy rádiószerelőhöz küldtek, és nem egy amatőrhez. Na, de gondoljuk el, ha Jákóhalmán kerestek volna egy rádióamatőrt, talán itt sem jártak volna nagyobb sikerrel. Csak arra mozdultak volna rá a helyiek, ha elmondták volna nekik, hogy olyan irdatlan nagy antenna van a házuk tetején.

Triesenbergből aztán autóbusszal mentünk le Vadúzza, mert azt is ki kellett próbálni. A jármű tiszta volt és viszonylag olcsó, de rajtuk kívül nem is utazott vele senki. Tömegközlekedésnek viszont mindenképpen lennie kellett így is.

Vadúz mellett a Rajna partján még egy érdekességen akadt meg a szemünk: Lada⁴ személykocsi garmadája állt ott, a rajtuk lévő vastag porréteg sejtetni engedte, hogy évek óta. Kérdésemre azt a választ kaptam, hogy árukapcsolással kerültek oda. Pezsgőt vásároltak a Szovjetuniótól, de csak úgy adtak, ha egy bizonyos mennyiségű kocsit is megvesznek mellé. Még így is megérte nekik, mert nem is lenne baj, ha a szovjetek mást nem, csak pezsgőt gyártanának. A kocsik meg elrohadnak ott a Rajna parton, mert a kutyának sem kellene. Itthon meg éveket vártak rájuk akkoriban. Itt jegyzem meg, hogy ottani használatban szocialista kocsit csak Skodát⁵ láttunk. Az egyik alkalommal gyaloglás közben felvett bennünket egy fiatal srác – nem is stopoltunk – akinek ilyen volt. Mint mondta: olcsó, és a keleti kocsikhoz képest biztonságos.

Liechtenstein, ahol a fővárosnak nincs is vasútállomása, így Schaanban szálltunk le (a közelben volt a kemping), majd föl, és begyalogoltunk Vadúzza. Ez tehát kipipálva, egy zürichi átszállással irány Bern, a svájci főváros. A legnagyobb svájci városban már szét sem néztünk, becéloltuk a fővárost, majd elmentünk az Elisabethen Straßéra, ahová egy „homokos házaspár” címét kaptuk meg otthon. Marci jákóhalmi volt, a barátja (barátnője?) Ernő pedig máshonnan származott. Itthon nem kelhetek egybe,⁶ így kerültek ki Svájcba. A rendszerváltozás után hazajöttek, jól éltek az ott megszerzett nyugdíjból, itt vannak eltemetve a falu temetőjében. Nem találtuk őket otthon, de látható volt, hogy hosszabb távra mentek valahová, mert az ajtó előtt már egész hegy volt levélből, meg újságokból, miután nem fért a postaládába. Ebből gondoltuk, hogy nemsokára hazajöhetnek.

Este elmentünk a berni kempingbe az Aare folyó partjára. No, akkor megtanultuk, hogy ha egy gleccserpatak partján lakik az ember, akkor „kösse fel a gatyát”, vagy mindenféle melegítőt. Egyáltalán nem vagyok fagyos természetű, de augusztus másodika ellenére mégis majd megfagytam! Felváltva vonultunk ki a közös WC-re, amíg ott üldögéltünk, addig felmelegedtünk annyira, hogy megint bírtuk egy darabig a sátorban. Nem is aludtunk semmit.

Másnap visszamentünk Marciékhoz, akik éppen akkor érkeztek haza Spanyolországból, Barcelonából, ahol volt valami kis nyaralójuk. S a meglepetés: velük volt a Jákóhalmán lakó rokonuk, aki éppen akkor látogatta meg őket, őt is kivitték Spanyolországba. No, erről még nem tudtunk, amikor a címet elkértük az anyjától.

4 A Szovjetunióban, a Volga-menti Togliatti városban gyártott Lada személygépkocsikat abban az időben nálunk még a város melletti hegy neve után Zsigulinak hívták, csak valamikor a rendszerváltozás körül lett egységes az elnevezés a korábbi nemzetközi névvel.

5 Ma is meglévő patinás cseh – korábban csehszlovák – gyártmányú autó.

6 Akkoriban nemhogy magamutogató felvonulásokat nem szervezhettek a szocialista blokkban, hanem betegségnek sem ismerték el, és büntették a homoszexualitást.

Itt aztán lett egy kis feszültség, mert éppen farkaséhesek voltak ők is, nemkülönben mi is. Csakhogy én kisebbségben voltam, mert a két társam elhatározta, hogy (nagyon fogy a pénzünk) ők még szeretnének vásárolni Bécsben, induljunk vissza a legközelebbi vonattal. Nem örültem neki, hiszen szívesen vendégül láttak volna, de így csak néhány mondatot válthattunk egymással. Engem a vásárlás nem érdekelt, az evés inkább, de nem volt mit tenni. Gyorsan a pánikszerű visszavonulás mellett döntöttünk. Hol volt már a terv Lausanne-ról a Genfi-tó partján! Akkorra rá kellett ébrednünk, hogy Svájc egy méregdrága hely. Ki látott már olyat, hogy magyar pénzben tíz forint egy liter tej! Akkor itthon 2,50-3,- Ft körül volt az ára. És ma mennyi?

Másnap újra Bécsben voltunk, kicsit hosszabbra tervezett utazásunk tizedik napján a Westbahnhofon,⁷ ahonnan kilépve rögtön a híres Mariahilfer Straßén⁸ találtuk magunkat. Akkoriban még szép számmal voltak telefonfülkék Bécsben is – s mivel volt nekünk egy ottani címünk is –, gondoltam a városban keresgélés helyett megpróbálom telefonon elérni. Ezt jól is tettem, mert mint kiderült a megadott cím nem volt jó, azaz olyan nevű utca nem is létezett. Egy idős embertől kaptuk otthon, akinek a fia még '56-ban disszidált⁹ egy másik jákóhalmival.¹⁰ Mindketten katonák voltak, így nem is mertek hazajönni, vélhetően attól félve, hogy ők nem esnek bele az amnesztiába, amit a Kádár-kormány meghirdetett. Mivel eléggé egyedi neve volt a fiúnak – Muhari¹¹ –, így a telefonkönyvben azonnal megtaláltam, mivel egész Bécsben nem volt másik ilyen nevű, és a Julius Gyula is stimmelt. A nálunk lévő térképen kiderült, hogy a Grimmgasse¹² éppen a Mariahilfer Straßeről nyílik a közelben. Így aztán nem is telefonáltunk oda, hanem egyenesen elsétáltunk. Ezt nem is tettük rosszul.

A megadott címen egy szuterénben asztalosműhely működött, ahol az asztalos végzettségű Gyula egy jugoszláviai segédmunkással tevékenykedett. Nagyon meglepődött – nem ismertük egymást korábban, hiszen '56-ban még 7 év körüliek voltunk –, de örült nekünk. Mindjárt elszalajtott a Jánost néhány sörért. Nekem közben olyan érzésem támadt, mint a hajdani Zacsek kabarészámában, amikor a címszereplő időnként rákérdez a mellette bólogató úrra, hogy „Igaz, Cicvarek? – Persze, hogy igaz! Szakasztott úgy van, ahogy Zacsek úr mondja!”. Vagyis: Jánosra ott nem sok mindent bíztak. „Igaz, János” egy olyan magyar volt déli szomszédunktól, aki élve a külföldi munkavállalási lehetőséggel, bármit elvállalt, mely az otthoni viszonyokhoz képest még így is megérte.

Számunkra fontos momentum volt, hogy a mester adott egy ötszáz koronást, melyet majd otthon az apjának adjunk át ezer forint formájában.¹³ Kissé drágább volt a hivatalos átváltásnál, de kit érdekelt az akkor, amikor már erősen „fogyókúrázott a pénztárcánk”? Elválásunk előtt pedig – miután közöltük, hogy még egy éjszakát itt töltünk a déli kempingben – kivitt bennünket kocsival. Az is meglepő volt számunkra, hogy az egymás mellett álló két kocsin kicserélte a rendszámot: szárnyas anyával letekerte az egyikről és rátette a másikra (egy kissé rozsdás, sötét-

7 A Nyugati Pályaudvaron.

8 „Mária segítségé utca” – ahogy a Hofi-kabarében elhangzott. A jelentése valóban ilyesmi: Segítő Mária. Nevét a Bécs külvárosában található Mária kegyhelyről kapta, melyet a milliós város lassan elnyelt.

9 A szocialista korban, aki engedély nélkül elhagyta az országot, azt disszidensnek minősítették, ami az itthon maradt vagyonának az elkobzásával járt.

10 A volt katonatárs éppen ez évben halt meg Kanadában.

11 A Muhariak ősei a Nógrád megyei Mohoráról származtak, így lettek Mohorayak, Muharayak, majd rövidülve Muhariak Jászberényben. A család egyik ága került korábban Jákóhalmára, már ezen a néven.

12 A gasse magyarul köznek fordítható, a nagyobb stráße (utca) mellékutca.

13 Az apja itthon élt felesége halála után eltartási szerződést kötve egy családdal, hiszen a fia úgysem örökölhetett tőle, mert akkor elvették volna, mint disszidensből.

zöld Volvóra), mert állítólag a kettő egy rendszámmal közlekedett. Másnap reggel villamossal mentünk a Mariahilfer Straßéra, de mivel azt hittük, hogy a járművön kell jegyet venni – így jegy nélkül. Megúsztuk. Mindjárt hazaszóltunk a minket Budapestre felszállító barátunknak, hogy melyik vonattal érkezünk késő délután Pestre, aztán megvettük a vonatjegyet. Társaim is beszéltek, amit még akartak: Pista egy kazettás magnó miatt sétált fel-alá a presszó előtt, mikor mi ketten söröztünk, de maradt annyi pénze, hogy végül megvette.

Még egy utolsó bécsi élmény: amikor elhelyezkedtünk a vonaton két Bécsbe szakadt atyafi eredt velünk beszélgetésbe, már amennyire az alkoholtól tudtak beszélni. Kiderült, hogy mindketten disszidáltak, egyikük egy rakás papundecli¹⁴ alatt teherkocsin lógott ki. Szavaikból kiderült, hogy idejük nagy részét ott töltik a pályaudvaron, hogy magyar szót halljanak, képtelenek megszokni az ottani életet, hazajönni nem mernek. Pénzük volt, amikor elindult a vonat, még letről az ablakba is dobálták a teli sörösüvegeket, amiket alig győztünk elkapkodni.

Lényegében ugyanilyen tapasztalatokat szereztem egy másik hasonló körúton is, amikor egy velem egyidős vasutas barátommal – Jánossal – kirándultunk 1977-ben. Nyugat felé indultunk, északra mentünk és keletről jöttünk vissza. Nekem ez az út kilencezer forintba került, neki négyszáz kevesebbe, mert minden országtól ingyenjegyet kapott. A kétszemélyes utazás praktikusabbnak tűnt, mert itt az ember egymásra volt utalva, viszont ha már hárman voltunk, akkor ketten a harmadik ellen össze tudtunk szerveződni.

A Meridian expresszel, kusett kocsiban¹⁵ indultunk Malmöbe Csehszlovákián¹⁶ és az NDK-n¹⁷ át, sőt vasúti kocsival átmentünk a 96 km széles Balti-tengeren. Infóink szerint négyfelé kapcsolva tolták fel a vonatot, ezer személykocsi és négyezer személy volt a kompon. Tiszta időben gyakorlatilag az út közepéről láttuk mind a két tengerpartot: az NDK-belit¹⁸ és a svédet is. Tengert már láttam előtte is: Bulgáriában a Fekete-tengert. Itt a határellenőrzésről szereztünk nagy tapasztalatot; később megtudtuk, hogy ha itt bejutunk, utána Skandinávián belül már nem foglalkoznak velünk. Itt viszont erősen foglalkoztak, noha sok eredménye nem volt, mert egyikünk sem cigarettázott, és nem is csempésztük. Az volt a fő téma. Miután ezen túl voltunk, felfedeztük a félkarú rablót. Hát ezt már ki kellett próbálni. Bedobtunk egy koronát, kidobott hetet. Ez nem volt egy rossz menet, magyar pénzben 10,- forint helyett hetvenet nyertünk. Rendeltünk is két adag rántottát. Közben azon somolyogtunk, hogy egy bátyó – aki nagyon akart játszani – a nyereményünk láttán engedélyt kapott az asszonytól egy játékra. Persze, nem nyert semmit. Én pedig azóta sem dobtam be ilyenbe több pénzt, még akkor sem, amikor már nálunk is voltak ilyenek. Este fél 8-ra érkezünk meg Malmöbe,¹⁹ ahol először elkezdtük a szálláshelyet keresni. Itt már június végén igen hosszúak a nappalok, megérkezésünk után még sokáig sütött a nap. Magyarország ekkor már tagja volt az Express Ifjúsági és Diák Utazási Irodán keresztül a Youth Hostel mozgalomnak, melynek segítségével sokkal olcsóbban lehetett különböző minőségű szállásokhoz jutni a világban, mint egyébként. Kiváltottuk az igazolványt. (Néhány ilyen

14 Kartonpapír.

15 Fekvőhelyes kocsi, mely nappalra ülőhelyessé alakítható át.

16 Ma Csehország és Szlovákia néven két külön ország

17 Sajátos államalakulat volt (=Német Demokratikus Köztársaság). Németország szovjetek megszállta övezetéből jött létre a II. világháború után, és állt fenn 1991-ig, amikor egyesült a Német Szövetségi Köztársasággal (NSZK) és létrejött a német egység.

18 A komp Sassnitz–Trelleborg között közlekedett. Az NDK (= Német Demokratikus Köztársaság) egy szovjet befolyás alatt álló német államalakulat volt 1949– 1991 között. Ma az egységes Németország keleti része.

19 Svédország harmadik legnagyobb városa.

ifjúsági szálló pár éve már nálunk is működött.) Az első utunkon hamar megtapasztaltuk, hogy alig másfél évtizeddel 1956 után nagyon sokan éltek még erejük teljében, akik elmenekültek a kommunizmus elől. Erre viszont még többen talákoztunk. Nem sokkal megérkezésünk után a vár közelében megbökött János: „Te, nézd már milyen cigányos külseje van annak a csávónak!” Ekkorra a megcélzott személy is kiszúrt bennünket: „Jájj, hát magok is magyarok, én is onnét jöttem.” Nem találtuk a szállást, egy tősgyökeres svéd is csak az „ollaláig”²⁰ jutott el. Mi viszont eljutottunk a buszpályaudvarig. No, itt biztos tudják! Mire kiizzadtam volna a kérdést németül, már meg is szólalt a fiatal buszsofőr magyarul: „Látom, magyarok vagytok. Mit kerestek?” Mindjárt tudta, merre kell menni. Sajnálta, hogy éppen éjszakás, mert hozzá is elmehettünk volna. Így azonban – természetesen díjmentesen – elvitt a szállás ajtajáig, mégpedig úgy, hogy nem is arra volt az útja, csak két megálló közé beiktatott egy kerülőt. Közben megtudtuk, hogy ő még gyerekként, szüleivel ment ki '56 végén. Senki nem zsörtölődött. Különben annak ellenére, hogy a svédek zárkóztoknak mondták, mi ezt nem érzékeltük velünk szemben. Katrineholmban egy úr autóval leszaladt cigarettáért, tőle kérdeztünk rá a keresett címre. Ahelyett, hogy hosszas magyarázkodásba kezdett volna, betessékelt bennünket a kocsiba, és elvitt a helyszínre, csak úgy, egy szál úszógatyában. Itt azonban megint érdekes tapasztalatot szereztünk: egy munkatársam rokonairól volt szó, akiket nem tájékoztattunk előre látogatásunkról, így nem voltak otthon. Kerítés ott sem volt, viszont láttuk, hogy a szomszédék a nagy fa alatt üldögélnek, tőlük kérdezősködtünk, hogy tudnak-e valamit a keresettekről. „A múlt héten elmentek valahová, mert nagyon pakolásztak a kocsiba.” – volt a válasz. S valóban elutaztak, de azt már csak itthon tudtuk meg, hogy „felugrottak” északra három hétre. Utólag sajnálták, hogy elmaradt a találkozás. No, ez nálunk elképzelhetetlen lett volna még abban az időben is, hogy ne szóljanak át a szomszédnak hosszabb távollétükről az emberek, megkérve őket a ház felügyeletére. Az állomáson megvettük a helyjegyet, mivel az is kellett, és meglepve láttuk, hogy a kis vidéki állomáson csak úgy, egy gombnyomással kiadta az automata. Se telefon, semmi. Mit tudtunk még mi akkor a számítógépről? És minő érdekes? A helyünkön nem ült senki, amikor felszálltunk. A vonaton lengyel hölgyek voltak, akik mindjárt kiszúrták, hogy egy tömbből vagyunk, és be nem állt a szájuk. Csak lengyelekkel talákoztunk az egész úton a „szocialista táborból”. Ők is tagjai voltak a Youth Hostel mozgalomnak. Furcsálltuk a vonaton, hogy az ülések a két oldalon ellentétes irányba néztek. Nálunk akkor még szembe voltak kialakítva.

Miután egy napot Malmöben töltöttünk, majdnem meglátogattam egy távoli rokonomat, aki-ről közben kiderült, hogy Nyugat-Németországba költözött át. Tervünk szerint azonban néhány órára áthajóztunk Koppenhágába. A dán főváros ide csak néhány kilométer volt. Itt talákoztunk először a Tuborg sörrel és a forró kutyával,²¹ melyek ma már nálunk sem ismeretlenek. Az utóbbi azonban nemcsak fél kiflibe dugott mustáros virsli volt, mint nálunk, hanem sokféle vagdalt zöldséget, és különböző krémeket eresztettek rá speciális gépből. Fényképezés Andersen²² kis sellőjével²³ a kikötőnél – ahol egy maláj srác is megkért, hogy fotózzam le, mert egymaga volt. Itt egy adelaidei – ausztráliai – magyarral talákoztunk, és azt is megtudtuk, hogy felesleges volt dán látogató vízumot kérni, mert a két ország közötti határon nincs ellenőrzés. A magyar törvények szerint viszont kellett váltani. A finnekkel pedig már ekkor sem volt vízumkényszer-

20 Megtudtuk, hogy ez nálunk valami olyasmit jelent, hogy „hol a francba' lehet?”

21 Hot dog magyarul.

22 Hans Christian Andersen híres dán meseíró.

23 A kis hableány című meséből a város jelképévé vált.

rünk. Másnap este a svéd fővárosban voltuk. Svédország többi részén különösebb kaland nélkül utaztunk végig. Stockholmra kissé több időt szántunk, már maga a szállás is érdekes volt: egy éppen abban az évben 100 éves tengeri vitorlásra – az Af Capmanon – rendezték be az ifjúsági szállást a kajütökben, mely egy kis sziget mellett horgonyzott. Észak felé haladva Bodenben volt utunk egyetlen olyan szállása, ahol rendes szállóban szálltunk meg. Azon a vidéken ugyanis nem volt ifjúsági szállás, de ez sem volt nagyon drága a már ismert árakhoz viszonyítva. Kramforsban megnéztem egy könyvtárat, és máris Haparandába érkeztünk. Megtudtuk, hogy ez a svéd határállomás Finnország felé, és át kellett szállni szélesebb nyomtávú vasútra. A finn vasutakat ugyanis az orosz fennhatóság idején építették ki arra a nyomtávra, ami a mi határunkon is van Záhonynál. Megvalósult életem nagy álma, északról beléptünk Finnországba, megkerülve a Botteni-öblöt.²⁴

Tervünk szerint Kemiből egy észak felé nyúló vasúti szárnyvonalon elutaztunk Rovaniemibe, a lappok²⁵ fővárosába. Életemben itt volt először és egy napig farmerem. Kimentünk a piacra és vetünk egyet-egyét. János felpróbálta, én nem. Utána meg nem tudtam felvenni, itthon elpasszoltam egy kolléganőmnek. Úgy hallottuk – noha semmit nem értünk a finn beszédből – ha kimegyünk a piacra, csupán a hanglejtés alapján úgy érezzük, mintha magyar piacon volnánk. S valóban így volt. Onnan már nem vezetett tovább vasút, így busszal mentünk ki a várostól 8 km-re lévő északi sarkkörhöz – finnül a Napapiirhez –, ahol télen van nagy élet, mert ott székel a Mikulás. Itt mi is vehettünk a boltos által aláírt igazolványt, amely azt igazolta, hogy átléptük az északi sarkkört.²⁶ Ezt észre is vettük, mert úgy időzítettük a kirándulást, hogy a nyári napfordulóra essen, amikor itt már nem megy le a nap, hanem éjjel megfordul a horizonton és kúszik visszafelé. Kicsit szokatlan volt nekünk az éjszaka sötétség nélkül, viszont karácsonykor reggeltől estig sem jön fel a nap. A buszpályaudvaron egy bájjait áruló hölgy próbált bennünket környékezni, nem sok sikerrel, de szerintem világpolitikai ismeretei nem tették számára ismertté, hogy nem olyan helyről jöttünk, ahol busásan meg tudják fizetni az ilyesmit.

Tamperei megszállás után utolsó állomásunk még Helsinki volt, a finn főváros. Ez azért is fontos hely volt, mert itt élt egy levelező partnerem, Arja Pynnönen – röviden Pünci²⁷ –, akinek megírtam, hogy felkeressük. A Poutinharjun – magyarul Kamradombon – laktak egy bérházban, 11 km-re a központtól. Mivel én nagyon érdeklődtem a finnek iránt nyelvi rokonságunk révén, így bukkantam a címére, és finnül leveleztünk egy nyelvkönyv segítségével. Megértettük egymást levélben, de más volt a személyes találkozás. Ő tanult angolul és oroszul, kezdő németes volt. Én németből voltam erősebb, s mivel az orosz kötelező volt, abból nem tudtam semmit. János erősebb volt oroszból, gyengébb németből. El lehet képzelni, mit produkáltunk. Ő 17 éves volt, én 28. A szüleivel és a húgával élt. Szőke, hosszú hajú lány volt, mint általában a finnek. Feltűnt, hogy amikor – elég gyakran – emlegettük a „persze” szót, akkor jókat somolyogtak. A szótárból derült ki, hogy finnül segget jelent. Megkínáltak brióssal, meg feketekávéval. Én már akkor évek óta nem fogyasztottam feketét, de azt nyugodtan megihattam, mert olyan volt, mint nálunk a cikória.²⁸

24 A Balti-tenger folytatásában Svédországot Finnországtól elválasztó öböl.

25 Észak-Skandináviában élő, nomád rénszarvastyenyésztő, finnugor nyelvcsaládba tartozó népcsoport.

26 A Napapiiri körbelyegzőt belenyomattuk az útleveleünkbe is, sajnos azonban az akkor még nem a mi tulajdonunk volt, hanem az államé, így amikor öt év múltán lejárt, akkor le kellett adni. Csak akkor tudnám most bemutatni, ha a világútlevél bevezetéséig – 1989-ig – nem cseréltem volna újabbra.

27 Az y a finnben ü-nek ejtendő, az Arja keresztnév pedig a magyar Árja szóval azonos.

28 Nálunk akkoriban divatos pótkávé. Semmi köze nem volt az igazi kávéhoz, mezei katángból csinálták, nem volt koffein tartalma, de pl. tejes kávéban hasonló volt az íze a kávéhoz.

Helsinki szép város, itt viszonylag jól szétnéztünk. Nemrégiben épült a Finlandia Palota, ahol az 1975-os Európa értekezlet zajlott. Úgy építették, hogy egy fát sem kellett kivágni, köztük kanyargott az épület. És a szállásunk sem volt akármilyen! Annak a híres olimpiai stadionnak voltunk az öltözőjében, ahol 1952-ben a legtöbb aranyérmes szereztük: tizenhatot.

Mielőtt utoljára elhangzott szájunkból a „kaksi olut!”²⁹ kifejezés, egy kicsit nézzünk szét abban a két éjszakában, amit itt töltöttünk el. Érdekes volt. Mivel ez egy tömegszállás volt, legalább húszan szorongtunk egy szobában. Az összetétel sem volt akármilyen: ugandai, német, japán, magyar stb. Mi egy kasseli német srác segítségével tudtunk beszélni azokkal, akikkel angolul lehetett boldogulni.³⁰ Nem lehetett azt mondani, hogy nem volt előítélet egymás iránt. Az ugandai mögött összenevettek, nem tartották igazán partnernek. Rajtunk meg azért csodálkoztak, hogy az „eisenvorhang”³¹ mögül csak úgy tekerünk Európában. A magyarok akkor már viszonylag szabadon mozogtak, de ezt még nem mindenki tudta. A japán srácot teljesen elámitottam – a német srác „átfordításával” magyarról németre, majd angolra –, szerintem úgy ment haza Japánba, hogy Magyarországon még az egyszerű vasutas is vágja a japán kultúrát, noha a vasutas nem én voltam, hanem János. Földrajzi érdeklődésemből következett, hogy vágtam a négy japán fősziget nevét: Honshu, Hokkaido, Kyushu, Shikoku. Könyvtárosként több japán író nevét is tudtam. Amikor meg rázendítettem a „Yokohamaer blau licht”-re, akkor teljesen leesett az álla. Azt ő nem tudhatta, hogy a „Yokohamai kék fény” című japán népdal akkoriban az egyik legnépszerűbb énekesük előadásában állandó szám volt a magyar rádióban. A kegyelemdőfészt meg az jelentette, amikor megmutattuk az útlevelünkben, hogy Jákóhalmáról jöttünk. Ők egyébként rokonnak tartják a magyarokat, így is tanítják. Az biztos, hogy akkor a magyarok nagyot nőttek a szemében!

A politika itt jött elő egész utunkon legerősebben. Ennek oka az is volt, hogy Finnország – mint szovjet szomszéd – jellegzetes politikát folytatott, amit finlandizációnak neveztek a világban. Noha kapitalista volt, jó kapcsolatokat ápolt a Szovjetunióval, praktikussági okból is, ugyanis a nagy szomszéd okozhatott volna kellemetlenséget, amiképpen a finnek is okoztak a háborúban, hiszen Mannerheim marsall vezetésével kemény háborút vívtak egymás ellen. Mannerheim hatalmas lovas szobra viszont ott állt Helsinki központjában. Gondoljuk el, mit szőtt volna a nagy SZU, ha nálunk meg Horthy lovas szobra állt volna! A Finnországban járó fiatalok is észrevették, hogy az itteni kapitalizmus egy kicsit más, mint nyugatabbra. Voltak aztán feliratok a folyosókon: szociálbolsevizmus, kapitálszocializmus meg hasonlóak, különböző kapitalista és kommunista jelképek rajzaival fűszerezve.

És mi lehetett még jellemző a fiatalokra? „Természetesen” a szesz iránti igény. A skandinávoknál egyébként az alkohol nagy probléma volt abban az időben. Volt, ahol csak útlevelel lehetett kapni. Itt is – mikor már zárva volt a külső bejárati ajtó a stadion területén – némelyik ifjú megtalálta a módját, hogy kilopakodjon, és az összeszedett pénzből valamit beszerezzen. Egyszerűen átmászott a kerítésen. Hoztak is valamilyen italokat. János jobban belelógatta a nyelvét, nekem nem nagyon volt rá ingerenciám, mert szó volt ott különböző drogokról is, és nem nagyon volt ínyemre, hogy netán „hóttan” menjek haza.

29 „Két sör!”

30 Mivel mindketten a jászjákóhalmi gimnáziumban kezdtük a középiskolát, ott németet tanultunk. Nemcsak azért, mert nem lehetett választani más nyelvet, hanem azért is, mert itt, Közép-Európában még élt az osztrák–magyar örökség. Különben a Szovjetunió kivételével mindegyik országban boldogultunk a némettel.

31 Vasfüggöny.

A csoda tudja, hogy honnan és mit szereztek! Mindenesetre az utolsó reggelünkön elég kába volt a társaság, beleértve engem is, mert dobozos sört azért én is ittam. Jó kis „internacionalista” csapat jött össze. Nem is indultuk el korán utolsó finn napunkra, melyet nagyrészt a vasútállomáson töltöttünk. A jegyünket már itthon megvásároltuk Helsinkitől hazáig, finn márkánk pedig már nem volt. Így aztán figyeltük a terepet; felfedeztük a kamerát, amely pásztázta a várótermet, és ha valaki holtrészegen kirívóan viselkedett, már meg is jelent két „közeg”, felmarkolták az ügyfelet, hogy a lába sem érte a földet és kivitték. Gyakran fordultak. Közben összefutottunk egy debreceni református lelkésszel, – bizonyos Jenő bácsival³² – és feleségével, akik ugyanazon a vonalon jöttek hazafelé, mint mi. Jyväskylä-ben³³ voltak az ott tanító fiukat meglátogatni. Megbeszéltük, hogy egy kupéba kérjük magunkat, legalább mint majdnem ismerősök együtt legyünk. Szombat este aztán felszálltunk a „Vodka vonatra”. Ezzel mentek át a finnek hétvégére berúgni Leningrádba.³⁴

Itt tulajdonképpen véget is ért a kapitalista túra, de nem lennének teljesek, ha a hazaérkezés tapasztalatairól nem szólnánk néhány mondatot. Mert felmerülhet, hogy hogyan jöttünk haza. Ez egy külön történet. Mielőtt elindultunk, az volt a célunk, hogy ne azon az úton jöjjünk, amerre megyünk. Jöjjünk a Szovjetunióon keresztül. Igen ám, de Berényben és környékén nem boldogultam az utazási irodákkal: a Szovjetunióon át csak szervezeten lehet utazni! – szajkózták. Én meg nem hittem el, mert mindenféle lapban olvastam a hirdetést, hogy utazzunk a szovjet vasutakkal! Ha nem lehet, akkor hogyan utazzunk? Akkoriban Pesten jártam, és a legforgalmasabb részen egyszer csak kiszúrtam egy cégtáblát: Budapest Tourist. Bementem, s öt perc alatt megtudtam, hogy dehogynem lehet utazni! Meg kell venni előre a jegyet, és már csak az a teendő, hogy Leningrádban rá kell írni a helyjegyszámot az Inturisztnál.³⁵ S mivel némi rubelt is váltottam, így nekünk Helsinki után megint lett pénzünk. A „Vodka vonat” már szovjet volt. Hálókocsis, minden kocsiban egy nagy szamovár mellett örökdő asszonysággal.³⁶ Reggelre átértünk Leningrádba, s közben megvolt a határellenőrzés és vámvizsgálat is, melyre a német–svéd határ óta nem volt példa. Sajátságos gondja volt Jánosnak: a szomszédja – egy öreg atyafi – megkérte, hogy hozzon neki egy pornó újságot. Csakhogy míg nyugaton ezek a lapok szabadon ott vannak a polcon, nálunk itthon tiltott termékek voltak. Ő ezért megvett egyet Svédországban, s a határon a zokniba húzva hozta át. Nem bukott le vele, teljesítette az öreg megrendelését.

És mi történt vasárnap reggel és kedd reggel között? Megérkezésünk után az egyik pályaudvarból át kellett menni a másikba, de közben az Inturisztnál ráíratni a menetjegyre a helyjegyszámot. Gyorsan fogtunk egy taxit. Nemcsak azért volt jó megoldás, mert nem kellett keresgélni a térképen, meg időben is gyorsabban haladtunk, hanem azért is, mert igen olcsó volt – a régi Moszkvicot szinte csak a rozsdá tartotta össze –, a taxis srác nagyon közvetlen.

Láttuk az Aurórárt – mutogatott, magyarázott, mint egy idegenvezető –, aztán az Izsák székesegyház melletti irodánál kirakott bennünket, de megvárta az ügyintézésünket. Ott százával voltak mindenféle nációból, és igen érdekes módon kerülünk mi itt sorra. Ott senki nem sietett, de amikor megtudták, hogy milyen gondunk van, szinte kétfelé vált előttünk a tömeg – néger,

32 Nemrégiben értesültem egy közös – véletlen – ismerőstől, hogy Jenő bácsi 95 évesen ma is él Debrecenben.

33 Egyetemi város. Kiejtése: Jüveszküle.

34 Az eredeti Szankt-Peters-Bourg (Szentpétervár) a kommunista időkben a Leningrád nevet viselte a bolsevik vezér emlékére. Mára visszakapta a régi nevét, az oroszok csak Pityernek becézik.

35 A szovjet utazási iroda.

36 Ez náluk olyan kocsiparancsnok-féle. Főzi a teát az utasoknak, információval látja el őket.

fehér, barna, burnuszban, kalapban, turbánban – és öt percen belül rajta volt a szám a jegyünkön. Még belefért az időbe egy ebéd, az már az induló pályaudvar hatalmas vendéglőjében. 11-kor mi voltunk az elsők, helyet foglaltunk, majd belibegett egy lány és odaült hozzánk. Mi is meglepődtünk, meg ő is. Mikor észrevette, hogy nem oroszok vagyunk, máshová akart ülni. Mi viszont úgy gondoltuk, legalább látjuk, hogy ő mit rendel, aztán majd mi is a szerint választunk. Kiderült, hogy náluk feltöltik az asztalokat és nem mindenki másik asztalhoz ül, mint nálunk. Este a vonatba már együtt szálltunk be a debreceni házaspárral. Elfoglaltuk a helyünket, ketten fent, ők ketten meg lent. Elindult a vonat, a sín majdnem szétesett. Haladtunk vagy 30-40 km-rel. Mikor megállt, nekicsapódtam a falnak, mikor elindult meg majdnem legurultam a másik oldalon. Másnap elindultunk felfedező útra. Három nemzetközi kocsis volt a helyi vicinális után kapcsolva. A miénk Budapestre, a másik Belgrádba, a harmadik Szófiába ment. Elmentünk a büfékocsiba, mely a hatodik volt a miénkhez képest. Na, a szovjet részen volt élmény! Nem pulmann-kocsikat kell elképzelni, hanem az ütött-kopott vagonok közt alul egy hatalmas dudor takarta a kocsik közti összekapcsolást, mely fölött egy nagyot kellett ugrani, hogy át tudjunk menni a másikba. Koszos lábak közt kellett átbujkálni, mert ott csak fekvőhelyes kocsik vannak, alul-felül heverésztek az utasok. A büfében Másenyka néni hámozta a krumplit kecelében³⁷ az ölébe, mint hajdan öreganyám – még a viselet is stimmel, mintha az ötvenes években lettünk volna. Ha kinéztünk az ablakon, ott is az ötvenes éveket láttuk. Gyerekek csikó frizurával,³⁸ asszonyok „görgetett szárú” harisnyában.³⁹ De mondták, hogy ne fotózzassunk, mert majd elveszik a gépet. A vizenyős szemű büfés papa az ajtókilincsel nyitotta a feketekávé-lé ízű sört. Visszamentünk, és rávettük Jenő bácsit, hogy jöjjön velünk vissza, ha meg akar ismerkedni a szovjet valósággal. Először nem nagyon akart, de visszatérésünk után azt mondta, hogy sajnálta volna, ha nem látja, amit látott. Volt a mi kocsinkban egy pécsi tornatanár, aki jól tudott oroszul. Amikor egy részeg orosz betévedt – nekik nem volt engedélyezve, hogy hozzánk jöjjenek, ezért sértve érezte magát – elkezdte inzultálni a mi kocsinkban a felügyelőnőt, azt az oroszok csak egykedvűen nézték. Tanár urunk azonban pofán vágta, és a sarokba szorítva tartotta a következő megállóig, ahol átadta a rendőröknek. Még meg is dorgálta az egykedvű oroszokat, hogy már csak nem nézheti egy kultúremler, hogyan viselkedik egy részeg a nővel! Az ilyen lejárató viselkedést nagyon szigorúan veszik, úgyhogy a renitens orosz könnyen Szibériában kötött ki.

Ezzel aztán lassan el is fogytak a kalandok: ahogy közeledtünk az igazi Európa felé, egyre ismertebbé vált a környezet és a viselkedés is. Lvovnál⁴⁰ kapcsolták össze a Moszkvából jövő szerelvényvel az utolsó három nemzetközi kocsinkat, de a város már – mint a hajdani Osztrák–Magyar Monarchia része – ég és föld különbség volt az eddigi szovjet helyek mellett. Volt néhány óránk itt, ahol már dizőz énekelt a pályaudvari mulatóban, és a sör is sörízű volt. Éjszaka meg arra ébredtem, hogy a magasban „lebegünk”, amikor Záhonynál kicserélték alattunk a tengelyeket.⁴¹ Nemsokára elbúcsúztunk Debrecenben Jenő bácsiéktól, aztán leszálltunk Szolnokon. A 15. nap délelőttjén hazaérkeztünk.

37 Kötényben.

38 Tök kopasz, elül néhány centi előrefésült hajjal.

39 Vastag pamutharisnya, melynek le lehetett görgetni a szárát. Ez gyakorlatilag a nadrágot is helyettesítette, melyet az átlag nő akkoriban még fel nem vett volna.

40 Régi magyar neve Ilyvó, monarchiabeli neve Lemberg. Vasúti csomópont.

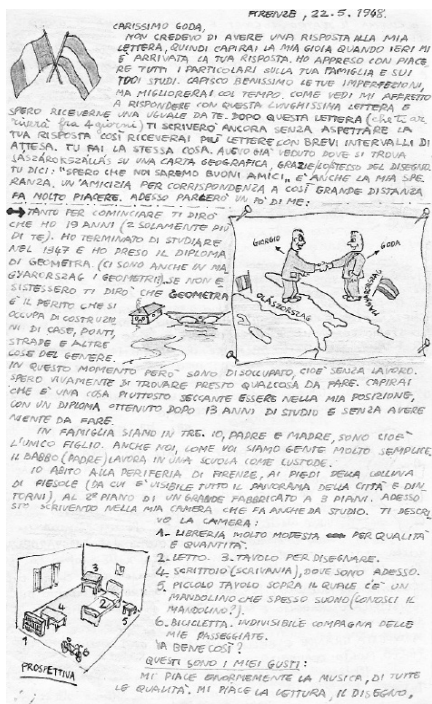
41 Mint írtam: Svédországból Finnországba menet térünk rá a szélesebb nyomtávra, itt a magyar határon meg vizsgálja a miénkre. Ma öt országon jönnénk át a finn határtól ezen az útvonalon: Oroszországon, Lettországon, Litvánián, Fehéroroszországon és Ukrajnán.

A két utazáson sok érdekeset tapasztaltunk. Minket is nagyon megnéztek, mielőtt elindultunk, hogy vannak-e kint rokonaink, nem akarunk-e disszidálni. Kicsit csodálkoztunk is, hogy simán kiengedtek. Négyünk közül hárman még nőtlenek voltunk, Imre meg előtte vált el a nejétől. Gyerekük nem volt. Noha a tsz tehenészetében dolgozott, de mániája volt az óraszerelés. Mi magunk is azt hittük, hogy kint marad Svájcban. Meg is beszéltük a témát, amikor hazajöttünk. Imre bevallotta, neki megfordult a fejében, hogy nem jön vissza, de amikor szembesült az ottani valósággal, arra jött rá, hogy „ott nagyon kell ám dolgozni”. Ez meg nem volt az erőssége. Meg talán nekünk sem. Bárhonnan is jöttünk haza, mindegyikünknek megkönnyebbülést jelentett a hazaérkezés.

Ebbe szoktunk bele.

Goda Zoltán

NAPLÓK, LEVELEZÉSEK, ÉLETRAJZOK

Giorgio egyik első levele 1948-ból

sen megőriztük, és a több mint 60 év alatt mindkettőnkél összegyűlt kb. 300-300 db. Nyolcvanas éveinkhez közeledve felvetődött bennünk, hogy mi legyen a sorsa ennek a tartalmában és volumenében is gazdag levelezésnek?

Milyen lehetőségek, változatok vetődtek fel?

Mivel a levelezés olaszul folyt, célszerű volt valamilyen olaszországi megoldást találni. A levelezés két része önmagában is becses, de együtt igazán értékes. Többször is foglalkoztunk a témával, míg Giorgio lánya, Francesca talált egy olasz archívumot, ahol gyűjtik a régi naplók, levelezéseket. Én is rákerestem az interneten, és így ismertem meg a Pieve Santo Stefano-i Nemzeti Napló Archívumot (Fondazione Archivio Diaristico Nazionale). Ez az intézmény valóban alkalmasnak látszott leveleink elhelyezésére.

Az elmúlt években többször is előfordult, hogy a Jász-sági Évkönyvben régi naplók, levelezések jelentek meg. Értékes írások ezek, amelyek jól tükrözik egyes korok körülményeit, hangulatát. Pár évvel ezelőtt Goda Zoltán kapcsolatba került egy olasz archívummal, ahol rendszeresen gyűjtik a régi naplók, levelezéseket, visszaemlékezéseket.

Arra kértük őt, hogy számoljon be az ott szerzett tapasztalatairól.

Kicsi távolabbról kell kezdenem. Többek előtt ismert, hogy régóta levelezést folytatok firenzei olasz barátommal, Giorgio Marchianival. 1948-ban kezdődött a levélváltásunk, amikor én még diák voltam, ő pedig éppen akkor végzett építész technikusként. Az első években nagyon intenzív volt levelezésünk, két év alatt körülbelül 50 levelet váltottunk. Az olasz nyelv gyakorlása mellett képeslapjaiból megismerhettem Firenze nevezetességeit. Később, amikor egyetemre kerültem, ő pedig dolgozni kezdett, (a munka mellett tovább tanult építészmérnök lett), csökkent a leveleink száma. Életünk derekán a kemény munka, és a családi kötelezettségek miatt évente már csak 4-5 alkalommal irtunk egymásnak, de minden fontos eseményről beszámoltunk. Nyugdíjba vonulásunk után ismét sűrűbb lett a levélváltás. A leveleket kölcsönösen megőriztük, és a több mint 60 év alatt mindkettőnkél összegyűlt kb. 300-300 db. Nyolcvanas éveinkhez közeledve felvetődött bennünk, hogy mi legyen a sorsa ennek a tartalmában és volumenében is gazdag levelezésnek?

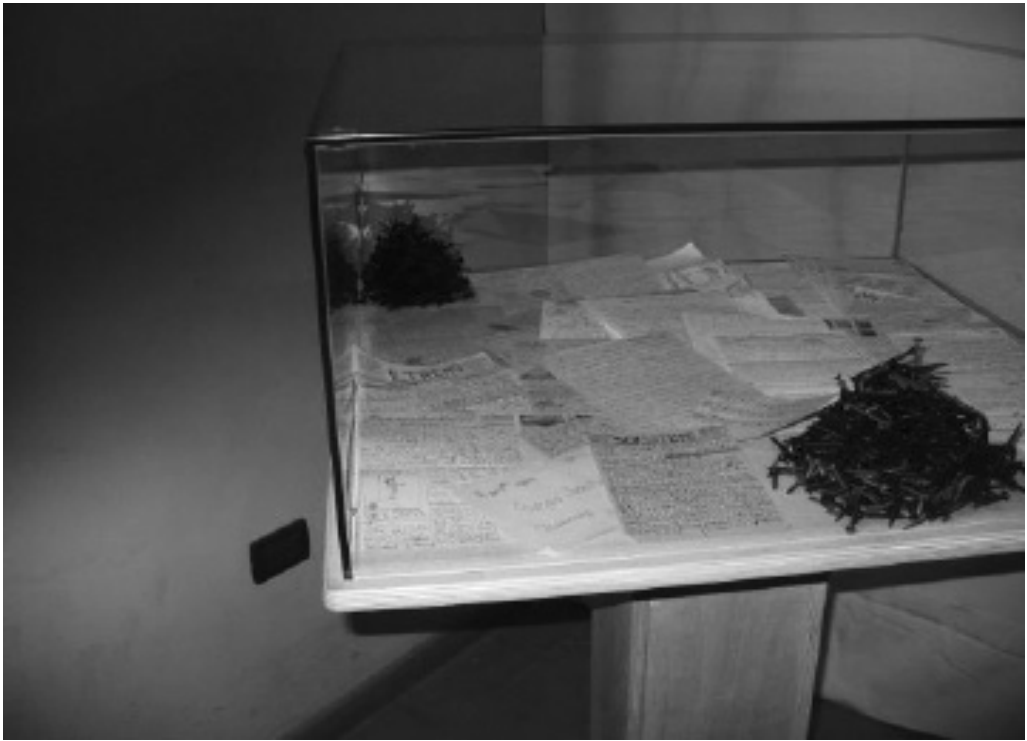
Hatvan év levelezés után

Milyen körülmények között, és hogyan működik az Archívum?

Az Archívum Pieve Santo Stefano nevű kisvárosban jött létre 1984-ben. A városka az Appennin-hegységben található, és kb. 2200 lakosa van. A régi naplók, levelezések gyűjtése Saverio Tutino író, újságíró kezdeményezésére indult. Kezdeként a következő hirdetést tették közzé az újságokban.

„Keressétek a padláson a nagyszülők szerelmes leveleit, leveleket az emigrációból, noteszokat a háború lövészárkaiból, idős rokon naplóját, küldjétek el nekünk azokat a személyes írományokat, amelyeket életetek során írtatok, a múlt eseményeinek önéletrajzi leírását, de az ifjúságotok bizalmas naplót is. Ezt az anyagot egy nyilvános központban összegyűjtjük, és a jövő generációk rendelkezésére bocsátjuk.”

Már az első évben több mint száz szöveg érkezett be. Később ösztönözték is a jelentkezőket, minden évben részt vehettek a Premio Pieve pályázon, amelynek nyertese 1000 euró díjban részesül, és lehetőséget kap anyagának publikálására is. Menet közben az Archívum egyre növekedett. Az Alapítványt előbb Toszkána tartomány vette fel kiemelt intézményei sorába, mára már az Állami Kulturális Javak jegyzékében szerepel. A kezdet óta több mint 5000 régi írást gyűjtöttek össze, melyek természetesen rendszerezve a kutatók rendelkezésére állnak.

Leveleink egy része a kiállításon

Jelenleg 4-5 fő dolgozik alkalmazotti státuszban az Archívumban, de nagyon sok az önkéntes, akik részt vesznek a beérkező anyagok előválogatásában, végül a döntőbe kerülő anyagokról zsűri dönt.

Miután megismerkedtek az Archívum feltételeivel és körülményeivel, hogyan került sor a levelezésük elküldésére?

Az Archívum megismerését követően nem azonnal cselekedtünk. Néhány évig morfondíroztunk a dologról, mert nehezen szántuk rá magunkat, hogy megváljunk a 60 éven át gyűjtött levelektől. Végül én biztattam Giorgiot, hogy vágjunk bele, hiszen előbb vagy utóbb úgyis sor kerül erre az akcióra. 2009 második felében külön-külön elkezdtük rendezni a sokévi levél-halmazt. A fontosabbakról másolatokat készítettünk saját magunknak és egymásnak. Évente, dátum szerint sorba szedtem Giorgio leveleit, és az egész csomagot elküldtem neki. Ő kiegészítette az én leveleimmel, és az egészet rendezve továbbította az Archívum címére. Ezzel egyidejűleg jelentkeztünk a 2010-es Premio Pieve díjra is.

A döntősöket megillető plakett

onnan indultunk az Archívumba. Az Appenninek zezugos útjain keresztül jutottunk el Pieve Santo Stefanoba, ahol már vártak bennünket. A szállodai elhelyezésről és ellátásról a rendezők gondoskodtak. A fesztivál első napján megtekintettük a kisvárost, megismerkedtünk az Archívum dolgozóival, és néhány önkéntessel. Egy ötven év körüli asszonyka elmondta, hogy ő dolgozta fel a leveleinket, és számítógépbe írta valamennyit. Hatalmas munka lehetett számára, különösen az én, olykor gyenge nyelvezetű leveleim begépelése. A fesztivál alkalmából kiállítás is rendeztek. Az egyik tárlóban örömmel fedeztük fel leveleink egy részét. A dekoráció, ki tudja miért, szög- halmazokból állt.

Délután egy kerti partin került sor a díjak átadására a nyolc döntős részére. Mivel Giorgio nem érezte jól magát, én képviseltem mindkettőnket. A különdíjakkal együtt így nálam négy plakett volt, míg a többieknél csak egy-egy. A hivatalos rész után jól elbeszélgettem a helyiekkel, akik többnyire érintettek voltak az Archívum tevékenységében.

Milyen rendezvények voltak még?

A fő eseményre vasárnap délután került sor. A nyolc döntős egy szabadtéri színpadon foglalt helyet. A kis téren kb. 350-400 főnyi közönség gyűlt össze. Az országos médiát a Radio Tre kép-

Hogyan folytatódott tovább a történet?

Az Archívum értesített bennünket az anyag beérkezéséről, majd 2010 augusztusában azt is közölték, hogy anyagunk bekerült a finalisták, a legjobb nyolc közé. Egyidejűleg meghívtak bennünket Pieve Santo Stefanoba, a szeptember 15-18 között tartott fesztiválra. Az erre az alkalomra kiadott füzetből megismerkedhettünk a többiek anyagával is. Volt közöttük, aki a II. világháborúban katonaként a Szovjetunióban harcolt, és erről vezetett naplóját küldte be. Egy neves festőművész felesége 1940 és 1945 között naplót vezetett, leírva a háborús körülményeket is. Az ő naplóját az unokája jutatta el az Archívumba. A programfüzetből tudomást szereztünk arról is, hogy a „legjobb kéziratért” különdíjat kapunk. Ezt elsősorban Giorgionak köszönhettük, aki a valóban szép kivitelű leveleit sokszor rajzokkal is kiegészítette.

Hogyan zajlott le a fesztivál?

Én repülővel utaztam Firenzébe, ahonnan Giorgioval és lányával Pistoiba mentünk, mivel néhány éve Giorgio odaköltözött. Másnap

Pódiumon a fesztivál záró rendezvényén

viselte, amelynek riportere mindnyájunkat meginterjúvott. Rövid zene után egy színész szöveget olvasott fel, amely meglepetésünkre éppen Giorgionak írt egyik levelem volt, s ezt követően Giorgio válaszelevelének tolmácsolása következett. Az interjú is velem kezdődött, egy kicsit zavarban is voltam, de azért a közönség megtapsolt, mint ahogy Giorgiot is. A nyolc döntős szereplése után hirdették ki a Premio Pieve nyertesét. A festő feleségének háborús naplója nyerte el a díjat, és teljes joggal, mert alkalmam volt beleolvasni az eredeti szövegbe, ami nemcsak érdekes, hanem szép stílusú is volt. A díjat az unoka vehette át. A rendezvényről, az újságokon túlmenően, a Radio Tre műsora is megemlékezett.

Olaszországban tehát már hagyománya van a naplók begyűjtésének. Van-e tudomása róla, hogy más országokban is van hasonló mozgalom?

Igen, vannak más országokban is olyan intézmények, archívumok, amelyek foglalkoznak naplókkal és életrajzokkal. 1998 januárjában Rovereto (Olaszország) adott helyet egy tanácskozásnak, amelyet még az év szeptemberében egy második követett, éppen Pieve Santo Stefanóban, ahol olasz, francia, spanyol, német, belga és finn intézmények már együttműködésre is szövetkeztek „Associazione Europea per Autobiografia” – (Európai Életrajz Szövetség) néven. A egyes országok alábbi intézményei vettek részt benne:

Italia/ Pieve Santo Stefano
Fondazione Archivio Diaristico Nazionale
www.archiviodiari.it

Francia / Amberieu en Bugey
Association pour l'Autobiographie et le Patrimoine Autobiographique (Apa)

Spagna / La Roca del Vallés
Arxiu de la memòria popular

Germania / Emmendingen
Deutsches Tagebucharchiv e.V. (D.T.A.)

Belgio / Bruxelles
Archives du Patrimoine autobiographique - Belgique (APA-Belgique)

Finlandia / Käräsämäki
Accademia per l'autobiografia e l'arte popolare

A tevékenység több intézménynél is a felnőtt oktatáshoz kapcsolódott. 2004 és 2008 között a mozgalom a Római Népfőiskola (UPTER) kezdeményezésére „Raccontare l'Europa” (Beszéljünk Európáról) címmel gyűjtött be anyagokat, amelyeket egy kötetben ki is adtak. 2008-tól kezdve „European Memories” néven folytatták tovább a tevékenységet. Ismét hirdettek pályázatot, mégpedig három témakörben:

- Az Európához való tartozás élményei, a közös Európa-érzés felkeltése és erősítése.
- Utazások Európában, különböző országok történelmének, kultúrájának és hagyományainak leírása.
- Lehet más az európai: szociális kötelezettség és annak változása Európában.

Erre a pályázatra kb. 400 leírás érkezett. Ezeket először a beküldő országokban szelektálták, majd egy nemzetközi zsűri döntött a három kategória nyerteséről. Ezen díjak átadására is Pieve Santo Stefano-ban került sor, éppen 2010 szeptemberében, amikor mi is ott voltunk.

Az „European Memories” szövetségnek más tervei is voltak, például digitális archívum létrehozása, ami azonban az európai támogatás beszükülése miatt nem valósult meg. Jelenleg nincs folyamatban lévő akciójuk, de az eddigiek során együttműködő intézmények továbbra is tartják egymással a kapcsolatot.

Furcsa Laura–Sinka Annamária–Szaszko Rita

A KISGYERMEKKORI NYELVTANULÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

Tanulmányunk a kisgyermekkorai nyelvtanulás és nyelvtanítás aktuális kérdéseivel foglalkozik. A kisgyermekkorai nyelvtanulás, illetve nyelvelsajátítás legfontosabb sajátosságainak, leggyakoribb formáinak vizsgálata mellett fontosnak éreztük a nyelvtanulás óvodai és általános iskolai megvalósulásának gyakorlati szempontú elemzését is. A Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai karán folyó nyelvpedagógiai kutatások bemutatása egyrészt az elmélet és gyakorlat problémáira világíthat rá, valamint a két tanítási nyelvű programokban rejlő lehetőségeket vizsgálja.

Gyakran vitatott kérdés Magyarországon az, hogy mikor, milyen módszerrel és milyen körülmények között kezdjen el egy kisgyermek idegen nyelvet tanulni. A megjelenő heves érzelmektől függetlenül látnunk kell, hogy ezek a viták sokszor teljesen nélkülözik a szakmaiságot. Mielőtt pontosítanánk a témával kapcsolatos fontosabb fogalmakat, két tényre szeretnénk felhívni a figyelmet. Magyarország – a világ nagy részével ellentétben – dominánsan egynyelvű ország. Mivel nálunk viszonylag kevés a két- vagy többnyelvű ember (Navracsics, 2000), az átlagember ritkán találkozik két- vagy többnyelvű beszélővel, a személyes tapasztalataink meglehetősen hiányosak. A ma élő felnőttek közül kevés embernek vannak saját, személyes tapasztalatai a kisgyermekkorai nyelvtanulásról. A legtöbben az általános iskolában – leggyakrabban a 4. osztályban – kezdtek intézményes körülmények között idegen nyelvet tanulni, s közöttük is az idősebb korosztály még az orosz nyelv nehézkes módszerével küszködött. A magyar közoktatásban tehát a korai nyelvi fejlesztés kevés hagyománnyal rendelkezik.

A másik fontos tény, hogy az Európai Unión belül a magyarok körében az egyik legalacsonyabb az idegen nyelv ismerete, mely az idegennyelv-tanítás eredményességének lényeges problémáira utal. Az Eurobarometer 2012-es felmérése (European Commission, 2012) szerint az EU-ban a válaszadók több mint fele képes legalább egy másik nyelven társalogni. Ezzel szemben Magyarországon csak az emberek 20 %-a beszél idegen nyelven, s a semmilyen idegen nyelvet nem beszélő felnőtt lakosság aránya meghaladja a 60%-ot. Ez a kutatás az önbevallás módszerével készült, a Medián kutatása (Szénay, 2005) azonban tesztekkel mérte a nyelvtudást. Ebből kiderül, hogy a 15 és 44 év körüliek 45 %-a minimális, további 30 %-a alacsony nyelvtudással rendelkezik. Az eredményeket több különböző érveléssel magyarázzák (pl. a történelmi múlt, a magyar nyelv egyedülálló szókinéséből és szerkezetéből eredő nyelvi elszigeteltség, a közoktatás nyelvstratégiájának hiánya, a nyelvtanítás módszertani hiányosságai stb.), de a lehangelő százalékokhoz hozzájárulhat a korai nyelvtanulás hosszú ideig elhanyagolt helyzete is.

Kisgyermekkorai nyelvfelkészítés – elméleti háttér

A gyermekek idegen nyelvvél való ismerkedése alapvetően két módon valósul meg, melyet a szakirodalom nyelvelsajátításnak és nyelvtanulásnak nevez (Kovács, 2009). A nyelvelsajátítás alapvetően az anyanyelv megtanulásához hasonlít. A kisgyermekek képesek rá, hogy ösztönös-

en, különösebb irányítás nélkül “felszedjék” az idegen nyelvet. A nyelv önkéntelenül, kevésbé tudatosan épül be a komplex készségfejlesztés során. Azonban az anyanyelv elsajátításához hasonlóan a nyelvelsajátítás is akkor lesz sikeres, ha a gyermekek aktív közreműködést kapnak a környezetüktől.

A nyelvtanítás ezzel szemben tudatos, irányított és gondosan megtervezett folyamat, mely a szabályok megismertetésére és megtanulására épül. Körülbelül 10-11 éves kor után képes az ember felismerni tudatosan a szabályokat, ebben az életkorban alakul ki a fejlett nyelvi problémafelismerő képesség. A fő tevékenység az ismétléseken alapuló irányított gyakorlás (drillezés), melyet a tanár irányít, ellenőriz és javít.

A kisgyermekkori nyelvi fejlesztés alapvetően a nyelvelsajátítás folyamatán alapul. A nyelvvel való ismerkedés a mindennapi tevékenységekbe és a játékba ágyazottan jelenik meg, mindig élményt nyújtva a gyermeknek. Sosem elszigetelt tanulási forma, mindig szorosan más készségek fejlesztéséhez kapcsolódik. Leggyakoribbak a cselekvéses, mozgásos, zenés és társas játékos tevékenységek. A gyermekek fejlettebb imitációs képessége és kíváncsisága hozzájárul a megfigyelésen és utánzásán alapuló tanuláshoz.

Az optimális kezdés időpontjának meghatározásakor fontos megemlíteni a nyelvtanulás egyik legvitatottabb kérdését, az ún. ‘kritikus periódus’ jelenségét. Eszerint létezik egy olyan kritikus időszak, mely a nyelvelsajátítás sikerességét meghatározza. A legtöbb kutató szerint ez az idegen nyelv esetében a serdülőkorig tart (Kovács, 2009). Más szakértők az említett jelenségre az ‘érzékeny periódus’ fogalmát használják, melynek határa 6-7 év körül állapítható meg. Sok kutatás szerint azok, akik minél korábban, kora gyermekkorban kezdtek el idegen nyelvet tanulni, magasabb szintet értek el, jobban megközelítették (főleg a kiejtés tekintetében) az anyanyelvi beszélő szintjét. Nikolov kutatása azonban (2004) a jelenségre ellenpéldákat is hoz. Olyan nyelvtanulókat vizsgált, akik későn kezdtek el nyelvet tanulni, mégis sikeresnek tekinthetők.

Hangsúlyozzuk, hogy a kisgyermekkori nyelvtanulás lassú és kevésbé látványos folyamat. A gyermekek között jelentkező egyéni különbségek is befolyásolhatják azt, hogy mennyi mérhető és értékelhető szóbeli produkcióra képesek és hajlandóak. Az idegen nyelv tanulása során megfigyelték az ún. ‘csendes szakasz’ jelenségét is, ami azt jelenti, hogy egyes gyermekek hetekig, akár hónapokig nem szólalnak meg idegen nyelven, de az utasítások végrehajtásán és cselekvéseiken látszik, hogy értik a nyelvet, és szívesen részt vesznek a nyelvi tevékenységekben, játékokban. Ha megfelelő nyelvi önbizalomra tettek szert, akkor motiváló feladatokkal a pedagógus már el tudja érni a szóbeli produkciót is. Több képesség fejlődése nem látványos és nehezen mérhető: ilyen például a beszédértés és a kiejtés fejlődése, viszont ezekben a készségekben a gyermekek olyan előnyökre tehetnek szert, mely csak a későbbi tanulmányaik során mutatkozik meg. Ráadásul ezeket a készségeket később nehezen lehet fejleszteni. Például a kisgyermekek artikulációs bázisa még könnyen alkalmazkodik az eltérő kiejtémódokhoz, így az adott nyelv prozódiai sajátosságaiból adódó akcentus nélkül (jelen esetben a magyar) megtanulható egy idegen nyelv.

Egyik legnagyobb előnye a korai nyelvtanulásnak, hogy a gyermekben meglévő ösztönös érdeklődés hatására kialakul az idegen nyelv és a más kultúrák iránti nyitottság és pozitív hozzáállás. Olyan motivációra tehet szert, mely hosszú távon hozzájárul a nyelvtanulás sikerességéhez. Kialakulhat a belülről jövő (intrinrik) motiváció, mely arra sarkallja a nyelvtanulót, hogy komoly erőfeszítéseket tegyen annak érdekében, hogy idegen nyelven hatékonyan tudjon kommunikálni. A megfelelő motiváció és a pozitív beállítódás sokkal meghatározóbb tényezői lehetnek a sikeres

nyelvtanulásnak, mint a nyelvtelhetség vagy nyelvérzék. A gyermekek gyakran bátrabban mernek megszólalni idegen nyelven, kisebb bennük az izgalom. Fiatal életkorban könnyebb elfogadni, hogy még nem tudnak mindent tökéletesen kifejezni, mint idősebb korban. Nem okoz az osztályzás és számonkérés kényszere gátlást, valamint könnyebb a stresszmentes, kockázatvállalásra ösztönző környezet kialakítása. Ki kell azonban emelnünk, hogy a megfelelő motiváció csak az életkornak megfelelő módszerek és barátságos légkör biztosítása esetén valósul meg.

Az általános iskolai nyelvoktatást a Nemzeti Alaptanterv (NAT) (110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet) szabályozza. Ez alapján kötelező az első idegen nyelv tanítását a 4. osztályban megkezdeni, de ha a feltételek megfelelőek, a nyelvtanítás korábban is kezdődhet. Ez a dokumentum is hangsúlyozza, hogy mennyire fontos már kisgyermekkorban megalapozni az idegen nyelvek és kultúrák iránti pozitív attitűdöt.

A nyelvtanulás célja a kommunikatív nyelvi kompetenciák kialakítása. A kommunikatív nyelvtanítási módszerek használata biztosítja a kommunikatív kompetenciák fejlődését, azonban Nikolov (2011) kutatása szerint az általános iskolában még mindig a hagyományos nyelvtan-fordítás módszer dominál. Ezt a módszert használták korábban az orosz nyelv tanítása során, de alkalmazása teljesen ellentmond a nyelvelsajátítás követelményeinek, hiszen a nyelvi szabályokra, nyelvi tudatosságra alapoz.

A korai nyelvi fejlesztés másik fontos tényezője a megfelelő mennyiségű és minőségű nyelvi input megléte. Ez egyrészt arra is vonatkozik, hogy minél több idegen nyelvi tevékenységben vegyen részt a gyermek, minél több idegen nyelvi helyzetet legyen lehetősége kipróbálni. Heti néhány óra alatt komoly nyelvi fejlesztést végezni nagyon nehéz. Ideális lenne a mindennapos nyelvhasználat, mely nem korlátozódik kizárólag nyelvórákra. Természetesen a csoport nagysága is befolyásolja a nyelvhasználatra jutó idő mennyiségét, hiszen minél nagyobb a csoport létszáma, annál kevesebb idő jut egy-egy gyermek nyelvi produkciójára. Másrészt a célnyelvi input fontos része az órai nyelvhasználat is. Sajnos Magyarországon a nyelvórák nagy részében magyar nyelven folyik az óraszervezés, a személyes kommunikáció (Nikolov, 2011), s a rendelkezésre álló időt sokszor nem használják ki a nyelvtanárok.

A pszichológiai kutatások szerint (Polónyi és Kovács, 2005) egy új nyelv elsajátítása nem okoz megerhelést a gyermek számára, hanem hozzájárul gondolkodásának és értelmének nagyfokú fejlődéséhez. Rengeteg példa bizonyítja, hogy az emberi agy messzemenően alkalmas már kisgyermekkorban is két (vagy több) nyelv befogadására: az egyik nyelv nem "szorítja ki" a másikat. A kisgyermekben nő a nyelvek iránti tudatosság és érzékenység. Korán megtapasztalja, mit jelent az, hogy egy fogalmat több szóval is ki lehet fejezni, s ez a tapasztalat a gondolkodás rugalmasságát fejleszti. Azaz könnyebben felismer és megtanul bonyolultabb nyelvtani szerkezeteket, bővül a szókincse és az asszociációs képessége. Az analógiás gondolkodása is javul, sőt a vizsgált esetekben megfigyelték a kreativitás fejlődését is.

Kétnyelvű óvodából az általános iskolába

Láthatóan a kisgyermekkorai nyelvelsajátítás sikerességében kulcsfontosságú szerepet játszik a megfelelő nyelvi környezet és az időtényező. Az óvodai programban kialakított ösztönző nyelvi környezet azonban az iskolába való átlépéssel természetszerűen módosul. Praktikus felvetődik az a kérdés, hogy mennyiben segítheti elő a kisgyermek későbbi nyelvi fejlődését az, ha az általános

nos iskolában nincs lehetőség a már korábban elkezdett kétnyelvű óvodai program folytatására. Elsőként bemutatásra kerülő kutatásunk (Furcsa és Sinka, 2013) célja az volt, hogy megvizsgálja, hogyan illeszkednek be a kétnyelvű óvodából érkező gyermekek egy hagyományos, azaz nem kétnyelvű általános iskola alsó tagozatába. Vizsgálatunk során a nyelvtanárok szemszögére koncentráltunk, őket kérdeztük meg arról, hogyan viselkednek ezek a gyermekek a nyelvet egyáltalán nem ismerő osztálytársak között. Másrésztől az is érdekelt bennünket, hogy a nyelvtanároknak ez milyen kihívásokat jelent munkájuk során. A kétnyelvű óvodában az angol nyelv beépül a mindennapi tevékenységbe, hiszen egy angol anyanyelvű óvópedagógus egész nap a gyermekekkel van. Az anyanyelvi környezetet természetes módon létrehozva ismerteti meg őket az angol nyelvvél, ami egészen eltérő az iskolai nyelvtanítás kontextusától.

Kutatásunk célcsoportját azok az angol nyelvtanárok jelentették, akik alsó tagozatban az angol kétnyelvű óvodai programból érkező gyermekeket tanítják. 2013 májusában öt általános iskolából nyolc angol nyelvtanárral készítettünk interjút. A kutatás eszköze részben strukturált kvalitatív interjú volt, melynek fontos jellemzője, hogy a kutatás területei és az interjú kérdései előre meghatározottak, azonban a kérdések sorrendje változhat, és gyakran sor kerül további kérdések feltételére is. Az ötből két iskolában a Nemzeti Alaptanterv szerint kötelezően előírt negyedik osztály előtt, már első osztálytól kezdve lehetőségük van a gyermekeknek az angoltanulásra, ezért a kétnyelvű óvodából kikerülő gyerekek szülei gyakrabban választják ezeket az iskolákat.

Az interjú során először arra voltunk kíváncsiak, hogy a gyakorló nyelvtanárok hogyan ismerik fel a kétnyelvű óvodából első osztályba érkező gyerekeket, miket tekintenek egyértelmű jeleknek. A kérdésre adott válaszokból alapvetően kitűnik, hogy a pedagógusok azonnal, még a félév első órái során felismerik azokat a gyerekeket, akik már korábban is tanultak angolt. Ezek a gyerekek jól megértik az angol nyelvű utasításokat, a kiejtésük szép, az életkori sajátosságaiknak megfelelően sok mondókát, dalt tudnak kívülről, és az alapszókincset (színek, számok, konkrét főnevek) is ismerik. Sokat és szívesen beszélnek angol nyelven.

A válaszok azonban azt is jelzik, hogy a pedagógusok nem érzékelnek éles különbséget a kétnyelvű óvoda és a korai nyelvtanulás egyéb formái között. Azaz a tanórai foglalkozás során nem feltétlenül tudatosodik bennük a kétnyelvű óvodából érkező és más formában (például nyelvi klubban, játszóházban, játékos nyelvórán, különórán) angolul tanuló gyerekek meglévő nyelvi kompetenciája közötti különbség. Ezt az is alátámasztja, hogy kérdésünkre, vajon mekkora lehet a kétnyelvű óvodából iskolába érkező gyerekek aránya, többen erősen felülbecsült értéket határoztak meg. Két iskolában úgy vélték, hogy százalékos arányuk a bejövő első osztályosok esetében legalább 20-40% között mozoghat. Egy másik nyelvtanár szerint az angolt valamilyen szinten beszélő gyerekek száma az első osztályban „jelentéktelen”, 1-2 fő között mozog. Feltehetően ez a becslés áll közelebb a valósághoz, hiszen a kétnyelvű óvodás csoportból első osztályba kerülő gyerekek száma évente maximum 8-10 fő között mozog, s ez a szám az óvoda nagy vonzáskörzete miatt több kisebb-nagyobb település között oszlik meg.

A kétnyelvű óvodai csoportokból érkező gyerekek angol órai beilleszkedését a megkérdezett nyelvtanárok többsége sikeresnek tartja. A sikerességen a megkérdezettek a szókincs könnyebb elsajátítását, a nyelvi tudatosságot és magabiztosságot értik. *„Könnyebben megértik az utasításokat, motiváltabb a többségük.” [T6]* Az órai munkában tehát egyértelműen egyfajta „húzóerőnek” számítanak.

Érezhetően a csoporton, közösségen belüli szociális beilleszkedésükre is hatással van a már korábban megszerzett nyelvi tapasztalat. A megkérdezettek közül többen megemlítik, hogy nehezebb velük. Ennek a válaszdók szerint az az oka, hogy unatkoznak, vagy mindig ők szeretnének szerepelni, és ezzel zavarják az órai munkát. De okként felvetődik az is, hogy túlzottan magabiztosak: „*szeretik azt hinni, hogy behozhatatlan az előnyük.*” [T4]

A gyakorló pedagógusok a kétnyelvű óvodából érkező gyerekek erősségeiként az órán való aktívabb részvételt emelték ki. Egyértelműen úgy vélik, hogy ezeknek a gyerekeknek a tudása sokkal biztosabb, könnyebben tanulnak. A kommunikációs folyamat során jelentkező nyelvi hibák nem zavarják, nem bátortalanítják el őket. A szókincsük nagyobb, a szövegértésük biztosabb, és jobb a kiejtésük. Az angol nyelv és kultúra iránt elkötelezettek.

A gyengeségeik között azonban említésre került a kialakulatlan artikuláció és imitációs problémák miatti kiejtési hibák jelenléte, illetve javításuk nehézsége. Volt olyan nyelvtanár, aki kiemelte, hogy a tudásuk meglehetősen pontatlan, s nehéz őket meggyőzni a hibáikról: “*Még a magnónak, azaz a rögzített hangyagnak sem hitt, hogy azt úgy és nem „így” kell kiejteni. Szinte meggyőzhetetlenek.*” [T4] Többen is említik, hogy ezek az ejtésbeli ‘hibák’ tartósan megmaradnak, kijavításuk hosszas folyamat.

Ez a megfigyelés látszólag ellentmond a tökéletes kiejtés megvalósításának, amit a korai nyelvtanítás egyik nagy előnyeként tartunk számon. Valójában azonban a leírt ‘hibák’ jól megfeleltethetőek a beszédtanulás kezdeti időszakában a gyermeknyelvben jelentkező szóképzési és szóhasználati módokkal. Aki már hallott kisgyermeket hosszabb ideig beszélni, tudja, hogy a gyermek nyelvhasználata különbözik a felnőtt beszédétől. Ha a nyelvet felépítő rendszereket közelebről megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a gyermeki beszédprodukción nem csak hangtani, azaz a kiejtésben jelentkező eltérések jellemzik (pl. hanghelyettesítés: golyó-’dojó’; mássalhangzó torlódás kerülése: skatulya-’katuja’; szórövidítés: szép-’szé’). Érezhetőek még az alaktani és a mondattani szabályalkotásban mutatkozó sajátosságok is (pl. a többesjel pontatlan használata: ‘egérek’; az igei rendszer részleges elsajátítása: ‘főzik’, ‘iszott’), valamint a szemantikai (jelentésbeli) réteget érintő jelenségek (pl. ‘ebédlőbácsi’-pincér) egyaránt fellelhetőek benne. Ezeket az anyanyelv elsajátításakor a beszédtanulás természetes velejárójaként kezeljük, s felismerésük az anyanyelvi beszélő számára nem okoz túl nagy nehézséget.

Jelen esetben azonban a helyzet ennél bonyolultabb, hiszen egyrészt arról van szó, hogy a kétnyelvű óvodai programból iskolába kerülő gyerekeknél a második nyelv elsajátítása az elsőtől képest késleltetett, tehát előfordulhat, hogy az első nyelv esetében 3-4 éves korban eltűnő ‘hibák’ az aszinkronitásnak köszönhetően még iskolás korban is jelentkeznek. Másrészt azonban arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a kétnyelvű program célkitűzéseinek megfelelően a gyerekek az angolt az anyanyelv elsajátításával megegyező módon tanulják, azaz érthető módon nyelvhasználatuk a korábbi, példákkal is illusztrált, anyanyelv-elsajátításra jellemző sémát követheti.

Az interjú során fontosnak éreztük megkérdezni, hogy a nyelvtanárok hogyan értékelik, mennyire jelentkezik tartós előnyként a kétnyelvű óvodai csoportokban megszerzett nyelvi tudás. A megkérdezettek fele tartós előnyként érzékelték a korai nyelvtanulást. “*A megszerzett nyelvismeret, ha még néhány további évben nincs is kellően továbbfejlesztve, mindenképp nyomot hagy a gyerekekben, nyelvérzékük, hallásuk kifinomultabbá és befogadóbbá válik az idegen nyelvre.*” [T5] A többiek nem értékelik tartós előnyként az óvodában megszerzett idegen

nyelvi kompetenciát. Szerintük a gyermekek nyelvtudásának szintje második, de legkésőbb harmadik osztályra kiegyenlítődik, s az írásbeli szakasz megjelenésével teljesen el is tűnik. Sokkal fontosabbnak érzik a „szorgalmat”. Véleményük szerint a rendszeres „*otthoni tanulást nem lehet megspórolni*” [T3], illetve „*a megszerzett tudást gyarapítani kell, ami kellő szorgalom nélkül nem fog menni.*” [T6] Egy pedagógus azt is kiemelte, hogy csak akkor lehet sikeres a nyelvi előny, ha párhuzamosan az otthoni környezetben is használják a nyelvet.

Az interjú kérdéseinek tervezésekor szükségesnek tartottuk annak a vizsgálatát is, hogy a megkérdezett nyelvtanárok milyen saját tapasztalatokkal, személyes ismeretekkel, felismerhető attitűdökkel rendelkeznek a kérdezett területről. A kérdezettek kevés saját tapasztalattal rendelkeztek. Eddigi munkájuk során kétnyelvű iskolai programot, illetve néhány tanórát már többen láttak, de óvodai foglalkozáson csak kevesen vettek részt. Véleményükben az anyanyelvi tudás megalapozásának elsődlegessége tükröződik, s a kétnyelvű nyelvtanítást csak azoknak ajánlják, akik már jól tudnak magyarul: „*az angoltanulás csak annak jó, aki a magyart jól tudja, és nem keveri a két nyelvet.*” [T1] Legnagyobb félelmek között hangzott el, hogy a más nyelvű óvodai foglalkozás a magyar nyelvű óvodai program rovására mehet. Az egyik nyelvtanár szerint ez főleg a kiejtés szempontjából lényeges, hiszen például az 'r' hangot egészen más módon kell kiejteni az angol és a magyar nyelvben. [T2]

Sajátos kontrasztként jelentkezik az, hogy a nyelvtanárok gondolkodását egyértelműen meghatározza a nyelvsajátítás és nyelvtanulás dichotómiája. A kétnyelvű óvodáról alkotott véleményükben a megkérdezettek szinte pontosan meghatározták a nyelvsajátítás legfontosabb jellemzőit: a 'nem tudatos' nyelvtanulás egyik formája [T1], ahol a nyelv eszköze, nem pedig a célja a tanulásnak. [T3] A kétnyelvű óvodában a gyerekek a nyelvet természetes módon, életszerűen tapasztalják meg, a nyelvtanítás természetes módon, erőltetés nélkül folyik, gyermeki játékosra épít. [T5] Sokkal több nyelvi inger éri a gyerekeket, hiszen az utasítások is idegen nyelven is hangzanak el, azaz minden egyes mondat elhangzik idegen nyelven is. [T6] A közösség megerősítő szerepe fontos. [T2] A gyerekek bátran kommunikálnak, mert nincs bennük nyelvi gátlás, [T1] 'spontán angol reakciói vannak a gyerekeknek.' [T4] Nagy passzív szókincsre és jó kiejtésre tudnak szert tenni, mert ez különösen fogékony ezeknek a készségeknek az elsajátítására. [T2]

A felsorolt pozitív jellemzők ellenére a nyelvtanárok a nyelvsajátításhoz leginkább hasonlító korai szóbeli szakasznak nem tulajdonítanak kiemelkedő jelentőséget. A megkérdezettek fele úgy véli, hogy sokkal hatékonyabban lehet az idegen nyelvet tanítani akkor, amikor az olvasás és írás tanítása és a tudatos, szabályokon alapuló nyelvtanulás kezdődik meg. Nikolov (2011) szerint ez a szabályokat felismerő és alkalmazó explicit tanulási képesség csak később, a serdülőkor környékén válik meghatározóvá, holott a nyelvtanárok láthatóan már a harmadik és a negyedik osztályban nagy hangsúlyt fektetnek a nyelvi jelenségek és szabályok explicit tanítására.

A korai nyelvi fejlesztés értékelésének egyik lehetséges oka a tanárképzés módszertani, elméleti háttérben kereshető. Az alsó tagozatban oktató főiskolai nyelvtanárok, illetve angol műveltségterületi képzésben részt vett, tanító diplomával rendelkező pedagógusok korosztályra vonatkozó módszertani és nyelvpedagógiai ismeretei eltérő mélységűek lehetnek. Bár meglátásunk szerint a kapott vélemények háttérben a korosztályhoz kapcsolódó módszertani, elméleti ismeretek összessége, illetve a személyes tapasztalat komplex módon adódik össze. Kérdésünkre valamennyien hangsúlyozták a folytatás és a megfelelő átmenet biztosításának szükségességét.

Volt, aki úgy gondolta, hogy a folytatástól függetlenül a korai idegen nyelvi fejlesztés hasznos lehet. A korai nyelvoktatás segítségével természetesebbé válhat a gyerekek számára az idegen nyelvi közeg, [T5] és hasznos a gyermekek motivációja szempontjából, hiszen a „gyerek ismerkedik más nyelvvel, barátkozik, felfogja, hogy léteznek más nyelvek is, nyitottabb lesz, egyre korábban válik nemzetközivé a gondolkodásmódja.” [T4]

Kétnyelvű általános iskolák

A kétnyelvű óvodák fejlesztési lehetőségeinek, s azok megvalósulásának vizsgálata után térjünk át a kéttannyelvű általános iskolai gyakorlatra. A két tanítási nyelvű általános iskolai programok a kisgyermekkorú intézményes nyelvtanulás egyik leghatékonyabb formájának tekinthetők. E modern kori tanulási és tanítási formának az első változatai az Egyesült Államokban jelentek meg. Az amerikai multikulturális társadalomból adódóan a kétnyelvű (angol-kisebbségi nyelv) oktatási programok iránti igény természetes volt, azonban az oktatáspolitikai irányvonalak sokáig nem kedveztek az ilyen kezdeményezéseknek. Fordulópontnak számított az *1968-as kétnyelvűségi oktatási törvény*, ami a kisebbségi nyelvek támogatását illetően a legfontosabb intézkedésnek tekinthető az USA-ban. A törvény pénzügyileg is ösztönözte az iskolakörzeteket, hogy kísérletezzenek kétnyelvű oktatási programokkal, főleg a döntően nem angol anyanyelvű népesség lakta körzetekben (Del Valle, 2003). A legnagyobb mérföldkönek azonban a főleg francia ajkúak által lakott Quebec-ben az 1960-as évek közepén indult kanadai *immersion* (belemerítés) program tekinthető. E speciális kanadai projektben az angol és francia anyanyelvű gyermekek együtt tanulhattak úgy, hogy az angol anyanyelvűeknek nem volt előzetes francianyelvismerete. A tanulók természetes módon „belemerültek” a francia nyelvű oktatásba, és bizonyos tantárgyakat franciául tanultak (Lambert és Tucker, 1972).

Az Európai kontextusban az alsófokú két tanítási nyelvű programok (főleg az adott nemzeti nyelv és angol párosításban) csak az 1990-es évek elején kezdtek elterjedni, míg középiskolai szinten már a 20. század közepén megjelentek. Az évszázad utolsó évtizedében észlelhető változások főbb oka a számos európai ország oktatáspolitikájában tapasztalható paradigma- és attitűdváltás volt. A Lisszaboni folyamattal (2005) összhangban az elszigeteltség helyett a többnyelvűség, többkultúrúság hirdetése került előtérbe az internet térhódításával, valamint a globalizáció hatásaival párhuzamosan.

Hazánkban is számos oktatáspolitikai döntés született, melyek következtében az 1980-as évek végén megjelentek a középiskolai két tanítási nyelvű programok. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően az iskolák maguk dönthettek arról, hogy mely idegen nyelvet/nyelveket emelnek be oktatási profiljukba. Empirikus kutatások alapján megfigyelhető a két tanítási nyelvű programok gyors térhódítása: az 1996/1997-es indításhoz képest 10 év alatt a kétnyelvű programok száma tízszeresére, az érintett diákok száma pedig majdnem hétszerezése nőtt. 2008-ra közel 90 általános iskolában működött kétnyelvű program. Az angol *lingua franca* szerepének következtében Magyarországon is a legtöbb kétnyelvű program magyar–angol, ezért nem meglepő adat, hogy az angol két tanítási nyelvű általános iskolai programokban tanulók száma már 1998-ban 3534 volt (Kovács, 2006). Mindezen adatok tükrében kijelenthető, hogy Magyarországon az alsófokú kéttannyelvű oktatás területén növekvő tendencia figyelhető meg, különösen a magyar–angol programok esetén.

A magyar–angol kétnyelvű alsó tagozatos oktatásban az angol nyelvű órák száma már az első évben heti minimum 8 óra. Ennél az oktatási struktúránál hozzáadott értéket jelent, hogy az angolul tanító magyar anyanyelvű oktató munkáját angol anyanyelvű asszisztens is segíti. Mi több, az idegen nyelvi órákon kívül bizonyos tantárgyak (pl. testnevelés, ének-zene) tartalmának tanítása már rögtön a kezdetektől angol nyelven történik (Kovács, 2006).

Az 1960-as évek előtt készült kétnyelvűségi kutatások zöme a kétnyelvűséggel járó hátrányokra fókuszált, szembeállítva az ideális állapotnak tekintett egynyelvűséggel. A *balansz-elmélet* szerint az emberi agyban az anyanyelv és az idegen nyelv/ek/ együtt léteznek, és ezek fejlődése csak valamelyik rovására történhet azért, hogy fennmaradjon az egyensúly. Azaz, az egynyelvű személy anyanyelvi tudásával egy egész „léggömböt” teljesen ki tud tölteni, míg egy két- vagy többnyelvű ember két vagy több „léggömböt” csak korlátozott mértékben tud megtölteni nyelvi kompetenciáival (Cummins, 1993). Azonban, ahogyan már korábban is utaltunk rá, számos kutatás igazolta, hogy az emberi agyban a nyelvi készségek területe korántsem annyira limitált, és az idegen nyelvi készségek fejleszthetők anélkül, hogy az anyanyelvi kompetenciák rovására mennének, tehát a balansz-elmélet megkérdőjelezhető. Bár az általános iskolai két tanítási nyelvű programok iránt egyre nagyobb az igény, a szülők körében még mindig fellelhető a „balansz/léggömb-dilemma”. Sok szülő tisztában van vele, hogy gyermeke jövőjét segítheti az, ha versenyképesebb nyelvi kompetenciákkal rendelkezik, mégis kételyek merülnek fel bennük a kétnyelvű általános iskolai program eredményességéről.

E dilemmák ellensúlyozására készült másodikként bemutatásra kerülő kisebb volumenű empirikus vizsgálatunk, amelyben Szaszko és Jezsik (2013) egy közép-magyarországi kétnyelvű általános iskolában azt vizsgálta, hogy az alsófokú magyar–angol két tanítási nyelvű oktatási program milyen hatással van a tanulók nyelvi kompetenciáira. A kiinduló hipotézis azt volt, hogy a két tanítási programban tanuló gyermekek anyanyelvi olvasott szövegértési és helyesírási kompetenciái nem maradnak el az egynyelvű hagyományos oktatási programban tanuló kortársaikétól.

Ebben a kutatásban egy 34 fős (59% leány, 41% fiú) második osztályos kísérleti csoport (kéttanyelvű osztály), valamint egy szintén második osztályos 25 fős (32% leány, 68% fiú) kontrollcsoport (az egynyelvű, hagyományos tanmenet szerint haladó osztály) vett részt. A kétnyelvű kísérleti csoportnak az első és a második osztályban is heti öt angol nyelvű testnevelés, és heti egy ének-zene órája van. Később jelenik meg kéthetente heti egy óraszámban az angol nyelvű rajz- és vizuális nevelés. (A heti egy órás életvitel és gyakorlati ismeretek tanítása angol nyelven csak első osztályban volt.) A kísérleti csoportnak heti négy angol órája van, plusz heti egy angolóra anyanyelvi lektorral. A kisdíjakok anyanyelvi olvasott szövegértési és helyesírási kompetenciájának felmérése a korosztálynak összeállított szövegértési kompetencia teszt és helyesírási tollbamondási szöveg felhasználásával történt. A kompetencia teszt főleg az angol nyelven oktatott tantárgyak szókincsére és témáira fókuszált. A cél a magyar olvasott szövegértési kompetenciájuk feltérképezése volt, nem a tartalomalapú ténybeli tudás mérése történt. A magyar helyesírási készségek diktáláson alapuló felmérésére egy olyan zeneszerzőkről és komolyzenéről szóló 40 szavas szöveget használtunk, amely az angol nyelvű ének-zene tantárgyhoz kötődik. Összehasonlításként figyelembe vettük a kísérleti és a kontrollcsoport kisdíkjainak a 2012/2013-as tanév első és második féléves magyar olvasott szövegértési eredményeit is. Mind a második osztályos első és második féléves, valamint a kísérleti magyar olvasott szövegértési kompetenciateszt eredményei következetes tendenciát mutattak: az első

évközi szövegértési tesztnél 0,61%-kal, a másodiknál 0,19%-kal, míg a kísérleti feladatsornál egyértelműen szignifikánsnak tekinthető 30,28% volt az eltérés a kísérleti és a kontrollesoport eredményei között a kísérleti csoport javára. Továbbá a kísérleti tollbamondásos feladatánál a kísérleti csoport hibaszáma 1,86% hibával volt alacsonyabb a kontrollesoporténál, mely eltérés szintén jelzés értékűnek tekinthető. A 2014-ben két újabb második osztállyal történt anyanyelvi szövegértési felmérésünk ugyanabban az alsófokú kétnyelvű intézményben hasonló eredményeket mutat a tanulók anyanyelvi szövegértési kompetenciája tekintetében. Bár a kis volumenű mintának köszönhetően általánosítás nem vonható le a kapott eredményekből, a vizsgálat feltárta, hogy a vizsgált csoportok esetében a kiinduló feltevés igazolást nyert, azaz a két tanítási nyelvű programban tanuló hétéves gyermekek esetében a két tanítási nyelvű oktatás nem hat károsan az olvasott szövegértési és helyesírási kompetenciájukra.

Összegzés

Bemutatott két nyelvpedagógiai kutatásunk a kisgyermekkori nyelvtanulás és nyelvtanítás aktuális kérdéseire kínál válaszokat. Az óvodás és az alsó tagozatos korosztály esetében kétnyelvű oktatási forma előnyeinek és hátrányainak vizsgálata természetesen nem választható el élesen a körülöttünk zajló társadalmi, szociális háttér követelményeitől. Véleményünk szerint a két tanítási nyelvű programok a hatékony nyelvtanulás és a szemléletformálás kiváló eszközei lehetnek, újabb kihívást jelentve minden érintett fél számára.

Felhasznált irodalom

- Cummins, J.: Bilingualism and Second Language Learning. *Annual Review of Applied Linguistics* 13: 51–70. p. (1993)
- Del Valle, S.: *Language Rights and the Law in the United States: Finding Our Voices*. Clevedon, England, Multi-lingual Matters. (2003)
- Furcsa L.–Sinka A.: *Kétnyelvű óvodából érkező gyerekek nyelvi beilleszkedése, előmenetele az általános iskola alsó tagozatában*. A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata, szakmai konferencia-előadás, május 24., Budapest: ÓTE-TÓK. (2013)
- European Commission: *Europeans and their Languages*, Special Eurobarometer No. 386., European Commission, 2012. Letöltve: 2014.10.01.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- Kovács J.: *Magyar–angol kéttannyelvű általános iskolai programok közoktatásunkban*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, (2006)
- Kovács J. : *A gyermek és az idegen nyelv*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, (2009)
- Lambert, W.–Tucker, G. R.: *Bilingual education of children: the St. Lambert experiment*. Rowley, Mass: Newbury House Publishers. (1972)
- Lisszaboni folyamat, Oktatás és Képzés 2010. Letöltve: 2014.10.10.
<http://www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatasi-lisszaboni-folyamat-quot/lisszaboni-folyamat>
- Navracsics J.: *A kétnyelvű gyermek*. Corvina, Budapest, (2000)
- Nikolov, M.: Az életkor szerepe a nyelvtanulásban. *Modern Nyelvtanítás*, X(1), 3–26. p. (2004)

-
- Nikolov, M.: Az angol nyelvtudás fejlesztésének és értékelésének keretei az általános iskola első hat évfolyamán. *Modern Nyelvoktatás*, XVII(1), 9–31. p. (2011)
- Polónyi T.–Kovács Á.: Többnyelvű elmék. In: Gervain, J., Kovács K., Lukács Á., Racsmány M. (szerk.) *Ezerarcú elme*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 187–199. (2005)
- Szaszkó R.–Jezsik K.: *A korai kéttannyelvű oktatás hatása a kisiskolások anyanyelvi szövegértési és helyesírási kompetenciájára*. A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata, szakmai konferencia-előadás, május 24., Budapest: ÓTE-TÓK. (2013)
- Szénay M.: *Az idegennyelv-ismeret: jelentés az országos nyelvtudás-felmérés kvantitatív szakaszáról*. Budapest, NFI. (2005)

Ézsiás Adrienn–Horváth Brigitta–Kalló Brigitta

BELTERÜLETI SZAKRÁLIS EMLÉKEK JÁSZJÁKÓHALMÁN¹

Az elmúlt évben a külterületi szakrális emlékeket vettük sorba, most a falun belülieket – leszámítva a temetőt – mert az egy más világ.

Sajnos sok olyan régi emlékről tudunk, amely már nincs meg, csak az idősök emlékezetében, vagy régi térképek jelzéseként, a legjobb esetben legalább fotó maradt fenn róla. Vannak olyan emlékek is, melyeket már újjal pótoltak, de volt előzményük, és van olyan is, amely még a háttérben épült, de időközben elnyelte a terjeszkedő falu.

Először néhány olyanról adunk leírást, mely már nem áll. Közülük talán a legismertebb volt a Szent József-szobor, melyre még sokan emlékeznek, mivel az 1970-es évek végén bontották el. Ez a szobor ott állt, ahol ma a piactér lépcsőfeljárója van, és ott már a több száz évvel ezelőtti térképeken is szobor volt jelölve.² Szinte biztos, hogy erről a szoborról volt szó, mert a felirata latin volt, ami még a XVIII. század végére utalt. Nem tudunk róla, hogy valahol az országban állt volna önmagában Szent József-szobor,³ így valószínű, hogy – miként honismereti szakkörvezetők írta könyvében – a jákóhalmi iparoság miatt került a főterre az iparosok védőszentje.⁴ Az 1970-es években már nagyon rossz állapotban volt, és amikor a piactér a mostani helyére költözött, akkor ez jó indoknak bizonyult a községvezetés számára az elbontáshoz.⁵ Utána az enyészett áldozata lett: talapzatának egy része magával a szoborral néhány éve még a plébánia udvarában volt egy törmelékhalom részeként összetúrva. A talapzat másik része a Vágóhid utcában szolgált üléshelyül egy korábban a községi tanácsnál dolgozó alkalmazottnak, aki vélhetően saját maga vitte el oda. A főteret hajdan részben Piactérnek, részben József térnek nevezték az egyik elágazásában álló szobor miatt. Az 1990-es években az akkori önkormányzat egységesen a Szent József tér nevet adta a központi térnek, mellyel nemcsak a szobor emlékének adózott, hanem a messzi földön híres iparoságnak is.

Ugyanebben a törmelékhalomban voltak a darabjai a Szentháromság-szobornak is. A legöregebb honismereti szakköri tagok emlékeztek arra, hogy évtizedekkel ezelőtt a plébánia hátsó kerítésének sarkában állt a törmelékhalom közelében. Néhány jellegzetes hajlított díszítését még mi is láttuk, ami a barokk korra volt jellemző. Lehet, hogy a régi plébánia épületével együtt épülhetett az 1700-as évek második felében.

A helytörténeti gyűjtemény hátsó udvarában található öt szakrális műtárgy: három sírkő az Öreg temetőből – ezekről szólunk az Öregtemetői keresztnél –, egy régi Szent János-szobor – ezt a mai Szent János-szobornál említjük –, és egy fekvő feszület. Ez utóbbi – talapzat nélkül – a József Attila út 33. számú ház hátsó udvarában állt, melyet az azt megvevő erdélyi származású

¹ Korábban ifjúsági honismereti pályázaton jutalmazott anyag aktuálisan kibővítve.

² Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp. 1942.

³ Általában a Szent Család tagjaként áll néhol közterületen – pl. Jászfényszarun.

⁴ Fodor István Ferenc: A jákóhalmi iparoság fénykora (1867–1945) Jászberény, 2004.

⁵ Honismereti szakkörvezetők – Fodor István Ferenc – elmondása szerint 1974-ben Szulyovszky Éva a szakdolgozatát ezekből az emlékekből írta, és ő kalauzolta Jákóhalmán. A szakdolgozat megvan a jászberényi tanítóképző könyvtárában, melyben megtalálható a még álló Szent József-szobor fotója. Másodközlésben FIF is felhasználta a már említett parttörténeti könyvében.

személy ajánlott fel a gyűjteménynek. Csak annyit tudunk, hogy korábban ott egy kovácsmester lakott, de hogy a feszület hogy került az udvarba, az rejtély. Talapzata és felirata nincs.

A Bánkódó Krisztus

Az egyik legszebb és legrégebbi szobor volt a maga korában, mára azonban már szinte csak torzó.⁶ A templom előtt balra áll ma is, felirat nincs rajta. Eredetileg az az ábrázolás volt, amikor Krisztus a töviskoszorús fejét a tenyerébe hajtva ül. A talapzata oszlopszerű. Genthon István könyvében⁷ 1740 körülnek írták le.⁸ Az 1966-os bemutatkozó honismereti kiállításon még László Gyula fotóján⁹ látható volt eredetiben, sajnos a fotó elveszett, és az Olasz Ferenc filmrendező által lefotózott későbbi változatban már a feje nem eredeti volt. Mivel az időjárás viszontagságainak – a savas esőnek – legfőképp a fej volt kitéve, így azt az 1970-es években egy amatőr kőműves¹⁰ állította helyre, ahogyan tudta. Eredetileg nagyon szépen és részletesen kimunkált fej volt a koszorúval együtt. Hasonló a jásztelki templom előtt állóhoz. 2010-re már teljesen romokban volt az egész szobor, és amikor a templom környékét egy pályázatból „rendezték” – létrehozva az Erzsébet sétányt – egy paródiaszerű „alkotás” lett belőle, mely ma is áll. Körülötte rácsos vaskerítés.

Csipe-kereszt

Egyszerű régi feszület a templom előtt jobb oldalt, melyhez hasonló a határban található. Talán az eredeti Szőlő kereszthez hasonlított legjobban. Felirata nincs, de valószínűleg volt, mert a kialakított helye ma is látható. A Csipe-kereszt névre is csak véletlenül derült fény. A szakkörvezetőnk egy régi jegyzőkönyvben talált erre utaló adatot, amely leírás szerint olyan vaskerítéssel kell körbevenni az említett keresztet, mint a Bánkódó Krisztust. A kerítés azóta sem készült el. Ez alapján valamelyik Csipe család állíttathatta. Az Erzsébet sétány kialakításakor „belekomponálták” az új környezetbe.

Maria Immaculata

A Szeplőtelen Szűz Mária szobra a templommal szemben, a Mária kertben áll a hagyományos ábrázolással, magas oszlopon. Arra a templomtornyra néz, amely még az elkészülte után 17 évvel épült fel. Ez a szobor is szerepel a Genthon könyvben,¹¹ és ennek is kalandos a története. Noha az egész latin nyelvű szöveg nem olvasható, az állíttató neve és az évszám igen.¹²

FRANCISCVS GV
 CZONAI SENA
 TOR
 1761

6 Hiányos szobor.

7 Genthon István: Magyarország műemlékei. 2. köt. Bp. 1961

8 Kovács Éva helyszíni szemléje, 1955. Fájdalmas Krisztus ülő szobraként írja le.

9 A honismereti szakkör egyik alapító tagja volt.

10 Kovács Béla cigány iparos.

11 Genthon István: Magyarország műemlékei. 2. köt. Bp. 1961

12 Aggházy Mária helyszíni szemléje, 1954.

Lukácsi János a Jánoska-eresztéshez gyűjtja meg a gyertyákat Kresz Albert fotóján

Guczony Ferenc¹³ – a leggazdagabb szenátor¹⁴ – állította, aki a redempciókor 600 forint értékben a legtöbb földet váltotta meg. 1745 után 16 évvel már erre is volt anyagi háttere. A szobor az 1970-es években állandó témája volt a tanácsüléseknek, attól tartottak, hogy az elbillenése miatt le fog dőlni, és valakit agyoncsap. Minden maradt azonban a régiben, mert senki nem mert hozzányúlni. Egy viharos éjszakán aztán valóban ledőlt.¹⁵ A maradványokat átszállították a helytörténeti gyűjteménybe, várva arra az időre, amikor majd helyre lehet állítani. Már mi is emlékszünk rá, hogy 1999-ben jött el ez az idő. Az első Orbán-kormány idején létezett olyan pályázat, amely régi szakrális emlékek helyreállítását támogatta. Mivel a szobor minden része megvolt, így csak a nagyon rongált részeket kellett pótolni, és a következő évben újra régi formájában állhatott.

¹³ Valószínű, hogy ő a felvidéki Guszóna községből jött.

¹⁴ Községi képviselő.

¹⁵ Kiss Lajos plébános később elárulta az egyháztestületnek, hogy azon a viharos éjszakán ő lopakodott át a szoborhoz, egy hosszú rúddal ledöntötte, mert félt, hogy egyszer valakit tényleg agyonüt, és ő lesz érte a felelős.

Öregtemetői kereszt

Az első temető mindenhol a templom körül volt, amíg Mária Terézia el nem rendelte, hogy a lakott helyek szélén kell a temetőket kialakítani. Ennek elsődlegesen egészségügyi okai voltak.

Jákóhalmán is az 1770-es években nyitották meg az öreg temetőt, melyet véglegesen 1963-ban számoltak fel. A helyén lakóházak épültek, és az ottani Öregtemető utca őrzi a helyét. Valójában a XX. században már nem temettek oda, mert a mai sírkertet 1853 óta használták. Az Öregtemetői kereszt az eredeti helyén áll a volt temető bejáratnál, így jelenleg sem közterületen van, hanem a Kiss Ernő u. 1. számú ház hátsó udvarában.¹⁶ Az utcáról is látható.¹⁷ A kereszt valószínű, hogy nem a temető megnyitásakor került felállításra, mert későbbi a stílusa. Sem évszám, sem szöveg nincs rajta. A temető eredetileg magasabb talajszintjén áll, a tyúkok kedvenc kapirgáló helyén. A szárnyasok többször úgy körülkaparták, hogy meg kellett erősíteni, védeni a felborulástól.

Mint említettük, a helytörténeti gyűjtemény hátsó udvarán található három régi sírkő, mely az öreg temetőből került oda a felszámolása alkalmával.¹⁸ Az egyik üres, a másikon a redemptus Balkányi család, a harmadikon a szintén redemptus Tóth család egyik tagjának neve található. Ezek a sírkövek korábban a régi helytörténeti gyűjtemény épülete előtti kis parkban voltak, majd átkerültek a mostani épület udvarába.

Kakasos Jézus

Ez valószínűleg a legegységibb emlékünk, annak ellenére is, hogy nem eredeti: az elmúlt évben újrafaragták.¹⁹ A Petőfi-Ságvári-Bercsényi utca négyes kereszteződésében kis dombon áll egy jellegzetes kereszt. A megfeszített Jézus keresztje alatt Szűz Mária, mellette áll Mária Magdolna

A Kakasos Jézus, az 1700-as években készült szoboregyüttes

¹⁶ Kiss Lajos plébános később sem járult hozzá, hogy az eredeti helyéről kivigyék az utcafrontra.

¹⁷ A Kiss Ernő utca a Fő útról induló utca, melyre merőleges az Öregtemető utca.

¹⁸ Váradi Zoltán honismereti szakkörvezető megkérte Vigh István fuvarost, hogy az ottani munkája alkalmával dobjon fel néhány sírkövet a kocsira, és vigye be a gyűjteménybe. Ez meg is történt, de több elkallódott belőle, beton alapba tettek stb.

¹⁹ 2012-ben az akkori plébános – Varga András – pályázata a következő évben, már nem az ő ideje alatt, nyert nyolc millió forintot Pócs János országgyűlési képviselő segítségével, Fodor István Ferenc szakkörvezetőnk ajánlásával, akitől tájékozódott a plébános, hogy helytörténeti szempontból melyik szobrot javasolja megpályázni. Mivel már romokban volt, korábbi dokumentumok alapján újra kellett faragni.

és Keresztelő Szent János. A kereszt tetején egy vaskakas. Az alakoknak is voltak fém kiegészítői: korona, fénykoronák. A kereszt alsó részét a barokk kor jellemző stílusjegyeit mutató támaszték erősíti. Itt eredetileg Kálvária volt, mögötte kápolnával, gyerektemetővel. Még egy Draskovics nevű remete is élt itt évtizedeken át. Ez a hely a község szempontjából kultikus hely volt, mert régen innen indultak, és itt fogadta a szentkúti búcsúsokat a pap. Az 1800-as évek közepén már állandó téma volt, hogy a kápolna nagyon rossz állapotban van. Végül a községvezetés arra az álláspontra jutott, hogy elbontják, és újra felépítik az új temetőben. Ez megtörtént 1884-ben, amikor a Kálváriával együtt áthelyezték. Vitte magával a nevét is: A Szent Kereszt Felmagasztalása. A régi helyen maradt viszont a Kakasos Jézus, amelyen a kakas Jézus Péterhez intézett szavaira emlékeztet: „Mielőtt a kakas megszólal, háromszor tagadsz meg engem.” Rajta egyszerű tábla hirdeti, hogy:

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
S A VOLT KÁLVÁRIA
EMLÉKÉÜL ÁLLÍTTATTA
VASKÓ JÁNOS
ÉS NEJE
FODOR KATALIN
1884

Nepomuki Szent János szobra

Több mint száz éve áll mostani helyén a Nepomuki Szent János szobor a Tarna hídjánál. A hagyomány szerint a gyónási titkot megőrző szentet folyók, hidak közelébe állították. Szövege:

DICSÉRTESSÉK A JÉZUS KRISZTUS
DRÁGA SZENT NEVE
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTA
PAPP SÁNDOR
ÉS NEJE
KISS LUCZA
1903 IK ÉV
Bali Gy.
J.berény

Ennek a szobornak az előzményét is ismerjük. Már a bevezetőben említettük, hogy a helytörténeti gyűjtemény hátsó udvarában van egy régi szobortorzó. Szakkörvezetőnk mesélte el a történetét. Ezek szerint Papp Sándor tagja volt a honismereti szakkörnek, aki 1991-ben halt meg, 90 éves korában. Az ő kertjében állt egy téglarakáson ez a régi Nepomuki Szent János szobor, amely rongált volt, a fél feje is hiányzott. A gazda ezt felajánlotta a gyűjtemények halála után, de megjegyezte, hogy az ő apja nagyon jóban volt az akkori pappal,²⁰ és ők állították a mostani szobrot az előző helyére. A régít pedig a pap adta oda neki. Ez a szobor tehát a mostani Szent János szobor elődje volt. Sanyi bácsi ragaszkodott hozzá. Amikor meghalt, a felesége szólta, hogy

²⁰ Bárdos Pállal.

elhozhatjuk az ígéret szerint. Sajnos a költöztetés közben a feje teljesen tönkrement. Néhány évvel ezelőtt felelevenítettük a Jánoska eresztés szokását.

Régen és manapság is május 16-án – a szent névünnepe – sötétedés előtt a testét jelképező, 5 gyertyával ellátott uszályt eresztünk le a szobortól a Tarnán.²¹

Szent Vendel szobra

Szent Vendel – a juhászok védőszentjének szobra – a ”birgebetegségek” elleni védekezéséért szinte minden jáász településen megtalálható, néhol még több példányban is. Nem véletlen a jákóhalmi szobor sem, és az sem, hogy éppen a mai sportpálya sarkánál állították fel, ahol akkoriban a növendék állatok legelője kezdődött. Akkor még az azt követő lakóházak tanyák voltak, s még utána következett az új temető. Ma már belterület. Felirata:

DICSÉRTESSEK A JÉZUS
ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA
ÖZV. HORVÁTH KÁROLYNÉ
SZÜL. LÉKÓ MÁRTA
LÁNYA MÁRIA FÉRJEZETT
LÁSZLÓ JÁNOSNÉ
1902
Bali Gy.
J.berény

Mint látható, a belterületen 1903 óta nem állítottak semmilyen új szakrális emléket, ellentétben a határral. Az utóbbi időben azonban több korábban tönkrement emlék is felújításra került, mivel a szocializmus évtizedeiben ezek állagmegőrzésével nem foglalkoztak, ennek következményeként erősen megrongálódtak, vagy teljesen tönkrementek.

²¹ Az egyik alkalommal – tudomást szerezve az eseményről – ellátogatott hozzánk Kresz Albert neves fotóművész, aki sorozatban megörökítette az eresztést. A mellékelt fotón – az ő általa közlésre átadott képen – Lukácsi János, az időközben elhunyt szakköri tag gyűjtja meg a gyertyákat a folyó mellett álló szobor alatt. Az ő édesanyja mesélte el legélethűbben a hajdani szokást.

Goda Zoltán

SZEMÉLYES EMLÉKEIM GYŐRI GYULÁRÓL

A középiskolát a jászapáti gimnáziumban végeztem, amely iskolához szorosan kapcsolódik Győri tanár úr pedagógiai pályafutása. A mi évfolyamunk, abban az időben szokatlan módon, két párhuzamos osztályból állt. 1941-ben indult ugyanis egy tehetségmentő akció, melynek során a szokásos létszámon felül 22 ösztöndíjas került be a gimnáziumba, ezért jött létre a két párhuzamos osztály, s ez végig, 1949-ig így is maradt.

1945-ig, a háborús körülmények között, a tanévek is zűrösek voltak, későbbi tanévkezdés, korábbi befejezés jellemezte azt az időszakot. 1945 tavaszán voltunk negyedikesek, az akkori „tanév” körülbelül fél évig tartott. Ebben a rendhagyó időszakban kezdett tanítani Győri tanár úr, de az igazi pedagógiai pályafutása 1945 őszén, valamelyest konszolidált viszonyok között kezdődött.

Latint, majd később olaszt kezdett tanítani a mi osztályunkban, az „A”-ban, melynek osztályfőnöke is lett. A „B”-ben Kovács Zoltán, szintén fiatal tanár lett az osztályfőnök. A két tanár között egy kis vetélkedés alakult ki, ami inkább csak egymás ugratásában nyilvánult meg. Később az érettségi találkozók alkalmával is volt közöttük egy kis csipkelődés. Azt érzékeljük, hogy Győri tanár úr a latint nagyon szereti. Az a hír járta, hogy a nyári szünetben kerékpárral bejárta az

Győri Gyula futballista mezben (álló sorban a fekete nadrágos bíró mellett)

Osztályunk fényképe 1948-ból

egész Jászságot, és felkutatta a latin feliratokat. Ez igaz lehetett, mert akkoriban mondta nekem, tudván, hogy árokszállási vagyok, hogy az odavalósi templom latin felirata hibás. Arra már nem emlékszem, hogy milyen hibát vett észre. Tudtunk arról is, hogy focizott Jászapáti Futballcsapatában. Talán 1947 nyarán történt, hogy Árokszálláson kimentem a meccsre, és éppen Jászapáti volt az ellenfél. Az eredményre már nem emlékszem, de arra igen, hogy Gyula bátyámnak jó érzéke volt a kapáslövésekhez. Amikor hazafelé mentem, elhaladt mellettem az Apáti csapatot szállító autó. Egy pillanatra láttam a nagy tudású tanáromat, svájci sapkával a fején üldögélt a többiek között a platón. Merthogy abban az időben így közlekedtek a csapatok.

Győri tanár úr az óráira gondosan felkészült, mert „üresjáratot” sohasem észleltünk. 1948 elején volt egy érdekes eset. Rendszeresen írtunk latindolgozatot, de akkor bejelentette, hogy néhány nap múlva soron kívülre számíthatunk. Értetlenkedve fogadtuk a bejelentést, amit ő is érzékelt, meg is kérdezte, hogy tudja-e valaki miért írunk dolgozatot azon a bizonyos napon? Nekem vágódott eszembe, hogy az a nap, február 24-e, vagyis a szökőnap, és a speciális latin keltezés miatt íratja a dolgozatot. Azt persze már nem tudtam milyen is az a bizonyos keltezés, ennek ellenére saját zsebből adott 2 forintot, ami mai értéken több mint 500 forintot jelentett. A tanár úr kihasználta a vissza nem térő lehetőséget, hogy megtanítsa nekünk a szökőnap latin keltezését, ami egyébként így hangzik: ante diem bis sextum Kalendas Martias (másodszer hatodik nap március elseje előtt).

Abban az időben még ritkán készültek fényképek, de mégis van az osztályról egy fotó, ami 1948 tavaszán készülhetett. 1949-ben érettségiztünk, és utána szétszóródtunk az országban. Átételesen értesültünk róla, hogy megszűnt Győri tanár úr kedvenc tantárgyának, a latin nyelvnek a tanítása. Abban az időben kevés volt a kapcsolatunk, többségünk csak az érettségi találkozó alkalmával találkozott vele. 1960-tól kezdve folyamatosan Jászberényben éltem, s így azért több információval rendelkeztem a tanár úrról. Valamikor a nyolcvanas évek elején felkerestem őt, mert akkor tettem nyelvvizsgát olaszból, és a szóbelire készülve felkértem beszélgető partnernek, amit ő el is vállalt. Akkortájt fedeztem fel a megjelenő könyvek között az általa összeállított latin kifejezések gyűjteményét, „Nota bene” címmel, amelyet megvettem, és adandó alkalommal dedikáltattam is vele. A házagpótló kis könyv legalább 5-6 kiadást ért meg.

Nyugdíjas korában még több idő jutott kedvenc témájára, a latinra. Egyebek mellett továbbra is vizsgálta a latin feliratokat. Néhány alkalommal, mint segítő, én is közreműködtem. Egyik alkalommal telefonált, hogy másnap jön Jászberénybe, és ha lehet, várjam őt két kerékpárral. Természetesen vártam, de nem kerékpárokkal, hanem kocsival. Ő egy kicsit morgolódtott, de aztán belenyugodott, hogy autóval megyünk. Fel is készült az akcióra, mert egy térképen be volt jelölve a Jászberényben fellelhető összes latin felirat. A térkép egyébként Sáros András kéziratos kiadványából származott, és amikor végeztünk, a térképet itt hagyta nekem. Élvezet volt figyelni, milyen gondossággal vizsgálta a feliratokat, nem kerülték el figyelmét a legkisebb írásjelek sem. Vizsgálatainak eredményéről a 2003-as Jászsági Évkönyvben számolt be. Másik alkalommal tudomást szerzett róla (honnan?!), hogy a Rozália kápolna mellett álló Bánkódó Krisztus szobrot elvitték restaurálásra, és felszínre került egy feliratos tábla. A szobor posztamentjére jobb híján egy régebbi márványablát tettek fel, de hogy ne legyen aránytalan, levágtak belőle kb. egyharmadot, megcsönkítva így a feliratot is. Ez alkalommal kis létrával, súroló kefével közreműködtem a feltárásban. Ez a „lelet” igazi csemege volt számára, mert nem egyszerű fordításról volt szó, hanem rekonstruálni kellett az eredeti feliratot. Az eredményről a 2004-es Jászsági Évkönyvben számolt be.

Győri Gyula sikerekben gazdag élet után, 92 éves korában, 2013-ban hunyt el.

Mi, egykori diákjai, 2014-ben tartottuk a 65 éves érettségi találkozónkat. Hatan voltunk jelen az egykori „A” osztályból, s hárman a „B”-ből. A gimnázium épületében megtartott misével, és a sírjára elhelyezett virágcsokorral emlékeztünk meg szeretett tanárunkról.

Kovács István László

A HEREDITAS KULTURÁLIS EGYESÜLET ÉS JÁSZDÓZSA

Bemutakozás

Egy, a hagyományos kultúra megtartásában elkötelezett baráti társaság tagjai elhatározták, hogy egymással szorosabb együttműködésben, egyesületi formában szeretnék tevékenységüket folytatni, gondolataikat a nagyobb közösség számára is megismerhetővé tenni. 1999. május 15-én megalapították a HEREDITAS Kulturális Egyesületet, egyfajta „kulturális környezetvédelem” céljával. A budapesti székhelyű egyesület életében igen fontos szerepet játszik a Jászság, hiszen tagjainak egy része Jászdózsához kötődik, földdel, házzal, munkahellyel.

Az alapító tagok korábbi munkakapcsolataik révén ismerkedtek meg egymással. Erdélyi Gábor, Holló László, Kovács István László együtt dolgoztak a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, míg mások, így Honfi Péter, Honfiné Mihalovics Ildikó, Moldvai Katalin egy budapesti háziipari szövetkezetben találkoztak, de voltak átfedések is, egyesek mindkét helyen dolgoztak. Tari Jánossal először egy 1982-es, FMH-beli kiállításon találkoztak, ahol a Népmű-

A Hereditas Galéria épülete (montázs) Kovács I. L.

A kőtár a megnyitás napján (2012. 09. 15.) Fotó: Soós Róbert József

vészeti Vállalat kiállítást rendezett jászsági hímzésekből, valamint a jászdózsai Holló Műhely bútoraiból. Egyidejűleg nyílt meg Tari János fotókiállítása, „Képek a Jászság életéből” címmel. Képei azóta kordokumentumokká is váltak, hiszen az egyes helyszínek gyökeresen megváltoztak az elmúlt harminc év alatt. A bekövetkezett változások elemzése számos tanulság levonására nyújt lehetőséget.

Az egyesület hagyománymentő igyekezete nem nosztalgia, nem egy archaikus létforma visszaállítására irányul, hanem azzal a durva, értelmetlen pusztítással kíván szembe szállni, melyet az utolsó ötven-hatvan év „a múltat végképp eltöröljük” ideológiája folytatott környezetünkben és a közgondolkodásban egyaránt.

A tagok szakmai tevékenységével, felkészültségével összhangban az egyesület munkája a hagyományos kultúra több területén is megmutatkozik. Tagságunk egy része a népi tárgykultúrára támaszkodó kézművességet, népi iparművészetet gyakorolja főhivatásként, kereső foglalkozásként. Tárgyaik rendszeresen megjelennek kiállításokon, pályázatokon, díjak, elismerések tanúskodnak munkájuk kiemelkedő színvonaláról.

Bőrműveseink több díjazott alkotása gazdagítja a Kecskeméti Népi Iparművészeti Múzeum gyűjteményét, népi iparművész címmel rendelkeznek, a Népművészet Ifjú Mesterei, a Népi Kis-

mesterség Pályázat I. díjai. Számos mesterremek került ki kezük közül: rátétdíszes tarisznyák, szironyozással díszített övek, táskák, mellények, tárcák stb.

Keramikus tagtársunk népi iparművész, többnyire népi figurális alkotások hagyják el műhelyét: zenészek, betlehemi jelenetek, gyertyatartó pásztorok, asszonyok, de készít madarakkal, állatfigurákkal díszített, mindennapi használatra szánt kisebb edényeket.

Bútorfestőnk is népi iparművész, a Népművészet Mestere, korábban foglalkozott faragással, spanyolozással, karcollással. Számos elismerése közül megemlítendő a Kapolai Antal Faragó Pályázat II. díja, a Kismesterség Pályázat (Siófok) I. díja, az Élő Népművészet Kiállítás I. díja, az I. díj a Pro Renovanda Cultura Hungariae kecskeméti pályázatán. Számos alkotása kapott helyet a Népi Iparművészeti Múzeumban.

Ifjú grafikusművész tagunk munkáinak gyakori témája az eltűnő paraszti világ relikviái. Van közöttünk, aki a filmes alkotó látásmódjával közelít a népelet hagyományaihoz. Tari János ötven néprajzi filmje és televíziós műsorai tanúskodnak erről. A Néprajzi Múzeum főmuzeológusaként létrehozta az intézmény digitális filmarchívumát, több hazai és nemzetközi szakmai szervezet elnöke, alelnöke, elnökségi tagja, illetve főtítkára, egyetemi docensként vizuális antropológiát és médiaismeretet oktat.

Egyesületünk tagjai tevékenyen kiveszik részüket az épített örökség megőrzésének munkájából. Nemcsak az anonim építészet kutatásában, dokumentálásában vállalnak szerepet, hanem polgári és egyházi műemlékek is őrzik kezük nyomát.

Szoros összefüggést látunk az épített örökség és a természeti, táji értékek, történeti kertek védelme között. Figyelmünk kiterjed mind a városi közterek, mind a lakóházak szűk udvarainak növényeire, hisszük és tudjuk ugyanis, hogy az ízléssel és szakértelemmel teremtett városi kertek képesek élhetőbbé, egészségesebbé tenni környezetünket.

Az egyesület székhelye maga is az épített örökség része. Saager Antal déligyümölcs kereskedő 1798-ban vásárolta meg az Új-Világ utca (Simmelweis utca) és a Sarkantyús utca (Vitkovics Mihály utca) közötti telket, és 1799-ben felépítette Pest ma már egyetlen, klasszicizáló későbarokk (copf) stílusú polgári lakóházát. Egyes források szerint a 18. század elején épült a ház. Feltételezhető, hogy az utcára merőleges, baloldali, dongaboltozatos szárny épült elsőként, a török kiűzését követően, így az épület „magja” bizonyosan legalább háromszáz éves.

E falak között működik a kapualjból nyíló egyik helyiség felújítása nyomán 2002 májusában megnyitott HEREDITAS Galéria, földszinti kiállító teremmel és a pincében kialakított kőtárral. A ház egyre hitelesebben kibontakozó szépségei és az udvarában helyreállított klasszicista kút, a hazai és külföldi turisták, városnéző csoportok érdeklődését is felkelítették, látogatásaik egyre gyakoribbak.

Kiállításainkról

Megnyitása óta számos képzőművészeti, iparművészeti, fotóművészeti, kézműves, építészeti és kertészeti kiállításnak adott helyet a galéria.

Bemutattuk Dobesch Máté grafikusművész, Eszik Alajos, Kárpáti Éva, Ligeti Miklós festőművészek, Holló László bútorfestő, Józsa Illés Attila órakészítő és Soós Róbert József fotográfus munkáit. Belváros-Lipótváros testvérvárosainak művészetéből adott izelítőt Tichy Kálmán roznyói festőművész, és a kárpátaljai Rahó művészeinek újszerűen friss festői világa.

A körösnagyharsányi református templom felújítását és egy pápateszéri vízimalom újraépítésének terveit bemutató tárlat is szerepelt programunkban. Hazai és határon túli kézműves egyesületeket mutattunk be, hogy a Belváros szívében jelenítsék meg az „élő néphagyományt”. A városban élők kertteremtését, kertjeik szakszerű gondozását kívántuk elősegíteni a „Növénydézsák”, „A művészet kertje, a kert művészete”, a „Belső udvarok árnyéktűrő különleges dísznövényei” című bemutatóinkkal.

2012-ben szakrális köemlékeink ügyét állítottuk tevékenységünk középpontjába. A VI. Szakrális Művészetek Hete (Ars Sacra Fesztivál) rendezvénysorozatába illeszkedő kiállításunkkal gazdátlan köemlékeink sorsára, pusztulásukra kívántuk felhívni a figyelmet, megmentésük közüggé válása érdekében. A HEREDITAS Galériában rendezett kiállításunk két részből állt, a pincében kialakított kőtár anyagát az országban kallódó szobortöredékekből állítottuk össze, a földszinti galériában pedig szobrokról és keresztekről 1982-ben Tari János, 2012-ben Soós Róbert József által készített fényképeket mutattunk be. A párhuzamba állított fotókkal jól nyomon követhető a műtárgyak állapotváltozása. Programunkat élénk érdeklődés kísérte, a vendégkönyv arról tanúskodik, hogy kiállításunk üzenete eljutott a „célközönséghez”.

Az MTI cikkét számos online médium vette át, a Katolikus Rádió műsort szentelt a szakrális köemlékek ügyének. Mintegy 120 kommunikáció- és médiatudomány szakos egyetemi hallgató vett részt vezetéseinken.

A Belvárosi Művészeti Napok keretében, „Belvárosi katolikus templomok” címmel Soós Róbert József fotográfus fényképeit tártuk a közönség elé. A város forgatagában rohanó embereket kívántuk megállítani, hogy pillantást vethessenek szakrális szobrászművészetünk néhány kimagasló alkotására.

A jászdózsai Művelődési Házban, az adácsi színjátszó kör jótékony célú előadásával egyidejűleg rendezett kamarakiállításunk közvetlenül kapcsolódott a jászdózsai Nepomuki Szent János szobor megmentésének ügyéhez. A jászdózsai szobor tipikus képviselője a katolikus vidékeken, a 19. sz. első felében állított Nepomuki Szent János szobroknak. A késő barokk templom, az ötlyukú klasszicista kőhid és a nyugati hídfő közelében álló szobor egyaránt meghatározó elemei a község-központ műemléki környezetének. A műemléki védettség nélküli szobor éppen a műemlék-együttes részeként nyer kivételesen fontos szerepet. Helyi védelme, megóvása feltétlenül indokolt. Üzenetünk visszhangra talált a község értékeinek megőrzése terén elkötelezett

Angyalszobor, 18. sz. Andezit tufa, restaurált, rosszul pótolta, hiányos 105 cm. Jászfákóhalma. Fotó: Holló László

jászdózsai civil szervezetek körében. Kezdeményezésünk nyomán az önkormányzat megbízta a Jászdózsa Községért Közalapítványt a helyreállítás teendőinek koordinálásával.

Szagrális emlékeink sorsával foglalkozott az Ybl Egyesület által 2013 júniusában, harmadik alkalommal megrendezett „SzoborÜnnep” keretében a „Kié a PléhKrisztus?” című kiállításunk, és a hozzá kapcsolódó kerekasztal-beszélgetés. Köztéri szagrális köemlékeink jelentős részének megőrzése, állagának védelme nincs biztosítva. Az esetek többségében ismeretlen a tulajdonos, az elmúlt évtizedek alatt feledésbe ment az emlékeket állító, gondozásukat felelősen vállaló hajdani alapítók kiléte. Szagrális emlékeinket hajdan vallásos egyetek, társulatok, családok, magánszemélyek hozták létre, valljuk, hogy ma is csak a civil társadalom képes megmenteni és továbbörökíteni azokat. Meggyőződésünk, hogy pusztuló vallásos emlékeink megóvásához társadalmi összefogásra van szükség. Meg kell találnunk a gazdátlaná vált emlékek „örökbefogadásának” jogi és szervezeti kereteit.

2013 szeptemberében a „Diákok a magyar szagrális örökség védelmében” című kiállításra invitáltuk a HEREDITAS Galéria vendégeit. A tárlatot megnyitotta és részt vett a témával kapcsolatos diskurzuson dr. Erdő Péter bíboros, prímás,

esztergom-budapesti érsek. A Katolikus Pedagógiai Szervezési és Továbbképzési Intézet által meghirdetett pályázat keretében a diákok felkutatták környezetük szagrális építészeti és tárgyi emlékeit, tevékeny részt vállalva azok megóvásában, továbbörökítésében.

A 2013. évi Ars Sacra Fesztivál idején „Szagrális képek és szobrok” című kiállításunk folytatta a szakralitás tárgyi világának témakörét. Az utolsó két-három évszázadból, a magyar vidék szagrális emlékeiből, olajnyomatokból, a paraszti tisztaszobák vallásos tárgyaiból láthattak válogatást a látogatók. A paraszti környezetre egykor oly jellemző tárgyak is bizonyítékai a magyar nép hajdani, mély vallásosságának.

2013 októberében nemcsak a szemnek, hanem a fülnek is élményt adó programokon vehetett részt a HEREDITAS Galéria közönsége. Az építészet és a zene világnapja alkalmából az Ybl Egyesület által „Építő Zenészek–Zenélő Építészek” címmel rendezett örömmzene koncertet az Ybl-Quartett, Hoppál Mihály etnográfus „Sámánének–sámánképek” című kiállításán pedig Somogyi István sámándobon, és Sipos Mihály hegedűn előadott auten-

Nepomuki Szent János szobra. Jászdózsa, 2012.

Fotó: Soós Róbert József

Erdő Péterrel készít riportot Farkas Flóra, a KRE hallgatója, a „Diákok a magyar szakrális örökség őrzésében” c. kiállítás megnyitóján, (2013. 09. 16.). Fotó: Kovács I.

tikus produkciója nyújtott különleges élményt a zenekedvelőknek. „Értékmentés a déli végeken” címmel rendeztünk tárlatot a 2014. évi Ars Sacra Fesztivál rendezvénysorozata részeként. A kiállítás bemutatta egy kis délvidéki falu, Magyarcsernye szakrális emlékeit, a falu életében fontos szerepet játszó Biacsi család történetét, a család sírkápolnájának felújítására létrejött széles körű összefogást, a szakszerű kutatási és restaurálási munkákat

Biacsi Karolina és dr. Elisabeth Fessl de Alemany a kiállítással azonos címen megjelenő könyvnek bemutatóját is az Ars Sacra Fesztivál idején tartottuk. Részlet a könyv előszavából:

„Adjon e könyv erőt minden fiatal szakembernek, restaurátornak, építésznek, művészettörténésznek, hogy hite és meggyőződése szerint mentsen, ott ahol a legszükségesebbnek ítéli, ahol jól tudja, hogy munkája nélkül az idő vasfoga pusztítja el az örökséget. Higgyen és merjen számára fontos dolgokat egy közösség számára is fontossá tenni, mert együtt lehet közösen és sikeresen menteni.”

Szoros jászdózsai kötődéseinek köszönhetően az egyesület közelmúltban indított két projektje a helyi közösség érdekeit tartja szem előtt, és egyúttal a helyi közösség tevéleges részvételére is számít.

Jászdózsai Zöldövezet Program

A MOL által támogatott Zöldövezet Program mottója: „*Nekünk is kell fát ültetni, nem magunknak, hanem a következő generációk számára.*”

A program megvalósítása igényli, hogy a község apraja-nagyja magáévá tegye a fenti gondolatot, és tegyen is érte. Az egyesület elnöke Jászdózsán tartott civil fórumon ismertette a pályázaton alapuló közérdekű programot, amellyel a községben egyidejűleg több helyen (Bozóky János Általános Iskola Arborétuma, Kápolnahalom, Erdős Park Madárbarát Kertje, Tölgyeshalmi kísérleti erdő, Holt-Tarna menti galériaerdő szakaszok, Promenádnál, Huszár-liget, Állomás söröző kertje) is megindulhat a „zöldövezet program” megvalósítása.

Jászdózsa Község Helyi Értéktára

Jászdózsa Község Önkormányzata együttműködési megállapodást kötött a HEREDITAS Kulturális Egyesülettel a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatásával megvalósítandó Helyi Értéktár elkészítésére.

Az anyag összeállításánál az Értéktár Bizottság ügyel arra, hogy a helyi értékek széles spektruma felvételre kerüljön a következő témakörökből: agrár- és élelmiszergazdaság, egészség és életmód, épített környezet, ipari- és műszaki megoldások, kulturális örökség, sport, természeti környezet, turizmus és vendéglátás.

Az egyes helyi értékek ismertetésére, meghatározására szolgáló kutatások elvégzése, a tanulmányok készítése folyamatban van.

Előzetesként álljon itt néhány címszó Jászdózsa Község készülő Helyi Értéktárából.

Jászdózsa-Kápolnahalom, egy többretegű bronzkori település a Jászságban *Neve fogalom, ugyanis az 1966–1975 közötti ásatások a bronzkori tell-telepek feltárási gyakorlatának legfontosabb „terepévé” tették a magyar és az európai őskorkutatók számára egyaránt.*

A Holló Műhely jászsági működése

Egy családi művészeti műhely, csaknem száz éve folyamatosan a néphagyományra támaszkodó tárgykészítés élvonalában.

Dósai Nemzetközi Művésztelep

Egy nyitott szellemiségű nemzetközi művésztelep, amely a művészek által évről-évre ajándékozott alkotásokkal alapját képezheti egy kortárs gyűjteménynek, egy majdani jászdózsai képtárnak.

A Hereditas Kulturális Egyesület szakrális kötöredék gyűjteménye

Szobrok, szobortöredékek, melyeknek a régi korok gazdátlan és pusztuló alkotásait befogadó, jövőbeni Jászsági Kötár létrehozásának gondolatát köszönhetjük.

Reményeim szerint hamarosan, akár e lapokon is bemutatathatjuk a dósai értéktár elkészült fejezeteit, bizonyosságául annak, hogy képesek vagyunk múltunk értékeit megőrizni, megtartani és felmutatni a jelen és a jövő számára.

Lukácsi László–Müller Attiláné–Simon Károly

A ZSIDÓSÁG EMLÉKEZETE JÁSZALSÓSZENTGYÖRGYÖN

A Helytörténeti Körünk Jászsalsószentgyörgy római katolikus temetőjének történetét a 2008–2012 évek folyamán feldolgozta. Természetes volt, hogy ezután a közelben lévő izraelita temetőre is ráirányuljon a figyelmünk. Az ott lévő, viszonylag ép, vagy töredékes sírjeleket lefényképeztük, az adatokat dokumentáltuk, amit ebben a dolgozatban közzé is teszünk. Magától adódott ezután, hogy az egykor jelentős létszámú zsidó közösség történetét is feldolgozzuk. A kutatást nehezítette, hogy ma már Jászsalsószentgyörgyön nem él egyetlen zsidó leszármazott sem, és így az írott források csekély volta miatt is azokhoz a még ma élő idős emberekhez fordultunk segítségért, akik emlékeznek rájuk. A visszaemlékezőkkel folytatott beszélgetéseink során gyűjtött információk képezik az itt feldolgozott anyag jelentős részét.

A zsidó lakosság tagjai tisztos polgárai voltak a községnek. Gyermeküket taníttatták, akik szüleik példáját követve többnyire kereskedők lettek. Igyekvő, dolgozó, szorgalmas emberek voltak, jó kapcsolatban álltak a lakossággal. Harmonikus volt az együttélés még akkor is, amikor a II. világháború idején tombolt a zsidóellenes propaganda. Ami a háború végén történt velük, az emberileg nem felfogható, nem érthető. A zsidó lakosság tragédiája éppen 70 éve történt. Nemcsak a gyászos, kerek évforduló készítetett bennünket a szentgyörgyi zsidó lakosság emlékeinek összegyűjtésére, hanem a mi szüleinkre való emlékezés is, akik mindig tisztelettel és szeretettel beszéltek róluk – különösen, ha éppen jó ismerős, vagy az Auschwitzban elpusztult osztálytárs, kis barátnő került szóba. Ezt a nagyon szép és emberi magatartást is szeretnénk áthagyományozni az utókorra.

Betelepedés, beilleszkedés, létszám

Az 1840. évi XXIX. sz. törvénycikk, valamint az 1849. évi március 4-i birodalmi alkotmány 25. §-a lehetővé tette a zsidó személyek szabad letelepedését az ország településein, így a Jászságban is, ahol korábban mereven elzárkóztak a zsidóság befogadása elől, és csak vásárokon, heti piacokon engedélyezték kereskedőiknek az árusítást. A szabad letelepedésre 1849 után nyílt lehetőségük, és hamarosan át is vették a korábbi görög kereskedők szerepét a Jászságnak szinte minden városában, falujában.

Jászsalsószentgyörgyön az 1850-es években jelennek meg. 1855-ben már 34-en élnek itt. Az 1870-es népszámlálás 9 zsidó családot regisztrált, akik 12 forint rabbiadót fizettek. A dualizmus évtizedeiben a beköltöző zsidó családok száma növekedésnek indult olyannyira, hogy lélekszámuk száz fő fölé emelkedett néhány évtized alatt, ami azt bizonyítja, hogy jó üzleti lehetőséget láttak az akkor még városi rangot viselő településen. Az 1893-as községi összeírás szerint Mózes vallású a községben 170 fő, ami a 4687 fő összlakosság számához viszonyítva 3,6 %. Az első világháborút megelőzően a községben 20 zsidó család élt. Létszámuk a világháború után a kevesebb születés és elköltözés miatt csökkent, de az 1920-as 30-as években újabb beköltözők révén emelkedésnek indult. 1941-ben 81 fő volt a 28 család létszáma. A Vészkorszak idején, 1944-ben,

86 fő élt a községben, akiket embertelen módon megaláztak, és átadva a német hatóságoknak megsemmisítő táborba hurcolták el. A holokauszt túlélői – néhányan visszatértek a községbe – már nem tudták a zsidó hitközség életét újjáéleszteni, sem kereskedelmi tevékenységüket tovább folytatni, ezért rövid idő után a fővárosba, vagy külföldre távoztak.

Foglalkozásuk, szerepük a község gazdasági, kereskedelmi életében

Az 1860-as emancipáció után a községben asszimilálódott a zsidó lakosság, elsősorban a kereskedelmi pályán. Az beolvadásuk persze nem volt teljes, ami vallásos elkülönülésükből fakadt, és elége zárkózott családi életet is éltek. Az üzleti érdek azonban megkívánta, hogy más rétegekkel, elsősorban a gazdálkodókkal szoros kapcsolatot tartsanak.

A zsidó kereskedők nagyszerűen értettek ahhoz, hogy miként alakítsák ki vásárlói körüket. Az állandó kuncaftokat fonott kaláccsal(barhec), a gyerekeket cukorkával kínálták. A zsidó asszonyok férjeikkel együtt – nem politikai értelemben – közéleti emberek voltak. Mindenkinnek eladtak, vagy vettek, mindenkit elláttak jó tanácsokkal és hitellel, szívesen foglalkoztak házasságközvetítéssel is. A jó üzletbonyolítás érdekében például Édelmann Soma felesége, Weiner Hanni az üzlet melletti kis szobában bonyolította le a „jó kuncaftok” vendéglátását. Kávé tej-színhabbal, mazsolás kalács, laska mindig készenlétben volt. Az bizonyos, hogy a sokféle kel-

Az alsószentgyörgyi zsidó temető

me megvásárlására a paraszti családoknak nem volt mindig elegendő pénze, de „hozomra” is elvihették az árut, a kamatra meg felajánlottak egy-egy hízott libát. Péntek este, amikor a csillag feljött az égre, a zsidók már nem dolgoztak, csak vendégeskedtek vagy kiültek a házuk előtti padra. Az öreg Richter lánya, Tilda tejesasszony is mindig meginvitálta legjobb kuncsaftjait, és frissen sült barheccel kínálta őket.

Az biztos, hogy a zsidóság minden családja kivívta magának a tekintélyt, nemcsak pénzük révén, hanem szorgalmas, dolgozó emberekként, hiszen maguk a szentgyörgyi parasztok, iparosok is rendkívül dolgozó emberek voltak. Bár közéleti szerepük nem volt, de egy-egy zsidó kereskedő véleményére mindig adtak a faluban. Megszólításuk tejes úr, vagy tejes asszony, de becenevükön lettek elsősorban közismertek. A ma élő idős emberek szívesen emlékeznek rájuk, ma is még becenevükön emlegetik őket.

Kutatásaink során több idős emberrel is elbeszélgettünk róluk, s értékes információkhoz jutottunk velük kapcsolatban, hogy hol laktak a községben, mi volt a foglalkozásuk.

Az alábbiakban közöljük azokat az adatokat, melyeket a ma még élő 80-90 éves szentgyörgyi emberektől gyűjtöttünk össze, akik akkoriban még gyerekek, illetve nagyon fiatal emberek voltak ugyan, de emlékezetük ezért pontos és megbízható, amit a tőlük nyert információk összevevete igazolt is.

Kovács Kálmán, Terjéki Béla, Tóth Béla visszaemlékezései:

Blajer Géza sakter (metsző) és kántor volt. Kilenc gyermekével és feleségével a zsidó templom mellett lakott a mai Petőfi utca 56-ban. Hozzá vitték „kóseroltatni” az állatokat. Ha egy apró hibát talált a csirke, tyúk, liba testén, akkor azt már dobta is félre, mert tisztátalannak ítélte, aminek az ott tartózkodó nem zsidó vallású gyerekek, vagy szegény kéregetők örültek, mert elvihették. Édelmann Sámuel (beceneve: Soma) rőfös és ékszerkereskedő. Az egyik leggazdagabb volt, Weiner Hanni férje. A Fő út 72. sz. alatt a központban, a Községi Könyvtár mellett volt a háza. Korlátlan hitelt biztosított mindenkinek. Textiláruai nagyon népszerűek voltak, a pettyes ruhákat ő hozta divatba Szentgyörgyön. A hitközösség egyik vezetője volt.

Engel Jenő gazdag terménykereskedő. Felesége Richter Matild, „Tilda néni”, aki mindig kiabált a gyerekekkel, de utána adott nekik ingyen cukorkát. Boltjában, mely a főtéren állt (Fő út 61.), fűszer- és dohánykereskedéssel foglalkozott.

Grünbaum Sámson (beceneve: Samsi) rőfös és szatócskereskedő. Sok gyermeke volt és szegényen éltek. Háza a Délibáb út 5. sz. alatti ház helyén állt.

Gonda Borbála és Rozália háztartásbeliek voltak, zárkóztan éltek. Borbálát a zsidóság gettóba való irányítása előtt internálták. Házuk a Madách út 1. sz. alatt volt.

Grünbaum Simon (beceneve: Sólem) nagyon gazdag szatócs és terménykereskedő. Vitriol Jenőné volt az anyósa. Háza a Rákóczi út 12. sz. alatt, az óvodával szemben állt.

Hirsch Izidor szatócsüzlet tulajdonos. Festéssel és tejtermékkel is kereskedett. Háza a Mártírok utca 2. sz. alatt állt. A Tanácsköztársaság alatt direktóriumi tag volt, és a munkástanács küldteként szerepelt Jászapátin. Politikailag nem járatta le magát, a szegényeknek ingyenes élelmiszerjegyeket osztogatott. Az 1944-es gettóba való hurcolása idején már halálos betegként szállították el minden könyörgés ellenére. A jászladányi gettóból hozták haza a holttestét a zsidó temetőbe.

Kohn Artur (beceneve: Ancsi) gazdag rőfös, textilkereskedő. A Fő út 58. sz. alatt lakott, ahol a volt háza bontásakor megtalálták az eldugott arany ékszereket.

Kohn Jenő, Artur testvére, akinek a Fő út 87. sz. alatt volt üzlete. Ruhakereskedéséből nem igazán gazdagodott meg.

König Jenő, édesapja König József, aki eredetileg fuvaros volt, majd az 1930-as évek elején az ő vállalkozásában indult meg az autóbusz járat Jászberény és községünk között, később Szászberek és Jászládány között is. Fia, Jenő üzemeltette a járatokat a 40-es években. Egri György és Vizi Károly voltak a sofőrök a buszokon. König Jenő háza a Fő út 101. sz. alatt volt.

Heisler Vilmosné szatócsüzlet tulajdonos. Férje, „Vili bácsi” szénakereskedéssel foglalkozott. Háza ma is áll még (Madách utca 4.).

Róth Zsigmond cserépkereskedő. Házuk a Fő út 37. sz. alatt állt.

Schönfeld Laura (beceneve: Lóra) kocsmáros, de szatócsüzlete is volt a Fő út 95. sz. alatt. Talán a legnépszerűbb zsidó személy volt a faluban, hiszen italkimérésében sokan megfordultak. Férje nem volt, Sára nevű lánya (Seidner Imréné) túlélte a haláltábor.

Seidner Imre italkiméréssel foglalkozott anyósával, Schönfeld Laurával. Háza a Fő út 111. sz. ház helyén volt.

König Arnold fuvaros. Ócskavassal kereskedett, de a legszegényebb zsidó családként tartották számon őket. A Rákóczi út 1. sz. alatt, a mai iskola helyén laktak.

Weisz Dezsőné edénykereskedő. Férje eredetileg bádogos volt. Háza a Rákóczi út 2. sz. alatt állt. Három lánya közül Irma visszajött a haláltáborból. Kálmán fia az internálás előtt egy évvel meghalt, mert a vonatból kilökték. Szeréna lányáról azt mondták akkoriban, hogy ő a legszebb Szentgyörgyön.

Vitriol Jenőné bőr- és gabonakereskedő. „Szépasszonynak” becézték természetes szépsége miatt. (Rákóczi út 12.)

Kepecs Sándor gabonakereskedő, Hirsch Izidor veje. Háza ma is áll a Mártírok út 1. sz. alatt.

Schwarz Kálmán (beceneve: Káلمي) libakereskedő. Schwarz Izidor fia, aki túlélte a haláltábor, s visszatérte után Hirsch Izidor házának kéményében találta meg annak elrejtett aranyát (Óvoda utca 13.).

Lusztig Mór ócskavas-kereskedő. (Ady E. út 5.) Nagyon szegény volt, egyetlen szürke lovával járta a falut és a környező községeket. Amikor a ló elpusztult, Arnold fiát fogta be a kocsijelejére, és húzatta az árut haza. Amíg meg nem érkeztek, az apa a bakon ült. Ez többször történt így.

Weiner József nagyon gazdag búzakereskedő. Többféle üzleti tevékenységet is folytatott, később a fia vette át tőle a gazdálkodást. Háza ma is áll a község főterén (Fő út 57.), amely 1950-től a Vegyesipari KTSZ tulajdonába került. Jelenleg üzletek vannak a kívülről szinte eredeti állapotban megmaradt épületben. Weiner felesége az elhurcoltatásuk előtt a bőrárut ingyen odaadta a helyi suszteroknak.

Weiner Kornél (beceneve: Nafti) Grósz Ármin malomtulajdonos veje. Lakása a Fő úton a mai Községháza mögötti épületben volt, és jelenleg is áll még (Fő út 53.). A haláltábor a családja néhány tagjával túlélte. A malmot elveszített Zoltán fiáról nevezte el, és 1945 után még néhány évig béreltette is, majd családjával Ausztráliába távoztak.

Drót Mihály állatorvos, de fűszerkereskedése is volt (Rákóczi út 13.). Állítólag kikeresztelkedett, de fiait mégis elvitték munkaszolgálatra.

Hajdú Béla (1868–1948) orvos, kikeresztelkedett zsidó származású. Megbecsült körorvosa

volt a községnek az 1930-as, '40-es években. Margit lánya tanítónő lett, akit származása miatt az 1940-es években nem alkalmaztak, de az 50-es, 60-as években az általános iskola biológia-földrajz szakos tanára volt nyugdíjazásáig. (Fő út 90.)

Binét Imre (1892–1963) magánorvos, kikeresztelkedett zsidó származású. Az I. világháborúban részt vett, főhadnagyként szerelt le. Nyugdíjazásáig a községet orvosként odaadással szolgálta. (Rákóczi út 14.)

Szellemi, vallási életük, szokások és szabályok

A zsidóság mindennapjait a munkavégzés mellett teljesen áthatotta a több évezredes múltra visszavehető nagyon erős vallásos hagyománytisztelet. Az imák, szokások, szabályok a hónapok, napok, napszakok változásától függtek.

Jászalsószentgyörgy zsidó hitközsége az ortodox irányzat híve volt. Az 1850-es években Jászapátihoz tartozott, de 1863-tól Jászberényhez csatlakozott. A hitközség a környék legszigorúbb vallásosságban élő zsidóságáról volt ismert. Szép templommal rendelkezett, ahová a környező kisebb települések zsidósága is eljárt, főleg a szomszédos Jánoshidáról. A templom 1945-ig állt fenn a mai Petőfi út 58. szám alatt, ahol a helyére az 1950-es évek alatt lakóház épült. A II. világháború után elpusztult épület köveit elhordták, és sokáig csak a gazos törmelékhalmoz emlékeztette az arra járókat a zsidóság szellemi, vallásos életének központjára.

A zsidó templom telkén állt Blajer Géza kántor és sakter lakóháza, amely iskolaként is szolgált a zsidó fiúgyermekek számára, ahol hitük fontos szabályait, imádságait tanulták. Rituális fürdő is tartozott a templomhoz.

A zsidó hitközség gondnoka Édelmann Soma, vezetője Grünbaum Sámson volt az 1940-es években. Az anyakönyvvezető rabbi Reich Béla volt Jászberényben. Házasságkötésre hozzá, a jászberényi zsinagógába utaztak a jászalsószentgyörgyi zsidó hívők.

Próbáltunk utánajárni, hogy milyen vallási szertartásaik, szokásaik voltak a zsidóságnak, de mivel Szentgyörgyön nem él egyetlen leszármazott sem, és egyébként is a zsidóság nagyon zárkózott családi életet élt, így még azok is keveset tudtak ezzel kapcsolatban elmondani, akik személyesen ismerték őket, vagy bejáratosak voltak hozzájuk. A szombati ünnepükről és a zsidó húsvét ünnepéről tudtunk meg a legtöbbet, melyek közismertek voltak a községben.

A szombat(sábát) a zsidóság legszentebb és leggyakoribb ünnepe a bibliai hatnapos teremtés és hetedik napi megnyugvás elvén alapul. A szombati pihenésnek, a hétköznaptól való elkülönülésnek velejárói azok a tiltott tevékenységek, melyeket nem szabad végezni.

A szombati ünnep péntek este kezdődött naplementekor, illetve az azt megelőző gyertyagyújtással, melyet csak a férjes asszonyok tehettek meg otthonukban. Naplemente után már tilos volt gyertyát gyújtani. Az ünnep másnap a szombati naplementéig, illetve az első csillag feljövételéig tartott. A szombati ünnep szigorú betartásának tilalmára álljon itt két példa: Tóth Imréné a bolti tartozását éppen egy szombati napon igyekezett megadni. Az adósságot, a pénzt, a zsidó kereskedő nem vette el, hanem azt mondta, hogy rakja le a pénzt az asztalra, amihez nem nyúlt, és nem is számolta meg.

Bathó Istvánt, aki Hirsch Izidor szomszédtságában lakott, az édesanyja átküldte a szomszédba sajtért, de mivel már a pénteki alkonyat is elmúlt Hirsch így szólt Piroska lányához: „Pistával bemész az üzletbe, Pista majd levág magának annyi sajtot, amennyi kell neki, leereszeli, leméri.

Az 1945-ben felszámolt zsidó templom

Te Piroska nem nyúlhatsz a késhez, a sajthoz, a mérleghez, a pénzt se vedd el, majd Pista elhozza máskor.”

A zsidó húsvét (peszách) általában közel esik a keresztény húsvéhoz. A nyolcnapos ünnep a felszabadulás emlékét őrzi, és azt idézi, hogy Izrael népe a több mint két évszázados rabság után kivonult Egyiptomból. Az ünnepet különleges előírások s szabályok kísérik. Bálint Ferencné és Gáspár Józsefné, akik még mint gyereklányok szolgáltak zsidó családoknál, megfigyelték az ünnepi szokásokat: ”Húsvétkor nem abban az edényben főztek, mint máskor. A húsvéti edények fenn voltak a padláson. Ezeket lehordták, az azelőtt használt edényeket pedig levitték a pincébe. Kenyeret nem ettek húsvétkor, nem lehetett morzsa sem a lakásban. A náluk szolgáló katolikusok ehetek, de akkor le kellett menniük a pincébe. Mikor vége lett az ünnepnapoknak, a húsvéti edényeket visszapakolták a padlásra, a pincéből pedig felhozták a hétköznapokon használt edényeket.”

A vézkorszak és a deportálás

Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően a hivatalba lépett Sztójay-kormány – a korábbi antiszemita jogalkotást folytatva – szinte naponta hozott rendeleteivel fokozatosan fosztotta meg életlehetőségeitől a zsidóságot. Április 5-én az 1240/1944. sz. miniszterelnöki rendelet előírta a megkülönböztető jelzés viselését. Minden 6 éven felüli zsidó személy köteles volt házon kívül felsőruházatának bal mellrészén, jól láthatóan, egy 10x10 cm átmérőjű szövet, selyem vagy bársony anyagból készült „kanárisárga” színű hatágú csillagot viselni.

A zsidó kereskedők a községben erre az időre már lecsökkentették tevékenységüket. Értékeiket, pénzüket, gépi felszerelésüket be kellett szolgáltatniuk. Néhány kerékpár, írógép, hét detektoros rádió, 108,87 gramm arany, 4682 pengő került beszolgáltatásra.

A községben néhány nyilaskeresztes elveket hangoztató, hóbörgő személy a zsidó lakások ablakait kövekkel bedobálta, az ajtókat, ablakokat bedesztkázta, és a falakat fekete horogkereszttel, zöld nyilaskereszttel festette tele, de más atrocitás nem történt. A lakosság többsége, de a község akkori vezetése és a község katolikus papja is mélyen elítélték ezeket az antiszemita megnyilvánulásokat, bár tehetetlenek voltak velük szemben.

„Sem szüleink, sem a tanítók szájából soha nem hallottunk zsidózást. Az iskolában többünknek voltak zsidó osztálytársaink. Gazdagok voltak, és sokszor a tízórai uzsonnájukat megosztották velünk. Együtt játszottunk, jóban voltunk, és élveztük egymás társaságát. Amikor az üldöztetésük fokozódott, Kepecs Gyuri osztálytársunkat elvittük a templomunkba és megkereszteltük a szenteltvíztartónál, mert azt tanultuk katekizmusból, hogy életveszély esetén bárki keresztelhet, nemcsak pap.” – emlékezik Bathó István.

Az április 28-i 1610/1944-es számú miniszterelnöki rendelet elrendelte a zsidók teljes elkülönítését, amely a köznyelvben gettóként vált ismertté. A Jászsági alsó járás zsidó lakosainak gettóját Jászladányon a Kossuth utca tömbjében állították fel, amelyet körbe is kerítettek.

1944. május 13-án Jászsalsószentgyörgy zsidó lakosságát a szomszédos Jászladányba terelték kis csomagjaikkal. A község lakói szálanommal nézték elvitelüket. Nem tudták milyen céllal, végül is hová viszik őket, hiszen akkor még senki nem tudott a haláltáborokról. Amíg a zsidó honfitársak még néhány hétig a gettóban tartózkodtak, a parasztság köréből többen átjártak, és alkalmas percekben enivalót juttattak be nekik. 85 zsidó személyt deportáltak a községből az auschwitzi haláltáborba

Rendelkezünk egy olyan névsorral, amely az 1944. május 13-án a gettóba elszállított zsidó személyek nevét és születési dátumát tartalmazza. A névsor Lukácsi Lászlóné Töröcsik Margit (1924–1987) hagyatékából került elő, aki 1941-től 1984-ig a Községhezánál dolgozott igazgatási főelőadóként, anyakönyvvezetőként, emellett helytörténeti kutatással is foglalkozott. A vékony, hártyszerű A/4-es papírra írógéppel írták kék indigóval a szentgyörgyi zsidó lakosok névsorát az elszállításukat megelőzően. Ezt a listát látva tudjuk, hogy kik voltak a holokauszt szentgyörgyi áldozatai.

A II. világháború zsidó mártírjai

Blajer Géza (1900)
Blajer Gézáné (1899)
Blajer Szerén (1926)
Blajer Erzsébet (1927)
Blajer Ernő (1929)
Blajer Rozália (1931)
Blajer Jenő (1934)
Blajer Imre (1936)
Blajer Klára (1937)
Blajer Blanka (1939)
Blajer Sándor (1941)
Édelmann Sámuel (1883)
Édelmann Sámuelné (1895)
Édelmann Gyöngyi (1921)
Édelmann Mária (1925)
Engel Jenő (1875)
Engel Jenőné (1881)
Kóhn Vera (1930)
Grünbaum Sámson (1885)
Grünbaum Eszter (1917)
Grünbaum Hermann (1928)
Grünbaum Regina (1927)
Fridlender Jutka (1938)
Gleidstein Miklósné (1910)
Gleidstein Klári (1934)
Gleidstein Zoltán (1938)
Gleidstein Judit (1943)
Gonda Borbála (1904)
Gonda Rozália (1888)
Grünbaum Simon (1902)
Grünbaum Simonné (1907)
Grünbaum Éva (1932)
Vitriol Jenőné (1885)
Heisler Vilmosné (1883)
Heisler Mária (1875)
Hirsch Izidor (1887)
Hirsch Izidorné (1882)
Kepecs Sándor (1898)
Kepecs Sándorné (1907)
Kepecs Pál (1938)
Kepecs Sándor (1934)

Kóhn Artur (1889)
 Kóhn Arturné (1889)
 Kóhn Jenő (1892)
 Kóhn Jenőné (1898)
 Fischer Rozália (1932)
 özv. Kleinné (1858)
 König Arnold (1877)
 König Arnoldné (1882)
 König Jenő (1904)
 König Karolin (1889)
 Lusztig Mór (1878)
 Róth Zsigmond (1901)
 Róth Zsigmondné (1907)
 Róth Mariska (1933)
 Róth Iluska (1937)
 Róth László (1940)
 Róth Miklós (1942)
 Seidner Imre (1910)
 Schönfeld Laura (1889)
 Franck Klára (1928)
 Weisz Dezsőné (1882)
 Weisz Szerén (1922)
 Weisz Aranka (1924)
 Weiner József (1865)
 Weiner Józsefné (1886)
 Weiner Zoltán (1928)

A fenti névsorban nem szerepelnek azok, akik a koncentrációs táborból élve hazakerültek: Seidner Imréné, Edelmann Jenő, Grünbaum Lipót, Grünbaum Jenő, Weisz Irma, Weiner Kornél, Weiner Kornélné, Weiner Klára, Schwarcz Kálmán.

E dokumentum alapján tehát Jászalsószentgyörgyről 9 túlélője és 67 áldozata volt a holokausztnak.

Kutatásunk során, anyaggyűjtés közben azonban feltűnt, hogy a névsorból hiányzik egy-két olyan név, akik közismertek voltak a faluban. Később kiderült, hogy valóban több áldozatról van szó. 2010-ben a Yad Vashem Levéltár (Jeruzsálem) adatbázisában az interneten történő hozzáférés segítségével találtunk még neveket, akiknél a születési hely, a háború alatti tartózkodási hely Jászalsószentgyörgyön volt megadva. E dokumentumokban több esetben a személyi adatokon túl a halálozási hely, a halálozás ideje, a halál oka is szerepel. Az adatbázisba ezek a nevek a túlélő rokonok, vagy túlélő fogolytárs tanúvallomása alapján kerültek. Ezek közül, a már ismert áldozatok nevét kiszűrve az alábbi 11 fős névsort kapjuk:

Edelmann Maca (1924), Grünbaum Bella (1900), Grünbaum Éva (1930), Gonda Karolin (1869),
 Kepets György (1934), Grünbaum Piroska (1900), Hirsch Piroska (1898), Schwarcz Izidor,
 Hirsch Piroska lánya Piroska (1932)

Ők is valamennyien Auschwitzban lelték halálukat 1944 júliusában a dokumentumok szerint, ami az azonos időpontok alapján tömeges, gázkamrában történő halálozást jelent. Kepets Sándorné Ravensbrückben, Weiner Zoltán Bergen Belsenben haltak meg a már felsoroltak közül.

Az adatlapokból kiderül, az is hogy:

Dróth István (1922) Oroszországban halt meg, mint munkaszolgálatos

Grünbaum Simon (1902) munkaszolgálatosként lövés által halt meg

Így tehát a holokauszt, vagy ahogyan héberül nevezik a Shoah („égő áldozat”) jászalsószentgyörgyi mártírjai a mai tudásunk szerint 78 fő, akik közül 28 gyermek volt.

1991-ben a Községi Önkormányzat a főtéren a II. világháborús emlékműre a háborúban elesett katonák és civil áldozatok nevei után az ő nevüket is szeretne volna felvésetni, de a nevek bizonytalansága miatt ehhez az országos zsidó szervezet nem járult hozzá. Kérésükre az alábbi emlékező felirat került az emlékműre:

„Kegyelettel emlékezünk azokra a zsidó honfitársakra, akiket megölt a gyűlölet, és akik mártírokká váltak a II. világháború poklában.”

Az izraelita temető

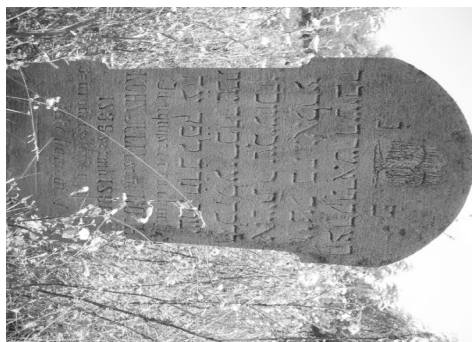
Az izraelita temető a község keleti végén a római katolikus temetőtől kb. 300 méterre, a Jászladányra vezető országút mellett mintegy 700 m²-es területen helyezkedik el magas betonkerítéssel körbe véve. A temető sokáig nem volt elkerítve, s így a II. világháború után a márvány síremlékek közül több eltűnt, néhányat vandál kezek összetörték, a sírok egy részét feltúrták arany ékszerek után kutatva.

Az évtizedekig fákkal benőtt, bozóttal takart temető az 1990-es évek elején lett elkerítve, ami az Ausztráliában élő Weiner család leszármazottjainak köszönhető. Ők azóta minden év tavaszán látogatták is a temetőt, de az utóbbi években már nem jöttek. Talán, mert már megöregedtek, vagy esetleg elhaltak ők is. Ennek ellenére a temető szomszédságában élő lakos, akit megbíztak a temető tisztán tartásával, továbbra is lekasálja nyaranta a fűvet.

2014 tavaszán a holokauszt 70. évfordulója alkalmával Izraelből a Grünbaum család leszármazottai Magyarországra látogattak, és Jászlalsószentgyörgyön az izraelita temetőben tiszteletűket tették rokonaik sírjánál.

A zsidó hitközség temetője 1858 után létesülhetett. A pár évvel korábban beköltözött zsidók még nem voltak annyian, hogy temetőt létesíthessenek, mert a hagyomány szerint a temetési szertartáson tíz zsidó férfi családfőnek kell részt venni. Ezért 1858-ig Tápíószelére vitték el a halottaikat. Amikor létszámuk már elég nagy volt, csak akkor történhetett a temető létesítése, amihez a helyi hatóság engedélye is szükséges volt.

A temetőhely, héberül Báth Hácháim, az élők háza. Így nevezik a zsidók, mert vallásuk szerint halottaikat, halhatatlan lelküket élőknek tekintik. Ezért nincs a temetőikben lejáratí idő, a nyughely örök, amíg csak léteznek. Számukra hitük törvénye írta elő a halottak egyenlőségét. Azt, hogy a temetőben gazdagot és szegényt megkülönböztetés nélkül, elhalálozásuk sorrendjében, egymás mellé kell temetni. Ez megfigyelhető valamennyire ebben a temetőben is, annak ellenére, hogy sok sírkő törött, hiányos. A megmaradt sírfeliratokból következtethetünk a zsidó lakos-

Magyar és héber nyelvű sírmlékek

ság életére is. A sok régebbi, héber feliratú márvány sírkő zárt vallási és közösségi életükre, lassú asszimilációjukra utal. Gazdagságukat az értékes márvány síremlékek jelzik. Ezek formailag, alakilag igen változatosak. Van köztük fekete márvány obeliszk, karesú fehér márványoszlop, de a legtöbb a nagy, vörös márvány álló téglalap, felül félkör alakú záródással.

Több síremléken megjelenítve van a bánat, a gyász jelképe, a vésett szomorúfűzfa, vagy az Izraelhez való tartozás jelképe a Dávid csillag és az olajág koszorú jelkép.

A megmaradt sírkövek közül 34 héber feliratú, 10 magyar, illetve részben héber nyelvű. 10 sírkő eltörött, földön fekszik, olvashatatlan a felirata. Feltűnően szép Kohn Margitka emlékműve, melyet alkotója művészien formált meg a liliummal, az ártatlanság szimbólumával. A sérülten is szép sírkő felirata megrázó és megható: „Drága életed tőlünk elszakadt...emléked őrzi forró szeretetünk...hideg kő sokáig megmarad...téged sose feledünk.” A többi sírkőn lévő felirat is szeretetteljes családi kapcsolatra utal: „pótolhatatlan hitves”, „felejthetetlen drága fiunk”, „legjobb anya” ... stb.

A temetés után 11 hónapon keresztül az elhunyt fiúgyermekai minden nap imádkoztak, majd a sírkövet általában a temetés után 12 hónapra állították fel.

A sírjeleken néhány magyarul szereplő név viselőjéről megtudtuk, hogy például a Fischmann és Grünhut családok már a 19. sz. végén jelentős szerepet tölthettek be a községben. Fischmann Ignác – az 1902-ben elhalt Fischmann Gyula apja – az 1892-ben alakult Takarékpénztár vezérigazgatója volt. Grünhut József pedig – az 1888-ban meghalt Grünhut Józsefné férje – építkezési vállalkozó, akinek téglavetője volt a község határában, s a gőzmalmost is működtette a 20. sz. elején Grünhut és Fia cégneven.

Tehát, a zsidó lakosság közül a községbe való beköltözésük után nem sokkal már voltak olyanok, akik komoly tőkével rendelkeztek. Grünhut József és Schönfeld Ignác a község virilis képviselői között szerepelnek 1893-ban. Gazdagságuk több család esetében csak erősödött a házassági kapcsolatokkal azáltal, hogy a helyi izraelita közösségen belül választottak párt maguknak. Ez előfordult például az Édelmann–Weiner, a Hirsch–Kepets, a Grünbaum–Vitriol, a Gonda–Heisler vagy a Seidner–Schönfeld családok esetében. Így érthető, amiért minden rájuk visszaemlékező adatszolgáltató a zsidó családok összetartását emelte ki a gazdagságuk és a hagyománytiszteltük mellett.

Irodalom

Yad Vashem The Holocaust Martyrs' and Heroes Remembrance Authority

Jad Vasem: A Holokauszt Áldozatainak és Hőseinek Izraeli Emlékhatósága

Kálmán Ödön: A zsidók betelepülése a Jászságba. Bp. 1916. 130.o.

Lukácsi Lászlóné–Lukácsi László–Rusvay Lajos: Jászsáoszentszentgyörgy krónikája I.

Jászsáoszentszentgyörgyi Községi Tanács, 1986. 116.,123.,205.,334.,335.,341.o.

A Magyarországi Holokauszt földrajzi enciklopédiája Jász-Nagykun-Szolnok megye. Szerk: Csósz László. New York, N.Y. 2002. október 7.o.

Lippay Lajos: Jász-Alsó-Szt.-György nagyközség történeti vázlata. Jászberény, 1893. reprint 1993. 32.,34.,48.o.

Magyar Istvánné Sas Erzsébet

EMLÉKEIM CSALÁDUNKRÓL

Azt mondják, egy ember addig él, amíg emlékeznek rá, s amíg a családban történeteket tudnak mesélni róla. Az én őseim velem élnek ma is, mert nagyanyám elbeszéléseivel szinte élővé tudta varázsolni őket. Nem szeretném, ha velem elmúlnának ők is, ezért gondoltam, hogy átadom őseimről hallott történeteimet unokáimnak, hogy az ő emlékeikben éljenek tovább.

Kezdem az apai nagyszüleimnél, akikre még olyan jól emlékszem: Sas József nagyapám 1857-ben született Jászszejőhármán, felesége, Kovács Apollónia pedig 1865-ben Jászdózsán. Szüleik, az én dédszüleim, kisbirtokos parasztemberek voltak, és már ők is Jászszejőhármán éltek. Nagyapámnak 15 hold örökölt földje, nagyanyámnak pedig 8 hold, szintén örökölt földje volt, amihez később még 3 holdat vettek, így tehát 26 holdon gazdálkodott a Sas család. Nyolc gyermekük született:

Sas Mari néni, a legidősebb, Négyszállásra ment férjhez Farkas Józsefhez és 8 gyereke született, akik közül a 94 éves Erzsi még most is él.

Sas Margit /Halla Józsefné/ Jászszejőhármán élt, ahogy két gyermeke, Jóska és Rózsai is.

Sas Géza, aki az első világháborúban hősi halált halt.

Sas József, aki nyomorékon született és 15 éves koráig élt.

Sas Pál, az apám

Sas Miklós, akinek a felesége, Fülöp Erzsi jásztelki lány volt. Ők is Jászszejőhármán éltek, több gyerekük is született, de csak Margit maradt élve. Az utolsó szülésbe /1944-ben/az asszony belehalt.

Sas Imre, felesége Forgács Ágnes, Jászszejőhármán éltek, de gyerekeik, Dezső és Ilonka már elkerültek innen.

Sas Gizuka és férje, Lékó Imre a Varjason éltek. A férj a II. világháborúban elesett. Két gyerekük Valér és Imre.

Az anyai nagyapám, Szikszai Béla 1873-ban, felesége, Deli Julianna 1884-ben született, mindketten Jászapáti. Ők szintén földbirtokos parasztemberek voltak. Nagyapámnak 12, nagyanyámnak pedig 15 hold örökölt földje volt. Négy gyermekük született /Ferenc, Viktória, Piroska és Marika/, akik közül a legfiatalabb lány kéthetes asszonyként – 20 évesen – meghalt. Anyám, Viktória volt a második gyermek a sorban. Szikszai nagyapám fiatalon, alig 34 évesen halt meg, így őt nem ismerhettem. Nagyanyám elbeszéléseiből viszont sokat tudok az ő szüleiről /Deli Balázs és Miklós Apollónia/, vagyis az én dédszüleimről. Nagyanyám, Deli Julianna alig volt 18 hónapos, amikor édesanyja meghalt. Az édesapja, Deli Balázs hamarosan megnősült, hogy a gyereket valaki ellássa. Az új asszonynak nemsokára fia született, akit Deli Frigyesnek neveztek el. Ő lett nagyanyám féltestvére. A mostohaanya nagyon gyorsan férjhez akarta adni nagyanyámat, mert alig múlt 14 éves, amikor már férjet keresett neki, s hogy nagyanyám még milyen kislány volt, bizonyítja az is, hogy amikor megérkezett a kérő, ő elbújt a kamrában az apja subá-

Apám Sas Pál és nagyanyám, valamint testvérei Margit és a legfiatalabb Gizuka

jába, és semmi pénzért nem jött elő. De azért mégis férjhez adták 15 évesen Szikszai Bélához, aki akkor már 26 éves felnőtt férfi volt, és 9 évig élt együtt férjével a Szikszai szülőknél. Közben születtek a gyermekei: az első 17 éves korában, de az rögtön meghalt, aztán a második, amely szintén csecsemőként halt meg. 20 éves volt, amikor a fia, Ferenc született, és utána még anyám, Viktória, majd Piroska, és végül a legkisebb, Marika. Sajnos Marika születését nagyapám már nem érte meg, mert életének 35. évében, 1908-ban tüdőbajban meghalt. Nagyanyám akkor 24 éves volt. Nagyon elkeseredett férje halála miatt, és amikor eljött a szülés ideje, nem engedett bábát hívni, mert meg akart halni. Persze ezt az anyósa nem engedte, és elhívta a bábát, úgyhogy szerencsésen megszületett Marika, aki nagyanyám legkedvesebb gyereke lett, úgyis mint a legkisebb, úgyis mint a férje utolsó emléke. Így 24 évesen négy gyerekkel egyedül maradt, akik közül az anyám még csak 7 éves volt. Nemsokára az anyósa is meghalt, így teljesen magára maradt a Szikszai házban. Szerencsére anyagi gondjai nem voltak, mert a földjeit haszonbérbe kiadva el tudta tartani a családot. Nagyanyám soha többé nem ment férjhez, s hogy szó ne érje, magához vett egy özvegyasszonyt ingyenes lakónak, segítségként. Közben meghalt a mostohaanya is, és az apja újra megnősült, harmadszorra egy özvegyasszonyt vett el, akit Szent Borcsa-

ként csúfoltak, de akivel végül is élete végéig együtt maradt. Először még a tanyájukon éltek, aztán átadták a tanyát nagyanyám féltestvérének, Frigyesnek, akit mindenki csak Fridrichnek becézett, ők meg házat vettek a falu szélén, és átadták a földjüket is a fiuknak haszonélvezetbe. Ezzel egy nagy hibát követtek el, mert a fiuk becsapta őket, ugyanis az ügyvéddel összejátszva nem haszonélvezeti jogot íratott alá, hanem adás-vételit, és ezután Fridrich mulatozott, kártyá-
zott, és jelzáloggal terhelte meg a birtokot. Nagyanyám, mikor meghallotta, hogy Fridrich öccse a kaszinóban mulatozik, figyelmeztette az apját, hogy baj lesz ebből, de az apja nem hallgatott rá. Amikor Fridrich tüdőbajban fiatalon meghalt, kiderült minden, hogy elúszott a birtok, s mire az adósságot kifizették, alig maradt valami. Gyereke nem volt, s özvegyének csak a ház ma-
radt meg. Szegény öregeket még az ág is húzta,

*Sas nagyanyámmal és unokatestvéremmel
a régi ház előtt*

mert egy éjszaka betörők támadtak rájuk, meg-
kötötték őket és elvitték a pénzüket. Ezután már
nem mertek este a szobában aludni, felmentek a
padlásra, és felhúzták maguk után a létrát is. De
ezt csak nyáron teheték meg, mire eljött az ősz,
elhatározták, hogy beköltöznek a város széléről
a városba. Vettek egy kis házat, aztán halálukig
ott éltek. /Érdekesség, hogy néhány év múlva
elkapták a rablókat, mert egy kocsmában nevet-
ve mesélték, hogy hogyan ijesztettek meg két
öreget, akik minden pénzüket odaadták nekik.
Igaz, hogy elítélték a betörőket, de a pénzt már
nem tudták visszaadni nagyapáméknak./ Közben
nagyanyám gyerekei is felnőttek, először anyám
ment férjhez /erről majd még bővebben/, aztán
Piroska /egy jó módú nagygazdához/, majd meg-
nősült Feri, aki viszont nem költözött el, a fe-
leségét hozta nagyanyám házába. Közeledett a
nagy családi tragédia, Marika a legkisebb lány
tüdőbajos lett. Mindez a vőlegényét nem tánto-
rította el a házasságtól, hiába mondta neki nagy-
anyám, hogy az orvos szerint Marika meg fog
halni, a fiú azt mondta, ha csak egy napig lesz
is a felesége, akkor is elveszi. Hát majdnem így
is történt, mert két héttel a házasságkötésük után halt meg az ifjú asszony. A menyasszonyi
ruhájában temették el, a férje az összes ékszerét rárakatta, és ott ült a koporsó lezárásáig, nem
engedte senkinek, hogy levegyék róla. Szegény nagyanyám ekkor még csak 44 éves volt, és már
elveszítette anyját, férjét és legkisebb gyermekét.

Ezután még 7 évig élt a fiával és annak családjával a Szikszai házban, mert csak az apja
halálakor adta át a házat Ferenc fiának, ő meg az apja házába költözött a Jákóhalmi útra. /Erről
még bővebben mesélek./ Ennyit tudtam meg nagyanyámtól a dédszüleimről, főleg a dédpapáról,
Deli Balázsról, és nagymamám fiatal koráról és gyermekeiről. Most visszatérek anyám, Szikszai
Viktória ifjúkorára. Érdekes, hogy a gyerekkoráról sem ő, sem nagyanyám nem mesélt. Arra em-

19 évesen Szikszai nagyanyám házában, folyosóján

tözött, így lett jászapáti lakosból jákóhalmi. Mivel az akkori időben még nem volt lehetőségük, hogy saját otthonuk legyen, apám szüleinél laktak. Önálló életet hát nem kezdhettek, így a szülők földjén dolgoztak, közös háztartásban éltek az öregekkel, minden munkát együtt végeztek. Ezért teljes ellátást kaptak, de a szülők irányítása szerint kellett élniük. 1923-ban megszülettem én, Erzsébet, mint első gyermek. 1925-ben a második kislány is, így egyre szűkebben élhettek a közös házban, mivel csak két szoba, egy konyha és kamra volt. Ebben a házban laktunk 9-en: hét felnőtt és két gyermek. 4 éves együttélés után egy házat vettek apámnak a szülők, ami nagy ajándék volt, mert abban az időben nem minden szülő tudta ezt megadni a gyermekeinek. Így 1926-ban elköltöztünk új otthonunkba. Én ekkor 3 éves, Ida húgom pedig 1 éves volt. Igen nagy örömmel és jó érzéssel költöztünk a Ficzek utcai saját lakásunkba. Ez csak 3 utcára volt a nagyszülői háztól, ami nagyon jó volt nekünk, mivel így naponként láthattuk nagyszüleinket, és ők is bennünket. Ezek után már a szüleim is elkezdhették önálló életüket, ami bizony nehéz időszak volt, mert a házon kívül nem volt semmijük. Bármennyi földje is volt a nagyszülőknek, amíg éltek

lékszem, hogy hogyan mesélték anyám férjhezmenetelét: Apám egyik barátja, Borics Pali elvett egy jászapáti lányt, akinek az anyám volt a barátnője, meghívta a jákóhalmi búcsúra, és náluk ismerkedett meg apámmal. Aztán apám átment meglátogatni anyámat Jászapátiuba, és bemutatkozott az anyjának is. Anyám ekkor már elmúlt húszéves, apám is épségben hazajött a háborúból, házasulandó korban volt, így hamar megegyeztek. Persze ehhez még nagyanyám beleegyezése is kellett, aki nem volt rest, és elment Jákóhalmára érdeklődni a Sas Pali után: milyen ember, jó dolgos-e, nem iszik-e, milyen a családja, van-e adóssága. Amikor mindenre jó választ kapott, akkor adta áldását a frigyre. S ha nem is volt nagy szerelem, de szerették és megbecsülték egymást, s együtt maradtak jóban-rosszban 50 évig, apám haláláig. Apám mindig nagyon szépen beszélt anyámmal, „aranyomnak” nevezte, szinte nem is veszekedtek, megosztották a munkát: apám a földön dolgozott, anyám a háztartást vezette, meg fejte a tehenet, feldolgozta a tejet, piacra is vitt tejfölt, vaját, sajtot.

Szüleim, Sas Pál és Szikszai Viktória, 1922 őszén házasodtak össze. Apám 27, anyám 21 éves volt. Anyám a férjéhez költözött,

Anyám és apám 1970-ben

csakis ők használták. A család és annak minden tagja azonban dolgozhatott a földjükön, amiért nem pénzt kaptak, hanem a terményből részesedtek. Ez viszont nem volt elég egy önálló kétgyermekes család megélhetésére. Apám ezért vállalt más munkát is: kukoricakapálást, aratást, sőt még cséplésnél is dolgozott. A vállalt munkáért a termés 1/3-át kapta. Nem 8 órát dolgozott, hanem látástól vakulásig, jó és rossz időben egyaránt. Amit tehát tavasztól a munkájukkal megkerestek, azt be kellett úgy osztani, hogy elég legyen egész évben.

Jákóhalma szerencsés helyzetben volt, mert volt óvodája, amit egy Poldermann Júlia nevű gazdag asszony alapított, akinek a férje jákóhalmi szüle-

tésű eke-gyáros volt Pesten, és sokat áldozott szülőfalujára. Így hát én is már 3 évesen járhattam óvodába, reggel 8-tól délig lehettünk ott. Élénken emlékszem kis kosaramra, amiben a tízórait vittem, mivel minden gyermek otthonról hozta az ennivalót. A kis kosarunkra rá volt írva a nevünk, és amikor beértünk az óvodába, egy hosszú padra tettük le sorban. Tíz órakor a daduska név szerint kiosztotta mindenkinek az elemózsiát. Ebédelni már mindenki hazament. Nagyon szerettem járni az óvodába, ahol jó nagy udvar is volt, szép, árnyas fákkal. Volt homokozó, kishinta, kispad, azon ültünk, amikor az óvónő mesét mondott. Ha az eső nem esett, mindig kinn voltunk az udvaron. Amikor beköszöntött az ősz és a hideg tél már nem jártam óvodába.

A téli időszakban Sas nagyapám gyakran eljött hozzánk. Sokszor hozott frissen sült tököt, melyet a nagyanyánk küldött nekünk. Mindig így köszönt be: „Hoztam nektek, kis báránykáim finom kertész-peccsenyét!” A sült tököt nevezték így akkoriban, ami számunkra igen finom csemege volt. A szobánkat nagy kemence melegítette. Mi télen a kemencepadkán játszottunk, meg a sutban, ahol mindig jó meleg volt. Mikor nagyapánk leült mellénk és mesélgetett nekünk, mi meg a hófehér haját fésülgettük, hol előre, hol hátra, és közben jókat nevetgélgettünk, nagyapánk pedig békésen tűrte a játékot, mivel látta, hogy ez nekünk örömet okoz. Máskor lefeküdt a padkára és azt kérdezte, hogy: „Melyiktek tapossa meg a fájó hátam?” Persze mind a ketten akartuk, de nagyapánk igazságot tett: „Először az egyitek, aztán a másitok.” Miközben nagy bugalommal tapostuk, állandóan azt kérdeztük, hogy fáj-e? Nagyapa azt válaszolta, hogy: ”Dehogyan fáj, csak a nagy taposásban le ne essetek a padkáról báránykáim!” Mi meg a kemencéhez támaszkodva tartottuk az egyensúlyunkat. Mikor befejeztük a gyógyítást, mindig megkérdeztük, hogy fáj-e

még nagypapa? „Most már nem fáj, nagyon jól meggyógyítottatok kisunokáim!” – válaszolta. Mi pedig örültünk, és megígértük, hogy ha máskor is eljön, újra megtapossuk.

Nyáron kevesebbet találkoztunk, mert a jó idő beköszöntével a jószágaival meg egy pásztorfiúval kiköltözött a tanyájukra. Csak egyszer jött haza hetente tiszta ruhát cserélni és borotválkozni. Ilyenkor legtöbbször betért a falusi csárdába, és túlzott jókedvvel érkezett haza nagyanyánk „nagy öröme”. Dinnyeéréskor mindig kimentünk hozzá, mert olyankor kint aludt egy kis kunyhóban, védve a gyümölcsöt a tolvajoktól. Nagyon szerettünk a hűvös kis kunyhóban játszani, és nagyapánk mindig a legfinomabb dinnyét hűtötte le nekünk, mire kiértünk. Akkoriban még nem volt piros bélű görögdinnye, hanem csak sárga bélű, de az sokkal finomabb volt, mint a mostani pirosak. Nyaranta igen sokat voltunk Sas nagyanyámnál is, mert a nyári munkák alatt ő vigyázott ránk és az unokatestvéreimre is. Az asszonyok rendszerint aratás és cséplés idején ebédet vittek a férjüknek, aminek pont harangszóra ott kellett lenni. Aztán késő délutánig ők is ott maradtak segíteni a munkában. Mi, gyerekek, ez idő alatt igen jókat játszottunk nagyanyámnál. Akkoriban Halla Rózsi, az unokatestvérem volt a legjobb játszótársam, bár a testvérét, Jóskát nem szerettem, mert mindig bántott bennünket. Ilyenkor nagyanyámhoz futottunk védelemért, ő meg elzavarta Jóskát. Gyermekkorom talán legszebb évei voltak ezek.

Közben múltak az évek és 1929 őszén számomra is megkezdődött az iskola. Csupán egy héttel töltöttem be a 6. évemet, kis növésű is voltam, alig látszottam ki a padból. A tanító bácsi, Vazárik Antal, aki még apámat is tanította, nagyon magas ember volt, számomra óriásnak látszott, és nagyon féltém tőle. Az iskola csak két háznyira volt a lakhelyünktől. Egy olvasókönyvünk volt meg egy palatáblánk, hozzá palavessző, amivel írtunk, mert első osztályban még nem használtunk füzetet. Olvasni úgy tanultunk, hogy minden betűnek volt egy jele is, amit a kezünkkel mutogattunk, és először szótagolva olvastunk. Számolni csak 20-ig tanultunk. Az olvasókönyvből verseket tanultunk. Ezeket nagyon szerettem.

Az egyikre még most is emlékszem:

„Viharos az idő, sűrű zápor támadt.
Viszem az esernyőt az édesanyámnak.”

És egy másik:

„Ez a kis ház a mi házunk, ebben lakom én is,
láttam házat szebbet, jobbat, s ezt szeretem mégis.”

A nyári szünetben anyám elvitt egy hónapra Jászapátira Szikszai nagymamámhoz. Ma sem tudom, hogy kettőnk közül miért én voltam ott minden nyáron. Szikszai nagyanyám akkor még fiával és annak családjával lakott egy házban. Három unokatestvéremmel sokat játszottunk. A közeli tanyán lakott anyám másik testvére, Piroska, akinek a lánya is Piroska volt, ő is gyakran bejött a faluba nagyanyámhoz. A kis Piroska három évvel volt nálam fiatalabb, de jól megértettük egymást. Ők jómódúak voltak, és sok olyan játéka volt, ami nekem nem. Legjobban az alvós babájával szerettem játszani. Amikor nagyanyámmal bementünk a városba, útközben egy játékbolt kirakatában megláttam a babákat. Alig akartam tovább menni: „De jó is lenne, ha nekem is lenne ilyen szép babám!” Nagyanyám azonban gyorsan „lehűtött”: „Nem lesz, mert ez nagyon sokba kerül!” Nem érttem, és meg is kérdeztem: „Akkor Piroskának miért lehet két babája, ha

nekem egy sem?” „Mert ők gazdagok, kislányom” – felelte nagyanyám. De én csak nem akartam megérteni: „Miért gazdagok?” „Mert sok földjük van, ezért pénzük is sok van, nekünk pedig kevés...” „De hát ő nagyanyám lánya, hogy lehet, hogy ő gazdag, nagyanyám meg szegény?” „Mert a föld az ő férjéé, nem a Piroskáé.” A válasz hallatán igen elszomorodtam, de tény, hogy nekem nem is lett soha alvós babám.

Dolgos szüleim munkája során lassan összegyűlt annyi pénz, hogy apám egy kis tehenet tudott venni, így az istállóknak is lett lakója. Igen sokat jelentett ez a családnak. Nem kellett már venni tejet, túrót, sőt egy kevés még eladásra is jutott, ami már egy kis pénzt is hozott a konyhára, mert anyám túrót és vaját is készített eladásra. Mi is sokat köpültük a vaját, amiből soha sem kaptunk, csak a maradék írótt ihattuk meg. A vaját mindig anyám formázta szép ovális alakra, de a szőlőlevelet, amibe csavarta, mindig mi szedtük és mostuk meg. A tejtermékek eladásából kikerült a só, a cukor ára, ez volt anyám konyhapénze. No, meg amit a tojás eladásából bevételezett. Tojást sem ettünk, csak a tészta gyúrásához használta anyám, a többit eladta. Igen jól főzött, és mindig volt elég étel. Emlékszem, vasárnap mindig húsleves és húst ebédeltünk, legtöbbször tyúkhúst. Süteményt csak ünnepnapon. Anyám nagyon jó süteményeket tudott készíteni, akkor nem sajnálta a tojást meg a vaját. Persze tetszett neki, hogy a vendégek dicsérik a süteményét. Hétfőn tésztanap volt, kedden főzeléknap, szerdán megint tésztanap, csütörtökön füstölt hús vagy füstölt kolbász került a bablevésbe vagy a babfőzelékbe, a péntek böjtnap volt, akkor sose volt húsféle, tejföllel-túróval készült valami étel. Szombaton mindig paprikás krump-li volt, többnyire hosszú lével, ami azt jelentette, hogy bőven volt leve, és ebbe még nokedlit szagatott anyum, nyáron viszont kovászos uborkával ettük. Anyám nagyon ízletesen főzött, bár spórolt mindennel, de azért amit bele kellett tenni azt bele is tette. Pl. zsíros kenyeret ritkán ettünk, mert kellett a zsír a főzéshez.

1930 októberében újabb kistestvérünk született, akit Gabriellának kereszteltek. Kéthetes lehetett a kisbaba, amikor mindhármunk fülét átfúrta a bábaasszony. Akkor kaptunk Szikszai nagymamától fülbevalót, amit még a mai napig is hordok a fülemben: három virág alakú kék opáلكő. Érdekeség, hogy erről a fülbevalóról ismert meg vagy 40 évvel később egy osztálytársam. Egyébként a nagymamámtól nemigen kaptunk ajándékot, se cukrot, se csokoládét. Az elve az volt: „Ne az ajándékért szeressetek, hanem szeressetek anélkül, magamért...” /Lehet, hogy neki volt igaza?/

A téli napokon korán besötétedett, de a lámpagyújtásra mindaddig várni kellett, míg az apám nem végzett a jószágok körül. A kemencepadkán ülve vártunk erre, s mikor bejött, akkor elkezdődött az éneklés. Hol az egyikünket, hol a másikunkat vette fel a hátára, és le-föl járkálva énekelte a megszokott, szép dalokat. Ezek után jött csak a lámpagyújtás, ugyanis akkor még nem volt villanyunk. 1932 körül vezették be hozzánk az áramot, és először nálunk volt villany az utcánkban. Ez nagy szenzáció volt, esténként ájtöttek a szomszédok, sőt még messzebbről is. Hozzánk nagyon szerettek jární az emberek, mert apánk szerette a társaságot. A Kisgazda Párt újságját járatta, és abból olvasott fel a vendégeknek, majd megvitattak egy-egy cikket. Ma úgy mondanánk, hogy politizáltak. Mikor a vendégek elmentek gomolygó cigarettafüstöt hagytak maguk után, mintha köddel lett volna teli a szobánk. Anyánk bosszankodott, mert ilyenkor szellőztetni kellett és kihűlt a szoba. Akkoriban nem figyeltek arra, hogy a gyerekeknek árt a dohányfüst.

Apám egyébként a Kisgazda Párt tagja volt, és a Gazdakörben beszédeket is tartott. Ezeket leírta, és az istállóban a tehenek etetése közben gyakorolta. Egyik beszéde, amit a demokráciáról írt, talán meg is van valahol. Járt az Olvasókörbe is télidőben, ahová persze csak férfiak mentek, és ott is cikkeket olvastak fel újságokból, politizáltak – különösen sokat emlegették példaként Dániát, a „gazdag parasztok” országát. Általában valamelyik tanító volt a kör vezetője, így regényeket is olvastak folytatásokban.

Közben eljött az az idő, amikor már nekem is be kellett segítenem a munkába. Mivel én voltam a legidősebb, nekem kellett vigyáznom a babára, s ha jöttek a játszótársak, nem mehettem. Anyám ugyanis azt mondta, hogy amíg el nem alszik a kishúgom, nem mehetek játszani. Persze ilyenkor az Istennek sem akart elaludni. Egyikünk ringatta a bölcsőt, a másikunk meg fújta a baba szemét, mert úgy gondoltuk, hogy ha lehunyja a szemét, akkor hamarabb elalszik, és akkor mehetünk játszani.

Ekkor már a vizet is mi hoztuk a kútról. A kannánk 7 literes volt. Ha megemeltük, akkor is leért a földig. A karunkra téve tudtuk csak vinni, de ekkor meg a víz nagyon lötyögött benne. Ezért csak félig töltöttük meg, de így meg naponta többször is el kellett menni a kútra. A vízfordás mellett még a söprögetés is a mi dolgunk lett. A boltba is mi mentünk vásárolni, de azt szerettük, mert ott mindig találkoztunk valakivel.

Közben apám úgy határozott, hogy abbahagyja a nehéz paraszti munkát. Mivel volt egy kis megtakarított pénze, gabonafelvásárlásba kezdett. Jászberényben volt egy Kertész nevű nagykereskedő, és ennek szállította a gabonát. Eleinte rendesen kifizette az átvett gabonát, ezért apám rendes embernek hitte, és hitelbe is vásárolt gabonát, abban megállapodva, hogy majd akkor fizet, ha ő is megkapja a pénzt a kereskedőtől. Kb. 60 mázsa gabonát szállított hitelbe ennek a Kertésznek. Ezután jött a nagy csalódás. A kereskedő hónapokon keresztül hitegette-halogatta, de nem fizetett. Ezek után apám ügyvédhez fordult. A perben megállapították, hogy a kereskedőnek semmi vagyona sincs, minden a felesége nevében van, még a zsákok is. Ez óriási csapás lett a családunknak. Ott álltunk teljesen kifosztottan, mindenünk elveszett. Ráadásul a gazdától vásárolt gabonát is meg kellett téríteni. Ma sem tudom hogyan tudták ezt elrendezni a szüleim. Ezek után mindent újra kellett kezdeni. Kereskedői pályájának csődje után visszatért a földhöz – ez a 30-as évek elején volt –, s mivel neki még nem volt saját földje, az apjáén gazdálkodott, de dolgozott haszonbérbe, és aratást is vállalt. Ezek nagyon kemény évek voltak.

Férjemmel és gyermekeimmel 1953-ban

1934. dec. 24-én volt Sas nagyapám temetése, aki 77 évet élt. Ez bizony szomorú karácsony volt. Nagyapánk nagyon hiányzott nekünk, mert ő volt az egyetlen, aki szeretett játszani velünk. 15 unokája volt, és még a halála után is született 5 unoka. Igen népes volt a Sas család. Nagyapám halála után a vagyont megosztották, így lett önálló földje apáknak 39 évesen. Ebben minden gyereke egyenlően részesült. Négy és fél hold föld jutott mindenkinek. Ebből egy család úgy-ahogy meg tudott élni, de sokat kellett dolgozni az egész családnak. A termésből özvegy nagyanyámnak is kellett adni, megállapodás szerint, aki még 17 évig élt nagyapám halála után. Amikor 80 éves lett már nem tudta rendesen ellátni magát, ezért azt kérte gyermekeitől, hogy mindegyik fogadja be 3 hónapra, így egy év alatt minden gyerekénél ugyanannyi időt töltött. Hat évig vándorolt a gyerekeinél, míg 86 éves korában meghalt. Visszagondolva, nem volt ez tőle rossz ötlet, mert 3 hónapig minden gyereke, unokája szívesen látta, és ő is családban élhetett. Még három dédunokáját is láthatta.

Én arra emlékszem, hogy hozzánk mindenszentekkor érkezett, és január végéig lakott velünk. Ezek voltak a leghidegebb hónapok, s talán azért emlékszem úgy rá, hogy mindig az ágyban feküdt. Volt mellette egy kisszék, amin a kis kosarát tartotta, abban volt egy üveg tea, egy kis száraz sütemény, amit napközben elmajszolgatott, meg egy decis kisüveg pálinka, amiből minden reggel szigorúan egy kortyot ivott, így egy hétig is eltartott. Amikor elfogyott, kérte, hogy hozzanak neki egy kis gyomorerősítőt.

1935-ben befejeztem az elemi iskolát. Utána még 2 évig úgynevezett ismétlődő lehetett járni heti két alkalommal, szerdán és pénteken délután. Ez évben halt meg Szikszai nagyanyám apja, az én dédnagyapám. Nagyanyám ezek után elköltözött a fiától az édesapja üresen maradt Berényi úti házába. Félt azonban, hogy nem tudja majd megszokni az új otthonát, mert a régi házba 15 éves fiatalasszonyként költözött, és 36 évig lakott ott. Szerencsére azonban hamarosan megváltozott a véleménye: „Itt lakni olyan, mintha a mennyorszámban lakték.” – hangoztatta gyakran. Szépen rendbe hozatta a házat, átalakította, átfestette.

1935 októberében szüleimmal megbeszélték, hogy én hozzá költözöm, hogy ne legyen egyedül. Így kerültem szüleimtől 12 évesen nagymamámhoz Jászapátira. Tőlem meg sem kérdezték, hogy akarok-e odamenni. Én meg úgy gondoltam, hogy a szülők csakis jót akarnak, nekem pedig mint gyermeknek engedelmeskedni kell. Ezt a telet tehát már Jászapátiban töltöttem nagyanyám házában, és végeztem a ház körüli munkákat. Segítettem takarítani, havat söpörni, főzni, vizet hoztam, boltba mentem, cipőt pucoltam, és ki tudja még miket dolgoztam. A legrosszabb az volt, hogy reggel, amikor felkeltem, nagyon hideg volt, és nagyanyám nem engedte addig begyújtani a konyhai tűzhelyet, amíg a tetejét vasporral át nem tisztítottam. Az volt a mániája, hogy a tűzhely teteje ragyogjon. Hát bizony majd lefagyott a kezem, mire átkentem és begyújthattam. Nagyanyám csak akkor kelt fel, amikor már égett a tűz, és akkor megcsinálta a reggelit, ami mindig tejeskávé volt kenyérrel vagy kaláccsal. Aztán rendet raktunk, és amíg jó idő volt, addig a kertben is dolgoztunk egy kicsit, majd elkezdtünk főzni. Mindent együtt csináltunk, úgyhogy hamar megtanultam főzni. Volt, amikor nagyanyám már rám hagyta egy-egy étel elkészítését, és még meg is dicsért, hogy jobban főzöm, mint ő. Így aztán gyorsan elszaladt az idő. Karácsonykor mentem először haza szüleimhez Jákóhálmára.

Milyen is volt akkor a karácsony? A piacon fenyőágot is árultak, a kivágott fenyő kevés volt és igen drága. Csakis a jó módú emberek tudták megvenni. De nekünk szép volt a fenyőág is feldíszítve. Anyánk saját maga főzte a szaloncukrot, ő sütötte a mézeskalács-díszeket. Mi,

Testvéreimmel 1998-ban

gyerekek arany- és ezüst diót festettünk, még kicsi piros almát is raktunk a fára. Külön ajándécsomag nem volt, csak a feldíszített karácsonyág, de mi ennek is végtelenül örültünk. Volt azonban olyan karácsony, amikor nem sikerült fenyőágot vennünk. Ekkor anyám úgy oldotta meg, hogy a villanyernyőre körbe akasztotta a szaloncukrokat és a díszeket. Amikor a villanyt felkapcsoltuk, gyönyörűen csillogtak. Anyám mentegetőzőt: „Kislánykáim, szegény a Jézuska, most csak ezt tudta nekünk hozni.” Karácsony mindkét napján együtt ment a család a templomba. Karácsonyra a legtöbb helyen disznót vágtak, így mi is. Volt tehát bőséges enivaló. Karácsony másnapján mentünk el Sas mamához és az unokatestvéreinkhez boldog ünnepet kívánni. Szokás szerint ott is a karácsonyfáról kaptunk egy-két szem szaloncukrot és mézeskalácsot. Amikor ők jöttek hozzánk, mi is hasonlóképpen ajándékoztuk meg őket.

Újév után vittek vissza Apátiba nagyanyámhoz. Tovább folyt a megszokott élet. Egyetlen szórakozásunk az volt,

hogy esténként átmentünk a szomszédba egy kis beszélgetésre. Volt egy lányuk, Tercsi, aki egy évvel volt csak fiatalabb nálam, így jól megértettük egymást. Eljött a tavasz, és folytatódtak a munkálatok a házon. Nagyanyám felügyelte a munkákat, így rám maradt a főzés. Ezzel vígasztalt: „Látod, kislányom, milyen jó, hogy télen megtanítottalak főzni.” Amikor végre befejeződött a kőműves munkája, kezdődött a szobák festése, az ajtók, ablakok olajozása. A régi sötétbarna festéket leégették, és szép fehérre mázolták. Ezután nekiálltunk takarítani. A szobák padlóját már nagyanyám maga festette, az utcai szobáét barnára, a kis szobáét világossárgára. Aztán vissza kentük be, és kefével fényesítettük. Ezt már nagyrészt én végeztem, mert, mint nagyanyám mondta, könnyebben hajlott a hátam. Utána átfestette a bútorokat is. A kis szoba lett az én szobám. Itt vajszerűre festette a bútorokat. Nagyanyám bútora sötétbarna volt. Ezt diófafapáccal átkente, amitől szép fényt kapott. A konyhabútort kékre festette. Legutoljára a folyosó kövét festette át olajfestékkel, én meg ragyogóra fényesítettem. Akár korcsolyázni is lehetett volna rajta. Amikor jöttek az ismerősei, kézzel simogatták, és dicsérték nagyanyámat, hogy: „Juliska, ez olyan, mint a tükör!” Persze nem is léptünk rá. A bejáratnál rongyszőnyeg volt, azon jártunk.

Közben (még a tavasszal) rendbe kellett tenni a kertet is, mert nem volt abban sem fa, sem virág, sem vetemény. A földjét is vastagon betérítette a salak. Ezt először le kellett hordani, amit egy fuvaros végzett. Utána felástuk, majd gyümölcsfákat ültettünk. Drótkerítéssel leválasztot-

tunk egy részt a baromfiaknak. A ház előtt lett a virágos kert, közepén egy nagy kerek ágyással. Hátul pedig a veteményeskert. Ez nagy munka volt, de amikor kiszökdültek a fák, nyíltak a virágok, gyönyörködtünk a munkánkban. Nagyanyám nagyon szerette a rendet, tisztaságot, és engem is erre tanított. Vallásos is volt, minden nap elment a reggeli misére. Voltak szegényei is, akiknek több alkalommal adott ennivalót. Sokat beszélt nekem az életéről, szüleiről, családjáról, fiatal férjéről, ifjan meghalt legkisebb lányáról. Vidám kedélye és hite segítette elviselni azt a sok csapást, amit élete során el kellett viselnie.

Ez a nyár nagyon gyorsan véget ért, és én is elmúltam már 13 éves. A házon befejeződött minden munka, s ahogy beszorultunk a szobába, nagyanyám azt mondta: „Most már kész a lakás, csak otthonosabbá, barátságosabbá kell tenni, ezért elkezdünk kézimunkázni.” A szoba 3 ablakára és a 3 üvegajtóra horgolt függöny kellett. Nagyanyám ebben a témában is döntött: „A te szobádba neked kell elkészíteni a függönyöket!” Én ennek nagyon örültem. Nemcsak függönyöket horgoltam, hanem ágyterítőt, asztalterítőt is. Aztán hímezni kezdtem. Annyira belejöttem, hogy tél végére a konyhába is elkészítettem a kézimunkákat.

Unokatestvérem ebben az időben volt borbély inas. Hazafelé jövet minden nap benézett hozzánk. Egyik nap örömmel újságolta, hogy a főnöke női fodrásztanulót keres, és ő rám gondolt. Én szívesen tanultam volna szakmát, de nagyanyám lelohasztotta a kedvem: „Kisasszonyt nem tartok. A lány maradjon a főzőkanál mellett.” Ezt a döntését azóta is bánom. De akkoriban sokan így gondolkodtak.

1938 májusában megszületett az első fiútestvérem, Zoltán. A három lány után végre egy fiú. Én ekkor már 15 éves voltam, anyám 37. Ezért hazamentem, mert otthon kellett a segítség. Én végeztem a házimunkát, Ida húgom apámmal járt a határba dolgozni. Kenyeret még nem sütöttem, de azt is vállalnom kellett. Anyum elmondta, hogy kell, én meg csináltam. Nagy izgalommal vártam, milyen lesz az első kenyérem. Hál' Istennek szép dombosra sikerült, mindkét szülőmtől dicséretet kaptam. Apám még a szomszédasszonynak is örömmel mutatta: „Nézze csak milyen szép kenyéret sütött a kislányom, életében először!” Két hétig járt el hozzánk a bába. Én minden esetben nagy figyelemmel néztem hogyan kell fürdetni, pelenkázni és két hét után, mikor anyám felkelt az ágyból, dolgozni kezdett, így én láttam el az öcsémet.

Őszig maradtam otthon, aztán visszamentem nagyanyámhoz, és folytattam addigi életem. Nagyanyám egyre több dolgot bízott rám, s ha a piacra mentünk, nekem kellett cipelnem a teli kosarat. '39 tavaszán nagyanyám kiküldött egy ismerős tanyára, hogy szedjek hársvirágot teának. Nem nagy kedvem volt menni, mert messze volt a tanya, meg nagyanyám két nagy kosár hársvirágot várt, úgyhogy morogtam is egy kicsit, mire ő „felcsattant”: „De nagyon kisasszony lettél már, hogy kényeskedsz!” Később aztán nagyon megbánta, mert a tanyán virágszedés közben leestem a fáról, és úgy hozott haza az intéző, hogy mozdulni sem bírtam. Gyorsan ágyba fektettek, volt nagy siránkozás, de orvost nem hívtak. Egy hétig feküdtem, valami javasasszony kenegette a hátam, mire valahogy fel tudtam kelni. Éppen az utcát söpörtem, amikor lovon jött az úton az intéző, aki hazahozott, és majd leesett a lóról, amikor meglátott: „Hát te élsz? – kérdezte. Mi meg már azt hittük, hogy meghaltál, mert nem sokkal azután, hogy hazahoztunk megszólalt a lélekharang, és azt hittük, hogy érted húzzák! Nohát, sok szerencsét kisjány!”

1940 őszén kezdtem el tánciskolába járni, mert mint nagyanyám mondta: „Ilyen nagy lánynak már illik táncolni, mert ha valami lagziba megyünk és felkér valaki, nem mondhatod, hogy nem tudsz táncolni!” Így aztán a szomszéd lánnyal meg a fiú unokatestvéremmel együtt kezdtük

tánciskolát. Nagyon megkedveltem, nemcsak azért mert kimozdulhattam otthonról, sok fiatalal találkozhattam, hanem azért is, mert a tánciskolába járó fiúk közül majd mindenki szívesen táncolt velem. A tánciskolai terem mellett volt a Katolikus Legényegylet is a Kiséri úton, ami egy nagy helyiségből állt, ahol bált és színelőadásokat tartottak, és volt egy kisebb helyisége, a kocsmá. Ide általában a fiatal iparosok jártak, mert a gazdáknak volt egy nagyobb házuk a községházánál, amit Selymes körnek hívtak. Itt inkább csak bálós összejövetelek voltak, amire a gazdaasszonyok igencsak kiöltöztek selymes-suhogós ruhákba. A Legényegyletből gyakran átjöttek a legények, csoportokba állva figyelték a lányokat, s latolgatták, kivel is érdemes majd táncolniuk?

Itt ismerkedtem meg azzal a fiatalemberrel, akit megszerettem, s majd 5 évi udvarlás után összeházasodtunk. De addig még sok minden történt. Amikor befejeződött a tánciskola, s közelgett a tél, jött egy levél, amiben értesítettek, hogy kisöcsém született, ezért menjek haza. A legkisebb testvérem megszületésével ötgyerekes lett a Sas család. Én ekkor már 17 éves voltam. A karácsonyt együtt töltöttük, majd visszatértem Jászapátira, ahol immár nemcsak nagymamám, hanem udvarlóm is várt. Nagyanyám hozzájárulásával minden héten háromszor jöhetett el hozzánk Pista. Szórakozni ritkán jártunk. Megnéztünk néhány színelőadást, a helyi színjátszó kör előadásában, teaestéken is voltunk, többször táncoltunk bálokon és szilveszterkor, néhányszor moziba is elmentünk. Így telt el 1940 tele.

Tavasszal elkezdtem varrást tanulni a varrodában, mivel ezt nagyanyám fontosnak tartotta, s ebben igaza is volt, nagy hasznát vettem később is. 1942-ben már hetedik éve laktam nagyanyámnál, de ez az év volt az utolsó évem Jászapátin. Nyáron a szüleim visszahívtak Jákóhalmára, mert édesanyám újra kisbabát várt, és kellett a segítség. Szeptember elsején meg is született a kislány, de sajnos csak 8 napot élt.

1942. október 5-én az udvarlómat behívták katonai szolgálatra, és Erdélybe, Gyergyótölgyesre vezényelték. Innen küldött nekem sok szép levelet, melyben szerelméről és hűségéről biztosított. Karácsonyig haza sem engedték, így 3 hónapig nem láttuk egymást. Közben folyt a háború, s a mindennapi élet témái lettek a háborús hírek. Egyre több magyar katonát vittek ki a frontra, s a Don-kanyarban elesett 120 ezer katonát mi is megsirattuk, pedig még akkor senki sem tudta kinek a fia, férje, testvére barátja nem jön vissza. Az asszonyok egymást vigasztalták, erősítették, és mindenki reménykedett, bár már a férfiak egyre többet beszéltek róla, hogy a front minket sem fog elkerülni. Teljes bizonytalanságban éltünk. Volt, aki az oroszok, volt, aki a németek győzelmében hitt. Jöttek a SAS-behívók, és bevezették a jegyrendszert, ami azt jelentette, hogy megszabták a fejadagokat a lisztből, kenyérből, cukorból. A gazdáknál csak annyi búzát hagytak meg, ami a vetéshez volt elegendő. De tavasszal újra elkezdtük a mezei munkát.

Ebben a keserves 1943-as évben csak egyetlen jó történt számomra: szeptemberben, 1 éves kiképzés után hazaengedték Pistát. Mint családfenntartónak /idős szülei miatt/, sikerült leszerelnie. Így újra dolgozott, és vasárnaponként átjött Jászapátiból hozzánk. Akkor csak ezekre a napokra vártam. 1944 húsvétján Pista és szülei átjöttek hozzánk lánykérésre, és megtartottuk az eljegyzést. Esküvőnk a háború befejezése utánra terveztük. Már nagyon várta mindenki a végét, a munkánkat ugyanúgy elvégeztük, de nem valami jó kedvvel. Egyre reménytelenebb lett minden, ahogy a front közelgett. A nyár vége felé magyar katonák jöttek a falunkba. Itt voltak 1-2 hétig, aztán továbbmentek a frontra. Októberben újabb katonák jöttek tankokkal, teherautókkal, de ezek már németek voltak. Beszállásolták magukat a házukba. Zöld ágakkal fedték be

a tankok és teherautók tetejét, amikkel a kis utcákba álltak be. Hiába álcázták a járműveket, a szovjet berepülő pilóták észrevették, és október 30-án délben kilenc vadászgép támadta meg a falut. Mi éppen befejeztük az ebédet, és a nagy lövöldözés hallatán a konyhaasztal alá bújtunk. Nagyobbik öcsém, aki akkor 6 éves volt, az utcán játszott, és egy német katona rántotta be magával a tank alá. Apám épp az istállóban dolgozott, és a nagy géppuskaropogásra kiállt az ajtóba, megnézni mi történt. A jó Isten védte, hogy nem lett semmi baja, mint ahogy Gabi hűgornak sem, aki a határban volt és a teheneket őrizte. Ő onnan látta a falu elleni támadást, és elmesélte, hogy kilenc gépet látott, amik egészen alacsonyan szállva bombázták a falut. Apáti felől jöttek, és arra is mentek vissza. A nálunk lakó német katonák a házunk pincéjébe rohantak le, közben idegesen hívtak bennünket is, de mi ijedtünkben meg sem tudtunk mozdulni, mert ilyet még életünkben nem éltünk át.

A támadás alig tíz percig tartott, s utána mindenki kiment az utcára, hogy híreket kapjon a történésekről. Hamarosan megtudtuk, hogy a posta előtt álló asszonyokba is belelőttek, és ott meghalt egy fiatalasszony, aki a férje levelét várta. Szokás volt akkoriban, hogy az asszonyok nem várták meg a postás érkezését, inkább ők mentek be a postára, ahol harangszó után volt a levélosztás. Ezt a fiatalasszonyt, Sípos Ilonkát, én is ismertem, mert két hete ment férjhez, amikor is a katona vőlegénye egynapos eltávozásra hazajött. Miután a frontra vezényelték, úgy gondolták, hogy előtte összeházasodnak. A férje velem járt egy osztályba. Meghalt továbbá az utcánkból egy kétgyermekes fiatalasszony is, aki kéthónapos csecsemőjét bezárva ment a postára, a 3 éves kislányát meg a szomszédra bízta. A két lábát találta el a géppuskarorozat. Ha ellátta volna orvos, meg tudták volna menteni, de így elvérzett. Még mielőtt meghalt kivette a kulcsot a zsebéből, hogy be tudjanak menni a kisbabájához.

Akkor döbbsentem rá, hogy milyen szerencsém volt, ugyanis aznap én nem voltam ott, pedig én is jártam levélért a postára. De néhány nappal azelőtt kaptam levelet Pistától, és tudtam, hogy most még nem várhatom a választ. Összesen 9 áldozata lett ennek a légitámadásnak, köztük volt három 18 éves fiatal fiú is. Ekkor tudtuk meg milyen is valójában a háború. Másnap, éppen a halottak napján, sötétedéskor temették el az áldozatokat egymás melletti sírokba. Ezt a történetet sokszor elmeséltem kislányomnak, s talán ennek köszönhető, hogy a tragédia 60. évfordulóján az ő kezdeményezésére emléktáblát avattak a faluban az áldozatok emlékére.

Ezután a németek elhagyták a falut, mert egyre közeledtek az oroszok. Az ő bejövetelükhöz fűződik még egy elfelejtethetlen, szörnyű élményem, a Tuza család tragédiája.

Ők egy Jákóhalmához közeli tanyán éltek, és amikor jöttek az oroszok Apáti felől, valami miatt rálöttek a házra. A szobában a kemencepadkán ülő nagymamát eltalálták az ölében ülő kislánnyal együtt. Azonnal meghaltak. De repesz érte a nagyobbik lányt is, aki nem halt meg, és a szülők meg a lány vőlegénye gyorsan, kapkodva befogták a lovat a szekérbe, hogy Jákóhalmán orvoshoz vigyék a lányt. El is érkeztek az iskoláig, ahonnan az apa már futott az orvos házához. Közben a kislány még vizet kért a Mária kertben lévő kútból. Aztán befordultak az utcánkba, mert ott laktak a rokonaik, oda akarták vinni a sebesültet, de mire odaértek, a kislány csendben meghalt. Mi a nagy sikoltozásra szaladtunk ki az utcára. Soha nem felejttem el azt a képet, amikor a lány vőlegénye óvatosan leemelte menyasszonyát a kocsiról, s a hátrabicsakló fejéről a szép szőke haja kibomolva söpörte az utat, ahogy a fiú vitte be a házba. Közben megérkezett a doktor, de már hiába. Az apa meg csak állt a kocsni mellett és mondogatta: „De hát itt a doktor úr...” Mindenki nyugtalanságban és félelemben élt. Nem tudta senki sem, hogy megéri-e a háború

végét. Közben vőlegényemnek is be kellett újra vonulnia. Ebben az időben Pesten dolgozott, de a SAS-behívóját Jászapátira küldték a szüleihez. Bevonulása után októberben, nem sokkal a Jákóhalmát ért légitámadás előtt hazaengedték élelmiszer beszerzési megbízással a tiszték részére. Apám mondta is neki, hogy „ne menj vissza Pista, hiszen nemsokára itt lesznek az oroszok és vége a háborúnak”! De Pista elbúcsúzott tőlünk, és szakadó esőben kerékpárral indult vissza Hortcsányra a csapattestéhez. Ezután sokáig nem hallottunk róla.

November 10-e körül már a szomszédban folytak a harcok. Veszélyes volt a lakásban maradni, ezért leköltöztünk a házunk pincéjébe. Miután az utcánkban csak nekünk volt pincénk, a szomszéd családok is átjöttek. 19-en voltunk lent. Jó döntést hoztunk, mert egy kisebb méretű bomba ráesett a házunkra, leszakadt a tető egy része és a folyosó plafonja. Amikor azt a hatalmas robbanást hallottuk nagyon megijedtünk, mert puszkapor szagával telt meg a pince is. Apám felment megnézni, hogy mi történt, mi meg sikoltoztunk, hogy maradjon, mert hátha még nincs vége. Ez igaz is lett, mert utána még egy hatalmas robbanást hallottunk, amitől megremegett a ház is. Később tudtuk meg, hogy ekkor robbantották fel a Tarna hidját.

1944. november 16-án láttuk meg az első orosz katonát. Igen nagy számban jelentek meg nálunk is. A tisztaszobába egy tisztféle szállásolta be magát. Örültünk, hogy végre megszűnt a bombázás, de mégis féltünk, hogy mi lesz tovább. Az első dolguk az volt, hogy több nagy kondért állítottak fel, és a pincénkől felhozott krumplit meghámoztatták velünk, majd elkezdték a főzést. Befejezni nem tudták, mert parancsot kaptak a továbbvonulásra, így a kondérokot a félig kész étellel felrakták az autókra és elmentek. Mondogattuk is egymásnak, hogy milyen szerencsések vagyunk, mert ki tudja mi lett volna, ha itt maradnak. Azután újabb orosz katonák jöttek, s megint beszállásoltak hozzánk. Mivel éppen nagy sár volt, kihordták az összes könyvet a lakásunkból, és küszöböt csináltak belőle. Sokáig őriztünk egy sáros Petőfi kötetet, amit sikerült megmentenünk. A lányokat az iskolába vitték főzni, a férfiakat pedig áthajtották a Tarna túlsó partján lévő lapos földekre szalmát taposni a sárba, hogy a repülők le tudjanak szállni. Apám már másnap nem ment vissza, sőt minket sem engedett főzni az iskolába. Anyám jajveszékelt, hogy mi lesz, ha megtalálnak, apám azonban hajthatatlan maradt. Szerencsénk volt, nem kerestek bennünket.

A vőlegényem január közepén megszökött a csapattestétől és hazajött. Akkor még volt a faluban néhány orosz csapat, így nem mert egyenesen hozzánk jönni, egy rokonánál szállt meg. Informálódott a helyzetről, és csak akkor jött el hozzánk, amikor megtudta, hogy mindannyian élünk. Elhatároztuk, hogy nem várunk tovább, összeházasodunk. A szüleim ugyan várakozásra intettek bennünket, de Pista hajthatatlan maradt. Így aztán 1945. április 8-án a jákóhalmi templomban házasságot kötöttünk. Az esküvői ebédén anyám kitett magáért, mindent elővett, ami még megmaradt, így a dugi-cukrot is felhasználta a süteményekhez, és még egy torta is volt. Persze nem voltunk sokan, csak a szűk rokonság. Ebéd után felültünk egy szekérre, és elindultunk Jászapátira a férjem szüleihez. Útközben megállított bennünket egy orosz csapat, és leszállítottak a szekérről, mondván, hogy kellene a lovak egy árokba csúszott ágyú kihúzásához. Pista bizonygatta, hogy nagyon gyengék ezek a lovak, nem bírják el. Amikor látták, hogy tényleg hiába erőlködnek, visszaadták őket, és még jó utat is kívántak a menyasszonynak. Így aztán este lett mire az anyósoméék házához értünk. Ők meg már halálra aggódták magukat, hogy mi történt velünk. Mint ahogy az én szüleim is, mert ők meg azt a hírt kapták, hogy a lányukat elrabolták az orosz katonák. /Gondolom a Jákóhalmára tartók láthatták, hogy ott állunk az orosz katonák sűrű-

jében, és ezt a hírt már kiszínezve adták tovább./ Az anyósomék is meghívtak néhány rokont, és vacsorával vártak bennünket. Igaz, szerényebb volt, mint az én szüleimnél, mert nehezen tudtak húst szerezni. Az egyik ismerősük ígért disznóhúst, de végül nem hozott, így aztán az anyósom összeszedett a szomszédoktól minden tyúkot, és az utolsó pillanatban elkészült a pörkölt. Még süteményt is sütött, igaz, neki nem volt cukorja, ezért melasszal édesítette a tésztát. Így nem volt olyan finom, de azért mindenkinek ízlett, és a fő ajándék Pista barátjától egy igazi torta volt. Mindkét helyen szerencsésen megtartottuk a lagzit.

Egy évig laktunk a férjem szüleinél. Pista Pesten kapott munkát, én az apósomékkal éltem, és segítettem nekik a mindennapi munkában. Közben vigasztaltam anyósomat, mert két fiáról /akik az első házasságából születtek/ sokáig nem kapott semmi hírt, azt sem tudta élnék-e még. Mivel az első világháborúban elveszítette a férjét, most attól rettegett, hogy ez a háború elvitte valamelyik fiát. Később kiderült, hogy a nagyobbik fia orosz fogságba esett, és csak két év múlva jött meg, a kisebbik fia pedig nyugatra ment, majd Kanadában telepedett le. /Sajnos őt soha többé nem látta, csak levélben tartották a kapcsolatot./ 1946 tavaszán aztán albérletbe költöztünk. Ekkor már a férjem is itthon dolgozott, és mint arra alkalmas személyt felkérték, hogy szervezze meg a Szoc.dem Pártot, amelynek járási titkára lett.

Új otthonunk közel volt anyósomék házához, így naponta találkoztunk. Gyorsan eltelt a nyár és az ősz is a lakásunk rendbehozatalával, mert bizony eléggé elhanyagolt volt, amikor odaköltöztünk, és már állapotos voltam, amikor létrán állva meszeltem a falakat. Meg is szidott az anyósom ezért. Szerencsére nem lett semmi baj, és 1947. január 21-én éjjel megszületett az első gyermekünk. Kislányom születése külön öröm volt számomra azért is, mert ebben az időben sokat voltam egyedül, mivel férjem reggel elment dolgozni és csak este jött haza. Így már nem voltam napközben egyedül, a kisbabám gondozása lefoglalt.

Ez az év volt életem egyik legnyugalmasabb éve, mert 1948-ban elkezdődött vándoréletünk. Férjemet Szajol község vezető jegyzői állásába helyezték, így átköltöztünk Apátiról a község-házán lévő jegyzői lakásba. Itt csak pár hónapig laktunk, mert vettek egy új jegyzői lakást, oda költöztünk át. Alig egy év után a férjemet áthelyezték Rákóczi falvára, ugyancsak jegyzői állásba. Újra költöztünk, aminek én egyáltalán nem örültem. Már itt laktunk, amikor 1950-ben megszületett a kisfiunk. A szolnoki kórházba mentővel szállítottak be, mert komplikációk adódtak a szülésnél, ami később a fiamnak komoly károsodást okozott. Az itt töltött időről nem mondhatok semmi jót. Nagyon hosszan tartana ezt ecsetelni. Csak annyit: a férjem rosszul politizált, emiatt igen sok kellemetlensége és még több ellensége akadt, s tudjuk, hogy a Rákosi időkben mit jelentett ez. Még szerencse, hogy csak az állása veszett el. Ezután visszakerültünk oda, ahonnan elindultunk: Jákóhalmára a szüleimhez.

A férjem Pestre ment, és ott egy barátja segített neki állást szerezni. Persze ez így nem volt jó, távol a családtól. Szerencsére 1951 őszén Jászberényben felépült és beindult az Aprítógépgyár, ahol sikerült munkát kapnia. Az elején Jákóhalmáról járt be dolgozni, aztán 1952 telén beköltöztünk Jászberénybe a Tanítóképző melletti kis utcába, ahol albérletet kaptunk.

Alighogy mi eljöttünk szüleinktől, odaköltözött hozzájuk anyai nagymamám Jászapátiból, akinél nevelkedtem. Ez a költözködés azért történt, mert a háború után nagymamám másik lányáéknak, annak a bizonyos „gazdag” Piroskának és családjának 24 óra alatt el kellett hagyni a tanyájukat. Kulákká nyilvánították őket, nem tudtak hová menni, ezért a nagymamámhoz, vagyis az ő anyjához költöztek. A két asszony elég nehezen jött ki egymással, ezért nagyanyám úgy

gondolta, hogy átköltözik a másik lányához, az én anyámhoz, akivel mindig jobban megértették egymást. Sajnos nem sokáig élt, hamarosan megbetegedett, és 1953-ban meghalt. Alig volt 69 éves. Ő halt meg őseim közül a legfiatalabban. Viszont a három dédunokáját, az én két gyermekemet és Ida húgom fiát még megismerhette.

Lassan megszoktuk az új környezetet és Jászberényt. Különösen kislányomnak volt jó, aki '53 őszén kezdett iskolába járni, mert pont a szomszédban volt az intézmény. Kikísértem az utcaajtóig, és onnan tíz lépésre volt az iskola kapuja. Az osztályteremből átlátott a kertünkbe. Két év múlva ismét költöztünk, szerencsére csak egy utcányit. A sors úgy hozta, hogy közben a férjem edzői állást kapott, így azt a munkát végezhetette, amit mindig is szeretett, a sporttal foglalkozhatott. Ekkor felajánlották neki a sportpálya gondnoki állását az ott levő gondnoki lakással együtt, amit örömmel elfogadtunk, hiszen így végre önállóan lakhattunk, ha nem is a sajátunkban. A gondnoki munkában én is sokat segítettem. A sok munka mellett jól éreztük ott magunkat, de azért egyre inkább felvetődött, hogy jó lenne már egy végleges családi otthon. Mivel csak egy keresetünk volt, nehezen gyűlt a pénz, de aránylag kedvezményesen kaptunk házhelyet, ezért elhatároztuk, hogy ha törik, ha szakad, felépítjük a házunkat.

Lépésről lépésre haladtunk, az első évben kiástuk az alapokat, és megcsináltuk termésközből a lábazatot. Szinte minden munkát magunk végeztünk, illetve a testvéreim és a rokonaink segítségével. A kert végében, saját földből verettük ki a vályogot. A kivájt föld helyén sokáig megmaradt a mély gödör, amiben felgyülemlt az esővíz, így a békáknak nagyon jó kis tavuk lett. Több évig tartott, amíg feltöltöttük. 1956 végén már álltak a falak, s '57 nyarán a kisebb szobába be lehetett költözni. Az első lakók nem mi, hanem a férjem szülei voltak. Ők, akkor már idős embekeként, úgy gondolták, hogy jobb lesz, ha velünk laknak. Eladták kis házukat Jászapátiban, és ennek az árából folytattuk tovább a belső munkálatokat. Az első évben csak az ő szobájuk volt lepadlózva, a miénket kátránypapír fedte. Csak a következő évben tudtuk lepadlózni a másik két szobát is. Amíg sikerült eddig eljutnunk – 13 éves együttlétünk alatt – kilencszer költöztük, ami bizony megviselt bennünket. Nem csoda hát, hogy örülnünk a házunknak, amit sok-sok lemondással, takarékoskodással sikerült megépítenünk. Azután is minden évben alakítottunk rajta, mert számunkra ez volt a legfontosabb.

Ezek után én is elmentem dolgozni, mivel volt kire bízni gyermekeinket. Anyósom mindenben helytállt. Végre úgy éreztük nyugodtabb évek jönnek. Sajnos egy év múlva, 82 éves korában meghalt az apósom, pedig úgy szeretett volna még velünk és az unokákkal élni. Papa halála után szegény mama nagyon szomorúvá vált. Legnagyobb fia elvitte magához egy hónapra, de ott sem találta helyét, visszajött. A régi nótás kedve sem tért vissza, pedig nagyon szeretett énekelni az unokákkal együtt. Papa halála után két és fél évvel, rövid betegség után 78 évesen ő is elment. Az én szüleim jóval fiatalabbak voltak, így ők még több évet töltöttek velünk. A háború befejezése után nemsokára államosították a földeket, elkezdték a tsz-ek szervezését. A szüleinktől is elvették a 18 kat. hold jó minőségű földjüket, ami az örökül kapott és sok-sok munkával gyarapított terület volt. Apám annyira szerette a földet, hogy ha egy kis pénze összegyűlt, mindig csak földet vásárolt. El lehet képzelni, hogy mit jelentett neki, amikor megfosztották az élete értelmét jelentő területektől. Ezek után nem volt mit tennie, be kellett lépnie a tsz-be, /Jákóhalmán három tsz is alakult, de apám a Béke Tsz-be lépett be/, és ott dolgozott 70 éves koráig. Kaptak 1 hold földet háztájinak, amin azt termeltek, amit akartak. Apám kukoricával ütetta be, mert akkor még megvolt az egyetlen tehene. Nehéz évek voltak ezek. A sok rossz mellett azért volt jó is, főleg

a testvéreimnek, mert elmehettek tanulni, s miután föld már nem volt, ahol dolgozni kellett volna, apám sem ellenezte továbbtanulásukat. Így a legkisebb húgom védőnő lett és Szilvás-váradon él, nagyobbik öcsém, Zoli, 1956-ban érettségizett a Lehel Gimnáziumban, majd elvégezte az állatorvosi egyetemet, és 1963-ban diplomás állatorvos lett. Kisebbik öcsém, szintén a „Lehelben” érettségizett 1959-ben, majd a Veszprémi Vegyipari Egyetemre nyert felvételt, ahol diplomát szerzett 1964-ben. Csak mi ketten, Ida húgom és én nem tanultunk tovább. Talán, ha később születünk egy kicsit nekünk is sikerült volna. Így mi nehezebben éltünk, de az életben azért megálltuk a helyünket, becsületes munkával kerestük a kenyerünket, neveltük gyerekeinket. Keresetünket jól beosztottuk, nem csak a mának éltünk, gondoltunk a holnapra is, mindig takarékoskodtunk, mert szüleink így neveltek bennünket. S a föld szeretetét mind az ötünkbe beleoltották, mert ha nem is lettünk földművesek, mindannyiunknak kertes családi háza van, amit művelünk. Szüleinknek sohasem kellett szégyenkezniük miattunk. Az öt testvér közül csak Ida húgom maradt szülőfalujában, a többiek mind más-más városban találták meg otthonukat. Én úgy érzem, hogy köszönettel tartozom a jó Istennek, hogy szép környezetben lakhatunk, ami tavasszal, virágzás idején valódi földi paradicsom. Igaz, sok a kertben a munka, de ezt örömmel és szívesen végezzük. 55 éves koromig a Lehel Hűtőgépgyárban dolgoztam, ahová úgy kerültem, hogy az első komolyabb munkahelyemről, a Műszerész Ktsz.-ből ki kellett lépnem az anyósom betegsége miatt. Otthon több hónapig ápoltam, s amikor meghalt, már nem vettem vissza, így a Hűtőgépgyárban próbálkoztam. Először a Lemez üzemben dolgoztam, nehéz fizikai munkát végeztem, hatalmas hentes tepsiket gyártottunk, emelgettünk egész nap. Nem igazán női munka volt. Szerencsére átkerültem a szifon üzembe szifonfej szerelőnek, ami már könnyebb volt, de teljesítménybe kellett dolgozni, és bizony nagyon elfáradtunk a műszak végére. Ráadásul az első időkben három műszakban dolgoztunk, ami nagyon megterhelő volt, különösen az éjszakai. Végül is innen mentem nyugdíjba, s meg kell mondanom, ekkor következett el életem legnyugodtabb része, csak a családomnak és a kertemnek élek.

Az évek gyorsan elszaladtak. Szüleink is nagyszülőkké váltak. Apámnak életében 5, halála után még három unokája született. 1972-ben 77 évesen meghalt. Egy évvel előbb, mint első dédunokája, az én unokám megszületett. Így ő sajnos nem láthatta dédunokáit.

Anyám még 12 évig élt özvegyen. Ő már mind a 8 unokájában gyönyörködhetett, sőt még a 3 dédunokájának is mesélhetett. Ő is átvette anyósa ötletét, és megosztotta időskori éveit gyermekei között. Hol nálunk, hol fiainál, Egerben és Kötelken töltötte idejét. 1984-ben, 83 éves korában halt meg nagyobbik öcsémnél, Zolinál, Kötelken. A mai napig mindketten nagyon hiányoznak. Az unokáimnak /mindkettő a lányom gyermeke/ sokat meséltem róluk, hogy emlékük fennmaradjon. Most már a lányom is, aki tanítónő volt, nyugdíjas, unokáim is felnőttek, lassan ők lesznek a mesélők.

Most, hogy megszületett fiú unokám kislánya, már dédunokám is van, és szeretném még neki is elmesélni ezeket az igaz történeteket a családról.

Papp István

A CSÁRDÁTÓL A CSÁRDÁSIG

I. „A jákóhalmi csárda”

A csárda szó eredete értelmezése:

Csárda szavunk szerb–horvát közvetítésű jövevényt, amelynek végső forrása a perzsák čartāk ’négy oszlopon álló erkély’, ’négyzetes szoba’ jelentésű szava. Eredetileg többféle építményt jelölt nyelvünkben is az átadó, közvetítő nyelvekhez hasonlóan. Elterjedésében, jelentésfejlődésében szerepe volt az oszmán–török előrenyomulásnak. Jelölte a török határon levő katonai, magas figyelőállomásokat, de volt szin, eresz, gazdasági épület, kukoricagóré jelentése is. A törökök szerte az országban úton-útfélen számtalan őrházat (török nyelven „csardak”) építettek, hogy később a magyar nyelvben a magában álló útszéli házakat csárdáknak nevezte el a magyar nép. Mivel ezen épületek többsége közlekedési útvonalak kereszteződéseiben épült, feltételezhetően ezek helyén épültek a később szállásadó helyek, csárdák is.

Munkácsy Mihály: Búsuló betyár című festménye

Indul a szüreti felvonulás a jákóhalmi csárdától az 1930-as években

A csárda jellemzői:

A csárda településen kívül, azok szélein, a pusztákon, az utak mentén álló kocsmá. A csárdáknak rendszerint *kocsiszínjük*, *szekérállásuk* is volt, ahol a kocsik, szekerek fedél alá kerülhettek, a lovak pedig pihenhettek. Lehetett saját birtoklású és bérelt. Tulajdonosait csárdásoknak hívták. Csárda szavunkra 1755-től van adat. A csárdák a jelentősebb vásáros helyekre vezető utak mentén egynapi, félnapi járásra, ill. olyan helyeken álltak, ahol a közigazgatás nehezen ellenőrizhette őket. Az ilyen csárdák közül nevezetesek voltak azok, amelyek két megye határára épültek, és így lehetőséget biztosítottak a betyároknak elmenekülni a megyei pandúrok, rendőrök stb. elől. A csárdákhoz sok romantikus, főleg betyártörténet kapcsolódik. Elnevezéseik származhattak attól a helytől, ahol állottak (pl. Hortobágyi csárda a Hortobágyon; Kadarcs csárda a Kadarcs folyó mellett; Kondorosi csárda stb.), a cégéruktól (pl. Pintes csárda, Hordócska csárda stb.), a csárdás nevéből (pl. Császár csárda, Kétszerkovács csárda, Kelemen csárda stb.) és nem utolsósorban a bennük esett nevezetes eseménytől (pl. Török-szakad csárda Buj határában, Becsali csárda Alsópáhokon, Nyakvágó csárda Kunszentmiklóson, Falkafogyasztó csárda Kiskunhalason, Kapczaszárító a jászberényi határon stb.).

A csárdák a 18. sz. Magyarországnak jellegzetes létesítményei voltak. Egykorú életükről a néphagyomány mellett számos adalékot őrzött meg a múlt század szépirodalma, valamint hírlapanyaga. Gyakorta örökítették meg a csárdák világát a Magyarországon átutazó külföldiek

útleírásai. A csárdabeli időzés alkalmat szolgáltatott parasztságunk számára a napi hírekben való tájékozódásra, értesülésszerzésre, valamint távolabbi vidékek népével való érintkezésre. A közlekedés kapitalizmus kori gyökeres átalakulása a csárdákat feleslegessé tette. Legtöbbje megszűnt, elpusztult vagy tanyai pusztai kocsmává, italboltá alakult.

Összefoglalva az eddig leírtakat, a következők jellemzik a csárdákat:

Lakott területen kívül, forgalmasabb közlekedési, állatterelő út menti pusztákon épült kocsmá és vendégfogadó. Indoka a török hódoltság utáni pusztásodás, és a ritka településhálózat, a lábón hajtott jószág kereskedelme. A terelt jószág etetési, itatási törvényei szerint kb. 20-40 km távolságban voltak megtalálhatók. A csárdában kialakított kocsmá és vendégfogadó a vásárra igyekvő parasztok, az állatokat terelő pásztorok étkezésére és éjszakázására szolgált. Virágkoruk a 18. században volt. A közlekedési utak és a vasút kiépülésével jelentőségük megszűnt. A 20. század végén „autós” csárdává alakultak a megmaradtak. A pusztai kocsmák rendszeren falvak közelében, vagy utak mellett lóváltó állással működtek. A magyar népnek útközben, utazás közbeni kedvelt pihenő és mulató helye volt.

Jellemzői:

elhelyezkedése: város, falun kívüli terület

utak mentén

kialakítása: parasztházszerű, szalmatető, veranda

kínálata: magyaros, népies ételek

kicsi a választék elemek száma

italai a magyar italfogyasztást tükrözik /sör, bor, pálinka/

jellemző a népzene

berendezése: egyszerű, népies jellegű fa bútorok; eszközei: cserép, fa, szóttos abrosz, kemence

A jákóhalmi csárda említése korabeli iratokban

A nagy vagy külső csárda eredetileg a Jászapáti felé vezető út mellett, az úgynevezett csárdadombon helyezkedett el. Mellette füves terület, községi közös legelő terült el. Helyén ma a homokbányászás után maradt bányagödörök találhatóak, talán nem véletlenül tőle délre találjuk a községi szőlőskertet. Szintén a közelében találjuk a vásárteret is.

Már 1779. július 17-én a jászjákóhalmi prothocollum bejegyzése utal arra, hogy szabályozni kell a kocsmái mulatozást. A közbiztonság és a közkerölcs biztosítása érdekében az előjáróságok rendeletekben szabályozták a kocsmákban és a házaknál való mulatozást, táncolást. Az említett bejegyzés a nők kocsmái táncolását, illetve „táncba húzását” regulálja.

„Parancsollyák, hogy az Korcsma előtt az Legények és Leányok együtt tánczolnak, melyből roszak következhetnek; melyre resolváltatott: Ha mely Legény a korcsmában tánczol a' oda menendő Fehér Személyt tánczban húzza, tartóztattya 15. pálczára fog büntetetni.

2° Ugy az Fehér népek is akik a' Korcsamához azért mennek, hogy csak tánczban vigyék az illyenek is 10. Kemény korbács itiltetik.”

A táncmulatság a falu szélén levő kocsmákban, illetve az utak mentén levő csárdákban folyt. S a kocsmákban és a csárdákban minden időben legalább annyit táncoltak, mint amennyit vere-

Fodor Dénes és furulyazenekara az 1970-es évek elején

kedtek, ezt már a XVIII–XIX. század periratai is híven tanúsítják. A csárdában való táncolásról, s az azt követő verekedésről szólnak az 1779-es jákóhalmi perirat tanúvallomásai és ítélete is. „... némely Berényiek... az Apáthi Szent-Iványi Vásárról Haza felé jövéen, a' mint úttokban a' Jákóhalmi Csárdába egy ital bort meg innya be mentek vólna, már a' raboskodók a' bor tüzetől és a táncztól fel hevülvéen lévén, a Berényiekbe mindgyárt bele kötni... vakmerősködtek.”

„Czéfő Mihály Musikus Czigány... a' verekedés okát nem tudja, minthogy ő musikált, és a' nagy sokaság között nem is láthatott, azonkívül őtet is úgymond és társát a' veszekedéskor a' kemencze Sutyába szorították, s' nekik is szűk vólt a' Ház...”

Haraszti Jakab 25 esztendő, katolikus tanú vallomása:

„Ez a' veszekedés akkor elmúlván, azután bejött a' Kortsma Házba egy öreg ember is, a' kit Dantsa Pálnak mondanak, és e' mit beszélt ottan, mit nem? én nem tudom, minthogy akkor tánczoltam, elég az, hogy őtet is meg verték; de ki verhette nem tudom, mivel több felé veszekedtek akkor a' Házban, hanem azt tudom, hogy egy nagy embert én húztam el Varga Mihálynak a' hajából...”

A tanúkihallgatások jegyzőkönyveiből végül is megállapítható, hogy a berényiek provokálták a verekedést, a jákóhalmiak pedig nem hagyták magukat, és jól elagyabugyálták őket. Az

iratok hüen visszaadják a jelenlévők mentalitását, taktikáját. Többen vallják, hogy ők nem láttak semmit. Mintha csak ma történe. A nejem a vendéglátásban dolgozik, és tőle tudom, ha valami ott is történik, a rendőrségi kihallgatáson most is gyakori az olyan vallomás, hogy nem láttak semmit. Az ügyet amúgy az akkori eljáró hatóság úgy zárta le, hogy mindkét felet megbüntette. Ma ezt úgy csinálják, hogy garázdaság címén büntetik meg az érintetteket.

Milyen is volt vagy lehetett a jákóhalmi csárda?

A peres anyagban említett csárdaépület az 1700-as évek végén állt. A korabeli iratokból a következőket tudjuk: legalább három helyisége kellett hogy legyen, volt pitvar, ivószoba és kamra. Lényegében a háromszobás parasztházakhoz hasonlított. Gerendázatos plafonja volt és kemencével fűtötték. A kemencének volt padkája, sutja. Az udvarán építették meg a kocsiállást, és volt gémeskútja, mely a térképeken is szerepel. Az ivóban kellett lennie kármentőnek, a berendezése deszkapad, lóca, esetleg asztal volt. Véleményem szerint az 1800-as években másik épületet létesítettek. Ezt az 1950-es évek elején lebontották, és ekkor hordták el a homokos dombját. Erről az épületről már maradt fenn fénykép, amely az előzőnél nagyobb volt, cseréppel fedve, a kocsiállások nem látszanak a képen.

Italmérési jog, kocsmá, csárdabérlet

A települési önkormányzatok működési költségeinek jelentős részét az ún. haszonvételi jövedelmek/beneficiumok/ fedezték. Ezek közé sorolták a bolti kereskedelmet, a halászatot, csikászatot, a vadászatot, a malomtartást, a sziksóseprést, a nádlást, a káka- és gyékényszedést, valamint a hús-, bor-, pálinka- és sörkimérést is.

A legnagyobb bevételt a csárdák, vendégfogadók és kocsmák termelték, amelyeket a helység maga működtetett, vagy árendába/bérbe/ adott.

1845-ben Jákóhalmán a belső és a külső kocsmá/csárda/ volt bérbe adva. A bérlő Lukácsi Pál volt. Ebben az időben a bérlőket minden év április 24-én, Szent György napján fogadták fel, a bérleti jogot egy évre adták ki. 1771-től azonban már három évre szőlt a contractus /szerződés/. Ez így volt még a XX. század közepén is. Megfigyelhető a bérleti díjak emelkedése is. Váleni Jánosné (Fejes Ilona) 81 éves adatközlőtől tudjuk, hogy az ő szülei /Fejes Mihály (1902–1989)/ voltak a csárda utolsó bérlői. 1937-től felváltva bérelték a fogadónak nevezett „belső” kocsmát¹ és a külsőt, a csárdát, utána saját kocsmát üzemeltettek a Fő út elején levő lakásukban. Előttük az egyik helyi csendőr volt a csárda bérlője.

A csárdákban, kocsmákban kimért bort nemcsak helyben vagy a környéken szereztek be, hanem más településekről is vásároltak. Elsősorban a Mátra vidékéről és Eger környékéről, de még a Kiskunságból, Kiskőrösről, Kécskéről is származott a nedű. Adatközlőnk szerint ők a jászberényi Neszürből és Gyöngyösről, egy Visontai nevezetű termelőtől vásárolták a bort.

A borkimérést igyekeztek rendeletileg is szabályozni. A Jászkunág területén érvényben levő szokásjog megengedte, hogy a birtokosok saját szőlőjük termését kimérhessék. A borkimérési szabályok betartására a helyi közigazgatás által választott borbíró felügyelt. Feladata volt a cégér

¹ A fogadónak nevezett belső kocsmát a rendszerváltozás után bontotta le egy helybéli lakos, aki át akarta alakítani, de kiderült, hogy ezzel menthetetlenné vált. Hasonló céllal épült volna a helyére egy új épület, de azóta sem üzemel a Fő út Szent József tér sarkán.

nélküli, ún. kurta kocsmák felügyelete, ahol szigorúan tilos volt a borkimérés. Aki a törvény előírásait figyelmen kívül hagyta, szigorúan megbüntették. Így járt 1773. február 26-án Jákóhalmán Nagy János is „*aki az elmúlt farsangi napokban a Ns. Districtusok Kemény parantsolatlyát el mellőzvéen házához külső helyről hordóستül bort szerezvéen és titkon egynémellyekhez hír adással lévén tilalom ellenére kurta Kotsmát indítani bátorkodott*”.

A borbíró feladata volt a csárdákban, kocsmákban muzsikáló zenészek bérének kifizetése is. A jákóhalmi csárdában már az 1779-es iratok szerint is cigányzenészek muzsikáltak. Az utolsó bérlő idejében Banyá Jóska zenekara játszott ott. A tagjai voltak még: Banyá Sanyi /bögő/, Rác Jóska /kontrás/, Cucu Andor /kontrás/, Murzsa (Tuka) Gyula /cimbalmos/. A zenekarban játszott a Banyá Jóska fia is. Abban az időben egyébként három banda is volt a faluban.²

II. „A jákóhalmi csárdás”

A csárdás hagyományos magyar néptánc (az elnevezés a csárda szóból ered, melynek jelentése: kocsmá). Új táncstílusunk rögtönzött, individuális páros tánc, a magyar táncstílus megtestesítője, amiben büszke tartású férfiak külön-külön rögtönöznek, szét- és összedobbantva lábaikat, majd a nőekkel párban forognak. A romantika korára oly jellemző elnevezése csak fokozatosan terjedt el a népi szóhasználatban, s mellette az egyes részek tempójára vagy a jellemző mozgásokra utaló névadás volt az általánosabb. Ilyen, a csárdást jelölő gyakoribb elnevezések: *lassú, csendes, friss, sebes, szapora, rezgő, sétálás, jártatós, kettős, forgós, ugrós, libbenő, bukós, mártogatós, szökős*, és a csárdásnak két nővel járt változata, a *hármás csárdás* stb. Magyarországról származik, és cigány zenészekkel lett népszerű a környező területeken is.

Kialakulása a 18. századi magyar *verbunkosig* vezethető vissza, mely sorozási tánc volt a magyar hadseregben. Szervesen kapcsolódott a csárdáshoz a táncot bevezető *szóló verbunk*, amely egyes vidékeken (nyugati dialektus) a lassút is helyettesítette. Egységes stílusjegyei ellenére is jól elhatárolhatók egymástól az egyes táncdialektusokra jellemző csárdástípusok.

A csárdást a ritmus váltakozása, variálása teszi jellemzővé: a *lassú* vezet be, és a vidám, nagyon gyors tempójú *friss* fejezi be. Számos más variáció van, melyeket *ritka csárdásnak*, *sűrű csárdásnak* és *szökős csárdásnak* neveznek. A zene lüktető, szinkópált 2/4 vagy 4/4 ritmusú.

A csárdás páros tánc, a férfi és nő legtöbbször összekapaszkodik. Amikor mégis különválnak, *csalogatásnak* nevezük, ezt főleg az erőfitogtatás, incselgés tölti ki. A tiszai dialektus típusa képviseli azt az oldottabb szerkezetű, a verbunk és csárdás jegyeit organikus egységbe ötvöző formát, amelyben a nemzeti romantika táncstílusának jellemző vonásaira ismerhetünk.

Mitől jákóhalmi a csárdás?

Ezen írás szerzője a honismereti szakkör mellett, többek közt, a helyi népdalkörnek is tagja. A helytörténet kutatását, a hagyományőrzést több helyen, illetve több nézőpontból is műveli. Néhány évvel ezelőtt a dalkör a következő fellépésére készült, és új műsor tanulásába kezdett. Fodor Dénes, a dalkör vezetője „Jákóhalmi csárdás” címmel állította össze a csokrot. Jómagam és mások is azt hittük, hogy a cím alapján a daloknak valami közük van Jákóhalmához, illetve

² A két háború között a korcsmák között már nem lehetett nagy konkurenciaharc, mivel a szüreti felvonulást is úgy oldották meg, hogy a csárdától indult – napközben ott fogyasztottak -, a bál viszont a Jóska zsidó korcsmájában volt, éjszaka pedig ott fogyasztottak.

feltételeztünk valami jellegzetes táncot, táncdialektust. Az még a műsorunknak is egyéni szint adott volna. A dalokat kutatva rá kellett jönni, hogy azok ismert népdalok, nem gyűjtötte egyetlen ismert népdalgyűjtő sem Jákóhalmán, de még a Jászságban sem. A dalok többsége pedig nem is népdal, hanem magyar nóta.

A néptánc adatbázisokban sem találunk jákóhalmi csárdást. Maximum azt állíthattuk, hogy ezeket a dalokat ismerhették nálunk is, meg táncolhattak többek között csárdást itt is, de ettől miért jákóhalmi a „Jákóhalmi csárdás”? Némi idő múlva a véletlen segített megoldani a problémánkat. Talán az interneten bukkantam egy dokumentumra, amelyből kiderült, hogy 1952-ben Kaposi Edit (Vass Lajos felesége) filmre vett több táncot Jákóhalmán, ez a felvétel megtalálható az MTA archívumában.

A felvételek kísérőjegyzékéből kiderült, hogy „jákóhalmi csárdás” címmel egy színpadi feldolgozást táncoltak a jákóhalmi úttörők.³ Erről a filmfelvételtől ír, illetve képek is találhatóak *Kocsán László: A jászsági hagyományokról* című könyvében. Tovább nyomozva kiderült, hogy a könyv szerzője anyaggyűjtést végzett Jászjákóhalmán, többek között felvette a kapcsolatot Fodor Dénes dalkörvezetővel is. Itt már kezdenek összeérni a szálak. Az információk birtokában már bátran mertük kérdezni a dalkör vezetőjét. Ő végül elmesélte, hogy 1952-ben, mint az úttörőzenekar tagja, hangszeren játszva részt vett a táncprodukció előadásában. Innen ered a dalsokor címének ötlete, bár annak idején nem ezekre a dalokra táncoltak az úttörők. Egy dalt sikerült megfejteni az úttörő zenekar másik tagjával, Csillag Jánossal, amely a „*Réztepsiben sül a málé*” című népdal volt.

Ezzel megoldódott a rejtély, és így jutottunk el a jákóhalmi csárdától a jákóhalmi csárdásig.

Felhasznált irodalom

- Magyar néprajzi lexikon I. (A–E). Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., Akadémiai K., 1977.
Prothocollum Jászjákóhalma 1779. Rk. Plébánia irattára, Jászjákóhalma
Jászsági büntetőpercek aktái 1797. 10. füzet. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok
Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai (Bp., 1924)
Szentpál Olga: A csárdás. A magyar nemzeti társastánc a XIX. század első felében. (Bp., 1954)
Kocsán László: A jászsági hagyományokról
Fodor István Ferenc: Három a szőlő. Jászsági Évkönyv, 2012.
Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp., 1942.
Kis Tamás: Kocsma és csárdaneveink névtani vizsgálata. 1986.
Hortiné Bathó Edit: A szőlő termesztése a Jászságban. 2014.

³ Horváth Gyula jákóhalmi születésű, abban az időben a községben tanító pedagógus volt.

Rohonczy Viktor

EGY JÁSZBERÉNYI NÉPTANÍTÓ ÉLETÚTJA

„A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.” – fogalmazta meg Klebelsberg Kunó az 1920-as években, mint vallás- és közoktatási miniszter. A két háború között kormányzati programmá lépett elő a magyar lakosság iskolai végzettségének emelése, az írástudatlanság akkori tizenöt százalékos értékének csökkentése. Az elemi népiskolai rendszer kiépítése a trianoni traumát elszenvedett országban az elhanyagolt vidéki városokban és falvakban, valamint a tanyavilágban a Bethlen-kormány idején indult meg sikeresen. Ennek eredményeként az írástudatlanok aránya a bevezetést követő két évtized elteltével mintegy felére esett vissza. Az iskolázottság elterjedését az a tény is korlátozta, hogy a tanyasi gazdálkodók gyermekei már négy-öt éves koruktól dolgoztak a családi gazdaságban – mivel munkájukra szükség volt –, így nem is járhattak el az iskolába annak ellenére, hogy a tankötelezettségről már korábbi törvények rendelkeztek. A fennálló helyzetet még az is nehezítette, hogy érdektelenség, valamint az anyagi forrás hiányában nem voltak megfelelő iskolák a tanulók befogadására, különösképpen falvakban és tanyákon itt a Jászságban sem, aminek megváltoztatása központi kérdéssé vált.

Klebelsberg kultúrpolitikai elképzelései között fontos helyet foglalt el a magyar nép műveltségi színvonalának emelése, amit a népiskolák tömeges felállításával és a szervezett népművelés kiépítésével kívánt megvalósítani. A népiskolai építési akció megvalósítására 1932-ig az ország egyévi állami költségvetésének mintegy felét fordították. A program megvalósításának sikerében az anyagi/tárgyi feltételeken túl a személyi feltételek voltak fontosabbak, amit az akkori néptanítók egyénisége jelentett.

A néptanító közkedvelt ember volt a faluban és a tanyavilágban, ellátta az iskolán kívüli népnevelő feladatokat is, többek között a népszínművek színrevitele mellett nem hagyta feledésbe merülni népdalainkat, a magyar irodalom remekműveit. A néptanítóknak az elhivatottsága tanítani, bölcsességre nevelni a gyermekeket. A néptanító a gyermekek oktatói/örzőangyalai voltak, melyet Steiner Ferenc így fogalmazott meg:

„A néptanító a Szentlélek templomának – a gyermeki léleknek – díszítője, hogy szép legyen, őrzője, hogy bele ne férközzék semmi, ami hátrányára lenne. S néptanító a gyermekek és az ifjak kalauza, oktatója, őrzőangyala, a szülők helyettese, a gyermeki lélek gondozója, a Szentlélek templomának tisztántartója.”

A kultuszminiszter nevével fémjelzett kultúrpolitikai elképzelések tudatos végrehajtása eredményeképpen a Jászságban is több népiskola került felépítésre, illetve a már meglévőeknek az akkori előírásoknak megfelelő bővítése/korszerűsítése, így többek között Jászberény külterületén, Hajtán is. Az iskolák számának, valamint a tanulók létszámának növekedése magával vonta az oktatói létszám növelését, amit elsősorban a Tanítóképzőkben végzett tanítók jelentettek. A jászszági általános iskolák tanítóinak jelentős részét – akikre hálával emlékezhetünk – a Jászberényi Tanítóképzőben végzett hallgatók adták, akik kivételes egyéniségükkel, elhivatottságukkal és az átlag feletti szorgalmukkal teljesítették a korabeli kormány oktatáspolitikai elvárásait, mi-

szerint az oktató: „*ne csak tanítsa, hanem szeresse a magyar gyermeket.*” Jászberény külterületén található működő tanyasi népiskolák, a rendelkezésemre álló adatok szerint, Borsóhalmán, Cserőhalmon, Homokon, Hajtán, Kormosparton, Meggyespelén, Négyszálláson, Öregerdön, Peresen, Rekettyésen, Réten, a Szelei úton, Tötevényen, Újerdőn voltak. Néhány hajdani iskolaépület felújítva ma is hirdeti a régi idők építészeti emlékeit, ezzel megőrizve a dicső múltat a jelen és az utókor számára.

A rövid kor- és helyzetismertetés után szeretném/próbálom dolgozatomban egy jászberényi néptanító, édesapám életútját tisztelgésként bemutatni, végigkövetni a tulajdonomban lévő ide kapcsolódó dokumentumok (fényképek/*dőltbetűvel* kiemelt nevesített nyomtatványok), valamint emlékeim alapján. Megkísérlem azt időrendben – egy fejezetként – feldolgozni, egyben emlékezni azokra az elhivatott tanítókra, akik abban a nehéz időszakban vállalkoztak erre a nem könnyű feladatra. A nyiladozó elmék tiszta gondolatokkal, információkkal való eredményes feltöltése, az elméleti és gyakorlati tudás átadása csak kivételes tehetségeknek sikerül, akiket szerintem joggal megillet a megérdemelt őszinte tisztelet, hiszen tudásunkat nekik is köszönhetjük.

Rohonczy Pongrácz Emil 1901. május 5.-én született Misztótfalu községben, az erdélyi Szatmár vármegyében. Édesanyja (nagyanyám) leánykori neve Papp Emília, ő 1875. április 18-án született és 1961-ben halt meg. Édesapja, (nagyapám) Rohonczy Pongrácz 1836. július 21-én született és 1917-ben halt meg.

Nagyszüleim, Rohonczy Pongrácz és Papp Emília 1898. november 24. napján kötött házasságából 1901. május 5.-én született fiúgyermek, Pongrácz Emil *Születési anyakönyvi kivonatának* hiteles másolata szerint.

A fényképen látható Rohonczy nagypapa (előtte édesapám) a születési anyakönyv bejegyzése szerint kisbirtokos volt.

A Nagybányai Bányakapitányság feljegyzésében (1888–1892 évi Magyar bányakalauz) Borpatakon az arany- és ezüst érckitermelő üzemekben hivatalosan bányameg-bízottként jegyezték. Nagymamám (a fenti nyomtatványban háztartásbeli) ölében Mária nagynéném, mellette egy rokon kisasszony. Misztótfalu Nagybányától nyugatra fekvő község, lakosai főként bányászattal és borászattal foglalkoztak, amit az őseim is gyakoroltak. A családi ház kertjének folytatása már a szőlőhegy kezdetét jelentette, így nem okozott problémát annak rendszeres, szükség esetén mindennapos ellenőrzése.

Édesapám a népiskolát a szülőfalujában végezte, majd azt követően a Nagybányai Állami Gimnáziumba került, ahol a latin kötelező tantárgy volt. A GRAMMATICA SEXTY latin nyelvkönyve – amit Fodor Gyula és Szé-

A Rohonczy család (Misztótfalu)

kely István szerkesztett, és a Szent István Társulat 1913-ban adott ki Budapesten – ma is megvan, benne a kézjegyével, ebből tanult III. és IV. osztályos korában.

Nagybánya városa (a történelemkutatók szerint) a tatárjárást követően, IV. Béla uralkodása idején alakult a Gutin hegycsoporttól nyugatra kinyúló Rozsály-hegy déli lábánál, a keletről érkező Zazar patak két partján fekszik. Az első, 1327-ből származó oklevélben Károly Róbert király Zazarbányaként említi. A Nagy Lajos király által 1347-ben és 1376-ban kiállított levelekben többek között az itteni bányászatot is szabályozza. Nagybánya lakói, polgárai betelepült német ajkú iparosok, kereskedők és bányászok voltak. A város védőszentje Szent István király. Nagybánya híres a gótikus stílusú Szent István templomáról, melynek építését 1387-ben fejezték be. A templom hossza 50 méter, a torony magassága 40 méter. Hatalmas tornya még a mai napig magaslik Nagybánya felett, és kémlélheti tiszta időben a környező tájat, melyet magam is oly sokszor csodáltam. Egy picit előre szaladva itt jegyzem meg érdekességképpen, hogy édesapám a gimnáziumi iskolaévei alatti hitgyakorlatot a Szent István király templomban végezte. Tanulmányai befejezése után az első munkahelye a Hajtai Népiskola volt, a mellette lévő templomnak (talán nem véletlen) ugyancsak Szent István király a névadója, amiről majd később említést teszek. Fontos még megemlítenem a Nagybánya környéken található arany- és ezüstbányákat, az ezekre épülő pénzverdét, amely már 1411-ben is működött. A települést Mátyás király idejében a moldovaiak betörések miatt fallal vették körül, melyet a későbbi évszázadokban lassan lebontottak. A főtér egyik érdekessége a legrégebbi épület, nevezetesen az Erzsébet-ház, melyet Hunyadi János építtetett. Számos említésre érdemes emlék közül csak néhány: a Petőfi emléktűz, 1802-ben épített Arany Sas Fogadó, a Szent István torony, a Szentháromság templom, a Képzőművészeti Múzeum, a várost körülvevő fal hét tornyából mára csak az egyetlen megmaradt Mészáros torony, az egykori pénzverde épülete és a város szélén található 1630-ban épült görög katolikus fatemplom. 1848-ban a város a forradalom mellé állt, még ebben az évben Kossuth Lajost díszpolgárrá avatták. A szabadságharc elbukása után sok forradalmár Nagybányán talált rejtekhelyet.

Visszatérve az eredeti történethez: a gimnázium negyedik évfolyamának elvégzése, illetve nagyapám 1917-ben történt halála után jutott olyan elhatározásra, hogy tanítóképzőben folytatja tanulmányait és tanító lesz. Az elhatározást tett követte, és így került Jászberényi Tanítóképzőbe, ahol távol a szülőfalujától tanult. Tanulmányait 1917/18-as iskolaévben kezdte, és 1922-ben fejezte be.

Jászberényben – az első világháborút követő gondok ellenére – a közélet vezetőit foglalkoztatta az iskoláztatást, a népművelődést elősegítő intézmény, nevezetesen egy tanítóképző intézmény létesítése. Az akkori vallás- és közoktatási miniszter, gróf Apponyi Albert – aki ebben az időben képviselte a várost az országgyűlésben – elkötelezettsége és szándéka alapján a helyi kezdeményezők felvetésére központi kérdéssé válhatott a jászberényi tanítóképző alapításának lehetősége. A képviselőnk a jászberényi tanítóképző létesítésére vonatkozó törvényjavaslatot 1917-ben az országgyűlés elé terjesztette, amit aztán az országgyűlés el is fogadott. A város előjáróinak jelenlétében 1917. október 10-én megnyílt a Kossuth úti egyetemes népiskolában, az úgynevezett Morgó iskolában a Jászberényi Állami Tanítóképző Intézet.

Egy korabeli nyomtatvány igazolja, hogy nevezett Rohonczy Pongrác, a Jászberényi Tanítóképző Intézet I. éves növendéke befizette az 1917/18-as tanulmányi év április havára esedékes tandíj-kötelezettségét. Ez a befizetés még a Kossuth Lajos úti „morgó” iskolaépületben (ma a

szakmunkásképző intézet gyakorlati képzés célját szolgáló létesítmény) történhetett, ahol az intézet elkezdte azóta is tartó működését.

Az intézet első tanári karának egy részét az időközben elszakadt országrészekben beszüntetett neves tanítóképzőkből érkezett tanárok adták. A tanulók többsége pedig az egész országból, illetve Erdélyből, Kárpátaljáról és a Felvidékről érkezett. Az iskola Jászberény város kulturális életében meghatározó, vezető szerepet játszott. A tanárok és növendékek kapcsolata különösen a tanyasi lakossággal szinte mindennapos volt, hospitáltak többek között a csíkosi, peresi, hajtai iskolákban – ahová majd később édesapámat is megválasztották rendes tanítónak –, és tartottak felnőttek számára különböző tárgyú ismeretterjesztő előadásokat.

Meg kell említeni, hogy az 1910-es évek végén a megbékélés a magyarok és a románok (oláhok) között különböző érdekek miatt lehetetlen volt, ez aztán odáig vezetett (még mielőtt a nagyhatalmak szét nem darabolták nemzetünket), hogy a román és oláh csapatok megszállták a jelenlegi román–magyar határ Erdély felőli részét. Az eseményhez kötődik Köröstárkás szintiszta magyar falu szomorú tragédiája, ahol 1919. április 19-én, nagyszombaton, a falu főterén a románok magyarokat gyilkoltak meg minden indok nélkül. Ezekben a napokban foglalták el a román megszállók a jelenlegi országhatár vonalában elhelyezkedő nagyvárosokat, április 19-én Szatmárnémetibe, április 20-án Nagyváradra és Érmihályfalvára is bevonultak, de négy nap múlva Debrecenben, ezt követően április végén a Tisza vonalánál sorakoztak fel, ahogy azt történelmi tanulmányaink alapján ismerhetjük.

1920. június 4-én (pénteken) bejelentették a Trianoni békediktátumot, amellyel Magyarország csonka nemzeté vált. Erdély elszakítása miatt azok, akik ott rendelkeztek állandó lakhellyel, és valamilyen igazolható okból pl. tanulás végett a mai Magyarországon tartózkodtak, kérésre menekült státuszt kaphattak. Talán érdekesebb volt a helyzete azoknak a magyaroknak, akik a tanulási szünetben távol az iskolájuktól otthon – mondjuk Erdélyben – tartózkodtak. A bekövetkezett, nem várt változás miatt vissza kellett a Trianoni határon jutni Magyarországra, mint például édesapámnak is, ha tanulmányait a már megkezdett tanintézetben szeretne volna folytatni. Az oláhok által megszállt országhatáron történő sikeres átjutás viszontagságairól egy érdekes naplórészletben számol be több mint kilencven éve – talán nem tudatosan, de szerencsére – az utókor számára.

„Május 10-én jutottam arra a gondolatra, erős elhatározásra, hogy ha török, szakad is át kell lépnem az oláh határt édes anyám nem akarta ezt. Eljött a május 12. (Pongrác névnap) amelyet megültünk fönt volt Kovács néni is. Azután az igazolványok dolgában jártam. Édesanyám este becsomagolt. Kenyeret, sonkát, kürtös kalácsot meg írók tésztát meg pénzzel is ellátott. Másnap reggel 7 ó-kor Tiborral megérkeztünk Szatmárra, itt valahogyan elváltam tőle, de lekéstem a vonatot és gyalog mentem be Erdőre du. 4-8 ó-ig szállodában háltam az éjjel másnap 11 ó elmentem Gyula bácsiékhöz és érdeklődtem az út felől. Itt méhrajokat fogtunk, amely meg is csipett. Ebédeltünk s azután méhkast csináltunk. Vacsora után zongoráztam és lefeküdtem. Reggeli után 7 ó. mentem el az állomásra, honnan szerencsésen eljutottam Szilváásra.

Szilváásra egy tehervonattal jutottam el N. Károlyba, onnan nyomban folytattam az utat és elértem a határfalut Csovalast. Itt a rom. kath. paptól kértem felvilágosítást, közben több oláh katonára, igazolásra szólított, de én kivágtam magam. A Községházán kis bíróval tárgyaltam és 700 k. t kért az útért, de én nem voltam hajlandó megadni így csak útba igazított. Begyűlva mentem tehát a szőlők felé, kérdezősködtem és feljutottam a dombra, láttam lent az úton katonaféléket

és lehúzódtam és a völgyben próbáltam előre jutni. Egy asszonyt láttam burgonyát kapálni és az mind a két véleménnyel volt s az utat megmondta. Tovább menve az út felét láttam kihatárolva-gondolom, hogy ez a határ jól begyúlva körülnéztem és átugrottam az úton. A másik parton megkérdeztem, hogy messze van-e még a magyar határ. Azt mondta, hogy lelkem már itt van. Én megörültem és már estefeled volt és bementem a faluba, amely már magyar volt. Itt bementem a csendőrörsre, és jelentkeztem. Igazoltattak azon az éjjel ott háltam nagyon rosszul egy pesti pasival, másnap bevitték Mátészalkára a nyilvántartóba kihallgattak és igazolvánnyal láttak el. Innen gyalog kimentem Nyírbátorba és onnan Pestre utaztam. Ilona nénitől kaptam 250 k.-t és avval lejöttem Jberénybe, itt voltam egy hétig az igazgató úr felküldött Pestre itt nem vettem föl rögtön. Kaptam megint 300k.-t leutaztam Szegedre azon tudattal, hogy útlevelet kapok és haza tudok jutni, nem kaptam semmit és így jegy nélkül visszautaztam Pestre itt az állomásnál beálltam katonának és egy hadnagy kivitt Cinkotára a táborba, ott felvettek.

Azóta június 2. óta ott voltam szept. 28.-ig. Itt jó rossz dolgom volt Réposzkyval. Pénzt kaptam 200k.-t, Ilona nénitől. Kint étkező voltam. Pestre majdnem minden nap bent voltam utolsó napokban semmi volt kint a táborban és meg pénzt kaptam J. nénitől 700 k.-t és Pesten is mulattam 40 k én ekkor eljöttem berénybe, itt az igazgató úr megint visszaküldött a minisztériumba és megint kaptam 500k.-t . Fottbalt cseréltem. Visszautaztam Jb. Itt vagyok, azóta 15.-től járok tánciskolába, mint ingyenes segélyes.”

A napló rövid folytatása már az intézetben történt mindennapi események nem részletes regisztrálásával foglalkozik, mint: tanulás, dolgozatírás, tánciskola. Néhány kiragadott nap:

„1920. okt. 21. Templomba mentünk d.u. 2 tánciskola táncoltam Veronkával. Késtem 7 percet s a nevelő megtiltotta a tánc után való hazakísérést.”

„1920. okt. 24. Tánciskolában megismerkedtem egy jóképű lánnyal kit hazakísértem. Villany nem volt.”

„1920. okt. 26. Vacek t. fölszólított és tudtam jól. Cipőm talpa leszakadt. Számtandolgozat írás. Este tűz volt a városban. Hó esett 1 cm.”

„1920. dec. 12. Áldozás. A templomban énekeltünk. Krumplit sütöttem este a lábamban. Du fekdtem az asztalokon és Vacek bejött és tiltakozott ellen.”

A következő intézeti értesítő felsorolja az adott évben tanítói oklevelet nyertek névsorát, ahol sok jászberényi tanító neve fellelhető.

„A JÁSZBERÉNYI M. KIR. ÁLLAMI ELEMI NÉPISKOLAI TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET ÉRTEŚÍTŐJE” Az ötödik iskolai tanév. 1921/22. évfolyam. Tanítói oklevelet nyertek.

1. Balog Aladár, r. k.	1901 nov. 13.	Jászberény, Szolnok vm.	4
2. Bárdos Imre, róm. kath.	1903 jan. 29.	Csongrád, Csongrád vm.	4
3. Buczkó János, r. k.	1903 márc. 13.	Jászberény, Szolnok vm.	4
4. Chikán Ernő, r. k.	1902 okt. 27.	Tiszabő, Szolnok vm.	4
5. Elek Lajos, ref.	1901 okt. 30.	Dévaványa, Szolnok vm.	3
6. Farkas Imre, r. k.	1901 szept. 19.	Szolnok, Szolnok vm.	4
7. Gara Imre, r. k.	1902 dec. 26.	Jászberény, Szolnok vm.	3
8. Gellérly Sándor, ref.	1904 jan. 1.	Hmezővásárhely, Csong. vm.	3

9. Gyungya József, r. k.	1902 jan. 2.	Etes, Nógrád vm.	4
10. Horák Elemér, r. k.	1902 márc. 27.	Tsztmiklós, Szolnok vm.	3
11. Kóber Károly, r. k.	1904 máj. 9.	Hort, Heves vm.	2
12. Kolbenheyer Tibor, r. k.	1901 febr. 25.	Szob, Hont vm.	3
13. Kulcsár Viktor, r. k.	1899 febr. 24.	Eger, Heves vm.	4
14. Lesniczky István, r. k.	1903 jun. 5.	Nagybánya, Szatmár vm.	4
15. U. Nagy János, ref.	1903 szept. 18.	Kunmadaras, Szolnok vm.	3
16. Nagy Lajos, r. k.	1903 ápr. 29.	Kistálya, Borsod vm.	4
17. Nagy Sándor, r. k.,	1902 dec. 5.	Tiszavárkony, Szolnok vm.	4
18. Olenyik Géza, r. k.	1898 nov. 13.	Gyoma, Békés vm.	4
19. Rakovszky István, r. k.,	1903 jan. 28.	Rimaszécs, Gömör vm.	4
20. Rohonczy Pongrác, r. k.	1901 máj. 5.	Misztótfalu, Szatmár vm.	4
21. Siklósy András, r. k.	1905 márc. 27.	Tápiósztmárton, Pest vm.	3
22. Sülé László, r. k.	1901 máj. 10.	Mindszent, Csongrád vm.	4
23. Szabó János, r. k.	1901 szept. 23.	Sopronkőhid, Sopron vm.	4
24. Szanthoffer József, r. k.	1902 szept. 19.	Demjén, Heves vm.	3
25. Tempíli János, r. k.	1900 okt. 20.	Mezőpetri, Szatmár vm.	4
26. Tengerdi József, r. k.	1902 jan. 24.	Kelevíz, Somogy vm.	4
27. Weber Lipót, ág. ev.	1903 jan. 31.	Titel, Bács vm.	4
28. Wittmann György, r. k.	1898 febr. 4.	Jászberény, Szolnok vm.	4
29. Zémandl Ulrich, r. k.	1903 febr. 17.	Rimaszombat, Gyömör vm.	4

Tanulmányai befejezése utána a 19/1921-22 anyakönyvi számmal, (iktatva 411/1922) az *Elemi népiskolai tanítói oklevél* tanúskodik az eredményes vizsgáról és rendelkezi: „Mivel ezek szerint Rohonczy Pongrác Emil úr a kiszabott követelményeknek megfelelt, őt magyar tannyelvű elemi népiskolákban való tanításra képesítettnek nyilvánítjuk.”

Az Országos Menekültügyi Hivatal által kiadott „kelet-magyarországi” menekült státuszt bizonyító *Igazolókönyve* 1922. VIII. 24.-én lett kiállítva.

A tanítói oklevél megszerzését követően nem tudott elhelyezkedni, így a jászberényi városházán napidíjas írnokként dologozott kisebb-nagyobb megszakításokkal, majd 1923. március 8-án a hajta-tanyai római katolikus külterületi iskola megüresedett tanítói állására kézzel írott pályázatot és mellékleteket adott be a jászberényi Iskolaszékhez. A beadványban szereplő mellékletek: *Anyakönyvi kivonat, Elemi népiskolai tanítói oklevél, Igazolókönyv, Erkölcsei bizonyítvány* és az *Igazolvány*

A Jászberényi Iskolaszék 1923. március 23-án kelt három oldalas eredeti jegyzőkönyvében rögzítettek szerint az érvényes jogszabályok alapján rendelkezett a jászberényi bel- és külterületi iskolák megüresedett tanítói állásokra benyújtott pályázatok sorsáról. Többek között arról is, hogy Rohonczy Pongrác Emil menekült tanítót megválasztották a hajta-tanyai iskola rendes tanítójának. (A vonatkozó részek kiemelve.)

„Jegyzőkönyv

Felvetetett Jászberény r. t. város, róm. Kat. Iskolaszék 1923. március 23-án a közp. Fiúiskola igazgatói irodájában tartott rendes gyűlésén.

Jelen vannak:

Erdős András, apát-plébános isk. sz. elnök, Koncsek István ny. polgármester, Szombathy István, Bathó János, Balla Péter, Baranyi János, Kisnémet István, Péntes Sándor, Koncsek Pál, ifj. Sárközi János, Péntes István, Firczky János, Mosó Dezső, Moczó István, Kertész Ágoston és Szentiványi Béla isksz. Jegyző, iskolaszéki tagok.

Tárgysorozat.

Elnök úr üdvözli a megjelenteket, a gyűlést megnyitja, hitelesítésre Koncsek István és Szombathy István iskolaszéki tag urakat kéri fel.

Rohonczy Pongrác Emil 22 éves, nőtlen, menekült állás nélküli tanító, jászberényi lakos általános jó oklevelét a jászberényi m.kir.áll. tanítóképzőbe, 1922-ben szerezte. Pályázott a megüresedő külterületi iskolához.

7. Ezután Elnök Úr, a Pataki Albert belterületi osztálytanítónak történt megválasztása folytán megüresedett hajta-tanyai tanítói állásra rendelte el a választást illetőleg a szavazást, melynek alapján megállapította és határozatilag kimondja, hogy az iskolaszék Pataki Albert külterületi tanítónak, a belterületi iskolához történt megválasztása folytán megüresedett hajta-tanyai tanítói állásra egyhangúlag: Rohonczy Pongrác Emil menekült, állás nélküli tanítót választotta meg, kinél figyelembe vette az állásra pályázók közül még azon körülményt, hogy a legjobb képzése van és másodízben pályázott a jászberényi róm.kath. iskolánál megüresedett tanítói állásra. Állását április hó 1-én foglalja el.

Mely határozatoknál a Főtisztelendő Egyházkerületi Tanfelügyelői Hivatal a meghatározott tanítók egyház főhatósági kinevezése a vármegyei kir. Tanfelügyelői hivatal, a nagymélt. -vall. és közokt., - ügyi m. kir. Miniszter Úr által leendő jóváhagyása és az állással egybekötött államsegély engedélyezése az iskolafenntartó város Tekintetes Tanács pedig a választás eredményének szíves tudomás vétele és a helyi javadalomnak a megválasztott tanítók címére való kiutalása, érdekelt tanítók pedig tudomás vétel és mihez tartás végett értesítettnek.

Több tárgy nem lévén Elnök Úr a gyűlést bezárja. Km.f. Aláírások.”

A kinevezést követő, tanítói fizetés megállapítás/indoklás/jóváhagyás az úgynevezett *Díjlevél* tartalmazta. Április 1-jén elfoglalta tanítói állását, majd ezt követően, mint a környék hivatalos előjárójának tevékenységéhez az Egri Főegyház Érsekének hozzájárulása is kellett az 1923. május 30.-án keltezett emlékeztető szerint.

A nevezett dokumentumok alapján elhihetjük, hogy a felelős állásokra pályázók igen-igen nagy körültekintéssel lettek kiválasztva, mert akkor ez volt az előírás. Különösképpen igaz volt ez a néptanítói kinevezésekre, akiknek elhivatottsága tanítani, a népi hagyományokat ápolni, bölcsességre nevelni a gyerekeket, mint ahogy azt már írtam. A néptanítók a gyermekek őrzőangyalai voltak, a szülők helyettesei, a gyermeki lélek gondozói. Az állás elfoglalása előtt esküt is kellett tenni az iskolaszéki elnök és a tanfelügyelő előtt.

Az elfoglalt állomáshelyén sokat foglalkozott a magyar parasztsággal, sokat tett a nép műveltségének emeléséért, megszervezte a Hajtai Kisgazdakört, és együtt tanult velük a téli gazda-tanfolyamokon, valamint szervezett táncmulatságokat. A hangképés, az énekkultúra és a

karvezetés színvonalának emelése érdekében Budapesten karnagyképző tanfolyamot végzett, melyről a MAGYAR DALOSSZÖVETSÉG által Budapesten 1924 júliusában kiállított *Bizonyítvány* tanúskodik.

A tanítói állás elfoglalása után az 1903-ban épült hajtai iskolában tanyasi gyermekek sokaságával ismertette meg az írás, az olvasás, a számolás tudományát. Édesapám osztatlan iskolát vezetett, és bizony volt olyan iskolaév, amikor 100-110 növendéket tanított I–VI. osztályban, amit ma már nagyon sokan el sem hisznek.

Magyarország elcsatolt részeiről származó tisztviselők már korábban kértek és kaptak magyar állampolgárságot. Annak fenntartására irányuló elhatározást a vonatkozó törvencikk /trianoni békeszerződés/ rendelkezéseinek megfelelően mindenkinek be kellett jelenteni. A kérvényezése alapján a belügyminisztérium 36.177/1929 szám alatt *Állampolgársági bizonyítványt* állított ki 1929. szeptember 24-én számára.

A külterületi tanulók becsületességre való tanítása egy bizonyítható esetben kiválóra vizsgázott. Nevezetesen: a nagykáta úton 1930. október 22-én a reggeli órákban elvesztett tíz pengőt a megtalálója leadta tanítójának, így az elismeréssel visszakerülhetett tulajdonosához, Kalmár Zsigmondnéhoz. A jogos tulajdonos, aki visszakapta elveszített pénzét, hálából a megtaláló gyermeknek jutalomként egy pengőt felajánlott, amit *levelében* meg is fogalmazott.

A leírt történet bemutatja a szegény parasztemberekben és gyermekeikben rejlő becsületességet, ami a magántulajdon tiszteletben tartásában is megmutatkozott. Milyen szükség lehetett volna a családoknak erre a talált tíz pengőre, hisz sokan ebben az októberi hidegben is cipő nélkül jártak iskolába, mert nem volt azt miből megvenni. Természetesen a családi példamutatás mellett a néptanítók ez irányú erőfeszítésének, illetve az egyházi nevelésnek is szerepe volt az efféle magatartásban. Manapság is sokat hallhatunk ezekről a régi érdekes históriákról, hiszen ez ma sem mindennapi tett. Miért volt ez és az ehhez hasonló eset annak idején természetes dolog? Remélem az összeállításomban található kor, illetve helyzetleírás segít megérteni az akkori, dolgozatomban érintett történelmi időszak rövid ciklusát, amiben a néptanítók oly nagy odaadással és alázattal munkálkodtak.

Egy rövid kitérő után vissza az alaptörténehez. Kele István apátplébános, iskolaszéki elnök által kiállított 129/1929. sz. *Működési Bizonyítvány*, mely tételesen felsorolja és jellemezi a hajtai népiskola tanító elkötelezettségét az oktatás/nevelés, valamint a hitélet terén, amivel nem csak a felettes hatóság, hanem a szülők elismerését is kiérdemelte.

A tanítói állás betöltéséhez, illetve folytatásához szükséges igazolásokat mindig frissíteni kellett. Ennek megfelelően került kiállításra a JÁSZBERÉNYI M.KIR. ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET Móczár Miklós igazgató által aláírt, 109/1931 számú *Igazolvány*, mely hivatalosan igazolja, hogy Rohonczy Pongrác Emil hajta-tanyai tanító az 1919/20. isk. évet a már korábban említett oláh megszállás miatt szülőfalujában, Misztótfaluban /Szatmár vm./ töltötte. Az intézetben eltöltött ideje alatt magaviselet, valamint magatartása ellen kifogás nem merült fel.

Édesapám, Rohonczy Pongrác Emil Kisnémet Juliannával kötött házasságot a *Családi Lapban* foglaltak szerint Budapesten, a belvárosi templomban, 1931. november 11-én római katolikus szertartásnak megfelelően, létrehozva ezzel egy nyugodt, boldog, kiegyensúlyozott családi közösséget.

A *Hivatalos tanúsvány* bejegyzése szerint a házasságot kötött szülők Rohonczy Pongrácz E. r. k. tanító (1901. máj. 5. szül.) és Kisnémet Julianna r. k. adatain kívül a belső lapon már a gyermekek is szerepelnek az anyakönyvi számokkal egyetemben, születésünk sorrendjében:

Ödön	Jászberény	1933. júl. 30.	388/40
Andrea Júlia Mária	Jászberény	1940. júl. 18.	346/43
Viktor György	Jászberény	1946. júl. 14.	304/1946

A házasságkötést követően a hajtai iskola tanítói lakrészébe költöztek, ami egy épületet alkotott az iskolával. Édesanyám 1909. május 29-én született Jászberényben, szülei gazdálkodással foglalkoztak a hajtai kis birtokon. Vezette a háztartást, végezte az adminisztrációs munkát, illetve a tanulóányok gyakorlati képzésében is részt vett. Igen, abban az időben a gazdálkodással foglalkozó egyszerű szülők fontosnak tartották, hogy a lánygyermekük a háztartási munka apró fortélyait is megtanulja, többek között a főzést, mosást, vasalást, és az egyéb ház körül végzendő, kimondottan női teendőket. Arról nem is beszélve, hogy az aprójószág tartása is hozzá tartozott a családi udvarhoz.

Ahogy most, e sorok írása közben visszagondolok a szüleim békeességben éltek, dolgoztak és neveltek bennünket, amit ezúton hálásan köszönök a testvéreim nevében is, ha már a „Gondviselő” úgy rendelkezett, hogy nekem hagyományozta a család történetének áttekintését. A személyes példamutatásuk, amit szerencsére mi gyerekek nap mint nap megtapasztalhattunk, tulajdonképpen a legalapvetőbb – mással nem helyettesíthető – követendő nevelési módszer. A népiskolai tanítói, valamint hit- és leventeoktatói feladatok mellett az erdélyi és a magyar irodalom népszerűsítésével is foglalkozott, mint elszármazott. Áldozatos munkájáért az Erdélyi Helikon társaság magyarországi barátai közé választotta, és ennek elismeréseként a következő szövegű díszoklevéllel tüntette ki 1934-ben, amivel nem sok jászszági értelmiségi büszkélkedhetett:

„Az Erdélyi Szépmíves Céh örömmel tapasztalta Rohonczy P. Emil úrnak az erdélyi irodalom iránt tanúsított szeretetét és áldozatkészségét, őt az Erdélyi Helikon magyarországi barátai közé választották, aminek igazolásul neki a jelen díszoklevelet szolgáltatjuk ki kérve, hogy ápolja továbbra is azt az elszakíthatatlan lelki kapcsolatot, amely a magyarországi és erdélyi irodalmat egymáshoz fűzi. Kolozsvár 1934. Bánffy Miklós, Kemény János és Kós Károly.”

A Helikon íróközösség 1926-ban jött létre Erdélyben. Ez nem volt soha szabályos, a hatóságok által bejegyzett társaság, úgynevezett jogi személy, jóváhagyott alapszabállyal, tagjait s vezetőségét nem választotta. A valóságban csak akkor élt, amikor a Kemény János által meghívott írók nyaranta pár napon át marosvécsi kastélyában vendégeskedtek, s ott az erdélyi magyar irodalom és művelődési élet problémáit, gondjait megbeszélték. A marosvécsi Helikon-összejövetelek tanácskozásairól, határozatairól jegyzőkönyv készült minden esztendőben, ezeket gépelt másolatban a résztvevőknek megküldték. 1926-tól 1939-ig minden nyáron tanácskozott a Helikon, a háború kitörése után már csupán egy alkalommal, 1942-ben gyűltek össze Marosvécsen. 1935-ben az Erdélyi Helikon írói a 10. Marosvécsi találkozójuk alkalmából köszöntik – az *emléklapon* megnevezett – magyarországi barátjukat. Elgondolkodtató, hogy az emléklapon látható értelmiség csoportja és barátai, akik gondolom szívükön viselték a magyarság sorsát, jövőjét, milyen hatalmas erővel munkálkodtak az irodalom egyesítésén a határok lezárása ellenére. A megalakulásukat követően 1926-tól 1939-ig nyaranta találkoztak, de a háború kitörését követően már csak 1942-ben jöttek össze Marosvécsen. 1940 és 1944 között négy alkalommal Kolozsváron találkoztak Kemény János otthonában, a háború miatt megszappant létszámmal.

1923-ban a tanítói állás betöltését követően a hajtai gyermekek sokaságával tanította meg becsülettel a kötelező tananyagot, felesége Kisnémet Julianna a lányoknak kézimunkát oktatott. Édesanyámnak négy bátyja volt, a születésük sorrendjében: István, Imre, József, János. István nagybátyám kivételével volt szerencsém velük találkozni, megtapasztalni a mindennapi élet által felkínált tevékenységüket, amit egész életükön keresztül oly nagy szeretettel, szorgalommal és eredményesen végeztek. A testvérek mintegy ötholdnyi földet, valamint egy-egy tanyásportát kaptak a gazdaságot egyedül igazgató nagymamámtól, amin abban az időben, ha szerényen is, de egy család biztonságosan megélt. Kivétel volt Imre bácsi, aki a porta helyett egy cséplőgépet és egy traktort kért, így a gépészetet választva a földművelés helyett élethivatásának. A választás szerencsés volt, mert ezzel megoldódtak a hajtai gazdák cséplési gondjai a gabona betakarítása után. Érdekességképpen említem – kortörténet –, hogy abban az időben a természetesnek számító kézi betakarítás utáni cséplés úgy történt, hogy egy kiválasztott nagyobb portára összehordták a gazdák a learatott termésüket. Az oda települt traktor-cséplőgép egységgel egymás után végezték el a gabona cséplését, természetesen úgy, hogy az ott felmerülő munkálatokba egymásnak besegítettek. Csodálatos volt látni azokat a hatalmas asztagokat, amelyeket a magasba minden emelőszerkezet nélkül bámulatos ügyességgel raktak úgy, hogy néhány napig még a nyári záporoknak is ellen tudott állni. Nekem szerencsém volt látni még azt is, hogy a végén hogyan csúszott le az, aki a „kalapot” összekötötte a magasban.

A következő, talán ritkaságnak számító fotón az előbbieken leírt jellegzetes esemény lett megörökítve. Az egyik hajtai gazda udvarán, talán ebédszünetben, (egy új asztag cséplésének

Gabonacsépléshez felkészülve

megkezdése előtt) ahol a Hoffer traktoron Imre, valamint kerékpárral János nagybátyám látható.

A cséplőgép olyan zárt munkaterű, jellemzően kerekekre szerelt mobil mezőgazdasági gép, amelyet a már learatott gabonafélék (búza, rozs, árpa, zab, rizs, köles, cirok), esetleg egyéb kultúrnövények (mint pl. napraforgó, kukorica, hüvelyesek, herefélék, fűfélék stb.) magjának kinyerésére, tisztítására és osztályozására használnak. A traktor egyrészt a gépegység mozgatására szolgált, másrészt a cséplőgép működéséhez szükséges forgó mozgást lapos borszíjon keresztül biztosította melynek működésére a gépész felügyelt. Ez a kombájn elődje.

A trianoni békeszerződés következtében lelkileg kifosztott magyarságnak igazi helytállásra és nemzeti öntudatra volt szüksége. Ez utóbbira történő nevelést katonatisztek, a tanyasi iskolákban – többek között a hajtai iskolában – az ott tanítók kérésre elvállalták, és ilyen irányultságú önképző közösségeket hoztak létre, amelyek azután központilag irányított szervezet tagjaként működtek. Az aktuális belpolitikai helyzet a fiatalok aktivizálódását is igényelte egy új mozgalom keretében. A levante, mint intézmény, alapvető célja volt az ifjúságot a hagyományos katonai erényekben való nevelés útján a haza védelmének magasztos feladatára testben és lélekben felkészíteni. A levanteoktatók főleg a néptanítók közül kerültek ki, akiket erre a célra szervezett három-négyhetes tanfolyamon kiképeztek. Az országos levante egyesületek törvényes működését a vallás- és közoktatási miniszter felügyelte.

A családi fényképfelvételen levanteoktató egyenruhában, középen Ödön bátyám, aki a Veszprémi Vegyipari Egyetem elvégzése után 1956 őszén elhagyta az országot, és sajnos nem tért vissza soha.

A népiskolai tanítók a levanteoktatásra felkészítő tanfolyam eredményes elvégzése után *Működési bizonyítványt* kaptak.

Az iskola adott otthont a külterületi gyermekek oktatásán kívül még számos egyéb programnak is, többek között a felnőtt lakosság felvilágosítását célzó előadás-sorozatoknak, amikre a jászberényi tanítóképzős tanárok és tanulók is oly nagy szeretettel, hivatástudatból jöttek. Erről az intézet évkönyvében találhatunk leírást.

A gazdatanfolyamokat (ezüst- és aranykalászos) is itt rendezték, ezzel is segítvén a mezőgazdasággal foglalkozók elméleti és tárgyi tudását. A gazdatanfolyam vizsgával zárult, és eredményesség esetén *Bizonyítványt* és kitűzöt kapták a hallgatók.

A hajtai iskola bejárata előtt készített csoportképen a tanfolyam résztvevői, az előadók, valamint az illetékes előljárók láthatók.

A hallgatóság között megtalálhatóak szüleimen kívül édesanyám testvérei, akik a gazdálkodást élethivatásuknak választották, és tisztességesen megélték belőle. Nekem azért is érdekes a személyük, mert sok időt töltöttem társaságukban a hajtai tanyájukon, és gyermekkoromban nagyon sokat tanulhattam tőlük kitartásból, becsületből és tisztességből.

Levanteoktató egyenruhában

Gazdatanfolyami hallgatók és előadók

A hétköznapi munka mellett természetesen olykor-olykor színházi darabok betanulására, illetve annak előadására is vállalkozott az *Amatőr színész társulat*.

A néptanítók *a nemzet igazi napszámosai*, akik a szegény emberek gyermekeit próbálták több-kevesebb, de a visszajelzések szerint több sikerrel a kultúra és a továbbtanulás, a fejlődés felé ösztökélni jóindulatú segítséggel. Ők voltak azok, akik egy-egy lemaradt, vagy egy-egy kiváló fiatallal foglalkoztak azért, hogy a tanyasi (pl. hajtai) iskolából kikerülve a gimnáziumban is megállja helyét. Legyen belőle valaki, vigye többre, mint amire a szüleinek futotta, olyan ember, aki talán nem felejt el a hajtai őseit. Néhány évtizede szerencsére magam is találkozhatam olyan hajdani hálálkodó tanítványokkal, akik ugyan bicskával szeltek az egy kézben tartott kenyeret, szalonnát és hagymát, de a fejükben volt valami, ami fölért a bölcsék tudásával.

Érdekes társadalmi helyzet lehetett a negyvenes évek elején, mivel a hazafias nevelés eddig nem látott méreteket öltött. Nem akarok most kitérni az egész Európát átszövő változásokra, de gondolom nem is nagyon kell ecsetelnem, viszont azokban az években, különösképpen a fiatalok nevelésével foglalkozóknak (családosoknak), mindkét ági származási igazolást kellett beszerezni. Szerencsére ezek megvannak néhány generációra visszamenően, azt majd a családfakutatásom során egy másik fejezetben szeretném feldolgozni.

A jászberényi külterületek egyik legsűrűbben lakott része a Hajtapuszta volt. Az ott élők részére a hitéletük gyakorlásához a rendelkezésre álló adatok alapján 1912-ben imaházat építettek.

Rohonczy Pongrác Emil tanítói állásának elfoglalása után az iskola melletti imaházban tartot-

ta az iskola körzetéhez tartozóknak a lelki gyakorlatokat, valamint a kántori teendőket is ellátta a tanulók, a szülők és az előjáróság legnagyobb meglepedésére. A Jász Hírlap 1936. augusztus 22-i számában jelent meg *Búcsú Hajtán* címmel Fazekas Ágostonnak, a lap felelős szerkesztőjének írása: „*Szent István napján tartották meg a hajtai kistemplom búcsúját a hívőknek szokatlannal nagy részvétele mellett. Az egyházi szertartást Kele István pápai prelátus, főesperes, apátplébános végezte, ki fennkölt gondolatokban, gazdag beszédben méltatta Szent István nemzetépítő munkáját. Ő vezette a körmenetet is, melyen több ezer ember vett részt, majd a nagymisért celebrálta.*” A Berényi Kármentőben megjelent cikkből merített információ szerint az 1938-as Jász Hírlap augusztusi számának címlapján „*A hajtai római katolikus kápolna felszentelési ünnepélye*” címmel két és fél hasábos írás jelent meg: „*Lélekemelő ünnepség helyszíne volt Szent István király ünnepén a hajtai tanyavilág. Ezen a napon szentelte fel Kele István pápai prelátus, főesperes, apátplébános a hívek nagylelkű adományából megnagyobbított és szép új toronnyal ellátott kápolnát. Gyönyörű időben, áldó napsütésben ezrével gyülekezett az ünnepség színe helyére a közeli és távoli tanyak hívő lakossága és igen sokan jöttek a városból is. A kápolna előtti téren szépen feldíszített lombsátorban állott a táborig oltár és mellette a szószék...*”

Az írás ezekkel a mondatokkal zárul: „*...A szép ünnepség megrendezésének érdeme Rohonczy Pongrác hajtai tanítót illeti, aki mindenre kiterjedő figyelmet tanúsított. A szép ünnepség este táncmulatsággal végződött, mely erkölcsileg és anyagilag egyaránt szépen sikerült.*”

A hajtai Szent István kápolna (amely Szent István Évében, 1938-ban harangtorony hozzáépítésével nyerte el jelenlegi formáját), mellette az 1912-ben felállított kőkereszt áll, ami a hajtai iskola udvarát díszítette. Figyelemre méltó, hogy a ma rendelkezésünkre álló adatok alapján a nagyvilágban 352 Szent István tiszteletére szentelt templom van, amire mi Jászberényiek – mint emlékhely – méltán büszkék lehetünk. Az imaház építésének 100. évfordulóján (jelzésem ellenére) 2012-ben nem volt ünnepség. Az épület – melyben Benke László festőművész faliképei láthatók – értékmegőrző felújításra szorul, szerényen várja megmentőjét/jótevőjét. Még nem késő.

Az iskolába járó gyerekek szülei és a közelben lakók mindig nagy örömmel fogadták édesapámat, aki mindenkinek mindenben segítségére volt. A hajta-pusztai körzethez tartozó, földművelésből, állattenyésztésből élő emberek szeretettel hívták különböző családi eseményekre is, ahol mindig megjelent, mert akkor ez becsületbeli ügy volt. Gyakran meghívták vasárnap délutáni szalonnasütésre, mert szalonnája, bora és kenyere mindig volt a tanyai embereknek abban az időben, mert megtermelték.

A következő, 1939-ben Fekete Zoltán bányamérnök (nagybányai iskolatárs) által készített képen látható a hajtai r. kat. népiskola a ma is meglévő kőkereszt szomszédságában, amit – mint írtam – a szovjet csapatok a második világháború során 1944-ben lebombáztak. Az összedőlt iskolaépület még használható darabjait a környék lakosai széthordták és saját célra felhasználták. A jászfelsőszentgyörgyi krónikás a *Településünk múltjáról* című írásában ekképpen fogalmaz a fotón látható iskolával kapcsolatban: „*Az II. világháborús harcok során a szovjet csapatok 1944. november 15-én foglalták el a községet. Háborús károk nem keletkeztek a faluban, de a Hajtai tanyasi iskola szinte teljesen elpusztult.*”

A nagykátai út mellett épült iskolaépület előtt állt a 8 kilométert jelző kőoszlop, mellette szüleim, és az akkor hatéves Ödön bátyám.

1940. június 18-án megszületett a nővérem, Andrea, aki a gyermekéveit még a tanyai iskola tanítói lakásában kezdte. Sajnos a háborús készülődés, valamint az, hogy édesapámnak (aki

1921-ben három hónapos kiképzést kapott, ahogy azt már korábban említettem) 1940. július 2.-től október 30-ig be kellett vonulni a katonasághoz édesanyám felelősségét alaposan megnövelte a két gyermek ellátásával, nevelésével kapcsolatban.

Édesapám szívesen hódolt vadászszenvedélyének is, és Édesanyám mesélte, hogy egy-egy vadászat után neki kellett a hazavitt apróvadat, nyulat vagy fácánt elkészíteni. A barátokkal tartott vacsorák jó hangulatban teltek, és mivel több vadász volt a körben így a meghívás kölcsönös volt.

Boldog, békés éveket követően 1944. július 1-jén ismét be kellett vonulni katonai szolgálat teljesítésére. Hadifogság 1945. január 17-től 1945. március 4-ig Gödöllőn, azután Debrecenben, majd a változást követően más lehetőség nem lévén jelentkezett a demokratikus hadseregbe – melyről *Igazolványt* kapott –, ahol megbetegedett és hadikórházba került. Felépülését követően leszerelt, majd hazatérése után 1945. december 17-én fogadalmat tett, mint esküt-tevő az *ESKÜ-TÉTELI OKMÁNY* szerint Kele István iskolaszéki elnök esküt-vevő tisztségviselő előtt. A hadifogságának utolsó napjáról ekképpen ír féltve őrzött naplójában: „1945. III. 4. Sorakozás minden hát nélkül. Sok állás után végre megjelent Székely ezr. úr egy orosz magas rangú tiszttel és beszédet intézett hozzánk. Himnusszal kezdtük. Nagy örömünk végre valóra vált. Ott hallgattuk az ezredes úr beszédét amidőn gyönyörűen felépített beszédében abból indult ki, hogy tegnap még borús volt az ég, még ma reggel is felhő borította az égboltozatot, de most verő fényes nap, az élető nap süt, tegnap még hadifoglyok voltunk, ma szabadok! Könnyezve örültünk a napnak, nekünk a felszabadulást hozta. Az orosz őrség mind elment. Magyarok váltották fel, örült a szívünk,

A hajtai iskola előtt a Rohonczy család

lelkünk. A külső civil lakosságon is látszott az öröm, hogy az őrség mindenütt magyar katona.” Az orosz front elől a család Budapestre menekült. A harcok befejezése után jöttek haza Jászberénybe, édesanyám elmesélése szerint egy fatalicskával, gyalogosan. A „járművet” Ödön bátyám húzta, rajta a személyes kis holmi, tetején Andrea nővérem. Igen, ők voltak hárman, akik megjárták gyalog a nagy utat, így összekapaszkodva, és később talán arról beszéltek, hogy „annak ellenére” mégis csak szép volt! Hazaértek! Igen akkor ez volt a legtöbb, amit ember kívánhatott.

A polgári igazolás megtörténte után különböző hűségnyilatkozatokat követően 1946. március elsejével, 23 évi tanyai működés után bevásztatták a Központi Iskolába rendes tanítónak, és ott végezte oktató-nevelő munkáját nyugdíjaztatásáig. Az intézmény ma Nagyboldogasszony Kéttannyelvű Katolikus Általános Iskola. A nevezett iskolában kezdte ebben az évben (2014) Viktor dédunokája az általános iskolai tanulmányait. Az ezt megelőző évben, 1945. aug. 5-én kelt, 101-4/1945. isk. széki sz. iktatószámú levélben a Jászberényi róm. kat. Iskolaszék Kele István által kiadott, itt bemutatott *MŰKÖDÉSI BIZONYÍTVÁNY* megállapítja, hogy Rohonczy Pongrác Emil a Jászberény-Hajta római katolikus külterületi népiskolánál, mint rendes tanító működik. Működési ideje alatt ellene semmilyen címen panasz nem tétetett. *„A jászberényi Közalkalmazottakat Igazoló Bizottság 722-1945 sz. határozatával igazolta. Hivatali esküt tett: 1945. július hó 22. én. A külterületi tanyai népiskolánál, iskolai-mint iskolán kívüli működésében lelkiismeretes kötelességteljesítéssel, teljesítette nevelő-tanítói munkáját vele szemben semmilyen kifogás nem merült fel.”*

Bátyám, édesanyám, nővérem

A népi demokrácia kezdeti időszakában 1946/1947-ben engedélyezték az értelmiségieknek, hogy ellenőrzött körülmények között az *újakkal* együtt éljenek vadászszenvédejüknek. A közbiztonságra hivatkozva a rendőrség a vadászfegyvert és a hozzá tartozó lőszereket bevonta. Talán érdekes lenne megtudni, hogy ki vadászott tovább az itt megadott gyártási számú (11754), 16 mm kaliberű kétesövű kakas nélküli fegyverrel.

Az 1948. április 4-i keltezésű képes dokumentum igazolja a *MÁRIA KONGREGÁCIÓBA* történő felvételét.

A Mária kongregáció közvetlen célja volt, hogy tagjait, főként az ifjúságot a vallási, erkölcsi alapokon nyugvó nevelés, a hitélet erősítése és a Mária-tisztelet hangsúlyozott gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodás magasabb fokára nevelje. Távolabbi célja volt, hogy a tevékeny szeretetben és Mária követésében átformált személyiségekkel a társadalomra hasson, azt Isten országának képére alakítsa. Egy-egy kongregáció általában azonos korú, műveltségű, társadalmi helyzetű, érdeklődési körű embereket fogott össze. 1948. június 16-án (a felvétele évében) elfogadta az országgyűlés az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Az időzítés nem volt véletlen, a tanév vége után nehezebb mozgósítani a tantestületet, a diákokat, a szülői munkaközösséget. A rendelet elfogadtatását a tanítók fizetésének emelésével próbálták segíteni. A tiltakozások ellenére az ország nagyon jól működő egyházi iskoláit államosították, és ezzel együtt a hitoktatást korlátozták.

Igazán nehéz lehetett beleilleszkedni az új szemléletű és rendszerű oktatási rendbe, de szerencsére azért voltak többen, akik hasonló világnézetet vallottak, igaz erről soha sem beszéltek. Az természetes volt, hogy az uralmon lévő hatalmat kellett kiszolgálni, mivel – mint tanulhattuk – ez a dolga az értelmiségnek, kiváltképp az emberek oktatásával foglalkozó pedagógusoknak. Az új, demokratikus államrend megszilárdítása érdekében a hivatalos iskolai nevelés terén tevékenykedőknek esküt kellett tenniük a Magyar Népköztársaság Alkotmányára. Az esemény igazolására úgynevezett *ESKÜOKMÁNY* kiadására került sor 1949.12.31-én 605/949. iktatószámmal.

A hajtai r. kat. népiskola tanítói – édesanyám visszaemlékezése szerint – az 1944-ben történt bombatalálat miatti megsemmisülésig: Farkas Ilona, Hencz Matild, Movik János, Pataki Albert, Rohonczy Pongrác Emil. Ezt követően az iskola/oktatás a tejcsermák épületébe, majd a gazdakörbe költözött, ahol Cserna Józsefné (Irén), Horváth Ilona, Pokorny Marcell, Török Éva, Redler László tanították a tanyasi gyermekeket az ötvenes években bekövetkezett központosításig.

Az 1945 előtti idők személyzeti munkáját már korábban bemutattam a különböző kötelező igazolásokon keresztül, amit itt most nem kívánok megismételni, csupán jelezni, hogy az új demokratikus rendszer sem tudta nélkülözni ezt a munkát. *Rohonczy Emil anyagának tisztázása* tárgyú *Információ* olvasható Rohonczy Emilnéről és Kisémet Jánosról, ami a nevelői munka betöltéséhez volt szükséges 1953. június 19-én. A két rövid, de véleményem szerint igen tárgyilagos jellemzés után jön a megállapítás: *Politikai kifogás nem merült fel ellenük*. Ebben az időben talán több volt a jól javadalmazott politikai munkás, mint akiről jellemzést kellett fogalmazni. Erről az időszakról csak röviden ennyit.

A *JÁSZBERÉNYI LEHEL VEZÉR-TÉRI ÁLTALÁNOS FIÚISKOLA* tantestülete (a régi táblóképek alapján) Kluka István, Domby Ernőné, Bodnár József, Tiborcz Tibor, Petrics Józsefné, Kispál Béla, Rohonczy Pongrác Emil, Thúry Anna, Zalai Ernő, Kispál Sándor, Balogh Aladár, Kispál Lajos, Bartos Nándor, Bartos Nándorné, Mucsi Sándorné, Faragó László, akik közül többen engem is tanítottak.

Nemcsak én, hanem rajtam kívül még két osztálytársammal voltunk abban a szerencsés helyzetben, hogy abba az iskolába jártunk, ahol a szüleink tanítottak, természetesen bennünket is a felső tagozaton, ami bizony számonkéréseknél – érthetően – bizony nem mindig volt előny. Rohonczy Pongrác Emil tanító munkája az iskolai kötelező tanórákon kívüli területekre is kiterjedt, mint például a fiatalokban az ének-zene iránti szeretet felkeltése és fejlesztése. A következő fényképfelvételen látható a 1950-es évek végén megalakult és működő közösség, neve *Úttörőzenekar* volt. A közösség rövid bemutatására jó példa a Jászsági Évkönyv 2012-es kiadványában megjelent *A Jászberényi Madrigál Kamarakórus története* című dolgozatomból kiragadt részlet, amely a Jászberényben (1978. március 22.) megrendezésre került *Tavaszi dallamok* kórushangversennyel kapcsolatos néhány mondatom: „*A fellépő kórusok a jászberényi ének-zene kulturális életének meghatározó önkéntes közösségei voltak az 1970-es években.* »Az ének szebbé teszi az életet, az éneklő másokét is.« – írja Kodály Zoltán, aki egész életében arra törekedett, hogy a zenében is európai nemzetté váljunk. A programban szereplő »Úttörő Fúvószzenekar« eszembe juttatta gyerekkori (általános iskolai) emlékként, talán az itt említett formációnak az elődjét az »Úttörőzenekart«, ahol sok-sok későbbi kitűnő hangszeres amatőr és hivatásos zenész, ill. művész kezdő lépéseit egyengette három elhivatott pedagógus. Név szerint: Rózsa Sándor, Fekete Kálmán és édesapám, Rohonczy Pongrác Emil, aki a Jászberényi Tanítóképző Intézet elvégzése után a Hajtai Római Katolikus Népiskola rendes kántortanítója volt 1944-ig, majd annak lebomlását követően a városi, akkor ún. Fiú Iskolában oktatott nyugdíjazásáig.”

A Jászberényi Úttörő Zenekar

A bemutatott fényképfelvételen látható zenésztehetségek gondolom a kép láttán talán magukra ismernek, és amennyiben igen, akkor ezirányú erőfeszitésem már nem volt hiábavaló. Ehhez a gondolathoz tartozik még az 2013-as Jászszági Évkönyben megjelent *A jászberényi beatkorszak emlékei* című írásom néhány sora, ami a Petőfi kertben működő amatőr beatzenészek bemutatásáról szól: „Érdekességképpen meg kell jegyezmem, hogy az itt megjelent zenei tehetségeket próbálgató fiatalok döntő többsége, valamint Bagyari Béla, a már említett kiváló zongorista is a Jászberényi Általános Fiú Iskola tanulói voltak, ahol az ének- zene órákat édesapám, Rohonczy Pongrác Emil tartotta, aki a dallamtanulást hegedűjátékával segítette. Erre az akkori tanítványai közül még mindig sokan tisztelettel emlékeznek.” Itt szeretnék idézni egy kodályi gondolatot, miszerint: „A zene múlhatatlan része az emberi műveltségnek. Akiben ez nincs, annak a műveltsége tökéletlen.” Van ebben valami.

Az előbbieken bemutatott iskolai és azon kívüli ének-zeneoktatáson túl, mint osztályfőnök osztálykirándulásokat szervezett. Szerencsére magam is vendég résztvevője lehettem néhány alkalommal a Jászberény melletti fenyvesbe szervezett táborozásoknak, melyek mindig jó hangulatban teltek, és az ottani események kellemes emlékként térnek vissza. Az oktatás/nevelés, valamint a közösség szervezés/építés terén elért elévülhetetlen eredményiért több elismerésben részesült, de számára a tanítványai szeretete volt a legnagyobb kitüntetés. Az ötvenes évek közepén a hajtai területet is elérte a földműves gazdák szövetkezetekbe való kényszerítése. Ma már tudhatjuk ez nem is ment olyan egyszerűen, mint ahogyan azt a valamikori filmhíradókon keresztül bemutatták a városiaknak. A meggyőzés széles tárházát kínálta a politikai apparátus (amit itt nem sorolok fel), akik az eredményesség érdekében a tanítók ismeretségét, tekintélyét, népszerűségét is bevetették. Rohonczy Pongrác Emilnek a hajtai területet jelölték ki, mint az ottani lakosok kiváló ismerőjének, tanítójának. Meg is kezdte a tagosítás melletti agitálást, ami végül majdnem tragédiával végződött. Attól csak az mentette meg, hogy a kollektivizálást ellenző régi tanítványai és azok szülei tudták, nem jószántából teszi, hanem csak a városvezetők által rákényszerített feladatát látja el. Sokáig tartó ellenállás után meggyőzve néhány – majdan vezetői beosztást kapott – gazdát, végül a nevezett területen is megtörtént a tagosítás, és *Vörös Csillag Mezőgazdasági Tsz* néven megalakult az új szövetkezeti forma. A családjunk is – más kiút nem lévén – csatlakozott, és munkánkkal gazdagítottuk a közös vagyont, édesapám minden évben a betakarítások idején írástudó ellenőrként dolgozott, mi gyerekek pedig a nyári szünetben leginkább a paprika, illetve a paradicsomszedésnél vettük ki részünket a munkaegységet gyarapító munkában. Talán majd egyszer olvashatunk a nevezett szövetkezet történetéről, gazdasági eredményeiről, közös vagyonáról, valamint megszűnéséről, illetve a vagyontárgyak átmentéséről.

A Jászberényi Pedagógus Szakszervezet munkájában aktívan tevékenykedett gazdasági felelősként, ezért még nyugdíjazása előtt (1962-ben) áldozatos munkáját megköszönő *emléklapot* kapott. Nagy szorgalommal végezte a klubvezetői teendőket a város – kis könyvtárral is rendelkező – Pedagógus Klubjában, ahol az estéket a klubtagok beszélgetéssel, olvasással, de leginkább sakkozással, kártyázással töltötték. Ahogy azt említettem, a jászberényi köhíd melletti ún. Úttörőházban működő klub a város valamennyi tanintézetének pedagógusait fogadta, így az ott találkozók kicserélhették egymással az igen kivételes szakma fortélyait, illetve az új módszerek eredményeit.

Szeretném itt röviden megemlíteni, hogy testvérem, Rohonczy Andrea (emlékét a Szolnoki Kodály Zoltán Általános Iskolában róla elnevezett tanterem őrzi) a Pécsi Pedagógiai Főisko-

la történelem-ének szakán végzett 1961-ben. Ugyanebben az évben kezdte el az oktató-nevelő munkát nagy hivatástudattal a Jászberényi Fiú Iskolában, így édesapámat szinte váltotta a pedagógusi pályán, amire életük végéig mindketten nagyon büszkék voltak.

Mintegy negyven éves oktatói munka után ment nyugdíjba a LEHEL VEZÉR TÉRI FIÚISKOLÁBÓL. A nevelőtestület 1963. június 22-én Szabolcsi Bence: *A válaszut és egyéb tanulmányok* című könyvét adta emlékül nagy szeretettel, és ellátták aláírásukkal is.

Nyugállományba vonulása után, a sok év tanítás és óraadás végleges befejezését követően még néhány hónapot a jászberényi külterületen lévő Tőtevényi Iskolában tanított. Egy ott készült *foto* hátoldalán néhány név: Kohári Ferenc, Szabó Kálmán, Soós József, Bada László, Halász János, Rozsonyi Lajos, Kovács Katalin, Bódi Ilona, Járomi Erzsébet, Oláh Irén, Kalla Julianna, Csoszánszki, Halász Jolán, Benke Ilona, Velkei Mária, Mag László.

A tőtevényi munkálkodását követően a tantestület Zsigray Julianna: *A sugárúti palota* (Erkel Ferenc életregénye 1810–1893) című könyvvel, abban a következő bejegyzéssel és aláírással búcsúzott 1965. május 26-án, amikor a pedagógusi munkáját véglegesen befejezte: „*Szeretettel Pongyi bácsinak a tőtevényi tantestület.*”

Rohonczy Pongrác Emil pedagógus a több mint negyven éves tanító/nevelő munka terén eltöltött idő után Jászberényben, 1971. szeptember 24-én hetvenéves korában tért örök nyugalomra. Alkotómunkája során a tanuló ifjúság sokaságával ismertette meg többek között a betűvetés/olvasás, a számolás, a rajzolás, a földrajz, valamint az éneklés tudományát, és készítette fel őket az élet különböző kihívásaira. Tanítványai közül még szerencsére sokan élnek, és találkozásaink alkalmával bizony boldogan emlékeznek az általános iskolás éveikre, az ott közösen átélt, megismételhetetlen – egyre szépülő – fiatalkori eseményekre, élményekre. Végezetül úgy gondolom, ha elvonatkoztatunk a konkrét személytől, akkor nagyon sok hasonló sorsú néptanító/kántortanító életútját is benne érzem jelen dolgozatomban, akik kitartó és mindig megújuló szorgalmuknak köszönhetően nagyon sok kiváló embert adtak a világnak. Ők voltak azok, akik gyakorolták is a korabeli – az írásom elején már idézett – oktatáspolitikai elvárását, miszerint az oktató: „*ne csak tanítsa, hanem szeresse a magyar gyermeket.*”

Szüle Katalin

SZÁMKIVETETTEK ÉS ÜLDÖZÖTTEK JÁSZKISÉREN AZ ÖTVENES ÉVEKBEN

Hatvan éve történt, még gyermekként éltem meg a kitelepítéseket. Nagyon kevés személyre emlékszem, szüleimtől, a ma még élő jászkiséri ismerőseimtől összegyűjtött adatok alapján tisztelettel gondolva emlékeznek meg róluk.

Az ötvenes években nemcsak Jászkisérre, de a Jászság több településére is kerültek „osztályidegen” emberek. Rendszerint olyan helybeli családoknál helyezték el őket, akik gazdaságukat szerető, abban dolgozó egyének voltak. Az ő „bűnük” az volt, hogy több mint húsz hold földön gazdálkodtak, házukat rendben tartották, szüleiktől, az iskolán kívül tanulva az ember iránti tiszteletet, a hazaszeretetet.

A II. világháború alig múlt el, és újra következett a még megmaradt remények teljes megsemmisülése, hiszen ők ugyanúgy megszenvedték történelmünk e szörnyű éveit. A befogadó családok nagyon ritkán láttak ellenséget a kitelepítettekben, az azonos sorsra gondolva – többségben – a tisztaszobát adták át, ezek azonban több esetben nem voltak fűthetőek. Némi vigaszt jelentett számukra, hogy a Hortobágnál jobb helyre kerültek.

A 261 Jászkisérre érkező kitelepített három csoportban érkezett, ez látható a névsorban, amely abc sorrendben készült, megjelölve a nevet, a születés idejét, helyét, anyja, apja nevét, a lakcímet, ahová kerültek. Sajnos a családok neve kevés helyen szerepel. Feljegyezték a visszaelköltözés helyét, idejét, valamint az itt eltöltött időt, az elhalálozást.

Az ellenőrzések nemcsak hollétükről, de az emberekkel való kapcsolatukról is szóltak. Volt rá példa, hogy a munkából kivették a családfőt, rendszerint az édesapát, és borzasztóan megverték. A visszaemlékezők a mai napig sem tudják, miért tették ezt az ÁV-sok. Elmondása nem hangozhatott el, csak a nyomok láthatósága árulta el a „büntetést”.

Nagyon sok mindent meg kellett tanulniuk, amit életük során nem ismertek, mert azokat a feladatokat mások látták el. Elsősorban próbálták méltósággal elviselni a megaláztatásokat, a sokszor gunyoros megjegyzéseket, melyek bizony munkájuk közepette előfordultak. Visszaemlékező ismerősöm mondta, hogy egy aratás utáni cséplés alkalmával a cséplőgéptől kellett a teli zsákokat elvenni, és mivel Bethlen Dániel gróf is be volt osztva a munkára, árgus szemekkel figyelték a gép mellett dolgozók. Csúfolódva megkérdezték a gróf úrtól, hogy fel tudja-e emelni a zsákot. A válasz csak annyi volt: – Kérem, adja fel! És Bethlen gróf szó nélkül felvitte vállán a zsák búzát a padlásra a befogadó családfő nem kis öröme, aki csak egy néma kézzszorítással jelezte elismerését.

Más alkalommal a helyi állatorvos mellé osztották be. A jóérzésű orvos – Bollók József – szívesen beszélgetett a gróffal. Egyszer munka közben megjegyezte: – Látja doktor úr, milyen nagy csirkefogó lett belőlem! – mivel éppen a baromfiállományt oltották. Bálint Dezsőt aratáshoz osztották be, – ami nagyon nehéz volt a tűző napon – még ha a marokszedés segédeszközként kukával történt is. Két év után, 1953-ban engedélyezték visszaköltözésüket, ekkor Bálint úr tisztelettel elkérte emlékül a marokszedő kukát, mondván – véres verejtékkel szerezte. Volt, aki

titokban az üzletéből elrejtett árut vitt magával a száműzetésbe, ott eladta, és így könnyebben tudott vásárolni a helybeliektől, vagy a boltból. (Buchsbaum család)

Aki tehette, 1953-ban vissza, illetve elköltözött Jászkisérre. Az elvett, államosított lakásukba nem mehettek vissza, így az ismerősöknél, rokonoknál – ha szűkösen is – de tovább tudtak élni. A gyermekek jövője kilátástalan volt, hiszen az általános iskola után nem mehettek továbbtanulni, a diszkrimináció rájuk is érvényes volt. Akinek mégis sikerült, kitűnőre soha sem vizsgázhattak, és állandó megfigyelés alatt álltak. Akik általános iskolájukat itt kezdték, majd folytatták, jó tanulók voltak, jó barátságban a helyi gyerekekkel, a mindennapi csínytevésekkel együtt (harangozás a templomtoronyban, vagy madártojásgyűjtés).

Édesanyám elmondásából emlékszem vissza milyen nehezek voltak ezek az évek. Ő mindig óvott, de ahogy telt az idő, és már lehetett róla beszélni, elmondta, hogy milyen volt a kapcsolat a kitelepítettekkel. A helyiek közül volt, aki mosást vállalt, baromfit adott el, amit felpucoltak konyhakészre, hiszen helyük sem volt, hogy megfelelően tudjanak bánni a konyhai dolgokkal. A helyiekkel a kölcsönös szimpátia az évek múlásával csak erősödött, látva a befogadók nehéz helyzetét.

Az utcánkba – Bercsényi u. 15. – kitelepített egyedül élő idős hölgy édesanyámmal beszélgetve megemlítette, volna-e kedve Katinak egy idegen nyelvet tanulni. Ő ugyanis szívesen tanítana, mivel németül, franciául anyanyelvi szinten beszélt. Édesanyám örömmel jött haza, mint aki kincset talált. Akkor még nem tudta/tudtuk, hogy ez valóban kincs volt, az élet később igazolta! Az ezredesné, Radda Károlyné (Csonka Margit) egyedül, család nélkül érkezett Jászkisérre. Először nem is a mi utcánkba, hanem egy másik, ugyancsak kulák családhoz vitték, majd – mivel az már foglalt volt – a Bercsényi utcába hozták Szabó Sámuelékhez. A szoba fűthetetlen volt, mert a vendégek általában nyáron érkeztek a tisztaszobába, s nem volt szükség kályhára. Ebbe a helyiségbe került az akkor 67 éves idős hölgy, és lakott ott több mint 20 évig.

A felajánlott nyelvtanulást vállaltam, és a német nyelvet választottam. Mint fiatal tizenévesnek eleinte furcsa volt a nagymamakorú nénihez járni, de az idő múlásával megismertük, megszerettük egymást. Műveltsége, intelligenciája diploma nélkül is tanulságos volt. Beszélt egy Bartók Béla zongora-hangversenyéről, színházról, utazásairól. Mindig örömmel mentem az órákra; közelsége, szeretetreméltósága egyre jobban ösztönöztet a tanulásra. Nagyon keveset beszélt magáról, életéről, de néha neki is jó volt a múltra emlékezni. Röviden említette, hogy Szarajevóban voltak a férjével (mint katonatiszt az I. világháborúban a Felvidéken teljesített szolgálatot az ezredes), amikor a trónörökösöt megölték, a kíséretükhöz tartoztak.

Férjével együtt nagyon szerették hazájukat, aki 1946-ban halt meg, és a Balaton mellett lévő Alsóörsön temették el. Ott volt egy kis nyaralójuk, és mindig szeretettel gondoltak az ott töltött időre. Barátai sokszor hívták, hagyja el az országot, utazzék velük Bécsbe, hiszen nincs messze Budapesttől. Nagyon rövid volt a válasza: – Nekem itt van a hazám!

Vallásos léte, érzelme adott erőt a nehéz sors elviseléséhez, sokszor a kapott ételeket elküldte barátainak, akik viszonzásképpen az általa horgolt szép kézimunkákat eladták, s az árát átadták neki. Ez akkor történt, mikor évenként egyszer meglátogatta őket Budapesten. Karácsonyi csomagok is érkeztek Bécsből, s mindig megkínált a bécsi finomságokból. Színes újságok is voltak a csomagban (Bunte Österreich). Ez akkor, a '60-as években különlegességnak számított. Ő látta, hogy tetszik nekem, és mondta, hogy ma olvasni fogunk a lapokból. Te olvasod, mivel még

kevés szót tudsz, majd én fordítom. A helyes kiejtéshez hozzátartozott a folyékony olvasás, nem beszélve az érdekességéről.

A tél mindig nehéz volt, petrofornak hívták azt a főző alkalmatosságot, amit a főzéshez, melegítéshez használt. Szerettünk volna segíteni, de mindig azt mondta, nem fázom, jó meleg az ágyam, a cicák is melegítenek. Mindig volt 2-3 állatkája, melyeket nagyon szeretett, és ők is őt. A kitelepítettek között több baráti családra lelt, akiket látogatott, a templomban találkoztak. Mindig segédkezett a katolikus egyháznál az ünnepek alkalmával. Sajnos a parókiáról is el kellett költöznie, ekkor már egészségileg sem volt jól. Ez újabb megpróbáltatást jelentett, sok mindent elutasított, keveset beszélt, hiába látogattuk, vigasztaltuk, már nem segített. 93 évesen, 1977 őszén elment a „minden élők útján”. Személyében egy csodálatos nagymamát veszítettem el, aki szeretetével, tudásával egy életre szóló kincset adott, amely a mai napig örömet, erőt ad a sors adta nehéz helyzetekben.

Végrendeletében kérte a szeretett katolikus egyháztól, a plébános úrtól, hogy Jászkiséren, a katolikus temetőben, a nagy kereszt „árnyékában” kapjon egy kicsi sírhelyet, amennyiben a községben hal meg. Tóth József plébános ezt tiszteletben tartotta és teljesítette kérését. A még megmaradt összes vagyonát a római katolikus egyházra hagyta. Sírhantjára virágot viszek, én gondozom, úgy, mint a szüleimét.

Jó pár éve történt, hogy a National Geographic magyarországi riportere, Szigethy András, a Jászságban járt. Riportot készített, hozzám is ellátogatott, s beszélgetésünk során szóba került a kitelepítettek helyzete Jászkiséren. Ekkor említettem Radda Károlyné nevét. Telefonált, valakit megkérdezett, emlékszik-e még a nénire. Természetesen igenlő választ kapott, kedves, rokonszenves hölgynek titulálta a volt ezredesné. Mint később kiderült prof. dr. Bitó Lászlóval beszélt, akit családjával együtt 16 évesen telepítettek ki budai otthonukból.

„Bitó László évtizedek múltán is úgy véli, hogy a Jászkiséren töltött két esztendő alatt többet tanult, mint azt bármelyik egyetemén tehetne volna – ügyvédek, irodalomtörténészek és más szaktudományok legjobbjai közé vetette őt »rossz sorsa«. A professzor gondolkodására máig hat a jász parasztok bölcsessége, »az a mód, ahogy ők a világ változásait szemlélték« – írta a riporter 2007 júniusában a National Geographic 6. számában.

A történet nem ért véget a riporttal, 2008 őszén ellátogattak a professzor úrral településünkre. A városházán fogadtuk őket a polgármesterrel, Hajdú Lászlóval. Egy mosolygós, kedves emberrel találkoztam, örült, hogy eljöhetett Jászkisérre. Mivel az ebédmeghívás a halastónál lévő vendégfogadóba szólt, így néhány km-t utazni kellett a város termőföldjei között. A polgármester beszélgetett a professzor úrral, említvén a dülő-neveket, kinek, hol volt a termőföld tulajdona. Örömmel fogadta, és sok, számára ismert név hangzott el, hiszen ő is a mezőgazdaságban dolgozott, amíg itt voltak. Ebéd után ellátogattunk a Kisfaludy utcába, ahol szüleivel laktak. Sebők Sándor bácsi már nem él, de a lánya igen. Örömmel fogadta a kedves vendéget. Nyilatkozata 2009. október 22-én a Szabad Föld című lapban: „A kitelepítést sok rettegés után 1951-ben megkönnyebbülésnek éreztem. Jászkisér előkelő hely volt, legalább is a Hortobágyhoz képest. Kulák házigazdáink a tisztaszobájukat adták át családunknak.”

Tiszteletüket tették Radda Károlyné sírhantjánál, ellátogattak még a Helytörténeti Gyűjteményünkbe is. Itt beszélgettünk arról, hogy emlékezésül egy márvány emléktáblát lehetne elhelyezni az épület folyosójának falán. A 60. évforduló alkalmával, 2011. május 28-án ez meg is valósult.

Másfajta üldöztetések az 1950-es években

Településünkön sok család került az osztályellenség kategóriába, kulákklistára. Ők a 20-25 kh-nál több földdel rendelkező gazdagabb paraszti rétegek voltak. Vádolták őket azzal, hogy mindenre képesek, elkezdnek szabotálni, gyűjtogatni... Valójában a kulákok a magyar mezőgazdaság, a magyar falu legtehetségesebb gazdálkodói voltak. Istenhívő, szorgalmas, tehetséges emberek, akik tisztelték hitvalló becsületes őseiket.

A kommunista diktatúra, bár mérhetetlen szenvedést okozott, célját nem érte el, mert voltak olyan egyének, akik emberek maradtak az embertelenségben.

Néhány évvel a II. világháború után – amely szintén sok szenvedést hagyott maga után – következett a még megmaradt tulajdonok elvétele, államosítása, a családok teljes tönkretétele, elüldözve szülőhelyükről.

A Nemes Szabó család történetét szeretném bemutatni, hiszen az egyedüli leszármazott, aki még érintett volt ebben az időben, az Nemes Szabó Eszter, aki így emlékezik beszélgetésünk alkalmával.

„Otthon lenni – ez a szó minden ember életének a legfontosabb része. Ha ezt fizikailag, kényszer hatására elveszíti, pótolhatatlan veszteség éri. Szíve mélyén megőrzi minden egyes emlékét, ha otthon jár, keresi a régi kedves helyeket: az iskolát, ahová úgy szeretett járni, gondolva kedves, sosem felejthető tanáira. Megnézi – kapun kívülről – szülőházát, és elszomorodik a szíve, hiszen már nincsenek, akik vele voltak, megváltozott a környezet, nincs már a hatalmas kertje, és sok-sok minden, ami gyermekkorra színhelye volt. Ha sokáig nem megyek haza, valóságos honvágyat érzek, ha hazamegyek, mérhetetlen szomorúságot. Elveszítettem szeretteimet, ezért első és nagyjából egyetlen utam a temetőbe vezet. Dédszüleimtől kezdve a testvéremig mindenki ott van. Jó ott lenni, megnyugszom.

Családunk vesszőfutása akkor kezdődött, amikor először csak a házunk egy részét foglalták el óvoda céljára. Egy szoba-konyhában és a mellékhelyiségeiben maradhattunk, a többi szobát óvoda céljára vette igénybe az akkori tanács. Úgy említették akkor, hogy a jászkiséri emberek együttérzésből gyermekeiket nem szívesen hozták oda, ezért átmenetileg meg is szűnt.

1951-ben Budapestről kitelepített családokat költöztettek házunkba. Minden szobában egy-egy család lakott. A kitelepítettek után újra kiraktak bennünket, és lakhelyül a Nagykör út 6. sz. alatti mosókonyhát utalták ki. Ezt a szüleim nem fogadták el (tekintettel ránk, gyermekekre), ezért átmenetileg a kocsiszínbe költöztünk, ahol őszig maradhattunk. Ez ugyan nagy volt, de nem lehetett fűteni, nem felelt meg az ott tartózkodásra, ezért a Bercsényi út 10. sz. alatti – szintén államosított – Nk. Szabó Mihály volt főbíró házának fele részébe költöztünk. Ott találtunk otthonra, ami már lakás szempontjából is elfogadható volt, tekintettel a két szobára és a konyhára.

1952-ben, a végleges kilakoltatáskor, én negyedik osztályos, 11 éves kislány voltam. Amikor az iskolából hazamentem, már az udvarra volt kirakva minden holmink. Sokkoló élmény volt gyermekként megélni ezt. Mi abban a házban születünk a testvéremmel, és egy gyermek, ha látja és érzi is a bajt, nem érti, miért kell elhagyni otthonát. Azt hiszem, ezek az évek elvették boldog gyermekkorunkat.

Túl az egzisztenciális megsemmisítésen – ami szüleimet érte – mi gyerekek is megbélyegeztünk voltunk. Az iskolában is sokszor éreztem ennek hátrányát. Bár én nagyon szerettem tanulni, arról szó sem lehetett, hogy gimnáziumba járhassak. Ezt nagyon nehezen viseltem,

végtelenül igazságtalannak éreztem, nemcsak azért, mert a szüleim vétkelenek voltak, nem tettek semmi rosszat, hanem azért is, mert gyermekként teljesen ártatlan voltam abban, hogy kinek a lánya vagyok.

Továbbtanulásomnál az én jelentkezési lapom az íróasztal mélyén maradt, míg édesanyám ki nem könyörögte, hogy ne fosszanak meg a lehetőségtől, s így legalább a szolnoki gép- és gyorsíró iskolába felvételizhessek. Ez sikerült, nagyon boldog voltam, mert teljesült az álmom, hogy tanulhatok, és majd hivatalban dolgozhatok. Amikor végeztem, osztályfőnököm azt mondta, hogy Szolnok megyében ne keressek állást, mert úgysem kapok. Ezért kerültem – ekkor még a Heves megyéhez tartozó – Tiszafüredre, onnan Debrecenbe, ahol három helyen dolgoztam, a Tiszántúli Vízügyi Igazgatóságnál, a Kelet-magyarországi Textil Nagyker-nél, és végül a Hajdúterv-nél 23 évig könyvtárosként.

Szüleimről néhány mondatban: Édesapám nemcsak nagygazda, hanem jó gazda is volt, ezt bizonyítja a megmaradt Mezőgazdasági Egyesület oklevele, melyen elismerésben részesült a mezőgazdasági kiállításon. Gazdaságában őshonos állatok voltak, pl. magyar szürke marha, mangalica sertés. A kutyánk is őshonos magyar hófehér kuvasz volt.

Családunk tagjai az üldöztetés után – édesanyámat kivéve – elkerültek otthonról. Édesapám az OVIT-nál helyezkedett el (az OVIT abban az időben „gyűjtőhelye” volt a hasonló származású embereknek).

Bejárta az országot Dél-Dunántúltól Észak-Magyarországig. Ő, aki annyira szerette gazdaságát, elfogadta helyzetét, hiszen nem volt más lehetősége. Testvérem Budapesten a BKV-nál, Gödöllőn az Agrártudományi Egyetemen dolgozott, majd 1977-ben elmentek egy nyugat-európai körútra feleségével együtt, s onnan nem tértek haza. Németországban találtak új hazát. Így édesanyám egyedül maradt, s ezeket a csapásokat nagyon nehezen viselte.

1986-ban a jászkiséri tanács közölte, hogy az Nk. Szabó-féle házat, amiben él, lebontják, mert életveszélyessé vált. (Természetesen, ha egy házat elvesznek a tulajdonosától, de 30 évig nem tesznek érte semmit, tönkremegy.) Az én édesanyám – aki Jászkiséren született – 64 évesen kényszerült elhagyni szülőfaluját, nem volt számára hely, hiába vettek el tőlük mindent. Debrecenbe költözött, és ott élt haláláig, 1997-ig.”

Röviden ennyit foglalt magába beszélgetésünk. Családi házuk ma a közcélt szolgálja, a Csete Balázs Helytörténeti Gyűjtemény tájház bemutatására alkalmas felújított, szép épület.

Streitmann Andrásné–Szántai Katalin

A PEDAGÓGUS TERMÉSZETJÁRÓK 40 ÉVES TÖRTÉNETE

A megalakulás és előzményei

1974 nyarán Streitmann Andrásné, mint az Úttörő Turista Szakkör vezetője, és Szántai Katalin, az Országjáró Diákok Körének vezetője a jászberényi Pedagógus Szakszervezet ajánlására részt vettek a Pedagógus Természetbarátok Országos Találkozóján. Itt fogant meg bennük a gondolat, hogy városunkban is megszervezzék a pedagógus természetjáró szakosztályt. Az elhatározást tett követte, és az ősz folyamán máris több túrát szerveztek a Mátrába.

1975 januárjától már a Pedagógus Sportegyesület természetjáró szakosztályaként működünk a szakszervezet támogatásával. Az volt a célunk, hogy szervezett keretben biztosítsunk a túrázást szerető kollegák számára az egészséges, tartalmas, szabadidős tevékenységhez. A tagság bázisát a gimnáziumi tanárok, az általános iskolai nevelők, óvónők és iskolai dolgozók adták. A szakosztály vezetését Szántai Katalin vállalta el, és 18 évig lelkesen szervezte a kirándulásokat. Helyettese, Streitmann Andrásné, a gazdasági felelős pedig Husznay Mária lett.

A hajósi pincesor

Miskolci kirándulás

Alapító tagjaink: Ádám Gizella, Balla Albertné, Berke Istvánné, Csörgő Terézia, Főző Györgyi, Kardos Zoltánné, Kiss Gyula, Kiss Gyuláné, Koncz Éva, Misi Éva, Nagy Ilona, Nagy Jánosné, Rontó Tamásné, Sáros Katalin, Szántai József, Szántai Józsefné, Vajda Béláné.

Az évek során a taglétszám alakulása változatos képet mutatott. 1985-ig fokozatosan nőtt a túrázók száma 92 főre. A 90-es években 50-70 főre csökkent, de 2000 után ismét 90 főre emelkedett, ami kisebb ingadozással állandósult. A tagság többsége nő volt, de házaspárok, később gyerekek, majd unokák is csatlakoztak szakosztályunkhoz. Az évek során kirándulást szerető barátokkal, ismerősökkel bővült a tagság.

Szervezeti változások, gazdasági ügyeink

1983-ban a városi sportegyesületeket összevonták. Így mi is a Lehel SE színeiben folytattuk tevékenységünket 1989-ig. 1983-tól sportigazolvánnyal rendelkezünk, és a befizetett tagdíjat bélyeggel igazoltuk. Amíg Lehel SE-tagok voltunk – a nyári 3 napos kirándulásra – térítésmentesen kaptunk autóbust a Hűtőgépgyár szakszervezetének jóvoltából.

1989-ben megváltozott a Lehel SE működése, ami számunkra már nem volt előnyös, ezért önállóan működünk tovább. 1992-ben Streitmann Andrásné vette át a szakosztály vezetését, és további 22 évig vállalta annak irányítását.

A Lehel SE-ből való kilépésünk után önálló, civil szervezetté váltunk. Összetartozásunk szimbólumaként az első években évi 10 Ft tagdíjat fizettünk. Ezt az összeget később 20, 50, 100, 200, 400, majd 2008-tól 500 Ft-ra emeltük. Az így összegyűlt pénzből fedeztük szervezési költségeinket (telefon, levél, másolás), vásároltuk a vetélkedők nyerteseinek jutalmát, sírcsokrokat vettünk a halottainknak, alkalmanként fizettük a múzeumi belépőket, templomlátogatáskor pedig az adományokat.

2004 és 2010 között évente 50 ezer, 2011-ben 100 ezer Ft támogatást kaptunk a jászberényi önkormányzat sportbizottságától. Sajnos 2012-től ez a segítség megszűnt, mivel a cégbíróságnál nem voltunk bejegyezve. (Egy új törvény csak a bejegyzett egyesületek támogatását engedélyezte.) A fenti összegeket főleg a nyári 3 napos kirándulásainkon használtuk fel, melyről elszámolást készítettünk támogatóknak. Bevételeinkről és kiadásainkról pontos kimutatást vezettünk. Az évente megrendezett közgyűlésen minderről tájékoztattuk a jelenlévőket. Mivel tagságunk zöme időközben nyugdíjas lett, költségeink minimalizálása érdekében igyekeztünk olcsó megoldásokat keresni. Így a nyári kirándulásainkon kollégiumokban szálltunk meg, az étkezésről mindenki maga gondoskodott, idegenvezetésre helyi ismerőst kértünk meg, akinek egy Lehel kürt másolattal köszöntük meg a tájékoztatást, s egy-egy kiránduláson sok-sok látnivalót iktattunk be.

A vezetőség a kirándulások szervezéséért és lebonyolításáért semmilyen anyagi kedvezményben nem részesült. A felmerült költségeket éppúgy fizette, mint a csoport tagjai.

A paksi halászcserében

Közgyűlések

Minden év márciusában összehívtuk a tagságot, hogy visszaemlékezzünk az előző évi kirándulásokra, és megbeszéljük a következő hónapok programjait. A közgyűlés helyszíne a Lehel Vezér Gimnázium egyik tanterme volt. Ezúton is köszönjük a mindenkori iskolavezetésnek, hogy helyet biztosított számunkra. A közgyűlés hangulatát emelte, hogy mindenki elhozta kedvenc süteményét, amivel megkínáltuk egymást. Streitmann Andrásné változatos, játékos fejtörőket állított össze az előző évben meglátogatott városokról, nevezetességekről. Szántai Katalin az utakról készült diaképeit vetítette, Sáros Katalin pedig művészi fotóival kápráztatott el bennünket.

A közgyűlés egyben a társas kapcsolatok megerősítését is segítette. Annyira összekovácsolódott csapatunk, hogy a téli holszezonban is igényeltük a közös együttlétet. Így már egy-egy színházlátogatás is színesítette a programunkat. Hálásan gondolunk Nagy Piroskára, aki jobbnál jobb darabokra szerzett jegyet számunkra. Később ezt a feladatot is Streitmann Andrásné vállalta magára.

Programjainkról

Kirándulásaink az első 10 évben az iskolások túráihoz kapcsolódtak, és valóban a természetet jártuk, főleg az Országos Kék Túra útvonalán. Több közös túránk volt a Kókai László Úttörőházzal, a Hűtőgépgyár, a Gyetvai János Ált. Iskola és a Lehel Vezér Gimnázium turista szakosztályával. Később megnőtt az igény az országjárásra, a városi, múzeumi, műemléki kirándulásokra. Ezért évente 2 tavaszi és 2 őszi egynapos kirándulást szerveztünk, nyáron pedig 3 napos országjárásra indultunk. A 3 napos kirándulás alkalmával az ország 1-1 tájegységével alaposabban megismerkedtünk. Felkerestük a környék természeti, irodalmi és művészeti értékeit. Mindenütt lelkes patrióták segítették tájékozódásunkat.

Az évek múlásával a hegyen-völgyön gyaloglást felváltották az arborétumi séták. Elmondhatjuk, hogy 40 év alatt keresztül-kasul végig utaztuk az országot Szombathelytől Debrecenig, Szegedtől Balassagyarmatig, Zalaegerszegtől Sáropatakig, Gyulától Sopronig. Az ország minden nagyobb tájegységét felkerestük több alkalommal is. Néhányszor az ország határain túlra is eljutottunk. 1982-ben Csehszlovákiában, a Magas Tátrában, 1983-ban Erdélyben, 1984-ben Pozsonyban, 1985-ben Nagymihályiban töltöttünk felejthetetlen napokat.

Országos rendezvények, túramozgalmak

1975 és 1995 között tagságunk képviselői részt vettek a Pedagógus Természetbarátok Országos találkozóján, melyet mindig az ország különböző, kiránduló helyekben és látniivalókban gazdag városaiban rendezett meg az Országos Pedagógus Szakszervezet. Bekapcsolódtunk az országos túramozgalmakba. 1976-ban a II. Rákóczi Ferenc Jubileumi Emléktúrák teljesítésével sikerült 12 tagunknak az ezüst emléklapok megszerzését.

1977-ben a Tanácsköztársaság Emléktúra bronz fokozatát 10 fő érdemelte ki. 1980-ban és 1984-ben a Tájak-Korok-Múzeumok bronz fokozatát, később, 1981-ben, 1986-ban és 1988-ban az arany és ezüst fokozatot kaptuk meg. 1978-ban Vácon, 1984-ben Sződligeten részt vettünk a természetbarát szakosztályvezetők továbbképzésén a Pedagógus Szakszervezet szervezésében. 1982-ben a Magyar Természetbarát

Parádfürdő, Ilona-völgyi vízesés

Szövetség VII. Országos Találkozásán, Szarvason táboroztunk. Több alkalommal csatlakoztunk az országos szervezésű November 7-i Emléktúrához a Pilisnyeregben.

1982-ben a Városi- Járási Természetbarát Találkozóra, Nagyvisnyóra is elutaztunk, és a tájékozdási túraversenyen a Pedagógus SE színeiben a II. helyen végeztünk. A Városi- Járási Természetbarát Szakszövetség turista báljain 1982-ben, 1983-ban és 1984-ben többen képviseltük szakosztályunkat.

1989-ben a centenáriumi „Vásárhelyi István Túrát” is többen teljesítettük. Kirándulásainkról és programjainkról Streitmann Andrásné naplót vezetett, amit fotókkal, dokumentumokkal és képeslapokkal illusztrált. Újra átlapozva a naplótak magunk is megdöbbenünk azon, hogy műemlékekben és természeti szépségekben milyen gazdag országban élünk, és mi erről a saját szemünkkel győződhattünk meg.

Az eltelt évek átélt élményei baráti közösséggé formálták a tagságot. Együttal az idő is elszállt felettünk. A lelkesedés nem fogyott, de az erőnk igen. Úgy határoztunk, hogy 2014 márciusában egy ünnepélyes közgyűlés keretében természetjáróként elköszönünk egymástól.

Tóth Tibor

EGY NEM MINDENNAPI TÚLÉLÉSTÖRTÉNET

Gyermek és ifjúkor

*König György középen 5. gimnazistaként,
mellette két osztálytársa.*

a rőfös-méteráru üzlet, az udvarban befelé hosszú épületrész volt a lakó és gazdasági épület. König György gyermekkorában sem volt felhőtlen. 10 évesen, 1930. december 10-én elveszítette édesapját, aki 42 évesen hunyt el. Édesapja után egy 4 és egy 10 éves fiúgyermek maradt árván. Édesanyját, Blau Máriát 1936-ban feleségül vette a volt férj nővérének, König Jolánnak és férjének, König Vilmosnak István nevű gyermeke. A nyolc évvel fiatalabb férjjel kötött házasság zsidó szokás szerint azt a célt szolgálta, hogy a vagyon családon belül maradjon.

A fiatal kamasz nehezen fogadta el az új nevelőapát. Jászfényszarun a többségében katolikus vallású és a kis létszámú izraelita vallású emberek jól megértették egymást. A templom és az imaház is közel volt egymáshoz. A kereskedők többsége, de az egyes szolgáltatásokat végzők

König György családja a szegényebb zsidó kereskedőcsaládok közé tartozott. König György 1921. szeptember 2-án Szentlőrincskátán született. Szülei: König Mihály (1888–1930) és Blau Mária (1900–1944). Testvére, König Sándor már Jászfényszarun született 1926. április 5-én. A család minden bizonnyal 1921 és 1926 között települt át a szomszédos községből Jászfényszarura. König (Kuti) György visszaemlékezésében több esetben szülőhelyeként Jászfényszarut említette, hiszen kisgyermekként már emlékképei is csak ide kötődtek. A család Jászfényszarura költözésében biztosan szerepet játszott, hogy a közeli rokonság, König Vilmos (1878–1944) és felesége, König Vilmosné, született König Jolán (1882–1944) Jászfényszarun éltek, és ott is születtek. König Vilmosné édesanyja, Hirschler Julianna König Györgynek apai nagymamája volt. Szintén kereskedéssel foglalkoztak, és már az 1860-as években itt éltek. König Mihály családjával a főtéren, a Régi Kaszinó étteremmel szemben, a mai Dózsa György út elején lévő házban lakott. Az utcafrontra nyílt

közül is többen zsidó származásúak voltak. Lédig Lajos közel ötven évig gyógyított a községben, de a gyógyszerész is izraelita volt. Édesapámtól, Tóth Sándor (1912–1978) kovácmestertől többször halottam gyermekként ezeket az elismerő szavakat: „Ha Goldman nem adott volna hitelbe vasanyagot és kovácsszenet, becsukhattam volna a műhelyt.” Akkortájt az volt a szokás, hogy a mester egész évben fizetség nélkül dolgozott, a gazda az új termésből január első hetében fizette ki az előző évi munkálatok számláit.

A fiatalok és az idősebbek különböző közösségekben együtt tevékenykedtek. Így volt ez König György esetében is. Már tizenévesen rúgta a labdát, de a kultúra is érdekelte. A jóvágású és kiállású, énekelni is tudó fiatalember mindig kelendő volt a színekörök által előadott zenés színdarabokhoz. Igazi közösségi fiatal volt a harmincas évek közepétől. Jó képességű volt, taníttatták. A négy polgárit elvégezte, azonban a szülők szerény anyagi helyzete és származása miatt ekkor már diploma megszerzésére nem gondolhatott. Budapesten felső kereskedelmi iskolába íratják be, melynek két osztályát elvégezte, de tanulmányait nem tudta folytatni, mert kizárták. Pesti rokonai révén kapcsolatba került az illegális kommunista párt ifjúsági szervezetével, a KIMSZ-szel (Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége). A sejt (csoport) lebukott, és őt 1937-ben az ország összes középiskolájából kizárták, sőt kitiltották a fővárosból is. Hazajött Jászfényszarura, és kereskedősegéd lett.

Az egyre nyomasztóbb országos politikai helyzet, a sorozatos zsidótörvények hatása, a II. világháború kitörése vidéken még a kisebb közösségekben elviselhetőbb volt, az emberek ismerték egymást, és ha igazságtalanságot tapasztaltak, amíg tehettek, a bántott oldalára álltak, segítettek. Így volt ez Jászfényszarun is. 1941-ben a Festő közti Zagyva-hídon túl balra, közvetlenül a gát mellett, a Kiserdő helyén lévő focipályán bajnoki mérkőzésre sorakoztak fel a csapatok. A helyi csapat kapusa már évek óta König György volt. A pálya széléről egy községközi tisztviselő, aki a Levente egyesület helyi vezetője is volt, bekiabálta, hogy az izraelita távozzon, mert amíg a pályán van, addig a meccset elkezdni nem lehet. Síri csend lett, és néhány másodperc után az egész csapat egy emberként levonult a pályáról, a mérkőzés elmaradt. Persze egy fiatalembernek még ilyen körülmények között is megdobban a szíve, ha csinos lányokat lát. A színjátszó körök, a színdarabok betanulása lehetőséget adott a fiataloknak az ismerkedésre. König Gyurit azonban egyre jobban csak egy lány érdekelte a színekörből, Ágoston Marika. Számtalan színdarabban játszottak együtt. Az évenként megrendezett szüreti felvonuláson 1941-ben már egy csőzspárt alkottak.

A viszonylag békés időszakot egy rosszabb váltotta fel. Megjött 1942 májusában a katonai behívó. Györbe került, ahol először fegyveres katonai szolgálatot teljesített, majd októberben – származása miatt – átkerült a magyar királyi hadsereg munkaszolgálatos (a honvédség kötelékében és katonai alakulatokba szervezve, de fegyver nélkül, kizárólag munkavégzéssel teljesített háborús szolgálat volt) századába, a győri Gráb gyárba. Jöttek a levelek a szeretett kedvesnek, és mentek a levelek Györbe is. Talán 2-3 alkalommal volt itthon rövid eltávozáson. Marikától értesült családjának itthoni helyzetéről, a lakásukból való kilakoltatásukról, a lakás zár alá helyezéséről, elhurcoltatásukról.

A szülők gyermekeiket e borzalmaktól megkímélték, soha nem beszéltek róla. Egy kék seelyemszalaggal átkötött kis fadoboz őrizte a „titkokat,” melybe az írt és kapott levelek kerültek. Öccse, Sándor 18 évesen Budapesten volt a rokonoknál, hazafelé jövet igazoltatták, és a Kistarcsai Gyűjtőtáborba toloncolták. Az Auschwitzba deportáltak közé került, de neve a táborba érkezők között nem szerepelt. Hivatalos papírok hiánya miatt a mai napig hivatalosan nem

*Jobb oldalon Kőnig György,
mellette Ágoston Mária, későbbi felesége.*

zony itt nem olyan, mint Győrben, de nemsokára úgvis otthon leszek.” A szökést és a megtett több mint 200 km út viszontagságait már a levelek nem rögzítették. Ismerve az akkori helyzetet, valószínű, hogy csak éjjel és gyalog, árkon-bokron át közlekedhetett. Tudta, hogy egy igazoltatás esetén azonnal elfogják, és mint szökevényt – származástól függetlenül is – agyonlövök, mégis vállalta az óriási kockázatot. Ahogyan a lábában szaporodtak a kilométerek, úgy került egyre közelebb Jászfényszaruhoz, és nőtt a remény is, hogy élve megúszhatja.

Egy újságnak 1973-ban adott nyilatkozatában szerepel egy mondat erről az időszakról: *„A fel-szabadulás pillanatát egy hálósorozatukör mögött értem meg, ahol öt hétig dekkoltam.*” Ez ad némi támpontot hazaérkezésének idejére. A hetven évvel ezelőtti öt hét történetét a legidősebbek ma már mint „legendát” többféleképen ismerik, hét évtized távlatában az emlékezet is kopik, változik.

A leghitelesebb történetet talán Kőnig György Jászfényszarun élő sógornője, Bukó Pálné Ágoston Ilona (1939–) ismeri, igaz ekkor 5 éves volt, de emlékezetében sok minden megmaradt, illetve később nővére mesélt neki erről az időszakról. A hazaérkezés időpontját ő sem tudja pontosan, de mivel Jászfényszaru 1944. november 17-én „szabadult fel” – ekkor jöttek be a szovjet csapatok –, az öt hetet visszszámolva október 10 és 15. között érkezhett meg Kőnig György Jászfényszaru.

A családi házuk zárolva, izraelita családja, rokonok, barátok rég nincsenek a községben, és azzal is tisztában volt, bárhová megy, óriási veszélyt jelent a befogadónak. Tudta ki várja legjobban, és abban is reménykedett, hogy befogadják. A borítékok címezéséből tudjuk Ágoston Imre és felesége, Márkus Ilona három gyermekével, Máriával, Józseffel és Ilonával a Bethlen Gábor

nyilvánították holtta, csak eltűntek. Valószínű útközben halt meg, és az elhunytak, agyonlöttek listájára nem került fel.

Jászfényszaruról 58 zsidó személyt szállítottak 1944. május 23-án Jászárokszállásra, a külső fogadóban kijelölt gettóba. A fogadóban lévő személyeknek a közeli Surányi malomból vittek vizet a jószívú helybéliek, mert a gettónak kijelölt épületben nem volt víz. A külső gettó parancsnoka Frankl Lőrinc fényszarui bádogosmester volt.

A zsidóknak a munkaszolgálat legalább 60-70 %-os túlélési esélyt, a megmenekülést jelentette, és ez volt a szerencséje Kőnig Györgynek is. 1944. augusztus közepén lebombázták a gyárat, ahol dolgozott. A századnál kiszivárgott, hogy hamarosan Mosonmagyaróvárra vezénylik a csapatot, onnan pedig majd Németországba viszik őket. Elhatározta, megszökik a századtól, inkább így látta biztosabbnak a túlélés esélyét, és vágyódott kedveséhez is. 1944. augusztus 12-i levelében írta: *„holnap visznek M-óvára,”* és az aug. 26-i levél már onnan érkezett: *„bi-*

út 126. szám (1890-től 1952-ig a községben folyamatos házsámozás volt) alatt laktak. (1990-től a korábbi Vörös csillag utca visszakapta a régi Bethlen Gábor nevet, az Ágoston ház a mai 29. szám alatti portán volt, melyre később, 1966-ban Kurunczi Sándor tanár épített új házat.)

Az éj leple alatt, éjfél tájban érkezett meg az Ágoston-házhoz, ügyelve arra, hogy senkivel ne találkozzon, és ne lássák meg. Az utcai kisablakot halkán kopogtatta meg, beengedték. Marikának nagy volt az öröme. Ágoston néni felvállalta a bűjtatás kockázatát. Az utcára néző szobában az egyik sarokban állt egy nagy tükör, melynek két oldalán egy-egy szárny is volt, így közel másfél méter takarást jelentett. A sarokban elfért egy kisebb szék, az oldalszárny elmozdításával pedig be lehetett lépni a tükör mögé. Napközben ez volt a rejtekhelye, éjszaka a díványon aludt.

A kellő óvatosság ellenére valaki mégis meglátta hazajöttét (a család sejtette is, ki lehetett), másnap a csendőrséghez bejelentés érkezett, hogy látták König Gyurkát az éjjel a faluban, és biztosan Ágostonékhöz ment, ők bűjtathatják. A csendőrök között is volt jóindulatú személy, ilyen volt az akkori parancsnok is. Az Ágoston család köztisztületben állt, no meg a szovjet csapatok már ekkor átlépték a Tiszát, és súlyos harcok árán közeledtek a településhez. Valószínű már ez is közrejátszott a lojalitásukban. A parancsnok és a két beosztott csendőr nagy felhajtással és hanggal érkeztek meg, hogy információjuk van, mely szerint König Györgyöt látták az éjjel a faluban, és biztos itt bűjtatják. A lakásban a csendőrparancsnok közölte Ágostonnéval, hogy nagy „kutatást” tartanak, mert hát feljelentés érkezett, és nekik kötelességük azt kivizsgálni. A házban benéztek a helyiségekbe, a szekrényekbe, aztán a melléképületeket és az udvari szérűskertet vizsgálták át. Megállapították, hogy itt nem tartózkodhat König György. A csendőrparancsnok végül még azt tanácsolta, hogy a kaput és a ház ajtóit is tartsák tárva-nyitva, jelezve ezzel, hogy nincs rejtegetni valójuk. Bármennyire is vigyáztak, néhány nap után a két kisebb testvér, a nyolcéves József és az ötéves Ilona csak meglátták a rejtegetett König Gyurit. Bukó Pálné visszaemlékezése szerint édesanyjuk hosszan elbeszélgetett velük, milyen nagy baj lenne, ha valakinek véletlenül is szólnának a rejtegetett vendégről, akit korábbról ők is jól ismertek és szerettek. Megértették édesanyjuk kérését, és még az édesapjuknak sem szóltak, aki így csak november 17-e után tudta meg, hogy öt hétig náluk rejtőzött König György. Öt hét nem nagy idő, azonban rejtőzködésből, az állandó félelemből három nap is sok.

Érdekes dolgok történtek az öt hét alatt. A községben állomásozó népet csapatok parancsnoka, mivel ebben az utcában volt elszállásolva, sokszor betért az Ágoston családhoz, szerette a gyerekeket, leginkább cukrot, néha csokoládét is hozott. Ez így volt akkor is, mikor már König György a házban tartózkodott. A legnagyobb megnyugvás akkor történt, mikor búcsúzni jött a német tiszt, november 17 előtt 1-2 nappal, és közölte, jött a parancs, továbbvonulnak nyugat felé. Ekkor már lehetett tudni, nem sokáig kell rejtőzködni. König Györgynek jó barátja volt a helyi születésű Rubint Zoltán (1920–1999), aki teológiát végzett, és 1944-ben szentelték pappá. Az ő segítségével és közreműködésével kikeresztelkedett. A polgári esküvőt Ágoston Máriával 1944. november 25-én tartották meg. Gyila Ferenc anyakönyvvezető (főjegyző) adta össze őket, a két tanú is a községházáról került ki: Nagy Bertalan adóügyi jegyző és Giczey Miklós községi tisztviselő személyében. Visszakapta családi házukat, odaköltöztek feleségével, és sorban jöttek a gyerekek: Katalin, György és Mária. Mind a hárman Jászfényszaru születtek, őket is Rubint Zoltán keresztelte meg. König György kérésére 1945. augusztus 29-én a Belügyminisztérium hozzájárulásával a König családi nevet Kutira módosította.

Közigazgatási karrier

A háború után részt vett Jászfényszaru életének újjászervezésében. A helyi kommunista párt titkárává választották. Az 1945. évi helyhatósági választáson a községi képviselő-testület tagja lett. 1947-től a községi elöljáróság alkalmazta, és ekkor kezdődött közigazgatási pályája: először pénzügyi előadó, majd csoportvezető lett.

Visszaemlékezésében elmondta: „*Sohase gondolt arra, hogy a közigazgatás területén szeretne dolgozni. A szülei mindig azt mondták: „a közzel foglalkozni veszélyes, attól óvakodjon, ne legyen dolga az elöljárósággal. Minden vágya az volt, hogy tanár legyen, testnevelő tanár.*” A jászfényszarui labdarúgócsapat, később a jászberényi Lehel kapusa volt, 1961-ig aktívan sportolt.

1950-ben jött a tanácsok megalakulása, ettől kezdve hivatása a közigazgatás lett. Még akkor is úgy gondolta, egy-két évig lesz közhivatalnok, mert ezt várták tőle, és utána megvalósíthatja álmát, testnevelő tanárként dolgozhat. Jászfényszaru tanácsának megalakulásakor a végrehajtó bizottság titkára lett, majd néhány hónap után 1951-től kinevezik a Jászberényi Járási Tanács vb-titkárának.

A járási tanácsnál végzett munkájának elismerését jelentette, hogy 1954. július 16-tól a Szolnok Megyei Tanács vb-titkárának kérték fel. A megyei tanács 1950-ben történt megalakulásától még négy év sem telt el, de már öt titkárt „fogyasztott el” a megyei testület. Ekkor határozta el, hogy tanulnia kell, mert a megye közigazgatásának irányításához több, és főleg jogi ismeretekre van szükség.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi karát 1961-ben fejezte be. Szakmai munkája során kiemelten kezelte az államigazgatási munka korszerűsítését és egyszerűsítését. Részt vett az e területeket érintő törvények szakmai előkészítésében, és számos publikációja jelent meg. Tevékenységét szakmai hozzáértés és kiforrott vezetői ténykedés jellemezte. Szakmai tapasztalatát a felnövekvő nemzedéknek, az új közigazgatási szakembereknek a tanácsakadémián, majd az Államigazgatási Főiskolán adta át, ahol éveken át tanított, és az államvizsga bizottsági tagjaként, majd elnökeként vizsgáztattott.

Nem mindennapi alkalmazkodó képességét jelzi, hogy a megyei tanácsi vb-titkári funkciót 31 és fél évig, 1985. december 31-ig töltötte be, amire országosan sem akadt példa. Az 1956-ban megbízott két megyei tanácselnököt nem számolva öt megyei elnökkel dolgozott együtt, ezek közül hárman megválasztásuk előtt elnökhelyettesként is a tanácsnál álltak alkalmazásban. A jászfényszarui és jászberényi vb-titkári éveket is hozzászámolva több mint 35 évig vezetőként dolgozott a közigazgatásban. Szakmai tudását, tapasztalatát még nyugdíjasként további öt évig hasznosította.

Bizonyítva látta, hogy a „közzel” foglalkozni érdemes, és a kitartó munkának megvan az eredménye. Sikerült megbontani azt a vastag válaszfalat, amely a közigazgatást és az állampolgárokat elválasztotta. Meggyőződése volt, csak idő kérdése, hogy teljességében eltűnjön ez a válaszfal. Nála a tanácsi munka az emberek szolgálatát és az ügyeik elintézésével elégedett állampolgárokat jelentette. Szolnok megyében az ügyek a 30 napos határidőben történő intézésében előbbre állt, mint az országos átlag, mert az ügyek 70 %-ában 15 napon belül döntés született.

Valószínűleg országosan azon kevesek egyike volt, aki 39 éven át mint megyei tanácsstag képviselt egy települést, Jászfényszarut. Kuti Györgynek 1963-ig volt lakása Jászfényszarun, a Festő köz bal oldalán, a sarkon, melyet – amikor már látta, hogy munkája végleg Szolnokhoz köti – értékesített.

Jászfényszaru községháza dolgozói 1950-ben, középen ül Kuti György vb-titkár

Szolnokon az 1954-ben kiuttalt Ságvári körút 32. szám alatti két és fél szobás lakásban három gyermekével, majd azok „kirepülése” után feleségével lakott élete végéig.

Elismerésre méltó emberi és vezetői erény, ha valaki nem felejt el honnan jött, megismeri, tiszteli, ha teheti segíti, akikkel Jászfényszarun együtt gyerekeskedett, sportolt, terjesztette a kultúrát, vagy egyáltalán a földije volt. Fiatalkori barátait élete végéig nem felejtette el. Az elszármazottakat már a 60-as, 70-es években időnként találkozókra hazahívták, melyek egyik kezdeményezője, szervezője volt. Akik itthon maradtak, azokkal (ha hazajött, mert mindig így mondta), rendszeresen tartotta a kapcsolatot.

Talán az életének első szakaszában megélt borzalmakat enyhítő helyiek szeretetét akarta viszonozni, soha nem elvtelenül, mindig a törvények keretei között. A fényszarui emberek előtt lakása és hivatalának ajtaja mindig nyitva állt. Sokaknak segített személyes ügyeik elintézésében azzal, hogy megfelelő útmutatást adott a jogorvoslati lehetőségre, vagy csak tanáccsal, hogy problémájával érdemben hová fordulhat. Néha egy telefont is „elengedett” egy-egy hivatalhoz, intézményhez, hogy küldi egy ismerősét, földijét, intézzék, vizsgálják meg ügyét. Harminc év elteltével manapság is előfordul ilyen, tehát az vesse rá az első követ, aki vezető funkcióban még ilyen nem csinált, vagy állampolgárként nem tapasztalt. Jászfényszarura gyakran hazalátogatott, egyrészt hivatalból mint tanácsstag, másrészt felesége szülei iránt érzett nagyfokú szeretete miatt is. Anyósát, Ilonka nénit, édesanyjaként tisztelte. Haláluk után is volt kihez hazajönni, feleségének húga családjával itt él. Szerencsés történet volt, amikor 1950-ben a tanácsok megalakulásakor őt választották meg

Jászfényszaru képviselőjében a megyei testületbe. Akkor még senki nem gondolta, hogy néhány év múlva a megyei tanács hivatalának vezetője lesz. Akik jelölték és megválasztották viszont ismerték határozottságát, szorgalmát, az előljáráson eltöltött három év alatt végzett munkáját, helyi ismeretét, és úgy ítélték meg, jól tudja majd képviselni az itt élők érdekét. Így utólag is megállapíthatjuk, hogy jól gondolták, jól választottak.

Jászfényszarun az ötvenes években a fejlesztés – központi források hiánya miatt – stagnált. A község tulajdonában meglévő épületek mindegyikének karbantartása, állagmegóvása is nehézségekbe ütközött, általánossá vált a pénztelenség. Új beruházásként 1954-ben a Szabadság út elején (Üzletház helyén) két tanítói lakás épült. A tanács első számú vezetője, az elnök személye is gyakran változott, váltották egymást. A hatvanas évek elejére stabilizálódott az irányítás, és a központi források is bővültek.

1962-ben a Hunyadi úti óvoda, 1964-ben új sportpálya, 1965-ben az egészségház épült fel. Ebben az időszakban is akadt feladata a megyei tanácstagoknak, minden apróbb segítség, forrás „kijárása” és megszerzésével jó ügyet szolgált.

A második településközpont kialakítása – a művelődési ház és környéke – már tudatosan történt, utat nyitva a következő évtizedek nagy fejlesztéseinek. A Szabadság út és a Kossuth Lajos út kereszteződésének bal oldalán, a jelenlegi Ézsiás–Juhász Kft. tulajdonában lévő Iparcikkbolt épületét 1937-ben a paraszti gazdakörök építették saját célra, közösségi rendezvényeik helyszínének. 1945-től kultúrházként működött. Az épület állaga azonban az évek során leromlott, és szükségessé vált egy új kultúrház építése.

Lépések Jászfényszaru érdekében

A tanácsi rendszerben a nagy beruházásokról nem helyben, hanem a megyénél döntöttek. Nyilván kellett némi támogatás, hogy 1964-ben a megyei fejlesztések között Jászfényszarut is megjelölték, ahol új művelődési ház és könyvtár épülhetett. 1965-ben elkezdődtek a munkálatok. Az 1335 m² alapterületű épület az akkori kor színvonalának megfelelően modern, 450 személyt befogadó színházteremmel és szolgálati lakással együtt 1966. május 1-jére elkészült. A zsúfolásig megtelt nagyteremben az avatóbeszédet Kuti György tartotta. 1966-ban fiatal, agilis, tehetséges jázsági tanácselnök került Fényszarura Török Sándor személyében. Az új tanácselnök nem csak kérni tudott a megyétől, Kuti Györgytől a településnek, de koncentrálni is tudta a helyi erőforrásokat, a lakosságot bevonva, növelve ezáltal a megvalósítható beruházások számát. Ez az időszak egybeesett a gazdasági mechanizmus hozta központi források nagyarányú bővülésével. Megkezdődhetett a település infrastruktúrájának (járdák, szilárd burkolatú utak, vízhálózat) folyamatos kiépítése. Égetően fontos feladattá vált újabb munkahelyek teremtése, elsősorban a nők foglalkoztatásának bővítése. A településen nagy létszámban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek foglalkoztattak, az ipart a kis létszámú Vegyes Ipari Szövetkezet és a Sajtüzem képviselte.

A Kalapgyár Jászfényszarura történő telepítésében is fontos szerepet játszott Kuti György, perze ehhez szükség volt a helyi vezetők előkészítő, segítő munkájára. Nagy László volt igazgatótól tudjuk, hogyan is történt ez. A budapesti Kalapgyár főmérnökeként 1969-ben került kapcsolatba Bukó Sándorral, aki beruházóként a vidéki ipartelepítéssel foglalkozott. Szolnok megyében a kijelölt területekre jelentős támogatást biztosítottak. Javaslatára megtekintette a mezőtúri fejlesztési lehetőséget. Hazafelé menet találkozott a Szolnok Megyei Tanács vb-titkárával, Kuti Györggyel,

aki tájékoztatta a megyei területi és támogatási lehetőségről. Bukó Sándor és Kuti György ismerték egymást, mivel mindketten Jászfényszaruról származtak. Ők vetették fel a gondolatot, létesítsenek Jászfényszarun telephelyet. Budapest és Jászfényszaru közelsége a gyárnak kedvező volt, de a község nem tartozott a támogatott területhez, így a megye nem dotálhatta a beruházást. Kuti ebbe nem tudott belenyugodni. Javaslatára átmentek Soós István gazdasági elnökhelyetteshez. Egyeztetés után Török Sándor tanácselnököt telefonon értesítette, és elindultak Fényszarura. A helyi tanács anyagi támogatást nem, de kvázi ingyen telket tudott biztosítani, és a volt orvosi lakást (Hortáverház) a varrodai üzem beindításához. A megyei tanács pedig a helyi költségvetés átcsoportosítása után közvetve, a helyi tanácson keresztül anyagilag is támogatta a beruházást. Török Sándor még aznap megmutatta azt a területet, ahol felépülhet a gyár. 1969. május 26-án elkezdődött a munka a Dózsa György úti ingatlanban. Két termék, a szövet- és a műbőrkalap gyártása indult be. Így kezdődött el az ipari tevékenység Jászfényszarun, ez alapozta meg a női foglalkoztatás nagyarányú növekedését, a Kalapgyár, az Orion, a Samsung keretein belül, amely a mai napig is tart.

A megyei tanács akkortájt évente értékelte a települések (község, nagyközség, város) településfejlesztésben elért eredményeit, amelyek konkrét számokon alapultak, a szubjektum kizárásával. Ezekben az években Jászfényszaru kategóriájában (1967–1976) többször első, de minden esetben dobogós helyezést ért el, melyet oklevelek tanúsítanak.

Az elért helyezések mögött komoly munka, fejlesztés állt. A községben végbement fejlődés eredményezte, hogy a Szolnok Megyei Tanács az 1016/1969. sz. kormányhatározatban biztosított jogkörében Jászfényszaru községet 1970. augusztus 20-ával nagyközségi rangra emelte, a községi tanácsot pedig nagyközségi tanáccsá nyilvánította.

1972. augusztus 31-én újabb – megyei tanácsi döntés alapján támogatott – nagyberuházás, a Nagyiskola került átadásra, amely 12 tantermesnek indult, végül 14 tanterem mellett a kémiai előadóval, tornateremmel és a gyakorlati termekkel együtt 18 tanteremmel épült meg. A nagyközségi tanács 1977. március 25-i tanácsülésén jóváhagyta Jászfényszaru, Jászfelsőszentgyörgy és Pusztamonostor egyesülését, és létrehozta a Jászfényszaru Nagyközségi Közös Tanácsot Jászfényszaru székhelyközponttal. A közös tanácsok létrehozása – legalábbis Jászfelsőszentgyörgy idecsatolása – nem volt szerencsés, hiszen Jászfelsőszentgyörgyről Pest megyén keresztül vezetett az út Fényszarura, még buszjárat sem volt a két település között. A döntéssel Kuti sem érett egyet, azonban az nem Szolnokon született. Ugyan mind a két község elégedetlen volt a kialakult helyzettel, viszont tény, hogy ettől kezdve a fejlesztési források 80 %-a a két községbe ment, mert nagyságukhoz képest is jelentős volt a lemaradásuk a székhelytelepüléshez képest.

A tanács háza 1968-ban új szárnnyal történt bővítése lehetővé tette a régi épület földszintjén négy helyiségben néprajzi kiállítás kialakítását. Tíz év után a kiállítás helyére a rendőrség költözött. A település első írásos említésének 550. évfordulója alkalmából 1983-ban Kuti György kezdeményezésére a Szolnok Megyei Tanács anyagi támogatásával a Jászfényszaru Nagyközségi Közös Tanács megvásárolta a Somogyi Béla út 24. szám alatti házat. A felújítás után, 1984. november 16-án Kuti György adta át a Helytörténeti Gyűjteményt. A településért végzett munkájának elismeréseként ekkor vette át a „Községeinkért” kivitűntető díjat. Az 1985–1990-es ciklusban új orvosi rendelő épült, a régiben szállást is biztosító gondozóházat alakítottak ki, amely 15 fő idős ember bentlakását biztosítja. Új gyógyszertár épült, felavatták a Petőfi-szobrot és a II. világháborús emlékművet.

A jogvégezett vb-titkár fellépése egy tsz-beli választáskor

Álljon itt még egy példa, hogy Kuti György híve volt a demokratikus döntéseknek, a törvények, előírások betartásának. 1967 februárjában a jászfényszarui Béke Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben elnökválasztásra készültek. Brigádgyűléseken kérték ki a dolgozók véleményét. A tagok többsége nem kívánta ismét megválasztani a funkcióban lévő tsz-elnököt, melyet a járási pártbizottság és a járási hivatal annál inkább egyedüli jelöltként kezelte. A többség a már három éve főagronómusként itt dolgozó Csikós Ferenc mellé állt, erről a felsőbb párt- és állami szervek – 1956-os szereplése miatt – hallani sem akartak. A tagság túlnyomó többsége nem szavazott Szabó Zoltánra. A közgyűlés levezetője, aki még tsz-tag sem volt, mégis őt tekintette megválasztottnak.

Kuti György még aznap feleségének hűgától (aki a jegyzőkönyvet vezette és írta, helyesebben diktálni akarták neki), de több ismerősétől is értesült az eseményekről, a demokrácia megcsúfolásáról. Kuti György azonnal a nyilvánosságot hívta segítségül, kezdeményezte a megyei néplap szerkesztőségében, küldjenek már ki egy újságíróat Fényszarura, és nézzen utána, hogyan is történt az elnökválasztás. Az újság február 25-i számában részletesen beszámoltak a választás körülményeiről és leírták: „*A szövetkezet elnökét törvénytelen módon »választották« meg.*” Az újságcikk nyomán gyors intézkedések születtek. A megyei tanács vb mezőgazdasági osztálya új közgyűlés összehívására, illetve az elnökválasztás törvényes lefolytatására utasította a járási tanács vb mezőgazdasági osztályát. Közben a jászberényi járási és városi főügyész megállapította, hogy a február 18-i közgyűlésen a választás törvénytelen volt. Március 17-én újból közgyűlést tartottak a jászfényszarui Béke Tsz-ben. A közgyűlésen mintegy hétszáz ember szorongott a művelődési ház nagytermében. Bordás Alajos tsz-elnökhelyettes összegezte a jelölőgyűlések tapasztalatait, mely szerint a nagy többség Csikós Ferencet ajánlotta elnöknek. Voltak, akik Szabó Zoltánt javasolták, és persze a felsőbb szervek is mellette foglaltak állást. Először az utóbbit szavaztatták meg a tagsággal, ötven szavazatot sem kapott. Csikós Ferencet viszont óriási többséggel, taps közepette választották meg a Béke Tsz elnökének. 1967-ben Fényszarun diadalmaskodott a szövetkezeti demokrácia, persze kellett hozzá egy kis „segítség” is.

Csikós Ferenc (1929–2012) 23 évig, 1989 decemberéig – nyugdíjba vonulásáig – töltötte be választott tisztségét.

18 évig volt tagja a tanácsnak, 14 évig végrehajtó szervének. Egy évtizedig az elnökhelyettesi tisztséget is betöltötte. Sokszor dolgozott együtt Kuti Györggyel a település érdekében.

Munkájának „kései” elismerése

A családja rendelkezésemre bocsájtotta Kuti György 1989-ben megyei tanácstagként Jászfényszarun, a tanácsülésen elmondott utolsó beszédének kéziratát. Nem volt egy nagy szónok, beszédeit mindig kézzel, maga írta. Inkább szeretett közvetlenül és kötetlenül beszélgetni az emberekkel, nem használt szak- és idegen szavakat, mindenkivel megtalálta a közös hangot, talán ez volt vezetői készségének egyik „varázsa”.

Most beszédéből a leglényegesebbeket szeretném kiemelni. Öt pontban sorolta fel a tanács-törvényből adódó tanácstagi munkával kapcsolatos kötelességeit: „*1. Képviselet a lakosság érdekeit, segíti a település fejlesztését; 2. Közvetlen és rendszeres kapcsolattartás a választókkal;*

Kuti György 1985-ben, amikor nyugdíjba vonult.

3. Közérdeket is figyelembe véve teljesíteni a választók megbízatásait. Előmozdítani az állampolgárok jogos panaszainak orvoslását; 4 Személyes példamutatással közreműködni a közeleti tisztaság megtartásában. Községhez való kötődésemről egy pár gondolatot – több fiatal tanácsstag van itt, aki nem ismer – minden ideköt, a megaláztatásom is. Ami a tanácsstagi kötelezettségem azon rendelkezéseit illeti, hogy segíteni kell a település fejlesztését, a következőket tudom elmondani. Szerencsés helyzetben vagyok, az 1945 előtti helyzetet ismerem. Szerencsés helyzetben vagyok azért is, mert az első hosszú távú fejlesztési tervet, mint tanácsstikár 1950-ben én terjesztettem elő. Jól emlékszem erre a napra. Mit tartalmazott ez a terv: két híd, a kultúrház építését, egy 100 fős üzem létesítését, villamosítást, vízvezeték-hálózat kiépítését, kisvasutat (állomás és település között), strandfürdőt. Össze lehet vetni a tervet és a mai valóságot – sokszorosan túlteljesült. Strand is volt a városháza mögötti udvaron, igaz

„mini,” a kisvasutat az autóbusz váltotta ki. Mi volt nekem ebben a szerepem: ha gödörben volt a szekér, mindig odaálltam a farához, és segítettem kitolni. Az autózvezetőknek a visszapillantó tükröt állandóan figyelni kell elindulásnál, és előzésnél különösen. Aki nem figyel, előbb-utóbb karambolozik. Nem ártana, ha azok, akik ma mindent rossznak tartanak, néha a visszapillantó tükröbe néznének. Csak már azért is, mert a jelent megérteni, becsülni a múlt ismerete nélkül nem lehet.

A tanácsstagi másik fontos kötelesség: a rendszeres kapcsolattartás, a tanácsstagi beszámolók, fogadóóra, rendezvényeken való részvétel, családlátogatás.

A harmadik kötelesség summázva: az volt a felfogásom, ma is az, ha a hozzám fordulónak panaszaiban csak egy mákszemnyi igazság van, azt meg kell próbálni elintézni. Vezérlő elvem: nem lehet különbséget tenni ember és ember között, legyen annak a bőrszíne fekete, barna vagy fehér, gazdag vagy szegény, hívó vagy nem hívó.

Nem számoltam össze, hogy mennyi ügyet intéztem, de több ezret. Volt, ami hatáskörömet meghaladta, többsége ilyen volt. Volt, amit nem tudtam elintézni, volt, amikor azt kellett mondanom, hogy nem lehet. Emlékezetem szerint egyetlen egy kérelem, panasz nem maradt válasz nélkül.

A negyedik a közeleti tisztaság. Manapság több elmarasztaló hírt olvashatunk. Nem hiszem, hogy a vezetőkre ez a jellemző. Voltak és lesznek is sajnos korrupt, a hatalommal visszaélő emberek. Nem csak magyar specialitás. Tiszta a lelkiismeretem, hivatali beosztásomat nem használtam fel egyéni boldogulásom érdekében, most is abban a 68 m²-es állami lakásban lakom,

melybe 1954-ben beköltöztem. Vagyonom egy 6 éves Skoda gépkocsi és egy garázs. Tapasztalatban gazdagabb vagyok, megtanultam: hinni csak illúziók nélkül szabad és lehet. Nem csak ilyen sima, nyugodt, békés mederben folyt a tanácstaggi tevékenységem. Részt vettem én itthon a begyűjtésben és a tsz-szervezésben, a népszerűtlen feladatok végzésében is. Ennek ellenére nyugodtan merek minden embernek szemébe nézni, még akkor is, ha tudom, hogy a fényszarusi emberek életében milyen mély megrázkódtatást, sok-sok vajúrást, álmatlan éjszakát, zaklatást okozott az új, más életvitelre való áttérés. A lehetőségeken belül emberségesen jártam el, akit tudtam, figyelmeztettem, segítettem.

Manapság szokás, hogy egyesek saját gyengeségüket, megalkuvó magatartásukat, a hibákat, bajokat másokra fogják. Én nem kívánok hozzájuk tartozni, sem megtagadni elveimet, és most a naposabb oldalra álltam.

Befejezve: Ha majd a nagy számonkérő elé kerülök, nem egészen a tízparancsolat előírásai szerint éltem, de elmondhatom, hogy atyám, tiszta a lelkiismeretem, hogy azt tettem, amit kellett. Köszönöm a bizalmat, a támogatást, a barátságukat. Szokás ma, hogy elnézést kérnek: én is megteszem...” – fejezte be beszédét.

Szerteágazó és sokrétű volt társadalmi tevékenysége. Beosztásából adódóan, míg Jászberényben dolgozott, tagja a járási pártvégrehajtó bizottságnak, Szolnokon a megyei tanács hivatali pártszervezetének vezetőségi tagja. Szakmai tudását és tapasztalatát a Szolnok Megyei Jogászszövetség alelnökéként hasznosította.

Életének szerves része volt a rendszeres mozgás. A labdarúgás szeretete végigkísérte életét, amíg tehetett, aktívan sportolt a jászfényszarusi sportegyesületben, majd a jászberényi Lehelben. Elmondása szerint: „... a Lehel kapusaként néha egy-egy potya gól beengedésénél (akkor sem volt másként) a közönség fűtött, hülyézett. Egyszer hívtak a pártbizottságra, közölték velem, vagy az állásomról mondjak le, vagy a futballt hagyjam abba, mert megengedhetetlen, hogy a járási tanács tisztségviselőjét sértegesse a közönség. Azt mondtam, nem a vb-titkárt sértegetik, hanem a Lehel ügyetlen kapusát, s ez nagy különbség. Nagy nehezen békén hagytak.” Később Jászfényszaruson, Jászberényben, de még Szolnokon az MTE öregfiúk, jogászok csapatában sokszor felvette a sportmezt. Élete végéig úszott, asztaliteniszezett.

A szolnoki MÁV SE, a későbbi MÁV-MTE elnökségi tagjaként tapasztalatával, kapcsolataival segítette a város labdarúgását. Nyolc évig a MÁV SE labdarúgó szakosztályának elnöke volt. Egyéb társadalmi tevékenységét is sok-sok elismerő oklevél igazolja, így az MHSZ-től, a tűzoltóságtól, árvízvédelemtől, sportegyesületektől. Jelen volt a Jászfényszarusi várossá avató ünnepségen 1993. április 2-án, melyhez az évtizedeken át végzett munkája is nagyban hozzájárult. Alapító tagja volt, és személyesen részt vett, betegsége ellenére, 1993. október 30-án a Fényszarusiak Baráti Egyesületének alakuló közgyűlésén.

Szakmai és közéleti munkásságát több mint egy tucat rangos elismerés, kitüntetés fémjelzi, többek között: Szocialista Munkáért érdemérem – 1954, Munka Érdemrend – 1963, Magyar Népköztársasági Sportérdemérem ezüst fokozata – 1968, Felszabadulási Jubileumi Emlékérem – 1970, Munka Érdemrend arany fokozata – 1975, Haza Szolgálatáért érdemérem arany fokozata – 1981. A Szocialista Magyarországot érdemrendet kapta nyugdíjba vonulásakor, 1985-ben, mely elismerést csak kevesen tudhattak magukénak. Húsz éve, hogy eltávozott, nincs közöttünk. Szegeden 1994. október 8-án, életének 74. évében hunyt el, és a Szolnoki Kőrösi úti köztemetőben alussza örök álmát.

A megyei tanács vb-titkári székébe került utóda, Bozsó Péter megyei főjegyző búcsúzott tőle, Jászfényszaruról is sokan elkísérték utolsó útjára, a nyugvóhelyére.

Visszatekintve életútjára, talán az élet „kiegyenlítette” azt a sok rosszat, melyet megélt fiatalon, és biztos élete végéig nyomasztotta, még ha nem is beszélt róla. Édesanyja, öccse, nevelőapja, nevelő nagyszülei mind odavesztek, a családból egyedül csak ő menekült meg. Talán gyermekei, unokái sikerei enyhítették mély fajdalmát. Első gyermeke, Mészárosné Kuti Katalin jogász lett, a MOL Rt. Ellenőrzési Osztályának vezetőjeként ment nyugdíjba. Fia, Kuti György erdész technikus végzettséget szerzett, majd pályaelhagyó lett, és egy cégnél kereskedelemmel foglalkozott. Legfiatalabb leánya, Heidrich Gáborné Mária beváltotta édesapja álmát, testnevelő tanár lett a Szegedi Tudományegyetemen.

Hat unokája is sikeres, sajnos nyolc dédunokája már nem élvezhette dédnagyapjuk kedves humorával kifejezett szeretetét.

Jászfényszaru Város Önkormányzata 2014. augusztus 19-én megtartott városi ünnepségén posztumuszként Kuti Györgynek Díszpolgári címet adományozott.

Befejezésként rögzítsük az utókor számára az ünnepségen elhangzott laudációját: „Életében a jászfényszaruiekért, szeretett községe fejlődéséért végzett munkája, Jászfényszaru iránt tanúsított elkötelezettsége, példás családi élete okán méltó a Díszpolgári címre. Kuti György munkássága már akkor összeforrt Jászfényszaruval, amikor a Szolnok Megyei Tanács vb-titkáráként dolgozott, ahol ő képviselte településünket a megyei tanácsban 39 éven át. Felismerte és támogatta, hogy Jászfényszarun a mezőgazdaság és a helyi ktsz mellett új ipari ágazatra van szüksége a településnek. Múlhatatlan érdemeket szerzett a Kalapgyár letelepítésében, a helyi oktatási intézmények fejlesztésében, a tájház létrehozásában – hogy csak néhányat idézzünk.

Nagy elismeréssel adózunk neki azért is, mert minden igyekezetével segítette a jászfényszarui diákok továbbtanulását. Elvárta, hogy Jászfényszaruról egyre többen képezzék magukat, és azután helyben kamatoztassák megszerzett tudásukat.

Volt időszak, amikor egyesek irigységből a Jászfényszaru érdekében kifejtett munkája miatt településünket egyszerűen csak „Kuti falvaként” emlegették.

Kuti György figyelemmel kísérte azt az időszakot is, mikor a módosabb parasztcsaládok terhei aránytalanul megnövekedtek, amellyel ő sosem azonosult. Ma is tudunk rá példákat, hogy egyes családok neki köszönhették, hogy a fejük fölött megmaradt a tető. Kiváló csapatjátékos volt, a szó igazi értelmében, mint a jászfényszarui futballcsapat kapusa. A rendszerváltozást követően is tartottuk vele a kapcsolatot. Mikor a helyi laptól megkerestük, hogy legyen a riportalanyunk, óvva intett bennünket, hogy csak akkor írjunk róla, ha ebből nem származik bajunk. Nem származott!

Így fordulhatott az elő, hogy Rubint Zoltán esperes plébános és Kuti György interjúja egymást követően kerültek be a helyi lapba. Ők azok, akik egyébként is egész életükön át ápolták barátságukat más ideológiai nézetük ellenére is. Barátságuk és emberszeretetük erősebb volt mindennél.

Kuti György neve beíródott Jászfényszaru történelmébe. Élete és a városért végzett munkássága tanúbizonyságként szolgál ahhoz, hogy gyermekei: Katalin, György és Mária átvegyék a posztumusz Jászfényszaru Díszpolgára címet.”

Törőcsik István

TATÁR-HÁNYÁS

Egy rejtélyes helynév Jászdózsza határából

A Jászság területén sajnos kevés, a régmúlt korok emlékét idéző helynevet őrzött meg az emlékezet, illetve a különböző írott források. Különösen igaz ez szülőföldem, Jászapáti környékére. A ma is létező települések nevei (Apáti, Kisér, Szentandrás, Ivány) ugyan a 14–15. századtól adathatók, ezen kívül azonban csak a Jászapáti északi részén egykor keresztülhúzó „Kisárok” tekinthető történeti ízü elnevezésnek, illetve a Jásziványon átvezető „Császár útja”.

Éppen ezért keltette fel érdeklődésemet egy helynév Jászdózsza keleti (Jászapátival határos) külterületén, amelyet a régészeti terepbejárásaimhoz szükséges térképek egyik lapján¹ fedeztem fel. A Vámosgyörk–Újjszász vasútvonaltól északra egy hozzávetőlegesen húsz hektár területű, időszakosan vízjárta lapost a térkép ’Tatár-hányás’ néven jelöl. Farkas Ferenc kataszteri gyűjtésében már korábban felfigyeltem a Jászdózsával összefüggésben rögzített „Tatárhányás lapossa”, a „Tatár-hányás” és a „Tatár-domb” nevekre², a második névvariáció lokalizálásához azonban a részletes térkép segítségére volt szükség. A ’hányás’ szavunk persze a régi magyar nyelvben nem a gyomor rendellenes működésének egyik tünetét jelentette, hanem valahonnan kihányt, valahová felhányt, földből épített objektumot, leginkább védelmi célú földsáncot. A „tatár-hányás” szókapcsolat ilyen értelmezésében megerősítenek a Jászdózsáról szóló régi leírások is.

„Ezen halom [Boldogasszony-halma vagy Kápolnahalom, Jászdózsától nyugatra – T.I.] féltől közönségesen tartják, hogy az előbbi századokban, a’ midőn a’ dühös Tatárok Országunkat dulták, ezen helyen nagyobb tsatájok lévén, a’ mint azt az úgy nevezett Agyagos mellett a’ határ napkeleti részén fekvő halmok, s Tatár hányások bizonyítják, [kiemelés tőlem – T.I.] az el-esetteknek testeiből emelkedett, melyet mostanság is a’ mindennapi tapasztalás bizonyít, mert akármely részében ásattasson is, ottan nem egyéb, hanem holtak tetemi fordulnak-fel.”³ Ezek a sorok a Hármaskerületet leíró neves jászsági térképész, Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyvéből származnak a 18. század végéről. Palugyai Imre munkájában Jászdózsza eredetét fejtegetve a következőket írja: „Hogy azonban a községnek telepedése – akár négyszállási földön, akár a jelenlegi helyen történt is az – régi időben történt legyen, eléggé bizonyítják a község keleti határán lévő „agyagos” és „tatárjárás” nevű dombok, melyek, az ősök hagyományozta monda szerint, a tatároknak hazánkban dülése alkalmával ember testekből keletkeztek, a mint jelenleg is ember csontok találtak azokban; [kiemelés tőlem – T. I.] – a határnak nyugoti részén síkon álló „Boldog Asszony kápolna” dombja keletkezése szinte ezen időre vitetik vissza, melly dombban már több ízben emberek csontjai, vasak, karddarabok találtak.”⁴ A „tatárjárás” valószínűleg félrehallás a tatár-hányás helyett. Horváth Péter egyenesen több ilyen is sejtet, amikor – sajnos pontosabb helyjelölés nélkül – ezt írja a Csörsz-árokrol: „Hogy ezek az árkok valaha nem várhelyet szolgáltak, onnan vélhető, mivel közel hozzájuk bizonyos halmok vannak, melyek

1 EO/V, 1:10000, térképlap száma:67–132, Jászapáti.

2 Farkas 1986, 68.

3 Tóth 1976, 36.

4 Palugyai 1854, 137–138.

*Tatár hányásoknak neveztetnek, [kiemelés tölem – T. I.] a Jász Felső Szent Györgyi határnál pedig Tábor hegyének.*⁵

Bedekovich tehát halmokról és „tatár hányásokról” ír, míg Palugyai és Horváth a dombokat/halmokat nevezi ezen a néven, melyek a hátborzongató hagyomány szerint „ember testekből keletkeztek”. A Kápolna-halom esetében a dolog egyáltalán nem alaptalan, a bronzkori lakódomb (tell) tetején a középkorban templom állott, amely köré a kor szokása szerint az itt elterülő Hajóhalom nevű falu lakói generációkon keresztül temetkeztek. A templom körüli temető sok száz sírja a mainál sekélyebb temetési mélység, valamint a domb eróziója következtében a felszín közelében helyezkedett el, és akár már egy-két ásonyomnyi mélységben előkerülhettek emberi csontvázak, melyek a temető kis területe miatt sűrűn és sok esetben egymást vágva, bolygatva helyezkedtek el. A halom újkori nevét adó 18. századi Sárlos Boldogasszony kápolna alapozásakor bizonyára tucatszám találhattak középkori sírokat, talán maga a hagyomány is ekkor keletkezett. Kézenfekvő lenne feltételezni, hogy egy ilyen templom körüli temető nyomaival találkozhattak a Jászdózsa keleti részén lévő halmoknak nevet adó emberek is. Mivel azonban a Jászságot jól ismerő Bedekovich külön halmokról és külön „hányásokról” ír, lehetett itt valami sánc is, melyet a hagyomány a tatárokhoz, illetve a tatárjárás időszakához kötött. Ez a jelenség nem is lenne egyedi, hiszen a Kárpát-medencében számos ilyen erődítés van, a Brassó melletti Tatárhányástól a hódmezővásárhelyi Nagytatársáncig. A régészeti vizsgálatok azonban rendre kiderítették ezekről, hogy nincs közük a tatárokhoz, de még a tatárjárás korához sem; évezredekkel korábbi, legtöbbször bronzkori földvárak (mint ahogy az Alföld legtöbb „kunhalom” megnevezésű mesterséges kiemelkedése is a rézkorból származik).

A helynév rejtélye tehát megoldódni látszik, azonban van egy bökkenő. Jászdózsa keleti határát két évtized alatt számtalanszor bejártam, de sem a terepen, sem a régi térképeken nem találtam nyomát sáncnak, illetve középkori templomnak. Temető ugyan lehetett itt, mivel a jászapáti gimnázium gyűjteményében Bozóky János jászdózsai plébános ajándékaiként őriztek két bronzfibulát és néhány gyöngyöt, melyek származási helyeként a Jászdózsa-Tatárhányás lelőhelynevet jelölték meg.⁶ Azok a 2–5. századi szarmata sírok azonban, melyekből ezek a viseleti kiegészítők legvalószínűbben előkerülhettek, jóval szórtabban helyezkedtek el annál, minthogy tömegsír illúzióját keltsék. Több halom található a Jászapáti–Jászdózsa határvonal közeli szakaszán, melyeket láthatóan magasítottak, ezek azonban ismert funkciójú határhalmok voltak, szántott felületeiken embercsontot mutatóba sem találtam. Elhordott halomról nincs tudomásom, bár Tóth Albert a jászsági halmokról írott munkája térképmellékletén „Dósai-Nagy halom” néven feltüntet a területen egy elpusztult halmot, ez azonban néhány km-rel nyugatabbra fekszik, és hozzávetőlegesen kétharmad része (tetején egy kökeresztel) ma is megvan.⁷ Ugyanígy kizárhatjuk egy őskori, vagy Árpád-kori földvár létezését is.

Abban azonban nem kételkedhetünk, hogy a két évszázaddal ezelőtt élt szemlélő látott itt valamit, ami a helynevet ihlette. Nem feltétlenül abban a laposban, melyet a modern térkép Tatár-hányás néven jelöl (ez ugyanis inkább a Bedekovich által említett „Agyagos” lehet), de közvetlen közelében. Bizonyos, hogy nem a közeli, a mai vasútvonala helyén húzódó Kisárok egy szakaszát nevezték így. Az Észak-Alföldet kelet-nyugati irányban hajdan átszelő árkokról a kutatás kiderítette, hogy egy gigantikus szarmata védműrendszer részei a 3–4. századból, ezek

5 Idézi Fodor 1942, 44.

6 Párducz 1932, 43.

7 Tóth 1989, 438.

keletkezését azonban a Jászságban is a Csörsz-monda variánsaival magyarázzák és nem a tatárokkal. Kellott tehát lennie a jászdózsai határ keleti részén egy sáncnak, mely a 18. században még látható volt, és amelynek építését a kollektív emlékezet a tatárokkal hozta összefüggésbe. De miért pont „tatár” a földsánc? Lehetett ennek valami alapja? Megjegyzendő, hogy a közelben vannak Árpád-kori falvak, melyek az 1241-es tatárjárás idején bizonyosan elpusztultak, erre utal egy 1994-ben feltárt kincslelet is.⁸ A tatárjárást túlélte Rogerius váradi kanonok leírásából azt is tudjuk, hogy a falvak lakosai is tettek (sajnos többnyire sikertelen) kísérleteket a közös védekezésre, és az alkalmasnak látszó, víz által is védett helyek megerősítésére. Az Észak-Alföldet azonban még 1241 márciusában, a muhi csata előtt elpusztították a váratlanul bezúduló tatár csapatok, melyek a Vereckei-szorostól csak néhányadmagával menekülő Dénes nádort is Pestig üldözték. Nem hihetjük tehát, hogy a lakosságnak volt ideje, lehetősége (egyáltalán szándéka) védelmi előkészületeket tenni. A tatároknak meg végképp semmi szükségük nem volt védekezésre. Menekülés közben megölt lakosok csontjai ugyan kerülhettek elő akár a Tatár-hányás területén, vagy annak környékén is, de kizárhatjuk, hogy 1241-ben akár a támadók, akár a meg-támadottak sáncot építettek volna itt.

Mielőtt ezen a ponton – kutatásom teljes eredménytelenségének benyomását keltve – befejeztem volna írásomat, az internet segítségével végignéztem a párhuzamokat, vagyis a Tatárhányás helynév említéseit és előfordulásait. Kiderült, hogy van egy objektumcsoport Pest megyében, melyeket valóban a tatárok építettek, csak hogy nem az 1241/42-es tatárjáráskor, hanem a 17. században. Az Oszmán Birodalom ugyanis gyakran igénybe vette a vazallus Krími Kánság tatár segédcsapatait, melyek bevetésére sajnos sokszor a magyarországi hadszíntereken került sor. A hódoltsági terület településeinek pusztulása is nagyrészt a tatárok számlájára írható, különösen a tizenöt éves háború (1593–1606) és a török kiűzése időszakában (1683–1699). 1684-ben a Buda visszavívására felvonult keresztény seregek ellen a tatárok is hadba szálltak, részt vettek Pest sikertelen védelmében és a váci csatában is. A tatár csapatok hadművelési területe a Duna környéke volt, miközben a kán fia, Azámet Giraj vezéri táborát Jászberényben tartotta, március 27-én innen adott ki védlevelet Gyöngyös városának. A kor hadi követelményei szerint a mezei táborok védelméről is gondoskodtak, mind a „főhadiszállás”, mind a menettáborok esetében, így tettek a tatárok is, ennek eredménye számos ’tatárülés’, ’tatár-hányás’ és ’tatár-árka’ helynév a Tápíó és a Galga folyók vidékén. Horváth Lajos a csömöri Tatárhányás párhuzamaként gyűjtötte össze és ábrázolta ezeket térképen.⁹ Minden bizonnyal erre a táborhely-láncolatra fűzhetjük fel a jászdózsai Tatár-hányást is.

Ha a Tatár-hányás egy tábori erősítés volt, az is könnyebben magyarázható, hogy miként tűnhetett el napjainkra. Egy tábor köré húzott árok közel sem olyan markáns jelenség, mint egy földvár többméteres sánca. Nem is volt rá szükség, hiszen a tábori erősítésnek csak a váratlan rajtaütéstől, mindenekelőtt egy lovassági támadástól kellett oltalmaznia a mögé húzódó csapatokat. A tatár-hányás talán csak egy méter magas volt, esetleg kihegyezett karókkal megtűzdelve. Ha a 19. században még látszott is vonala, az utóbbi évtizedek intenzív mezőgazdasági művelése végképp eltüntette. Persze nem nyomtalanul. A legújabb vizsgálati módszerek (légifotó, talajradar) minden bizonnyal lehetővé tennék felkutatását. Mindez csupán idő és pénz kérdése.

8 Ennek megtalálója e sorok írója, feltárója Polgár Zoltán és V. Székely György volt; Polgár 1999, 160–161

9 Horváth 2000,

Irodalom

Farkas 1986

Szolnok megye földrajzi nevei I. A jászberényi járás. Közétette: Farkas Ferenc. Jászberény

Fodor 1942

Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Budapest

Horváth 2000

Horváth Lajos: Csömör története. Csömör

Palugyai 1854

Palugyai Imre: Jász-kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leirása. Pest

Párducz 1932

Párducz Mihály: A nagy magyar Alföld római kori leletei

Polgár 1999

Polgár Zoltán: Újabb ezüstdénár leletek (A jászalsószentgyörgyi és a jászdózsa-jászapáti kincsek). Numizmatika és társtudományok III. Nyíregyháza, 157–161.

Tóth 1976

Tóth János: A Jászkunság helyzete a 18. század végén. Bedekovich Lőrinc kéziratos könyve.

Jászsági Füzetek 13. Jászberény

Tóth 1989

Tóth Albert: A Jászság kunhalmi. Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár

Évkönyve 4. Szolnok, 419–439.

Gál Klaudia

AZ 1869. ÉVI FÖLDRENGÉS A JÁSZ-KÚNSÁG CÍMŰ HETILAPBAN

*„Mégis igazuk volt azoknak a régi jó öregeknek,
midőn a házat az ingóságok közé sorozták!”*

A *Jász-Kúnság* vegyes tartalmú lap elindításánál a szerkesztők talán nem is sejtették, hogy már az első évfolyam keretein belül olyan jellegű hírekről kell tudósítást adniuk, amelyeket még jó indulattal sem lehet átlagosnak nevezni. Az 1868. évi földrengéssel kapcsolatosan – mely legerősebben a Jászság területén érezte hatását – igyekeztek minél részletesebb tájékoztatást adni: melyek az érintett települések, mit és milyen mértékben rongált meg, és hogy mindezt hogyan igyekeztek a hatóságok mielőbb orvosolni. Külön érdekesség azonban, hogy a téma komolysága ellenére a lap nem hagyta el enyhén csipős hangnemét, sőt egyszer-egyszer még a humor is megjelenik a cikkekben.

A pusztítással kapcsolatosan már világot látott néhány munka, azonban egy kivételével (Ormay Sándor: Az 1868. évi földrengés Jászberényben. In: *Mathematikai és természettudományi közlemények*, 13. évf. 1. sz, 1876, 59–64.) ezek inkább csak érintőlegesen foglalkoznak a témával (Varga Péter–Kiszely Mária: Földrengés-történelem. In: *História*, 2010/4, 3–12.; *A Kárpátmedencék földrengései (445–1918)*, Feldolgozta: Réthy Antal, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952, 236–237.). Ezen dolgozatommal célom az, hogy képet adjak a *Jász-Kúnság* hasábjain megjelent tudósításokról; a megjelent cikkekből válogatva a legfontosabb eseményeket és információkat szeretném bemutatni.

1868. június 28-án jelent meg az a lapszám (26.), amely először tudósít a földrengésről és annak pusztításáról: „F. hó 21-én, vasárnap reggel fél 7 órakor iszonyú morajjal kapcsolt földrengés rázta meg Jászberényt és vidékét. Terjedelmével nem vagyunk még tisztában. Valószínűleg Pest, Cegléd, Irsa, Heves mind érezték azt kisebb nagyobb mértékben. Aligha erejének útja épen Jászberényen át vala! Mindenkinék és lelete szerint olyan formán tűnt fel, mintha a padláson végig egy tehervonat robogott volna és pedig a többiek állítása szerint Keletről Nyugatnak. Ez tehát nem hintálódás, nemis egyes erőszakos lökések alakjában nyilvánult itt: hanem hullámzatosan szaladó, villanyszerű, rohamos rázkodásban. Eredménye nem oly kis jelentőségű. A nagyobb és szilárdabb épületek szenvedtek legtöbbet, főleg ahol az emeletekben, vagy a magasban boltozatok valának. Így a megyeházi irodában egy ívhevedert megrongált tetemesen, az ehez támasztott gömbölyű boltok is összeropodtak, az épület két sarka megmozdult, s a kettő közti fal is engedett valamit a heveder nyomásának. Ezenkívül az egyenes mennyezetű helységeken a falak tetejéről a vakolat a gerendák végei által lerázott, úgy a fedelekről is a cserép több helyen. A templomok boltjait is tetemes rongálások érték, – mely miatt némelyeknél leszedése lesz ajánlható. A középületek közt a Szentferenczrendi zárdában tett legnagyobb pusztítást, mivel ez egyszer volt már ily hábornak kitéve, s akkor a repedések csak bekenettek. Itt a déli fal útnak indult, s pár hüvelykre elhagyta a boltozatokat, melyek szerencsére nem valának ehez támasztva. A keleti és nyugati sarka is megtagadta az engedelmességet, helyéből kimozdult, szobák közti

falak helyeikből kirázattak; boltozataik legnagyobb része az emeleten tetemesen összerepedt, a folyosók végig hasadtak, s a benne lakás oly veszedelmessé lett, hogy a szent atyák – mint egy új keresztes hadjáratban – táborba szállva, az ég alatt tanyáztak tiszteletre méltó távolságban a rozoga épülettől. Azonban ki győzné mind leírni, mi minden történt még máshol, s magán házaknál, hol kémények hajlottak el, vagy a tetejök lehajtatott, falak nyitlak el és sülyedtek alá, s. a. t. Csak annyit jegyzünk még meg, hogy e földrengés irt s azt követő napokban és éjeken kisebb mérvben többször is ismétlődött, s hogy már idáig is vége van-e, vagy még mindig küzdenek az elemek a mélyben, ezt eldönteni nem akarjuk; annyi bizonyos, hogy általános a rémulés és sokan nem mernek a szobában hálai.” A hatóságok a hírek szerint azonnal hozzá kívántak látni a károk felméréséhez: „A földrengés által megrongált közházak és templomok megvizsgálására Jászberény városa egy szakértő küldöttség kinevezéséért folyamodott. Ennek folyamán a kerületek részéről az egész jászkerület részére vonatkozó e tárgyú feliratot intézett a minisztériumhoz.”

Azonban nem csupán Jászberény városában, hanem (a tudósítások szerint) Jákóhalmán, Mihálytelkén és Jászapátiin is jelentős károkkal kellett számolnia a lakosságnak: „Most veszszük a tudósítást, hogy a jákóhalmi templomot is annyira megrongálta a földrengés, miszerint a kapitányságtól szakértői vizsgálat kérése vált szükségessé.” „Mint értesültünk, a templomot Mihálytelkén és Jászapáthin is a földrengés nagyon megrongálta.” Jákóhalmáról június 27-i keltezéssel egy levél is érkezett a szerkesztőségbe: „...A vasárnap beállott földrengés folytonos aggodalomban tart bennünket; több lebetegedés történt az idegesség folytán; kisebb sérülések is, emberélet nem esett áldozatul, bár nincs lakház sérülés nélkül.”

A megrémült lakosság az események hatására különböző tényezőkkel próbálta megmagyarázni az eseményeket. Ennek következtében bizonyos Horváth Farkas már a földrengésről tájékoztató számban hozzáfűzte tudományos tényeket is felsorakoztató véleményét – egy igen érzékletes hasonlattal kiegészítve mondandóját (miután azon támadás érte, hogy mivel nem volt szemtanúja a földrengésnek, honnan tudhatná annak pontos lefolyását rekonstruálni): „Kedves Barátaim és Polgártársaim! Reng a föld, összedülnek a házak; futnak az emberek; egy szó mint száz, a baj nagy: azért oly nagy zűrzavar közepette tán nem veszítetek rossz néven, ha valamit alaposan írok ez egyszerű tüneményről. Lehet olyan ember is, ki azt hiszi, hogy haragszik az isten, rázza a földet, mert az emberek már nagyon sokat vétkeztek. Természetes, hogy ilyet sokkal könnyebb elhinni, s ugy akármi más badarságot, mint valamely természeti tünemény okát kutatni és azt valódi alapjából kimagyarázni. ...Kérem szépen – ha én valakit jól pofon legyintek, s mind az öt ujjam helye egy hétig a képén marad: aki az eseményt nem látta is, nem e gondolkodás nélkül eltalálja, hogy azon jó barátomon micsoda szertartás hajtott végre?”

A július 26-án kiadott lapban (30. szám) már értesülünk a károk felmérésének eredményeiről: „A földrengés által okozott károk megvizsgálására a minisztérium által kiküldött szakértők Jászberényben elvégezték működésüket. Szakértői véleményük főbb tételei a következők: A szentkúti templom, melyet eddig veszélytelennek hittünk, s melyben a rengések következtében s után is minden elővigyázat nélkül isteni tiszteletek tartattak, a földrengés által annyira megrongálódott, hogy részbeni lebontása elkerülhetetlen; a vizsgálatkor észlelt sérülések a templom röktön bezárását, s miután minden pillanatban az összedüléstől lehet tartani, alátámasztását tették szükségessé. A főtemplom, egy ívezet lebontása után kijavítható; a barátok temploma pedig, melyet legmegrongáltabbnak mondtak, kevés javítással helyrehozható. A megye- s városház épületében okozott kár is tetemes.”

(A lakosság azonban nem lélegezhetett fel – a földrengések sorozatosan jelentkeztek, állandó rettegésben tartva az embereket, és továbbra is súlyos károkat okozott: „*Jászberényben folyó hó 23-án reggel 4 órakor, kisebbszerű földrengés volt ismét észlelhető.*” „*Ugyancsak az említett földrengés következtében megrongált jászberényi szt. ferencz-rendi szerzet zárda-épületének kijavítására az összes megyei hatóságokat könyör adományok gyűjtésére hívja fel a belügyminiszterium.*”)

Az augusztus 16-i, 33. számban egy érdekes beszámolót olvashatunk. Jákóhalmáról már korábban is érkezett levél a laphoz, most azonban részletes leírást kapunk arról (kelt: július 1.), hogyan tapasztalták meg a település lakosai a földrengés hatásait, és hogy milyen népi elképzelések születtek a rengések okát illetően. „*Közösségünket f. évi jún. 21-én hazánkban emberemlékezet óta nem történt nagymérvű földrengés rázkódtatá meg, melynek részleteit azért óhajtom feljegyezni, hogy a minden oldalról beérkezhető tudósítások alapján az eddig hallottak szerint nagyon is részletes földrengés vonala és helyenkénti mérvéről a közönség tudomást vehessen. A fenkitett napok tehát, – az én óráim szerint reggeli 6 óra 6 perczkor – a föld gyomrából jönni vélt szokatlan döbörgő moraj rázkódtatá meg a levegőt, melynek iránya felől azonban – miután egyszerre hangzott minden oldalról, s közvetlen kísértetett a házak ropogása és rázkódása által – biztos meggyőződés nem volt szereshető. Ezen, szerintem előző, (noha sokan állítják, hogy ők napokkal hallottak különös zúgást, s érezni vélték a föld gyeng rázkódását, melyet azonban csekélysege miatt figyelemre nem méltattak) rengés volt eddigelő a legerősebb és így legtöbb kárt okozó; tartott az előző morajjal együtt 10-12 másodpercig, a nap eközben mintha fátyolozott lett volna, s mégis rekkenő hőség volt. A légmérő semmi változást nem mutatott. Ezen rázkódás után a szülők gyermekeikkel karjaikon és minden korú emberek rémülve futottak ki az utcára, mintegy meg nyugvást keresendők egymás látása által a közös veszélyben, s midőn egy második erős rengés következtében a kémények beszakadoztak, azok lakói a vándor gólyák fészkeiket elhagyva, ijedten repkedtek fészkeik körül a magasban, s a tűz falakról a burkolattéglák 8-10 újjnyira felpattanás után zörögve hullottak a földre, akkor azon hír terjedt el, hogy a templom leszakadott, s valóban annak oldalfalai, ivetzei, kupolája és tornya jelentékenyen megsérültek, a főoltár mellett sz. József szobra állványáról a földre zuhant s különösen ott, hol régibb időben a templom hajóját villám sújtotta, s hol a templom falai az újabb időben épült toronnyal érintkeztek, a falakon oly repedés támadt, hogy azokon keresztül lehet látni. – Azóta szakértő mérnökök a templomot megvizsgálván, miután a falaknak kőoszlopokkal megtámogatása, vasakkal összeszorítása s az iveteknek lebontása mellőzhetetlen, a kár 4-5000 ft-ra tehető.*

Szerencse, hogy a rázkódás első harangozó után történt midőn még kevesen voltak a templomban és így a rémülés folytáni tolongás elmaradt.

A leírt esemény óta az istentisztelet szabad ég alatt hajtatik végre, s alig remélhető, hogy az év folyamán templomunk használható állapotba lenne helyezhető,...

A jelölt időtől kezdve az nap éjjeli 12 óráig rövid vagy hosszabb időközökben, mindig sajátos zúgó moraj által megelőzött 28 föld rengés volt érezhető, a melyek habár nem voltak is oly romboló hatásúak, mint a legelső, de mégis közöttük 7 legerősebb lévén ezek mindig tágitották a nagyobb épületekben támadt repedéseket, s miután a konyhában foglalkoztatott nők előtt az edényeket megtánczoltatták, a kéményeket még mindig szagatták, s az Apáti vásárra lóháton haladó egynemely várost a ló hátáróli nem egészen önkéntes szállásban elősegítették, ezen jelenségek az előzmények után elegendők voltak arra, hogy a lakosság egy részét az éjnek sza-

bad ég alatt töltésére ösztönözzék. – Ugyanakkor tapasztaltam, hogy a fészekről a golya mind hamarabb felröppent néhány másodperccel, mint én a rengést megelőzőt morajt meghallottam, s valóban vártam, hogy mikor fogja már fiait csőribe fogva fészkeről elhordani...

A morgást és ezt midig követett rengésnek meleg irányából keletkezése felől a vélemények elágazók, de leginkább nyugot-dél vagy délről jöttek állítatik. Annyi bizonyos, hogy néhány nagyobb épületeiknek leginkább nyugot-déli részei lettek megsérülve.

A földrengés minőségére nézve véleményünk az, hogy az víziányos vagyis hullámzatos volt, s habár a szokatlan, majdnem bömbölve dörgő moraj okát nem tudjuk meghatározni, annyit mégis tudunk, hogy azt nem a nép egy részének gondolata szerint a világot tartó csendes, hallgatag cethal mozdulása okozza...

Mégis igazuk volt azoknak a régi jó öregeknek, midőn a házat az ingóságok közé sorozták!" Augusztus 23-án ismét újabb rengésről értesülünk: „Jászberény város s vidékének lakóit ismét remegésbe hozta a földrengés. A rengések egész sora szent István napján, a pesti órák szerint, – háromnegyed kilenczkor kezdődtek, s az első oly erős volt, milyen eddig tapasztaltak egyike sem. A lakosok rémülve futottak az utcákra, s az éjt szabad ég alatt töltötték. Reggeli 4 óráig még erősebb rázkodás, az első, mely iszonyú morajjal keletről közeledett, legnagyobb s legrombolóbb volt. A főtemplom, a megyeház levéltárának egyik szárnya s több magány épület tönkre van téve. Az összerogyástól minden pillanatban tartunk. A levertség általános s helyzetünket igen aggasztónak tartjuk. Biztos tudomásunk szerint a rengést a közel vidéken, különösen Jászapáthin, Árokszálláson, Jákóhalmán, Mihálytelkén, Fényszarun s Hatvanban is érezték.”

Az augusztus 30-i számban (35.) tovább fűzik az információkat: „Úgy látszik, hogy a jászági földrengésekről állandó rovatot kell nyitnunk, mert e csapás folyvást fenyegeti vidékünket. Augusztus 10-e óta alig múlik el nap, melyek kisebb-nagyobb rengést ne tapasztalnának; a kisebbeket már fel sem vesszük, de a poharak csöngése, vagy a ház ropogása sokszor megijeszti; föld alatti morgást többször hallunk anélkül, hogy azt rengés követné. Junius 21-ke óta némely észlelők szerint 72, mások szerint 120-150 észrevehető rengés volt.” Ám úgy tűnik, hogy a rengések még így sem vették el egyesek kedvét a rosszindulatú pletykák elindításához. Erről tanúskodik a következő hír: „A veszélyből nem csak a fásult vagy könnyelmű lélek csinálhat gúnyt. Ha érdekünkre a földrengést már csak azért is, mert házaink halomra dőlhetnek, csapásnak tarthatjuk: gúnynak kell bélyegeznünk egyik német lap levelezőjének azon hamis tudósítását, hogy városi előjáróságunk ki doboltatta, miszerint a földrengést s káromkodás okozza s.a.t. Igen is kidoboltatta, hogy az utcákon káromkodni, rakoncátlankodni s pipázni pénzbüntetés, ha pedig az illető fizetni nem képes, testi fenytés alatt tiltatik. ... Egyébiránt, ha való volna amit a német lap levelezője állított, akkor a jászberényi előjáróság nem csak a káromkodást, hanem a rakott szekéren való pipázást is a földrengés okául hirdette, mert erre is ugyanakkor ugyanazon büntetést doboltatta ki.”

Szerencsére voltak olyan személyek a városban, akik a vész ideje alatt is bátorságot tudtak önteni a megrémült emberekbe. „Ráday Gedeon főkapitányunk, midőn a földrengés táviratilag vele közöltetett, rögtön a helyszínére sietett s habár a föld időközben is többször rengett, férfias bátorsággal vizsgálta meg a minden pillanatban ledőléssel fenyegető köz- és magánépületeket, mely magatartás a rémült lakosokra igen jótékony hatással volt ...” De még így is akadtak olyanok, akik rosszindulatú híresztelésekkel próbálták befeketíteni Ráday nevét: „...Azok, kik szerezett főkapitányunk bölcs s tapintatos kormányzatát kaján szemekkel nézik, örülnek, hogy ezen higgadt és férfias magatartás ellen legalább azt hozták fel, hogy gr. Ráday Gedeon az augusztus

22-ki erős földrengés alatt elhagyta megrongált szobáját, s a szabad ég alá távozott! Gr. Ráday Gedeon főkapitány úr a csapás közepett történt megjelenése ami védelmünkre nem szorul, azt azonban mégis megemlítjük, hogy épen a főkapitány ur volt az, ki Mocsy Ferencz első alkapitány úrral, a rengések között az egész éjet a megyeház megrongált emeletén töltötte; amikor mi, s velünk a fentebbi hír koholója is bizonyosan a szabad ég alatt feküdt.”

A szeptember 13-án kiadott számban (37.) további megfigyelésekre derül fény: „A Jászberényi földrengésre érdekes megjegyezni még a következő – eddig nem említett – adatokat: a nádor szobrának tetejéni felső darab kő mint egy hüvelykre elfordult nyugatra, melyből az látszik, hogy az egész e felső darab alatt keletre hirtelen fordítatott, – tehát hogy a földrengés örvénylő is lett volna egyszermind, nemcsak hullámzó és lököső; – továbbá némely házak egyes szobáit különböző irányban rázta meg; – végre hogy a Zagyva is érezte a rengést, mert furcsa hánykodásba és zavarodásba jött, mintha forrott volna.” „A földrengés egyházainkat olyannyira megrongálta, hogy az istentiszteletet a sz. Rozaliaféle, alig pár négyszögöl területi kápolnában tartatik, a részvevők pedig a szabad ég alatt kénytelenek ájtatoskodni...”

Azonban még mindig nem szakadt vége a földrengés-sorozatnak: „Többek szerint Jberényben sept. 9-én reggel 4 óra tájban, valamint sept. 10-én esti 11 óra körül ismét érezhető földrengés volt.” „F. hó 17-én esti 6 óraker Jászberényt morajjal kapcsolat tetemesen érezhető földrengés rázta meg újabban, mely fél óra mulva kisebb mérvben ismétlődött. Bár ez az eddig volt legnagyobbakkal párhuzamba nem állítható: de a csaknem naponta érezhető apróbbaknál jóval nagyobb vala...” A károk is egyre súlyosbodtak, ahogy azt a 39. számból (szeptember 27.) megtudjuk: „... a városházát vasakkal megkötni volt szükséges a földrengési rázkódások folytán, és a homlokfalon álló Igazság-Istennőjét gerendákkal kellett a ledőlés ellen megtámogatni, épen úgy, mint a megyeház kóroszlánjait, melyek, úgy látszik, már az egyhangú nyugalmat megeléglvén, útra készülnek.”

Ahogy telt az idő, egyre ritkultak a földrengések; erről tanúskodik az október 25-én megjelent rövid hír: „A földrengésről egyesek újabban beszélnek, hogy a közelmúlt napokban, hajnalban, ismét észlelhető volt. Erre nézve azon megjegyzésünk van, hogy vagy az illetők álmodtak a földrengésről, vagy mi aludtunk oly jó ízűt, hogy észre nem vettük.” Am még egyszer, utoljára, ismét megmutatta erejét: (december 20., 51. szám) „A földrengés f. hó 15-én délelőtti tizenegyóraker erős mértékben érezhető volt; – később fél tizenkét óra tájban ismét, se ez még erősebbnek mutatkozott az elsőnél. A morgás is hallható volt, – s a nagyobb épületek meglehetősen mozgásba jöttek. A megrongált kath. templomot meg épen javítják, s a templom belsejében a munkások az oltár fölé helyezett állványról szerencsére már lejöttek, midőn a rengés következtében az oda helyezett fák alázuhanak. A lakosságot ismét rettegés fogja el, félvén a veszedelmes következményektől. Azonban, minthogy ritkábban adja tudtunkra a földrengés, hogy még ő létez, remélhetőleg végképp el fog maradni.”

Az 1869. évi 6. számban (február 7.) végül a következőt olvashatjuk: „A földrengés, mely bennünket annyira rettegésben tartott, úgy látszik ki akar vándorolni az országból, minthogy most már Temesváron volt érezhető jan. 31-én, még pedig elég erős mértékben.”

Míndez be is teljesült, a fent közölt hír után többé nem lehetett nyomát találni a természeti csapásnak a lap hasábjain. A város végül kiheverte a károkat, az élet visszatért a régi kerékvágásba. Az elkövetkezendő nagyobb földmozgások szerencsésen elkerülték a Jászság területét – s reméljük, hogy ez továbbra is így marad.

Felhasznált Jász-Kúnság számok

(Nem csupán a fent közölt cikkek lelőhelyét jelzem, hanem az összes olyan írásét, amelyek a földregéssel kapcsolatosan adnak információkat.)

1868. év (1. évfolyam)

Június 28., 26. szám, 209–210., 214., 217., 218. oldalak

Július 19., 29. szám, 230., 234. oldalak

Július 26., 30. szám, 241. oldal

Augusztus 2., 31. szám, 247–248., 259. oldalak

Augusztus 16., 33. szám, 267., 266. oldalak

Augusztus 23., 34. szám, 277. oldal

Augusztus 30., 35. szám, 284., 292., 293, 294. oldalak

Szeptember 13., 37. szám, 300., 301., 302. oldalak

Szeptember 27., 39. szám, 317. oldal

Október 11., 41. szám, 336. oldal

Október 25., 43. szám, 351. oldal

December 6., 49. szám, 400. oldal

December 13., 50. szám, 409. oldal

December 20., 51. szám, 416. oldal

1869. év (2. évfolyam)

Január 14., 2. szám, 15. oldal

Február 7., 6. szám, 46. oldal

Sebők Balázs

AZ UTÓBBI NEGYEDSZÁZAD KARÁCSONYI IDŐJÁRÁSÁNAK JELLEGZETESSÉGEI JÁSZBERÉNYBEN

A karácsony időjárásának mindig megkülönböztetett figyelmet szentel a közvélemény. Lesz-e hó, és ha igen, mennyi? „Fehér” lesz-e a karácsony? Hosszú évek, évtizedek távlatából az emberi emlékezet meglehetősen szelektív. Nem így van ez, ha valaki elkezd feljegyezni minden egyes téli nap időjárásának alakulását. Ha a nap végén éveken át szisztematikusan megírja Jászberény időjárási eseményeit, adatait, és ezek mellé illeszti az adott nap magyarországi időjárását európai kitekintéssel, műholdképpel, hójelentéssel, esetenként a napi sajtó időjárással kapcsolatos írásaival. A saját megfigyelések mellett a körzeti időjárás-jelentések, illetve az internet is segíthet ebben a munkában. Ha valaki mindezt 13 évesen elkezd, és az idő előrehaladtával egyre komolyabb, precízebb, terjedelmesebb feljegyzéseket készít, akkor negyedszázad – pontosabban 24 év – alatt már komoly archívum gyűlhet össze. Egy ilyen munka kis szeletét, az elmúlt 24 év karácsonyi időjárásának jászberényi jellegzetességeit mutatjuk be az alábbiakban.

Abban talán a legtöbben egyetértünk, hogy minden tél sava-borsa a hó. Ha nincs hó, nincs igazi tél sem, és hatványozottan igaz ez a karácsonyra. Így van ez még akkor is, ha száraz hideg idő uralkodik az ünnep során. Az 1990-től 2013-ig tartó periódus 24 karácsonya közül Jászberényben 10 volt hótakarós december 24-én (42%), 14 pedig hómentes (58%). Nálunk jellemzőbb tehát a hómentes szenteste, mint a hótakarós. Az utóbbi 10 év során például 4 havas karácsony volt Jászberényben, de a hóréteg vastagsága egyetlen esetben sem haladta meg a 3 cm-t: ezek a karácsonyok éppen csak hótakarósnak számítanak még, és a hóvastagság nem éppen a klasszikus kategóriába tartozik ezekben az esztendőekben. Tekintélyesebb, vastagabb, 10 cm-t meghaladó hóréteg összesen 5 esetben fordult elő a vizsgált periódusban: 1991-ben, 1996-ban, 1998-ban, 2001-ben és 2002-ben. A legemlékezetesebb, klasszikus karácsonyi időjárás talán az 1996-os évhez kötődik: a már korábban kialakult hórétegre – a 24-én hajnaltól délelőttig tartó havazás eredményeképpen – újabb 3-4 cm-es friss réteg rakódott, így a hóréteg vastagsága elérte a 15 cm-t. A szenteste derült, teliholdas időt hozott, amikor zuhanórepülést vett a hőmérséklet. A levegő előbb erősen párássá vált, majd sekély, talaj menti köd képződött zúzmarával úgy, hogy közben tisztán világított a telihold. Éjfél után már -14°C -ot mutatott a hőmérő. Mint a mesében, mint a filmekben. Kár, hogy ez csak ritkán fordul elő. Két év múlva, 1998-ban élhettük meg az eddigi leghidegebb karácsonyi ünnepet: a korábban kialakult, viszonylag vastag hóréteg (15 cm) egész napos zúzmarás ködöt konzervált a városban. A tereptárgyakra lerakódott zúzmara vastagsága elérte a 3 cm-t. A -15°C -os minimum után a hőmérséklet csúcserőssze -11°C volt. A ködfelhőzetből egész nap szállingózott, esegedett a hó, újabb lepelnyi friss hóréteget eredményezve. Hasonlóan havas, azonban napos, ám zord, amolyan „szibériai” időjárást hozott a 2001-es december 24-e. A korábban lehullott 17 cm-es hóréteg mellé ritkán tapasztalható kristálytisza, hideg periódus társult viszonylag nagy látótávolsággal. Igaz, ennek az időjárási periódusnak éppen ez volt az utolsó napja. Arra

a télre jellemző, hogy december 24-én már a 29. hótakarós napot lehetett feljegyezni abban a téli szezonban, 25-én hajnalban pedig Hódmezővásárhelyen negatív hőmérsékleti rekord dőlt meg (-27°C). A vizsgált időszak december 24-ére vonatkozó legvastagabb hótakarója 1991-ben fordult elő Jászberényben (18 cm), igaz, ez estére az erős olvadásnak köszönhetően 11 cm-esre zsugorodott. Így a szentestére vonatkozó legvastagabb hórétég a 2001-es év mellé kerül (17 cm).

A 24-ből 7 alkalommal fordult elő, hogy mind a szenteste, mind a karácsony első és második napja is hótakarós legyen (az eddigi karácsonyok 29%-a). Ilyenre 1991-ben, 1996-ban, 1998-ban, 1999-ben, 2001-ben, 2002-ben és 2011-ben volt példa. Néhány esztendőben előfordult havazás is 24-én: ilyen 1990 óta összesen 5 alkalommal volt, mégpedig 1996-ban, 1998-ban, 2005-ben, 2008-ban és 2011-ben. Ez az esetek 21%-a, lényegében minden 5. karácsony. Nagyon ritka a hóesés szenteste: vizsgált időszakunkban ilyen mindössze egyetlen alkalommal fordult elő, éspedig 2008-ban. Ekkor derült, hómentes idővel kezdődött a nap, délután egy nedves léghullám hatására ÉNY felől beborult az égbolt, majd 18 óra után gyenge intenzitású hóesés kezdődött. Később a hőmérséklet kevéssel 0°C alá süllyedt, a havazás pedig kissé megerősödött, így vékony, összefüggő hórétég alakulhatott ki, amelynek vastagsága 23 órára elérte a 2-3 cm-t. Jelentősebb, 5 cm-t meghaladó friss hórétég kialakulására a karácsonyi ünnepek alatt egy esetben került sor: 2010-ben az enyhe szenteste után a karácsony első napja döntően esős időt hozott, hogy aztán késő estétől az eső tartós havazásba váltsa át. A változékony, csapadékos időjárást egy mediterrán ciklon okozta, amelynek hideg, ún. hátoldalára kerülve válthatott át a csapadék folyékonyból szilárd halmazállapotra. A folyamatos, mérsékelt havazásnak köszönhetően december 26-án estére 9 cm-es, 28-án este pedig már 16 cm-es hórétég borította a tájat. Igaz, a hórétég alulról folyamatosan olvadt, hiszen a hó nem átfagyott talajra érkezett. Előfordultak olyan karácsonyok is, amikor ugyan mindhárom napon hideg, téli idő volt, de a hó hiányzott. Ilyen ünnepet 4 alkalommal lehetett feljegyezni: 1990-ben, 1992-ben, 2003-ban és 2007-ben. Előbbi 3 alkalommal napos, száraz, fagyos időt okozott egy-egy anticiklon, 2007-ben pedig ködös, nyirkos, fagyos levegő töltötte ki térségünket. Az 1992-es anticiklon erejére jellemző, hogy december 25-én a légnyomás értéke 1045 hPa volt Jászberényben, amely páráját ritkítóan magas érték. Az érdekességek közé tartozik még, hogy a 2003-as magas nyomású légköri képződményt olyan hideg levegő töltötte ki, hogy a Bajor-Alpokban -40°C alá zuhant az éjszakai hőmérséklet. Szintén árulkodó, hogy az 1990-es évben a „sokadik hómentes karácsony” következett be a feljegyzések szerint.

A hóréteg vastagsága és az időjárás jellege egyes karácsonyi napokon Jászberényben (1990–2013):

Év	Hóréteg december 24-én (cm)	Hóréteg december 25-én (cm)	Hóréteg december 26-án (cm)	Az időjárás jellege december 24-én
1990	Nincs	Nincs	Nincs	Napos, fagyos, reggel dér
1991	18 →11	11	11-12	Napsütés, erős hóolvadás
1992	Nincs	Nincs	Nincs	Napos, fagyos
1993	Nincs	Nincs	Nincs	Fagymentes, estétől esős
1994	Nincs	Nincs	2→Folt	Napos, enyhe, este kisebb eső
1995	Folt	Folt	Folt	Enyhe, olvadás
1996	15	11-14	11-14	Havazás, majd derült, hideg
1997	Nincs	Nincs	Nincs	Párás, ködös, fagymentes
1998	15	15	15	Ködös, zord, hózállingózás zúzmara
1999	1-3	6-8	10	Derült, fagyos
2000	Nincs	Nincs	Nincs	Hideg. Zúzmarás kód, majd derült
2001	17	17	16	Derült, zord
2002	13-14	13-14	12	Derült, zord
2003	Nincs	Nincs	Nincs	Derült, napos, hideg
2004	Nincs	Nincs	Nincs	Felhős, gyenge olvadás
2005	2	Nincs	Nincs	Borult, fagyott eső, havas eső, hó, majd eső
2006	Nincs	Nincs	Nincs	Borús, fagymentes
2007	Nincs	Nincs	Nincs	Borús, fagyos
2008	2-3	3→Folt	Folt	Derült, majd estétől havazás
2009	Folt	Nincs	Nincs	Felhős, fagymentes
2010	Nincs	0→1	7→9	Változóan felhős, fagymentes
2011	1-3	1-3	1-2	Borult, ónos eső, fagyott eső, hó
2012	2	0-2→Folt	Nincs	Borult, hajnalban kisebb ónos eső
2013	Nincs	Nincs	Nincs	Ködös, majd napos, enyhe

Amint a fentiekből kiderül, nem minden hómentes karácsony volt egyben enyhe is, de az átlagosnál magasabb hőmérsékletű ünnepre is akad példánk. Igen enyhének bizonyult az 1997-es, a 2009-es és a 2013-as karácsony. Ezekben az években az ünnep mindhárom napja fagymentesnek bizonyult, tehát még az éjszakai órákban sem süllyedt 0 fok alá a hőmérő higanyszála. Ezek közül is a legenyhébb és egyben a legextrémebb időjárást a 2009-es év karácsonya hozta. Ebben az évben az

előzményekhez tudni kell, hogy december 19-én egy mediterrán ciklon jelentős havazást okozott országszerte, tekintélyes vastagságú hóréteggel. Jászberényben december 19-én 20 cm-es hóréteg alakult ki, majd megérkezett a hideg: 21-én a belterületen is -20°C -ig süllyedt a hőmérséklet a derült hófelszín felett. Aztán a DNY-i áramlás viharos enyhülést okozott, így a hó karácsonyra teljesen elolvadt, szenteste már csak néhány hókupac maradványa emlékeztetett a korábbi hótakaróra. 25-én 5°C -kal (!) dőlt meg az országos melegrekord, hiszen a Baranya megyei Sellyén $+21,8^{\circ}\text{C}$ -ot mutattak a hőmérők. Érdekes, hogy 4 nappal korábban a Nógrád megyei Szécsényben még hidegrekordot mértek $-25,5^{\circ}\text{C}$ -kal. Négy nap alatt tehát több mint 45°C -os hőmérsékleti különbség alakult ki a leghidegebb és a legmelegebb meteorológiai mérőhely között Magyarországon. 25-én nagy területen fordultak elő zivatarok, sőt némelyiket jégeső kísérte. Ebben az esztendőben megbizonyosodhattunk róla, hogy a néhány nappal karácsony előtt kialakuló tekintélyes hóréteg sem biztosítéka a havas ünnepnek.

Közel átlagos hőmérsékletű karácsonyt hozott az 1993-as esztendő, viszont időjárási szempontból emlékezetes marad egy mediterrán ciklon miatt, amely hátoldalán kiadós havazást okozott a Dunántúlon, míg előoldalán, a középső és a keleti országrészben az eső esett, és enyhe maradt az idő. Ez egy tipikus karácsonyi példája annak a gyakran előforduló időjárási helyzetnek, amikor ugyanaz az alacsony nyomású légköri képződmény okoz homlokegyenest ellentétes időjárást a keleti és a nyugati országrészben. Míg nyugaton ömlik a hó, addig mi itt keleten csak ámulva és hitetlenkedve nézhetjük a híradásokban a küzdelmet az elemekkel, és nem értjük, hogy miért nem jön már erre is a tél? A mediterrán ciklon éppen 24-én estére hozta meg az esőt Jászberénybe, ami a $+4^{\circ}\text{C}$ -os hőmérséklet mellett nem éppen a lehangulatosabb karácsonyi időjárást eredményezte. A karácsony első napja aztán márciusi jellegű, szeles időt hozott, és ritkán tapasztalható alacsony értékre süllyedt a légnyomás: a barométer 992 hPa-t mutatott. 26-án kissé hidegebb lett, de csak mutatóba fordult elő kevés fagyott eső, hó. Nem úgy a Dunántúlon: ott 25-én és 26-án is havazott, de az igazi tetemes hómenyiséget 27-én szállította a ciklon. A viharos erejű szél hóakadályokat épített, és sokfelé megbénította a közlekedést. Jellemző, hogy a Bakonyban (például Zircen és Farkasgyepűn) 70-80 cm-es hóréteg alakult ki, míg mi Jászberényben hólepel sem láttunk. Érdekesen alakult az 1995-ös esztendő karácsonyi időjárása is: ekkor éppen az ünnepre enyhült meg az időjárás, és mind karácsony előtt, mind karácsony után hótakaró borította a várost. Érdemes megjegyezni, hogy az 1995/1996-os tél „az évszázad leghosszabb tele” elnevezést kapta. Karácsonykor mégsem volt hó. A korábbi 10 cm-es hóréteg december 22-én estére foltokká olvadt, hogy aztán 27-én már ismét összefüggő hóréteg borítsa a várost. A karácsony körüli enyhülés mértékére jellemző, hogy a jelentős esőzés mellett a Keleti-Kárpátokban olyan mennyiségű hó olvadt el, amely 3 nap leforgása alatt 10(!) méterrel emelte meg a Tisza vízszintjét Tivadarnál.

Amennyiben valamiféle összefüggést szeretnénk kimutatni a jászberényi karácsonyok időjárása és az azt követő téli időszak időjárása között, akkor kijelenthetjük, hogy amennyiben karácsonykor tekintélyes, tehát 10 cm-t meghaladó hóréteg van a városban, akkor nagy valószínűséggel a hótakarós napok száma az átlagos feletti lesz a tél folyamán. Ezt bizonyítja az 1996-os, az 1998-as, a 2001-es és a 2002-es példa. De az 1991-es esztendő sem lóg ki jelentősebben a sorból. A másik oldalról viszont egy teljesen hómentes karácsonyi periódust követően is alakulhat még a tél az átlagos felett, jó példa erre az 1993-as és a 2009-es, részben pedig az 1995-ös hómentes karácsony. Tegyük hozzá, hogy egy hómentes karácsony után sokkal nagyobb valószínűséggel következik be egy összességében hőszegegy téli periódus: ennek legextrémabb példái az 1992/1993-as, az

1997/1998-as, a 2000/2001-es és a 2006/2007-es telek. Ezeken a teleken csak véletlenül láttunk némi havat az egész szezon során. Sokszínű, változatos időjárást hozott tehát karácsonykor az utóbbi 24 esztendő Jászberényben. Ezek fényében is kíváncsian várhatjuk, hogyan alakul az 2014-es esztendő karácsonyi időjárása. Javul, avagy romlik az utóbbi időszak havas karácsonya-
inak statisztikája?

A hótakarós napok száma és a maximális hóvastagság Jászberényben 1990 és 2014 között:

Téli szezon	Hótakarós napok száma	Maximális hóvastagság (cm)	A maximális hóvastagság kialakulásának dátuma
1990/1991	23	23	február 8.
1991/1992	28	22	december 28.
1992/1993	9	5	január 29.
1993/1994	41	22	november 15.
1994/1995	20	9	január 19.
1995/1996	75	24	február 11.
1996/1997	54	30	január 1.
1997/1998	3	2	november 22.
1998/1999	60	55	február 11.
1999/2000	62	22	december 28.
2000/2001	4	4	január 23.
2001/2002	56	23	december 27.
2002/2003	80	63	február 6.
2003/2004	20	8	február 26.
2004/2005	26	16	február 15.
2005/2006	60	24	február 10.
2006/2007	1	2	december 29.
2007/2008	18	11	január 1.
2008/2009	26	9	február 18.
2009/2010	46	25	január 31.
2010/2011	48	16	december 28.
2011/2012	27	12	február 5.
2012/2013	46	20	március 15.
2013/2014	16	11	január 26.
24 év kerekített átlaga	35	19	-

HARANGOZÓ MARCI KÉPEI

Szalai György ajánlásával

A következő oldalakon valóban különleges nézőpontokból láthatjuk Jászberényt. A képeket egy fiatal fotós, Harangozó Marci, a Liska József Katolikus Erősáramú Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium tanulója készítette. Mielőtt a képekre térnék, feltétlenül megérdemel pár szavas bemutatást szerzőjük. Alig másfél évvel ezelőtt kezdett komolyabban foglalkozni a fényképezéssel. Annak több ága is érdeklő, azonban mindezekből kiemelkedik az éjszakai fotózás, illetve – ha van rá lehetősége – olyan nézőpontokból készíti képeit, ami nem éppen szokványos. Ez a nagyon nehéz terület sok odafigyelést, kitartást, és nem túl sok jó képet eredményez. Azok viszont igencsak izgalmasak, mert egyszerre van jelen rajtuk egy kivilágított épület mozdulatlansága, és a mellette elhaladó járművek lámpái által létrejött fénycsíkok, vagy például az egymás mellett sorakozó templomtornyok és a víztorony, amelyek természetesen nem így helyezkednek el a valóságban.

A fotók mindegyike valamilyen magas építményről – a lehető legmagasabbról – készült. Ezért tud érdekes lenni egy útkereszteződés a rajta áthaladó autók fényrajzaival, és természetesen nevezetes épületeink is egészen más arcukat mutatják. Ki gondolná, hogy a Nagytemplomunk éppen a Kékestető kilátó lábánál van, pedig megfelelő helyről, megfelelő tudással készíthetők ilyen varázslatok, és még számítógépes trükk sem kell hozzá. A képek valóban bemutatják városunk meghatározó épületeinek ritkán látott arcait, vagy éppen egy csendes kis utcát. Természetesen nem maradhat ki az évről-évre egyre szebb fényruhát öltő főtérről karácsony előtt, sőt egy tűzijáték sem a templom tövében, de ha valaki figyelmes néző, az még a Göncölszekeret is felfedezheti egy fotón.

Gondolom, nem lesz túl nehéz felismerni a képeken szereplő helyeket, bár azért némelyiket alaposabban szemügyre kell venni, hogy mit is ábrázol. Még izgalmasabbá teszi a sorozatot, ha megpróbáljuk azt is kitalálni, hogy honnan is készülhetett egyik vagy másik kép.

Ismerve Marci eddigi tevékenységét, ambícióját és bakancslistáját, biztosan fogunk még találkozni a fotóival.

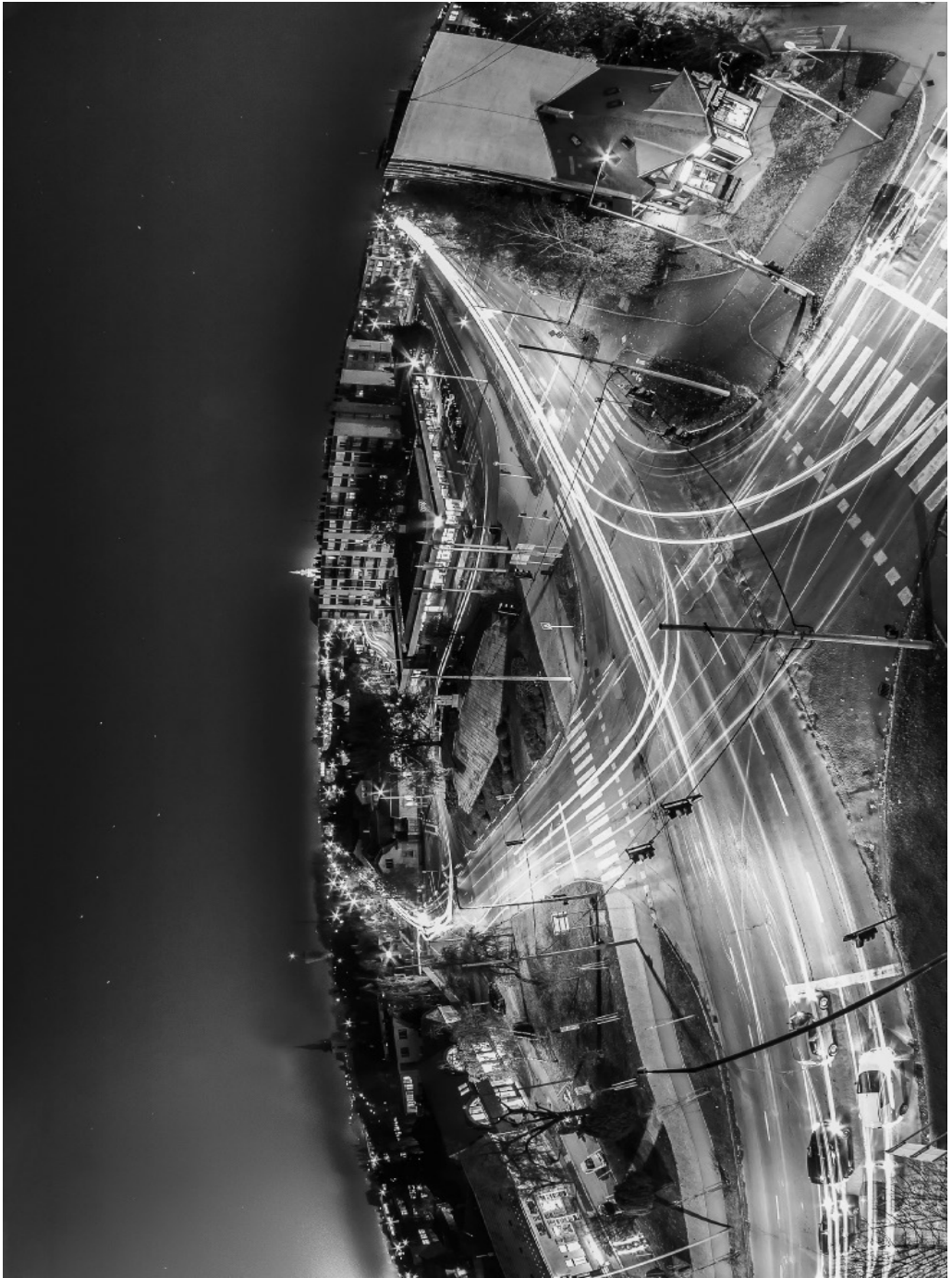

Pernyész Anita

JÁSZBERÉNY VÁROS TÖRTÉNETE HÁROM KÖTETBEN

A város történetének megírása régóta foglalkoztatja a kutatókat. Elég csak Fodor Ferenc, Kocsis Gyula, Bánkiné Molnár Erzsébet vagy Bagi Gábor műveire gondolnunk. Ezt a vonalat, vagyis Jászberény minél jobb megismerését kívánja folytatni Pethő László is, aki vállalva a főszerkesztőség minden terhét, egy három kötetből álló Jászberény történetét, kultúráját, hagyományait széleskörűen feldolgozó munkába kezdett. A kötetek különböző, a Jászsági kutatásokban már elismert szerzők tanulmányait tartalmazzák.

Az első megjelent kötet *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig* címet viseli. A könyv 17 tanulmánya öt témakörben oszlik el. Az első fejezet a város őskori, népvándorlás kori, avar- és honfoglalás kori régészeti leletanyaga alapján írja le a terület korai történetét. Külön fejezetet kap a Lehel-kürtjéhez kapcsolódó témakörök (például az elefántcsont kereskedelme) feldolgozása és a középkori Berényszállás története. A török hódoltság fejezete központi figyelmet kapott a kötetben. Két szerző, Kocsis Gyula és Papp Izabella tanulmánya alaposan és részletesen taglalja ezen időszak gazdasági, társadalmi, életmódbeli változásait, külön mellékletekkel például a város bírairól, vagy Jászberény népességének 1699-es összeírásáról.

A város 18. és 19. század első felének eseményeit feldolgozó fejezet központi szerepet tölt be a tanulmánykötetben, hiszen a Jászkun (Hármas) Kerület 1702-es Német Lovagrendnek történő eladatása és a redempció, vagyis a jászok és kunok önmegváltása utáni eseményeket, gazdasági, társadalmi és életmódbeli változásokat fejti ki. Bagi Gábor tanulmánya részletesen, táblázatok segítségével dolgozza fel a témát. A tanulmány kitér arra is, hogyan oszlottak meg például a hadiadók költségei a különböző jászsági települések között, az egészségügyre, a településképre, és a különböző vallásúak megoszlására is.

Az utolsó fejezet Jászberény ipar-, művelődés- és jogtörténetének szentel egy-egy írást. Lovas Lajos például a korabeli peres esetekből válogatva mutatja be a kor szokásrendszerét és társadalmi viszonyait, Bathó Edit pedig a Nagyboldogasszony templom kriptájában talált tárgyi leletekről ad bővebb tájékoztatást.

A könyv borítása igényes munka, dominál a kék szín, amely Jászberény város címerében is szerepel. A borítón a város stilizált városképe látható, valamint egy részlet az városi jegyzőkönyvekből, mintegy háttérként. A borítóterv Bartos Kinga munkáját dicséri.

A kötet összességében igényes, gondosan szerkesztett munka, amely egyrészt hiánypótló, másrészt kiegészítő jellegéből adódóan nem törekszik arra, hogy Jászberény történetének a legapróbb részleteit bemutassa, de az olvasó a kötet elolvasása után mégis kap egy összefüggő tudásanyagot nemcsak a város életéről, eseményeiről, hanem közvetve az egész Jászság történetéről is. (Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. Főszerkesztő: Pethő László, tördelő-szerkesztője: Buschmann Éva; Nyomda: Artander Kft. Jászberény, 2014. 432 oldal)

Cseh Dániel

RECENZÍÓ A JÁSZBERÉNY TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A REFORMKORIG CÍMŰ KÖTETRŐL

1. Keletkezéstörténet

Jászberény helytörténeti bibliográfiája egy örömtelen hosszú listában foglalható össze, bár átfogó, monografikus igényű munkák csupán kis százalékát teszik ki a teljes történeti irodalomnak. Ez nyilván a tanulmány, mint forma könnyebb közölhetőségével, mint műfaj célirányosabb elkészíthetőségével is magyarázható. Blénessy János a következőket írja a *Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben* című műve „kvázi” utószavában: „*Ideérkezvén, hiába kerestem Jászberényről szóló könyvet.*” Oly méltónak érezte a várost egy helytörténeti monográfiára, és oly égetőnek érezte ennek hiányát, hogy maga fogott ehhez a munkához. Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. 1940-et írunk. Rá két évre írta az MTA Serbán-díjával és Akadémiai emlékéremmel díjazott művét Fodor Ferenc geográfus-történész, a *Jászság életrajzát*. A következő állomás az 1970-ben kiadott, A „felszabadulás” 25. évfordulójára írt *Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig* című munka Nagy József és Tóth János tollából. Jelentős helytörténeti irodalmiságot indukált 1993-tól a Pethő László által szerkesztett *Jászsági Évkönyv*, amely évről évre megjelenő kiadványaival lehetőséget teremtett szakmai előélettel rendelkező kutatók régebbi és aktuális kutatásaiból készült, a helyi történet iránt érdeklődő jászberényi vagy a városhoz valamilyen módon kötődő értelmiségiek munkáinak publikálásához, amely a város értelmiségi közéletének állandó és szerves részévé vált. Bár a *Jászsági Évkönyvek* első sorban nem történeti munkákat közöltek, mégis állandó rovattá kezdett válni egy történelmi rovat, amelyben a helytörténet közismert toposzaitól kezdve a legújabb, akár még folyamatban lévő kutatásokig jelentek meg művek. Nyilván az itt tapasztalt alkotói aktivitás és összegyűlt tartalom motiválhatta a szerkesztőt abban, hogy vállalkozzon Jászberény átfogó történetének megírására, megszerkesztésére. A háromkötetesre tervezett sorozat – amelynek első kötete idén májusban jelent meg, második része pedig jövőre várható – Jászberény történetét a kezdetektől napjainkig kívánja egységbe foglalni. Az első kötet a reformkor kezdetével, a második – a tervek szerint – a Tanítóképző Főiskola megalapításával fog záródni.

2. Műfaji sajátosságok

Egy város történetét, földrajzi adottságait, gazdasági és társadalmi viszonyait bemutató műveket általában és sokszor jobb híján monográfiáknak szokás nevezni. A monográfia kifejezés olyan művek műfaji megjelölésére szolgál, amelyek egy adott tudományterület kimerítő elemzésével foglalkoznak. Ezek speciális, a földrajztudományból származó válfaja a településmonográfia, amely egy adott település jellemzőinek tételes kutatását tűzi ki célul. Jellemző továbbá a monográfiákra az egyszersőség, így az egynézőpontúság. Ez abból a szempontból érthető is, hogy

egy jól körülhatárolható téma részletes bemutatása tárgyanként eltérő aspektusokból szétfejtíheti az értelmezési keretet. Nem véletlen, hogy a sokszerzős művek – leggyakrabban előforduló műfaji formájuk: a tanulmánykötet – elengedhetetlen alkotó szereplője: a szerkesztő. És roppant érdekes, hogy amíg az egy- vagy kevés szerzős műveknél a szerző(k) nevét jegyezzük meg – és tünteti fel pl. a bibliográfia vagy a könyvtári katalógusrendszer is –, addig a sok szerző közös munkájából alkotott munkáknál a (fő)szerkesztő nevét.

A felvázolt műfaji konvenciók szempontjából Jászberény történetének eme első kötete – és előreláthatólag a másik kettő is – nem sorolható be egyértelműen. Témáját tekintve – egy adott település: Jászberény-monográfia, viszont a kivitelezését vizsgálva jelentős érvek szólnak a tanulmánykötet minősítés mellett is. Felmerül a kérdés, hogy ez csak a jelen mű sajátja, vagy a várostörténet-írás új tendenciáira lehetünk figyelmesek.

3. A kötet szerzői, szerkesztői és támogatói

Hagyományosan a várostörténeteket egy adott város iránt érzelmi szálakkal kötődő és ekképpen forduló amatőr vagy professzionális kutatók, valamely tudomány- vagy foglalkozásterületen értelmiséginek számító személyek írták, vagy olyan tudósok, akik egy addig feldolgozatlan forrásanyag interpretálásával szerettek volna új eredményeket közölni. Később – a 20. század második felében – megjelent a politikai motiváció is. Kérdésként merül fel az új történetelméleti eredmények tükrében, hogy lehet-e egy egységes várostörténetet írni a posztmodern – vagy egyesek szerint már az az utáni – időszakban, létezhet-e az az egységes felső nézőpont, ami ehhez szükséges. Az új várostörténeti munkák jellemzően társadalmi-gazdasági folyamatok évszadokra nyúló kontinuitását vizsgálják, amelyek meghatározzák egy városi közösség mentalitását és létstratégiáit.

Jelen kötet jól ötvözi a Jászberényi kötődéssel rendelkező amatőr vagy professzionális történészek, helytörténeti kutatók részben emocionális motiváltságát, részben szakmai érdeklődését a szükségképpen hiánypótló szándékú, a városhoz kevésbé kötődő, de egy adott témában már jelentős eredményeket elért kutatók munkáját. Jelentős kutatói múlttal rendelkeznek a régészeti fejezet szerzői is, úgymint Dávid Áron (szabadfoglalkozású régész), Prohászka Péter (MTA Köztisztviselői tag), Kovács István (Mátyás Király Múzeum), Langó Péter (MTA Régészeti Intézet), Törőcsik István (régész-történész). Jászberény kora újkori történetét Kocsis Gyula nyugalmazott egyetemi docens (ELTE), valamint Papp Izabella nyugalmazott levéltáros (JNSZML) dolgozta fel. Jászberény történetének 18. századi és a 19. század első harmadáig terjedő – a redempció utáni új városi elit és gazdálkodás kialakulásának – időszakát Bagi Gábor, a szolnoki Damjanich Múzeum kutató-történésze mutatta be, akinek eddigi pályáivében jelentős múltra tekint vissza Jász-Nagy-Szolnok megye középkori és újkori történetének kutatása. A kötet szerző között azonban találunk a pályája kezdetén lévő történészt is, mint pl. Ugry Bálint, aki 2013-tól kezdte meg doktori tanulmányait az ELTÉ-n, s jelenleg az MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézetének a tagja. A tematikus fejezetbe írt Szikszai Mihály, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár főlevéltárosa, és Lovas Lajos rendszeresen publikáló mezőtúri történelem szakos tanár is. A legszorosabb jászberényi kötődéssel rendelkező szerzőkkel zámám a sort, Besenyi Vendel helytörténésszel, Wirth Lajos nyugalmazott főiskolai docenssel, és közülük is kiemelve Bathó Editet, a Jász Múzeum igazgatóját. A közreműködők listáját nézve kiténik, hogy a kötet elkészülte széles

körü jászberényi összefogás eredménye, hiszen a társszerkesztők között találunk nyugalmazott gimnáziumi tanárokat, jelenleg is tanító általános iskolai és főiskolai oktatókat, a helyi sajtó képviselőit, a városi könyvtár munkatársait és a Jászsági Évkönyv személyi apparátusának egy részét. A segítők köréből és a szerzők széles spektrumából következtethetünk a kötet, vagyis történeti önreflexió iránti kulturális igényre, valamint a főszerkesztő remek szervezőképességére és elszántságára.

A közreműködők sorát vizsgálva nem feledkezhetünk meg Jászberény Város Önkormányzatáról, amely a kötet megjelenésének anyagi feltételeit biztosította, jelentős és üdvös mecénási szerepet vállalva fel ezzel.

4. Szerkesztési elvek

A kötet szerkesztési elve a kronologikus ív és a tematikus rend egyfajta szimbiózisa volt. A köztörténeti és a helytörténeti cezúrák konszenzusa mentén tördelték fejezetekre a lineáris időrendiséget, kiegészítve ezt egy olyan zárófejezettel, amelyben inkább az érdekesebb, pikánsabb, adott esetben új kutatási eredményeket mutatták be az oda tartozó tanulmányok szerzői. Az időrendiségnek két dimenziója volt: egyrészt a Jászságnak, mint földrajzi entitásnak a történeti bemutatása – ez az igény magával hozta a régészeti feltárások (őskori, ókori történelem) közlését, és a jászkun betelepülés előtti településszerkezet kialakulásának az ismertetését –, másrészt pedig a jászoknak, mint népcsoportnak és később mint társadalmi-jogi kategóriába tartozó embereknek és történetüknek a leírását. A kötet elején tehát két kameraállásból figyelhettük az eseményeket: az egyik objektív a Zagyva–Tarna-völgyre fókuszál, a másik pedig valahova a Kaukázus felé – míg az első rögzített kameraállásban van, addig a másik egyre közeledik az előbbihez. A két kép valamikor a 13. században találkozik, amikor a jászok letelepülnek a Zagyva–Tarna menti térségbe, Jászsággá téve azt. A Jászság és a jászok története összeér, s ettől kezdve közösen halad. Ezek rendkívül precízen megmunkált, jó arányérzékkel szerkesztett fejezetek: összterjedelmük hasonló (36–32 oldal), négy-négy, zömében 10-15 oldalas tanulmányból állnak, és az időrendiség mentén, mégis jótékony tematikus kitérőkkel mutatják be a Jászság korai és középkori történetét.

A következő két fejezet két-két tanulmányban dolgozza fel a város következő 170 és 130 éves történetét, eljutva az első kötet időkeretének a végéhez. Ahogy az előző két fejezet, úgy ez a kettő is mutat egymással szerkesztési analógiákat. Mindkét fejezet tartalmaz egy-egy hosszabb (82–102 oldal) tanulmányt, amelyek a köztörténet vizsgálódásai pontjain (demográfia, gazdaság és társadalom) végighaladva mutatják be a fejezet teljes időkeretét, ami egy-egy rövidebb törzsszöveggel (6–4 oldal) rendelkező és jelentős mennyiségű eredeti forrást közlő munka. Mindkét dolgozat (Kocsis Gyuláé és Bagi Gáboré) külön is megállná a helyét tudományos munkaként, rendkívül gazdag, de nem áthatolhatatlan forrásanyaggal és azok értelmező kommentárjával szolgál, holisztikus igénnyel kívánja bemutatni a vonatkozó korszakot. Viszont az előző kettő „méretre vágott,” egy-egy röpke órát a könyv olvasására szánó érdeklődő számára is befogadható terjedelmű tanulmányokból álló fejezet után megterhelőnek tűnhet ez az arányváltás. És tekintve, hogy a történeti emlékezetben legaktívabban élő témák (pl. török hódoltság, eladatás, redempció) e fejezetekben kerülnek elő, érdemes lett volna jobban tördelni az egységes tanulmányokat kisebbekre a fent már említett vizsgálódási pontok szerint. És ez csak sokadlagos esztétizáló szempont, de a tartalomjegyzékben is jobban mutat öt darab négy-négy tanulmányt

tartalmazó fejezet, és ezt az összterjedelem meg is engedte volna, hiszen a harmadik-negyedik fejezet kb. kétszer-háromszor olyan hosszú, mint az első kettő. És pont a két említett tanulmány szakmai minősége érdemelte volna meg a cizelláltabb, könnyedebb olvasnivalónak ígérkező formátumot.

Az utolsó fejezetben visszatér a pluralizált szerkesztés: maga a fejezetcím is többes számban van megfogalmazva, utalva a több nézőpontúságra, az egészből kiragadott rész-jellegre és az életképek vonzó konnotációjára. És valóban, egymástól látszólag eltérő, különböző idősíkbán és társadalmi dimenzióban mozgó témák kerülnek elő kerületi székháztól és a malmoktól a város első históriásán át a fegyelmezett jászpolgárt is pirulásra és mosolygásra készítő pikáns történetekig, megközelítve a megérthetlent, a halált, és ami utána marad itt belőlünk. Ezek a rövid villanások remekül kiegészítik a szigorú kronologikus rendben haladó fő történeti szálat, mint ahogy színesítette a második fejezetben a Lehel-kürt és az elefántcsont-megmunkálás és -kereskedelem vonatkozásainak ismertetése is.

Jelentős értéke a műnek a gazdag és bőségesen közölt forrásanyag, amely egyrészt valóban élővé, közelivé teszi a történelmet az emberek számára, akik a régi neveket tartalmazó listákat böngészve – s azon felfedezni vélve valamely őstüket –, és az egykorú leveleket olvasva ráeszmélnek arra, hogy a régiek is ugyanúgy éreztek, ugyanúgy próbálkoztak a lehetetlennel: kifejezni érzéseiket és gondolataikat a nyelv által. Jászberény 1699-es névjegyzéke, a jászberényi redemptusok névjegyzéke, illetve Mihálkovic és Kazinczy levelezése mind ezt a célt szolgálja. A makroszintű áttekintést és a továbbolvasást segítik a kötetvégi függelék-tartalmak, úgymint a Szabó Jánosné által szerkesztett időrendi táblázat, a Gulyás Erzsébet által összeállított forrás- és irodalomjegyzék, valamint a Pethő László innovatív szemléletét mutató és általa gyűjtött digitális hivatkozáslista.

Az időkeret megállapítása egyfajta szerencsés konszenzus a köztörténeti periodizáció és szerkesztői értelmezési keret között. Pethő László főszerkesztő az első, országos szintű kiadványban megjelent Jászberényről szóló tanulmány időpontját (1827) tekintette cezúrának, amely történetesen egybeesik a magyar reformkor kezdetével. Így az első kötet 1830-ig tart, vagyis a történeti és politikai reformkor (1830–1848, – Széchenyi 1825-ös, az MTT megalapítására irányuló felajánlását csak erősen metaforikus értelemben tekinthetjük a reformkor kezdetének, azon az országgyűlésen jelentős reformjavaslatok még nem hangzottak el) a második kötet nyitánya lesz, amelyet szintén egy művelődéstörténeti állomásig, Jászberény újabb kulturális ugródeszkáig, a Tanítóképző megalapításáig kíván végigvinni a szerkesztő.

5. A kötet fogadtatása és utóélete

A kötet 2013 őszétől 2014 januárjáig készült, és az év májusában jelent meg. A premier könyvbemutató május 6-ára, az újonnan törvénybe iktatott jászkun redempció emléknapjára esett – minden bizonnyal tudatos volt ez a választás, és érthető az időpont szimbolikáját tekintve. Az eseményt a Városi Könyvtár kamaratermében tartották az alkotók, közreműködők, a sajtó képviselői és az érdeklődők jelenlétével. A rendkívül jó hangulatúra sikeredett bemutató házigazdája Kertész Ottó, a Jászsági Évkönyv kuratórium-elnöke volt – részben neki köszönhetően volt olyan jó hangulatú –, a felszólalók pedig Pethő László főszerkesztő, Bali János első olvasó, a Stratégiakutató Intézet osztályvezetője, Szabó Tamás polgármester. Pethő László a fentebb már

érintett szerkesztői szándékokról és elvekről beszélt, Bali János rámutatott, hogy jelen kötetben szerencsésen együtt van a szakmai minőség és a város iránti elköteleződés, Szabó Tamás beszédének üzenete pedig az volt, hogy megtiszteltetés egy ilyen erős és szerves identitással rendelkező közösség vezetőjének lenni. A felszólalók sorát jótékonyan egészítette Erdei Gábor, a Trió TV munkatársa, aki rövid szemelvényeket – a bemutatón állandósult frazeológiával élve: kóstolókat – olvasott fel a műből, nem meglepő módon jelentős hangsúlyt fektetve és sikert elérve a paráznalkodókkal mint bűnelkövetőkkel foglalkozó rész ismertetésére. A bemutatót a kötet képanyagából való vetítés kísérte végig, zárásként pedig a szerzők és közreműködők átvehették tiszteletpéldányukat.

A recepció újabb állomása az év június 13-án, Szolnokon a TISZApART Mozi kávézójában volt, ahol a szolnoki szakmai közönségnek mutatták be a könyvet. A rendezvény minden szereplője valamilyen formában jászberényi kötődésű volt: a felszólalók közül hárman a jászberényi Tanítóképző főiskolán diplomáztak, mások jászberényi születésűek, vagy mind a mai napig ott élnek. Az esemény házigazdája Lengyel Boldizsár újságíró volt, a felszólalók pedig Pethő László, Fülöp Tamás, a Magyar Nemzeti Levéltár megyei főigazgató-helyettese, Juhász Dániel jászberényi alpolgármester és Mihályi Gábor, a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője. A kerekasztal-beszélgetés előtt Cseh Dániel, a Debreceni Egyetem végzős hallgatója, jászberényi lakos adott elő néhány nép- és történelmi témájú vagy ihletettséggű dalt gitáron. Ezek egyikére reflektált is Fülöp Tamás a hozzászólásában, miszerint nehéz eldönteni hol van a határ a múlt feltárása és történelem megalkotása között.

Összegzésképpen elmondható, hogy egy jelentős kulturális misszió a kötet megalkotása és a továbbiak tervezése, hiszen minden közösségnek szüksége van jól elkészített tükörrre, amelybe nézve önmagát látja. És szüksége van arra is, hogy a szétszóródott kreatív energiákat becsatornázza produktív eredmények szülessenek. Ez a könyv mindkét igényt kielégíti: magas szakmai színvonalon hitelesen reflektál korábbi énünkre, jászberényi őseinkre. Mert egy fa nem választható el a gyökerétől, ahogy az ember sem az őseitől, a jelen sem a múlttól.

Debrecen, 2014. november 2-4.

KRÓNIKA A JÁSZSÁGI TELEPÜLÉSEK ELMÚLT ÉVI ESEMÉNYEIRŐL

*Jászsalsószentgyörgy¹
2013**Január*

25. Jász viseleti bemutatót tartott Jászsalsószentgyörgyön a Helytörténeti Kör meghívására a Jászsági Hagyományörző Egylet. (Redemptio 2013. 1. szám, JK. 2013. 1. szám, ÚN. 01. 29.)

Február

15. Pörkölttorta a jász hagyományok szerint. A pörkölttorta-készítés rejtelseiből kaphattak ízelítőt az érdeklődők a Jászsalsószentgyörgyi Helytörténeti Kör irodájában. (ÚN. 2013.02.19.)

Március

15. A Nemzeti ünnepen a Helytörténeti Kör a község temetőjében megkoszorúzta három szabadságharcos katona sírját. (Redemptio 2013. 2. szám, JK. 2013/1)

15. Ünnepi szentmise, melyet Pápai Lajos győri püspök celebrált. (JK.2013/1.)

Május

18. Elismerést kapott a helytörténész. Lukácsi László második díjat nyert a megyei honismereti pályázaton a jászsalsószentgyörgyi templom történetének megírásával. (ÚN. 2013. 05. 23)

31. A Helytörténeti Kör által meghirdetett „Az én Szentgyörgyöm” – fotópályázat nyertes képeiből tartottak kiállítást a Faluházban. (JK.2013/2)

Június

13. Szeged adott otthont a Kerékpáros Iskola Kupa csapatverseny országos döntőjének. A versenyen országos 4. helyezést ért el Bajzáth Márton jászsalsószentgyörgyi 8. osztályos tanuló. (ÚN. 2013. 06.13.)

Július

6. 33 éves korában elhunyt Szilágyi Péter képviselő. (J.K. 2013/2)

Megmenekült az enyészettől a község büszkesége: Végre önkormányzati tulajdonban az Erzsébet malom. (JK. 2013/2)

Újabb jelentős, és hasznos terv valósul meg, elkezdődött Jászsalsószentgyörgy hulladéklerakójának rekultivációja. (J.K. 2013/2)

Augusztus

1. Alsószentgyörgyről szólnak a hírek. Helybéli gyűjtők tulajdonában lévő festményekből nyílt kiállítás a Faluházban. (ÚN. 2013. 08. 24.)

9. Izgalmas témában vizsgálódik Tóth János jászsalsószentgyörgyi kutató (Horváth kisebbségi közösségek empirikus vizsgálata Vas megye hét településén). (ÚN. 2013.09.09.)

1 Összeállította: Gál Judit

19. Immár hatodik alkalommal került sor a Vadasparkban a Családi napra. Ekkor rendezték meg először az I. Szent György Vitézi Virtusvetélkedőt. (JK. 2013/2)

20. Szarvák Imre az Év polgármestere 2013-ban. (ÚK. 2013. 08. 16., JK. 2013/ 2)

Szeptember

19. Befejeződtek a munkálatok, megújult a jászalsószentgyörgyi Cifrapalota Óvoda. (Nyílászárók cseréje, lábazat és homlokzat, földem hőszigetelése, fűtéskorszerűsítés) (J.K. 2013/2)

Október

5. Az egyházközösség zarándoklata Máriabesnyőn. (J.K. 2013/3.)

19. „Kultúrák találkozása” Hagyományőrző Ki-mit-tud? a Faluházban. (2013/3.)

23. Zarándok- kirándulás Pécssett. (J.K. 2013/3.)

24. Jászalsószentgyörgyi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének „A Hit Éve” rendezvény- sorozatának záró előadása. Veres András püspök tartotta a Faluházban. (J.K. 2013/3.)

November

9. Szellemes vetélkedő a Faluházban az Ifjúsági Egyesület rendezésében. (J.K. 2013/3.)

22. Helytörténeti Kör szervezésében Falusi esték: Csigacsinálás. (J.K. 2013/2)

29. Helytörténeti Kör szervezésében folytatódott a „Falusi esték” programsorozat, melyben most a rongyszőnyeg készítés rejtelseivel ismerkedhettünk meg. (J.K. 2013/2)

30. Egyházközösségi nap a tornateremben Pásztor Pascal helyi plébános előadásával. (J.K. 2013/3.)

December

9. Utoljára pompázott ünnepi fényben Sass Dezső Háza. Két évtizede minden decemberben gyönyörködhattunk a fényárban. (ÚN. 2013. 12. 30.)

13. Helytörténeti Kör „Falusi esték”: Pörkölttorta készítés (JK. 2013/2)

14. „Angyali érintés” címmel, advent alkalmával helyi műkedvelők nagy sikerű koncertet tartottak a Községháza dísztermében. (J.K. 2013/3.)

23. Községi Önkormányzat által szervezett „mindenki karácsonya”, melyet minden évben sok résztvevővel rendeznek meg a faluházban.

2014

Március

15. Bem József szobrát avatták fel, melyet a lengyel testvértelepülés, Tarnow-Gmina ajándékozott Jászalsószentgyörgynek. (Retemptio 2014. 2. szám és JK. 2014/1)

Keresztúti ájtatosságot tartottak a jászalsószentgyörgyi és jánoshidai egyházközösség hívei Pásztor Pascal plébános vezetésével. (ÚN. 2014.03.22)

Április

Történelmi fordulat a Vadas Csárda életében. Az Ifjúsági Egyesület az önkormányzat koordinálásával 35 millió Ft-os pályázatot nyert a Vadas csárda vendégházzá történő alakítására.. (J.K. 2014/1) 42,5 millió forintból újul meg a volt vízimalom épülete. (J.K. 2014/1)

Május

13. A Helytörténeti Kör a Községi Könyvtárban a holokauszt helyi áldozatairól emlékezett meg. (Redemptió 2014. 3. szám)
20. A marketing ez alkalommal a találkozás örömét hozta Szentgyörgyre. Töröcsik Mária marketingprofesszort látta vendégül a Helytörténeti Kör. (Jászsági Mozaik 2014. 05. 23)

Július

12. A X. jubileumi Hármaskerületi aratóversenyen Kunhegyesen a jászsószentgyörgyi Hagyományörzők második helyezést értek el. (Redemptió 2014. 4. szám, ÚN. 2014. 08.01.)
14. Vélhetően tüzéségi lövedéket találtak Jászsószentgyörgyön, melynek következményeként 44 embert kellett kitelepíteni. Éjszakára minden lakos hazatérhetett otthonába. (ÚN. 2014. 07. 15.)
28. A Helytörténeti Kör a templomkertben az I. világháborús emlékműnél emlékezett meg a háború kitörésének centenáriumán a szentgyörgyi hősi halott katonákról. (Redemptió 2014. 4. szám, ÚN. 2014. 08.01.)

Augusztus

23. VII. Családi nap, melynek keretében került sor az új Tájház és a felújított Vadas Csárda ünnepélyes átadására. (JK. 2014/2)

*Jászapáti²
2013**Május*

7. Megerősítik és fejlesztik a 31-es főutat. = UN. 2013.05.07. 1. oldal
7. Elkezdődött a ravatalozó felújítása. A 35 millió forintos beruházást a város önkormányzata saját forrásból finanszírozza. = UN. 2013.05.07. 4. oldal, 2013.07.13. 3. oldal, 2013.07.15. 4. oldal, 2013.10.29. 4. oldal, 2013.11.05. 4. oldal, HM. 2013. 7. szám 3. oldal, 2013. 10. szám 9. oldal, 2013. 11. szám 2. oldal
11. Ma este Jászapáti tartják a 24. alkalommal megrendezésre kerülő Jász Bált. Első alkalom, hogy Jászberény helyett más Jászsági település rendezi meg. = UN. 2013.05.11. 5. oldal, 2013.05.13. 1. oldal, 2014.03.25. 4. oldal, HM. 2013. 5. szám 2. oldal

Június

13. Új buszváró létesült a Munkácsy téren és a gimnázium mellett, amire 8 millió forintot kapott a település a Jászsági közösségi közlekedés pályázatból. = UN. 2013. 06.13. 4. oldal
24. A 20. Jász Világtalálkozót Jászapáti városa rendezi meg 2014-ben. = UN. 2013.06.24. 2. oldal, 2013.06.29. 5. oldal, 2014.02.15. 5. oldal, 2014.03.08. 3. oldal, 2014.04.22. 5. oldal, HM. 2014. 3. szám 3. oldal, JU. 2014. 3. szám 6. oldal, 2014. 4. szám 1. oldal
27. Gazdag programok várják a Gazdakör aratónapján résztvevőket és látogatókat, melyet július 6-án rendeznek meg. = UN. 2013.06.27. 4. oldal, 2013.07.08. 1., 3. oldal

2 Összeállították: Balláné Szabó Ilona és Csintalan Dóra

Július

4. Egészségügyi alapellátás-fejlesztési modell-program indul a svájci–magyar együttműködési program keretében. A 3,7 milliárd forint összegű támogatásból Jászapáti is részesül 3 éven keresztül. = UN. 2013.07.04. 1. oldal, 2013.07.17. 1. oldal

9. 17. alkalommal nyitotta meg kapuit a JAK tábor július 1-jén. = UN. 2013.07.09. 4. oldal, 2013.07.18. 4. oldal, 2013.07.22. 4. oldal, JU. 2013. 8. szám 6. oldal

13. A JABE 17. alkalommal megrendezett Aratónapján és 15. Kakaspörköltfőző versenyén több száz látogató vett részt. = UN. 2013.07.15. 3. oldal, JU. 2013. 7. szám 6. oldal, 2013. 8. szám 1., 5. oldal

26. Jubileumát ünnepelte a Jászsági Randevű. Idén 25. alkalommal rendezték meg a programsozortot. = UN: 2013.07.29. 3. oldal, 2013.08.06. 4. oldal, HM. 2013. 8. szám 2. oldal

Augusztus

20. Nemzeti ünnepünkön felavatásra került Szent István és Boldog Gizella szobra. Majd megtartották a szokásos városi ünnepséget, amelynek keretében a kitüntetések átadása is megtörtént. = UN. 2013. 08.21. 2. oldal, 2013.08.22. 4. oldal, 2013.08.28. 11. oldal, HM. 2013. 8. szám 3. oldal

Szeptember

20. Ünnepélyes keretek között rakták le a város ipari parkjában a Jász Plasztik KFT. új üzemének alapkövét. = UN. 2013.09.21. 2. oldal

Október

12. Hivatalosan is átadták a Jászapáti Jászszentandrás közötti felújított közútszakaszt. Az út korszerűsítésére 527 millió forintot költöttek. = UN. 2013. 10.13. 2. oldal, HM. 2013.10. szám 3. oldal

16. Új bölcsödét avattak a városban. A beruházás az Új Széchenyi Terv Észak-Alföldi Operatív Programjának keretéből valósult meg. = UN. 2013.10.17. 4. oldal

19. Jubileumot ünnepeltek a néptáncosok. 35 éve generációk adják át egymásnak a hagyományokat. = UN. 2013.10.24. 4. oldal

December

10. 15 éves idén a Polgárőr Egyesület. A tagok a nap valamennyi időszakában a lakosság szolgálatára állnak. = UN. 2013.12.10. 4. oldal

2014

Január

25. A Kőkény család kapta a 2014. évi Pájer Antal díjat, amelyet a Magyar Kultúra Napja alkalmából adományoz a város képviselő-testülete. = HM. 2014. 2. szám 6. oldal, JU. 2014. 2. szám 1. oldal

28. Ausztriából érkeztek egészségügyi eszközök a megye kórházaiba. A Jászapáti Kamillianus Közösség és az ausztriai testvérközösség jó kapcsolatának köszönhető a nagylelkű ajándék. = UN. 2014.01.28. 3. oldal, 2014.02.01. 5. oldal, 2014.02.14. 15. oldal

Február

4. Immár hivatalos, hogy május 6-a a Jászkun Redempció emléknapja, amelyet az országgyűlés határozatában is megerősített. = UN: 2014.02.05. 1. oldal, HM. 2014. 5. szám 1. oldal

Március

13. Megkezdődött a 31-es főút felújítása és a körforgalom kiépítése. = UN. 2014.03.13. 4. oldal, 2014.04.10. 4. oldal

Április

6. A Jászság országgyűlési képviselőjévé Pócs Jánost választották. = UN. 2014.04.08. 1. 3. oldal, 2014.04.19. 3. oldal, Redemptio 2014. 2. szám 1., 7. oldal

*Jászberény³
2013**Június*

04. Az Apponyi téren felavatták a város Trianon emlékművét, Szabó Imrefia Béla alkotását. = JkÚ. 06. 06.

06. 5. alkalommal rendezte meg a Városi Könyvtár a Könyves Csütörtököt. A rendezvény vendégei Lackfi Jánossal, Bosnyák Viktóriával és Kepes Andrással is találkozhattak. = JkÚ. 06. 13.

08. A svájci Shinkyokushin Karate Európa-bajnokságon Szabó Zsófia, a Yakuzák SE versenyzője bronzérmes lett. = JkÚ. 06. 13.

10. Párizsban, az Unesco Palotában szerepelt a Jászság Népi Együttes a Felszállott a páva tehetségkutató döntőseivel együtt. = JkÚ. 06. 20.

14. Fennállásának huszadik évfordulóját ünnepelte a Református Egyház Gólya Óvodája. = JkÚ. 06. 20.

15. Megnyílt a Szikra Galéria. Szikra István vállalkozó jászsági képzőművészek munkáiból álló gyűjteménye a nagyközönség számára is láthatóvá vált. = JkÚ. 06. 20.

A Jász Múzeum és a Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria közös szervezésében rendezték meg a Múzeumok Éjszakája jászberényi programjait. = JkÚ. 06. 20.

18. A Duna TV Kívánságkosár című műsorában a jászok történelmi múltját, hagyományait, a XIX. Jász Világtalálkozó programjait ismerhették meg a televízió nézői. = JkÚ. 06. 20.

21–23. Jászberényben rendezték meg a 19. Jász Világtalálkozót. Jászkapitánnyá Bolla Jánost választották, a Jászságért Díjat Bánkiné Molnár Erzsébet történész (Kiskunfélegyháza) kapta. = JkÚ. 06. 27.

21. Monománia 13 címmel nyílt meg Máté György szobrászművész kiállítása az egykori Jászkürt Fogadóban. = JkÚ. 06. 27.

22. A 110 éve született és 30 éve elhunyt Benke László templomfestői tevékenységét bemutató kiállítás nyílt a Hamza Gyűjtemény és Jász Galériában. = JkÚ. 06. 27.

A Városi Könyvtárban oszét festőművészek kiállítását tekinthették meg az érdeklődők. = JkÚ. 06. 27.

25–29. A Kárpát-medencei Összmagyar Diák Labdarúgó Bajnokság elődöntőjében Ada, Borsi, Csóka, Marosvásárhely és Rimaszombat csapatait látta vendégül Jászberény. = JkÚ. 06. 27.

27. Országos tűzmelegelőzési konferenciát tartottak az Aranyas Rendezvényházban. = JkÚ. 07. 04.

28. 40. születésnapját ünnepelte a Jász Kertbarát Klub. = JkÚ. 07. 04.

Gáll János, a Szent Erzsébet Kórház Gasztroenterológia osztályvezető főorvosa Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Egészségügyi díjat vehetett át a Semmelweis-nap alkalmából. = JkÚ. 07. 11.

30. Bednarik Anasztázia orgonaművész adott koncertet a Ferences templomban. = JkÚ. 07. 11.
Regionális Ifjúsági és Jászsági Szólótáncversenynek adott otthont a Jászság Népi Együttes Víztcai székhelye. = JkÚ. 07. 04.

Július

01. A Semmelweis-nap alkalmából elismeréseket vehettek át a Szent Erzsébet Kórház dolgozói. = JkÚ. 07. 04.

06. A II. Jászberényi Sportágválasztón több mint ötven sportegyesület mutatkozott be a Margitszigeten és környékén. = JkÚ. 07. 11.

12–14. Negyedik alkalommal rendezték meg az Érpárt Fesztivált. = JkÚ. 07. 18.

13. XIX. Társastánc Gála a Szabadtéri Színpadon. = JkÚ. 07. 18.

20. Electrolux díjugrató lovasverseny zajlott a gyár melletti füves labdarúgópályán. = JkÚ. 08. 01.

22–27. Olvasótábort szervezett a Városi Könyvtár hátrányos helyzetű tehetséges gyerekeknek Öregerdőn. = JkÚ. 08. 22.

25. A Szent Imre temetőben vettek végső búcsút Misi Évától, aki a jászsági szücsminták öszszegyűjtésében vezető szerepet játszott. 1998-ban Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Művészeti díjban, 2010-ben Pro Urbe Jászberény díjban részesült. = JkÚ. 08. 01.

Augusztus

02. Átadták a Jászság Népi Együttes székházát a Vízt utcában. = JkÚ. 08. 22.

03. Fogathajtó verseny az Electrolux Kft. melletti füves pályán. = JkÚ. 08. 15.

A Bercsényi úti Sportszarnok és az Ifjúsági Ház adott otthont a XXVI. Nemzetközi Mézvásár és Méhésztalálkozó rendezvényeinek. Mézkirálynővé Lehóczki Tímeát választották. = JkÚ. 08. 15.

A Hamza Múzeum Csonka tárlat címmel bihari művészeket bemutató kiállításával csatlakozott a Csángó Fesztivál programjaihoz. = JkÚ. 08. 15.

04. Egyházzenei hangversenynek adott otthont a Főtemplom, a Palotásy János Vegyeskar mellett fellépett a budapesti Szent Család Templom kórusa, az esztergomi Balassa Bálint Vegyeskar, valamint az Esztergomi Szimfonikusok Zenekara. = JkÚ. 08. 22.

06–11. A XXIII. Csángó Fesztivál rendezvényein a jászberényi néptáncegyütteseken kívül grúz, panamai, indonéz, lengyel és török táncosok is részt vettek. = JkÚ. 08. 15.

10. A Déryné Rendezvényház dísztermében tartották meg a VII. Magyar-Magyar Konferenciát. = JkÚ. 08. 15.

11. Viszóczy Ilona etnográfus mutatta be Bathó Edit A jász viselet című könyvének második, bővített kiadását. = JkÚ. 08. 15.

14. Ternyák Csaba egri érsek főesperessé nevezte ki Szántó József apátplébánost. = JkÚ. 09. 26.
14–17. Városi delegáció látogatott Vechtába. = JkÚ. 08. 22.
15. Az Apponyi Albert Általános Iskola testvériskolai megállapodást írt alá Gyimesfelsőlok általános iskolájával. = JkÚ. 09. 26.
16. Jászberényi önkormányzati küldöttség tartózkodott Topolcsányban. = JkÚ. 09. 05.
20. Budai Gyula államtitkár volt a városi ünnepség szónoka. = JkÚ. 08. 22.
- Augusztus 20-a alkalmából Suba Györgyöt, a KÉSZ jászberényi szervezetének elnökét Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért Díjjal tüntették ki. Elismerést kapott még a Kód Kft., a Jászberényi Hagyományörző Együttes és Kereszthidi Gabriella, a Dance Fitness SE elnöke. = JkÚ. 08. 22.
- Mókusmajom született az Állatkertben. = JkÚ. 09. 12.
23. Jászberényi küldöttség látogatott Sucha Beskidzkába. = JkÚ. 08. 29.
25. 6. alkalommal rendezték meg a Jászberényi Triatlon Sportegyesület futóversenyét, a Zagyvamenti maratont. = JkÚ. 08. 29.
27. Szigeti Tamásné, a Nagyboldogasszony Kéttannyelvű Katolikus Általános Iskola gazdasági ügyintézője a Szent Gellért-díj ezüst fokozatát kapta az Egri Főegyházmegyétől. = JkÚ. 08. 29.
28. Jászberényből hivatalos delegáció indult Conselvébe. = JkÚ. 09. 05.
30. A második alkalommal megrendezett Állatkertek Éjszakája programhoz csatlakozott a Jászberényi Állatkert is. = JkÚ. 09. 05.
31. Mint(h)akép címmel nyílt kiállítás az ArtCamp alkotótáborban készült munkákból. = JkÚ. 09. 05.
- A Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria a megyeszékhelyen, a Szolnoki Galériában mutatta be Hamza D. Ákos életművét. = JkÚ. 09. 05.

Szeptember

01. Medvegy János apátplébános kapta a KÉSZ által alapított Szent Rozália-díjat. = JkÚ. 09. 05.
- 13–15. Harmadik alkalommal nyílt meg a Jászság Expo és Fesztivál. A Vásári Nagydíjat a Jász-Ablak Kft. kapta. Ekkor rendezték meg a Testvérvárosok Találkozóját is, melynek keretében Karl-Heinz Wehry vechtai igazgató díszpolgári címet kapott. Ez alkalommal ünnepelték Vechta és Jászberény testvérvárosi szerződésének 20. évfordulóját is. Jászberény és Lajosmizse testvérvárosi szándéknyilatkozatot írt alá. = JkÚ. 09. 19.
16. A Szakrális Művészetek Hete keretében szakrális képzőművészeti kiállítás nyílt a Városi Könyvtárban. = JkÚ. 09. 26.
20. A Kulturális Örökség Napja alkalmából a Jászkürt Fogadóban a Jászsági Képzőművészetbarátok Egyesülete kiállítását tekinthették meg az érdeklődők. = JkÚ. 09. 26.
- Jászberénybe látogatott Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes. = JkÚ. 09. 26.
- 20–22. Jászberény küldöttsége Técsőn tett látogatást. = JkÚ. 09. 26.
21. Huszadik évfordulóját ünnepelte a Maci Alapítvány. = JkÚ.
26. Átadták a Szent Erzsébet Kórház komfortszobáját. = JkÚ. 10. 03.
27. A Déryné-díjat Suba Györgyné Kocsis Julianna és Erős Dénes, a Palotásy János zeneiskola gitártanára kapta. = JkÚ. 10. 03.

Október

11. A Coop Áruház aulája adott helyet a 10. Berényi Borünnepnek. = JkÚ. 10. 17.
12. Elhunyt Kiss Lajos címzetes kanonok, ny. Jászberény-Szentkúti plébános. = JkÚ. 10. 24.
15. Ülést tartott a Jászsági Önkormányzatok Szövetsége. = JkÚ. 10. 17.
17. Az Őszi Művészeti Hetek keretében kiállítás nyílt a Zagyva-part sétányon „Múzeumok a közösségekért” címmel. A rendezvényt sorozat november 9-ig tartott. = JkÚ. 10. 24.
18. Átadták a felújított mozi épületét. = JkÚ. 10. 24.
- Sugárné Koncsek Aranka helytörténész 95., Baráth Károly fényképészmester és Bolla János jászkapitány 70., Sas István 60. születésnapját ünnepelte a Jász Múzeum. = JkÚ. 10. 24.
19. Fiatal néptáncosok versenyének adott helyet a Jászság Népi Együttes székháza. = JkÚ. 10. 24.
23. A Lehel Vezér Gimnázium diákjainak műsorával emlékezett Jászberény közönsége 1956-ra. = JkÚ. 10. 24.
- A Déryné Vegyeskar a magdeburgi EXAUDI énekkarral adott koncertet a Déryné Rendezvényházban. = JkÚ. 10. 31.
- 24–25. A Gépipari Tudományos Egyesület Fenntartható fejlődés a háztartási készülék ágazatban címmel rendezett kétnapos szemináriumot a Déryné Rendezvényházban. = JkÚ. 10. 31.
26. A Magyar Sebész Társaság Észak-kelet-magyarországi Csoportja tartott konferenciát a Szent Erzsébet Kórház közreműködésével. = JkÚ. 10. 31.
27. Szántó József apátplébános hálaadó szentmisét tartott a négyszállási kápolnában, annak felújítása alkalmából. = JkÚ. 10. 31.
28. A Városi Könyvtárban működő Csillagda öt éves évfordulóját ünnepelte a Jászcsillagászok Baráti Köre. = JkÚ. 10. 31.

November

04. Emléktáblát avattak az egykori szovjet laktanya parancsnoka emlékére. Mivel nem volt hajlandó rátámadni a jászberényiekre, ezért szovjet felettesei kivégezték. = JkÚ. 11. 07.
08. Termelés és fogyasztás a Jász-Kunságban címmel tartottak tudományos tanácskozást a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a Polgármesteri Hivatal dísztermében. = JkÚ. 11. 14.
09. Testvérvárosi küldöttség érkezett Técsőről. = JkÚ. 11. 14.
- Hangversennyel ünnepelte fennállása 35. évfordulóját a Székely Mihály Kórus. = JkÚ. 11. 14.
14. A Városi Könyvtárban nyílt meg Sára Sándor fotókiállítása. = JkÚ. 11.
18. Átadták a felújított Szent István Házat. = JkÚ. 11. 21.
21. A Szikra Galériában mutatták be a 21. Jászsági Évkönyvet. = JkÚ. 11. 28.
22. Átadásra került a Jászberényi Futball Club műfüves labdarúgópályája. = JkÚ. 11. 28.
30. A Lehel Film-Színházban ünnepelte tizenöt éves fennállását a Jászberényi Hagyományörző Együttes. = JkÚ. 12. 05.
- A Szent Erzsébet Kórház Tudományos Bizottsága a szülészet-nőgyógyászat újdonságairól szervezett konferenciát a főiskola dísztermében. = JkÚ. 12. 05.

December

01. Giuseppe Verdi születésének 200. évfordulója tiszteletére adott hangversenyt a Déryné Vegyeskar. = JkÚ. 12. 05.

- 03–04. Az Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. a demográfiai változás problematikájáról szervezett projekttalálkozót jázsági önkormányzatokkal közösen. = JkÚ. 12. 05.
07. Átadták a Bercsényi úti sportcsarnok kibővített szárnyát. = JkÚ. 12. 12.
22. Tizenötödik születésnapját ünnepelte a Harmónia Óvónői Kamarakórus. = JkÚ. 2014. 01. 09.

2014

Január

01. Váradi László Zalán lett a jászberényi Szent Erzsébet Kórház első újszülöttje 2014-ben. = JkÚ. 01. 09.
11. Rác Zózsef hegedűművész zenésztársaival együtt lépett fel a hagyományos újévi koncerten a Lehel Film-Színházban. = JkÚ. 01. 16.
12. A II. magyar hadseregre emlékeztek a Szentkúti Templomban és a II. világháborús emlékműnél. = JkÚ. 01. 16.
19. Láncreakció címmel nyílt kiállítás a Lehel Film-Színház kiállítótermében. = JkÚ. 01. 23.
20. A Szárnypróbálgatók 2014 országos költői verseny díjazottai lettek Utasi Hajnalka és Kocsán László. = JkÚ. 01. 23.
22. Csokonai Vitéz Mihály-díjjal jutalmazták Kocsán Lászlót, a Jászberényi Hagyományörző Együttes művészeti vezetőjét. = JkÚ. 01. 30.
30. A hetvenéves Bedőné Bakki Katalin karnagyot köszöntötte a Palotásy János Vegyeskar. = JkÚ. 02. 06.

Február

04. Az Országgyűlés május 6-át, a redempció évfordulóját emléknapra nyilvánította. = JkÚ. 02. 06.
10. Apponyi Albertre emlékezett a KÉSZ jászberényi csoportja. = JkÚ. 02. 13.
11. Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter tartott fórumot az Aranysas Rendezvényházban. = JkÚ. 02. 13.
13. Harminchat kórházi ágyat kapott a Szent Erzsébet Kórház a Kamillianus Szeretetszolgálat révén. = JkÚ. 02. 20.
- Szócska Miklós egészségügyi államtitkár volt az egészségpolitikai fórum vendége. = JkÚ. 02. 20.
25. A Kommunizmus Áldozatainak Emléknapja alkalmából megemlékezést tartottak a jászberényi áldozatok emléktáblájánál. = JkÚ. 03. 06.
27. Tóth Péter Tanulmányok a magyarországi jászok és a Jászság középkori történelméről című könyvét mutatták be a Jász Múzeumban. = JkÚ. 03. 06.

Március

01. Megnyitotta kapuit a felújított Lehel Sportuszoda. = JkÚ. 03. 06.
08. Bartos Kinga festményeiből nyílt kiállítás a Lehel Film-Színházban. = JkÚ. 03. 13.

15. Nemzeti ünnepünkön a Liska József Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium diákjainak műsora idézte fel az 1848-as eseményeket. = JkÚ. 03. 20.
18. A Florida Gulf Coast University oktatóit és diákjait látta vendégül a főiskola. = JkÚ. 03. 27.
25. Sára Sándor nevét vette fel a Lehel Film-Színház kisterme. = JkÚ. 03. 27.
28. Negyvenedik születésnapját ünnepelte a Jászberényi Pedagógus Természetjáró szakosztály. = JkÚ. 04. 03.
29. Felszentelték a Nagyboldogasszony Kéttannyelvű Katolikus Általános Iskola új könyvtárát. = JkÚ. 04. 03.

Április

3. A Város Napja alkalmából átadták a városi elismeréseket, a díszpolgári címet Pap Géza, az OLAJTERV Zrt. ny. vezérigazgatója, a Pro Urbe érdemérmet Sugárné Koncsek Aranka helytörténész és Gáll János, a Szent Erzsébet Kórház osztályvezető főorvosa kapta. Vasco Varotto, Conselve egykori polgármestere Jászberény Város Tiszteletbeli Polgára lett. = JkÚ. 04. 10.
- 3–27. Tavasz Zsongás Művészeti és Kulturális hetek névvel kulturális fesztivált rendezett a Jászkerület Nonprofit Kft. = JkÚ. 03. 27.
6. Pócs János nyerte az országgyűlési választásokat a Jászságban. = JkÚ. 04. 10.
11. A magyar költészet napja alkalmából Dés László, Dés András zenészek és Grecsó Krisztián író adtak ünnepi műsort a Déryné Rendezvényházban. = JkÚ. 04. 17.
- Jászberénybe látogatott a Török Köztársaság magyarországi nagykövete, Şakir Fakılı. = JkÚ. 04. 17.
16. A VI. Országos Kulin György Csillagászati Diákvetélkedő középiskolás kategóriájában Kalup Csilla az első, Vigh Benjámint a negyedik helyezést érte el. = JkÚ. 04. 30.
19. A Felszállott a páva televíziós néptáncverseny szóló- és páros tánc kategóriáját Kaszai Lili, a Jászság Népi Együttes volt táncosa nyerte párjával, Fundák Kristóffal. Balogh Károly, a jászberényi néptáncgyüttes tagja a második helyen végzett és különdíjat nyert. = JkÚ. 04. 24.
- A száz éve született Tolnay Klárirra emlékeztek a Tolnay Emléknap keretében. = JkÚ. 04. 24.

Május

6. A Redemptio napján bemutatták a Jászberény története a kezdetektől a reformkorig című könyvet. = JkÚ. 05. 08.
8. A Székely Mihály-díjat Konkoly Korina és Rádli Gréta vehette át. = JkÚ. 05. 15.
15. A Szikra Galériában nyílt meg a Hamza Stúdió jubileumi kiállítása. = JkÚ. 05. 22.
23. Alapításának 15. évfordulóját ünnepelte a CO-OP Star Zrt. = JkÚ. 05. 29.
25. 35 éves lett a Jászberényi Állat- és Növénykert. = JkÚ. 05. 29.
- Elhunyt Timár Gábor, a Palotásy János Zeneiskola igazgatója. = JkÚ. 05. 29.
31. Áder János köztársasági elnök adta át a főtérre a Melocco Miklós és Párkányi Raab Péter által készített Lehel vezér szobrot. = JkÚ. 06.

Jászdózsa⁴
2013*Július*

5–7. XIX. Dósai Napok: a főtéri díszünnepségen részt vett Jakab István, az országgyűlés alelnöke, Pócs János országgyűlési képviselő, Kállai Mária kormány megbízott, Körei-Nagy József jászberényi rendőrkapitány, Tadeusz Bar, Markowa-Gmina polgármestere. Szerencsés István polgármester átadta a díjakat: „Jászdózsaért” Kitüntető Díjat Varga Gábor szobrászművésznek, „Közszolgálati Életmű-díjat Szabó Benedekné jegyzőnek. Felavatták az artézi kút szobrát., rovasírásos helységnévtáblát helyeztek el. A Községi Könyvtár falán Kóródi Anikó önkormányzati képviselő felavatta Kerényi Gyula mérnök emléktábláját, aki önzetlenül támogatta a községet. Kápolnadombon szabadtéri szentmisét tartott Szántó József és Iváncsi István, főzőversenyt, kézi aratást rendeztek. Felléptek: az adácsi Zéta Néptáncsoport, a jászdózsai Bozóky János Általános iskola 7. osztályos tanulói, Baranyi Edina, Elek Erzsébet, Pál Loretta, Nostalgia Együttes. Kiállítások: XV. „Dósai” Alkotótábor záró kiállítása, Erdős Otthon lakóinak munkái = D. szeptember, október

5. A község új jegyzője Pál Imre. = D. szeptember

19. Gulyás János nyugalmazott tanár, a Dósai Honismereti Szakkör megszervezőjének temetése. = D. szeptember

27. Jászdózsai Polgárőrség csapata részt vett Tiszadadán a Kárpát-medence Magyarlakta Településeinek Nemzetközi Virtusvetélkedő elődöntőjén, ahol 4. helyezést értek el, szeptember 7-én pedig a 8. helyen végeztek a budapesti döntőn. = D. augusztus

Augusztus

3. A Dósai Honismereti Szakkör Kórusa részt vett a jásztelki falunapon. = D. október

20. Varga Gábor szobrász Szent István családi alkotásának leleplezése a Polgármesteri Hivatal házasságkötő termében. Az ünnepi megemlékezést Kóródi Anikó képviselő tartotta. = D. szeptember

Szeptember

28–29. Jászdózsa Önkormányzata is csatlakozott a „Itthon vagy! Magyarország szeretlek!” országos programhoz: a Községi Házban retró discó-t szerveztek, ahol fellépett az ABBA Systems Együttes. = D. október

Október

1. Az Idősek Világnapján a Bozóky János Általános Iskola tanulói ünnepi műsort adtak az Erdős Otthonban. = D. október

4. Jászfákóhalmi és jászdózsai általános iskolások közös futballcsapata részt vett a jászágói labdarúgó tornán. = D. október

6. Az óvodában megtartották az Állatok Világnapját. = D. december

19. A Dósai Honismereti Szakkör részt vett Gyöngyösorosziban a Hagyományok

Hétvégéjén. = D. október

4 Összeállította: Gulyás Erzsébet

13. A Községi Könyvtár is csatlakozott az „Országos Könyvtári Napok” rendezvényhez, mese-délelőttöt szerveztek a „könyves vasárnapra”. = D. október
- 22–23. A Dósai Honismereti Szakkör részt vett az adácsi XVII. Országos Falusi Színjátszó Találkozóon. = D. december
23. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 57. évfordulójára Nemeckzy László önkormányzati képviselő emlékezett. „Dósa” Község Múltjáért-Jelenéért-Jövőjéért Alapítvány pályázatára kettő pályamű készült: Lőrík Lászlóné és Lukácsi Nikolettta közösen írt az 1940-es árvízről, Kiss Bertalan, pedig az 1960-asról. = D. október

November

7. Bugyi Rita az 5–6. osztályos kategóriában megnyerte az október 23-a tiszteletére megrendezett szavalóversenyt Jászberényben. = D. december
- 13–14. A Községi Házban fellépett a testvértelepülés, Csíkszentsimon-Csatószeg fűvőzene-kara, Árpád Árpád karmester vezényletével. = D. december

December

9. Falugyűlés. = D. december
13. Pál Imre jegyző munkaviszonyát megszüntették, helyette Juhász Anett, a Polgármesteri Hivatal dolgozója lett az új megbízott. = D. 2014. február
19. Az Erdős Otthonban a Dósai Honismereti Szakkör karácsonyi műsort adott. = D. 214. február
20. Falu karácsonya. = D. december

2014

Január

- A Dósai Hírek című újság 20 éves. = D. február
- A 31-es főút Jászdózsát összekötő felújított útszakaszának átadása. = D. február
9. Az Erdős Otthonban 100. születésnapját ünnepelte Varga Miklósné. = D. február
12. Megemlékezés a Doni katasztrófa áldozatairól a II. Világháborús emlékműnél. = D. február
- 28–29. A Magyar Ökumenikus Segélyszolgálat EU Élelmiszerprogram II. fordulójának keretében élelmiszercsomagok kiadására került sor. Segélyben 312 család, 974 személy részesült. = D. február

Február

3. A Deák Ferenc Gimnázium, Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskolában megrendezett Deák műveltségű versenyen a Bozóky János Általános Iskola csapata: Ludmerszki Kitti, Vigh Adrienn, Jónás Bernadett II. helyen végzett. = D. február
6. Farsangi bál a Bózóky Általános Iskolában. = D. február
21. A Bozóky Általános Iskola megrendezte a hagyományos DIÁK-napot. = D. április

Március

1. Hagyományos disznóölést rendezett a Honismereti Szakkör. = D. április
11. A Költészet Napja alkalmából a Községi Könyvtár szavalóversenyt rendezett óvodás és általános iskolás gyerekeknek. = D. április

14. Az 1848-as forradalom és szabadságharcra való emlékezés. = D. április
 14. A 30 éves a Dósai Honismereti Szakkör születésnapjának ünnepe. = D. április
 14. A jászapáti Gróf Széchenyi István Gimnázium és Szakképző Iskola által a Költészet Napja és Pájer Antal születésének évfordulója alkalmából rendezett versmondó versenyen a jászberényi Nagyboldogasszony Katolikus Általános Iskola tanulója, Baranyi Edina első helyezést ért el. = D. április

Április

1. Új piaci rend lép életbe: minden hét keddi, csütörtöki és szombati nap 6-12-ig tart nyitva. =D. június
 3. A Tavaszi Hadjárat ünnepség sorozatához kapcsolódtak. =D. április
 6. Országgyűlési képviselő-választás: országgyűlési képviselő Pócs János. = D. április

Május

1. A Dósai Honismereti Szakkör népdalköre részt vett Jászszentlászló alapításának 140 éves évfordulójára rendezett ünnepségen. Jászdózsa is falualapító. = D. június
 14. Jászdósai Iskoláért, Óvodáért és Közművelődésért Alapítvány jótékonyági estje. = D. június
 30. Óvodai tanévzáró és ballagás a Közösségi házban. = D. június

Június

19. Balog Erika önkormányzati képviselő tagságáról lemondott, helyére Dudás László független jelölt került a listáról. A Pénzügyi bizottság elnökének Kóródi Anikó Zsuzsannát választották, a bizottság tagjának pedig Némethné Harsányi Katalin Juliannát. = D. Június
 13. A Bozóky János Általános Iskola diákjainak ballagása. Kiemelkedő díjat kapott Herédi Viktória, Kiss Zsuzsanna, Ludmerszki Kitti, Mákszem Fanni. = D. június
 30. Óvodai tanévzáró és ballagás a Közösségi házban. = D. június

Jászfényszaru⁵ 2013

Június

- A Jászfényszaruért Alapítvány díjazottjai.= Mf. 2013. augusztus, 18. p.
 Sporthírek.= NL. 2013. június 17., 14.p.
 A Jászfényszarun működő bérlakás programról.= NL. 2013. június 29., 1. és 5. p.
 6. Közbiztonsági programsorozat városunkban.= Mf. 2013. július, 6–7. p.
 9. Jászfényszarun megalakult az alvégi szín- és versmondó kör. Bemutatásra került a Népmeccske és a Zurinka című darab.= NL. 2013. június 15., 5. p.
 14. Jászfényszaru új buszmegállója újságíró szemmel.= NSZ. 2014. június 14., 15. p.
 15. A Fortuna Együttes Kiskunfélegyházán járt.= Mf. 2013. július, 16. p.

⁵ Készítette: Bujdosó Katalin, Nagy Ildikó

16. Emléktábla-avatás Litkei Antal születésének centenáriuma alkalmából.
=Mf. 2013. július, 2. p. és NL. 2013. június 6., 5. p.
- Penczner Pál- díjasok.= Mf. 2013. július 7. p.
- 17–21. Napközis tábor a Kisiskolában.= Mf. 2013. augusztus, 14. p.
18. Jeneiné Rubovszky Csilla idősgügyi miniszteri biztos tett látogatást Jászfényszarun.= NL. 2013. június 15.,5. p.
- 21–23. XIX. Jász Világtalálkozó Jászberényben fényszarusi részvétellel.
= Mf. 2013. július, 13. p.
22. Lovas programok, díjugrató és zenés családi délután. Mf. 2013. szeptember, 12. p.
24. 3. Művészeti tábor a Penczner Pál Közhasznú Alapítvány szervezésében.
= Mf. július, 8–9. p.
28. V. Múzeumok Éjszakája a virtus jegyében a könyvtár szervezésében.= Mf.. augusztus, 16. p. és NL. 2013. június 27., 4. p.
29. Közösségépítő kisebbségi napok a Szent József téri szabadidőparkban.
= NL. 2013. június 29., 5. p.
30. Lezárult a TÁMOP -3.2.13-12/1-2012-0191-es számú Az együttműködés erősítése a tanórán kívüli tevékenységekkel Jászfényszaru térségében nevű projekt.= Mf. 2013. október, 5. p.

Július

- Zenei rendezvények a pavilonban.= Mf. augusztus, 18. p. és 23. p.
- Első Virgonc tábor Bázakerettyén.= Mf. 2013. július, 14–15. p.
- 11–13. Nyíregyházán találkoztak a városvédők, a FÉBE emléklapot kapott.
= Mf. 2013. július, 12. p.
13. A Fortuna Együttes Szuhafőn járt.= Mf. 2013. július, 16. p.
22. Edzőtábor a focistáknak Jászszentandráson.= Mf. 2013. augusztus, 15. p.
- 22–26. Olvasótábor a városi könyvtárban.= Mf. 2013. augusztus, 16. p.
- 22–26 Nyári Egyetem Jászfényszarun ismeretterjesztő előadásokkal.
= NL. 2013. július 23., 4. p.
29. Hittanos tábor Máriapócon. = Mf. 2013. augusztus, 14-15. p.
31. A digitális átállást ünnepelte jászfényszarui gyárában a Samsung.
= Mf. 2013. augusztus, 13. p.

Augusztus

- Ézsiás Vencel bajuszkirály lett.=Mf. 2013. szeptember, 12. p.
- A Szűcs Mihály Huszárbandérium Ausztriába látogatott. =Mf. 2013. szeptember, 11. p.
3. VI. Tarlófesztivál.= Mf. 2013. augusztus, 19–20.p. és NL. 2013 augusztus 01.,1.p., és NL nyári magazin. 2014. július 26., 2–7.p.
5. Nyári diákmunka indult Jászfényszarun.=Mf. 2013. augusztus 6., 4. p.
- 8–11. SZIBAKŐ és a Jászfényszarui Drámapedagógiai Műhely 4 napos konferenciát rendezett a Kisiskolában.= Mf. 2013. augusztus, 22. p.
19. 20 éves a városi rendezvénysorozat kiemelt ünnepe, és a megvalósult projektjeinek lezárása.= Mf. 2013. augusztus, 1–5. p. és 9–10. p és 17. p., és NL. 2013. augusztus 21., 1. p., Jk. 2013. augusztus 22., 1. p.

19. Az ünnepség alkalmából kitüntetettek bemutatása.= Mf. 2013. augusztus, 7-8. p.
20. Kemence ünnepe a tájházban.=Mf. 2013. augusztus, 9. p.
29. Esztergomba kirándult a nyugdíjas klub.=Mf. 2013. október, 13. p.
30. Zenés nosztalgia est Dobák Attila közreműködésével a FÉBE szervezésében.= 2013. szeptember, 10. p.
31. Zaklyczinben újra babfesztyvál fényszarusi küldöttséggel. =Mf. 2013. szeptember, 13. p.

Szeptember

- Sporthírek.= Mf. 2013. szeptember, 17. p.
Nyárbúcsúztató nosztalgia est a sportpályán a GOLF, a Bringaroll, SWING, Jáger János és barátaival közreműködésével.= Mf. 2013. szeptember, 15. p.
Óvodai hírek.= Mf. 2013. szeptember, 8–9. p.
6–8. Gulyásfesztyvál Szolnokon, a jászfényszarusi küldöttség is főzött.
= Mf. 2013. szeptember, 13. p.
2. Tanévkezdés.= Mf. 2013. szeptember, 2. p.
8. A FÉBE elnökségi ülést tartott.= Mf. 2013. szeptember, 7. p.
13–15. III. Jászsági Expó Jászfényszaru részvételével.=Mf. 2013. szeptember, 1. p.
14. Templomok éjszakája Jászfényszarun első alkalommal.= Mf. 2013. szeptember, 7. p. és október, 21. p., és NL. 2013. augusztus 29., 5. p. és Új Misszió, 2013. szeptember, 7. p.
14. Jótékonyági cigánybál a művelődési házban. =Mf. 2013. szeptember, 7. p. és NL. 2013. szeptember 3., 4. p.
28. Új külterületi emlékhelyek létesültek: Vasút-tanyai emlékmű, Homok-tanyai emléktábla az önkormányzat, a FÉBE és a Jászfényszaruért Alapítvány jóvoltából. =Mf. 2013. október, 18–21. p. és november, 18. p. és december, 8. p., és Mf. 2014. január, 13. p., és Mf. 2014. február, 14. p., Mf. 2014. április, 18. p., és NL. 2013. szeptember 26., 4. p.
30. Új közösségi házat adtak át Teaház néven Jászfényszarun.=NL. 2013. szeptember 30., 3. p.

Október

- Bemutatkozik az új rajztanár, Bugyi István.= Mf. 2013. október, 10. p.
Október, a mese hónapja a városi könyvtárban.= Mf.2013. október, 6. p. és november, 14. p.
1. Idősek világnapja az Idősek otthonában. =Mf. 2013. október, 14. p.
Mesterségek nyomában. Vass Imre, a kádár.=Mf. 2013. október, 11. p.
Óvodai hírek.=MF.2013. október, 12–13. p.
5. Pávaköri, népdalköri találkozó a művelődési házban.= Mf. 2013. október, 17. p.
5. VIII. Jász Kupa Nemzetközi Ifjúsági Sakkverseny Jászberényben jászfényszarusi gyerekekkel. =Mf. 2013. október, 10. p.
6. Fogathajtók baráti találkozója a Pipacs úti pályán.=Mf. 2013. november, 17. p.
6. Történelmi vetélkedő az aradi vértanúkról a Szent József Szabadidőparkban.
=Mf. 2013. október, 21. p.
8. Bán János író-olvasó találkozó a könyvtárban az Országos Könyvtári Napok keretében.= Mf. 2013. október, 6. p.
11. Lackfi János író-olvasó találkozó a könyvtárban a TÁMOP 3.2.4. A-11/1-2012-0068-as pályázat keretében. =Mf. 2013. október, 6. p.

12. 40 éves a Fortuna Együttes, színjátszó találkozó a művelődési házban, FÉBE kitüntetések átadása.=Mf. 2013. október, 15–17.p., és NL. 2013. szeptember 3., 4. p.
19. II. „Etyem, petyem, pontyom” fesztiválon járt az Iglice Gyermeknéptánc Együttes.=Mf. 2013. november, 21. p.
19. 20 éves a FÉBE. Jubileumi találkozó, elismerések és kitüntetések átadása.=Mf. 2013. november, 8–10. p. és NL. 2013. október 17.,4. p, NL. 2013. október 29. 4. p., és NL. 2014. január 9., 4. p.
23. Nemzeti ünnep a városháza új dísztermének felavatásával. =Mf. 2013. október, 1–2. p.
25. A SZIBAKŐ és a Fortuna Együttes Erdélybe látogatott.=Mf. december, 9–10.p.
26. Jászfény Országos Gyermek Sakkverseny a nagyiskolában.=Mf. 2013. november, 16. p.
26. A JÁSZ SE birkózóinak eredményes szereplése az UTE meghívásos gyermekversenyén.=Mf. 2013. november, 6. p.

November

- Ovihírek.=Mf. 2013. november, 13–14. p.
- Megalakult a Települési Agrárgazdasági Bizottság Jászfényszarun.=Mf. 2013. november, 12. p.
- Beszámoló a teaházból.=Mf. 2013. november 5–6. p.
6. Pályaválasztási ankét a művelődési házban. =Mf. 2013. november, 4. p.
12. A szociális munka napját ünnepelték a szakmában dolgozók.=Mf. 2013. november, 7. p.
20. Erzsébet nap a BLNT szervezésében a művelődési házban.=NL.2013. november 14., 4. p.
25. Megkezdődött a képzés a Samsung Smart School-ban, melynek vezetője Gere Ferenc projektmenedzser.=Mf. 2013. november, 4. p.
28. Megkezdődött az oktatás a Samsung Smart School-ban.=Mf. 2013. december, 15. p., és Mf. 2014. február, 7–8. p.

December

- Sisa József Időszalag című alkotásának bemutatása.=Mf, 2013. december, 4. p., és Mf. 2014. február, 16. p., és március, 18. p., és Mf. 2014. április, 14. p. és Jk. 2013. október 10., 3. p.
- Varga Márk és Takács Marianna a Jászfényszarui Földtulajdonosi Közösség új tagjai, új elnök: Győri Ernő.=Mf. 2013. december, 5. p.
- Interjú Vaszičku Gergő NB 1-es labdarúgóval.=Mf, 2013. december, 11. p.
- Ovihírek.=Mf, 2013. december, 12–13.p. és 19. p.
- Hírek a teaházból.=Mf. 2013. december, 18. p.
- Sporthírek.=Mf. 2013. december, 22. p.
- TIOP 1.2.3-A/11-2012-0282, Iskolai és Gyermekkönyvtár Jászfényszaru-informatikai fejlesztése című pályázat lezárása.=Mf. 2014. március, 10–11.p., és Mf. 2014. április, 5. p., és NL. 2014. március 4., 4. p.
- A Petőfi Sándor Művelődési Ház novemberi-decemberi kulturális programjai.=Mf. december, 20–21. p., és NL. 2013. november 28.,4. p.
6. Felolvastak a Gondolatolvasók a városi könyvtárban.=Mf. 2013.december, 19. p.
7. V. Fogathajtó est.=Mf. 2014. január, 7. p.
11. A koreai nagykövet, Nam Gwan-Pyo látogatása Jászfényszarun.=Mf. 2013. december,1. p.

11. Ünnepség és elismerések kiosztása az egészségügy és a szociális élet területén dolgozóknak.=Mf. 2013. december, 14. p.
11. Fábián Janka író-olvasó találkozó a városi könyvtárban.=Mf. 2013. december, 19. p.
15. Húszéves a Bedekovich Népfőiskolai Társaság.=Mf. 2014. január, 8-9. p., és NL. 2013. október 29., 4. p.
- 21.Megjelent Jászfényszaru legújabb helytörténeti kiadványa: Előjárók-élenjárók. Ünnepi könyvbemutató a Petőfi Sándor Művelődési Házban.=Mf. 2013. december,7. p., és Mf. 2014. január,16–17. p., és Mf. 2014. április, 8–9. p., és NL. 2013. december 17., 4. p., december 31., 5. p.

2014

Január

- Interjú Győriné Czeglédi Márta polgármester asszonnyal.=Mf. 2014. január, 1–2. p.
- Újévi koncert a művelődési házban.=Mf. 2014. január, 4. p.
- Az egyházközség újévi feladatairól beszámol Kiss Gábor plébános.=Mf. 2014. január, 6. p.
- Hírek a teaházból.= Mf. 2014. január, 11. p.
- Sporthírek.=Mf. 2014. január, 15. p.
- A Magyar Kultúra Napja Jászfényszarun.= MF. 2014. február, 15. p.
- Visszaemlékezés a 20 éve induló FÉBE-bálra.=Mf. 2014. január, 13. p.
- Interjú Kalányos Gyulával.=Mf. 2014. január, 19. p.
- Karácsonyi hírösszefoglaló az óvodákból és iskolákból.=Mf. 2014. január, 20–21. p.
- 12.Megemlékezés a doni katasztrófáról a II. világháborús emlékműnél.=Mf. 2014. január, 5. p.
14. Kiállítás és előadás: Hadiutakon a békéért, az egészségért és a tudományért címmel. Előadó: Urbán László.=Mf. 2014. január, 6. p., és NL. 2013. január 7., 4. p.
16. A Koreai Kulturális Központ ajándék színházi előadása Jászfényszarun a művelődési házban.= Mf. 2014. február, 15. p., és NL. 2014. január 15., 5. p.

Február

- ANNO – Egy gyermek megfigyelései és tapasztalatai az 1930-as években. Darabos Pálné Gál Ágota, az OSZK nyugalmazott könyvtárosának visszaemlékezései.= Mf. 2014. február, 11. p., március, 21. p., és Mf. 2014. április, 17–18. p., és május 18–19. p., és június, 10. p.
- A Penczner Pál Alapítvány hírei.= Mf. 2014. február, 17. p.
- Ovihírek.=Mf. 2014. február, 19. p.
- Ismét nyert a városi könyvtár a Márai-programban.=Mf. 2014. február, 20. p.
- Interjú Farkas Kristóf Vincével.= JkÚ. 2014. február 13., 7. p.
4. Emléknapp lett a redempció az Országgyűlés határozata szerint.= Mf. 2014. február, 16. p., Mf. 2014. május, 10–11. p.
7. Iskolai hírek (farsang, sakk).= Mf. 2014. február, 18–19. p.
10. Kormányablak nyílt Jászfényszarun.=Mf. 2014. február, 1–2. p., és Mf. 2014. május, 2–3. p.
12. Közmeghallgatás a Városháza dísztermében.=Mf. 2014. február, 1–2. p.
15. XXI. FÉBE jótékonsági műsoros est és bál.=Mf. március, 19–20. p., és NL. 2014. február 18., 4. p.

17. EU élelmiszer csomag érkezett Jászfényszarura.=Mf. 2014. február, 6. p.
 Hírek a Teaházból.=Mf. 2014. február, 9. p.
 22. Sakk diákolimpia Szolnokon jászfényszarusi sikerekkel.= Mf. 2014. március, 12. p.
 25. Wass Albert felolvasó est Jászfényszarun is a városi könyvtárban.
 =Mf. 2014. március, 15. p.
 28. Lezárult a városi könyvtár TÁMOP 3.2.4.A-11/1-2012-0068- as számú A jövőben olvasunk?
 A jövőnek olvasunk! Az olvasóvá nevelés az olvasáskultúra fejlesztésének hagyományos és új
 útjai című pályázata.= Mf. 2014. március, 15. p.

Március

- Szociális város rehabilitáció és lakossági integráció Jászfényszaru fejlődéséért, ÉAOP-5.1.1/A-
 09-2f-2011-0002 számú pályázat lezárult. = Mf. 2014. március, 5. p.
 80 éve nyílt meg Jászfényszarun az óvoda.= Mf. 2014. március, 20. p.
 Ovi hírek.= Mf. 2014. március, 13–14. p.
 14. Március 15-i ünnepség Jászfényszarun.= Mf. 2014. március, 1. p.
 14. Faragó Annamária előadása az ösnyelvről, és író-olvasó találkozó a Háború és lélek c. könyv
 kapcsán.= Mf. 2014. április, 7. p.
 19. Szabó Krisztina énekművész kitüntetése.= Mf. 2014. április, 13. p.
 22. Hármaskerületi kapitányok találkozója Jászfényszarun.= Mf. 2014. április, 9. p.
 23. Jászfényszarusi születésű papokat látogattak az egyházközség tagjai.
 =Mf. 2014. május, 10-11. p.

Április

- Egyházközségi kirándulás Markazra, Budapestre.=Mf. 2014. április, 6. p.
 Ovi hírek.= Mf. 2014. április, 10–11. p.
 Észak-Oszétiában járt a jász delegáció, melynek tagja volt Farkas Kristóf Vince történész is.=
 NL. 2014. április 24. 4. p.
 In memoriam Gáspár Imre sakkoktató.= Mf. 2014. április, 21. p.
 Beszámoló a teaházból.= Mf. 2014. április, 15. p.
 25 éve lett az Orionból Samsung.= Mf. 2014. április, 16. p.
 Régen volt, hogy is volt? Jászfényszaru a 60-as években.= Mf. 2014. április, 16. p.
 A Petőfi Sándor Művelődési Ház hírei.= Mf. 2014. április, 12. p.
 TÁMOP-3.2.13-12/1-2012-0499-es számú pályázat időszaki beszámolója.
 = Mf. 2014. április, 13. p.
 2. Tavasz emlékhadjárat díszszemléje a város főterén.= Mf, 2014. április, 1. p.
 3–5. Az Országos Népzenei Verseny gödöllői döntőjén Horváth Áron 2. helyezést ért el. = Mf.
 2014. április, 7. p.
 10. A kaposvári könyvtár vendége volt Ézsiás László költő, versmondó.
 = Mf. 2014. június, 20. p.
 26. 20 éves az Iglice Gyermeknéptánc Együttes.= Mf. 2014. május, 14. p.,
 NL. 2014. március 6., 4.p.
 30. Jászfényszaru Ipari Park Komplex Fejlesztésének alapkövetése.= Mf. 2014. május, 1. p.

Május

Óvodai hírek.= Mf. 2014. május, 16–17. p.

3. VI. Jász Hagyományörző Nap Jászkarajenőn jászfényszaruai részvétellel.
= Mf. 2014. június, 19–20.p., és NL. 2014. május 24. 4. p.

4. IX. Jász Fény Vers- és Prózamondó Találkozó a Városháza dísztermében.
=2014. május, 15. p., és 20. p.

10. Jubileumi Jász bál a művelődési házban.= Mf. 2014. május, 7. p.,
és NL. 2014. május 13. 4. p.

15. Kalapgyári volt vezetők találkozója a gyár alapításának 45. évfordulója alkalmából.=Mf.
2014. május, 21. p.

18. Formációs Táncok IV. Régiós Seregszemléje Jászfényszarun.= NL. 2014. május 20., 4. p.

23. FÉBE-közgyűlés a Városháza dísztermében.= Mf. 2014. június, 18. p.

Június

Hetven éve jelent meg Gyenge Péter Andris című könyve.= Mf. 2014. június, 19. p.

Beszélgetés Toró Zoltánné nyugdíjas pedagógussal.= Mf. 2014. június 16. p.

Beszélgetés Berze Lászlóné Büchler Éva nyugdíjas iskolai könyvtárossal.= Mf. 2014. június,
17. p.

Iskolai hírek. = MF.2014. június, 6–9. p.

Óvodai hírek.= 2014. június, 14–15. p.

4. Trianoni megemlékezés. = Mf. 2014. június, 1. p.

6. Pedagógus nap a Városházán.=Mf. 2014. június, 2. p.

6. Új üzemsarnok nyílt a Samsung gyárban.= Mf. 2014. június, 1–2. p., é
s NL. 2014. június 5., 4. p.

12. Kitüntették Győriné Czeglédi Márta polgármestert.= Mf. 2014.június, 1–2. p., és NL. 2014.
június 17., 4. p.

13. Megemlékezés az I. világháború kitérésének 100. évfordulója alkalmából a templomkertben.
= Mf. 2014. június, 5. p.

*Jászkisér*⁶
2013

Június

1.Bitó László: „Ábrahám és Izsák” című könyvének bemutatása a Művelődés
Házában (K., 2013. május)

7–8. XIII. Kiséri Napok

Önkormányzati kitüntetések és elismerések átadása.. Szociális Díj: Menyhárt Ferencné, Kultúra
Díj: Lukácsi György és felesége Lukácsiné Gubicz Beáta, az Év Sportolója Díj: Somodi Vince,
az Év Nevelője Díj: Gócza Lászlóné, Jászkisér Városért Díj: Kis-Ér Kertbarát Kör, Jászkisér
Város Díszpolgára: Nemes András (K.,2013. június);(T.,XIII. évf. 5 sz.);(T., XIII. évf. 6. sz.)

7.A „Kiséri Napok” rendezvény keretében került sor a Hősök napja és a Trianoni megemlékezés-
re (K., 2013. június);(T.,XIII. évf. 6. sz.)

Július

2. Semmelweis napi megemlékezés a Polgármesteri Hivatal házasságkötő termében
13. III. Hagyományörző Lovasnap megrendezése a volt dohánybeváltó területén (K., 2013. június);(T.,XIII. évf. 6. sz.)

Augusztus

1. Városunk is csatlakozott a Svájci–Magyar Együttműködési Programhoz (T.,XIII. évf. 8. sz.)
15. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közművelődési Díjban részesült a Jászkisériek Baráti Egyesülete, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Díjban Kiss Lajos, a Csete Balázs Általános Iskola igazgatója. Idősbarát Önkormányzat Címet kapott Jászkisér Önkormányzata, Jász-Nagykun-Szolnok megye Turisztikai Értéke Címében részesült: a Csete Balázs Helytörténeti Gyűjtemény (T.,XIII. évf. 8. sz.);
15. Vágány Mártonné Marika nénit 90. születésnapja alkalmából otthonában köszöntötte Hajdú László polgármester és Szabó Szidónia jegyző (T.,XIII. évf. 8. sz.)
16–17. XXI. Pendszom Folk Fesztivál (K., 2013.június);(K., 2013. júl–aug.)
17. A jászkun kapitányok 2. pálinkamustrája (K., 2013. júl–aug.)
17. Államalapításunk ünnepi megemlékezése a Millenniumi kopjafánál (T.,XIII. évf. 8. sz.)
20. I. Jászkiséri Kettes Fogathajtó verseny (K., 2013. szept.)
Az önkormányzat pályázatot nyújt be a település központjának felújítására (T.,XIII. évf. 8. sz.)

Szeptember

5. Kis-ér Kertbarát Kör termékiállítás megnyitója a Művelődés Házában.
17. A Jászsági Honismereti Egylet a Csete Balázs Helytörténeti Gyűjteményben tartotta soron következő gyűlését (K., 2013. szept.);(K., 2013. okt.);
28–29.Városunk is csatlakozott az „Itthon vagy! Magyarország, szeretlek!” országos programhoz (K., 2013.szept.);(Öjkv.,2013.aug.29.)

Október

Megkezdődött mezőgazdasági startmunka programban résztvevők képzése. A közfoglalkoztatottak állattenyésztési, növénytermesztési, valamint tartósítási ismereteket tanultak (N., 013. okt.3.)
1. Idősek Napja a Művelődés Házában (K., 2013. szept.)
2. Balogh Sándorné Margit nénit 90. születésnapja alkalmából otthonában köszöntötte Hajdú László polgármester és Szabó Szidónia jegyző (K., 2013. okt.)
7-13. A Városi Könyvtár is csatlakozott az Országos Könyvtári Napok rendezvényhez.
12. Az aradi vértanúk megemlékezési ünnepsége (K., 2013. szept.)
Jászkisér Város Önkormányzata 60 millió Ft támogatást nyert az egészségház felújítására (K., 2013. okt.);(T., XIII. évf. 9. sz.);(Öjkv., 2013.okt.31.)
16. Győri Jánosné Jucika nénit 80. születésnapja alkalmából köszöntötték a Jászberényi Polgármesteri Hivatal dísztermében (K., 2013. nov.);(N., 2013.okt.19.)
22. Az 1956-os Forradalom és szabadságharc ünnepi megemlékezése a Csete Balázs Általános Iskolában és a Művelődés Házában (T.,XIII. évf. 10. sz.)
Játszótér épül LEADER pályázati forrásból (T.,XIII. évf. 10. sz.);(N., 2013.dec.17.)

November

4. Bel- és csapadékvíz elvezető csatorna épül Európai Unió támogatásból (T.,XIII. évf. 10. sz.);(N.,2013.nov.5.)
23.Tűzoltóból a Jászkiséri Önkéntes Tűzoltó Egyesület szervezésében (K.,2013. okt.);(N.,2013. nov.5.)

December

1. A jászkiséri Búzavirág Népdalkör és a Szolnoki Kodály kórus közös adventi hangversenye a református templomban (K.,2013. nov.);(K., 2013. dec.);(N., 2013. dec. 5.)
„Újra tanulok” pályázat keretében házi betegápoló tanfolyam működött a Könyvtárban. Előadást tartott: Farády Zoltán Kálmán házi orvos, Dudásné Sebesi Csilla, KRIO Intézet, Nagy Krisztián tisztelendő atya, Pócs János országgyűlési képviselő, Bálint Amarilla pszichológus és Kazamér-Szilágyi Éva gyógytornász
5. Közmeghallgatás a Művelődés Házában (K., 2013. nov.);(T.,XIV. évf. 1. sz.)
A Pendzsom Néptánc Egyesület csatlakozott a „Cipősdoboz” akcióhoz, Gyimesbe küldték az ajándékokat (K., 2013. nov.)
7. XXIV. alkalommal rendezték meg az „Apáról-fiúra” Népi gyermekjátékok közösségi bemutatóját a Művelődés Házában.(K., 2013. dec.);(K., 2014. jan.)
14. Mindenki Karácsonya a Művelődés Házában, fellépett a Jászmagyarok együttes
21. A Jászkiséri Pedagógus Női Kar karácsonyi hangversenye a Művelődés Házában (K., 2013. dec.)
„Jövünk a tét”– Esélyteremtő programsorozat a jászkiséri Csete Balázs Általános Iskolában, 24 761 669,-Ft unió-s pályázatot nyert az intézmény (K., 2013. dec.)
Működőképesség megőrzést szolgáló, 27,75 millió forint kiegészítő támogatásban részesült településünk (N., 2014. febr. 1.)
2014

Január

8. Csajági Sándort 90. születésnapja alkalmából a sásdi polgármester és aljegyző köszöntötte (K., 2014. jan.)
20. A Magyar Kultúra Napja alkalmából Molnár László színész Ady-estet mutatott be a Művelődés Házában (N., 2014. jan. 23.)
21. Alsó tagozatos szavalóverseny a Magyar Kultúra Napja alkalmából a Csete Balázs Általános Iskola szervezésében (K., 2014. febr.)
24. Tajthy Jánosné Marika néni 90. születésnapja alkalmából otthonában köszöntötték (T., XIV. évf. 1. sz.);(N., 2014. jan. 28.)
29. I. „Szóvarázs” Anyanyelvi Nap a Városi Könyvtárban (K., 2014. febr.)

Február

8. A '48-as Polgári Kör és a Pendzsom Néptánc Egyesület szervezésében megrendezésre került a II. Polgári és Pendzsom Bál a Művelődés Házában

Március

1. Ezüst-Patak koncert a Művelődés Házában (K., 2014. febr.)
3. Megkezdődött a bel- és csapadékvíz rendezés projektje (K., 2014. márc.)
7. Vértás a Petőfi úti Iskolában a helyi Vöröskereszt szervezésében (N., 2014. márc. 1.)
8. A Csete Balázs Honismereti Egyesület évnnyitó rendezvénye (K., 2014. febr.)(K., 2014. márc.)
15. Megemlékezés az 1848–49-es Szabadságharc és Forradalomról
- 20–27. Internet Fiesta a Könyvtárban

Április

- 4–16. Tüdőszűrő vizsgálat a Művelődés Házában
 - 1–15. Húsvéti ünnepkör a Könyvtárban az általános iskola tanulóival
 17. Húsvéti kézműves foglalkozás a Könyvtárban
 24. Kalmár Istvánt 90. születésnapja alkalmából otthonában köszöntötték (K., 2014. máj.)
 26. Tájházak napja a Csete Balázs Helytörténeti Gyűjteményben (K., 2014. ápr.)
 26. A KÓTA Országos Népzenei Minősítő Hangversenyen vett részt Szolnokon a Búzavirág Népdalkör (K., 2014. máj.);(T.,XIV. évf. 5. sz.)
 26. A Roma Nemzetiségi Önkormányzat Tavaszköszöntő Családi Napot tartott a Szent István Parkban (K., 2014. máj.)
 28. Pócs János országgyűlési képviselő és a NÉBIH munkatársai a Művelődés Házában tartottak előadást „Jászságból az asztalra” címmel (K., 2014. máj.)
 28. Óvodai rajzkiállítás megnyitója a Művelődés Házában (K., 2014. jún.)
- A Bartók Béla út teljes felújításához 50 millió forint támogatásban részesült városunk (T.,XIV. évf. 4. sz.); (T.,XIV. évf. 6. sz.)
- Az MLSZ pályázati forrásából megkezdődött a sportpálya felújítása (T.,XIV. évf. 4. sz.)

Május

- Megkezdődött városközpontunkban a játszótér építése (T., XIV. évf. 5. sz.)
1. VIII. Civil Majális a Dongó Vendégház és Sörkertben
- A jászok és kunok önmegváltásának napját ünnepelték a Csete Balázs Általános Iskolában (K., 2014. máj.);(T., XIV. évf. 5. sz.)
29. Nyugdíjba vonul Szakálné Torma Eszter, a Városi Könyvtár vezetője (T., XIV. évf. 6. sz.)
 31. Mezőgazdasági Eszköz és Géptörténeti Magángyűjtemény ünnepélyes átadása Farkas László családi házában (K., 2014. máj.);(K., 2014.máj. 29.)
- Elkészült a sportpálya játéktérének felújítása (K., 2014. máj.)
- A jászkiséri tűzoltók jó állapotú, Németországból származó kórházi ágyakat adományoztak a megye két kórházának (N., 2014. máj. 17.);(N., 2014. jún. 2.)

Június

- Az Önkormányzat első alkalommal hirdetett gyökeres parlagfü gyűjtési versenyt (K., 2014. jún.)
- 6–8. XIV. Pünkösdi Vigadalmi Napok

6. Ünnepélyes keretek közt adták át az Unió forrás bevonásával elkészült játszóteret a Mozi és a Teleház közötti udvarrészen (K., 2014. jún.);
- 6–7. XXII. Pendzsom Folk Fesztivál a Csete Balázs Általános Iskola udvarán, III. Jászsági Pálinkamustra (N., 2014. jún. 3.)
- Trianoni és Hősök Napi megemlékezés a Művelődés Házában (N., 2014. jún.10.)
8. Jászkisér Város idei díjazottjai: Csillik Ferencné, Bartók János, Ötvös Nagy Ferenc és a Búzavirág Népdalkör Jászkisér Városért díjban részesült (K., 2014. jún.)
13. Elkezdődött a háziorvosi rendelő felújítása, az elnyert támogatási összeg 60 millió forint (K., 2014. júl.);(T., XIV. évf. 7. sz.);(N., 2014. aug. 21.)
21. „Nyárindító” rendezvény a Tájház udvarán a Csete Balázs Honismereti Egyesület szervezésében (K., 2014. jún.); (K., 2014.júl.)
26. Az „Ilyennek ismerem a parlagfüvet” rajzpályázat nyertesei: Tóth Emma, Attila úti Óvoda Teknős csoport; Mészáros Bence, Kossuth téri Óvoda Mini-manó csoport; Markó Endre, Bocskai úti Óvoda Süni csoport. A parlagfü-gyűjtő verseny nyertesei: Nagy István, a Városi Óvoda dolgozói, az Alapszolgáltatási Központ dolgozói (T., XIV. évf. 7. sz.);(K., 2014. júl.)

Július

1. Jászkiséri hírpercek a Trió TV-ben, 2 hetente az Apáti Hírmondóval egy blokkban (K., 2014. júl.); (T., XIV. évf. 7. sz.);(Öjkv., 2014. máj. 29.)
- 2.Semmelweis napi megemlékezés a Polgármesteri Hivatal házasságkötő termében. Kitüntetésben részesültek: Cseh Tamás, Kovács Sándor, Emődiné Szabari Judit, Donkóné Szabó Tünde, Kolláth Bálint, Gubiczné Csejtej Erzsébet és Filó Sándorné (T., XIV. évf. 7. sz.)
19. IV. Hagyományörző Lovasnap a volt dohánybevéltő területén (N., 2014. júl. 15.)

Jászkisér *2013*

Szeptember

- 3-4. Huszonötödik alkalommal rendezte meg a Jákó Kertbarát Kör nagy sikerű termékiállítását.
14. A Jászsági Honismereti Egylet Lajosmizsére indult kirándulásra Fodor István Ferenc elnök vezetésével, melyen a tagságon kívül több jákóhalmi szakköri tag is részt vett.

Október

15. Budapesten a Honismeret című szakmai lapszerkesztőségi ülésen vett részt Fodor István Ferenc szakkörvezető a közelgő szakköri jubileum népszerűsítésével kapcsolatban.
19. Újszászi népdalköri találkozóra kapott meghívást a népdalkör, melyen nagy sikerrel vett részt.

November

- 11–17. Egyhetes rendezvénysorozattal köszöntötte félévszázados fennállását a Horváth Péter Honismeret Szakkör. Az 1963. november 14-én alakult szakkör fő ünnepsége 16-án, szombaton volt számtalan társszakkörrel és helytörténéssel a Gazdakörben.

13. A honismereti szakkör megkoszorúzta Ady Endre jászjákóhalmi és jászberényi emléktábláit abból az alkalomból, hogy a nagy költő 100 évvel ezelőtt itt járt a Jászságban baráti látogatáson.

December

11. Vezetőségválasztás volt a Gubicz András Gazdakörben. A következő négy évre ismét Fodor István Ferenc lett az elnök, aki már 1997 óta látja el ezt a funkciót. Némi fiatalítással Fodor Dénes helyett Nagy Attila került az elnökségbe. Két korábbi tag között pedig pozíciócsere történt: Pallai Judit helyett Bolya Zoltán lett az elnökhelyettes.

28. Dobos László alapító ügyvivő vezetésével most is nagy sikerrel találkoztak a Gazdakörben a Jászságért-díjasok: a Vének Tanácsa. Megemlékeztek a nemrégiben 93 éves korában elhunyt tagjukról: Győri Gyula tanárról.

2014

Január

11. A Magyarország Felfedezői Szövetség Gyömrőn tartotta országos gyűlését, a jubileumi – 25 – évben, ahol természetesen Fodor István Ferenc is részt vett, mint az etikai bizottság elnöke.

12. Mint minden évben, most is megemlékeztek a honismereti szakkörösök az 1943-as urívi áttörésről a II. világháborús emlékmű előtti gyertyagyújtással.

25. Apátfalva testvérközség meghívására nagy sikerű műsort adott a községi népdalkör a maros menti településen.

Február

25. A kommunizmus áldozatainak emléknapján a gazdakörben Fodor István Ferenc helytörténész bemutatta a Jászjákóhalmi Füzetek legújabb számát Reviczky Károly 1951-es jákóhalmi kitelepítésének emlékeivel.

27. A jászberényi városháza dísztermében ünnepélyes keretek között jelentették be a Jászberény–Jászjákóhalma közötti közös szennyvízrendszer kiépítésének közelgő megkezdését.

Március

17. Elkezdődött a 31-es út Pest és Heves megye határai közötti szakaszának átépítése. A község belterületi szakaszán némileg nehezíti a munkát, hogy még nem valósult meg a szennyvízvezetés, így – hogy ne kelljen újra feltörni később az utat – párhuzamosan el kell végezni ezt a munkát is.

Április

03. Huszonöt évvel ezelőtt indult el Jászberényből első alkalommal az 1849-es Tavaszi Hadjárat emlékére rendezett történelmi lovas túra. Már akkor kapcsolatba lépett a szervezőkkel a jákóhalmi honismereti szakkör vezetője, így a következő évtől már innen indultak. Az évfordulón a község egy emléklapot kapott Fülöp Tibor főszervezőtől, Fodor István Ferenc szakkörvezető pedig ezt követően Jászberényben vehetett át egy emlékermetet.

12. Fodor István Ferenc jászjákóhalmi versenyző országos második helyezést ért el a jászapáti városi könyvtár rejtvényfejtő klubjának tagjaként a sárvári keresztrejtvényfejtő verseny kezdő kategóriájában.

26. Az orosházi térségi népdalköri minősítésen dicséretes eredményt ért el Fodor Dénes vezetésével a községi népdalkör, így mehet az országos minősítésre.

Május

01. Jászszentlászlón a községgé alakulás 140. évfordulójára meghívták a négy jászszági alapító községet, többek közt Jákóhalmát is. Ott volt mind a négy település népdalköre, a jákóhalmi községvezetést hivatalosan Lékó Béláné volt alpolgármester képviselte, de a két korábbi polgármester – Fodor István Ferenc és Papp József, akik a kapcsolatot felvették 23 évvel ezelőtt – is köszöntötte a jelenlévőket.

06. A Gazdakörben emlékkiállítás nyílt Váradi Kornél helyi születésű alkotó festményeiből. A 10 éve elhunyt művész-tanár a jákóhalmi honismereti szakköralapító fia volt, aki Orosházán tanított. A kiállítást – a szintén jákóhalmi származású orosházi nyugalmazott múzeumigazgató – Hévvizi Sándor nyitotta meg.

17. A népdalkör részt vett a sokadik alkalommal megrendezett abasári katona- és bordalfesztiválon.

31. Több mint egy évtized után vett részt országos minősítésen a népdalkör Dabason, ahol bronz fokozatot nyertek el.

Június

15. Első díjat nyert a jászberényi Margit-szigeten megrendezett népi ételversenyen a Jákó Kertbarát Kör csapata sütemény kategóriában. Nagy Dezsőné, Lukácsi Józsefné és Bárdos Józsefné krumplis lepénnyel, mákos kaláccsal és pampuskával pályázott.

30. Kecskeméten a XLII. Honismereti Akadémia megnyitó ünnepségén a jászjákóhalmi honismereti szakkör ajánlására a helytörténeti munka támogatásáért emléklapot vehetett át Czuk Ferenc restaurátor, a helyi Mozgássérült Klub, a jászapáti Rácz Aladár Zeneiskola Fúvószenekara és Haraszti Gábor, a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület országos titkára.

Július

05. Fodor István Ferenc gazdaköri elnök országos vezetőségválasztó küldöttgyűlésen vett részt a Szent István Egyetem gödöllői épületének aulájában, melyen Orbán Viktor miniszterelnök is beszédet mondott.

26. Tizedik alkalommal rendezte meg a Gubicz András Gazdakör a Gazdaköri népdalos találkozót, melyen részt vett a helyiek mellett Jászberény-Portelek, Jászapáti, Jásztelek, Jászszentlászló és Jászapátiról a Rácz Aladár Zeneiskola Fúvószenekara.

28. Tóth Kristóf és Dobák Márton képviseli az egyhetes sárospataki hagyományőrző táborban a jászjákóhalmi László Gergely csapatot. A Jászberényben élő Kristóf édesapja annak idején már szintén a tábor lakója volt.

31. Váradi Mónika – mint unoka, és fia, Szűcs Attila mint dédunoka – honismereti szakkörvezetők kíséretében több képet adott át Váradi Kornél jákóhalmi születésű művész-tanár alkotásai-ból a jászberényi Jász Múzeumnak, a Hamza Múzeumnak és a Szikra Galériának.

Augusztus

03. Hagyományörző delegáció indult Jászfákóalmáról a sárospataki ünnepségre, melyen a táborzárással együtt megünnepelték a Magyarország Felfedezői Szövetség megalakulásának 25. évfordulóját, melyen Fodor István Ferenc is ott volt alapítóként.

23. A Horváth Péter Honismereti Szakkör küldöttsége elutazott Abonyba, abból az alkalomból, hogy szobrot állítottak a falumúzeum elé alapítójának, Györe Pálnak, akivel évtizedes kapcsolat kötötte össze a szakkört. Az emlék megkoszorúzása mellett felkeresték a református temetőben Dohy Gábor mártír jákóhalmi főjegyző emlékoszlopát is. Az 1919-es bolsevik diktatúra idején itt végezték ki.

31. Tizenkettedik alkalommal találkoztak – ezúttal Jákóalmán – a rendszerváltó polgármesterek, akik 1990-ben az első szabad választáskor lettek a 18 jászsági település vezetői. Közülük tizenhárman élnek, és heten jöttek el, köztük Györiné Czeglédi Márta, aki Jászfényszarun még ma is polgármester.

*Jásztelek
2013**Augusztus*

03. Falunapi rendezvény és Havas Boldogasszony napi búcsú.

Dalos Találkozó az Akácvirág Dalkör megalakulásának 10. évfordulója alkalmából.

Jászsági dalkörök köszöntötték az ünnepelt kis közösséget. Vendég volt Pócs János országgyűlési képviselő és Bolla János Jászkapitány.

Október

01. Az Idősek Világ Napján a település hatvan éven felüli lakóit köszöntötte Jásztelek Önkormányzata. Az esemény díszvendége a 100 éves Lőrik Istvánné, Bözsike néni volt.

17. Október 17-én a Nyugdíjas Klub vendégeként bemutatkozott Vad Virág Vanda, aki július 1-én lett településünk háziorvosa.

November

14. Ünnepeyes keretek között került átadásra a 32.számú főút kijelölt gyalogos átkelőhelye. Befejeződött a Szabadság út menti közterület zöldfelületi rehabilitációja.

16. A Művelődési Ház és Könyvtárban Márton-napi rendezvények zajlottak. A Százszorszép Óvoda

kis óvodásai emlékeztek Jásztelek védőszentjére Szent Mártonra.

Az Akácvirág Dalkör szervezésében Márton-napi bálon a Jártató zenekar szórakoztatta a vendégeket.

December

06. A jászberényi Fejér Mária Népi Díszítőművészeti Szakkör jászsági szücsmintáinak kiállítása a Művelődési Házban.

12. A Jászsági Évkönyv 2013-as kiadásának bemutatója során a könyvtár vendégei voltak: Pethő László, Fodor István Ferenc, Besenyi Vendel, Kuli Barna és Urbán László

14. A hagyományos Mikulás Kupa keretében focibajnokságot szerveztünk, az Általános Iskola torna termében.

2014

Január

30. A Nyugdijas Klub megtartotta hanyományokhoz híven a Kaánai menyegzőt.

Március

15. Emléktábla került felavatásra a Művelődési Ház falán amelyet az 1848-49-es Szabadságharc Mihálytelki hősei emlékére állítottatott Ivanics Győző. A Jásztelek Községért Díjat Szűcs Márton falugazdász kapta.

Május

10. A Redemptio emlékére a Jásztelkiek Baráti Köre nagyszabású ünnepséget szervezett az emlékkőnél. Az Általános Iskola diákjai hagyományörző nap keretében a Tájház vendégei voltak.

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

Jászberény Önkormányzata

Tisztelt Támogatóink!

Az 1996. Évi CXXVI. törvényben foglaltak alapján alapítványunk 2013-ban a személyi jövedelemadó meghatározott részéből 15291 Ft támogatásban részesült, mely összeget az évkönyv nyomdaköltségeinek részbeni fedezésére fordítottunk.

Az évkönyv kiadója a Jászsági Évkönyv Alapítvány hálásan megköszönve az eddigieket, továbbra is szívesen fogad felajánlásokat és várja újabb támogatóit.

Adószámunk: 18821725-1-16;

Számlaszámunk: OTP Jászberény, 11745035-20009362